

LUDOVICI ANTONII

MURATORII

OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES
ITALICAE
MEDIÆ AEVĪ,
SIVE
DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magistratibus, Legibus, Studiis
Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate,
Servitute, Foederibus, aliisque faciem & mores Italici Populi referenti-
bus post declinationem Rom. Imp. ad Annum usque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM
ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primum ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS
NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO
SERENISSIMI DUCIS MUTINAE
BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

*Arretino Seminario & Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalibus
alteram hanc editionem curantibus.*

TOMUS SEPTIMUS.

ARRETI MDCCLXXV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impres. Episcop. sub signo PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

SERENISSIMO PRINCIPI
XAVERIO AUGUSTO
ALBERTO,

POTENTISSIMI POLONIAE REGIS,

E T

ELECTORIS SAXONICI

AUGUSTI III.

FILIO SECUNDOGENITO.

Agnificentissimo Patri tuo Regi To-
mum I. Operis hujus; amabilissimo
Fratri tuo majori natu alterum sa-
cravi; Tertium nunc Tibi, SERE-
NISSIME PRINCEPS, animo venerabundo oblatum vo-
lo. Quod enim obsequium summum erga universam Re-
giam Familiam vestram profiteor, qua feliciorum, mo-
ribu-

ribusque suavissimis magis ornatam nemo ostendat, hoc singulis tanti Regis Filiis peculiari aliquo munusculo significare statutum mihi fuit. Equidem novi, Te quoque Literarum amore teneri, Te in variis Linguis ad discendis impigrum esse, tuique ingenii atque elegantiae non unum specimen jam dedisse in Schola, in Dramatis intra penetralia Regiae domus recitandis, in colloquiis etiam ex improvise oblati. At simul compertum habeo, Celsitudinem tuam in arma ferventius ferri, timpanorum fragore, militarium ordinum ac certaminum aspectu prae ceteris spectaculis delectari. Eiusmodi sane oblectamenta, meâ quoque sententiâ, quamquam hominis a belli specie omnino averfi, tantum Principem decent, immo in Te maxime commendanda sunt. Nam quum Nobilibus quibusvis contentaneum sit gloriam sibi ab armis comparare, quanto magis idem studium in Regum Principumque Filiis laudetur, quos ad regendos exercitus in tutelam Patriae, in reliquorum exemplum, sublimior natalium dignitas atque majestas educasse videtur?

Unum tamen, eximie PRINCEPS, negligendum tibi non esse, qui bellicarum rerum peritiores sunt, jandiu sensere. Utiqve vel sine Literis quosdam novimus celebres exercituum ductores evasisse, & ex victoriis multis grande sibi nomen peperisse. Arramen exploratum simul est, facilius ad hujusmodi laudem progressos fuisse Imperatores militiae, quos Literae ornabant, & Historia humanae vitae Magistra documentis suis imbuit. Neque enim satis est ad recte regendum bellum nosse, quibus modis instruantur acies, castra locentur, arces expugnentur, & qua ratione modò ad defen-

defendendum, modò ad offendendum arma tractentur. Juvat etiam perspecta habere stratagemata varia, quibus inclyti Duces in bello sunt usi, quid consilii ceptum in subitis casibus fuerit, quibus artibus consilia hostium deprehensa, seditiones compressae, animus militibus additus, & sexcenta ejusmodi alia, quae non a vulgaribus Militaris disciplinae Libris, sed ab Historicis, ac celeberrimorum Ducum Vitis petenda sunt. Praeterea culturam Ingenii, Morum scientiam, & partem quandam Mathematices Imperatorum munus exposcit, ut cetera mittam. Quamobrem si in ejusmodi quoque studia, ut arbitror, Celsitudo tua excurrit, Tibi certe ad militarem gloriam facilis expeditusque erit gressus. Et potissimum quod Pietate eximiâ, summoque Religionis amore & cultu acta tua, moresque moderaris: qua virtute si quisquam careat, quei quaeso Deum sibi in bello propitium polliceatur? Itaque, SERENISSIME PRINCEPS, non incongruum duxi, Tibi quoque offerre Antiquitates hasce Italicas, quas & Germanas simul appellare non injuriâ quisquam possit, postquam a tot seculis Italia a Germanicis Augustis pendet, nostraque publica negotia cum vestris commixta sunt. Hinc Tibi facile erit intelligere, quales utriusque Regni Principibus mores olim fuerint, & seligere quae iis temporibus probanda aut improbanda fuerint, ut in usum tuum meliora cum laude convertas. Perge interea nobilissimam indolem tuam exemplis tot Majorum tuorum, & praesertim Paternae Virtutis, diligentius in dies excolere; simulque memineris, si ad veram Gloriam, quod persuasum habeo, anhelas, hanc ab uno amore & professione Virtutum esse

VIII
esse expectandam . Quaecumque vero sit hoc Opus
meum , erit excelsae humanitatis tuae , illud benigno
vultu excipere , veluti perenne obsequii erga Te mei
pignus .

SERENISSIME PRINCEPS

CELSITUDINIS TUAE

Mutinae XV. Kal. Septembr. Ann. MDCCXL:

Humillimus, addictiss. & obsequentiss. famulus
Ludovicus Antonius Muratorius.

DE DIPLOMATIS

ET CHARTIS ANTIQUIS

DUBIIS AUT FALSIS.

DISSERTATIO

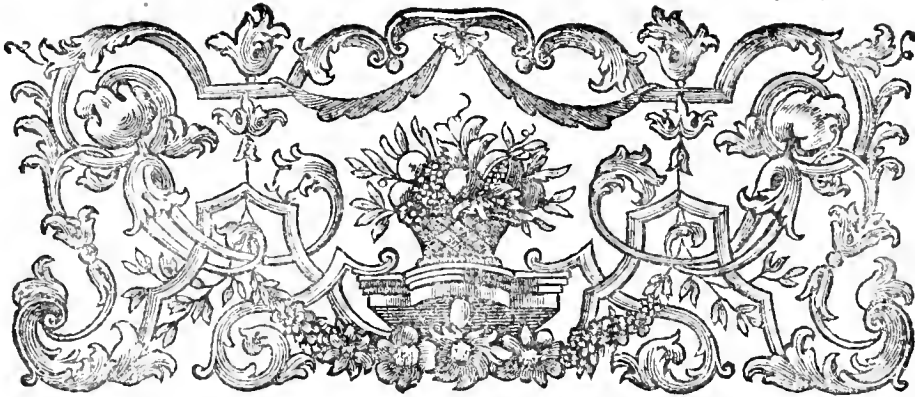
TRIGESIMAQUARTA.

ST. MARY'S

1883

ST. MARY'S

1883

DISSERTATIO TRIGESIMAQUARTA.

Uam manca sit, & quàm raris Historicorum monumentis Italica Eruditio nitatur, ex quo nobilissimae hujus Provinciae frenum,

declinante Romano Imperio, ab exteris & barbaricis gentibus arreptum est, jam norunt Eruditi, & ego non semel exposulavi. Quod unice possumus, ex antiquis Archivis, in quibus multae latent Chartae veteres, hoc est rudera venerandae antiquitatis, subsidium poscimus; atque inde reapse corradere docti Viri coeperunt postremis hisce Seculis, quidquid forte relictum est ad delineandam aliqua ex parte faciem infelicium illorum temporum. Verùm & Archiva & Chartae ipsae sinistris nonnumquam fatis obnoxia fuisse deprehenduntur: illa expilata, istae plerum-

A que germanae & authenticæ, sed cum falsis, ut in re etiam Nummaria, & in Inscriptionibus interdum, ne dicam saepe, accidit, commixtae. Discernere autem, quae legitima, quae spuria sint veterum Instrumenta atque Diplomata, res non levis neque facilis negotii est. Nam etsi quaedam occurrant, in quibus vel tyronis Critici oculus imposturam animadvertere potest, alia tamen sunt, tanta arte ingenioque conficta, & quidem ante multa Saecula, ut in iis judicandis aqua haereat ipsis etiam Criticorum acutissimis. Primus autem omnium ad Artem Diplomaticam, hoc est, ad examen ac scientiam veterum tabularum, viam stravit aetate nostrâ Cl. V. Daniel Papebrochius e Societate Jesu. Tum eximius Vir Johannes Mabillonius e Congregatione Sancti Mauri, celebratissimo Opere *de Re Diplomatica* argumentum hoc mirifice ornavit, ac paene ex-

hausit. Excitatis deinde controversiis ac diversis animorum studiis, in eadem arenâ certarunt doctissimi Viri, Georgius Hickesius in Anglia, Bartholomaeus Germonius e Societate Jesu, ac Theodoricus Ruinartius Beneſctinus in Gallia, & Justus Fontaninus in Italia. Doctissimus quoque vi Scipio Maffejus Marchio, Veronensium decus, editis Anno MDCCXXVII. multis antiquis Papyris, varia lumina antiquariae huic Arti addidit, & plura etiam in posterum sperare nos facit. Denique de Diplomatica Germanorum egregie nuper egit Clarissimus P. Godefridus Abbas Gottwicensis in Tomo I. Chronici Gottwicensis, cujus continuatio in desideriis est universae Reipublicae Literariae. Historiam Criticae Diplomaticae nobis dedit ante paucos annos in Germania Jo. Petrus Ludewig in Praefat. ad Reliquias MStorum & Diplomatum; luculentius deinde in Italia Cl. V. Gaspar Berrettus, Benedictini Ordinis grande ornamentum, in Dissert. ad Censuram suae Tab. Chorogr. Aequum sane foret, ut haec mihi silentium indicerem, atque insalutatum dimitterem argumentum, in quo expoliendo adeo utilem haecenus operam tot Eruditi Viri posuerunt, ut vix quidquam spicilegii reliquum esse videatur. Attamen quum proposita mihi eruditio Saeculorum rudium, aliquid & haec a me petat, paucula adnotabo, quorum fortassis erit aliquis usus in ejusmodi provinciam ingressuris.

Itaque primo statuendum est, nullum Saeculum, nullum Regnum literis utens olim in Europa exstitisse, quod immune se ab impostoribus jactare potuerit. Immo ne ultima quidem Saecula, atque ipsa nostra aetas, abominando hoc hominum ge-

A nere caruit. Exempla afferre & supervacaneum Eruditis, & molestum quibusdam Ineruditis foret. Sed longe commodius atque in promptu olim fuit Fallariis adulterinos suos foetus procudere, atque audacter in publicum effundere, quod spem imposturae nunquam detegendae faceret ignorantia Literarum, & praesertim imperitia Criticae Artis, qua universi ferme eorum Saeculorum homines laborabant. Poterant insulsa, & undique falsitatem spirantia Diplomata confingi: haec bona gens eodem obsequio, parique credulitate excipiebat, ac firmissima & authentica monumenta. Duum autem generum fuere, qui illegitimis hisce mercibus delectati sunt. Primi bona fide agebant, nihilque falsi suspicantes, facile sibi patiebantur obtrudi Chartas, quas figuli nequam effingebant captandi lucri aut gratiae causâ. Ad haec interdum consentiebant & ipsi in ejusmodi fraudem, qui eam sibi utilem fore sentiebant, nil sceleris aut improbitatis sibi tribuendum rati, quod Chartae illae plerumque ad vera jura tuenda fabricarentur, & nemini detrimento futurae essent: quod potissimum usu olim venit, quoties deperditis antiquis Privilegiis, Diplomatis, aut Instrumentis, brevioram ad ea refarcienda viam censuere, nova alia tanquam vetera supponere. Non is certe sum, qui ejusmodi fraudem, quanquam in nullius detrimentum excogitatum, dealbare velim. Illud tamen pronuntio, improbum animi affectum ab iis aliqua ex parte abuisse videri, qui sibi haec licere putabant, pro justâ suarum rerum tutelâ, & nunquam in alienam injuriam convertendâ. Itaque non raro contingebat, ut irruentibus in Italiam barbaris, aut

inte-

intestinis bellis flagrantibus, aut ex aliis etiam caussis, Tabularia comburerentur, aut Chartae aliò asportarentur: quod praecipue accidit in eunte Saeculo Christi Decimo, quum ferocissima Hungrorum gens variis irruptionibus Langobardiam fere universam afflixit. Gallia quoque & Germania ex diuturnis Nortmannorum incursionibus graviore etiam patuerunt malorum lliadi. Tunc ergo religiosi viri, ne ex eiusmodi Diplomatum, aliarumque membranarum jactura aliquid sibi incommodi crea-

A retur, neve improbis aditus aperiretur ad eorum bona ac jura invadenda, legitimum eligebant praesidium, nempe Regis aut Imperatoris literas impetrare, quibus in posterum prospiceretur suis juribus, si quando in discrimen adducerentur. Hujus moris exempla duo nunc proferam, nempe gemina Diplomata Berengarii I. Italiae Regis, praeter alia, quae in hoc eodem Opere occurrent. Primum decerpsi e Collectaneis MStis Peregrini Prisciani in Estensi Bibliotheca adseruatis.

Privilegium a Berengario I. Italiae Rege concessum Egilulfo Episcopo Mantuano, ejusque Ecclesiae, Anno Christi 894.

IN nomine Domini Jesu Christi Dei aeterni. Berengarius divina favente clementia Rex. Si in sacratis omnipotenti Deo locis, a quibuslibet desolatis, recuperationis augmentum pro favore largimur, id nobis, & ad Regni nostri stabilimentum, atque ad eterne remunerationis emolumentum cretinus absque dubio profuturum. Quapropter omnium Sancte Dei Ecclesie, nostrorumque, presentium scilicet ac futurorum, noverit industria, Ingilfredum Comitem, carissimum fidelem nostrum. magnitudini nostrae significasse, quod pro peccatis Mantuanæ Sedis Ecclesie cum Preceptis & Cartarum firmitatibus, quarum scriptionibus res & familias sibi collatas hæctenus meruit obtinere, combusta videatur, flagrantem & postulantem, ut ad plenitudinis restorationem hoc nostrae miserationis Preceptum Egilulfo venerabili Episcopo ejusdem Mantuanensis Ecclesie concedere dignemur. Cujus precibus libenter acquiescen-

C tes, & quoniam dignum est, ne res Ecclesiarum Dei a quibuslibet depraventur, aut ab earum ditione contra legem auferantur, decrevimus ita fieri. Concedentes igitur confirmamus suprascripto Mantuanensi Episcopatu omnes res, quas usque modo de donis Regum seu Imperatorum predecessorum nostrorum, ceterorumque hominum concessionibus, traditionibus, offerstionibus pro suarum remediis animarum, comparationibus quoque, commutationibus Libellorum, & qualiumcumque legalium Cartarum scriptionibus, seu emphyteoticis, vel emphyteosif ipse sanctus locus obtinuit quocumque modo, cum domibus & edificiis, Ecclesiis Baptismalibus &c. (*)

D
E Signum Domni Berengarii gloriosissimi Regis.

Datum XI. Kalendas Decembris, Anno Incarnationis Domini DCCCXCIV. Domni autem Berengarii..... (reliqua desiderantur.)

Ughel-

(*) Quae sequuntur, eisdem verbis repetita habentur in Diplomate Ottonis Tertii Anno DCCCCXCVII. quod in hoc Opere evulgavi. De Castris tamen nulla hæc mentio sit.

Ughellio in Italiae Sacrae Tom. primo, inter Episcopos Mantuanos recensetur ad Annum DCCCLIX. *Johannes Eginulphus*, qui per multos annos Ecclesiam illam rexisse dicitur. Tum in eorundem Episcoporum catalogo ad Annum DCCCCXXXIII. succedit *Manasses*. Mihi verisimile est, Ughellium duos Episcopos in unum confudisse, & *Johannem* ab *Eginulfo* diversum fuisse, qui postremus non

A alius fuerit quam *Egilulfus* in hoc Diplomate commemoratus, vivens Anno DCCCXCIV. quo etiam Anno hinc habes, pro Berengario fortunam stetisse, atque ejus potestatem ope Arnulphi Germaniae Regis adauctam fuisse, depresso Widone Augusto. Alterum ejusdem Berengarii Praeceptum acceptum refero Cremonensis Reipublicae Archivo, ubi autographum adservatum vidi atque exscripti.

Berengarii I Italiae Regis Diploma, quo Privilegiorum deperditorum jacturam reparat Monasterio Placentino Sanctae Resurrectionis, sive Sancti Sixti, eique omnia bona & jura confirmat, Anno 905. seu potius 906.

IN nomine omnipotentis Dei aeterni. Berengarius divina ordinante clementia Rex. Si sacris & venerabilibus locis sublevamen nostrae auctoritatis impendimus, & ad divinum ministerium exequendum opem ferimus, ab ipso, pro cuius amore id agimus, eterne remunerationis premium consequi nequaquam ambigimus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, presentium scilicet ac futurorum, noverit industria, qualiter per interventum *Berthildis dilectissime* Conjugis & consortis Regni nostri, *Adelberga venerabilis* Abbatissa Monasterii sanctae Resurrectionis Placentinae situm, quod olim *Angilberga gloriosa* Imperatrix a solo construxit, lacrimabiliter nostram adiit majestatem, eo quod per irruptionem Paganorum, & incuria quorundam hominum quedam Praecepta & Instrumenta Cartarum ipsius sancti loci dudum deperissent. Super quibus nostram humiliter deprecata est pietatem, quatinus ob amorem Dei, animeque nostrae mercedem, eidem sancto Cenobio pro eisdem Cartarum ac Praeceptorum instrumentis hoc nostrae Regiae auctoritatis

C & confirmationis Praeceptum fieri juberemus. Nos vero tam predictae nostrae Conjugis, quamque & ipsius venerabilis *Abbatissae Adelberga*, ratam extimantes petitionem, pro Dei ac sanctae illius Ecclesiae amore, pro remedio quoque anime Domni *Hiludovici gloriosissimi* Imperatoris nostri antecessoris, seu pro stabilitate Regni nostri a Deo nobis collati, hoc nostrae Regalis auctoritatis Praecepto censemus atque sancimus, quatinus predicta Ecclesia sanctae Resurrectionis Monasterii omnia jura ad eandem pertinentia, res scilicet mobiles & immobiles seu mancipia cum *Aldionibus* & *Althianis*, vel quicquid juste & legaliter possidere visa est, tum ea, quae a nobis & ab antecessoribus nostris per Praecepta ibidem largita sunt, quam alia omnia sive per *Cartulas donationis, offerstonis, comparationis, commutationis*, seu quicquid ad eundem Monasterium *Angilberga gloriosa* Imperatrix, filiaque sua *Hymengardis* in alimoniis Monacharum ibidem Deo famulantium contulerunt: specialiter quidem *Cortem Vardistalle* juxta *Heridanum* positam in Comitatu Regiense, cum omnibus appenditiis suis mobilibus & im-

& immobilibus, seu quidquid ad eundem Monasterium pertinuit, vel pertinere videtur iuste & legaliter, omnia & ex omnibus eidem sancto loco concedimus & confirmamus, & ut deinceps quiete possideat sancimus, nullius hominis persona molestiam inferente. Sed ita firmiter per hoc nostrum Preceptum cuncta sua possideat, tamquam eadem Cartarum & Preceptorum instrumenta non fuissent amissa atque deleta. Et si quocumque tempore contentio aliqua orta fuerit, aut fortasse quisquam ex rebus ipsius Mona-

Asterii subtrahere aliquid quesiverit, volunus & censemus, ut nostra cuncta presentia res & predia, seu cunctas possessiones iuste & legaliter sibi vindicet. Contra quod nostre concessionis & largitionis Preceptum si quis insurgere temptaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Camere nostre & medietatem suprascripto Monasterio. Quod ut verius ab omnibus credatur, manu propria subius roboratum anulo nostro iussimus signari.

Signum Domni

B^S E

Berengarii serenissimi Regis.

Ambrosius Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi
& Archicancellarii recognovi.

Datum XV. Kalendas Julii, Anno Dominice Incarnationis DCCCCV. Domini usque
Berengarii serenissimi Regis XVIII. Indictione Nona.

Actum Olonna in Christi nomine feliciter. Amen.

Autographum appellavi Diploma istud, utpote quod omnes gereret germanae antiquitatis notas, immo Regali adhuc Sigillo, eoque intacto, muniretur: quae res omnium efficacissimum esse solet indicium authenticae Chartae. Nihilominus animadvertas velim, Indictionem Nonam conjungi heic cum Anno a Christi Incarnatione DCCCCV. ac die XV. Kalendas Julii, quum tamen eo ipso An-

C no secundum vulgarem Epocham & usum procederet Indictio Octava. Propterea quum Indictio Nona diferte scriptum ibi sit, aut Ambrosio Cancellario, ejusve amanuensi, aut mihi describenti exciderit unitas in Anno, atque ibi restituendum arbitror Annus DCCCCVI. Verum non omnes legitimam confectabantur viam consulendi per Principem Chartis suis deperditis. Erant, qui sine dolo malo

amplectebantur olim oblatas sibi ab aliis Chartas spurias, aut scienter ac datâ operâ novas in locum veterum substituebant. Sed & alii fuere, in quibus perversa consilia suspicari liceat, quod apertis oculis fraudulentas falsasque pararent membranas, aut sibi ab aliis conscribendas curarent, ut aut male parta confictis iis titulis tuerentur, aut ementitum decus inde sibi procurarent. Nunquam enim desiderati sunt, qui suae gentis, qui sui coetus atque collegii, qui denique Familiae suae, suorumque Majorum originem, praerogativas, nobilitatem, aliasque dotes amplificatas ultra aequum concupierint, sibi que religioni minime duxerint, confictis etiam tabulis Populo persuadere, quod veris praestare non poterant. Ita & alios ad infelix idem studium excitavit lucri, & alienas res invadendi, aut malè parta conservandi cupiditas: a qua labe ne nostra quidem Secula immunia praestare quisquam audebit. Multae quidem poenae olim Falsariis indictae fuere, & inter Leges Langobardicas Guidonis Augusti, & veteres formulas ibi a me editas Part. II. Tom. I. Rer. Italicarum, quum Notarii dolosi, tum falsis Chartis utentes, damnantur. Quod si Charta quaeopiam spuria ante Judices delata vitium suum prodebat, perforabatur, aut lacerabatur, ne in hominum commercium unquam postea remigraret. Vide Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 508. nobile Placitum Romae habitum Anno Christi DCCCCXCVIII. pro controversiâ inter Monachos Farfenses & Presbyteros Sancti Eustathii. Falsam Chartam produxere Presbyteri. Tunc tenente Domino Abbate ipsam Chartam in manu, jussu Domni Leonis tulit Leo Arcarius sanctae Apostolicae Sedis cul-

A. trum, & signum sanctae Crucis in ea, abscindendo per medium, fecit, & reliquit in manu Domni Abbatis in conspectu omnium ibidem residentium &c Verùm ejusmodi Leges erant ad instar telae, quam aranea struit, quae muscas quidem & culices facile capit, a volucrum verò pennis & alis nullo negotio disrumpitur. Itaque minores e Populo Lex & poena interdum feriebat, si quando falsa procedere, aut falsis uti in privatis litibus deprehendebantur: majores verò immunitate omnimoda heic fruebantur. Ac praecipue nemini creare molestiam mos fuit, ubi non lucri, sed gloriae tantum causâ imposturis indulgebant. Nunc audiamus Fontaninum, qui in Vindiciis antiquor. Diplom. pag. 58. contendit: *Diplomata spuria ex antiquitus confictis nulla superesse, cujus sententiae rationem hanc adfert, nempe multis poenis in Falsarios variis temporibus animadversum, qua vigilantia & vigore Chartae suppositivae oblitteratae & expunctae fuerunt.* Haec plane mira. Sed mirandum magis, contendisse illum, ut sententiam adeo enormem nobis persuaderet. Et profectò opus est homini, alioqui doctissimo, qui haec pronuntiavit, ut nulla unquam patuerint Archiva. Tam enim certum est, quàm quod certissimum, ex iis pauca esse, quae non aliquas suppositivias tabulas in sinu suo placide teneant atque confoveant. Celebris haec in re, & Eruditorum calculo probata est assertio Clariss. Mabillonii, omnium gravissimi testis, Lib. 3. Cap. 6. de Re Diplomaticâ, *Collegia prope nulla, paucissimas Ecclesias, aut Familias immunes esse ab hac spuriorum Instrumentorum labe.* Idem quoque confirmavit doctissimus P. Germonius e Societate Jesu, qui ejusmodi argu-

B

C

D

E

men-

mentum pertractavit. Idem & ego experientiâ pluries didici. Plurima enim Italicarum Urbium Archiva ingressus, innumeras quidem Chartas repri & evolvi, germanam originem procul dubio praeferentes, at simul fursuris aliquid multatis in locis commixtam animadverti. Potuiffem sane ex hisce apocryphis multa colligere; sed certa duntaxat monumenta venanti nil plerumque consilii & otii superfuit ad has etiam adulterinas merces mihi parandas.

Neque alicui subrepat, Archivi cujusquam tantam esse posse auctoritatem, ut quaecumque inde Chartae prodeunt, aut ibi adservantur, legitimitatis minime dubiae sigillum secum adferant. Nullum hercle Tabularium tam insigni Privilegio fruitur, quidquid Leguleji somniantes scribant. Neque ipsa marmora, aut aereae tabulae, quibus interdum inscripta visuntur veterum monumenta, & characteribus quidem vetustatem prae se ferentibus, certos nos facere semper queunt, germanos ibi foetus comprehendi. Testis Theodosianum Diploma, de quo mihi infra sermo erit, marmore insculptum: testis Edictum spurium Desiderii Regis Langobardorum Viterbii in marmorea tabula exaratum, quod frustra temporibus nostris Annii Viterbiensis successores dealbandum sibi susceperunt: testis denique Diploma Caroli Magni, quod in calce Dissertationis XXI. *de Italiae Statu* commemoravi, quamquam Turrigius nos moneat Part. 2. pag. 239. *delle sacre Grotte Vaticane*, ejus fragmenta in pariete Monasterii Romani Sanctorum Vincentii & Anastasii suo aevo superfuisse. Atque idem Turrigius ille est, qui pag. 503. ejusdem Libri, Diploma, si superis placet, Caroli Magni eductum e Ta-

Tom. VII.

A | bulario Capituli Canonorum sacra-
tiffimae Basilicae Vaticanae, evulga-
vit, cujus quidem & ipse vitia sub-
bolfecit, nunc autem nemo est inter
Eruditos, qui insulsam illic impostu-
ram continuo non agnoscat. Ceterum
quae Leges & regulae praesto futurae
sint nobis ad distinguenda vera Di-
plomata a falsis, e supra laudati Ma-
billonii & Hiccesii Libris unicuique
petere licebit. Mihi in praesentia id
unum propositum est, ut aliquid in-
nuam de falsis, interpolatis, ac du-
biis Chartis, quod fortasse minori-
bus ingeniis usui aliquando esse pos-
sit. Jam Part. II. Tom. I. Rer. Ita-
licar. indicavi, quot Diplomata a-
perte suppositicia in Chronico suo
protulerit vetustus Auctor Chronici
Sancti Vincentii ad Vulturum: quot
etiam dubiae fidei signa in aliis sub-
luceant, illic ostendi, ut & Part.
II. Tom. II. in Chronico Farfensi.
Longe plura habes in Italia Sacra;
neque enim Ughellio sat Criticae,
aut profectò non sat diligentiae sem-
per fuit ad secernenda legitima mo-
numenta a spuris. Ex his autem se
nobis offerunt, quae continuo impo-
sturam produnt: tam longe abscedunt
eorum formulae a temporum & per-
sonarum stilo, ac moribus, & cum
Historiae certae monumentis digla-
diantur. Huc referas Vitelliani, seu
Vitaliani Papae Decretum ab eodem
Ughellio editum Tom. I. in Catalo-
go Episcoporum Ferrariensium in quo Pon-
tifex ille Episcopatum Ferrariensem
instituisse dicitur, & Marinum Ci-
vitati illi praefecisse Episcopum, ac-
cedente etiam consensu Imperatoris,
ubi leges quoque intueare, quibus
regenda in posterum erat Ferrariae
Civitas. Insulsa adeo ac inepta est
ea rerum & verborum farrago, ut
in oculos omnium inscitia ac infan-
tia

B

tia Falsarii incurrat. Alterum non diffimile ad eandem Civitatem spectans exerere mihi nunc placet, quod Peregrinus Priscianus Ferrariensis in suos Annales Ferrarienses MStos in-

A tulit, & est etiam mihi in membrana, vetustos characteres imitante, quae primigenium illius exemplar fortasse fuerit.

Hadriani I. Papae Bulla conficta, qua Johannem sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem instituit Episcopum Ferrariensem, Anno 780.

IN nomine Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus Sancti. Pontificatus Domni nostri Adriani summi Pontificis & universalis Pape in Apostolatu Anno Nono, Domno nostro Carolo Imperatore Augusto Anno Tertio, Die Nono Mensis Marcii, Indictione Decima, Roma Lateranensis. Cum in principio omnipotens Dominus celum & terram crearet, & valde bona omnia esse cernens, hominem ad imaginem & similitudinem suam condidit atque formavit, & omnia suo usui tradidit atque donavit &c. Quapropter ego Adrianus divina adveniente gratia summus Episcopus hujus universalis Sanctae Romanae & Lateranensis Ecclesiae, que mater est omnium Ecclesiarum, in omnium amplissima Sede ad regendum & gubernandum divino imminente auxilio prepositus sum omnes Ecclesias in singulis regionibus constitutas. Condolens itaque de confusione & annullatione unius nostri Episcopi, quod nostri Predecessores infra Ducatum Ferrariae, in quadam scilicet nostra majori Massa Babilonia, que vocatur Ferraria, ad honorem Dei omnipotentis & beatissimi Georgii Martiris sui, constituerunt & consecraverunt; & sicut ipsi in illius Ecclesie filie sue consecratione titulo donationis cum aliis undecim Massis dederunt & tradiderunt; ita & nos de recuperatione atque inventione predictae

B de manu rapacis ac sacrilegi Desiderii Regis Langobardorum per summam victoriam potentissimi Caroli Regis divina auxiliante potentia arripientes; illamque presatam Ecclesiam filiam sanctae nostrae Romanae Ecclesiae cum Populo suo reconcilians: Johannem hujus sanctae nostrae universalis Ecclesiae Cardinalem in Episcopale officium consecramus, & in predicto Episcopio ad regendum atque gubernandum gregem sibi commissum eum preponimus, ut aliquam ovem de ejus cura lupus non possit arripere. Igitur sicut jam supra audivimus, dignum & justum esse, filium de patris vel matris hereditate partem habere, ita & nos de hereditate hujus nostrae amplissime Sedis, scilicet Romanae atque Lateranensis Ecclesiae, matris omnium Ecclesiarum, in supradictam donationem & dotem in hanc sanctam Ecclesiam beati Georgii filiam suam, per hoc nostrum Preceptum cum benedictione emancipamus, donamus, atque in perpetuum tradimus ad possidendum, Massam videlicet illam Babiloniam, que vocatur Ferraria, cum duodecim fundoribus suis, cui alias undecim minores nostras Massas cum obedientia atque servitute subjugamus. Idest Massa & Ripa Puliarolus cum duodecim fundoribus suis, & Massam Constanciacum cum duodecim fundoribus suis &c. te Johannem Episcopum Ferrariensem, tuosque successores ipsius Episcopi, vestramque Parochiam

chiam in nostro jure & dominio ac privilegio, & nostre sancte Romane Ecclesie beati Petri, cujus est jus, semper tenemus, ut sit sub nostra electione, ordinatione, atque consecratione &c. Hanc presatam majorem Massam Babiloniam, que vocatur Ferraria, aliasque omnes minores Massas, & totum & integrum nostrum Comitatum Ferrariensem, in cura & protectione atque defensione justissimi atque victoriosissimi Caroli Augusti Imperatoris ponimus, ut protegat & defendat a presato Dei inimico, & Sancti Apostoli Petri adversario atque sacrilego Rege Desiderio, ut ultra confines de predicto nostro Comitatu Ferrarie nemo transire ausus sit, neque invadere presumat ullo modo. Quod predicti fines & termini sunt ab Oriente ab una parte fluminis Padi altera nostra Massa Fiscalia & Veteraria. A Veteraria transiens flumen Sandali usque Bocilletum: per Bocilletum transiens flumen Gaibana per Ludriam circumdans Villam Mannam & Madriariam pervenit usque Maletum. A Maletum pergens juxta Argerem Asianum per paludes & piscarias usque Vitricam: & transiens Vitricam venit usque Fossam Buranam; & per Fossam Buranam exiens in Padum descendit ad Occidentem usque ad Ulmum Formosam, quod certa finis est inter Romaniam & Longobardiam. Ab altera autem Fluminis parte similiter ab Oriente Callis de Fine, que finis est inter nostrum Comitatum Ferrarie & alterum nostrum Comitatum Comaclensem, extendens se per paludes & piscarias usque ad Fessatum de Silvule, circumdans Massam Corneti & Lognanum, que de nostro Comitatu Ferrarie est; descendens inde in Occidentem per paludes & piscarias usque Flumen Tartari, & per ipsum Flumen Tartari exiens usque in Flumen Padi &c. Si qua autem persona magna

A vel parva, sive Rex, sive Dux, sive Marchio, sive Comes, Vicecomes, Castaldio, aut aliqua de nostris Successoribus universalis persona contra hoc nostrum Privilegium & preceptum insurgit, aut si ejus violator extiterit &c. sit daturus & compositurus sancte nostre Romane Ecclesie beati Petri auri optimi Libras centum, & a liminibus Sancte Ecclesie sit segregatus, & a nostra universali atque amplissima Sede Apostolica sit excommunicatus, & sub anathema nostre indignationis & Sanctorum omnium Conciliorum in perpetuum eum maledicentes manere precipimus, atque censuimus, & hec nostri Precepti pagina in suo semper maneat vigore atque firmitate.

C Qui stilum ac formulas Pontificiarum Bullarum circiter ea tempora aliquantulum novit, nihil cunctatur in agnoscenda informi & apocrypha hujus Bullae origine atque structura. Sed ne id quidem considerare opus est. Ad detrahendam impostori larvam tantummodo animadvertite, quam patenter is in Chronologiam impegerit. Annus Nonus Hadriani I. cum Indictione Decima minime consentit; is enim decurrebat Anno Christi DCCLXXX. Indictio verò Decima Anno DCCLXXXVII. Et quod rem absolvit; Hadriano I. vivente, Carolus Magnus nunquam fuit Imperator Augustus, eoque minus Annus Tertius illius Imperii, scilicet Annus Epochae Vulgaris DCCCIII. conjungi potest cum Anno Nono ejusdem Hadriani, qui Anno DCCXCV. ad plures abierat. Mitto reliqua. Neque haec tantum suppositicia monumenta occurrunt in Historia Ferrariensis Ecclesiae, sed & alia, quae commemorare nihil attinet. Cur verò, & quo tempore emerferint ejusmodi figmenta, opinari

rari nunc mihi liceat. Tunc enim falsae Chartarum merces potissimum emergere consueverunt, quum aliqua controversia fervebat, neque ullae succurrebant tabulae, sive quod deperditae, sive quod nunquam conscriptae fuissent, quibus pro jure suo, possessioneque sua certantes propugnare possent. Compertum habemus, inter Hadrianum IV. Papam & Fridericum I. Augustum Anno MCLIX. de ditione Ferrariae lites fuisse excitatas. Petebat enim Pontifex, teste Radevico Lib. 2. de Gest. Friderici I. Cap. 30. ut sibi *possessiones Ecclesiae Romanae restituerentur, & tributa Ferrariae, Massae, Ficcololi &c.* Ea tamen occasione nequaquam prodiisse Chartas illas illegitimas censeo, quum Ecclesiam Romanam minime deficerent meliores tituli ac pergamenae in suum subsidium tunc proferendae. Quare mihi veri videtur similis, causam huius confingendis dedisse controversias non semel agitatas inter Archiepiscopos Ravennates, & Episcopos Ferrarienses. Quippe a compluribus Seculis Ferrariensis Ecclesia ab uno summo Pontifice pendet, neque Ravennatem Metropolitam agnoscit. Paucos etiam ante annos sub Benedicto XIII. Pont. Maximo, eadem causa Romae recruduit, & pro Ferrariensi sententia stetit, ita ut denique sub Clemente XII. Pontifice Maximo *Archiepiscopatus* honore Ferrariensis Ecclesia fuerit decorata, adnitente in primis Eminentissimo Cardinali Ruso, antea Episcopo, inde Archiepiscopo, ejusdem Urbis. Itaque post Annum MC. aut MCC. quum hac de re, ut conjicere fas est, Ecclesiae Ferrariensis privilegium in controversiam adduceretur, neque ad manum essent veteris exemptionis Bullae, quas tem-

A pus, aut alii casus absumserant, aliquid adfuit, qui ratus nihil se veritati & aequo adversaturum, Chartas suo ingenio confluxit, quibus jus Ferrariensium minime fictum, sed verum ac certum, protegeretur. Haec mihi hujusmodi Chartarum origo fuisse videtur. Hisce honor olim fuit, & nemini in mentem veniebat illas arcessere falsi. At nostra aetas acutioribus oculis utens, fieri nequit, quin supinam impostoris ignorantiam deprehendat. Neque verò immunis ab id genus figmentis celeberrima ipsa Ravennas Ecclesia abiit. Splendidissimas Literas Gregorii Magni Papae Hieronymus Rubeus Lib. 4. Histor. Ravennat. exeruit, *ex vetustissimis monumentis Bibliothecae Ursinae depromtas*, quibus Anno Christi DXCV. sanctissimus Pontifex confirmavit *Mariniano Ravennati Archiepiscopo quaecumque ab Caesaribus accepisset*. Eisdem haec Literas veluti gemmas amplexus Ughellius in Tomum 2. Italiae suae sacrae intulit. Usus & iis Ciampinius in Catalogo Sanctae Romanae Ecclesiae Bibliothecariorum. Sed mirum est, qui Rubeus, praeclarus ac judiciosus cetera Scriptor, ejusmodi Literarum figmentum neutiquam animadverterit. Marinianum Gregorius Magnus *Confratrem Filiumque carissimum* appellat. Alienum istud est a consuetudine Sancti Gregorii & Ecclesiae Romanae. *Innocentem Innocentium Papam* pseudo-Gregorius iste nominat. At hisce lusibus suas Chartas minime ornat, seu iriciebat, gravissimus, & nunquam satis laudandus, Romanae Ecclesiae Pastor verus Gregorius. *Civitates, Castella, Villas* Ecclesiae Ravennati concessas confirmari illic videas, quum tamen nullae tunc Civitates, nulla fortasse Castel-

Castel-

Castella in ditone forent Ravennatum Antistitum. *Placita & distributiones* ibi memorantur, quae redolent posteriorum Seculorum loquelam. Notae Chronologicae suum omnino vitium produnt, quum *Indictione*, & Annis Mauricii Augusti careant. Sed quod apertissime imposturam prodit, praecipitur ibi, ut nullus *Dux, Marchio, Comes &c.* aliquam *praedationem aut contrarietatem faciat*. Atqui *Marchionum* nomen Seculo tantum IX. erupit, uti in Dis-

A fertat. VI. *de Marchionibus* ostendi: quei ergo in Gregorii Magni Literis Seculo Christi VI. audiatur? Redeo ad Ferrariensem Chartam. Quae in illam nuper adnotavi, Lectorem continuo, vel me tacente, perducent ad agnoscendum, quo in pretio habenda sit altera similis Charta, conjungens *Annum Quartum ejusdem Hadriani I. Papae cum Anno Quarto Imperii Caroli Magni Imperatoris*. En ipsam ex antiqua pergamena descriptam.

Charta spuria, per quam Caesarius Consul & Dux Monasterio Sublacensi multa offert, Anno 775.

I N nomine Domini nostri Jesu Christi, imperante Adriano piissimo Papa Anno Quarto, Imperii piissimi Karoli Magni Imperatoris, imperii ejus Anno Quarto, *Indictione Prima, Mense Augusto, die XXI. Domino sancto merito & venerabili Monasterio Sancti Benedicti Confessoris & Sancte Scolastice, quod situm est in Sublaco, in quo est Dominus Stephanus, divina protegente gratia humilis Abbas, & in eodem Monasterio tibi tuisque successoribus introeuntibus, & in eodem venerabili Monasterio in servitio in perpetuum permanentibus, perpetuam in Domino salutem. Semper etenim considerare oportet fidelis Christianus, qualiter reddere Domino vota, & ex suis servitores gratanter offerre debent. Nam ex hoc perpetuali facto ac perenne migrasse seculo lucis cum indulgentia melius operiamur anime nostrae largitatis. Quapropter ego Caesarius eminentissimus Consul & Dux, filius quondam Pipini bone memorie Vestararii, & si aliquis de res mea proprietatis sub divini iudicii obstatione in eodem venerabili Monasterio pro remedium anime mee &*

C *veniam delictorum meorum, & remedium anime predicti genitori meo in perpetuum largior atque offero, ita sane, ut nulla unquam aliqua magna parvaque persona exinde alienare presumat, sed semper in usum & salarium in supradicto Monasterio servitorum ejusdem semper sit detinendum, ad laudem & gloriam omnipotentis Domini, qui dignatus est per magnam misericordiam suam Filium suum Dominum nostrum* D *Jesum Christum per uterum Dei Genitricis semperque Virginis Marie Domine nostrae venire in Mundum, ut salvaret genus humanum per sanctam suam Nativitatem & Resurrectionem, & vivificaret universum Mundum per gloriam sancti nominis sui: ita & per beatos* E *Apostolos suos totum illuminare Mundum in tenebris positum per Sanctum Spiritum, qui effusus est in Orbem terrarum, & per sacrosancti Baptismatis undas divinitatis bonis terra repleta est, ut omnis caro conversa cognosceret Creatorem suum. Ita ergo ego Caesarius eminentissimus Consul & Dux, filius quondam Pipini bone memorie Vestararii, per remedium anime mee & cunctis*

Etis parentibus meis vivorum & mortuorum, a presenti die dono, concedo, trado & irrevocabiliter largior atque offero ex propria mea substantia, nullo mihi penitus cogente neque contradicente, aut vim faciente, sed propria ex spontaneaque mea bona voluntate, vobis & per vos in cuncta Congregatione servorum Domini, qui in supradicto venerabili Monasterio manere noscuntur, in perpetuum permanenda concedimus & donamus in usum & salarium vestrum. Idest Fluvio Majore in integro, sicut a Lacu exit & venit usque in aquam, que cognominatur Ferrata, cum ripis ex utraque parte & aquimolis & piscarias suas habentem, una cum cunctis aquis, que in toto Sublaciano territorio modò reperte sunt, in nominato Monasterio concedimus & donamus detinendum, ita ut per nullius ingenium vel argumentum aliqua magna parvaque persona in qualibet aqua in ipsis partibus audeat aliquem aquemolum dedicare, si non est per consensum Abbati, qui ibidem pro tempore fuerit. Item concedo vobis Colonia, qui vocatur Seminaria, cum omnia pertinentia & adjacentia sua in integro una cum montibus & collibus, plagis & appendicibus suis, silvis, salecibus habentem, cum lacis, fontibus & rivis aque, cum edificiis, parietinis attiguis, adjunctis, adjacentibusque suis, cum pantanis, cultis & incultis, una cum Monte, qui vocatur Augusta, seu Monte, qui dicitur Cervaria, simulque fundum, qui vocatur Aprunio, cum omnibus adjacentiis & pertinentiis suis.

Nec non & fundum Tuczanello cum suis omnibus pertinentiis vel adjacentiis. Fundum Lenanu cum omnibus suis pertinentiis. Fundum Paternum in integro, & locum, qui vocatur Fistula in integro. Similiterque Fundum Testine in integro cum omnibus suis pertinentiis. Fundum Farviciano. Fundum

A Cantorano cum Monte, qui vocatur Serva Sancti Pauli in integro. Porro & Monte, qui vocatur Auricula, omnibusque pertinentiis vel adjacentiis suis. Fundum qui vocatur Aguzzanu cum Ecclesia Sancti Georgii, una cum aqua, que dicitur Frigida seu Timida. Itemque & donamus vobis Montem, qui vocatur Sassa seu Arsula, sive quibus
B aliis vocabulis nuncupantur, cum omnibus finibus, terminisque earum, cum fundis & casalibus, cum suis omnibusque earum pertinentiis. Similiterque & Montem, qui vocatur Flautina, omnia in integro habentem cum fundis & casalibus, cum terris, campis, montibus & collibus, plagis & appendicibus, decurrentem usque in aqua de Ferrata.
C Fundum in integro qui vocatur Rubianu. Fundum Marana cum Monte, qui vocatur Cruso, cum omnia pertinentia & adjacentia sua. Pariterque fundum, qui vocatur Anticulum, & fundus Marmora in integro, omnia sibi invicem coherentes, juris omnia sancte Romane Ecclesie, sicuti quondam Pipino bone memorie Vestarario genitori meo per precepti pagina da sancta Romana Ecclesia cunctis omnibus immobilibus locis detentus fuit, & nobis in hereditatem largivit, & mox ut meis quiete usque nunc detinui manibus, ita pro omnipotentis Dei amore, mercedeque anime mee in ipso venerabili ac pio Loco concedo atque largior, quia ut scio, utilem & congruum anime cognoscimus esse. Unde
D & eodem precepto Pontificali, seu & ab amatis quibusdam nostris consortibus accepta habuimus, una cum hanc donationis cartulam insimul vobis eas contradidimus. Que suprascripta omnia cum immobilibus locis, singulisque sibi generaliter & in integro pertinentibus, ut superius legitur, a presenti die & usque in finem seculi jam dicta loca in usu
E & salario jam facti Monasterii habeatis,

tis, teneatis, possideatis, vestro jure vindicetis ac defendatis, utendo, fruendo, possidendo; at vendere, vel quovis modo alienare desuper scripta loca nullus ex vobis vel vestris successoribus Abbatibus audeat, per quamlibet seriem scripturarum. Et si quelibet cartula exinde apparuerit, omni sublata contrarietate, vacua sit & inanis, & ut dictum est, in utilitate jam dicti Monasterii permaneat in perpetuum. Et si necesse fuerit stare me una cum heredibus meis & defendere, promitto vobis vestrisque successoribus, aliquam si aliquando habeatis exinde questionem aut calumniam, in omni tempore ab omni insurgenti persona, in quo & juratus dico per Dominum omnipotentem, sancteque Sedis Apostolice Principis, a Deo coronato Dominus Karolus Magnus & pacifico Imperatore, seu salutem Urbis Rome, & Apostolici Domni Adriani summo Pontifici & universali Pape, hec omnia, que presens ac die presenti donamus, cartulam seriem textus eloquitur, inviolabiliter conservare atque adimplere promitto. Si enim, quod absit & quoquo tempore, si ego vel heredibus aut consanguineis meis contra vobis vestrisque successoribus, aut si contra hanc a die presenti donationis cartulam, quam sponte fieri rogavi, agere aut causare vel litigare presumpsero, & vobis defendere noluero; tunc non solum perjurii reatum incurram, verum etiam daturum me promitto una cum heredibus meis vobis vestrisque successoribus ante omne litis initium pene nomen auri cocti Libras decem, & post penam absolutionis manente hanc a die presenti donationis cartula seriem in suam nihilominus maneat firmitatem. Quam scribendam rogavi Adrianum Scriniarium & Tabellio Urbis Rome, in qua & nos subter manu propria subscripsimus, testesque subscribere rogavi, & vobis

A eam tradidi in Mense & Indictione suprascripta Prima.

B Celsarius eminentissimus Consul & Dux, in hac a die presenti Cartula desuper scriptis omnibus immobilibus locis facta a me in Stephano Presbitero & Monacho atque Abati venerabili Monasterio Sancti Benedicti & Sancte Scolastice, quod ponitur in Sublaco, sicut superius legitur, manu propria subscripsi, & testes subscribere rogavi.

C Georgius in Dei nomine Consul, in hac a die presenti donationis Cartula de suprascriptis omnibus immobilibus locis facta a Cesario Consule in Stephanus eximius Abbas, sicut superius legitur, rogatus ab eo testis subscripsi & traditam vidi.

D Ego Marinus in Dei nomine Consul & Dux, in hac a die presenti donationis Cartula de suprascriptis immobilibus locis facta a Cesario Consul & Dux, rogatus ab eo testis subscripsi & traditam vidi.

E Nycolao eminentissimo Consul, in hac a die presenti donationis Cartula de suprascriptis immobilibus locis, sicut superius legitur, facta a Cesario in presato Monasterio, rogatus ab eo testis subscripsi ac tradita vidi.

F Ego Adrianus Scriniario sancte Romane Ecclesie, Scriptor hujus Cartule post testium subscriptiones & traditiones, ut superius legitur, compleri & absolvi.

G Quare spuriam appellarim hujusmodi Chartam, jam intellexisti. Neque id mirum; nam, uti constat, ex Chronico Sublacensi, quod in hoc Opere edendum curavi, Leo IX. Sanctus Pontifex Sublacum profectus, Sublacenses ad se convocavit in Monasterio, quorum & requirens monumenta Chartarum, notavit Falsissima, & Magna Parte ante se igne cremari fecit. Haftenus tamen producta exempla post

post se reliquit figmentum omnino
ridendum, quod in antiqua pergama-
na exaratum sub oculis meis, dum
haec scribo, existit. Hinc potissi-
mum intelligas, quousque ignorantia

A simul atque audacia impostorum o-
lim processerit, & quanta eorum fo-
ret infantia, qui sibi vel in meridie
ab iis imponi patiebantur.

Laurentiae, si superis placet, Aquilejensis Reginae, Ataulfi filiae,
donatio facta Cathedrali Ecclesiae Civitatis Novae,
sive Aemoniensis, Anno Christi 163.

IN Christi nomine. Amen. Hoc est
transcriptum cujusdam Originalis &
authentici Privilegii seu Cartae, cujus
tenor praeposito signo Crucis, ut in eo
noscitur, est talis.

✠ In nomine Domini, Anno ejusdem
Nativitatis Centesimo Sexagesimo Ter-
tio, Indictione Prima, die primo in-
terante Aprili, Quinta Persecutio. Aa-
roninus frater Marcus ejus imperavit,
qui plus debet admirari quam laudari.
Ab infantia neque de gaudio, neque de
tristitia mutavit vultum. Iste fuit ve-
rissimus Philosophus. Tempore illius Per-
secutio facta est in Christianos in Asia
& Gallia. Tunc Mortalitas dissipavit
Italiam, ut pauci homines remanerent.
Qui repente mortuus est; imperante ve-
ro Anno ejus Sexto, Indictione Quar-
ta, die vero a Domino coronato Mense
Novembri Vigesimo, auditionem & in-
tellectum & scientiam, quod Deus in
plures sensum fecit, in corde misit, &
mihi Laurencie Ataulfi filie de Ci-
vitate Aquilegiensis Reginae, quod
mortalis homo in seculum nihil profice-
ret, sed sicut ipse Dominus dixit: Re-
linquite que possidetis in terra, ut
possitis venire in coelis, ad hoc di-
ctum placuit, & bene exinde compla-
cuit, quod ego peccatrix Lourencia A-
taulfi Aquilegiensis filia, nomine dona-
tionis, & pro anima mea, do & do-
no omnes res meas, quod visa sum ha-
bere in Civitate Nova, & alias in

B provincia Istrie. In primis tertiam par-
tem Civitatis predictae temporalem, &
planis totis ad campum Frondini per
Cremonalem usque ad viam, que per-
currit ad Castrum Sancti Georgii, &
ab alia parte usque ad viam, que per-
currit Humagi, & totas Salinas prope
Civitatem; & deinde per terminos us-
que ad Lavavellam, & usque ad Quie-
rum, ac deinde per terminos, que va-
dit per viam supra Vallem Ferrarie,
C & usque ad Petram Fitam: & a Pe-
tra Fita usque in Valle Staga; &
post haec usque ad Lavare de Morciano
& Quieto, usque ad Salinas de Fon-
tanigle. Et quod visa sum habere in
Castro Sancti Georgii insus & foris,
& Vallem Brisani, omnia per circui-
tum litus maris, cum omnibus suis pi-
scationibus usque ad Flumen, & per
ripam usque ad Aimem, & a Batiza-
no usque ad Castrum Vene & usque
D Sadregnam, & totum Montem & Val-
lis per circuitum Gradigne, & usque
ad aquam Dragugne. Omnia haec supra-
dicta usque ad Arbores Aureum, &
usque ad Pontem Cadovi. Et totum Ca-
strum Humagi cum totis suis pertinen-
ciis, & Muglam Cornetis, in omnibus
& per omnia dono & trado ad pre-
sentiam in Domum Sancte Marie Civi-
tatis Nove Ecclesie ad luminaria beate
Marie Virginis, terras, vineas, prata,
pascua, rivas & invivas, silvas, glan-
darias, pemifructiferas & infructiferas,
E
omnis

omnia & in omnibus, que de parentibus meis habeo, a Capriano usque Balbadones, & usque in via publica; & ab alio latere usque Deleto, quod vadit per territorium usque Vartiniolam, & includendo Monasterium Sancti Stephani intus, quod est prope viam, que dicitur Carpana, & usque Aurelia, ut diximus, omnia & in omnibus sint in Domum beate Marie Virginis usque ad Castrum Sancti Georgii: Mansiones, quod habere visa sum, que est pedes decem prope Cisternam & prope Portas Decem & prope Turrim beate Marie, quod vadit ad Murum publicum, sicut superius diximus, omnia & in omnibus dono & trado pro redemptione anime mee Domui Ecclesie beate Virginis Marie Civitatis Nove. Et si ego Laurencia Regina Ataulfi Aquilegensis filia suprascripta, aut aliquis de successoribus meis vel de heredibus meis, sive aliquis, quod Deus fieri non permittat, contra hanc Cartam donationis ire temptaverit, primitus incurrat iudicium Dei omnipotentis, & in die vindicte portionem..... habeat, ut proditor nequissimus Juda, & in hoc Seculo in sancte Ecclesie Civitatis Nove compositurus se sciat boni auri Libras centum.

Ego Paris Advocatus sancte Aquilegensis Ecclesie, rogatus a predicta Laurencia Regina Ataulfi memorati filia, & de voluntate Domini mei Helari, Dei gratia sancte Sedis Aquilegensis Patriarcha, in hanc Cartam donationis ad confirmationem eternam manu sancte Crucis expressi. In hoc vero testes interfuerunt Loancius Tribunus, Berlandus Justus, Jubarius, Constancius, Marinus fidelissimi testes. Et hec omnia supradicta predicta Domina Laurencia Regina Ataulfi memorati filia dedit & donavit jure proprio in temporalibus Ecclesie predicte.

Tom. VII.

A Scripsi ego Aldicarius Subdiaconus & Tabellio predicti Domni Pii Pape sancte Ecclesie Romane hanc Chartam donationis pro predicta Laurencia scripsi feliciter compleri. Amen.

B Centesimo Sexagesimo Quinto, Indictione III. Pontificatus Anni nostri III. Pius servus servorum Dei, natione Italus, & patre Rufino fratre Pastoris, de Civitate Aquilegie, ad audientiam & preces Domni Helari Aquilegensis Patriarche, & de voluntate Domine Laurencie Regine, auctoritate Petri & Pauli Apostolorum & nostrâ, omnia hec suprascripta confirmamus.

C Et ego Jacobus quondam Guiti Civitatis Austrie Clericus Beneficiatus in Ecclesia Aquilegensis, publicus Imperiali auctoritate Notarius, hoc transcriptum cum dicto ejus originali & authentico Privilegio seu Charta donationis, scripta Anno Nativitatis Domini CLXIII. Indictione I. die I. intrante Aprili, per Aldicarium Subdiaconum & Tabellionem presati Domini Pii Pape, continente etiam confirmationem per eundem Dominum Papam factam CLXV. Indictione III. Pontificatus ejusdem Domini Pape Anno III. ac duobus Sigillis cereis pendentibus, uno ad cordulam canapis, altero ad cordulam de serico rubeo pendentibus communito, una cum infra scriptis Philippino, Lancellotto, & Johannino Notariis, cum infra scriptis Dominis Vicedecano, Canonicis, & Capitulo Aquilegensis, pro tribunali sedentibus, diligenter & fideliter auscultavi. Et quia ipsum transcriptum cum eodem originali & authentico suo in omnibus concordare inveni, de mandato dictorum Dominorum Vicedecani, Canonicorum, & Capituli, hujusmodi transcripto auctoritatem Patriarchalis Sedis Aquilegensis, qua funguntur, ipsa Sede vacante, interponentium & decretum, in fidem & testi-

testimonium ejusdem transcripti me subscripsi, signo meo appposito consueto.

Et ego Lancellottus quondam Domini Johannis de Cucanea Archidiaconus Carnee, publicus Imperiali auctoritate Notarius, hoc transcriptum cum dicto ejus originali & Authentico Privilegio seu Carta donationis scripta Anno Nativitatis Domini CLXIII. Indictione I. die I. intrante Aprili per Aldicarium Subdiaconum & Tabellionem praefati Domini Pii Pape, continente &c. ut supra legitur.

Et ego Johanninus quondam Domini Donati de Merlis de Cremona, Mansionarius Ecclesie Aquilegensis, publicus Imperiali auctoritate Notarius, hoc transcriptum cum dicto Originali & authentico Privilegio seu Carta donationis, scripta Anno Nativitatis Domini CLXIII. Indictione I. die I. intrante Aprili, per Aldicarium Subdiaconum & Tabellionem praefati Domini Pii Pape, continente etiam confirmationem per eundem Dominum Papam factam CLXV. Indictione III. Pontificatus &c. ut superius habetur.

Ego Philippinus quondam Domini Leonis de Fava de Mediolano, publicus Imperiali auctoritate Notarius, predictum originale & authenticum Privilegium sive Cartam Donationis scriptam Anno Nativitatis Domini CLXIII. Indictione I. die I. intrante Aprili, per dictum quondam Dominum Aldicarium Subdiaconum & Tabellionem sancte recordationis praefati Domini Pii Pape, continente etiam confirmationem per eundem Dominum Papam factam CLXV. Indictione III. Pontificatus ipsius Domini Pape Anno III. vidi & diligenter inspexi, non abolitum, non abrasum, nec in aliqua sui parte suspectum, cum signo Crucis eidem preposito, duobus Siggillis cereis pendentibus communitum, uno ad cordulam canapis, in cujus cir-

A cumferentiis ab uno latere apparere videbatur hec litera: PATRIARCHA AQVILEGIENSIS, & in medio erat imago cujusdam Pontificis in Pontificalibus sedentis, in manu dextra baculum Pastoralem tenentis, in sinistra autem quemdam librum apertum, dicto vero Sigillo laeso & rupto ab una parte ipsius propter vetustatem, ut videbatur, ejusdem: presensque transcriptum ex dicto ejus originali & authentico sumtum, pro ut in ipso inveni, de verbo ad verbum, nil addens vel minuens, quod sensum mutet vel variet intellectum, fideliter transcripsi, & diligenti ipsius transcripti ad predictum Originale suum collatione facta per superscriptos Jacobum, Lancellottum, & Johanninum ac me Notarios, coram venerabilibus Dominis Francisco de la Torre Vicedecano, Ambrosio Conrado, & Beltrammello de la Torre, Guilielmo de Aquilegia, Jacobo de Marano, Mattheo de Padua, & me Philippino de Fava, Canonicis Ecclesie Aquilegensis pro tribunali sedentibus, facientibus Capitulum hac parte, & tamquam Capitulo dicte Ecclesie, quum non essent alii Canonici ejusdem Ecclesie apud eam principaliter residentes, eorum Decano in remotis agente. Et quia reperi transcriptum hujusmodi cum dicto originali suo in omnibus concordare, ipsum transcriptum, ut ei, sicut dicto ejus originali & authentico, adhibeatur de cetero plena fides, de mandato dictorum Dominorum Vicedecani, Canonicorum & Capituli, ad instantiam & requisitionem reverendi in Christo Patris Domini Fratris Johannis Dei gratia Episcopi praefate Civitatis Nove, huic transcripto auctoritatem Patriarchalis Sedis Aquilegensis, qua funguntur, ipsa Sede vacante, interponentium & decretum, in hanc publicam formam redegi rogatus, signo meo appposito consueto, & dicti

Capi-

Capituli Sigilli pendentis manimine roborari, Anno Nativitatis Domini Millesimo Trecentesimo Quinquagesimo, Indictione III. die IX. Mensis Julii, presentibus premissis Notariis suprascriptis, & providis viris Presbiteris Jacobo de Florentia & Henrico de Padua ac Simonino de Aquilegia, Mansionariis dicte Ecclesie Aquilegiensis, aliisque pluribus testibus ad hec vocatis & rogatis.

Illud nunc moneo, saepe minus difficultatis occurrere in dignoscenda ingenuitate aut figmento archetyporum, quàm apographorum. In iis enim characterum, monogrammatum, sigilli, aliarumque notarum facies, accusare aut absolvere Chartam potest. In apographis verò de his iudicium saepe certum ferri nequit, atque unice inspiciendum est, Chronologiae, formulae, ac Historiae recte se habeant, an aliquo alio vitio laborent. At heic adeo evidenter enormis stultitia ac inscitia impostoris se prodit, ut plane sit hospes in eiusmodi studiis, qui e vestigio falsitatem non sentiat. Fidem, inquit, instrumento faciunt Notarii quatuor. Ut lubet. Istà ego de causà prolixam illorum catervam servatam heic volui, ut minus periti addiscant, quid de huiusmodi praesidiis sperandum sit. Ne centum, ne mille quidem Tabelliones dealbare Aethiopen tam horridum possunt. Dum Secula ignorantiae fluebant, fortasse pompa haec Notariorum affirmantium & comprobantium Chartam uti legitimam, imperitis fucum faciebat. Certe ab eiusmodi periculo Seculum nostrum abest, quoties agitur de tabulis, pice tam nigrâ fucatis. Has autem in nullius incommodum atque injuriam excogitatas opinari fas est. Quae verò nunc mi-

A hi memorandae sunt, suspicione minime carent, quin praeter gloriae augmentum, in lucri etiam captandi spem olim confictae fuerint. Infra, hoc est in Dissertatione XLIV. de Literarum fortuna, commemoranda mihi erit opinio veterum, fortassis etiam & aliquot viventium Bononiae Civium, qui Academiam sive Gymnasium suum a Theodosio minore Augusto ante Annos Mille & Trecentos institutum fuisse censuerunt. Porro illam a doctissimis viris antea exhibitam, ego quoque nullo vel minimo veritatis fundamento nixam pronuntiavi. Nam etsi obsequio ac bona voluntate in florentissimam illam Urbem, & egregios Cives nemini concedam, assentationis tamen notam cum Veritatis dispendio sive contemptu, honesto homine indignam, a scriptis meis arcendam semper curavi. Accedit, quod neminem aequius quàm Mutinensem hominem decet, in eiusmodi opinionem palam insurgere, quando Bononienses olim eandem ita foverint & amplificaverint, ut in ipsorum Mutinensium perniciem converterent. Quod qui acciderit, Lector nunc a me accipiat, simulque intelligat, quem in usum anteaestis temporibus cederet, confin-gendis Chartis operam dare. Ut Bononiensi Gymnasio (quod Saeculo Christi XI. primùm institutum fuisse dicam infra in Dissertatione XLIV.) uberius nominis & auctoritatis fama conciliaretur, nescio cujus in mentem subit, referre illius originem ad Theodosii II. & Sancti Petronii Episcopi tempora. Quum verò nullus esset, neque esse posset tantae rei authenticus testis, Charta conficta nullo labore fuit, quae magnificam & vetustissimam Academiae illius institutionem credulae genti suaderet,

deret, immo persuaderet. Nihil at-
tinet dicere, quanta exultatione ac
plausu, veluti res sacra, gloriosum
illud monumentum exceptum fuerit,
& ubique celebratum, ac literis com-
mendatum. Quantum conjecturae fe-
runt, ejusmodi commentum prodiit
Seculo tantum XIII. Sed bone Deus!
quàm ineptus ac ridendus artifex ad
Bononiensium decus augendum ac-
cessit! Duplex Theodosiani Privile-
gii exemplum habemus. Alterum
Ughellius promulgavit Tomo 2. Ital.
Sac. in Catalogo Archiepiscopor.
Bononiens. quod extat, ut ejus verbis
utar, in marmorea tabula incisum apud
Ecclesiam Sancti Petronii, tamen si apud
sordatos viros, rerumque antiquarum

A peritos claudicare videatur. Quid clau-
dicare? Legant Eruditi: eorum ocu-
los continuo feriet patentissimus im-
posturae aspectus, usque adeo ut su-
spicari quis possit, conficta haec po-
tius de industria fuisse, ut Bono-
niensium Academia, aut nimia illo-
rum credulitas exteris deridenda pro-
pinaretur. Sed alterum ego proferam
B Theodosiani Diplomatis plane diver-
sum exemplum. Atque hoc revera
illud ipsum fuisse arbitror, quod pri-
mum profusum est atque oblatum
Reipublicae Bononiensi, quae illud
in marmorea tabula inscribi, statui-
que in insigni Basilica jussit, ubi
haec tenus visitur.

Diploma suppositiciuna Theodosii minoris Augusti, per quod Gymna-
sium Bononiense institutum ab eo fertur, Anno Christi 433.

Theodosius Dei gratia Romanorum
Imperator semper Augustus in Im-
perium constitutus ab Honorio patruo
suo, qui per potentiam Imperium acqui-
sitit Gothorum, Archadiaeque, Libiae,
& Assiriae, atque Parthiae, & India-
rum, & Tarsiae Dux & Princeps, &
Persiae, & Babiloniae magnae, & E-
gipti, & Macedoniae, Caramaniae,
Vallachiae, & Russiae, Armeniae, &
Ethyopiae, Sclavaniae, & Africae,
& Siciliae Rex. Omnibus Studentibus
& studere volentibus in Civitate Bono-
niae salutem. Scientiarum felici gloria
mundum omni tempore gubernante no-
strae majestatis clementia, Phylosopho-
rum ac Poëtarum, omniumque Faculta-
rum & Liberalium Artium errando de-
flentium per diversa, eorum preces hu-
millimas decrevimus exaudire quacun-
que parte Mundi nostri Imperii Civitatem
aptam Studio construere debeamus, in
qua Philosphi, * aet Poëtae, & Periti

C Legum, & omnium Liberalium Artium
& Facultatum omnium Scolaribus Scien-
tias affectantibus debeant liquide pro-
mulgare cum ingenti studio doctrina stu-
dentibus tribuendo. Unde a nobis ple-
nissima deliberatione habita per spatium
XXV. Mensium ab ejusdem Philosphis
ac Poëtis & Peritis, Civitatem Bono-
niae, quae in quadrvio quatuor Pro-
vinciarum permanet, scilicet Liguriae,
seu Lombardiae, Marchiae Veronensis,
Romandiolae, Tusciae, ad perbenne
Studium ordinamus, quam hodierna die
in antea nostrorum secretorum armarium
reputamus. Ad haec autem peragenda
& firmanda in Romana Urbe, in Con-
cilio siquidem Generali, omniumque Prae-
latorum Ecclesiae existentium, & om-
nium Christianorum Regibus convocatis
E per Summum Pontificem Celestinum, su-
per Studium & Studentibus specialiter
in Civitate Bononiae memorata per Pa-
pales Literas Christianis omnibus admo-
nitis

nitis confirmavimus, quod incorruptum & inviolatum semper in ipsa Civitate Bononiae debeat permanere cum Constitutionibus Studii, & studentibus infra-scriptis Civitatis ejusdem legis & approbatis in Concilio memorato in Romana nostra excellentissima Civitate die IX. intrante Madio. Nostra autem Imperialis majestas discedens a Civitate Romana, & dirigens gressus nostros usque in Civitatem Bononiae supradictam, quam die Primo Junii intrante nostris propriis manibus, omniumque robore Scientiarum reaedificavimus, praemunitam muris, & jam validis circumdatam, & cum munitionibus Turrium & vallorum usque ad secundam diem Julii perfecimus, & effectui secimus praedicta omnia demandari, ut praediximus. Si quis autem Causidicus sive Judex sententiam aliquam tulerit, nisi in nostra Civitate Bononiae supradicta per quinquennium studuerit, ipsam sententiam vel sententias anichilamus, irritamus, & volumus esse nullam & nullius momenti vel valoris. Et si quis ad Magistratus dignitatem pervenerit, & Librum ab Ar. bydiacono Majoris Ecclesiae Bononiae non susceperit Magistralem, quamquam a Peritis cujuslibet Facultatis fuerit approbatus, ab ipsa dignitate & dominio privamus. Et quod si quis Scolarem aliquem in terra vel in aqua offenderit, ad Studium Bononiae veniendo, seu redeundo a Studio, modo aliquo vel ingenio in persona vel rebus, capite puniatur a Praesule Civitatis vel Castris vel Villae vel Curiae aut Loci, ubi deliquerit malefactor. Quod si Praesul vel Dominus vel Potestas aliquorum praedictorum locorum facere desierit, penam eandem patiatur omnino. Civitati autem nostrae Bononiae & districtui ejus volumus providere. Sicut ab Orientali parte currit Sanubium sive Sensum de Alpibus ni-

A vosis in Vallibus Padi, & in ipsa aqua Padi; & sicut a Meridionali parte hoc protenduntur usque ad Alpes Sclarum; & sicut a Meridionali parte currit Leo de Alpibus in Scoltennam; & sicut Scoltenna seu Panarium defluit in Padum; & sicut a Septentrionali parte vel ab Aquilone parte decurrit Padus usque ad Badalenum; praecipimus, volumus, & jubemus, de Districtu Bononiae permanere. Hoc tamen salvo, quod si Ferravilla, quae est de Ducatu Comacensi, ultra Padum pertransire voluerit, eis hinc ad duos annos proximos peremptorie liceat pertransire, & Civitatem aedificare; ita tamen, quod in ipsa aqua Padi non liceat eis aliquod aedificium lapideum attentare, sed solum iter praebent securum per aquas Padi, & in Vallibus earundem, sine aliqua datione muneris euntibus omnibus & redeuntibus per Civitatem & loca praedicta omni tempore ob reverentiam Crucifixi, & propter Imperii celsitudinem cognoscendam, ad quem pertinet redditus Padi fluminis & aquarum. Et hoc ad postulationem summi Pontificis Celestini: alioquin sub jurisdictione & protectione Rectoris & Communis Bononiae debeat permanere. Firmiter statuentes, ut nullus Rex, Princeps, Dux, vel Marchio, Comes, nulla Civitas, nullum Commune, nulla denique persona Secularis vel Ecclesiastica, alta vel humilis, dictam nostram Civitatem Bononiae nec suos Cives vel Comitatinos, nec aliquos alios, qui sub ejus protectione sint vel fuerint, in aliquo & has nostras constitutiones praedictas, in rebus vel personis audeat perturbare, nec modo aliquo molestare. Quod si facere praesumpserint, in ultionem suae temeritatis, Libras decem mille auri purissimi pena componat, quotiescumque praesumpserit contraire, dimidium Imperiali Camarae, reliquum Civitati

vitati Bononiae integre persolvatur, & in munitionem Civitatis ejusdem pecuniam praedictam volumus devenire. Ad cujus aeternam in posterum evidentiam praesentem paginam conscribi inde jussimus, & Sigillam nostrum impendentes fecimus auri purissimi munitione roborari. Anno Domini CCCCXXXIII.

Temporis effem prodigus, immo & erudito Lectori injurius, si vel unum verbum impenderem ad ostendendam Diplomatis falsitatem, quippe quae apertissime in oculos omnium, nemine etiam indicante, incurrat. Non improbata quidem videtur solemnitas haec impostura Sigonio nostro in Historia Bononiensi. At mihi justa suspicandi causa est, Operi illi post ejus mortem edito laciniam ab aliquo affutam fuisse. Vide quae dixi in ejusdem Sigonii Vita, ejus Operibus in novissimâ Mediolanensi editione praepositâ. Neque ultra de Bononiensi Gymnasio. Illud potius animadvertendum, ab impostore, cui in promptu erat quidquid lubebat in suae Civitatis commodum apponere ac venditare, Bononiensium fines ad Occidentem designatos fuisse, sicut Scultenna seu Panarium defluit in Padum, ita ut fluvium hunc nebulo inter Bononienses & Mutinenses limitem statuerit. Sed haec sententia adversantia sibi habet omnia antiquitatis monumenta, ex quibus constat, Nonantulam, Bazanum, Montem Bellium, atque alia Castra ultra Scultennam sita, ad Mutinensium agrum vel antiquis temporibus spectasse; verique simile videri, Mutinensium ditionem ad Lavinum fluvium, aut saltem ad Samodiam olim sese protendisse, ut crudite opinatus est Cl. V. Don Gaspar Berettus Benedictinus in Dissertatione, quam praeposui Tomo X. Rer. Italicarum.

A Vide praeterea quae hanc in rem ego differui in Dissert. XXI. de antiquo Italiae statu. Verum Bononiensis Populi nihil intererat in antiquorum monumenta inquirere. Ut jus sibi tribuerent in universum agrum Mutinensium ultra Scultennam positum, sat ipsis fuit commenticium consulere & exerere Theodosianum Privilegium. Et quod mirere, eo uno freti nihil intentatum reliquere, ut suos fines usque ad Scultennam proferrent, atque expilarent Mutinensium Rempublicam. Id praecipue tentatum est Seculo Christi Tertiodecimo, quo Bononiensium potentia, fortunam secundam experta, multa sibi in Flaminia subdiderat, & paria quoque finitimis Mutinensibus minitabatur. C Theodosianum Diploma tunc ubique sonabat, animosque Populo addebat, ut quidquid Mutinensi Reipublicae reliquum erat ultra Scultennam, armatâ vi eriperetur. Universum enim agrum illum, uti somniabant, junior Theodosius Bononiensi tribuerat. Itaque Plebiscitum efformatum, & in marmore etiam fuit inscriptum, per quod singuli novi Praetores jurejurando pollicerentur, se in Mutinenses exercitum educturos, donec antiquum Urbi suae agrum usque ad Scultennam restituerent. Tum Anno MCCLXXII. conclamatum est in Mutinenses ipsos. Sed quum Hieremiarum factio Mutinensibus amica obliteret, dejectus est ille lapis, & rescissum iniquum decretum. Hinc autem odia intestina ac inimicitiae succreverunt inter Lambertacios & Hieremias, eo animorum furore, ut bellum civile Anno MCCLXXIV. exarserit, & coacti fuerint Lambertacii fugâ salutem quaerere: quam contentionem cum caedes multae, tum declinatio Bononiensis potentiae subse-

sublequuta est. Et quoniam Ghirardaccium, aliosque Bononiensium rerum Scriptores heic monumenta deficiunt, Sigonius noster in Libris de Regno Italiae Lectori consulendus est, cui perspectiora fuere illorum temporum gesta. Mihi interea Ricobaldum Ferrariensem, Auctorem Synchronum, editum Tomo IX. Rer. Italicar. testem hujus rei advocare placet. Anno Christi MCCLXXII. (ita ille scribit) *seditio magna Bononiae, quum una partium secundum decretum suum, quod in petra scripserant, exercitum vellet ducere in Mutinenses &c. & altera pertinaciter prohiberet: obtinuit tandem pars Hieremis-*

*D*rum, & egit, ut petra illa, quae decretum continebat, de muro evulsa confringeretur omnino. Sed quidnam quaeso edicebat illud Decretum? Rem accipe, cujus memoria adhuc servatur in antiquissimo membranaceo Regesto Reipublicae Mutinensis, his verbis exarata.

E Reperitur in Libro Reformationum Domini Bertholi quondam Dominici Notarii ad Reformationes Consiliorum Communis Bononiae in primis sex Mensibus vegininis Domini Luchini de Gatiluxiis Potestatis Bononiae & Imolae, in hunc modum sub Anno Domini Millesimo Septuagesimo Secundo, Indictione XV.

IN NOMINE DOMINI AMEN.

CONSILIUM INFRASCRIPTORUM SAPIENTUM, VIDELICET DOMINI UBERTINI UGETHI DOCTORIS LEGUM, DOMINI BONRECUPRI &c. DOMINI BONROMEI DOCTORIS LEGUM, HABITUM ET DECRETUM IN PALATIO COMMUNIS BONONIAE IN CAMERA DOMINI LUCHETI DE GATTELUXIIS POTESTATIS BONONIAE, DIE MARTIS XXVI. APRILIS SUPER EO VIDELICET: CUM IN QUADAM REFORMATIONE SEU ORDINATIONE POPULI, NATA EX PRIVILEGIO (*) DOMINI IMPERATORIS THEODOXII, OCCASIONE TERRITORII ET TERRARUM POSITARUM CITRA SCULTENNAM ET PANARIUM, CONTINEATUR, QUOD DOMINUS POTESTAS TENEATUR GENERALEM EXERCITUM FACERE CONTRA PRAEDICTA LOCA ET TERRAS RESISTENTES COMMUNIS BONONIAE, SI EXPEDIERIT, HINC AD KALENDAS MADI: LECTA EIS DILIGENTER IPSA REFORMATIONE ET ORDINAMENTO, AN PRAEDICTUS DOMINUS POTESTAS TENEATUR PRAEDICTUM EXERCITUM FACERE PRAECISE, CUM IBI SIT ILLUD VERBUM, SI EXPEDIERIT; ET AN EXPEDIAT, VEL FIERI DEBEANT, QUAE IN IPSA REFORMATIONE CONTINENTUR &c.

Con-

(*) Haec diligenter animadvertenda sunt.

Consensere Sapientes, Decretum illud obnoxium esse interpretationi, neque opus esse, ut Praetor exercitum eâ de causâ instrueret, quum tunc minime expediret. In altero Bononiensium Decreto, quod emissum est die secundâ Maji eodem Anno M^{CC}CLXXII. haec itidem leguntur: *In Reformatione Consilii & Massae Populi, factâ partito per Dominum Capitaneum, placuit toti Consilio & Massae Populi, quod omnes Reformationes & ordinamenta facta occasione terrarum & locorum & jurisdictionum positarum citra Panarium & Scultennam (qui idem est fluvius sub duobus nominibus) & omnes processus, condemnationes & bana, factae & data contra Commune & personas Mutinae & districtus, cassentur, & removeantur in totum de Libris Communis & Populi Bononiae. Et quod Lapis, qui est sculptus & positus in muro Palatii occasione ditorum ordinamentorum, removeatur & tollatur, ita quod inde nulla memoria per hoc de praedictis habeatur &c.* Denique succedit aliud Decretum die V. Junii Anno eodem M^{CC}CLXXII. in quo praecedentia confirmantur, & denuo abolentur processus facti occasione territorii praedicti citra Panarium & Scultennam pro jurisdictione Communis Bononiae amplianda. In mentem alicui cadere possit, quempiam ex Sapientibus ad

A clavum Reipublicae Bononiensis tunc adhibitis, deprehensâ patenti falsitate Diplomatis Theodosiani, quo uno nitebatur tantus ille animorum motus contra Mutinenses, auctorem fuisse collegis suis, ne iniquum adeo bellum finitimo Populo inferretur. At ego politicis tantum de causis tunc immutata fuisse reor Bononiensium consilia. Neque enim ut Legum Scientiâ, ita & Eruditione & Critices arte tunc excellabant Felinei Doctores: immo illos infantes in ea, uti & reliquos ferme ejus aetatis arbitrari licet. Quare nemo inter eos confederit, cui vel minima dubitatio suborta fuerit de ingenuitate illius Privilegii, quum illud etiam, ut vidimus, in marmore insculptum, ac omnium oculis expositum voluerint.

B
C
D Neque peritiores doctioresque fuisse iisdem temporibus Mutinenses: quod altero exemplo confirmatum volo. Seculo, ut videtur, eodem agitata est lis inter quemdam Nobilem Mutinensem e Petrazana gente, cui commendata erat Ecclesia Sancti Michaëlis de Zena, & alios. Protulit ille Diploma Caroli Crassi Regis, postea Imperatoris, cujus subsidio victor in causa evasit. Hoc ipsum accipe, ex Archivo Communis Mutinae eductum.

Diploma interpolatum Caroli Crassi Germaniae & Italiae Regis pro Ecclesia Sancti Michaëlis de Zena. Anno Chr. 880.

I N nomine sancte & individue Trinitatis. Karolus divina favente clementia Rex. Si fidelium nostrorum petitionibus pio affectu consulimus, morem predecessorum nostrorum sequimur & eos alacriores in nostrum reddimus ser-

E vitium. Igitur omnium fidelium nostrorum sancte Dei Ecclesie tam presentium scilicet & futurorum comperiat solertia, quod Allinus vir venerabilis Prior Ecclesie Sancti Michaëlis de Zena in Comitatu nostro Mutinensi una con Fratribus

tribus sui Ordinis numero trigintaseptem, obtulit obtutibus nostris duo Precepta, in uno quorum continebatur inter cetera, qualiter Dive memorie Karolomannus Rex germanus noster concesserat & perdonaverat eidem Ecclesie Sancti Michaëlis Curtem ipsam de Zena jacentem infra limites suos cum omnibus rebus, & familiis, albergis, albergariis, toloneis, molendinis, aquis, & rivis ad eam pertinentibus vel aspicientibus. In alio quoque Precepto legebatur inter reliqua, quatenus idem Frater noster corroboraverat & confirmaverat Capellas in ipsa Curte de Zena in honorem Sancte Marie, & Sancti Jacobi dedicatas, cum adjacentiis & pertinentiis suis secundum firmitates, quas quondam Intendericus..... Vassallus suus auctoritate sua pernominaverat, super quibus rebus superius scriptis petierunt nostram Excellentiam idem Allinus, & Fratres, ut morem predecessorum nostrorum sequentes, predictam Curtem & Capellas nostro de novo corroborarem edicto. Cujus petitionibus aures nostre clementie accommodantes, jussimus eidem Priori & Fratribus fidelibus nostris hoc nostrum conscribi Preceptum, per quod corroboramus, & in perpetuum concedimus predictæ Ecclesie Sancti Michaëlis Curtem, que dicitur Zena, cum dictis Capellis limitatam & terminatam per Canale suorum molendinorum de Zena, quod fuit sancte Abbatie Norantulane, cujus est aqua dicti Canalis, & ab eo Canale eundo per viam Cantoni, que mediat Curtem Wilzachevam, Curtem Brochi a presenti Curte de Zena usque in Scultennam, & per litus Scultenne prope campos Cruciferorum Templi Sancti Johannis, & ab ipsa via Cantoni, que incipit in Scultenna, & tendit ad Canale predictum de Zena usque ad Sevatom Claudiam, descendendo per predictam Stratam versus Scultennam ad

Tom. VII.

A Domos Capitaneorum Pontis, & Cruciferorum dicti Templi Sancti Johannis viâ mediante, cum omnibus rebus, familiis, domibus, albergis, & albergariis, toloneis, & molendinis, aquis, aquarum usibus, silvis, terris cultis, pratis & nemoribus, & omnibus adjacentiis & pertinentiis suis in predicta Curte de Zena jacentibus. Quam Curtem libere teneat, ut tenet, possideat, ut possidet, & faciat quidquid tam ipse Prior, quam quicumque alius nomine predictæ Ecclesie Sancti Michaëlis decreverit ex nostra plenissima largitate: non per hoc tamen prejudicium inferentes sancte Ecclesie Mutinensi, decimis, & honorantiis colligendis in ipsa Curte & rebus dicti Prioratus. Precipientes ergo precipimus, & interdicens interdici-

B mus, ut nullus Dux, Comes, Baro, vel ulla omnino tam magna, quam parva persona, contra hoc nostre confirmationis & concessionis preceptum ire, minuire, vel quoquo modo violare presumat; sed liceat eidem Priori & Fratribus, vel qui in ipsa Ecclesia Sancti Michaëlis preerit, nostris & futuris temporibus superscriptam Curtem sic distinctam & limitatam, & res omnes in ea consistentes, quiete semper habere & retinere, prout habet & retinet, absque contradictione. Si quis vero, quod minime credimus, hanc nostram confirmationem vel concessionem irrumperet ex parte vel in toto tentaverit, sciat se compositurum triginta libras auri purissimi, medietatem Palatio nostro, & medietatem ipsi Ecclesie, vel qui preerit, quibus violentia illata fuerit. Et ut hec nostra concessio vel confirmatio verius certiusque ab omnibus credatur, & diligentius observetur, manu propria subter firmavimus, & anulo nostro sigillari jussimus. Datum ibi VI. Idus Januarii Anno Incarnationis Domini DCCCLXXX. Indictione XIII. Anno

D

vero

vero Regni Serenissimi Regis Karoli in Francia Quarto, in Italia Primo, in Dei nomine feliciter. Amen. Inquirinus Notarius ad vicem Liutardi Archicancellarii piissimi regis recognovit & signavit.

Signum Domni
Karoli Serenissimi Regis.

Nemo, ut puto, tunc in dubium revocavit originem Diplomatis hujus, & praecipue quod haec desumpta sint ex autographo aliquo, aut saltem ex sincero quopiam exemplo ejusdem Regis, additis tantummodo finibus pro voluntate Interpolatoris. At haec ipsa Interpolatio nunc facile innotescat animadvertenti, mentionem in Diplomate factam *Cruciferos Templi Sancti Johannis*, quorum nomen atque institutum tantummodo post Annum Ch. 1100. initium habuit, neque componi unquam potest cum Anno 880. Nullus dubito, quin complures ejusmodi fraudes veterum nonnullorum malitia pepererit, aliorum vero ignorantia nullo negotio veluti monumenta fidei certae exceperit.

Interea animadverterit Lector, quid momenti una falsa ac putidissima membrana olim habuerit. Aevo nostro, quo ejusmodi ludibria desiere, & Falsarii, si quando emergunt, privatorum tantummodo lites conturbant, aut aliquam Nobilium Familiam dum ornandam suscipiunt, gravissime deturpant: nos ridemus ineptas & spurias veterum Chartas, ac suppositicia Regum Diplomata. Sed aliis oculis haec ipsa Majores nostri intuebantur, sine haesitatione falsa pro

A veris amplexi; atque inde consequi consuevere ingentia commoda sive incommoda, prout ad ejusmodi Chartas accedebat potentia utentium, ac impotentia adversariorum. Certe non incassum commenta illa fabricabantur, aut ab aliis fabricata excipiebantur. Quo tempore primum audita fuerit opinio, Constantinum Magnum immensâ donatione effudisse Regna in sinum Ecclesiae Romanae, incertum est. Mihi a vero minime alienum videtur, alicui Oratori excidisse, fortasse Seculo VIII. dum Romani Pontificis praerogativas, utique certas & plurimas, exaggeraret, ideo Constantinum recessisse in Orientem, ut libera Roma summo Christi Vicario maneret: quod Saeculo praesertim XI. tempore Sancti Leonis IX. Papae ferebatur. Arripuit indocta gens, immo & docta, magnificum effatum: cujus etiam rei vestigium subluceat in Epistola 49. Hadriani I. Papae ad Carolum Magnum. Ibi enim dicitur in Codice Carolino, *per Constantini largitatem sancta Dei Catholica & Apostolica Romana Ecclesia elevata & exaltata, cui & Potestatem in his Hesperiae partibus largiri dignatus est.* Quae verba indicare videntur, jam tum adhibitam fuisse mentionem amplissimae Constantinianae donationis, ut Francorum Reges Pippinus & Carolus liberaliores sese exhiberent erga Romanam Ecclesiam. Successit postea Seculo fortasse Decimo, qui, ut gratiam iniret Romanae Curiae, tabulas Donationis ipsius nunquam antea visas sibi licere confingere putavit, easque Romanis Pontificibus obtrudere. In Diplomate Ottonis III. Augusti, quod Cardinalis Baronius ad Annum MCXCI. publici juris fecit, auctor figmenti fuisse dicitur Jo-

B

C

D

E

bannes

bannes Diaconus cognomento Digitorum mutius, seu mutilus. At quum idem Baronius, Pagijs, & alii Diploma illud, quamquam ex Vaticano Archivo depromptum, falsi arguerint (quam quaestionem attingere mihi non est animus) iudicium hac de re suspendamus oportet. Illud duntaxat exploratum est, donationem ac Diploma Constantini, quae tamen aevō nostro undique falsitate scatere nemo Eruditorum non sentit, sanctum olim fuisse, atque unanimi consensu ac obsequio susceptum, in scaenam saepe rediisse, ut Romanae Ecclesiae temporalia jura aut auferrentur, aut saltem confirmarentur. Praeter cetera vide, quae pag. 637. Part. II. Tomi II. *Rer. Italicar.* habet Farfense Chronicon de hujusmodi Donationis usu, sive abusu.

Liceat & mihi dicere, suspicandi locum esse, immo & pro certo habendi, non aliam fuisse originem Donationi Ludovici Pii, quae non secus ac Constantiniana plurimum sonat in Ecclesiastica Historia. Rationes, cur aut plane confictum, aut saltem interpolatum illud Diploma Eruditi Viri censuerint, nihil est, quod ego in praesentia prosequar, quando id jam praestiti in Pleniori Expositione Jur. Caesareor. & Estens. in Civitatem Comacii. Praeterire tamen non possum, esse minime incongruum opinari, confictum fuisse Diploma illud post dimidium Seculi Christi XI. Quum enim grave nimis ac perniciosum Romanae Ecclesiae deprehenderetur, quod sine Augustorum consensu Pontificem a multis temporibus consecrare minime fas esset; & rursus Nortmanni Apuliam, Calabriam, ac Siciliam continuatis progressibus, & barbarico more sibi subderent: quae duo acrium discordia-

rum semina fuere inter Pontifices Romanos, Imperatores, & Nortmannorum gentem; non leve beneficium Ecclesiae Romanae aliquis se delatorum arbitratus fuit, si Diploma cederet, quo Ludovicus Pius renuntiasset juri, sive consuetudini Caesarum in consecratione Pontificis, simulque *Corficam, Sardiniam, & Siciliam sub integritate* Romanae Ecclesiae contulisse videretur. Quis enim unquam sibi persuadeat, Ludovicum Principem religione ac pietate celebrem largitum fuisse alteri *Siciliam*, in quam nullum ei jus erat, & quae tunc Imperatori Graeco, & quidem amico, parebat? Et praecipue quum in subsequens Diplomatis Ottonis I. & Henrici I. qualia ab Eminentissimo Baronio proferuntur tantummodo conceditur *patrimonium Siciliae, si Deus nostris illud tradiderit manibus*. Tunc enim jugo servitutis Saraceni Insulam illam premebant. Paria dicenda occurrunt de veterum Augustorum jure, sive more in confirmatione novi Pontificis: nam is post tempora, quibus Diploma illud datum dicitur, atque ultra duo Secula perduravit, nemine contra clamante, sublatam ejusmodi consuetudinem fuisse a Ludovico Pio. Plura non adfero; atque haec ipsa adferens longe profecto absim a suspicandis malis artibus in Romanae Ecclesiae Proceribus, quasi iis consentientibus aut imperantibus concinnata fuerint ejusmodi commenta. Gregorii VII. aliorumque illius aevi Pontificum probitas & spectatissima virtus aditum praeccludunt cuicumque laevae opinionioni. Illud ergo accidisse aequius credendum est, quod contingere adhuc cernimus Nobilibus viris aut Principibus, quos inveniendi Majores suos in remotioribus Seculis urit

cupido. Accedunt impostores, & speciosa figmenta illorum votis consona deferunt. Haec utique accipiuntur, & ad instar gemmarum servantur; sed bonâ fide, ac sine dolo malo accipiuntur, quae alii malâ tantum fide obtulerunt. Idem Romae acciderit. Neque aliter sentiendum puto de Bononiensibus, aliisque haecenus commemoratis, quibus olim fucus factum fuerit, quod eorum temporum ignorantia ab hisce fraudibus satis sibi cavere non posset.

Atqui olim non defuere Falsarii tam acuti ingenii, tantaeque industriae, ut in confingendis praecedentium Seculorum monumentis neque contra Chronologiam, neque contra Historicam eruditionem, aut Notariorum formulas quidquam peccarent; & probe imitari nossent veterum characteres & notas, aut eorum tantummodo apographa confingere. Si quando eorum foetus occurrunt (neque enim quisquam neget, quin talia esse formari potuerint, & ex iis aliqua superesse possint), frustra interdum Artis Criticae subsidia adhibentur ad falsas ejusmodi merces a veris secernendas. Ad haec alia prodeunt quandoque Diplomata ac Instrumenta, quae undique legitimos natales praefertunt, & nihilo secius quum naevis quibusdam interspergantur, dubium animum in judicando de eorum ingenuitate relinquunt. Equidem non uno in loco offendi antiqua Diplomata, autographi speciem exhibentia, iisdem quippe characteribus conscripta, quae in certissimis membranis se nobis offerunt; ubi etiam intuebar notas Cancellarii consuetas, & excursioniones calami (neque enim Cifras, aut notas arcanas appellare audeo) sub Sigillo cereo apponi solitas, & locum Sigilli deperditi, hoc

A est scissuram pergamenae in formam crucis. Verum ab his ipsis Diplomatibus animadvertendam aut abesse Monogramma Imperatoris sive Regis; aut scissura ipsa membranae ita conjuncta & composita cernebatur, atque adeo expolita, nihilque uncturae retinens (cujus vestigia fere semper cera apposita & compressa inferre consuevit) ut Sigillum nunquam collocatum illic non injuriâ suspicarer. Haec ergo, aliaque minutiora, quae sine Chartarum ipsarum inspectione congrue explicari nequeunt, me eò interdum rauebant, ut quando etiam abstinere ab iis inter apocrypha amandandis, saltem de earum fide plurimum dubitarem. Nam quod est ad notas Chronologicas rite aut perperam compositas, & ad Historiam personis recte aut secus accommodatas, atque ad formulas pro temporum more aut contra usurpatas: in aliquibus Chartis meridiano Sole clarius deprehenduntur errores ac vitia, quae nunquam componere cum veritate possis, ac proinde falsitatis notam continuo iis inurere iniquum minime est. Ejus generis habeto famosum Lindaviensis Parthenonis Diploma, quanquam Sigillo sincero, aliisque legitimis notis munitum videri cuiquam possit: cui theta nigrum praefixit eruditâ censurâ vir magni inter Germanos nominis Hermannus Conringius, secum in eadem sententiâ concordem habens celeberrimum Mabillonium. Et quanquam adductâ ad supremum tribunal controversiâ, patroni non defuerint pro ipso Diplomate propugnantes, contra tamen stabit Eruditorum iudicium. Atque in eam rem legendae prostant Anonymi cujusdam *Vindiciae Historicae pro Conringii censura*, editae Anno MDCC. Lindaviae. Eodem

dem jure agebam ego adversus Diploma Lotharii I. Augusti, adservatum inter alia bonae notae in Ascesterii cujusdam Tabulario. Membranae antiquitas, characterum forma, aliaque aderant, quae sinceritatem & veritatem Privilegii suaderent. Sed Monogramma desiderabatur, & praeter alia suppositionis indicia, Notae istae Diploma claudebant: *Data VII. Kalendas Julias, Anno Christo propitio Domni Hlotharii Domni Hlorbarii (ita) gloriosissimi Augusti in Francia II. in*

A *Italia XIII. Indictione XII. Atum Pappia Palatio Regio.* Periculum fac, an concordiam inire possis inter haec Notas & Epochas Regni & Imperii, quae in aliis sinceris Lotharii Diplomatis occurrunt. Frustra, ut puto, facies. Quare uti fictitium Diploma illud in tuis tenebris dimisi. Ceterum fieri potest, ut unica interdum formula dicendi, aut unum vocabulum satis sit ad dignoscendam alicujus Chartae falsitatem. Lectori propositum haec volo exemplum unum.

Ludovici Pii Augusti Diploma, confirmantis Frodoino Abbati Monasterii Novaliciensis Testamentum Abbonis Fundatoris, aliaque jura ejusdem Monasterii. Anno Ch. 814.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Ludovicus divina ordinante Providentia Imperator Augustus. Imperialem celsitudinem decet Praecessorum nostrorum pie facta non solum inviolabiliter conservare, sed etiam censurae suae auctoritate confirmare. Idcirco notum esse volumus omnibus fidelibus Sanctae Dei Ecclesiae, & nostris, praesentibus & futuris, quia vir venerabilis Frodoinus Abbas in Monasterio, quod dicitur Novalicius, quod est constructum in honore Sancti Petri Principis Apostolorum, in Valle scilicet, cujus vocabulum est Seufina, detulit obtulit obtutibus nostris Testamentum a quondam viro religioso, Dominoque devoto Abbone factum de praefato Monasterio, & a Domino Genitore nostro Carolo gloriosissimo Imperatore renovatum atque confirmatum, in quo continebatur, qualiter praefatus Abbo Patricius ipsum locum supranominatum cum omnibus rebus suis, ob amorem videlicet patriae Coelestis & beatae vitae, Petro beatissimo Apostolorum obtulit Principi, nec non cunctis destructoribus, dis-

C *lipatoribus temerariis, divina quippe censura, & aeternum supplicium, atque divinum anathema, qui unquam in tempore ausi fuerint, seducti atque cupiditate, sanctae devotionis contraive conscriptum atque firmitatem, unde ipsa casa Dei, & Monachi ibidem sic religione sanctae devotionis Christo Domino famulantes, seu Pauperes Christi & Peregrini cunctes & redeuntes montibus,*
 D *supplementum habere debent propter suorum mercedem; qui ipsam donationem facere & confirmare sollicitate statuerunt. Petiitque praefatus Abbas Celsitudini nostrae, ut ipsum Testamentum a Domino nostro Genitore confirmatum & roboratum, etiam nostris roboremus auctoritatibus. Nos vero divinam considerantes misericordiam & aeternam remunerationem pro benefactis, petitioni ejus libenter praebuimus assensum, & hanc nostrae auctoritatis confirmationem fieri decrevimus. Per quam praecipiendo jubemus, ut quidquid supraddictus religiosus Abbo Deo vero, beatissimoque contulit Petro, & Dominus Genitor noster auctoritates ob coelestem aulam confirmavit;*
 E *dein-*

deinceps absque ullius injusta invasione, interpellatione, atque inquietudine jam fatus Frodoinus Abbas & ejus Successores teneant atque possideant in aeternum libere, omnia scilicet Regalia ex iis omnibus, quae ad praesens possident, & quae in antea acquirere poterint, Forum, Omicidium, Assassinium in nostro Imperio perpetratum media Civitate, publicam Stratam a praedicta Civitate usque ad Fontanam Vercinescam, & cetera alia, quae ad nos, sive ad nostros subditos spectabant. Volumus etiam, atque specialiter per hos apices nostros jubemus, ut ubicumque res de supra nominatae Monasterio conjacent, per fideles nostros studiose defendantur & tueantur, sicut nostra specialis causa, quia ut multis notum est, a bonae memoriae Pipino Avo nostro, simulque glorioso Rege excellentissimo Genitore nostro Carolo per donationem scripturae verè traditae fuerunt. Et ut haec auctoritas firmiter habeatur, & diuturnis temporibus conservetur, manu propria decrevimus roborari, ac de sigillo nostro justissimus sigillari.

Anno Primo, Christo propicio Imperii nostri, Indictione Septima.

Actum in Aquisgranæ Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Vidisti concessum a Ludovico Pio Abbati Novaliciensi Forum, Omicidium, Assassinium, in nostro Imperio perpetratum media Civitate. Ajo, si revera in Archetypo legeretur Assassinium, nihil amplius exigeretur ad omnem adimendam fidem eidem Chartae. Nam Assassini & Assassinium voces sunt, quae tantummodo post Hierosolymam a Christianis Anno Chr. 1099. receptam audiri coeptae sunt in Oriente. atque ad nos permearunt. Sed fortassis in Apographum male contutum rejiciendum est eum modi vocabulum, uti & alia, quae subse-

quantur nunquam nobis concoquenda, scilicet in nostro Imperio perpetratum media Civitate, ut alia omittam, quum certe in reliquis colorem legitimi foetus Diploma ipsum praeferat. Vide alterum Diploma Caroli M. eidem Frodoino Abbati Novaliciensi concessum Tom. IV. Italiae Sacrae Ughellii in Catalogo Episcop. Taurinen. Spurium foetum sine dubitatione agnosces. Non semel vero animadverti specimina vera antiquorum Diplomatum, destituta Anno, aliisque authenticis Notis, & nihilominus eodem caractere, quo germana Diplomata, tam in literis initialibus oblongis, quam in subsequentiis quadratis, conscripta. Quid rei hoc est? Ab Imperiali Cancellaria & haec quamquam informia, prodidisse dicamus; sed profectò arceri suspicio nequit, fuisse olim, qui probe noscent imitari scripturam ab Imperialibus Cancellariis usurpatam. Quae pauca tamen dicta in eum tantummodo finem velim, ut circumspicos cautosque in hac Arte minus peritos faciam, non ut suspiciones creem contra Diplomata incorruptae fidei, quae innumera adhuc exstant, & plurima ego quoque sub oculis habui, atque in hoc Opere divulgavi. Si enim exorbitans est Illustrissimi Fontaninii opinio, qui omnem spuriarum Chartarum atque Diplomatum fegetem ex Archivis Europaeis eliminare voluit: absurdior sine comparatione dicenda foret, ac minime ferenda eorum opinio, qui cunctas veterum Chartas aut ad commenta amandaret, aut suspitione falsi aspergeret. Haec autem locus etiam esse potest, immo debet, sapientissimo Apostoli consilio scribentis I. Thesalonicens. Cap. V. vers. 21. *Omnia probate: quod bonum est, tenete.* Id est omnia accurate prius ex-

pen-

pendite & considerate: tum quod bonum ac verum est, amplectamini; quod pravum ac falsum, rejicite. Quandoque enim si non adjungenda, neque neganda est Chartis fides. Judicium suspendere tunc juvat. Exempli causâ. si qua memorentur aut occurrant Diplomata (rarissime autem occurrent) scripta *litteris aureis*, tunc continenda sententia est. Non quod ego negare ausim, quin germana quoque existisse potuerint, & superesse adhuc possint Diplomata aureis characteribus exarata. Ariperti Langobardorum Regis donationem Ecclesiae Romanae factam Paullus Warnefridi *aureis exarata litteris* prodit. Attamen si, quae ejusmodi tabulae ab antiquis commemorantur, aut adhuc existere dicuntur, nobis inspicere, diligenterque scrutari liceret, aliqua fortasse in insuetis hisce membranarum deprehendi possent, quae earum pretium aut minuerent, aut omnino deicerent. Ex his unum tantummodo objectum est mihi inter tot alia, quae vidi, pro insigni Monasterio editum, ipsumque commentitium deprehendi. Ita nemo Eruditorum neget, quin inter tabulas infectae originis amandandum sit Privilegium a Leone III. Papa & Carolo Magno Augusto, concessum *per paginam aeream exaratum* Monasterio Trium Fontium ad Aquas Salvias, quod Ughellius veluti gemmam divulgavit Tomo I. Italiae Sacrae in Episcop. Ostiensibus. Neque haecenus ego adductus sum ad adjungendam fidem Puricellio, viro alioquin de litteris bene merito, & magnae apud me existimationis, quum in Monument. Basilicae Ambrosian. pag. 282. commemorans Diploma Hugonis & Lotharii Italiae Regum, ait, illius *archetypum aureis litteris conscriptum* fuisse

A se in corio piscis. Et quod mirandum mihi visum fuit, infra addit: *Archetypum illud contulimus cum aliis Imperatorum Regumque Diplomatum apud nos authenticis, & haecenus in medium productis, eaque pariter visa nobis fuerunt in corio piscis, & aureis litteris conscripta; perinde ac si hac ipsâ prerogativâ conscribi ea olim honoris gratiâ solerent.* Accessi & ego ad invendum Archivum profectò in signe Monasterii Ambrosiani; at nihil suppellectilis tam rarae oculis meis sese obtulit, quale certe fuisset multiplex *corium piscis*, & quidem *aureis litteris* scriptum, atque in illo uno Tabulario adservatum. Considerandum etiam erit cultoribus Historiae naturalis, an piscibus sit corium, atque ejus naturae, ut in membranae figuram, consistentiam, & usum redigi possit.

B Praecipue verò est nobis suspensio pede procedendum, ubi magnifica quaedam remotioris antiquitatis primordia ac Privilegia, & Donationes Castellorum & Urbium, in Chartis alicujus Ecclesiae, Coenobii, aut Familiae comperimus. Nam sunt, quibus humile primo initium contigit; progressis autem sensim, & longo temporis tractu ad sublimem fortunam elatis, in mentem cecidit cupiditas nobilioris originis. Neque interdum desunt, qui suis votis, quando per vera nequeunt, per ficta succurrant. C In Spicilegii Opere summe commendando pag. 319. Tom. 3. novissimae editionis protulit Dacherius Privilegium a Pippino Francorum Rege concessum Monasterio Figiacensi, quod *in pago Caturcino* antea constructum dicitur, ubi *Castrum Strimolum* eidem Coenobio *ad munimentum & tuitionem* ab antecessoribus Regibus donatum confirmat, multasque Villas & Eccle-

clesias & Castella ipse addit, *immunitatis praerogativam per duo milliaria circa ipsam Ecclesiam extendens*. Datum dicitur Diploma VI. Idus Novembris, Anno ab Incarnatione Domini DCCLV. Indictione Nona. Sed quum Annus Regni Pippini heic desideretur, & Epocha Christiana usurpetur, quam longe serius Francorum Reges in sua Praecepta invexere, hoc unum, ut alia praeteream, satis est ad inurendam Diplomati illi falsitatis aut interpolationis notam. Privilegium quoque Corbejensi Coenobio a Benedicto III. Papa Anno Christi DCCC-LV. ut creditur, concessum, atque editum ab eodem Dacherio Tom. 3. pag. 343. noviss. edition. suspicionem falsi mihi ingessisset, nisi Mabillonius V. Cl. authentico exemplari in Charta Aegyptiaca reperto, Dacherianae editionis errores quosdam abstersisset. Nimirum verbosior quippe mihi ultra morem ibi videbatur Romanus Pontifex. Quod si Lotharius Anno eodem DCCC-LV. quarto, aut sexto Kalendas Octobris finem vivendi fecit, & aliquot etiam ante mortem diebus Imperio sese abdicarat, quei (dicebam ego) ad Nonas Octubrias nondum in Italia innotuerat ejus obitus, aut saltem abdicatio? Ad haec Anni Pontificatus Benedicti Papae ibi non leguntur, quos tamen apponere in more fuit. Mitto alia Dacherianae editionis sphalmata, ut hoc unum adjiciam. Scilicet decerni illic Abbatem ab omni Episcopali liberum dominatione, Christum tantummodo Judicem habiturum, cui redditurus est de creditis sibi ovibus rationem. Accephalus ergo fuerit Corbejensis Abbas, quum ne ipsi quidem Romanae Ecclesiae subiectum Monasterium illud dicatur. Sed quoniam aliter visum est Mabillonio, cui supra ceteros in

A hisce deferendum puto, mihi etiam silentium imperavi, atque ulteriori examini parco. Congessit etiam supra memoratus Vindex Censurae Conringianae diversa Diplomata suppositicia aevo Carolino tributa; alia quoque ejusdem surfuris indicavit nuper celebratus Mabillonius in Annalibus Benedictinis, eâ sinceritate ac amore veritatis, quam in quovis honesto Scriptore noster nostrum est. qui non exposcat & laudet. Sed & heic uno exemplo utamur. Inter eximia Italiae Monasteria numerandum certe Patavinum Sanctae Justinae, fateatur unusquisque, idque multis nominibus. Ejus institutor, sive amplificator, dicitur *Opilio*, quem *nobilem Civem Patavinum, itidemque Patricium Romanum* Scardeonius appellat Lib. 3. Clafs. 13. Antiquitat. Patavin. Ughellius autem in Ital. Sacr. Tomo quinto, *Opilionis, Viri Consularis*, ut is ait, aetatem ad Seculum Christi Quintum refert, & quasi eum nosset de visu, *Aëtii viri clarissimi filium* nuncupat, cujus virtute Alaricus atque Attila barbari Reges repressi fuere. Cavaccio in Histor. Coenobii Sanctae Justinae eadem opinio antea placuit. Contra Ursatus in Histor. Patavin. Lib. 2. eum vixisse tradit Anno Christi DXXIV. improbatque lapidem illius memoriae positum a Benedictinis, in quo sub Hadriano Augusto circiter Annum Christi CXXV. Opilionis hujus Vita collocata fuit. En ut facile gratissima somnia sibi cudunt homines, qui non quod verum, sed quod sibi dulce est, imaginatione tantum concipiunt. Mabillonius supra memoratus in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCC-LXX. in originem insignis illius Monasterii inquirens, Opilionis & ipse meminit. Tum addit, in Archivo ejus

ejus Coenobii haberi instrumentum ejusdem viri, conditum Imperante piissimo Augusto Constantino, a Deo coronato pacifico magno Imperatore, Anno Quintodecimo, sub die Mensis Junii, Indictione Prima. Subdit ille, constare, non hoc de Constantino Magno, ut quidam volunt, sed de alio Constantino intelligendum; idque facile definiiri posset, si integrum Instrumentum haberemus. At quando ipsum Anno MDCCXXX. editum fuit Venetiis curâ doctissimi viri D. Angeli Calogierâ Monachi Camaldulensis, Tom. 3. Opuscul. in Dissertatione postuma Cl. V. Benedicti Bacchini, illud idem huc inferendum censui, in spem

A ductus, ex illius aspectu Eruditis commodiorem viam ad judicium de eo ferendum sterni posse. Heic autem agitur de pergamenâ perantiquis sane characteribus, ut videtur, ante multa Secula signatâ, nihil tamen autographi praeferente. Eo autem libentius in hanc rem inquirendum puto, quod Justus Fontaninius in Praefatione ad Commentar. de Sancta Columba, Anno MDCCXXVI. grandi, ut omnia sua consuevit, animo sententiam heic protulit, & quid nobis sentiendum sit, auctoritate suâ usus, imperavit. Itaque eam Charitam accipe.

Opilio Patricius Romanorum Monasterio Patavino Sanctae Justinae magnificam donationem facit, Anno 793.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Imperante piissimo Augusto Constantino, a Deo coronato, pacifico magno Imperatore Anno Quintodecimo, sub die Mensis Junii, Indictione Prima. Domino sancto & merito, ac ter beatissimo, seu & venerabili Monasterio Sanctae Justinae Virginis & Martiris, tibi Corpus Sanctae Justinae, & Sanctorum Prosdocimi, & multa Corpora aliorum Sanctorum requiescunt, constructo foris Urbe Patavienfi, ubi multas res a bonis hominibus delegatae sunt. Ego quidem in Dei Omnipotentis nomine Opilio Patricius Romanorum dono in predicto Monasterio pro oblatione & illuminatione, seu pro eterna remuneratione animae meae, & de quondam parentorum meorum praesens praesentis salutis: magni donacionum sanctarum Scripturarum nos ratio promoveret, ea semper considerare, atque disponere, quae pro animabus ac meritis regni caelestis retributione merear promoveri. Credimus nos

Tom. VII.

C sine dubio in Evangelica leccio promove-
 veri subsequentibus leccionibus, & hoc
 seculo centuplum, & in futuro vite eter-
 nae esse participes. Qua de re ego
 superscripto Opilio, bono animo ac spon-
 tanea voluntate, nullus me penitus co-
 gente neque compellente aut suadente vel
 vim inferente, sed meis propriis delibe-
 rationi arbitrium, ideo dans dono, ce-
 do, trado, & transfero atque transac-
 cio, & da meo jure, meoque dominio,
 meisque heredibus & successoribus alieno
 & transcribo atque subduco in jure &
 dominio superscripto Monasterio perpe-
 tuum permanendas, eo quod habere &
 detinere viso sum in Comitatu Bolonien-
 se, qualiter mihi advenit per coquumque
 modum, vel ubi, aut undique mihi ad-
 venisset. Hoc sunt fundorae, quae voca-
 tur Kasinius cum casis massaricis, vel
 omnibus rebus ad se pertinentibus: idest
 Casale, quae per vocabula sunt Siritia-
 no, Monteclo, Vindemiolum, Marcio,
 & Arucias, cum Casale Paulinis, Ro-
 tario-

E

raviorum, Satuviorum, Vico Fraxineto, Quingentula, Columbiano, Granariolo, & Villa Magna, cum casis & massariiciis, & cum omnibus suorum pertinentiis ad eisdem locis pertinentibus in integrum. Et Capella una cum area sua, & cum omnibus suorum pertinentiis infra Civitate Boloniensis, que constructa est in honorem Sancte Justine Virginis & Martiris. Alia fundora Sociorum, Piscianus, Marianus, Gabianus, Julianus, & fundum Micauri, quod est supra Naves Casales, cui vocabulum est Mimianus, hoc est Liliolis, quod est inter Mifiano & Columbiano, cum omnibus pertinentiis suis. Item fundo in alio loco Satiofum alio fundo Micauri, quod est sub ripa de Barbiano & Gabiano inter Clodia & Strata. Alia vero fundora, que est in Vico Romanulo, & fundum Ortis, cum omnibus suorum pertinentiis in integrum, cum Casis, Curtis, ortis, areis. De foris vero tam terris aratoriis seu vigris, vineis, cum areis suarum, tam terris arabilis, & gerbis, campis, pratis, pascuis, silvis, ac stallareis, vivis, rupinis, ac paludibus, coltis & incoltis, divisis & indivisis, una cum finibus & omnibus accessionibus & usibus aquarum, aquarumque ductibus, & cum omni jure, adjacentiis & pertinentiis earum rerum, per locas & vocabulas ad easdem fundoras & Capella & Casas, & omnibus rebus, qualiter superius legitur, in integrum ab hac die in eodem venerabili Monasterio beatissime Sancte Justine, & Sancti Prosdocii, & aliorum multorum Corpora Sanctorum in perpetuum permanendas, pro eo, sicut dixi, pro remedio anime mee, & de quondam parentorum meorum; & ab odierno die nunquam liceat mihi suprascripto donatore, neque meis heredibus vel successoribus ullo unquam in tempore nullamque molestiam

A generare a pars predicto Monasterio de is omnibus, que superius legitur ex parte, vel ex totum nunquam contendo aut invado vel inoccupo, neque agentibus quid desidero, audio, nec per me, neque per meis heredibus vel successoribus, neque per mea submissa vel submittanda persona majoris vel minoris, propinquis vel extraneis, & nec ad eundem iudicium, & nec ad supplicandum Principibus neque per Ecclesia interpellacione, aut per Regalem vel Imperiali Magistrate vel potestate, neque per ullo modo, nullaque ratione contrare, quod absit, & auferre voluntatem, quia Legibus cautum est, ut quod semel in sancto ac venerabili Monasterio donatum vel concessum fuit, nullo modo revocetur.

B

C Unde pro majori firmitate, & si quo tempore quepiam persona hominum survexerit, que ad pars supradicto Monasterio calumpniam generare voluerit, ego suprascripto Opilio donatore cum meis heredibus a pars predicto Monasterio ipsas res ab omni persona hominum stare, & contra omnes auctoritate promitto. Quod si, quod absit & avertat divina potencia, & omnia, qualiter superius legitur, non observavero vel adimplevero, & contra hec ire vel agere aut contendere voluero, attestacione confirmo, quia daturus me esse promitto ego suprascripto Donatore una cum meos heredes vel successores a parte predicto Monasterio ante omnis litis incium pena auri optimi Libras trex: & post pena solucionem ad hanc paginam donacionis in sua firmitate permaneat.

D

E

Quam vero paginam in Dei nomine Anastasius Tabellius de Civitate Roma scribenda rogavi, & subter manu mea propria firmavi, testibusque a me rogatis obtuli subscribenda, eorumque presencia tradidi sub die Mensis Junii, Indictione Prima.

Ego Opilio gloriosus Imperialis Patricius Romanorum in ac donacionis Cartula a me facta manu mea subscripsi.

Ego Jordanus in ac Cartula rogatus testis manu mea subscripsi.

Ego Armeniacus rogatus testis manu mea subscripsi.

Ego Tribunus Blandinonus rogatus testis manu mea subscripsi.

Ego Leopardus rogatus testis manu mea subscripsi.

Ego Basilius rogatus testis manu mea subscripsi.

Ego Barbato domestico numeri Armeniaci rogatus testis manu mea subscripsi.

Sed quis iste Opilio gloriosus Imperialis Patricius Romanorum? Si Clarissimum Fontaninum percontamur, is respondeat: *Mi troverei molto disposto a darlo per un' Esarco di Ravenna, quod is titulus proprius & consuetus foret Seculo Christi Octavo Ravennatibus Exarchis. Tum post pauca, nullis aliis tabulis fretus, in hanc sententiam intrepide descendit: Fu CERTAMENTE Esarco di Ravenna sotto Costantino Copronimo, e dovrà collocarsi tra Paolo ed Eutichio, il quale fu l'ultimo Esarco di quella Città. Ut hanc opinionem nobis persuadeat, subdit:*

A *Bisogna, che Opilione fosse per qualche tempo surrogato a Paolo. Quum vero successisset Eutychius, bisogna pure, che il medesimo Opilione, benchè suora di carica, non deponesse il primo suo titolo di Patricius Romanorum. Verum haec ut summâ facilitate excogitata fuere, ita pari excidunt. Plura ego in hanc rem olim scripseram; & quanquam dum haec ad proelum pararem, hanc molem Critico ariete penitus dejecerit vir doctissimus P. D. Galpar Berettus Monachus Benedictinus in Dissertat. Chorographica, Tomo X. Rer. Italicar. editâ, attamen in ipsam rursus invadere juvat. Prius ergo ostendendum erat Clarissimo Fontaninio, Opilionem Patricium Romanorum floruisse Anno Christi DCCXXXIII. ac deinde conjecturis suis locus esse potuisset. Mirum sane videatur, obtrudi heic nobis Exarchum nemini antea notum, & qui neque se Exarchum appellat: idque ex una Charta, cujus fides saltem dubia; eique inaedificare tot alia meditamenta, in quibus etiam veri similitudinem desideres. Nam ex Inscriptione, quam adfert Rubeus Lib. 4. Histor. Ravennat. Eutychius Exarchus & Patricius Italiam rexisseprehenditur Anno Christi DCCXXXI. Ibi haec verba:*

B

C

D

GUVERNANTE ITALIAM

DOMNO EUTYCHIO EXCELL. PATRICIO ET EXARCHO

III. KAL. FEB. IND. XIV.

Is ergo Anno DCCXXXIII. Patricius Romanorum, & non Opilio. Neque Opilioni fas fuisset, eum sibi titulum tribuere deposito Magistratu, quum alter eo ipso munere fungeretur. Neque veri simile est, Opilionem, si in fide Graeci Imperatoris

E stetit, ac Romae tabulas hasce scribendas jussit (quod indicare videtur Notarius, hoc est *Anestastius Tabellius de Civitate Roma*) tantam bonorum copiam effudisse in Monasterium conditum Patavii, hoc est in Civitate subiectâ Langobardis Regibus,

Graeci nominis & Imperii hostibus, & continua bella Exarchatui momentibus. Quod si Opilio, ut suo arbitrio sibi fingit praeclaudatus Fontaninus, Patavium sese receperat, ab Imperatoribus Graecis deficiens; eaque in Urbe Charta conscripta fuit: ritibus eorum temporum aduersatur, Chartam signari *Constantino a Deo coronato pacifico magno Imperatore*, quum *Regnante Rege Liutprando* fuisset signanda. Immo abhorret etiam a vero, unum *Constantinum* Copronymum in ea pergamena memorari, quum Leo Isaurus Imperator ejus pater adhuc imperaret, & utriusque nomina signarentur a Notariis. Quare videat Ancyranus Praeful, quam bene ei sedeat, Opilionem sine dubitatione (**CERTAMENTE**) obtrudere nobis Exarchum Ravennae, atque edicere, ut ejus nomen (non aliunde nobis notum nisi e Chartâ saltem dubiâ) inferamus in catalogum Exarchorum. *Questo Esarco Opilione ha da porsi tra Paolo ed Eutichio nella serie degli Esarchi*. Ita ille. At quando ipse nihil dubitavit, consistam affirmare Inscriptionem marmore insculptam, quae *Opilioni* ipsi posita, & speciem vetustatis gerens, adhuc visitur in claustris Patavini Monasterii: Eruditis etiam licebit in posterum de ipsius Chartae antiquitate ac legitimitate dubitare. Certe supra laudatus Bacchinus, quum & ipse periculum fecisset, an ad Annum Christi DCCXXXIII. referri posset hujusmodi Charta sub Constantino Copronymo, tot difficultates obvias habuit, ut abjectâ illâ conjecturâ, in hanc alteram descenderit, videlicet Anno Christi DCCXCIII. sub Constantino filio Leonis & Irenes eam Chartam fuisse exaratam. Sed pergant Eruditi

A arbitrari veluti rem a similitudine alienam, eo Anno *Opilionem gloriosum Imperialem Patricium Romanorum* fuisse, aut appellatum fuisse, quum constet, eo titulo ac munere insignitum fuisse Carolum Magnum Francorum Regem, neque appareat, tum Romae quemquam exercitui Imperatorum Graecorum hoc titulo praefuisse. Quod si dicas, *Barbatum domesticum numeri Armeniaci*, inter testes subscribentem, praefuisse cohorti seu legioni militum Armenorum; respondebunt, muneris hujus mentionem bonum certe colorem serae antiquitatis praeferre; at difficile credi posse, tunc Augustorum Graecorum legiones Romae confedisse. Timuisset sibi ab eis Pontifex, quum iniquo animo tulissent Graeci, Exarchatum Ravennatem non redditum sibi a Regibus Francis fuisse, sed dono datum Pontifici Romano. Neque Romanorum Patriciatum Carolus Magnus accepisset, si Romae adhuc Graecorum exercitus dominatus fuisset. Neque idem Carolus tam facile Romam, nondum Imperator, profectus fuisset, si Graecorum copiae illam muniissent. Eidem verò licet duntaxat *Patricio Populus Romanus fidem & subjectionem jurabat*, ut habet Eginhardus in Annalibus ad Annum DCCXCVI. Praeterea videtur aliena a temporibus iis formula illa: *nec supplicandum Principibus, neque per Ecclesia interpellatione, aut per Regalem, vel Imperiali magestate vel potestate &c.* Vide Dissertationem VI. de *Marchionibus*, in qua Chartam Pistoriensem produxi Anno MIV. exaratam. Ibi haec formula, quae potius mores Seculi X. & XI. sapit. Hisce adde, scaterere nimis erroribus Chartam, & carere loco, ubi fuerit scripta, aliaque ibi occurrere vitia, quae

quae in unum quidem apographi scriptorem rejicere possis, sed non desinant dubitationem ingerere vetusti cujuspiam figmenti; ac praecipue quum non apographum, sed primitivam Chartam appellandam illam contendere alii possint. Nam quod Bacchinius evidens mendum in iis verbis invenit: *Domino sancto ac merito ac ter beatissimo seu & venerabili Monasterio Sancte Justine*, quasi illic nomen Abbatis omissum fuerit, cui ab Opilione facta fuit donatio: mihi nullum fecerit negotium, quippe haec eadem formula mihi visa est in aliis antiquis Chartis, sine con-

A | troversia legitimis. Illud potius au-
gere suspiciones potest adversus Char-
tam Opilionis, quod ex ipsius Bac-
chinii schedis didici, nempe in eo-
dem Tabulario Patavini Monasterii
Bullam adservari Gregorii Papae,
antiquis & ipsam temporibus scri-
ptam, & characteribus praecedentis
donationis scripturae perquam simi-
libus. Immo ejusdem Bullae bina
seu autographa, seu apographa illie
haberi, in quorum uno plura legun-
tur quam in altero. Ego descriptam
ex Bacchinianis Schedis amplio-
rem membranam dabo, uncis claudens,
quae in altera minime leguntur.

Gregorii IV. Papae Bulla, qua Monasterio Patavino Sanctae Justinae omnia illius bona & privilegia confirmat, Anno 828.

* G Regorius servus servorum Dei
Episcopus Miloni reverentis-
simo Abbati Monasterii Sancte Justi-
ne Virginis & Martiris Christi, &
Sancti Prosdocii Christi Confessoris, si-
tum foris Civitate Patavi, in quo ip-
sorum, & aliorum plurimorum Sancto-
rum Corpora requiescunt, tuisque succes-
soribus in perpetuum. Quia juste & ra-
tionabiliter vestra humilitas nostro Apo-
stolatus humiliter postulastis, quatinus
pro Dei amore, animaeque nostrae remedio,
per presentis nostri Privilegii auctorita-
tem, quamque per auctoritatem Domni
Lotharii Imperatoris Augusti, spiritua-
lis in Christo dilectissimi filii nostri, con-
cederemus & confirmarem scilicet omnes
res & proprietates predicti Monasterii,
cujus Ecclesiam Opilius Patricius Ro-
manorum fundavit, ibique ejus corpu-
sculum in pace requiescit, in atrio eju-
sdem Ecclesiae supra duas columpnas, qui
etiam multa tribuit dona in eodem Mo-
nasterio. Ideoque per presentem Privile-
gium confirmamus & corroboramus &

C | ipsum Monasterium cum omnibus suis per-
tinentibus, tam intus Civitate Patavi
consistentibus, quamque foris, seu in flu-
vio Rodolone Molendina quatuor (&
Ecclesiam Sancti Angeli, cum ejusdem
Villa, cum Decimis & Quartis, atque
Ecclesiam Sancti Danielis Martiris, &
Ecclesiam Sancte Juliane Virginis &
Martiris Christi, atque Ecclesiam San-
cti Mattei Apostoli) & Villa, que vo-
catur Macerata, integra cum servis &
ancillis (cum decimis & quartis, & Vil-
la, que vocatur Runco, cum omnibus
suis pertinentiis, cum decimis & quar-
tis.) Seu Cella Sancti Martini in Mon-
tesilice cum Curte sua (& Ecclesiam San-
cti Salvatoris, & Ecclesiam Sancti Tho-
me Apostoli cum omnibus suis rebus,) &
atque Tribianum, atque Pernumium, seu
Monte Gutuli, atque in Saccum, & Li-
gnarium (cum ejusdem Ecclesia in ho-
nore Sancti Blasii edificata, cum deci-
mis & quartis, & Ecclesiam Sancti
Michaëlis in honorem dedicata, & a-
liam Ecclesiam similiter in honore San-
cti

Eti Michaëlis in Villa, que vocatur Bruzelo, edificata. Atque Ecclesiam Sancti Nicolai in Villa, que vocatur Flumisello, edificata: si que in territorio Vicentino Castrum Sancti Galli (cum Ecclesia Sancti Blasii & Sancti Galli, cum decimis & quartis ejusdem Castri, seu totam decimam & quartam,) & Villa, que vocatur Maxone, (seu totam decimam & quartam Ville, que vocatur Rovolone, & Ecclesiam) Sancti Georgii in Rovolone; & omnes alias res, cum servis & ancillis, atque cum decimis, ubique persistunt: (nec non Ecclesiam in honorem Sancte Justine Virginis & Martiris Christi in Villa, que vocatur Corrixa, edificatam:) atque in territorio Bononia tam infra Civitatem quam foris Civitate, seu in Saltu Plano vocato, quantascunque Opilius Patricius Romanorum in ipso Monasterio emisit. Quasque a jure predicti Monasterii sub pensionis nomine detinuit, & quantascunque Flavius Ildebrandus excellentissimus Rex a jure ipsius Monasterii detinuit, sub pensionis nomine similiter, vel per quodcumque modum desinere visus est is in eodem territorio Bononiensium. Monasterium unum in honore Sancte Justine dedicatum, situm infra Civitate Bononia, cum area sua, & cum omni domo culto suo tam in ipsa Civitate, quamque foris, cum casis, domibus, edificiis, & cum omnibus sibi pertinentibus in integrum. Item Fundum Trecenta, & Sadrrianum, & Nuncianum, seu Pulianum, & Silbamunda, & Valle de Lanbris, seu Veterana, & Fraxenito, & Memoriola, & alia Memoriola nova, seu Uncianum, & Vicoarucias, seu Carpenzulo, & Soldenicus, & Judicosus pertinentibus, seu Fundum Cassinium, & alio Musianus, & in loco Paretis untiatias sex, seu Saxorias, & Mauriano, & Casiliello, & Vallefrigida, & in fundo Rutilianis, terra culta & sterpe-

A ta insimul juges triginta, & in Casale Sociovia terra juges decem, & in fundo Veterana Casale, qui vocatur Granariolo, & Fundum Silianum, & Centum-paulinis, & in fundo Trimano, seu Quinquagintula deserta, & Praxeletulo, seu Pssiano..... (& Gavinbo, & Barbiano, seu Filiolis,) & Gabiano qui vocatur Viocorum, & fundo Columbiano, & Granariolo, & Villamagna, cum casis & massariis & omnibus sibi pertinentibus, & fundum Quingentula, & Sacioso, & Julianus, seu Omiscarini, qui est supra Naves, & Casale qui vocatur Laurentiacus, atque Casale, cui vocabulum est Numianus, hoc est Silisis inter Misianum & Columbianum. Item fundo in alio loco Socioso, & alio fundo Micauri, qui est super ripa de Barbiano, & Gabiano, inter Claudia & Strata. Area verò que est in Vico Romanulo, & fundo ortus in integrum, & fundo Sitiriano, & Monticlo, & Vindemiolo, seu Marcio, & Arucias, cum Casale Paulinis, & Rotarioro, seu Saturioro, & Vico Fraxenito. Ipsas omnes suprascriptas res cum servis & ancillis, cum silbis & molendinis, aquarumque decursibus, usibus ac juribus, ac omnibus pertinentibus, sibi que subjacentibus, ubicunque consistunt, in integrum. Jubemus itaque, ut nullus Dux vel Comes aut alia quevis persona in suprascriptis rebus predicti Monasterii Sancte Justine liceat ingredi sive per hospitalitatem, aut per quemcumque modum, neque aliquam violentiam facere presumat, sed potius sub beati Petri Principis Apostolorum predestinatione tam deservientes quam residentes ac ipsas res salvi & inlesi persistant, absque omnium hominum remota controversia. Nam si quispiam contra hujus nostri Privilegii auctoritatem violator repertus fuerit, sciat se in iram beati Petri Principis Apostolorum, & omnium predecessorum no-

B

C

D

E

stro-

strorum, atque sub gravissima indignatione predicti dilectissimi filii nostri Domni Lotharii Imperatoris Augusti, & nostram casurum, & sub anathematis vinculo dampnaturum. Insuper, nisi a malo resipuerit, sciat se compositurum auri optimi multam Mancoseos duo millia, medietatem nostro sacro Palatio, & medietatem superscripto Monasterio. Qui vero pro intuitu custos & observator in omnibus extiterit, benedictionis gratiam, vitamque eternam cum omnibus Sanctis sine fine mereatur habere in secula seculorum. Amen.

Scripta per manus Gregorii Protoscriniarii, Patriarchio Lateranensi.

Datum Rome XII. Kalendas Julias, Anno ejusdem Sedis Primo, & Domino Lothario Secundo, Indictione Octava

BENE VALETE

Memoratur heic Gabiano inter Claudia & Strata, idque in agro Bononiensi. Nescio an quidquam rei hoc habeat cum Via Claudia, quo nomine a multis Seculis appellatur Regia Via, quae per Mutinam ducit ad Placentinos. In praecedenti Charta legitur inter Clodia & Strata. Haec obiter. Quod heic me excruciat, cogor aperte dicere, tot vitia convenire in hujus Bullae textum, ut illam nemo uti legitimam mercem sit facile suscepturus. Nam praeter dissonantiam inter duo illa unius Bullae exempla deprehensam, praeter affectatam mentionem Sepulcri, in quo depositus dicitur Opilius, sive Opilio Patricius Romanorum, & praeter alia, quae persequi non est animus: inter Chronologicas Notas intoleranda pugna consurgit, quam tollere ne acutissimus quidem possit. Anno DCCC-

A XXVIII. Mense Junio decurrebat Annus Primus Gregorii IV. Papae. In eum Annum minime cadit Indictio Octava, sed quidem Sexta. Et rursus scripta haec dicuntur Anno Domno Lothario, pro Domni Lotharii, Secundo, quae vitiosa formula Apostolicae Sedis Cancellariam non bene olet, quum ibi Latinae Linguae atque Grammaticae honor aliquis semper habitus fuerit. Praeterea extra omnem controversiam est, Lotharium I. coronam ac nomen Imperialis dignitatis Romae accepisse Anno DCCCXXIII. Ergo Annus Secundus ejus Imperii in Annum Primum Gregorii IV. sive in Annum Christi DCCCXXVIII. nequaquam convenit. Adde, nullam mentionem fieri Ludovici Pii Augusti imperantis cum filio. In aliis Chartis ejus nomen praeterire minime mos fuit. Fortassis etiam abhorret ab eorum temporum consuetudine multa duorum millium Mancosorum auri optimi, cujus medietas persolvenda erat nostro sacro Palatio, quum de Monasterio ageretur extra fines Pontificiae ditionis posito, & possidente tot alios fundos, minime in Bononiensi agro comprehensos. Haec & alia, quae abire insalutata volo, apud me hujus etiam Bullae fidem saltem dubiam faciunt. Neque tamen inficias ierim, quin Patavini insignis Monasterii antiqua potuerit esse origo, eique multa concessisse potuerit Opilio aliquis, uti certe Abbo quidam Monasterii Novaliciensis conditor fecit. Sed fieri etiam potuit, ut quemadmodum progressu temporis Novalicenses Monachi loco suo, ac fundatori splendorem addituri, Abbonem illum Patricii titulo sponte ornarint, ita & suum Opilionem pari dignitate auxerint Monachi Patavini. Vide, quae attuli ad Chronicon Novalic-

licien-

licienſe Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Ughellius etiam Tom. 4. Italiae Sacr. in Catalog. Episcoporum Taurin. ut ſupra monui, Diploma Caroli Magni refert, ad idem Novalicienſe Coenobium ſpectans, ubi ejuſdem *Abbonis Patricii* mentio occurrit. Sed & in eo foetu putidam impoſturam e veſtigio agnoſcas. Denique Urſatus in Hiſtor. Patavinâ, & Ughellius Tom. V. Ital. ſacr. Literas protulere Gauſlini Episcopi Patavini, ſcriptas Anno DCCCCLXX. ſeu potius ſecundum vulgarem Epocham DCCCCLXXI. e quibus conſtare videtur, exiſtiſſe quidem antea *Eccleſiam Beatae Juſtinae*, eique *Xenodochium* (tunc deſolatum) fuiſſe ſubjunctum, ſed nullâ praecedentis *Monasterii* mentione factâ. Immo Gauſlinus diſertis verbis proteſtatur, ſe a Deo impulſum, *ut ob ipſius amorem, Sanctorumque omnium, nec non & Beatae Juſtinae Martyris, Beatique Proſdocimi Conſeſſoris Coenobium aedificarem Monachis*. Vide etiam Literas Burchardi Episcopi Patavini, idem teſtantes infra in Diſſertatione XXXVI. de *Præcariis*. Quare niſi certiora monumenta adferantur, eo ſolum tempore Monasterium illud conditum fuiſſe, credere par eſt. Quibus etiam temporibus Veneti, Murinenſes, Regienſes, Parmenſes, aliique Populi Monasteria in ſuis Urbibus excitantur.

Atque haec facile ſuccurrant homini in eruditione antiquorum temporum minime hoſpiti, quoties Diplomata & Chartae ſe ei offerunt, quae patentibus atque enormibus vitiis ſcatent. Quod crucem amatori veritatis figere poſſi, eumque conjicere in multas ambages, illud eſt,

A veteres tabulas reperiri, in quibus etſi nihil deſideretur, quod archetypum non ſapiat, naevi tamen quidam apparent, qui continere iudicium noſtrum cogunt. Profecto inficias non ierim, quin adhuc in tanta germanorum Diplomatum copia, nonnulla ſuperſint, in quae ob incuriam Cancellarii, ſive Amanuenſis, quo Cancellarius eſt uſus, errores nonnulli irreperſerint, & praecipue in Notis Chronologicis. Horum ſane cauſâ minime proſcribenda ſunt veneranda illa antiquitatis rudera, ſi alia concurrant authentica ſigna ſinceritatis. In inſigni & antiquiſſimo Aſceterio ſacrarum Virginum Sanctae Mariae Theodotae, nunc *della Poſſella*, Ticini, multa mihi oblata ſunt egregia Diplomata ex humanitate nobilium illarum Sanctimonialium. Erant autem ex iis, quae dubitationem aliquam mihi ingerebant, quod Indiſtinctio Annis Chriſtianae Aerae non ſatis interdum reſpondere videretur. Verum ubi rem accuratius penſitabam, & nihil deeſſe animadvertēbam eorum, quae archetypum conſtituunt, illud tandem experiētiâ melius aſſequebar, quod antea non ignorabam: nempe non raro nobis dubitandum eſſe, non de verbis, aut ſententiis, aut monumentis antiquorum, ſed de imperitiâ ac incitiâ noſtra. Quum enim mores, & opinioes, & Linguam veterum nonnumquam parum perſpecta habeamus, nos extemplo in Auctorum aut Librariorum culpam rejicimus, quae uni ignorantiae noſtrae ſunt tribuenda. Exemplis rem confirmabo. Ecce unum ex Diplomatis in eodem Parthenone adſervatis.

Guidonis Imperatoris Diploma, quo omnia bona & jura confirmat
 Monasterio Ticinensi Sanctae Mariae Theodotae,
 Anno 892. sive 894.

IN nomine Sanctae & individuae Tri-
 nitatis. Wido divina favente cle-
 mentia Imperator Augustus. Si circa
 Servos & Ancillas Dei munificentiam
 nostrae benignitatis intulerimus, credi-
 mus hoc ad animae nostrae salutem ef-
 ficaciter pertinere. Igitur omnium fide-
 lium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorum-
 que cognoscat industria, qualiter quae-
 dam Dei ancilla Asta quondam Ab-
 batissam Monasterii Sanctae Dei Ge-
 nitricis Mariae, quod nuncupatur
 Theodotae, situm Urbe Ticinensi,
 pro diversis utilitatibus ejusdem Mona-
 sterii expositis Praecepta ad antecessore no-
 stro Hlothario Imperatore de quadam
 terra, muroque juxta Monasterium ip-
 sum, quod Urbis ipsius terminum inclu-
 debat, ut ipse tam Monasterii septum
 munit, quam Urbis fines usque ad pu-
 blicam Viam includeret. Concessit etiam,
 ut res omnes, quascumque Monasterium
 idem longo tempore possedit, aut postea
 juste ac legaliter tam emptione, dona-
 tione, quam fidelium oblatione adquisi-
 vit, ac deinceps similiter juste & lega-
 liter acquirere potuerit, tranquillo jure
 possideat. Et ut nullus Reipublicae Mi-
 nister, aut aliquis ex Judiciaria pote-
 state praesumeret, homines ejusdem Mo-
 nasterii liberos aut servos inquietare,
 vel loca ad causas audiendas, vel fre-
 da exigenda, vel tributa, aut mansio-
 nes, vel paratas faciendas, nec fletus-
 fores tollendos, aut homines ejusdem Ec-
 clesiae tam ingenuos quam servos super
 terram ipsius commanentes distringendos,
 nec ullas redibitiones aut illicitas occa-
 siones requirendas, & quicquid exinde
 Fisco nostro sperare poterat, in eodem

Tom. VII.

A Monasterio solemniter & perpetua securita-
 te concessit. Dedit etiam licentiam de
 Silva Carbonaria materiam ad repa-
 rationem ipsius Monasterii suscipere, ac
 ligna ad usum ignis habere, secundum
 temporis opportunitatem; & quando ne-
 cessitas imminet, navem illius per Tici-
 nensem Portum discurrere liceat absque
 alicujus controversia. Et commutationes
 rerum omnes, quas praedicta Asta se-
 cit, maneat inconvulsae. Et ut liceat
 eidem Coenobio secundum regulam San-
 cti Benedicti de propria Congregatione
 Abbatissam eligere. Et sint res ejus
 sub Imperiali immunitate defensionae. Et
 si necessitas evenit de rebus & fami-
 liis ipsius, per inquisitionem Imperia-
 lem rei veritas adprobetur. Nos vero
C precibus Helbunci Archicancellarii no-
 stri, & Rifindae ipsius Monasterii
 religiose Abbatissae, atque Congrega-
 tionis ejus, stimulati, ob animae no-
 strae mercedem pie considerantes haec
 omnia, sicut ad Antecessore nostro con-
 cessa sunt, inconvulse concedimus ac fir-
 mamus eidem venerabili loco perserven-
 dum sollempni jure statuimus possidenda,
 & sub nostra tuitione secure ac sincere-
 ter perseverent. Insuper concedimus in
 praefato Monasterio pro mercede animae
 nostrae vadum unum in Pado ad piscan-
 dum, ubi nominatur Caputlacti, haben-
 tem terminum superiorem in Cocuzo Ge-
 pidasio: inde percurrit ad eum locum,
 ubi Azonia influit in Padum. Concede-
 mus etiam in praedicto venerabili Mo-
 nasterio Insulas juxta praedictam piscationem
 ex utraque parte Padi, quid-
 quid antiquo tempore eidem Monaste-
 rium seu moderno obtinuit, vel Padus
F inva-

invasit, aut in futurum intruperit de propriis ipsius Monasterii rebus, sine Nebiasco usque in fluvium Agonia: deinde ipse finis descendit in Padum, & a termino, quod vocatur Grindalado, percurrit in Melum Instum: deinde ad portum Capulacti, quantum eidem Monasterium praeterito tempore optinuit suo jure, & nunc obtinere videtur; seu quod Chuinipert Rex inibi per suum contulit Praeceptum. Praecipientes ergo jubemus, ut nemo fidelium nostrorum parti predicti Monasterii de his omnibus, quae supra a nobis concessa sunt, quolibet tempore ullam praesumat inferre molestiam aut contrarietatem, sed sub omni integritate, sicut a nobis concessa sunt, & hac auctoritate nostrâ condonata sunt, perenniter ibidem ad

A utilitatem Monasterii sine diminutione permaneant. Si quis autem contra hujus nostri Praecepti securitatem violentiam eidem Monasterio temptaverit inferre, componat auri optimi Libras viginti, medietatem Palatio nostro, reliquam medietatem parti ejusdem Monasterii. Et ut haec nostra auctoritas plenior optineat vigorem, & a fidelibus nostris diligentius observetur, manu propria subter firmavimus, & bulla nostra sigillari jussimus.

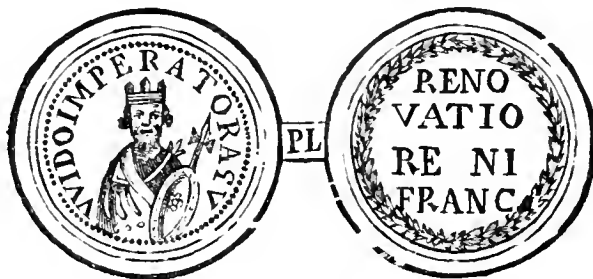
Signum Domni Widonis serenissimi Augusti.

Helbuncus Archicancellarius jubente Domino Widone Imperatore recognovi & subscripsi.

Data V. Kalendas Augusti, Anno Incarnationis Domini DCCCXCII. Regnante Domino Widone in Italia Anno Regni ejus IIII. Imperii Primo, Indictione VIII.

Actum Pavia, in Dei nomine feliciter. Amen.

Ad calcem Diplomatis in medio pendet Bulla plumbea Imperialis.

Duplex ibi membrana vetustissima idem Privilegium mihi exhibuit. Speciem autographi altera praeferebat, eamque unicam opinatus ego jam descripseram. Sed quum nulla Sigilli unquam appositi vestigia superessent,

C quid certo decernerem de Charta illa minime succurrebat. Subinde verò alteram detexi, hoc est sincerum ejusdem Diplomatis archetypum, cui praeter cetera signa fidem faciebat Bulla plumbea adhuc per chordulam e per-

e pergamena pendens: quem usum animadvertas velim; neque enim semper cerea Sigilla adhibita sunt in Augustorum & Regum Diplomatis. Habes Diplomatis hujus specimen aere incisum Tomo II. *Res Italicae*. curâ nobilis & doctissimi Comitis Donati Silvae Mediolanensis, qui & ipse post me in illud incurrit. Chronologicas Notas nunc perpendamus. Ibi *Indictio VIII.* conjungitur cum die *V. Kalendas Augusti*, & *Anno Primo Imperii* Guidonis, & *Anno Incarnationis Domini DCCCXCII.* Atqui in reliquis Italiae locis eo Anno in cursu erat *Indictio X.* Quid heic dicendum? Aut alius a nostro Annus usurpatus fuit, aut alia a vulgari *Indictione* (quod tamen quei fieri potuerit, non affequer) in hoc *Diplomate* occurrit. Utiq; fuerunt olim, & sunt adhuc in Italia Populi, ac praecipue Florentini, qui serius quam nos Annum novum a die XXV. Martii ineunt, ac propterea Annum *ab Incarnatione* appellant: quod sedulo perspiciendum, utpote indicium discriminis non levis ab altera formula, nostris temporibus fere ubique usitata, scilicet *a Nativitate*, sive ut rectius Regiones & alii scribunt, *a Circumcisione*, hoc est a Kalendis Januarii. Aliquibus autem, & praesertim Pisanis novus Annum *ab Incarnatione* novem mensibus antevertebat vulgarem Annum nostrum *a Nativitate*. Fuerunt etiam, ac praesertim apud veteres Germanos, qui Annum revera a die XXV. Decembris numerare incipiebant. Igitur agnoscere opus est, Annum in Ticinensi *Diplomate* a Guidone Augusto adhibitum, & *ab Incarnatione* numeratum, nequaquam esse vulgarem nostrum *DCCCXCII.* sed quidem *DCCCXCI.* cui revera convenit *Indictio IX.* In *Dif-*

fertatione III. de Roman. Imperator. jam ostendi, Guidonem renuntiatum fuisse Augustum, ac Romanâ Coronâ donatum ante Kalendas Majas Anni *DCCCXCI.* Ergo & heic ille idem Annus designatur, cujus Mense Julio numerabatur adhuc *Annus Primus Imperii*, uti & *Indictio IX.* Juvat heic alias indicare Chartas, e quibus certiores de primo Anno Epochae ejusdem Augusti fiamus. In *Tabulario Archiepiscopii Lucensis* non unam vidi scriptam *Anno I. Guidonis Imperatoris* die X. Julii, aut die XXI. Augusti, *Indictione VIII.* aut die IX. & XI. Septembris, *Indictione X.* quum ibi Kalendis illius Mensis *Indictio* nova nasceretur. Ista ad Annum *DCCCXCI.* pertinent. Sunt & aliae exaratae *Anno II. Guidonis Imperatoris Augusti* die XVIII. Augusti, *Indictione X.* aut die XVI. Novembris *Indictione XI.* Hae spectant ad Annum *DCCCXCII.* Neque desunt aliae scriptae *Anno III.* die XXVIII. Februarii, aut XXX. Aprilis, aut XV. Maji &c. *Indictione XI.* Ista referendae ad Annum *DCCCXCIII.* E quibus tandem agnoscimus, Guidoni ante Martium Mensem, immo & ante diem XXVIII. Februarii conlatum fuisse diadema Romanum. Idque contigerit oportet post diem V. Octobris Anni *DCCCXC.* siquidem eo die Lucensem Chartam scriptam vidi *Anno III. post mortem Karoli Imperatoris, Indictione IX.* hoc est, nemine imperante. Quare ut in memorata nuper *Dissertatione de Roman. Imperator.* ostendi, & hinc discere possumus, Guidonem ineunte Anno *DCCCXCI.* solium Augustorum conscendisse per sacram unctionem Romani Pontificis Stephani V. Sed quid ultra moror? Vide *Dissertationem XXX. de Mercat.* ubi *Diploma* dedi

scriptum Anno DCCCXCI. Nono Kalendas Martii, Imperii die Prima. In Archivo Cathedralis Parmensis legitur alterum simile Diploma, quod editum jam fuit ab Ughellio Tomo 2. pag. 191. Ital. Sacr. sed non satis emendate. Ego ex autographo Notas Chronologicas dabo, quae ita efferuntur: *Data IX. Kalendas Martii, Indictione IX. Anno Incarnationis Domini DCCCXCI. Regnante Domino Widone in Italia Anno Regni ejus III. Imperii illius die Prima. Actum Roma in Dei nomine feliciter. Amen.* Adhuc ibi visitur Sigillum plumbeum pendens: quod rarum est, ut nuper monui. In antica parte est caput coronatum Imperatoris, scutum & lanceam gestantis cum literis WIDO IMPERATOR AGV. idest *Augustus*: in postica verò Corona laurea cum literis RENOVATIO REGNI FRANC. idest *Francorum*. Non Annum dumtaxat, sed ipsum diem habemus, quo delata est Widoni Imperialis Corona, ita ut nullus heic controversiae locus superesse possit. Quare intelligas, Sigonium concivem meum recte statuisse hunc ipsum diem primum Coronationis Guidonis Augusti Lib. 6. de Regno Italiae. Atque cum his consonant Literae Stephani V. Papae a Campio Tomo I. Hist. Eccles. Placentin. pag. 472. productae, & scriptae *IV. Kalendas Martias imperante Domino piissimo Augusto Wido &c. Imperatore Anno I. Indictione Nona.* Cum his quoque consentire videas alias tabulas Lucae conscriptas Anno III. Guidonis Imperatoris *Prudie Kalendas Martias, Indictione XI.* hoc est Anno DCCCXCIII. Nam & hinc elucet, ante Martium Mensem Anni DCCCXCI. evectum fuisse Guidonem ad Imperiale solium. Hisce postremo junge Char-

A tam ab Ughellio productam Tomo quinto in Appendice ad Episcop. Aprutin. cum his notis: *Guido Imperator Augustus Anno Imperii ejus Quarto, sed regnante Lamberto filio ejus Imperatore Tertio, sed & Tertia die Mense Maji per Indictione Duodecima: hoc est Anno Christi DCCCXCIV.* ex qua etiam agnoscimus, Lambertum Guidonis filium Anno DCCCXCII. renuntiatum fuisse Augustum. Et quidem aut Martio decurrente, aut certe ante Majum subsequentem. Nam altera Charta Aprutina exarata fuit *in Anno Quinto Lamberti Imperatoris, Mense Martio, per Indictione XV.* Hoc est Anno Christi DCCCXCVII. Hisce adde Chartam a Florentinio in Vita Comitissae Matildis Lib. 3. indicatam, atque exaratam *Anno Imperii Domni Lamberti Sexto, Quarto die Mensis Martii, Ind. XV.* Si utraque Charta vitio caret, uno e tribus primis diebus Martii Anno 892. conlatum fuerit nomen ac diadema Augustale Lamberto. Sed quum in nullum ex iis diebus Dominica inciderit: quo tempore Imperatorum & Regum inaugurationi fieri consuevit, vitium aliquod in alterutra suspicor. Vide etiam Dissertationem supra memoratam III. de Roman. Imperator. ubi inquisitio facta est de Epocha ejusdem Guidonis Augusti.

E Tenebrae nobis obviam factae in Diplomate ejusdem Guidonis, supra a me producto, jam in oculos nostros incurrerunt. Et sane diversa illa ratio inchoandi Anni multum incommodi olim peperit, & adhuc parere potest ad dignoscendum natalem certum antiquorum Diplomatum. Immo vix intelligo, cur in mentem venerit Guidoni Imperatori, sive ejus Cancellariis, recedere ab usitata

usitata Aera communi, quam usurpaverant aliquot praecedentes Augusti, & Successoribus etiam placuisse, compertum habemus. Quod plus est, ne Ticinensi quidem in Urbe alius erat ritus, quum tot ibi scripta Caesarum Privilegia essent, *Annum Domini a Nativitate*, prae se ferentia. Quod tamen animadvertas, *Anni Dominicæ Incarnationis*, familiares in vetustis Chartis, saepe Annum nostrum a Nativitate, sive a *Circumcisione*, designabant: quod a conjuncta *Indictione* manifestum fieri solet. Solet, inquam; & hoc enim meminisse juvat, offusas nobis fuisse alias tenebras a diverso Indictionis usu. Nimirum fuerunt aliquando Romani Pontifices, Caesares, & Populi Italici, qui Indictionis exordium modo a Kalendis Januarii, modo a Kalendis Septembris, immo & a die XXIV. Septembris sumserunt. Virginius Valsecchius Benedictinus, in Academia Pisana Historiae Ecclesiasticae Professor, vir ob eruditionem suam, Librosque editos clarissimus, in Epistola de Veter. Pisan. Civitat. Constitutis ad Cl. V. Guidonem Grandium Camaldulensem Abbatem, scripserat in haec verba: *Utebantur etiam tum Pisani Indictione Romanâ seu Pontificiâ, quae incipit a Kalendis Januarii, non verò Constantinopolitanâ, neque Constantinianâ, quarum altera incipit a Kalendis Septembris, altera a die XXIV. ejusdem Mensis.* Cujus rei testes duas attulit Chartas Pisanas Seculi XII. Verum is postea per Literas certiore me fecit, sibi dili-

A gentius in eandem rem fuisse inquietum, seque in aliis Chartis bene multis deprehendisse, Pisanos olim *Constantinianâ Indictione* usos, quae videlicet suum initium a die XXIV. Septembris, quanquam non desunt Chartae Romanâ Indictione signatae. Haec ille ad me sollicitus veritatis amator. Fuit ergo apud B Carolinos Imperatores etiam in usu Indictio Pontificia, cui initium dabant Kalendae Januarii: sed & ab iis adhibitam Constantinopolitanam, a Kalendis Septembris deductam, exempla demonstrant. Quae varietas ad statuendum Annum certum quorundam Diplomatum plurimas interdum ambages nobis creat, nosque facile ducit ad capiendum unum Annum pro altero, uti doctis etiam C Viris quandoque accidit. Cointium, Papebrochium, Mabillonium, Pagi- gium, aliosque Eruditissimos Viros haec eadem veterum inconstantia non semel exercuit. Neque fortasse mihi D properanti satis cavi, quin aliquando ex hac ipsa causa male positum sint calculi in indicandis Diplomatum Annis. Profectò crebrius invenias usitatam apud antiquiores Augustos Indictionem Romanam, quae nostris quoque temporibus viget; sed post Seculum IX. fere semper ab Augustis usurpata est Indictio Graecorum. In hanc rem habeto bina exempla E duobus archetypis depromta, quae adservata vidi apud Sanctimoniales supra laudati Parthenonis *Ticinensis de Posterla*.

Caroli Crassi Imperatoris Privilegium concessum Monasterio
Sanctae Mariae Theodotae Ticinensis, Anno 881.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Augustus. Noverit igitur omnium fidelium nostrorum, presentium videlicet & futurorum industria: quia Liutwardus venerabilis sanctae Vercellenfis Ecclesiae Episcopus adiit eelsitudinem nostram, postulans, ut quoddam immunitatis Praeceptum cuidam feminae nomine Richsuindae Abbatissae Monasterii Sanctae Mariae Dei Genitricis, quod dicitur Theodotae, situm in Urbe Ticinensi, pro diversis utilitatibus eiusdem Monasterii fieri iuberemus. Nos vero ejus petitiones rationabiles fieri conspicientes, hoc immunitatis Praeceptum praesatae Abbatissae conscribere iussimus. Per quod omnino determinantes iubemus, ut eadem Abbatissa degens sub regula Sancti Benedicti id Monasterium cum omnibus adjacentiis jure & legaliter adquisitis usque in finem vitae suae teneat atque possideat. Insuper ergo omnes res quoscumque Monasterium idem longo tempore possedit aut possidet juste & legaliter tam emptione, donatione, quam fidelium oblatione adquisivit, ac deinceps juste & legaliter adquirere potuerit tranquillo jure, per hoc nostrae auctoritatis Praeceptum teneat. Et ut nullus Reipublicae Minister, aut aliquis ex Judicaria potestate presumere & homines ejusdem Monasterii liberos aut servos inquietare, vel loca ad causas audiendas vel freda exigenda vel tributa & mansiones vel paratas faciendas, nec fidejussores tollendos, aut homines ejusdem Ecclesiae tam ingenuos quam servos super terram ipsius commanentes distringendos, nec ullas redibitiones aut illi-

A citas occasiones requirendas. Et quicquid exinde Fisco nostro sperare poterat in eodem Sancto Monasterio sollempni, & perpetua securitate concedimus. Damus etiam licentiam de Silva nostra Carbonaria materiam ad reparationem ipsius Monasterii suscipere, ac ligna ad usum ipsius habere, secundum temporis opportunitatem. Et quandoque necessitas imminet, navem illius per Padi vel Ticini Portum absque ripatico sine alicujus controversia discurrere liceat. Et commutationes rerum omnium, quas ejusdem Monasterii Abbatissae pridem fuerunt, maneat inconvulsae. Concedimus etiam in eodem Coenobio, ut juxta normam regulae Sancti Benedicti, cum necessitas pulsaverit, de propria Congregatione licentiam eligendi habeant Abbatissam semper quidem sub Regis immunitate defense. Quin etiam Regia sancimus auctoritate, ut cum necessitas e-
C venerit de rebus & familiis ipsius Monasterii, per inquisitionem Regalem rei veritas approbetur. Insuper dedimus in praefato Monasterio pro mercede animae nostrae vadum unum in Pado ad piscandum, ubi nominatur CaputlaTi, habentem terminum superiorem loc. Gebidasco; inde percurrit ad eum locum, ubi Agonia influit in Padum. Concedimus etiam in praedicto venerabili Monasterio insulas juxta praedictam piscationem ex utraque parte Padi, quicquid antiquo tempore idem Monasterium seu moderno vel Padus invasit, aut in
E futurum intruperit de propriis ipsius Monasterii rebus, sine Nebiasco usque ad fluvium Agonia, deinde ipse finis descendit in Padum..... CaputlaTi, quantum idem Monasterium preterite
tempore

tempore obtinuit suo jure, & obtinere videtur, seu quod Hludowicus Imperator per suum contulit Praeceptum. Praecipientes ergo jubemus, ut nemo fidelium nostrorum parti praedicti Monasterii de his omnibus, qui supra nobis concessa sunt, quolibet tempore ullam praesumat inferre molestiam aut contrarietatem. Sed sub omni integritate sicut a nobis concessum fuit, & hac auctoritate nostra condonata sint perbenniter ibidem ad utilitatem Monasterii sine di-

A minutione permaneant. Si quis autem contra hujus nostri Praecepti securitatem violentiam eidem Monasterio tempreverit inferre, componat auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio nostro, & reliquam medietatem parti ejusdem Monasterii. Et ut haec auctoritas nostrae confirmationis atque concessionis inviolabiliter permaneat, & ad futura tempora verius credatur, manu propria subterfirmavimus, & anuli nostri impressione jussimus sigillari.

Signum Domini Karoli Imperatoris

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Wido Notarius ad vicem Luitwardi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data II. Nonas Decembris, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXI. Indictione XI. Anno vero Imperii piissimi Imperatoris Karoli Primo.

Actum ad Mediolanum, in Dei nomine feliciter. Amen.

Ejusdem Karoli Crassi Imperatoris Diploma, quo omnia bona & jura confirmat Monasterio Ticinensi Monialium Sanctae Mariae Theodotae, Anno 881.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Augustus. Noverit igitur omnium fidelium nostrorum, presentium videlicet ac futurorum industria, quia Liutwardus venerabilis sanctae Vercellensis Ecclesiae Episcopus adiit celsitudinem nostram, postulans, ut quoddam immunitatis Praeceptum cuidam feminae, nomine Rihfindae (ita) Abbatissae Monasterii Sanctae Mariae Dei Genitricis, quod dicitur Theodotae,

C situm in Urbe Ticinensi &c. ob amorem Dei, Deique Genitricis Mariae, necnon & venerabilem petitionem dilecti fidelis nostri Liutwardi, concedimus atque confirmamus, liceatque eidem sanctae Congregationi perpetualiter, quiete ac securiter sine ulla molestia & inquietudine pro nobis ac Coniuge nostra divinam exorare clementiam. Si quis vero, quod absit, infra ditionem Regni nobis a Deo dati consistens, contra hoc immunitatis &c.

Signum

Signum Domni Karoli Imperatoris

Wido Notarius ad vicem Liutwardi Archicancellarii recognovi
& subscripsi.

Data II. Nonas Decembris, Anno Incarnationis Domini DCCC-
LXXXI. Indictione XIII. Anno vero Imperii piissimi
Imperatoris Karoli Primo.

Actum ad Mediolanum, in Dei nomine feliciter. Amen.

Sigillum cereum.

Anno DCCCLXXX. decurrebat Ka- A | cum ipsa fuisse conjunctum. Hisce
lendis Januarii Indictio XIV. Quum | adde tertium Diploma authenticum
ergo eam quoque signatam reperia- | in ejusdem Asesterii Ticinensis Ar-
mus II. Nonas Decembris ejusdem An- | chivo adservatum.

Confirmatio Privilegiorum facta ab Arnolfo Italiae Rege Monasterio Monialium Ticinensium Sanctae Mariae Theodotae, Anno 895.

IN nomine Sanctae & individuae Tri- B | nediti, id Monasterium cum omnibus
nitatis. Arnolfus divina favente cle- | adjacentis jure & legaliter adquisitis
mentia Rex. Noverint omnes fideles no- | usque in finem vitae suae teneat atque
stri presentes atque futuri, quia Adal- | possideat &c. Haec vero omnia, quae
pero sanctae Augustensis Ecclesiae E- | prelibavimus. & quaecumque antecesso-
piscopus adiit celsitudinem nostram, po- | res nostri felicissimi Imperatores, Lotha-
stulans, ut quoddam immunitatis Prae- | rius videlicet, & Hludewicus, necnon
ceptum cuidam feminae nomine Ribsin- | bonae memoriae Karlomannus Genitor
dae (ita) Abbatissae Monasterii Sanctae | noster per Praecepta immunitatis, atque
Mariae Dei Genitricis, quod dicitur C | illorum confirmationis eidem Sancto loco
Theodotae, situm in Urbe Ticinensi, | contulerunt. pleniter atque securiter, sal-
pro diversis utilitatibus ejusdem Mona- | va omni justitia ejusdem Monasterii per
sterii fieri juberemus. Nos vero ejus pe- | presentem auctoritatem nostram, ob amo-
titiones rationabiles fieri conspicientes, | rem Dei, Deique Genitricis Mariae, nec
hoc immunitatis Praeceptum praesatae Ab- | non venerabilem petitionem dilecti fide-
batissae conscribere iussimus, per quod | lissimi Adalpero, concedimus atque con-
omnino determinantes jubemus, ut eadem | firmamus &c.

Abbatissa degens sub regula Sancti Be-

Signum

Signum Domni Arnolphi

invictissimi Regis.

Sigillum cereum corrosum.

Wiching Cancellarius ad vicem Theormavi Archicappellani recognovi & subscripsi.

Data Kalendarum Decembrium die, Anno Incarnationis Domini DCCCXCV. Indictione XIII. Anno Regni Arnolphi Regis VIII.

Actum Papiæ, in Dei nomine feliciter. Amen.

In hoc Diplomate Indictio XIII. eonjuncta cum Kalendis Decembribus Anni DCCCXCV. totum Annum re-xisse dignoscitur. Doctissimus Pagius in Critic. Baron. ad Annum DCCC-XCVI. alterum Arnulphi Regis in Italiam adventum narrans, haec scribit: Arnulphus Germaniae Rex anno superiori a Formoso Papa in Italiam vocatus, currenti illuc pervenit. Sigonium meum noluit heic audire Pagius, quum tamen is, accuratius sane, scripserit,

A Arnulphum Anno DCCCXCV. in Italia O Tobri Mense iter suscepisse, & Lunae Natalicia celebrasse. En ipsum habemus eodem Anno Ticini Kalendis Decembribus Privilegia concedentem. Neque defuere, qui Seculo etiam subsequente Indictione Pontificiâ sua Diplomata signarunt. Rem exemplo uno confirmatam eo, quod B mihi suppeditavit insigne Tabularium Capituli Canonorum Parmensium.

Praeceptum Rodulfi Italiae Regis, quo Canonicis Ecclesiae Parmensis confirmat omnia illorum jura & bona, Anno 922.

I N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Rodulfus gratia favente divina Rex. Omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, praesentium scilicet & futurorum comperiat sollicitudo, quia venientibus nobis in Civitatem Parmam, Canonici ipsius sanctae Parmensis Ecclesiae per Adalbertum inclitum Marchionem, dilectum fidelem nostrum petierunt nostram clementiam, quatenus Praecepta decessorum nostrorum in ipsa Canonica de illorum rebus & familiis Tom. VII.

C emissa, quae in repentino incendio cremata noscuntur, nos denuo easdem res & familias ipsis Canonicis nostro confirmavimus edito. Quorum petitionibus pro affectu consulentes, & eorum erga nos devotionem attendentes jussimus illis hoc nostrum fieri Praeceptum, per quod ipsos Canonicos, & eandem Canonicam de ipsis rebus & familiis nostra Regali auctoritate investimus, sicut a nostris Praedecessoribus investiti fuerant. Et praecipue eos ex rebus illis investimus, quae

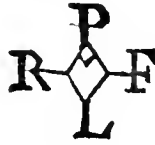
G

de

da parte quondam Wibodi Episcopi, & Vulgundae Deo dicatae, traditae & concessae illis fuerunt, & sicut ab ipsis Wibodo & Wulgunda ipsae res possessae, & in illorum dominio tenuerant: nec non etiam res illas, quas Berta dignae memoriae Comitissa, & Wifredus filius ejus Comes, & ceteri Deum timentes homines in praedicta Canonica contradiderunt, praecipientes per hoc nostrae auctoritatis regale Praeceptum tam eadem Praecepta, quamque universa... omnesque res mobiles & immobiles, servos & ancillas, Aldiones & Aldianas, & omnia, quae a principio institutionis ejus a fidelibus quibusque animabus inibi collata sunt, & quaecumque in posterum per fideles animas adeptura est, confirmamus, concedimus atque roboramus, tenere, possidere, ac perfrui jure perpetuo sine qualibet inquietudine. Et quoniam quaedam ipsius Canonice munimina improviso incendii periculo perire, statui-
mus, ut de rebus suis tamquam pars nostra publica per vicinos inquistum ha-

A beant, aut per sacramenta eas defendant. Similiter eodem modo concedimus & confirmamus praefatis Canonice, morem Praedecessorum nostrorum sequentes, ut nemo fidelium nostrorum, vel illorum homines, aut quisquam de Parte Publica in illorum mansiones vel proprietates per vim introire, aut quicquam auferre, vel de Mansis eorum aliquam redibitionem exigere, aut illorum homines distringere quoquo modo praesumat: sed volumus & jubemus, ut a suis Patronis districti justitiam faciant & adimpleant. Si quis igitur hoc nostrae auctoritatis & confirmationis & concessionis Praeceptum infringere vel violare, aut in supradictis rebus se intromittere temptaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Camerae nostrae, & medietatem praedictis Canonice, suisque successoribus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes, ex anulo nostro jussimus insigniri.

Signum manus

Domni Rodulfi serenissimi Regis.

Locus † Sigilli cerei deperditi.

Manno Cancellarius ad vicem Giselberti Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data VI. Idus Decembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXII. Domni vero Ruodulfi piissimi Regis in Italia I. in Burgundia XII. Indictione X.

Actum Papiac, in Dei nomine feliciter. Amen.

Videmus haec Indictionem Decimam concurrere cum Anno DCCCCXXII. & die VI. Idus Decembris. Quum autem haec Indictio praecedentes Menses occupavit, neque immutata fuerit Mense Septembri; reliquum est, ut a Kalendis Januarii, Pontificio mo-

D re, illius initium sit arcessendum. Nunc ab altero ejusdem Regis Diplomate quae me expediam, ne ego quidem in promptu habeo. Illud olim descripti ex Archivo insignis Capituli Canonice Patavii.

Con-

Confirmatio Privilegiorum & jurium Ecclesiae Patavinae facta a Rodulfo Italiae Rege Sibichoni ejusdem Ecclesiae Episcopo, Anno 924.

IN nomine Domini Dei aeterni. Rodulfus divina favente clementia Rex. Si antecessorum nostrorum, Regum videlicet sive Imperatorum, Ecclesiasticae concessa Privilegia, etiam nostrae largitatis auctoritate roboramus, plurimum nobis ad aeternam remunerationem, Regnique stabilitatem prodesse confidimus. Ideoque omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, praesentium scilicet & futurorum, noverit universitas, Adelbertum venerabilem Bergamentem Episcopum nostram exorasse clementiam, quatenus pro Dei amore Praeceptum auctoritatis atque emunitatis nostrae sanctae Patavensi Ecclesiae, & Sibichoni ejusdem Sedis Episcopo, suisque successoribus fieri juberemus, per quod omnia Praecepta ac Privilegia antecessorum nostrorum, Imperatorum videlicet atque Regum inviolata permanent. Quorum petitionibus iustis & rationabilibus adquiescentes, hoc Praeceptum auctoritatis atque emunitatis nostrae circa ipsa sancta loca fieri decrevimus, per quod jubemus atque praecipimus, ut omnia Praecepta ac Privilegia antecessorum nostrorum Imperatorum videlicet atque Regum inviolata permanent: & ut nullus ex judiciaria po-

A testate in Ecclesiis, Cortes, loca, vel agros, seu reliquas possessiones rusticas sive urbanas ad partem ipsius Ecclesiae confirmantes, sive eas, quas moderno tempore per donationes Imperatorum vel Ducum vel ceterorum fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nec non de comparationibus & commutationibus vel de quolibet contractu juste & rationabiliter ad predictam Sedem sanctae Patavensis Ecclesiae in quibuslibet pagis & territoriis infra dictionem Regni nostri juste & legaliter possident, vel quae deinceps divina pietas voluerit augeri Retoribus ejusdem Ecclesiae, ullam molestiam vel inquietudinem facere praesumat; sed liceat eis sub nostrae emunitatis tuitione ac defensione quieto ordine tenere ac possidere.

B

C Confirmamus praeterea Praecepta, quae a Berengario Imperatore concessa fuerunt predicto Episcopo in Valle Feltrense, seu in Comitatu Vicentino, & in ceteris locis. Insuper concedimus in integrum praedicto Sibichoni Episcopo, suisque successoribus totum Episcopatum, sicut a Petro Episcopo avunculo junioris Petri fuit detentum atque possessum. Si quis igitur, quod fieri non credimus &c.

D

Signum Domni Rodulfi (simile praecedenti) serenissimi Regis.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Manno Cancellarius ad vicem Beati Episcopi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data Pridie Idus Novembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXIV. Domini vero Rodulfi piissimi Regis in Italia III. Indictione XIII.

Actum Veronae, in Christi nomine feliciter. Amen.

Cum praecedente concordat Privilegium istud, *Annum III.* Regni Rodulphi Burgundiae ac Italiae Regis praefrens, eumque jungens cum *Anno Dominicae Incarnationis DCCC. XXIV.* Sed quis heic, rogo, locus *Indictioni XIII.* quum eo Anno flucret *Inditio XII.* & Novembri Mense in cursu foret *XIII.* coepta Kalendis Septembris? Prae oculis Diploma ipsum

A habui: in eo signa omnia ad sincerum & archetypum monumentum spectantia deprehendisse mihi videbar. Igitur aut ego unitatem prae festinatione addidi, aut Scribe Regio ipsum sphalma tribuendum est, aut de fide tabularum est dubitandum. Hisce accedat alterum Privilegium, in Archivo supralaudati Capituli Parmensis adservatum.

Donatio Ecclesiae Parmensi facta ab Hugone & Lothario Italiae Regibus, omnium, quae Vulgunda ante possederat, & Berrae Matri ipsius Regis Hugonis contulerat, Anno 936.

IN nomine Domini Dei aeterni. Hugo & Lotharius gratia Dei Reges. Regalis dignitas ad hoc de die in diem in melius proficiscitur, si sanctorum Dei Ecclesiarum curam & sollicitudinem gerit, & stabilive curat, quatinus illi, qui Deo perpetualiter servire & ministrare debent, nullam habeant indigentiam. Ideoque nos in Dei nomine Hugo & Lotharius Reges, ipsarum Ecclesiarum, Deo annuente, secundum qualitatem temporis curam gerentes, de proprietatibus nostris a parentibus nostris nobis per successionem advenientibus, Deo omnipotenti & gloriosae Virginis Mariae Matris suae samulari & obedire cupientes, sanctam Parmensem Ecclesiam, quae in ipsius honore fundata est, ex ipsa nostra propria hereditate dirare studuimus, quatinus nobis, parentibus nostris ad remedium proficiat sempiternum. Idcirco prout juste & legaliter possumus, donamus praedictae Sanctae Parmensis Ecclesiae in honore jam dictae Sanctae Mariae constructae, & venerabili Episcopo Sigifredo fideli nostro, suisque successoribus & Canonicis ibi cottidianum servitium Deo & Sanctae Mariae exhibentibus omnem proprietatem illam,

C quae fuit quondam Vulgundae, quae *Aza* vocabatur, quam acquisivit ipsa de Wibodo sanctae Parmensis ipsius Ecclesiae Episcopo, sub integritate in singulis Comitibus, territorii vel locis in Regno Italico, & Romania conjacente, ipsa Vulgunda, quae *Aza* vocabatur, honae memoriae Berrae Comitissae gloriosissimae Matri nostrae contulit: quatinus sicut possessa fuit ab ipsa Vulgunda, quae & *Aza* vocabatur, sic sit in jure ipsius Ecclesiae & utilitate ipsius Episcopi & successorum suorum & Canonicorum ibi servientium in perpetuum, una cum Ecclesiis, castis, cortibus, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, salicis, sationibus, aquis, aquarumque decursibus, montibus, vallibus, alpibus, planiciebus, cum servis & ancillis utriusque sexus, cum Aldionibus & Aldianis, & cum omnibus, quae dici vel nominari possunt ad ipsam proprietatem juste & legaliter respicientibus in integrum. Si quis igitur hujus nostri Praecepti violator extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Kameriae nostrae, & medietatem praedictae Sanctae Parmensis Ecclesiae, & Episcopo Sigifredo sui

suisque successoribus, qui ibi pro tempore fuerint. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, ma-

A nibus propriis roborantes, de anulo nostro subter anotari iussimus.

Signa serenissimorum

Hugonis & Lotharii Regum.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Petrus Cancellarius ad vicem Gerlanni Abbatis & Archicancellarii recognovi.

Data V II. Idus Februarii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXXVI. Regni autem Domni Hugonis invictissimi Regis X. item Domni Lotharii Regis V. Ind. & one VIII.

Actum Papiæ, in Dei nomine feliciter.

Secundum Epocham vulgarem Anno DCCCCXXXVI. Februario Mense numerabatur Indictio VIII. Attamen heic legitur Indictio VIII. quae ad Annum praecedentem spectat. Non autem ego confugere heic ad Aeram aut Florentinam, aut Pisanam: nam in neutra Notae istae concordant. Nodum ergo expeditius solvat ille, qui in incuriam Scribae hunc etiam er-

B rorem rejiciat. Is pro Indictione VIII. scripserit, omisâ numerali unitate, VIII. Sed ne sic quidem tolluntur ambages, ubi Diploma hoc cum altero componatur, quod supra laudatae Sanctimonialis Sanctae Mariae Theodotae, sive de Posterula, mihi invisendum ac describendum dedere. Et plane authenticum consideranti apparuit.

Hugo & Lotharius Italiae Reges suo Praecepto confirmant duas Cortes Annae Imperatrici viduae Berengarii Augusti, Anno 937.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Regis aeterni. Hugo & Lotharius gratia Dei Reges. Convenit Regali magnificentiae in necessitatibus subvenire alterius, & rationabilibus nostrorum fidelium petitionibus assensum praebere, quatenus id agendo praemium aeternae remunerationis mereatur accipere. Ideoque noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, presentium scilicet ac futurorum universitas, Dominum Hildoinum sanctae Mediolanensis Ecclesiae venerabilem Archiepiscopum, & Widonem sanctae Placentinae Eccle-

D siae Episcopum, excellentissimos fideles atque Consiliarios nostros, nostram humiliter exorasse celsitudinem, quatenus Annae quondam Imperatrici relictæ divae memoriae Berengarii Imperatoris, nostrae confirmationis Praeceptum fieri juberemus, per quod duas Cortes olim de jure Regni nostri pertinentes, quas idem Imperator ei contulit, id sunt Cortes in Summo Lacu, quae dicitur Ripa, & Cortes altera, quae dicitur Mauriatica, confirmaremus & corroboraremus. Quorum petitionibus annuentes, prout juste & legaliter possumus, confir-

mamus

mamus & corroboramus ei praeditas duas Cortes cum illarum integritatibus una cum casis, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, salicis, sationibus, aquis, aquarumque decursibus, montibus, vallibus, alpibus, planiciebus, cum servis & ancillis utriusque sexus, cum Aldionibus & Aldianis, quae dici vel nominari possunt, ad ipsas duas Cortes iuste & legaliter respicientibus in integrum: ut habeat, teneat, firmiterque possideat, habeatque potestatem tenendi, vendendi, donandi, commutandi, alie-

nandi, pro anima iudicandi, vel quidquid ejus decreverit animus faciendi, omnium hominum injusta contradictione remota. Si quis igitur hujus nostri Praecepti violator extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras quinquaginta medietatem Kameræ nostræ, & medietatem praeditæ Annae olim Imperatrici, suisque heredibus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus in perpetuum observetur, manibus propriis roborantes, de anulo nostro subternotari jussimus.

Signum serenissimorum

Hugonis & Lotharii Regum.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Petrus Cancellarius ad vicem Gerlanni Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data XVI. Kalendas Julii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXXVII. Regni vero Hugonis invictissimi Regis X. & Domni Lotharii item Regis V. Indictione VIII.

Actum Papiæ feliciter. Amen.

In Diplomate praecedenti mirati sumus Anni DCCCCXXXVI. Mensis Februarii conjunctum cum Indictione VIII. Rursus heic (& sane in membrana ex altero Archivo depromtâ) reperimus Junium Mensis Anni DCCCCXXXVII. sibi sociatam habere Indictionem VIII. ita ut una eademque Aera utrobique servata appareat. Recurrit ergo & heic idem nodus, qui supra; nam Anno DCCCCXXXVII. Junio Mense in communi usu decurrebat Indictio X. Aut ergo excogitanda aliqua alia ignota hactenus Indictionis, aut alia Anni periodus. Quod nisi placeat, dormitantibus Scribis luxationes ejusmodi tribuendae erunt. Mabillonius tamen Lib. 5. de Re Diplomatica ad Ta-

bellam quinquagesimam primam, Bullam exhibet idiographam Patchalis II. Papae Anno MCIII. scriptam, in qua Indictio X. apponitur pro XI. tunc decurrente. Baluzius quoque ad Literas Innocentii III. Papae adnotavit, in Registro ejus ad Annum X. occurrere non semel Indictionem IX. quum tamen tunc in cursu haberetur Indictio X. Praeterea Campius in Appendice Tomi primi Histor. Eccles. Placentin. eorundem Regum Diploma profert: Datum VIII. Kalendas Januarii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXXVI. Hugonis X. Lotharii vero V. Indictione Octava. Ubi eadem Notas habes, quas nuper in Parmensi conspeximus, ita ut altera ex his Chartis alteram confirmet. Ad hanc

ean-

eandem rationem Aerae sese accom-
modat Diploma Lamberti Augusti,
cujus authenticum est apud Canoni-

A | cos Capituli Parmensis, nunquam
antea editum. En ejus verba.

Privilegium Lamberti Imperatoris Canonicis Ecclesiae Parmensis
concessum, Anno 899. sive 898.

IN nomine Sanctae, & individuae
Trinitatis. Lambertus divina fa-
vente clementia Imperator Augustus.
Convenit Imperiali arbitrio, ut Sacerdotum
Deo famulantium res juste quocum-
que modo adquisitae, ita ab ipso corroborentur,
ut postmodum a calumniis
& pravis personis nequaquam auferri
possint. Igitur omnium fidelium sanctae
Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium
scilicet & futurorum comperiat solertia,
quod Canonici sanctae Parmensis Ecclesiae
per Amolonem venerabilem Episcopum,
Archicancellarium nostrum, petierunt nos-
tram clementiam, ut (ita) Ecclesias,
Capellas, Curtes cum Massariis & om-
nibus ibi adhaerentibus vel pertinentiis,
in finibus Parmensis & Regiensis Par-
roechiae sitas, quae quondam a Wibodo
Parmensi Episcopo, & Vulgunda Deo
dicata possessae, & in illorum dominio
detentae probantur, & legaliter in po-
testate praedictorum Canonorum quocum-
que modo, aut undecumque devolutae per
paginam scriptionis noscuntur, nostro eas
corroborassemus & confirmavimus edito.
Quorum petitionibus pro affectu pro om-
nipotentis Dei, & ejusdem Genitricis
beatae Mariae debito amore consulentes
jussimus eis hoc nostrum fieri Praeceptum,
per quod tam Ecclesias, Capellas, quam
Curtes cum Massariis & omnibus sibi
subditis & pertinentiis in finibus Par-

B | mensis & Regiensis, vel in circuitu lo-
catis, quas Wibodus Episcopus & Vul-
gunda Deo dicata in jus & dominium
per paginam scriptionis & legitimam ve-
stituram habuisse & tenuisse dinoscuntur,
& de ipsis videlicet Wibodo Episcopo
& Vulgunda, quomodocumque aut unde-
cumque per legitimam firmitatem & scri-
ptionem in dominio & potestate ipsorum
Canonorum integritate pervenisse mani-
festum est, nostra Imperiali auctoritate
in integrum, ut dignum est, praedictis
C | Canonicis firmamus & conservamus, si-
cut ab ipsis Wibodo & Vulgunda eis
traditae sunt; ut nulla magna parva-
que persona temere in parte vel in toto
se intermittere praesumat absque legali
judicio, vel sacri Palatii nostri diffini-
tione. Si vero quisquam invasor aut te-
merator hanc nostram auctoritatem par-
vipendens praesumptiose violare tentave-
rit, cognoscat se secundum Capitulare no-
strorum antecessorum Regum & Impera-
torum districte judicandum, & insuper
solviturum triginta Libras auri optimi,
medietatem Palatio nostro & medietatem
ipsis Canonicis, quibus violentia illata
fuerit. Verum ut haec nostrae concessio-
nis veritas stabilius certiusque credatur
D | & observetur, manu propria subter fir-
mavimus, & anuli nostri impressione in-
signiri jussimus.
E

Signum Domni

LR^BEF

Lamberti serenissimi Imperatoris Augusti.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Englinus Cancellarius ex jussione Domni Lambertii Imperatoris recognovi & subscripsi.

*Data VI. Kalendas Augusti, Anno Incarnationis Domini DCCCXCVIII. Domini
quecque Lambertii piissimi Imperatoris VI. Indictione I.*

Actum Papiæ Urbe Ticinensi, in Dei nomine feliciter. Amen.

Anno DCCCXCIX. in cursu erat *Indictio Secunda*. Cur ergo heic *Prima*? Ad ista concilianda praesto erit Annus Pisanus, qui in cursu esse incipiebat die XXV. Martii, ac novem mensibus communem Annum nostrum anticipabat. Quare heic non Annum DCCCXCIX. sed quidem DCCCXCVIII. designatum reor. Quod etiam evidentius agnoscimus; nam eo ipso Anno DCCCXCVIII. raptus est e vivis Lambertus, cui propterea non licuit Anno insequenti Privilegia largiri. Hisce politis, jam videmus, non facile antiquis Chartis autographi speciem referentibus crimen falsi affingendum esse, quod interdum leve aliquod discrimen intueamur inter Annum Christi & Indictionem. Sed minime heic dissimulandus est gravior alter nodus in hisce Diplomatis rursus mihi deprehensus. Cum Anno DCCCXXXVI. *Octavo Kalendas Februarii* in Parmensi primo Diplomate consignatum vidimus Annum X. Hugonis, & Annum V. Lotharii. Rursus verò in Ticinensi ipsissimam eandem Epocham Regni reperimus, quanquam Diploma datum fuerit Anno DCCCXXXVII. *Sexto decimo Kalendas Julii*. Equidem ignoro, quæ unquam componi possit ejusmodi pugna. Idcirco nunc iterum prae oculis meis cuperem membranas easdem, ut accuratius inspicerem, an ita se habeant characteres, ut ego expressi. Certe, quando non aliter ibi scriptum fuerit, alterutrum ex hisce Di-

plomatis vitio aliquo laborare statuumdum est. In utrum vero ex iis suspicio, sive sententia ista casura sit, tunc agnoscere liceret, si certo teneremus, a quo revera Anno & Mense deducenda foret Epochæ Regum Hugonis & Lotharii. Erunt heic alicui usui nonnullorum Archivorum Chartæ, inter quas tamen majorem concordiam exoptassem. Lucensis Charta visitur exarata Anno I. Hugonis Regis *Kalendis Novembris Indictione XV.* hoc est, ut opinor, Anno DCCCXXVI. Altera Anno VII. Hugonis & Secundo Lotharii, III. *Kalendas Martii, Indictione Sexta*, idest Anno Christi DCCCXXXIII. Est & alia Charta signata Anno X. Hugonis Regis, die VI. Julii, *Indictione IX.* ubi mentio est *Bosonis Ducis Tusciæ*, quæ proinde scripta fuit Anno DCCCXXXVI. In altera Charta Notæ istæ occurrunt: *Hugo gratiâ Dei Rex, Anno Regni ejus Deo propitio Secundo, ipsa die Kalendarum Januarii, Indictione Prima.* Ibi mentio est *Widonis Ducis Tusciæ*, & Charta pertinet ad Annum DCCCXXXVIII. Exstat ejusdem Hugonis Charta, exarata *Regnante Domino Ugo Rex ic in Italia Anno Quinto de Mense Aprilis, Indictione Quarta*, hoc est Anno DCCCXXXI. quam legi ac vidi in Archivo Canoniorum Mutinensium. Ibidem altera Charta, in qua *Ubertus Abbas Monasterii Brixiani Leonensis* agros in Villa Bajoariæ sitos in emphyreusim concedit, scripta fuit: *Ugo & Lothario*

rio filio ejus Reges, Anno vero Domno Ugoni Duodecimo, & Domino Lothario Septimo, die decimo presentis Mensis Aprilis, Indictione Duodecima. Haec designant Annum Christi DCCCCXXXIX. Tertia in eodem Archivo occurrit scripta Regnante Domino nostro Hugbo gratia Dei Rex ic in Italia Anno Octavo, & regnante Domino nostro Lothario filio ejus gratia Dei Rex ic in Italia Anno Tercio, & dies XII. de Mense Julio, per Indictionem VI. Habes heic Annum Christi DCCCCXXXIII. In Dissertatione LXII. de Canoniciis exeram istorum Regum Diploma datum VII. Kalendas Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXI. Regni Domini Ugonis Regis XV. filii ejus Lotharii item Regis X. Indictione XIV. Exstat ejusdem Hugonis Diploma apud Boldonum de Episcop. Parmensib. & apud Ughellium, datum XIII. Kalendas Martii, Indictione XV. Anno Primo Regni, Anno DCCCCXXXVII. Et alterum datum Anno IV. Regni, Anno DCCCCXXIX. quarto Idus Maji, Indictione II. Concordia inter se minime videntur cuncta haec Acta: vix tamen

A falli possumus, statuendo, Hugonem renuntiatum fuisse Regem Anno Christi DCCCCXXXVI. & quidem Mense Aprilis, aut ante diem IV. Idus Maji. Quare assequi non possum, cur Annus X. Regni Hugonis in Diplomate Ticinensi nuper evulgato conjunctus incedat cum die XVI. Kalendas Julii Anni DCCCCXXXVII. Certe vitio laborant, quae in Chronico parvo Regum Italiae (vide Tom. 2. Anecdotorum meorum pag. 205. *) scripta fuerunt: scilicet Ugo intrabit, & percurrit Indictio Octava. Nam Anno DCCCCXXXVI. in cursu fuit Indictio XIII. Librarius indoctissimus fortasse illud XIII. converterit in VIII. Neque praetereundum puto, occurrere interdum Diplomata, in quibus aut locus dati Diplomatis, aut Indictio desideratur: qui defectus, nisi quando alia vitia confluant, minime idoneam praebet falsitatis suspicionem. Et quoniam heic agimus de Hugone & Lothario Regibus, ereptum heic volo tenebris eorum Diploma, mihi inspectum in Archivo Capituli Canonorum Patavii, atque autographi speciem omnino praefereus. Ibi nulla Indictionis mentio.

Hugo & Lotharius Italiae Reges Adeverto Episcopo Patavino, ejusque Ecclesiae, omnia illius Privilegia & jura confirmant, Anno 942.

IN nomine Domini Dei aeterni. Hugo & Lotharius divina favente clementia Reges. Si Catholicae Fidei &c. notum esse volumus, qualiter pro Dei amore, nostrarumque animarum remedio ac interventu Ambrosii sanctae Laudensis Aecclesiae venerabilis Pontificis nostrique dilecti fidelis, nec non pro devoto servitio ac fidelitate Adeverti sanctae Patavienfis Aecclesiae Episcopi, per hujus Praecepti nostri confirmationem, Tom. VII.

E prout juste & legaliter possumus, confirmamus ac corroboramus..... Aecclesiae in honorem Beatae Dei Genetricis Mariae, & Justinae Martyris constructae, omnes res ac possessiones seu familias utriusque sexus..... Praecepta Regum & Imperatorum Caroli, Lotharii, atque Berengarii, aliorumque Regum Praedecessorum nostrorum collatas. Privilegia quoque & omnes liberalitates eidem Aecclesiae haecenus legaliter concessas,

H

* Edit. vero hujus Tom. XI. Part. III. pagg. 171. & seqq.

æffas, sicut textus scripturae discernit. Verum etiam omnia praedia & oblationes, quas habet legalis titulo scriptiois, ad ipsam Aecclesiam devolutas, adqui-

A sitas & acquirendas, omnimodis confirmantes sancimus. Statuentes ut nullus Dux, Marchio &c.

Signum Domnorum

HY TRVS

Hugonis & Lotharii Regum.....

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Teodulfus Diaconus..... anus ad vicem Bosonis Episcopi & Archicancellarii Regis jussu recognovi & subscripsi.

Data VIII. Kalendas Junii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLII. Regni vero Domni Hugonis XVI. Lotharii vero XI.

Actum in Garda Opido, feliciter.

In aliis certe eorundem Regum Diplomatis consignatam videas Indictionem. Nuper ex iis duo evulgavi. Tertio huic nunc quartum adtexo, ejus authenticum textum, mutilum

B tamen, vidi Arretii in Archivo Monachorum Benedictinorum Sanctarum Florae & Lucillae, non indignum quod tenebris eripiatur.

Hugonis & Lotharii Regum Italiae Diploma, quo Monachis Sanctarum Florae & Lucillae quaedam loca confirmantur, Anno 933.

..... in sanctis & venerabilibus locis quicquam ex his, quae possidemus, offerimus, procul dubio praesentis & aeternae vitae premium..... Aretinensem Episcopum, dilectumque fidelem nostrum, nostram humiliter adiisse clementiam, quatinus pro Dei omnipotentis timore.... quandam Ecclesiam in honore Sanctae Mariae constructam in Monte Jonio aedificatam, cum omnibus rebus & familiis ad eam in integrum pertinentibus..... pertinentem, & omnem illam Terram, quae Mater nostra Beta a Camerino adquisivit in Monte Ferentino, atque de Silva Muclani quicquid Regie parti legaliter pertinere videtur, nostra praeceptali auctoritate....

C quam frater noster Boso..... quas laboravit Bonipertus liber homo, confirmare & corroborare curavissimus..... libenti animo pro Dei amore assensum prebentes, praedictam Ecclesiam cum sua integritate omnibus rebus & familiis ad eam pertinentibus, nec non &.... eandem Ecclesiam Regiae potestati pertinente, & omnem aliam terram in Monte Ferentino, quam mater nostra Beta a Camerino adquisivit, & praedictam Silvam, in quantum legaliter ad nostram Regiam Partem pertinet, prout juste & legaliter possumus, eidem Ecclesiae, & praedictae Congregationi pro Dei amore, animeque nostrae concedimus & largimur. Sortem insuper in Querceto, quam fra-

ter

ter noster per cartulam predictae dedit Congregationi, jam dictae Ecclesiae & Congregationi confirmamus & corroboramus. predictam videlicet Ecclesiam & Campum Regium. . . . & Terram in Monte Ferentino, Silvam vero atque Sortem praedictae Sanctae Florae Ecclesiae ejusdemque Congregationi, eorumque successoribus ibidem militantibus una cum predicta Capella, Casis, terris, vineis, campis, pratis, silvis, pascuis. . . . aquis, aquarumque decursibus, montibus, vallibus, alpiis, planitiis, cum servis & ancillis, & cum omnibus, quae

A dici vel nominari possunt, ad praedictam Ecclesiam vel campum, seu ad Silvam vel Sortem juste & legaliter pertinentibus, & res praedictas in integrum, quantum. . . teneant firmiterque possideant. . . Si quis igitur hujus nostri Precepti violator extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras quinquaginta, medietatem Kamerae nostrae, & Quod ut verius credatur, diligentiusque in posterum conservetur, manibus propriis roborantes, de anulo nostro suster anotari jussimus.

B

Signum serenissimorum (simile praecedenti) Hugonis & Lotarii Regum.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Petrus Cancellarius ad vicem Gerlanni Abbatis & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

. Dominicae Incarnationis DCCCCXXXIII. Regni autem Domni Hugonis VIII. & Domni Lotharii item Regis III. Indictione VI.

Actum in Dom. feliciter

Ita in Archivo Canonorum Mutinensium vidi eorundem Regum Diploma Datum Anno Dominice Incarnationis DCCCCXXXIV. Regni autem Domni Hugonis invictissimi Regis Octavo, & Domni Lotharii item Regis Tertio, Indictione VII. Actum in Prata Palude. Animadvertere etiam juvabit, Puricellium in Monumentis Basilic. Ambrosian non uno in loco tradidisse, veteres Mediolanenses exordium fecisse Anno novo, non Kalendis Januarii, sed die XXV. subsequens Martii: quem morem adhuc Florentini servant. Atque is propterea appellabatur Annus ab Incarnatione. Contendit ille propterea pag. 237. Diploma Caroli Crassi Datum XII. Kalendas Aprilis Anno ab Incarnatione

C Domini DCCCLXXX. Indictione XIII. spectare ad Annum Christi DCCCLXXXI. Et pag. 421. Heribertum Archiepiscopum e vivis excessisse Anno MXLVI. quum in ejus Epitaphio diem suum obiisse dicatur Anno Dom. Incarn. MXLV. XVI. die Mensis Januarii Indictione XIII. Ita pag. 750. referendam esse ait ad Annum Christi MCLXII. Chartam scriptam Anno Dominicae Incarnationis MCLXI. Undecimo die Mensis Martii, Indictione Nona. Sed mihi Puricellii sententia minime probatur. Namque Indictio in iis Chartis adhibita illius calculis omnino adversatur. Si in Diplomate Caroli Crassi designatus fuisset Anus Christi vulgaris DCCCLXXXI. Indictio XIV. non XIII. decurrisset XII.

Kalendas Aprilis. Ita Anno MXLV. Heribertus Archiepiscopus decessisse dicitur, currente *Indictione XIII. die XVI. Mensis Januarii*. At ejusmodi Indictio quum pertinere non possit ad Annum MXLVI. necesse est, ut ibi revera indicetur vulgaris noster Annus MXLV. In errorem induxisse Puricellium videntur Codicilli ipsius Heriberti, scripti *Anno ab Incarnatione Domini Jesu Christi MXLV. Mense Decembris, Indictione XIII.* quumque is postea vivendi finem fecerit eodem *Anno MXLV. die XVI. Januarii, Indictione XIII.* sibi persuasit vir alioquin accuratissimus, Annum Mediolanensem MXLV. excurrisse in tres primos Menses Anni vulgaris MXLVI. Verum illi animadvertendum erat, Populos olim comolures Annum novum inchoasse die Natalitio Domini, sive die XXV. Decembris, novaeque Indictioni exordium datum fuisse Septembri Mense. Quare Heriberti tabulae postremae scriptae fuerunt post diem XXV. Decembris Anni MXLIV. communis, quo tempore secundum Epocham Mediolanensem, aliarumque gentium, jam decurrebat Indictio XIII. & inchoatus fuerat novus *Annus MXLV. die XXV. Decembris*. Itaque hanc suam sententiam persuasit quidem Mabillon o Puricellius, non verò mihi. Neque praetermittendum, veteres passim nu-

A merasse Annos ab *Incarnatione Domini*, quamquam revera Annus novus deduceretur aut a Nativitate aut a Circumcisione Domini. Hoc autem discrimen inchoantium Annum aut a Nativitate Christi, aut a Kalendis Januarii, aut a Paschate, aut a die XXV. Martii, non modicas parit tenebras in veterum Chartis; & nodos quosdam exhibet, difficiles primo aspectu, qui tamen collati cum aliis, & vetustis ritibus melius perspectis, deinde evanescunt. Sunt & aliae Chartae, in quas irrepsere naevi ex oscitantia Scribarum. Atque hi longe frequentiores deprehenduntur in apographis, sive quod Notariis aut Librariis recentioribus satis peritiae non esset ad antiquam scripturam rite intelligendam, sive quod parum studiose suo munere fungerentur. Inter haec ambages Critico homini Prudentia semper comes ad latus iura est, ne praeter falsas ac suppositicias tabulas configat etiam ac damnet veras. Neque profectò tam morosis esse nobis licet, ut ob leves quatuor causas rigidam censuram agamus in antiquas tabellas; eoque diligentius abstinendum est a quaerendis nodis in syrpo. Itaque statuo tibi Diploma Widonis Regis, nondum Imperatoris, quod in Archivo insigni Capituli Canonorum Parmensium adservatur, tuam auditorus sententiam.

Donatio Insulae juxta Padum positae cum alijs terris facta
per Guidonem Italiae Regem Ecclesiae Sancti Nicomedis
de Fontana Broculi, Anno 889.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Wido gratia Dei Rex. Juste quidem fore credimus, si fidelium nostrorum petitionibus pio affectu consulimus, pro quibus aeterna adipisci non

E diffidimus premia. Igitur omnibus Fidelibus sanctae Dei Ecclesiae, nostris, praesentibus scilicet & futuris notum sit, quia Wibodus venerabilis sanctae Parmensis Ecclesiae Episcopus nostram a-

diit

diit excellentiam, quatinus quandam Insulam, sitam juxta Padum, cum quibusdam rebus in Vicum Peciatum, & in Caput Tari positas, quae pertinent de Comitatu Parmensi. pro animae nostrae, nostrorumque parentum remedio, in Ecclesia Beati Nicomedis Martiris Christi, sita in Fontana Brocoli, ubi ejusdem Corpus requiescit, per nostrum jure proprietario ibidem concederemus Edictum. Cujus precibus aures nostrae mansuetudinis accommodantes, & illius erga nos attendentes devotionem, atque ob aeternam retributionem, jussimus hoc nostrum fieri Praeceptum: per quod concedimus & donamus in ipso venerabili loco Fontana Brocoli predictam Insulam, quae sunt juges quinquaginta quinque.... illas in Vicum Peciatum, quae sunt juges quinquaginta, quae reguntur per Quiracem & Ursum germanos; & illas in Caput Tari, quae sunt juges triginta sex: totum in integrum, ut supra diximus, in ipso Sancto loco Fontana Brocoli concedimus jure proprietario, sicut

A ad jus Regium. pertinent, & de nostro jure in jus & dominium ipsius venerabilis Loci transfundimus & perdonamus habendi, tenendi, & faciendi quicquid voluerit ex nostra plenissima largitate. Precipientes & interdicientes, ut nullus Dux, Comes, Gastalatus, vel ulla omnino persona in supradictis rebus aliquam diminutionem vel invasionem aut violentiam praesumat facere, sed liceat Wibodo venerabili Episcopo vel ipsi sancto loco praefatas res cum omnibus superioribus & inferioribus suis, nostris & futuris temporibus quieto ordine tenere & habere. Si quis vero, quod minime credimus fieri, contra hoc nostrum cessionis Praeceptum in aliquo minui vel corrumpere, aut violentiam facere vel ire tempraeverit, sciat se compositurum triginta Librarum argenti eidem venerabili loco in Fontana Brocoli. Et ut nostrae donationis auctoritas ab omnibus observetur, veriusque credatur, manu propria subter firmavimus, & anuli nostri impressione insigniri jussimus.

Signum

Domni Widonis gloriosissimi Regis.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Ad vicem Helbunci Cancellarii Heurardus Capellanus jussu Regis scripsit & subscripsit.

Data VIII. Kalendas Maji, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXVIII.
Anno II. Regnante Domino Witone Rege in Italia, Indictione VIII.

Actum Placentiae in Dei nomine feliciter: amen.

Conjunctam haec habes cum die IX. Kalendas Majas Anni DCCCLXXXIX. Indictionem VIII. Atqui eo Anno & Mense Indictio VII. signabatur. Haec locum minime habere potest Annus Pisanus, aut Florentinus, uti neque varius Indictionis ulus. Tibi-ne igitur

rejicienda ob ejusmodi mendam praefraete membrana? Equidem cenleo, mitias agendum, erroremque potius esse referendum ad Scribam Regii Cancellarii, aut ad alias causas, propter quas integra ac sincera esse non desinunt antiqua Diplomata. Ad subse-

subsequentem Annum DCCCXC. spectat Berengarii Diploma in Archivo Capituli Canonorum Regiensium ex-

A | sistens, quod legendum omnibus nunc
fisto, ut unde vitium inibi a me de-
prehensum processerit, investigemus.

Donatio Curtis Mercoriaticae facta Johanni Presbytero a
Berengario I. Italiae Rege, Anno 890.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Berengarius Rex Quia fidelium nostrorum petitionibus more precessorum nostrorum aures clementiae nostrae accommodamus, fideliores & promptiores eos in nostro credimus esse servitio. Quapropter omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, presencium scilicet ac futurorum comperiat industria, qualiter interventu & petitione Berchtillae dilectae Conjugis & consortis Regni nostri, nec non Adelardi venerabilis Episcopi fidelis nostri, Johanne Presbiter celsitudinis nostrae clementiam expetit, ut ei Cortem nostram, quae dicitur Mercoriatico, in territorio Regiensi, quae athenus pertinuit ad eundem Comitatum, concederemus. Nos igitur tam pro omnipotentis Dei amore, & animae nostrae, precessorumque nostrorum mercede, quamque etiam pro ipsius fidelis nostri, predictam Cortem nostram Mercoriatico, quae pertinuit de suprascripto Comitatu Regiensi, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis suis in integrum, mobilibus & immobilibus, servis quoque & familiis utriusque sexus, casis vide-

B | licet, terris, hortis, pratis, pascuis, vineis, campis cultis, & incultis, silvis, arboribus pomiferis & impomiferis, montibus, vallibus, planiciibus, ripis, rupinis, aquis, aquarumque decursibus, seu & molendinis adque piscacionibus..... quoque & familiis utriusque sexus, de nostro jure & dominio in ejus jus & potestatem modis omnibus jure proprietario nomine concedimus & perdonamus. ut habeat, teneat, adque possideat, faciatque exinde quicquid ejus decreverit animus vel voluntas, potestatemque habeat donandi, vendendi, commutandi, seu pro anima judicandi, vel quicquid voluerit faciendi, remota totius potestatis inquietudine. Si quis autem contra hoc nostrum Preceptum quandoque insurgere temptaverit, sciat se compositurum triginta Libras auri optimi, medietatem Palatio nostro, & medietatem sepe nominato Johanne Presbitero, aut cui donare voluerit. Ut autem ab omnibus verius credatur, diligentiusque observetur, manu propria subter confirmavimus, & anuli nostri impressione insigniri iussimus.

Signum Domni Berengarii gloriosissimi Regis

Restaldus Notarius jussione Regis ad vicem Adelardi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data III. Nonas Novembris, Anno Incarnationis Domini DCCC. & XC. Anno vero Domni Berengarii gloriosissimi Regis I. Indictione VII.

Actum Verona, in Dei nomine feliciter. Amen.

Si quod unquam Diploma signa certa praetulit legitimorum natalium, in isto Regiensi eadem sane ego intuebar, & praecipue, quod ibi adhuc perseveret Sigillum cereum integrum Berengarii, speciem juvenis, ut inspicienti patet, prae se ferentis. Hoc autem adnotes velim; Miraeus enim in Codic. Donation. piar. Cap. XV. tabulas postremas adferens *Everardi Comitis* (is Berengario pater fuit) eas censuit scriptas Anno Christi DCCCXXXVII. quae sententia, si vera foret, exhiberet nobis Berengarium jam tum natum, utpote qui in eodem testamento a patre memoratur. Non immerito Hadrianus Valesius opinionem Berengarii tam longaevi improbavit in Prolegomen. ad Panegyric. ejusdem Berengarii, relictus arbitratus, testamentum Everardi referendum esse ad Annum DCCCLXVII. Miror, Foppensium in editione Secunda Miraei, procuratâ Bruxellis Anno MDCCXXIII. nihil profecisse ex tam justa censura Valesii, quam nunc Sigillo isto confirmatam habemus, quum Berengarius ibi Anno DCCCCXC. non viri-

ali, sed juvenili aetate spectandum se praebat. Consonant ergo omnia, ut archetypum credamus Praeceptum istud. Nihil tamen secius datum dicitur *III. N. vas Novembris, Anno Incarnationis Domini DCCC. & XC. Anno Regni I. Indictione VII.* quod sane contra Chronologiam apertissime pugnat. Eo siquidem Anno in cursu fuit *Indictio VIII.* & fortassis *Indictio IX.* à Kalendis Septembris inchoata; neque tunc Berengario decurrebat *Annus primus Regni*, sed quidem *Tertius*. Quis non heic haereat, & in gravem suspicionem fraudis impellatur? Verùm ego curiose oculos in pergamenam intendens, animadverti aliquid inde corrasum fuisse ex iis Notis: quod quare, aut quando factum fuerit, divinare non ausim. Nempe una aut duae numerales unitates inde olim exciderunt, aut de consilio ereptae fuerunt, ita ut scriptum ibi primum opinari liceat: *Regis III. Indictione VIII. aut VIII.* In altero ejusdem Regiensi Archivi Diplomate idem infortunium animadverti. Haec ejus verba.

Confirmatio Insulae Suzariae facta a Carolo Crasso Imperatore Aaroni Episcopo Regiensi, ejusque Ecclesiae, Anno 883.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Augustus. Si ut Sanctorum loca dicuntur, quo eorum Praesules, ceterique Ministri uberius omnipotenti Domino valeant deservire, munus quoddam conferimus Ecclesiis divino cultui dicatis, nostrorum normam sequentes predecessorum, & in presenti seculo prosperari, (*) atque in futuro veniam consequi non dubitamus eternam. Notum i-

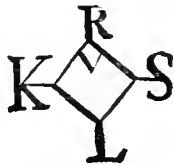
gitur industriae omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque tam presentium quam futurorum fieri cupimus, quia venerabilis Liutuardus Episcopus, summusque Archicancellarius ac Consiliarius noster, suppliciter suggestit magnitudinem nostram, quatenus ob divini zelum intuitus, perpetuamque Imperii nostri divinitus nobis collati stabilitatem, omnes res tam mobiles quamque immobile, seu familias utriusque sexus, libe-

(*) Idest, prosperari: pro qua voce Scriba prosperari scripsit.

ros; libellarios, servos, ancillas, & al-
diones, Beati Prosperi Confessoris Chri-
sti Episcopatus Regiensis undecumque ipsi
sancto Loco, cui Aaron reverentissimus
Episcopus praesse videtur, juste & le-
galiter devoluta sunt, vel Dominus de-
derit quocumque modo, precipue quidem
quandam Insulam dudum nobis in ipso
sancto Episcopio concessam, quae nomi-
natur Sugzava, in Comitatu Brixienti,
pertinens usque tunc ad jus Imperii no-
stri, posita inter Padum & Zaram cum
Curte & Capellis, cum Piscaria atque
Silvis, mansis quoque omnibus, qui sunt
in ipsa Insula de predicto Comitatu o-
lim pertinentibus, cum omni integritate
eorum mobilium seu immobilium vel fa-
miliarum jure proprietario ad honorem
ipsius sancti loci confirmavimus. Cujus
precibus aures benivolentiae nostrae hila-
riter inclinantes, praefatae sanctae Re-
giensis Ecclesiae, in qua jam dicti Cor-
pus Beati Prosperi conjacet, eidem Aa-
ron venerabili Pontifici, suisque successo-
ribus ad utilitatem & exaltationem ip-
sius Episcopii cunctas res & possessiones
legitimas predicti Pontificatus, & ean-
dem Insulam Sugzavam cum Curte &
Capellis, cum piscaria, silvis, etiam cum
prenominatis Mansis, qui ibidem insunt

A ex jam dicto Brixienti Comitatu olim
pertinentibus, cum omni integritate ve-
rum sive familiarum, cunctisque perti-
nentiis vel adjacentiis suis, fundis quo-
que & locis seu Paludibus & Insulis,
ubicumque esse videntur in alveis vel
curviculis Padi, sicuti ex antiquo ad ipsa
loca pertinere videntur, quique ab homi-
nibus ipsius Pagi nominantur Pullicini,
B per hoc nostrae pietatis Praeceptum per-
petualiter confirmamus, modisque omnibus
stabilimus, quatenus idem Aaron reve-
rendus Pontifex, ejusque successores pe-
testatem habeant de his & omnibus al-
liis rebus ipsius sancti loci ad utilitatem
sancti Episcopii facere secundum Deum,
quod melius prevederint vel decreverint,
remota totius potestatis inquietudine. Si
C quis autem, quod non credimus, hujus
nostrae munificentiae quolibet ingenio vel
argumento violator extiterit, trecentas Li-
bras auri obrizi componere cogatur, me-
diatatem Palatio nostro, & medietatem
parti ipsius Ecclesiae. Insuper etiam in-
famia publicâ notatus tamquam sacrile-
gus ab omnibus habeatur. Et ut verius
credatur & diligentius ab omnibus ob-
D servetur, manu propria subter firmavi-
mus, & de bulla nostra sigillari jussi-
mus.

Signum

Domni Karoli serenissimi Imperatoris Augusti.

Inquirinus Notarius ad vicem Liutwardi Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Data VIII. Kalendas Junii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXI. Indi-
ctione I. Anno vero Domni Karoli serenissimi Imperatoris III.

Actum in Monasterio Nonantole, in Dei nomine, feliciter. Amen.

Adsunt foramina, per quae transibant chordulae bullae pendentis.

In-

Insula *Suzaria*, quam Carolus III. Augustus Ecclesiae Regiensi confirmat, non alia fuisse mihi creditur, quàm quae adhuc *Suzara* appellatur, Castrum in Mantuano agro situm, sub Regiensi Dioecesi cis Padum, paucis a Wardistallo sive Guastallâ millibus passuum distans. Hinc autem disce temporum & fluviorum vices. Tunc ea Insula erat in Comitatu *Brixienti* pertinens. In Diplomate Ludovici II. Imperatoris eidem Ecclesiae dato apud Ughellium in Appendice ad Tom. quintum, pag. 1568. primae edition. memoratur etiam *Insula Regni nostri Italici*, quae nominatur *Suzaria in Comitatu Brixienti*, idest inter Padum & *Zaram*. Infra eadem Insula posita dicitur in Comitatu eodem Regiensi: sed mendum istud Ughellio excidit; rursum enim in archetypo legitur *Brixienti*. In altero Diplomate Regiensi Ludovici III. Imperatoris occurrit apud eundem Ughellium *Insula, quae Erezava vocatur, inter Padum & Xaram fluvium constituta, cum aliis Insulis, quae vulgo Pulcini vocantur*. Corrige & scribe, ut in autographo, quae *Suzara vocatur, & quae vulgo Pulcini vocantur*. Erant enim *Pulcini*, nunc *Italice Polesini*, quorum adhuc apud Ferrarienses frequens mentio, congestus terrarum, sive Insulae, quas Padus potissimum, alique fluvii tunc, sine lege vagantes, sive Padusa, in medio relinquebant, ad quas excolendas finitimus Populus e vestigio convolabat. Vide supra Dissert. XXI. de *Italiae statu*. Itaque *Suzaria* pertinens eo tempore ad Comitatum *Brixianum*, sita fuisse videtur ultra Padum, quum nunc eam cis idem

A flumen intueamur. Redeo ad notas Chronologicas archetypi hujus Diplomatis, in quo, ut vidi, aperte legitur *Annus Incarnationis Domini DCCCLXXXI*. Sed procul dubio legendum *DCCCLXXXIII*. quod etiam indicatur ab *Indictione Prima, & Anno Tertio Imperii Caroli Crassi*: namque in eundem Annum *DCCCLXXXIII*. haec omnia conveniunt. Sed cur vitia tam enormia in membranis, quas autographas praestamus? Mihi nata suspicio, violatas interdum fuisse Chartas a recentioribus, non dicam sciolis tantum, sed & doctis viris, quod eas arbitrentur non satis respondere alicui praeconceptae aut Historicae, aut Chronologicae opinioni; atque illas propterea ausu minime ferendo ad sua vota accommodarint, rescindendo aut addendo quod eis satius videbatur. Praeterea in ipsos primi autographi Scribas oscitantes rejiciendae sunt mendae nonnunquam. Denique sunt quae speciem autographi praeferunt, quum tamen nihil aliud sint, quàm apographa, ad imitationem archetypi omnino efformata. Nemo autem nostram ignorat, quàm facile Librarii & Amanuenses delinquant. Itaque tunc solum adversus Diplomatum fidem imminet adversa sententia, quoties plura, eaque intoleranda vitia in ipsorum caput concurrunt. Alioquin inclinandum est in mitiorem partem, aut saltem continendum judicium. Utar profectò ego hujusmodi lege erga Diploma, quod olim descripti ex Tabulario saepe laudati Parthenonis Ticinensis Sanctae Mariae Theodotae, sive de *Poterula*, atque heic editum volo.

Otto I. Imperator omnia Privilegia & jura confirmat Monasterio
Ticinenſi Sanctae Mariae Theodotae, Anno 964.

IN nomine Sanctae & individuae Tri-
nitatis. Otto divina protegente cle-
mentia Imperator Augustus. Si circa
servos & ancillas Dei in venerabilibus
locis famulantes, tuitionis nostrae ma-
gnificentiam, nostros predecessores imi-
tantes, clementer impendimus, & apud
Deum veniam promereri, & Regni no-
stri statum divina ope fulciri non am-
bigimus. Igitur omnium fidelium san-
ctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, pre-
sentium scilicet ac futurorum noverit in-
dustria, qualiter Adeldag venerabilis Ar-
chiepiscopus, & Landoardus Episco-
pus, nostri dilectissimi Consilarii, ob-
tutibus nostrae majestatis obtulerunt Prae-
ceptum divinae memoriae Hlodvici Im-
peratoris nostra pietate collarum in Re-
gingardam Abbatissam Monasterii, quod dicitur Theodotae, sito infra Ur-
bem Ticinensem, suppliciter postulan-
tes, ut iterum in jam dictam Regin-
gardam, quae nunc est in eodem Ceno-
bio Abbatissa, similiter nostrum emitte-
remus Preceptum. Quorum precibus no-
strae celsitudinis animum inclinantes, hoc
immunitatis nostrae Preceptum conscribi
jussimus, per quod omnino precipientes
jubemus, ut eadem Abbatissam degens
sub regula Sancti Benedicti id Mona-
sterium cum omnibus adjacentiis jure &
legaliter pertinentibus, mobilibus atque
immobilibus rebus acquisitis & acqui-
rendis usque in finem vite suae teneat
atque possideat. Insuper etiam confirma-
mus omnes res quascumque idem Mona-
sterium longo tempore dinoscitur possedis-
se a Gregorio ipsius Monasterio fundato-
re: id est inter ceteras res Campus Za-
vani &c. (*)

Signum Domni Ottonis serenissimi Imperatoris.

Locus Sigilli & cerei deperditi.

Liutulfus Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii recognovi &
subscripsi.

Data III. Nonas Januarii, Anno Dominicae Incarnacionis DCCCCLIII. Re-
gni vero Domni Ottonis serenissimi Imperatoris III. Indictione VIII.

Actum ad Sanctum Ambrosium in itinere ipsius Imperatoris, in Dei nomine feliciter.
Amen.

Aperte signabatur ibi *Annus Do-*
minicae Incarnacionis DCCCCLIII. ma-
nifesto tamen errore. Notissimum
quippe est, Ottonem Magnum, qui
haec dicitur *Imperator Augustus*, titu-
lum hunc una cum Imperiali coro-
na Romae assumpsisse Anno tantum
DCCCCLXII. Aequum esset exco-
gitare, e calamo properantis Scribae
excidisse unum X. ipsumque scribere

vo-

(*) Ut habetur in aliis ejusdem Monasterii Diplomatis.

voluisse DCCCCLXIII. Verùm non heic mendarum finis. Annalista Saxone teste inter Historicos medii ævi ab Eccardo editos, Otto Anno DCCCCLXI. *Natale Domini Papiæ celebravit, indeque progrediens, Romæ &c. Imperator & Augustus coronatur.* Adventus ejus Romam & coronatio, quum exercitu stipatus incederet, ante diem III. *Nonas Januariæ* Anni DCCCCLXII. contigisse minime potuerunt. Itaque eo die recurrente, Anno, ut posuimus, DCCCCLXIV. non *Annus III.* Imperii, sed Secundus tantum ei decurrebat. Aufferitur etiam dubitatio omnis, num scilicet Januario an Februario Mense Anni DCCCCLXII. Romana Ottonis Magni coronatio peracta fuerit. Quippe hæc tradit alter Chronographus Saxo, a Leibnitio divulgatus, ad Annum DCCCCLXI. *In Vigilia Nativitatis Domini Corpus Sancti Mauricii &c. præfato Regi gloriosissimo Ratisponæ allatae sunt. Celebrata igitur ibidem Nativitate Domini* (Annalista Saxo apud Eccardum, Ticini actum ab Ottone Natalitium diem Domini rectius scripsit: quæ de re Ottonem Frisingensem, & Sigonium vide) *accelerato Romam itinere venit, ibique &c. aucta super eum summi Pontificis benedictione, quarto Nonas Februarii Imperator & Augustus appellatur.* Sollemnis ea dies fuit, tum quod dies Dominica, tum etiam quod Purificatio Virginis recurreret. Ergo in nuper edito Diplomate aut scribendum fuit *Anno DCCCCLXV. Anno III. Imperii,* aut *Anno DCCCCLXIV. Anno II.* Hæc gravia: sed non minus durum, quod heic desiderentur Anni Regni Ottonis, qui tandiu ante regnare coeperat. Ibi scriptum: *Regni vero Domini Ottonis ferocissimi Imperatoris III.* Atque An-

A nos duntaxat *Imperii* contra morem & contra syntaxim expressos lego. Tandem quod falcem ad radicem ponere videtur, *Indictio VIII.* heic adhibita spectat ad Annum DCCCCLXVI. atque adeo cum reliquis Chronologicis Notis pugnat. Cuinam ergo in mentem veniat tueri Diploma tot inquinatum vitiiis, & undique labans? Mihi tamen liceat dicere, minime a vero abhorrerere, Chartam illam ad instar autographi scriptam, nihil aliud esse quam apographum a quopiam indiligenti & imperito Scriptore confectum, qui quum in archetypo reperisset *Annum DCCCCLXV.* postremas duas numerales notas XV. in quatuor unitates oculis parum attentis divisit, uti & *Indictioni VIII.* quæ in autographo legabatur, unitatem incaute de sua liberalitate adjecit. Quamobrem mihi nemo succenseat, si statim Præceptum hoc tanquam spurium minime abjicio, immo illud pertinere posse censeo ad Annum Christi DCCCCLXV. & Tertium Imperii Ottonis Magni, atque ad Indictionem VIII. Idque etiam elucere videtur ex postremis illius lineis, ubi legitur, *Actum ad Sanctum Ambrosium in itinere ipsius Imperatoris.* Audi Annalistas Saxonem Eccardi, ad eundem Annum DCCCCLXV. *Imperator Natale Domini Papiæ celebravit; & peracta festivitate statim in Patriam, dispositis in Italia Regni negotiis, commearit.* Hæc cum Diplomate consonant, si tamen Annalista ille Annum vulgarem ad finem Decembris desinentem usurpat: quod & supra fecisse videtur.

Potissimum verò in examine veterum Chartarum concordia in rebus Historicis animadvertenda, magnique faciendæ est: facile enim heic succum-

cumbunt recentiores Falsarii, plerumque indocti, si quando antiqua monumenta sibi confingenda assumunt. At quoniam de Epocha Imperii Ottonis Magni actum nunc est, rem non antea dimittam, quàm censurae Lectoris subjiciam alterum ejusdem Augusti Diploma. Inspeci ego illud Veronae (curante humanif-

A limo & Cl. Viro Marchione Scipione Maffejo) in Archivo vetustissimi Monasterii Sanctae Mariae ad Organum, nunc Monachorum Montis Oliveti. Apographum autem erat antiquum, ad instar archetypi efformatum, nullo Sigilli unquam appositi signo illic a me deprehenso.

Otto I. Imperator hominibus incensitis Monasterii Veronensis Sanctae Mariae ad Organum exemptionem a quibusdam oneribus concedit, Anno 969. sive 970.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divina annuente clementia Imperator Augustus. Notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae, nostrisque, praesentibus atque futuris, quoniam interventu & obsecratione Radaldei sanctae Aquilejensis Ecclesiae reverentissimi Patriarchae, quibusdam Incensitis Monasterii Beatae Mariae semper Virginis, suisque heredibus ac proheredibus usque in perpetuum, habitantes videlicet in Villa Aiago, per hoc nostrae donationis Praeceptum concedimus pro Dei amore omnes pensiones, herbatum atque escaticum jure proprietario, quae ad nostram Regiam haecenus partem pertinuerunt, ut nullus deinceps hoc eos dare compellat. Santientes insuper, ut nullius potestatis persona eosdem incensitos in prenominata Villa degentes distringere, pignorare, flagellare, aut

B in aliquo molestare injuste presumat, nichilque aliud eis in quolibet superimponatur, his exceptis, quae ad praesatum Monasterium reddere continuatim soliti fuerunt. Et ut potestative ac nostrae donationes in Sylva Alseria, capellaticum, fenerationem, arationem, & pascua, & in Sylva Herimannorum habeant, sicut alii Atagini, nostrae plenissima largitate omnium hominum contradictione remotae. Si quis igitur hec nostrae donationis Praeceptum infringere aut contradicere aliquando quaesierit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Kimerae nostrae, & medietatem ipsis incensitis, eorumque heredibus ac proheredibus. Quod ut verius credatur & diligentiusque in perpetuum ab omnibus observetur, manu propria roborantes anuli nostri impressione insigniri iussimus.

Signum Domni Ottonis

invictissimi Imperatoris.

Ambrosius Cancellarius ad vicem Huberti Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Datum XI. Kalendas Februarii, Anno Dominicæ Incarnationis DCCCCLXVIII.
Imperii verò Domni Ottonis VIII. Indictione XIII.

Actum Papiæ feliciter.

Conciliet nunc Lector *Indictionem XIII.* cum die *XI. Kalendas Februarii,* & *Anno DCCCCLXVIII.* in hoc Diplomate conjunctam. Eo enim Anno a Kalendis Januariis decurrebat *Indictio XII.* & Septembri tantum Mense *Indictio XIII.* ingrediebatur. Ullane huc se ingerat suspicio falsi? Est Critici prudentis ac honesti, crimen hoc amovere, dum commoda interpretatio succurrat. Heic ergo meminerimus, ut supra animadverti, fuisse olim, qui morem, haecenus a Florentinis servatum, sequerentur, hoc est Annum novum aperirent die tantum *XXV. Martii,* quo celebratur *Incaratio Domini* heic memorata: ita ut usque ad eum diem in cursu foret Annus *DCCCCLXIX.* quem reliqui fere omnes in Italia absolverant pridie Kalendas Januarias. Ejusmodi Aerâ usus videtur heic Cancellarius Imperialis, ita ut qui heic dicitur *Annus Dominicae Incarnationis DCCCCLXVIII.* decurreret usque ad diem *XXV. Martii.* Propterea quamquam heic signetur Annus *DCCCCLXIX.* Annus tamen vulgaris *DCCCCLXX.* est intelligendus, quocum revera Un-

A *decimo Kalendas Februarii* conjuncta procedebat *Indictio XIII.* Eo autem die ac Anno vides heic numerari *Annum VIII.* Ottonis Magni, quod recte cum supra statutis congruit; constat enim, die tantum secunda Februarii Anno *DCCCCLXII.* Ottonem Magnum ad Imperiale culmen fuisse provectum. Locus etiam expediti Diplomatis, hoc est Ticinum, tempori respondet, quum Annalista Saxo ab Eccardo editus haec tradat: *Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLXX. Imperator Natale Domini Papiae, Pascha Ravennae celebravit.* Annum novum ille Scriptor inire videtur ab ipso Natali Domini. Quamobrem a Diplomate nuper edito exclusa fortasse fuerit imposturae suspicio: quum tamen fateri iterum cogar, ex ejusmodi veterum inconstantia plures tenebras ac ambages in rem Diplomaticam, atque in ipsam Historiam effluere interdum. Atque hoc idem altero denique exemplo confirmatum eo per Diploma Henrici II. Augusti, quod ex Archivo saepe laudato Sanctimonialium Ticinensium de Posterula descripsi.

Mundiburdii, five defensionis Literae, ab Henrico Rege III.
Imperatore II. concessae Monialibus Ticinensibus
Sanctae Mariae Theodotae, Anno 1055.

RI N nomine Sanctae & individualis Trinitatis. Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Notum sit omnibus Christi, nostrique fidelibus tam futuris quam presentibus, qualiter Adaleida Abbatissa de Monasterio Padigenis Ecclesiae nostram adiens Tuvego clementiam rogavit, quatenus eam, atque cuncta bona Sanctae Mariae in Monasterio, quod dicitur

E Theodotae, sub nostri mundiburdii potestatem atque defensionem susciperemus. Quae petitio quoniam nobis justa atque minus neganda visa est, mundiburdium nostrae protectionis praefatae Adaleidae Abbatissae fieri iussimus: videlicet de Silva Monasterii Sanctae Mariae, quod dicitur Theodotae, quae Curvis vocatur Suërba, & coherentia huic, scilicet ab Oriente Gambina, quae vocatur Lacelivida, quae tenet caput in gargo: & Meri-

Meridie fluvio Scërba: ab Aquilone Silva, quae vocatur Rhiprandi, & Silva Sancti Pauli, & Becderti; da sbera Aquaria: quae tendit usque in via, quae dicitur Cava: sive de aliis locis, quae juste ac legaliter habere seu deinceps acquirere videtur. Eo videlicet jure, ut nullus Archiepiscopus, Episcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Gastaldio, sive magna, parva-

A que Regni nostri persona, presatam Adaleidam Abbatissam molestare aut disvestire sine legali judicio presumat. Quod si quis facere temptaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Cameræ nostræ, medietatem prædictæ Abbatissæ. Quod ut verius credatur, & ab omnibus inconcussum teneatur, Sigillo nostro insigniri jussimus.

Decet Monogramma Imperatoris.

Hecilo Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovit.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data XIII. Kalendas Martii, Anno Dominicæ Incarnationis MLV. Indictione VII. Anno Domni Henrici Terci Regis, Imperatoris Secundi, ordinationis ejus XXV. Regni quidem XIII. Imperii verd VIII.

Actum Turigo, in Dei nomine feliciter. Amen.

Mihi visa est ea Charta præferre omnino speciem archetypi, nisi quod nullum occurrebat ibi signum Monogrammaticis Imperialis. Sed ejusmodi Literas unus Imperatoris Cancellarius interdum signabat. Et alterum quidem simile Mundiburdium ejusdem Augusti, Ecclesiæ Parmensi concessum, in hoc Opere edendum, Monogrammate caret. Dies XIII. Kalendas Martii, Anni MLV. in communi Epochâ comitem habuit Indictionem VIII. Heic autem adnotatam cernimus Indictionem VII. Discordiam video; quei tollam, non video. Neque enim Pisanorum, uti neque Florentinorum Annus advocari heic in subsidium potest. Alia quoque consului ejusdem Augusti Præcepta, & quum ipsa etiam inter se discordia repererim, non sublatae, sed auctæ sunt tenebræ. In Diplomate Ticinensi, cujus apographum teneo, spe-

B Etante ad vetustissimum Monasterium Sanctimonialium Senatoris, hæc Notas deprehendi: Datum XI. Kalendas Maji Anno Dominicæ Incarnationis MLIV. Indictione VI. Anno autem Domni Henrici Tertii Regis, Imperatoris autem Secundi, Ordinationis ejus XXV. Regni quidem XIII. Imperii verd VII. Actum Turigo: hoc est in *C* Zurigo. Pari passu & heic incedit Indictio VI. cum Anno MLIV. quum tamen secundum Aeram vulgarem tunc esset in cursu Indictio VII. In Bullario quoque Casinensi Tom. 2. Constitutione 96. Diploma ejusdem Augusti occurrit Actum VII. Idus Aprilis, Indictione VII. Anno Dominicæ Incarnationis MLV. quæ sunt ipsæ *D* Notæ Diplomatis nunc a me evulgati; ita ut illius Augusti Cancellarius usus fuisse videatur aut alio Anno, aut alia Indictione a vulgari nostra. Sed quid si in aliis ipsius Impe-

Imperatoris Privilegiis communis An-
 nus, & vulgaris Indictio reperiantur?
 Id quoque ego animadverti, uti ex
 aliis monumentis in hoc ipso Opere
 edendis constabit. Proinde adhuc a-
 nimum pendeo, quid de hujusmodi
 quaestione & Charta statuendum ha-
 beam. Ceterum ad iudicium rite fe-
 rendum de sinceritate Diplomatum
 atque Chartarum, opus foret easdem
 pergamenas non tantum sub oculis
 habere, sed ipsas, earumque singu-
 las partes, quoties velis, posse ite-
 rum atque iterum intenta considera-
 tione expendere. Ego plurimas in
 Archivis volutavi, multasque descri-
 psi. Attamen Patriae restitutus, dum
 apographa mecum delata per otium
 atque intentiori curâ explorarem,
 num recte se in omnibus haberent,
 dubitationes obortas superare inter-
 dum nequivi, quod archetypa remo-
 ta invisere rursus mihi non liceret.
 Sunt enim, in quibus prae vetustate
 literae exciderunt, Sigilla translata
 aliunde, atque immutata fuerunt
 (qua de re vide subsequenter Dif-
 fertationem de Sigillis), in aliis ve-
 rò Notae Chronologicae alienâ ma-
 nu aut emendatae aut etiam vitia-
 tae. Sigilla ipsa in plerisque Diplo-
 matis desiderantur: quare caute ad-
 modum investigandum est, num re-
 vera membranae adfixa olim fuerint:

A quod vestigia quaedam uncturae &
 cera. relictæ indicare solent. Vidi
 enim pergamenas archetypi faciem
 praeferentes, & hiatus etiam in
 iis, per quem Sigillum inferendum
 & repercutiendum videbatur, quum
 tamen nulla inlati signa superessent.
 Quod si ne nobis quidem semper fi-
 dendum, ubi facultas desit confide-
 randi iterato & quieto examine quae
 B Archetypa sunt, aut pro archetypis
 & sinceris Chartis habentur: quanto
 minus erit fidendum Apographis?
 Non hoc de iis dictum velim, quae
 a peritis Iudicibus olim probata fue-
 re, aut a fidis Notariis descripta ad
 nos venerunt, nullumque vitium in
 ipsis autographis ostendunt. Praesto
 C enim nobis sunt Apographa ejus pon-
 deris & auctoritatis, ut Archetypi
 locum teneant. Ex iis unum exere-
 re heic juvat, in Archivo Monaste-
 rii Cavenfis adservatum; antiquum
 videlicet Siconolfi Principis Salerni-
 tani Diploma, datum Ayoni Episco-
 po Salernitano, quem Alonem Ughel-
 lius appellat. Istud nimirum, quo-
 D niam diuturnitate temporis ejus mem-
 brana in quibusdam locis tinea corrudi
 & dissipari videbatur, renovatum est
 coram Iudicibus Anno MCLXXIX.
 sub Romualdo II. Archiepiscopo, cu-
 jus Chronicon edidi Tomo VII. Rer.
 Italicarum.

Siconolfi Principis Salernitani Diploma, per quod Ayoni Salernitano
 Episcopo Monasterium Sancti Petri de Palatio, atque alia concedit,
 Anno 841. prae vetustate deficiens, restituitur Anno 1179.

IN nomine Domini Dei eterni, &
 Salvatoris nostri Jesu Christi, An-
 no ab Incarnatione ejus Millesimo Cen-
 tesimo Septuagesimo Nono, & Quarto-
 decimo Anno Regni Domini nostri
 Domini Gulielmi Siciliae & Italiae

E gloriosissimi Regis, Mense Marcio,
 XII. Indictione. Ante me Landulsum
 Judicem venit Sebastianus Presbyter &
 Abbas Ecclesiae Sancti Gramatii, per-
 tinentis Salernitano Archiepiscopo, cui
 Dominus Romoaldus Dei gratia vene-
 rabilis

vabilis Archiepiscopus praeest, pro parte dicti Archiepiscopii ostendit unum Praeceptum, quod continebat: In nomine Domini Dei Salvatoris Jesu Christi. Nos Dominus vir gloriosissimus Sicenolfus Dei providentia Longobardorum gentis Princeps, pro salutis animae nostrae, & ex gentis nostrae salvationis, per rogatum Grimoldi Comiti fideli nostro, concedimus in Episcopio Sanctae Sedis Salernitanae Ecclesiae, ubi nunc Ayo Episcopus praeesse videtur, Monasterio Sancti Petri de Palatio, qui est in Sexiline, cum terris & vineis, campis & silvis seu pascuis, cum servis & ancillis, & omnem pertinentiam insimul. Et concedimus in praedictam Sanctam Sedem Plebem Sanctae Mariae de Nuceria, cum omnem substantiam suam, cum servis & ancillis & omnem suam pertinentiam, quam & concedimus in eodem sancto Episcopio Molina ipsa in fluvio in Lirno, qui fuerunt de Leone Scroffella, qui habent fines ipsa terra de una parte, fines praedictum flumen Lirno de duas partes, parte via publica, cum areatura & sedimen de praedicta Molina, in ea ratione, ut amodo & deinceps per hoc nostrum roborem Praeceptum praedicta omnia quae superius leguntur, in praedictam sanctam Sedem permaneat ejus Rectoribus dominanda atque possidenda & fruenda nomine, & a nullo ex nostris Judicibus idest Comitibus, Gastaldeis, vel a quibuscumque agentibus abeat alicquam requisitionem, sed in perpetuis temporibus omnia, quae superius leguntur, in eadem sancta Sede permaneat, eis Rectoribus ordinandum atque securiter habendum. Quod verò Praeceptum concessionis ex iustione dictae Potestatis scripsi ego Ra-

A gamprandus Notarius. Actum Salerno, Secundo Anno, Mense Augusto, Quarta Indictione. Et erat ipsum Praeceptum cerea Bulla dicti Domini Principis roboratum. Cum autem ipsum Praeceptum ostensum fuit, quoniam diuturnitate temporis ejus membrana in quibusdam locis tineis corrodi & dissipari videbatur, a praefato Domino Archiepiscopo provisum est, tam ipsum Privilegium, quam alia munimina dicti Archiepiscopii, quae vetustate temporis aliqua macula dissipari dinoscuntur, ad evitandum futurum periculum declarari debere. Quare ipsum Praeceptum totum per ordinem in hanc cartulam ex rogatu ipsius Domini Archiepiscopi te Johannem Notarium declarare jussi, memorans, quod disturbatum est legitur quarto Majo, cui adest Sigillum.

* Ego qui supra Landulfus Judex.

Itaque de Apographis loquor, per homines imperitos factis. Non enim omnium est characteres & scripturam Seculorum rudium intelligere; atque in iis describendis facile ineptientes videmus ipsos aevi nostri Notarios. Ex hisce exemplis infelici labore confectis, dicere mihi liceat, complura offendas in Bullario Casinensi Margarini, atque in Italia Sacra Ughellii. Eadem si tu ad examen revoces, qualia apud eos prostant, non deerit tibi, unde illa falsi nonnunquam insimules. Verum ut censura solidis nitatur fundamentis, Autographa ipsa invisenda ante forent, in quibus interdum aliter atque in Apographis editis res se habet. Hac de causa publicis scriptis disceptatum fuit inter duos doctissimos ex Amicis meis, Monachos Benedictinos, quorum alter P.

D. Jo-

D. Johannes Andreas Allezatus nunc Placentini Monasterii Prior, alter P. D. Gaspar Berettus, dum in vivis erat, in Regia Ticinensi Academia Philosophiae Professor. Hic enim Diplomata duo, qualia a Margarino edita vidit, ad nobile Monasterium Brixianum Monialium Sanctae Juliae spectantia improbavit, ille verò Autographa laudans, in quibus diversae ab editis Notae Chronologicae leguntur, tueri conatus est. An verò ad ea Diplomata purganda pharmacum adhibitum satis fuerit, jam Eruditos, qui utriusque Opuscula legerint, judicasse puto. Alibi Margarinum ostendi ejusmodi incuriae reum. Nunc addo, referri ab ipso in Constitut. 28. Tom. 2. Bullar. Casinens. Diploma Lotharii I. Augusti, Datum XVIII. Kalendas Januarii, Anno Imperii Domni Hlotharii Pii Imperatoris, Indictione Decima quarta. Sed in membrana, quae Autographi speciem gerit, a me visâ, legitur Indictione I. atque ibi existit adhuc Sigillum cereum cum effigie Lotharii, & literis circumpositis: XPE ADJUVA HLOTARIUM AUG. Ita in Diplomate isto Epochâ Lotharii desumpta ab Anno DCCCXX. respondet Anno DCCCXXXVII. quo decurrebat Indictio Prima, Septembri Mense inchoata. Margarinus ad Annum DCCCXXXVI. referens ejusmodi Praeceptum, Indictionem perperam immutasse videtur. Verùm huic ipsi Diplomati appositum est Monogramma sive Signum non tantum Hlotharii gloriosissimi Augusti, sed etiam Hludowici gloriosissimi Augusti, hoc est Ludovici II. ejus filii, qui tamen Anno DCCCXXXVII. Imperiali dignitate ac nomine donatus nondum fuerat. Quid heic dicendum quaeso? Nisi opinemur, o-

Tom. VII.

A blatum fuisse Lotharianum Diploma Ludovico II. postquam is Anno DCCCXLIX. aut DCCCL. Imperatorium titulum assumpsit, additumque ab eo patris viventis Chartae suae Monogramma confirmationis loco: aliam rationem non video tuendi hujus Diplomatis. An autem hoc fieri potuerit, aut an unquam fieri consueverit, id aliis decernendum relinquo. Ita in subsequenti Constitutione 29. ejusdem Lotharii alterum Diploma exhibetur a Margarino, datum Indictione I. quum tamen in archetypo legerim ego Indictione X. quacum conciliari posse Notas reliquas arduum puto. Praeterea Constitut. 43. Margarinus ipse protulit Diploma Caroli Crassi Datum Anno Regni Karoli X. At in Archetypo a me viso legitur Anno VIII. ibique adest Sigillum cereum cum effigie laureata Caroli, & literis CAROL. AVG. quae germanum Diploma produnt, datum Anno DCCCLXXXVI. quum Anno DCCCLXXXIX. Rex Italiae renuntiatus fuerit Carolus Crassus, uti in Dissertatione XI. de Alodiis ostendi. Praetermisit etiam Margarinus Diploma Berengarii I. Regis, quod tamen autographum se mihi obtulit in Archivo ejusdem Brixiani Asceterii Sanctae Juliae Sigillo cereo cum effigie Berengarii ipsius adhuc superstite. Ibi haec notae. Data III. Nonas Martii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCXV. Domini vero Berengarii serenissimi Regis XXVIII. Indictione III. Actum Veronae in Christi nomine feliciter. Ita ab eodem Margarino, & ab Ughellio in Ital. Sac. Tom. 4. in Episcop. Bobiens. Diploma Ludovici II. Augusti refertur Datum Non. Octobris, Anno Christo propitio DCCCLXV. Imperii Ludovici piissimi Augusti XI. Indictione

K

XIV.

XIV. *Actum Maritigo &c.* At in Bobierfi membrana, unde illud Diploma haustum est, hae Notae mihi inspectae occurrunt: *Datum Nonis Octobris Anno Christo propitio Imperii Domni Hlulovici piissimi Augusti XI. Indictione VIII. Actum Maritigo &c.* Id est Anno DCCCLIX.

Finem his faciam lepido quodam commento, non heri, sed jamdiu nato, cujus auctorem non alium quam Mutinensem quempiam fuisse, nemo non intelliget. Alexander Taffonius in eximio Poëmate, cui titulus *La Secchia rapita*, Cant. 4 stroph. 64. de Regiensibus haec habet:

*Al fin l'ultimo ottenne, e fu giurato
Con giunta, che chiunque all'Osteria
Con Mo'anesè alcun fuisse alloggiato*

A Di quello suol, che di Rubiera uscia,
A trargli per onor fosse obbligato
Scarpe o Strivali, o s'altro in piede avia.

B Gaspar Salvianus, sive Taffonius idem, in Notis Instrumentum quoddam innuit, hac de re sibi visum in Archivo Minorum Piorum. Ego illud depromsi e Chronico existente apud Nobiles Viros Comites Bolcherros Mutinenses, ipsumque ad recreandos Lectorum animos editum heic volo. Praeter alia, quae lepida imposturam produnt, illud in Eruditorum oculos continuo incurrit, scilicet scriptam fuisse Chartam Anno MCCLV. regnante Federico II. Imperatore, quum tamen longe antea videlicet MCCL. Fridericus naturae debitum solverit.

Sententia commenticia Andreae de Canossa, Arbitri electi
inter Mutinenses & Regienses, de praeceminentia
contententes, Anno 1255.

I N Christi nomine Amen. Anno a Nativitate ejusdem Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Quinto, Indictione XIII. die autem XX. Mensis Februarii, regnante Federico II. Imperatore, & seu ejus Locumtenente generali & Vicario Domino Alberto Pio, a quo fuimus &c. Nos Andreas de Canossa Civis Parmensis, Legum Doctor deputatus & electus, & Locumtenens, & seu Subvicarius ad civilia & criminalia ejusdem Civitatis, in causa vertente & jamdiu versa per & inter magnificas & generosas Mutinae & Regii Communitates, coram praedicto Vicario & Locumtenente Mutinae & Regii Domino Alberto Pio, & seu per ejus Procuratores & Mandatarios ex parte praesitae Civitatis Regii Dominum Petrum de Nuca, & ex

D parte Communitatis Mutinae Dominum Franciscum Regium Civem & Procuratorem Mutinae. Et visis videndis, & primo visa comparitione & petitione agentium pro praesata Communitate Mutinae, & replicatione a parte adversa, visis petitionibus, negationibus, allegationibus, probationibus, reprobationibus, & declarationibus Judicium, qui pro tempore existerunt pro praedicto Locumtenente, & consideratis omnibus & diligenter appensatis, non ut Judex ordinarius in civilibus & criminalibus ut supra, sed amicabile compositor, arbiter & arbitrator de consensu partium ad hanc faciendam discussionem, tractatum, & ultimam sententiam electus & deputatus, ut Instrumento publico assensus & consensus omnium apparet, rogato per Ser Andream de Picis Notarium Regien-

Regienſem: & rejectis allegationibus Advocatorum & Procuratorum cavillationibus, petitione & reſponſione, comparitione partium, & praedictis omnibus ex parte cujuſlibet rejectis ſuper petitione tantummodo legitima conſideratione, examinatione, & ſcrutinio diligenti, in qua in effectu continetur, praefatam Communitatem Regii, ſeu homines ejuſdem teneri, obligatam & obligatos eſſe ratione honorantiae & dignitatis ad recognitionem dominii ſui, cum ſit & fuerit hujuſque Oppidum Lepidi, & modo Civitas inter Parmam & Mutinam nobiliſſimas & egregias Civitates, deinde Regium de utruſque juriſdictione erecta, & ut aliquis eiſdem debeat honor, petitioni ſuccurrentes mitius agendo &c. Chriſti nomine reſepitio, quia dicimus, ſententiamus, aſſerimus, pronuntiamus & declaramus ut Judex, & abſolvimus, quietamus, & liberamus & abſolutos, quietos & liberatos eſſe judicamus ac condemnamus, & ut arbiter arbitramur & arbitramentamur judicatum, arbitratum, ſententiatum, & pronuntiatum eſſe volumus ac condemnamus, ut infra dictos de Regio, ſeu praedictam Civitatem teneri, obligari, & obligatam eſſe, extrahere de pedibus quodcumque genus calceamenti groſſi ſeu ſubtilis, videlicet coturnos, ſtivalia, ſorulares, & crepidas in ſignum honoris & reverentiae debitae & debendae praedictis

A Mutinenſium, videlicet in itinere pedeſtri, equeſtri, & navali, in viis, domibus, & hoſpitiis, & ad omnem & quamcumque voluntatem praedictorum Mutinenſium, rogantium & petentium ſibi calceamenta extrahi debere, ſtivalia, coturnos, ſorulares & crepidas, & ſic extractos & extracta purgare, mundare, lavare, & eſſam & culibet, ut dominis ſuis praefentare. Et ita pronuntiamus &c. Praeſentibus ambabus partibus, & ſeu praedictis Procuratoribus & Mandataris, Dominis videlicet Petro de Nuca, & Franciſco Regino, & de iſtantia ſic adminiſtrata gratias praedicto Domino Judici & arbitro agentibus, quia immortalitati hujus litis praestitit judicium ac arbitramentum juum & approbantibus & emologantibus praedictum judicium & arbitramentum, & praedictam ſententiam definitivam & declarativam in omnibus & per omnia in partibus quibuſlibet.

C Actum in Caſtro Heberiae praeſentibus Domino Philippo de Maciis de Regio, & Antonio Petri de Proſperis de Mutina, & Franciſco Petrucci Tubatore praedictae Civitatis Mutinae ad haec omnia vocatis adhibitis & rogatis.

D Ego Franciſcus Ragatius Notarius Ferrarienſis, & praedicti Domini Judicis Cancellarius rogatus ſui, ſcripſi, & autenticavi ſigno in margine in capite nomine meis conſuetis.

DE SIGILLIS

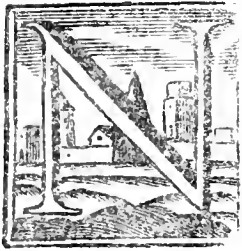
MEDII AEVI.

DISSERTATIO

TRIGESIMAQUINCTA.

DISSERTATIO

TRIGESIMAQUINCTA.

Nil sane esset, cur ego de *Sigillis* post Imperii Romani declinationem usurpatis aliquid afferrem, quando post celeberrimos Viros

Papebrochium & Mabillonium Johannes Mich.ël Heineccius in erudito Opere *de veteribus Germanorum, aliarumque Nationum Sigillis*, edito Francofurti Anno Christi MDCCXIX. argumentum hoc exhaustisse videtur. Attamen quum nonnulla adhuc apud illum restent aut intacta, aut majori luce digna, haec pauca in eam rem adnotata volo. Jam doctissimi Viri animadverterunt, ab antiqua Tabularia excutientibus, non sine examine Sigillis vetustis habendam esse fidem: quippe interdum

A Sigilla cerea a sinceris Diplomatis avulsa, Chartis adulterinis infixae fuere. Id & ego non semel factum deprehendi, atque uno exemplo rem confirmatam haec volo. Tria Caroli Magni Diplomata Ughellius produxit pro Regiensi Ecclesia in Appendice Tomi quinti primae editionis. De tertio nunc mihi res est, evulgato pag. 1563. Habui ego sub oculis pergamenam, omnia vetustatis signa praefertentem, & quod rarum est, integro adhuc Sigillo cereo ornatam. Olim, ut puto, in Tabulario Canonorum Regiensium Diploma hoc adservabatur: nunc alio in loco adservatur. Exosculatus fueram pretiosam e vestigio membranam, quam expressam, uti in eodem autographo habetur, atque emendatam, in commodum Eruditorum exhibere iterum haec juvat.

B

C

Caroli Magni Francorum & Langobardorum Regis Diploma,
per quod Apollinari Episcopo Regiensi, ejusque Ecclesiae,
omnia jura ac Privilegia confirmat, Anno 781.

Carolus gratia Dei Rex Francorum & Longobardorum ac Patrius Romanorum. Si Ecclesiarum Dei servitoribus largitionis ac benignitatis munificentiam impartimur, eorumque votis libenter annuimus, id nobis ad Augustalis excellentiae culmen profi-

D cere credimus: insuper (quod cunctis pretiosius est dignitatibus) aeternae retributionis praemium capessere non diffidimus. Industriam igitur omnium Sanctae Dei Ecclesiae fidelium, nostrorumque, praesentium scilicet ac futurorum nosse volumus, patrem nostrum Apollinarem

narem reverentissimum sanctae Regien-
 sis Ecclesiae Praesulem nostram adiisse
 clementiam, nobisque retulisse, quod ac-
 cidente negligentia & incuria, crepi-
 tantibus flammis, Ecclesiarum aedificia
 in Regiensi Urbe cremata fuerint: cum
 quibus etiam aliqua instrumenta Char-
 tarum & monumenta in favillam reda-
 cta sint; habebatque prae manibus Prae-
 cepta Regum Longobardorum, quorum
 auctoritatibus jam facta Ecclesia, ne pra-
 vorum hominum oppressiones, aut inva-
 sionum detrimenta pateretur, undique
 fulcita erat ac munita. Postulans siqui-
 dem, ut & nos ob divinum amorem
 eandem Ecclesiam cum omnibus faculta-
 tibus, quas hactenus acquisivit, vel
 deinceps futuris temporibus fidelium ob-
 lationibus adquisierit, cum rebus &
 familiis utriusque sexus, cunctoque Clero
 inibi quotidie famulante, sub nostrae
 defensionis reciperemus protectione: quod
 & fecimus, & per hanc nostri Prae-
 cepti paginam praecipimus & jubemus,
 ut nulla unquam magna parvaque per-
 sona res aut familias ejusdem Ecclesiae,
 sed neque venerabilem ipsius loci Cle-
 rum, in aliquo inquietare vel molestare
 praesumat. Et quia termini ejusdem Ec-
 clesiae in consiniis Mantuanis, Bono-
 niensibus, Mutinensibus, & Lunensibus,
 vel Parmensibus, seu & Ticinensibus,
 & Cumanis, res ipsius Episcopi
 conjacent; apologeticum idem Pon-
 tificis habebat, in quo omni remota du-
 bitatione res jam factae Ecclesiae per sin-
 gula loca & vocabula, terminique &
 consinia insita erant. Ideoque pro tem-
 erariae praesumptionis invasione cavenda,
 nec non & pro Francorum gente novi-
 ter in Italiam a nobis introducta, pe-
 titi Excellentiam nostram, ut eosdem
 terminos huic nostro Praecepto inseri ju-
 beremus, ne fraudem aliquam eadem Ec-
 clesia de suis rebus aut consiniis ab in-
 vasoribus patiatur. Cujus dignam ac

A rationabilem considerantes petitionem, &
 Lunensium & Parmensium consiniis, si-
 cut in ipso apologetico indita erant, om-
 nes terminos annotare jussimus. A me-
 ridie itaque per montana versus Occi-
 dentem, conjacent fines, terminique ve-
 nientes de Prato Mauri, in Montem de
 Mensa, inde in Centiocrucis, ac deinde
 in Alpem marinam, inde in Montem
 de Posci, descendentes in rivum Nive-
 ram, quae defluit in fluvium Inciam
 per fluvium Inciam, sicut ipsa Incia
 descendit a summa villa Monticulo, de-
 currens ex transverso in Barcham, &
 defluit deorsum per Agidam ad Aquil-
 lonavem partem in rivum Campigenem,
 & exinde in Tegolariam, in fluvium
 Padum & Zarano, sicut Padus defluit
 in Burianam. Item per meridiem ad
 Orientalem plagam incedunt fines per
 Pratum majorem in Montem Rusulum
 per Alpem in Fazolam, deinde per Al-
 pem usque in Thermas Salonis. Fines
 vero, qui sunt inter Tusciam & Re-
 gensensem & Mutinensem de Thermis Sa-
 lonis perveniunt in Tendam Regis, in-
 de ad Fontem Silvani, & inde in Ri-
 vum Sanguinarium, & deinde ad La-
 cum de Carpena, & inde in Viam No-
 vam, indeque in locum Motivum, dein-
 de in locum, qui dicitur La Verna,
 deinde per montem Laurentii descendens
 venit in fluvium Dullum, indeque per
 Silviam de Mallo, & inde in Colli-
 nam, deinde in Pratumlongum, ac
 deinde per Rivum, qui decurrit de Lu-
 patio in fluvium Siglam, inde per Si-
 glam usque Dullum, ac deinde ascen-
 dit per Dimuaticum in Carciola, &
 inde descendit per Sarvam de Mauria-
 no, & pervenit in fluvium Rasennam,
 & inde ascendit in Pivaniana, inde-
 que in montem super Valles usque in
 Antiquum: deinde descendens in Pisci-
 riolam venit in fluvium Siglam, ac
 deinde per Clazam currentem per Men-
 tem

sem Cerradi, usque dum venit sub Monte Merelli, & inde venit per Silvanum: deinde decurrit per Salsulam, & inde per Montem Monticulum, indeque per Campum Milatium ad septentrionalem plagam per Paludes Civitatis Novae usque Stratam, ac deinde in Aquamlongam, usque dum venit in Burianam.

Infra istos praenominatas fines, sicut a sanctis Patribus, & idoneis ac Catholicis hominibus antiquitus in ipsa Ecclesia constitutum fuisse reperimus, omnia pars ipsius Ecclesiae secure ac quiete nostra Regali auctoritate perenniter possideat. Retulit etiam praelibatus Pontifex, quod cuidam fratri suo Ansperto nomine quaedam Oratoria juris Sanctae Regensis Ecclesiae, unum quidem in Luciarvia inter Padum & Bundenum in honore Sancti Georgii, & aliud in Gabiana similiter inter Padum & Bundenum, in honore Sancti Andreae constructum, cunctis diebus vitae suae per decretum concessum habuisset. Sed cum postmodum idem Anspertus Monasterii Nonantolensis portum peteret, ipsa Oratoria pro suo introitu praedicto Monasterio dederat. Praenominatus vero pater Apollenaris Episcopus, ne Ecclesia sua damnium pateretur, cum suo Advocato in praesentia Ducis nostri Goeradi, cum Anselmo jam dicti Monasterii Abbate in iudicium convenit. Dissensio vero, quae inter duo venerabilia loca creverat, absque vicinorum Episcoporum audientia nullatenus diffiniri poterat. Ideoque datis induciis, tres Episcopi, Petrus scilicet Bononiensis, Geminianus Mutinensis, & Petrus Parmensis, cum aliis idoneis & Catholicis viris convocati sunt. Quibus cum jam facto Duce Goerado in iudicio residentibus, Apollenaris Episcopus, & Abbas Anselmus affuerunt: quorum querimoniae subtiliter discussae, Ecclesia Regensis,

Tcm. VII.

A cui debito jure jam fata Oratoria subjecta erant, canonico ac legali ordine acquisivit. Et ob firmiorem securitatem, Notitiam scriptam testibusque roboratam cum ipso decreto saepe nominatus Pater praesentiae nostrae obtulit, postulans, ut nos inviolabili nostro Praecepto eam firmantes, omnem contentionis naevum abstergeremus. Cujus petitioni annuentes, B per hoc nostrum Praeceptum praedictae Sanctae Ecclesiae ipsa Oratoria confirmamus, atque sine ullo contradictore restitimus. Praeterea & Gajum nostrum, quod in eodem loco juxta res ipsius Ecclesiae in Luciarvia conjacet, & nunc noviter excolitur, eo postulante, Oratorio Sancti Georgii per hoc nostrum Praeceptum jure proprio ob animae nostrae salutem concedimus cum piscationibus per C Padum & Bundenum, Paludesque & Lacus conjacentibus. Similiter quoque & Oratorio Sancti Andreae donamus terram & silvam juris Regni nostri, quae circa res ejusdem Ecclesiae inter Padum & Bundenum in Gabiana consistit, cum piscationibus per Padum & Bundenum, Paludesque & Lacus: ut saepe D nominata Sancta Regiensis Ecclesia haec omnia jure proprietario teneat atque possideat absque alicujus potestatis contradictione. Concedimus etiam, ut si contentio de rebus ac familiis ejusdem Ecclesiae fuerit orta, liceat inquisitio fieri per bonos & ingenuos homines circumquaque manentes usque ad sacramentum. Habeantque sibi Pontifices ipsius E Ecclesiae Advocatos duos vel tres, si necesse fuerit, quos ipsi elegerint, qui causam ipsius Ecclesiae diligenter inquirent & examinent. Ipsi vero Advocati ab omni publica exactioe sint immunes. Si quis autem hanc nostrae constitutionis auctoritatem irritam facere temptaverit e munitatis multam, idest argenti Libras triginta parti sanctae Regiensis Ecclesiae persolvere cogatur. Et ut hoc no-
strae

L

strae largitionis & emunitatis ac defensionis seu inquisitionis vel advocacionis Praeceptum diuturnis temporibus in suo robore permaneat, atque ab omni-

A bus verius credatur & diligentius observetur, manus nostrae subscriptione subter annotavimus, anuloque nostro sigillare jussimus.

.... num

Caroli gloriosissimi Regis.

Gilbertus ad vicem Radonis recognovi.

Data in Mense Junio die octavo in Anno Tertio Decimo & Septimo, Indictione Decima.

Actum Papia Civitate, in Dei nomine feliciter. Amen.

In mentem fortasse mihi nunquam venisset suspicari de legitimitate hujusce foetus, nisi me remoratus fuisset modus, quo Sigillum cereum illic appositum fuit. Nimirum in postica parte minime repercussa ac dilatata erat cera; sed eâ ratione in scissuram pergamenae immissa, ut inde nullo negotio educi posset, suoque ex loco facile elaboretur, nisi circulo ligneo comprehensa, filo etiam adhibito, in Chartâ confirmata fuisset. Id mihi suspicionem ingessit, germanum Sigillum, aliunde sumtum, in pergamenam hanc potuisse ab aliquo inferri. Tum Notas Chronologi as in examen revocavi, Datum est Diploma Anno Ter-

B tio Decimo, & Septimo; quae Epochae tum Regni Francorum, tum Regni Langobardorum, rite indicant Annum DCCLXXXI. quo quidem Anno, ac Junio Mense reapse Carolus Magnus Ticini versatus est. Atqui ipso Anno decurrebat Indictio Quarta: heic verò signatur Indictio Decima; quem errorem concoquere nullo pacto possis. Ad haec diserte C ibi scriptum est Longobardorum: quod nescio, an inter mendas sit reterendum. Dicam tamen, in germanis aliis, quae viderim, Caroli Magni Diplomatis haberi Langobardorum. Diplomata inquam Caroli: nam in aliis veterum monumentis Longobardos etiam invenias, uti in Dissertatione

tione XXI. de Statu Italiae ostendi. Minuta haec etiam diligenter animadvertenda esse Critica Ars jubet. Sed quod tandem nulla ratione dealbari potest, mihi quae postremo persuasit, non de legitimo, sed de spurio Diplomate heic agi, ea formula dicendi est: *id nobis ad Augustalis excellentiae culmen proficere credimus.* Datum est Diploma a Carolo, quum Rex tantummodo foret, ac fortasse tunc ne cogitabat quidem de Augustali dignitate consequenda. Fieri ergo non potuit, ut is tanquam Imperator loqueretur: neque formam dicendi usurpasset, quam postea Lotharius I. Augustus ejus nepos, alique Imperatores adhibuerunt. Ac proinde rursus mirari subit, quei tam diversa a primo aspectu sententia de hoc Diplomate sequuta fuerit. Quod ubi confictum statuas, uti ego statuo, certe dicendum est, vetustissimum ejusmodi figmentum esse; ac praecipue quum in tergo membranae caractere majusculo, & ante plura Secula efformato scriptum legatur: *Cor finis Episcopatus Regensis ejusdem Karoli ad Apollenarem Episcopum, & quisquid ad eundem Episcopatum pertinet.* Ex hoc autem Privilegio Ughellius ad Annum DCCLXXX. Petrum Episcopum intulit in Catalogum Episcoporum Benoniensium, oblitus postea alterum Petrum, heic itidem memoratum, recensere inter Episcopos Parmenses. Verum utriusque Petri existentia e Diplomate pender, cui fidere quisnam velit non video. Ita Mabillonius in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCLXXXI. hocce documento utitur, tanquam legitimo foetu, atque ibi Gerardum Ducem se vidisse sibi persuasit, qui tamen Gerardus in membrana appellatur. Hinc autem discas, quantam circumspectio-

ne, & quam intentis oculis exploranda sit fides veterum Diplomatum. Quare si qui sunt, qui quoties sibi offertur aliquod antiquorum Regum Praeceptum. Sigillo suo adhuc munitum, nihil ultra quaerendum putant, ut archetypum judicent, egregie falluntur. Nam ne hoc quidem satis est ad certum eorum criterium, quum cerea Sigilla pergamenis infixata e postica parte, attenuata per calorem cera, detrahi potuerint, & in aliam commenticii foetus Chartam transferri. Innocentius quoque III. Papa, ut est in ejus Vita num. 43. par Sigilli vitium mira sagacitate depreherdit in Privilegio producto a Scrozulensi Abbate: quod Mabillonius animadvertit. Neque sane ejusdem fraudis alia desunt exempla, e quibus alterum adhuc adferre juvat. Protulit Ughellius Tomo 3. Ital. Sacr. in Episcop. Clusin. Diploma Ratchisii Langobardorum Regis, a quo conditum traditur Monasterium Sancti Salvatoris de Monte Ammiato in eodem agro Clusino situm. Documentum illud veluti gemmam commemoravit quoque Thomasius in Historia Senensi. Alibi verò, hoc est in Dissertatione LXV. de Monaster. erect. facienda erit mihi mentio Diplomatis ejusdem, inter ridenda commenta amandandi. De eodem etiam Mabillonius in Annalib. Benedictinis ad Annum Christi DCCL. praedixerat: *Diploma refert Ughellus cum narratiuncula de origine Monasterii (scilicet Ammiatini) quae fabulam sapit. Annum conditi Coenobii Septingentesimum Quadragesimum Secundum praefert Diploma, quod ex authentico Ughellus existimavit: quod omnino sincerum esse perverel m.* Ita perquam modeste vir doctissimus, quum alioqui foetus ille a capite ad calcem ineptissimum

falsarium prodat. Commentum hoc autem refrico, ut subdam, quae in illud adnotavit Titius Historicus Senensis, cujus Libri adhuc manu exarati exstant apud heredes doctissimi quondam amici mei Huberti Benvoglienti. Hoc Privilegium (scribit Titius) est munitum Sigillo cereo in-nexo ex utraque parte cum duabus imaginibus humanis impressis. Literae vero circumscriptae commode legi non valent propter vetustatem. Caput utriusque imaginis in Sigillo coronatum est, & virgam manus utriusque tenet. Atque hoc Privilegium est apud Abbatiam Sancti Salvatoris in agro Senensi. Sigillum duorum virorum imagines praeferens, duos Principes indicat simul regnantes, ac propterea nil commune cum Ratchisio Rege habuisse videtur. At tamen ficto etiam Sigillo vis olim multa fuit ad conciliandam apud imperitos Diplomati fidem. Verum ad alia progrediamur.

Nulla dubitatio est, quin ab antiquissimis temporibus *Sigilla Plumbea* (Bullas appellamus) in usu Romanorum Pontificum, immo & Episcoporum quorundam, fuerint. Quare non iis acquiescendum, quae circiter Annum MCCCLXVIII. Petrus Boërius Urbevetanus Episcopus in Glossis adhuc MStis ad Vitas Pontificum a me editas Tomo III. Rer. Italicarum, scribit, Paschalis II. Papae Vitam illustrans: *Bulla idem est ac Sigillum, & Bullare Sigillare est. In primaevio enim statu Ecclesiae Ecclesia Romana non utebatur Sigillo vel Bulla. A tempore autem Gregorii I. circa reperiuntur Apostolicae quaedam Literae cum subscriptionibus tantum Romani Pontificis, Presbyterorum & Diaconorum Urbis. Tunc enim quasi omnia expediebantur in Conciliis, & Episcoporum subscriptionibus roborabantur agitata in ip-*

sis. Et loco Sigilli subscriptio Episcopi Urbis fiebat cum atramento, idest unus circulus, in quo per circuitum scribatur VERBUM CARO FACTUM EST, vel CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT, vel aliud verbum ejusmodi, Deo gratum. Et olim quamvis Episcopi vel Ecclesiae quaeque haberent Sigilla, tamen Sigillo fides non dabatur. Bullatam enim Literam non recolo me vidisse antiquiorem Bullam Alexandri Papae II. In quibusdam enim Monasteriis antiquis Privilegia quamplura Caroli Magni Regis Franciae & Augusti vidi integra. In quibusdam non appenduntur Sigilla per corrigiam vel fila, sicut hodie: sed sunt affixa Literis, tenentia Chartam amplexam ab utraque parte cum bona quantitate cerae. Nunc autem Imperator utitur Bulla aurea, immo Imperatores Romanorum, uti & Graecorum. Utriusque enim Literas tenui, aurea Bulla signatas vidi. Sed his non utuntur ante coronationem, sicut nec etiam Papa sua Bulla. Dicit enim Petrus Blesensis, quod ex plumbo Papalis Bullae nascitur aurum; & qui onerati auro Romanam intrant Curiam, plumbo exeunt onerati interdum &c. Certum quippe est, exsistere adhuc Romanorum Pontificum Literas Bulla Plumbea munitas ante Alexandrum II. Papam. Vide in calce hujus Dissertationis. Rursus minime audiendus Dominicus Raynaldus apud Leonem Allatum Lib. primo Cap. 6. de perpetuo consensu Occidental. & Oriental. Eccles. quum scribit, in Arretinae Ecclesiae Tabulario servari Literas Silvestri I. Papae Bulla plumbea obsignatas, similesque alias Leonis I. & Gregorii Magni in Archivo Romano Molis Hadrianae. Haec inter somnia conjicito. Primum ex hisce Tabulariis vidi, & nihil tale deprehendi. Idem de Romano

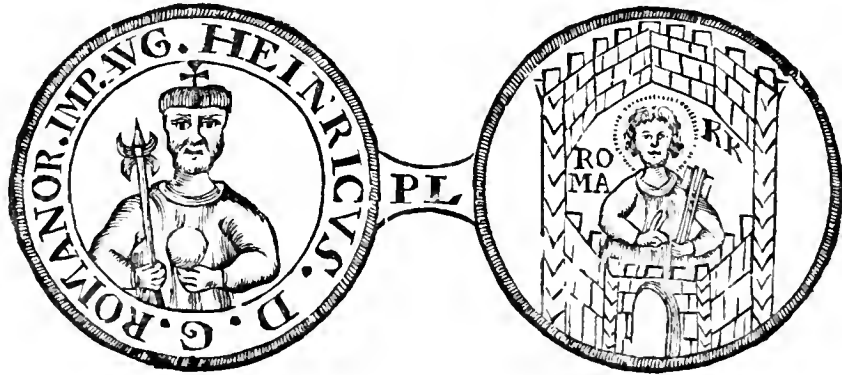
mano sentiendum videtur. Ad Imperatores verò quod attinet, non me fugit, laudari a Frehero, Mabillonio, Baluzio, Heineccio, aliisque eruditis Scriptoribus aliquot eorum Diplomata, quanquam rarissima, ex quibus *Plumbea Bulla* pendebat. Quod plus est, Petrus Diaconus Lib. 4. Cap. 109. Chronic. Casinens. commemorat *Præcepta magnorum Imperatorum Caroli, Lodoyci, Pippini, Carlomanni, Lodoyci, Ugonis &c. cerâ, Plumbeo, aureisque Sigillis signata, quae Casinensi Monasterio fecerant*. Ego ipse quoque in Dissertatione VII. de Comitib. Palat. Diploma attuli Ottonis III. Augusti, e quo Bullam Plumbeam pendere consexi. Alibi etiam Diplomata laudavi, e quibus chordula pendebat, indicium Sigilli aut aurei aut plumbei olim conjuncti. Attamen addo, si qua fortè Regum & Imperatorum Diplomata superlunt hisce Plumbeis Bullis ornata, immo & quae pauca ab antiquis Scriptoribus commemorantur, magnâ circumspeditione esse accipienda. *Cereis Sigillis* fere semper antiqui Imperatores Carolus Magnus, ejusque successores sunt usi. Complura ex istis sese mihi obtulerunt in Italicis Archivis. Interdum quoque & *Aureis Sigillis* eorum Diplomata roborata fuere. In Chronico Farfensi, quod publici juris feci Part. 2. Tomi II. Rer. Italicar. Hildebrandus, perditissimus Monachus Coenobii Farfensis, abstulisse dicitur *Sigilla duo de auro, quae miserunt Carolus & Pippinus filius ejus in uno Præcepto. Alia Sigilla duo de auro, quae Guido & Lambertus Imperatores miserunt in alio Præcepto quod fecerunt*. Leo quoque Ostiensis Lib. 2. Cap. 39. Chronic. Casinens. commemorat *novem Præcepta Imperatorum aurâ Bullâ bullata*. Alter tamen Co-

A dex ab Angelo de Nuce laudatus nihil habet de hisce *Aureis Bullis*. Equidem in Diplomatis Imperatorum, Caesarum, & Regum, quorum copiam non levem per Italiam meis oculis lustravi, Sigilla *Cerea* complura consexi *Aurea* verò nunquam. At post Annum Christi Millesimum frequentiora esse coeperunt aurea eorumdem Imperatorum Sigilla: quod & postremis hisce temporibus factum animadverti, quibus pleraque eorum Sigilla cerea sunt; sed interdum & aurea. Quum ergo de Plumbeis Caesarum antiquorum Sigillis agitur, mihi ad memoriam revocantur, ac non mediocrem vim faciunt, quae Hugo Abbas Farfensis memoriae prodidit in Libello *de destructione Monasterii sui* circiter Annum Christi DCCCCXCVIII. a me edendo in hoc ipso Opere, scilicet in Dissertatione LXXII. *de Caussis imminutionis Eccles. potent.* Narrat ille, quot calamitatibus Seculo Christi X. insigne illud Coenobium concussum fuerit, atque inter alia de Monachis iis in vitia quaeque prolapsis ait: *Furabantur denique quaecumque diripere poterant de Monasterio, Sigilla Aurea de Præceptis tollebant, & ponebant Plumbea, quae* MODO APPARENT. Quisnam, rogo, certos nos facit, nequaquam in aliis quoque Diplomatis successisse Aureis Sigillis Plumbea? Quamobrem quoties Plumbearum Bullarum in Regum Præceptis mentio occurrit (quod sane perquam rarum est) caute de iis judicandum est. Fieri enim potest, ut vel ipsae Chartae impostori alicui suam originem debeant, vel documentis legitimis apposita sint adulterina Sigilla.

Ne quid tamen dissimulem, Margarinus in Bullario Casinens. Tom. 2. Constitution. 78. refert Diploma Henrici

rici inter Imperatores Primi, Coenobio insigni Sancti Salvatoris Ticinensis datum. Membranam ego inspexi in Tabulario ipsius Monasterii,

A | vifaque est mihi autographa. Ibidem
| verò in inferiori parte pergamenae
| in medio pendeat Plumbea Bulla,
| cujus ectypon heic exhibeo.

Ad haec Principes Langobardi ac Normanni, qui Benevento, Salerno, Capuae, aliisque Urbibus Regni nunc Neapolitani dominati sunt, modò Cereis, modò Plumbeis Sigillis sunt usi. Ita Venetorum Duces ab antiquis Seculis plumbeo Sigillo suas Chartas muniebant. Marinus Sanutus junior in Venet. Hist. a me edita Tom. XXIII. Rer. Ital. sub Sebastiano Ziano Duce scribit: *Emmanuellem Graecorum Imperatorem privasse Ducem Venetum privilegio bullandi Plumbo, quae praerogativa ab aliis Imperatoribus ei concessa fuerat. Immo ad eorum imitationem, quasi hoc insigne privilegium foret, Respublica Lucensis a Romano Pontifice impetravit paris Sigilli jus. Audi Ptolomeum Lucensem in Annalib. brevib. ad Annum MLXIV. ita loquentem: Eodem Anno Alexander II. Papa Civitatem Lucensem nobilitat. Nam primo tribuit ei Bullam Plumbeam pro Sigillo Commu-*

B | nitatis, ut habet Dux Venetorum &c.
In votis mihi fuisset adire celebre Tabularium Monasterii Casineris, atque ibi invisere complures Chartas, quibus adhuc adnexa sunt antiqua Sigilla. Non ingratum tamen erit Lectori accipere nonnulla ex iis, uti & Monogrammata, quae ad imitationem Regum, Principes ii adhibere consueverunt. Neque praetermittam, quae ad Augustos etiam & Reges pertinent. Singula enim accurate olim perscrutatus fuit Cl. V. Benedictus Bacchinius Abbas Sancti Petri Mutinensis, eaque, dum vivebat, mecum liberalissime communia fecit. Itaque ibi primo loco Diploma *Lotharii I. Augusti*, datum *Nono Kalendas Martii, Anno Imperii XVII. Indictione XIII. in Papia Civitate*, hoc est Anno Christi DCCCXXXV. Epochâ ab exordio Regni Italici deductâ. Ejus vultum in Sigillo cereo conspice.

Succedunt Diplomata *Hugonis & Lotharii Regum*, data Anno Christi DCCCCXLI. de Ecclesia Sancti Vi- | A | storini de Celano, & Anno DCCCCXLII. Balduino Abbati. Regum Monogrammata ita efformata sunt.

Signum serenissimorum

Hugoni & Lotharii Regum.

Sigillum cereum amborum Regum effigiem exhibet in hunc modum.

Item Diplomata varia *Otonis I. Augusti*, data Anno DCCCCLXIV. & DCCCGLXVII. Ejus Monogramma inspice.

Signum

Signum manu Domni

Otonis invictissimi Imperatoris.

Sigilla cerea adsunt cum effigie Augusti, sceptrum dextrâ, globum terræqueum sinistrâ tenentis.

In aliis Sigillis idem Otto Magnus videtur sub diversa effigie. Sequuntur Diplomata Ottonis II. Augusti, data Anno DCCCCLXXXI. cum hocce Monogrammate.

Signum Domni Secundi Ottonis

secundissimi Imperatoris Augusti.

In Sigillo cereo imberbis ita exprimitur Otto II.

Succedit Diploma Ottonis III. Augusti datum Anno DCCCXCIVII. Sigillum desideratur. Ecce illius Monogramma;

Signum

Signum Domni Otonis

invictissimi Imperatoris Augusti.

In altero Diplomate Monogramma ita efformatum cernitur:

Signum Domni Otonis

Cesavis invicti.

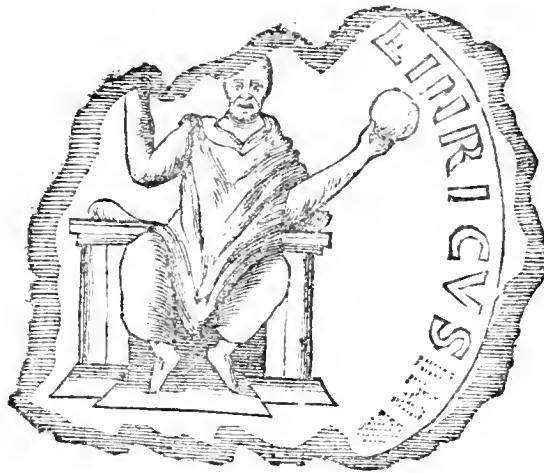
Succedunt *Henrici* inter *Augustos Primi* Diplomata, data Anno Christi M-
XXII., & hocce Monogrammate signata:

Signum Domni *Henrici*

Romanorum invictissimi Imperatoris
Augusti.

In altero Diplomate Anni MXX. Monogramma idem, sed literis aliquâ di-
versitate dispositis. En illius effigiem in Sigillo cereo hac ratione expressam.

Adest etiam *Privilegium Conradi* inter *Augustos Primi*, datum Anno Christi
MXXXVIII. Sigillo destitutum cum hocce Monogrammate.

Signum Domni Chonradi

invictissimi Romanorum Imperatoris
Augusti.

Subsequitur Diploma Henrici II. Augusti scriptum Anno MXLVII. absque Sigillo, sed cum sequenti Monogrammate.

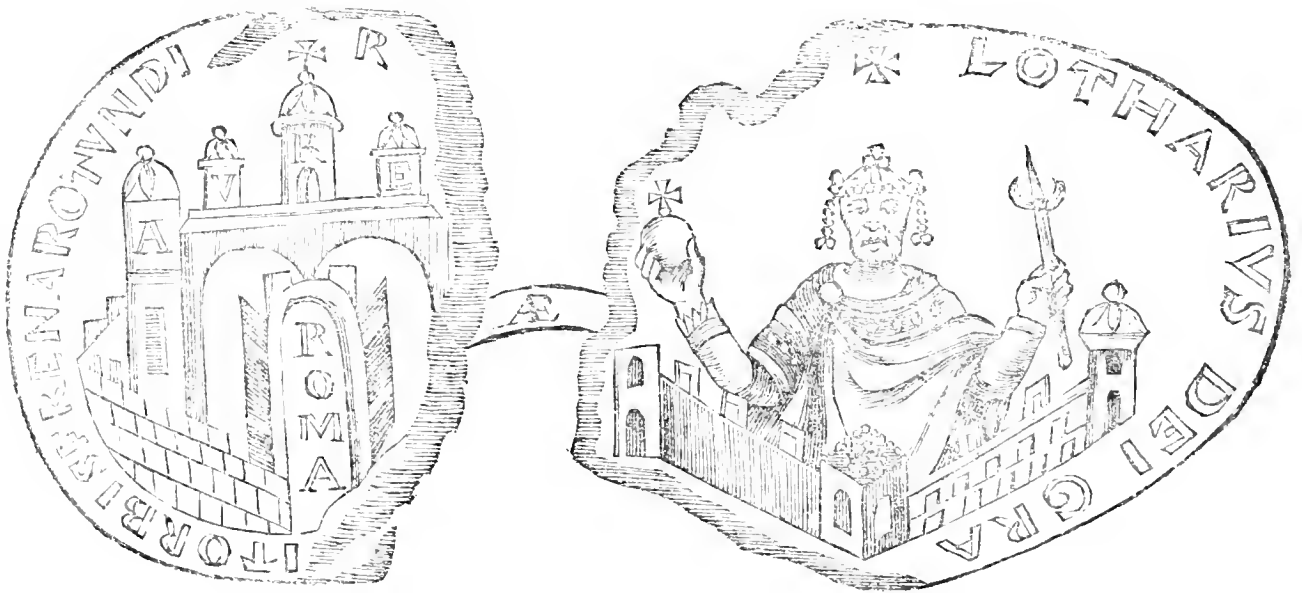
Signum Domni Henrici Secundi

Romanorum invictissimi Imperatoris
Augusti.

Item Lotharii inter Reges III. & inter Augustos II. Diploma, datum Anno Christi MCXXXVII. cum Sigillo ex Auricalbo, in cujus antica parte

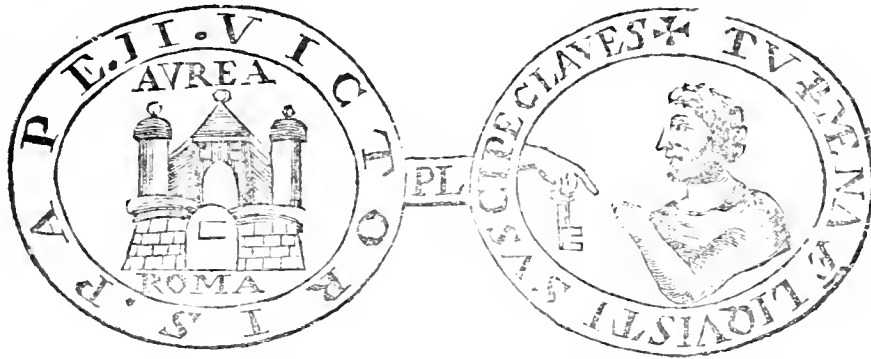
A imago Imperatoris, in postica aeternae Urbis, uti sequens cœtypon ostendet.

Ibi etiam spectandas se praebent Litterae Victoris II. Papae circiter Annum Christi MLV. cum Bulla Plumbea, in cujus anticâ visitur imago

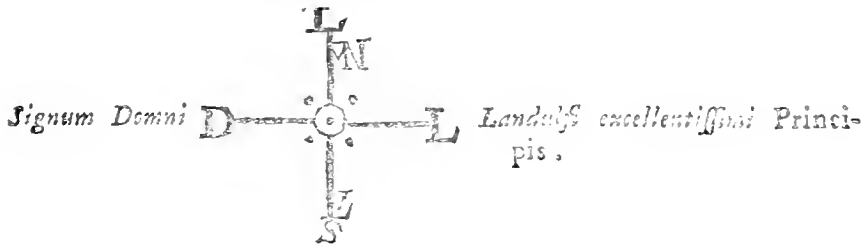
B Sancti Petri, cui porriguntur Claves, & in posticâ occurrit Romanae Urbis facies. En itaque Sigilli ejusce formam.

Idest:

Idest: Tu pro me navem liquisti: suscipe Claves. Adtexo nunc Langobardorum ac Normannorum Principum Chartas. Ibi donatio occurrit facta

A a Landulfo Principe Beneventi de rebus in Latino, Anno XIII. cum hoc Monogrammate, & Sigillo cereo.

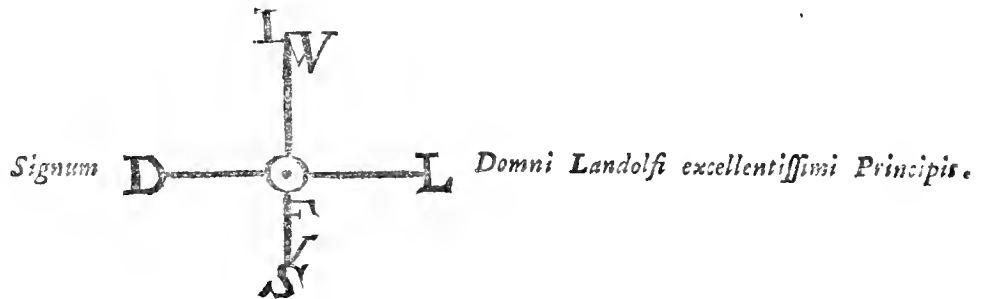
Quis iste Landulfus sit (fuerunt enim ejusdem nominis complures Benevento aut Capuae dominati) ex accuratâ Chartae inspectione certò

B statui posset. Interea mihi veri videtur simile, agi heic de Landulfo I. De eo Camillus Peregrinus in Stemmate Principum Beneventi scribit:

bit: *Auctor Chronici Sancti Vincentii ad fontes Vulturni Lib. 4. hunc Landulfum factum Marchionem putavit, id conjungens cum irruptione Hungarorum in Campaniam, quae contigit in DCCCCXXXVI. sive DCCCCXXXVII. Et sane Vultur-nensis Chronologus Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 422. de isto Landulfo scribit: In ipso tempore (idest circiter Annum DCCCCXLIV) Landulfus Princeps Marchio efficitur. Ungri Campaniam devastarunt. Videtur ergo hoc in loco Peregrinius fidem*

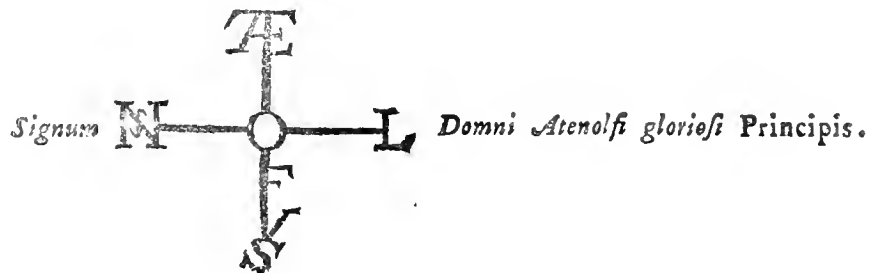
A negare Historico Vultur-nensi. At nos in Casinenli Charta tenemus Landolfum Principem, Ducem, & Marchionem, ita ut de rei veritate dubitari ultra non possit.

B Alterum Diploma de Sancta Maria in Cinglis spectat ad Landolfum & Pandolfum Principes Beneventanos, sive Capuanos, quorum personas definire non ausim, aliis relinquens consulere hanc in rem Chronicon Casinense. Ibi Monogramma istud visitur.

Ibi cereum Sigillum cum effigie geminorum virorum, & literis hisce circumpositis \ddagger Principum Landolfi & Pandolfi.

Item Diploma Atenolfi & Landolfi Principum cuncta Privilegia Monasterio Casinenli confirmantium. Ibi hoc Monogramma.

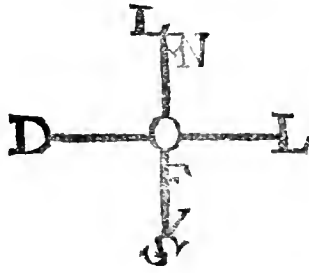

Et Sigillum cereum cum effigie duorum virorum, & literis Atenolfi & Landolfi Principum.

Item confirmatio omnium Privilegiorum facta a Landolfo & Atenolfo Principibus. Ibi Monogramma, & Sigillum cereum.

Signum

Signum Domini

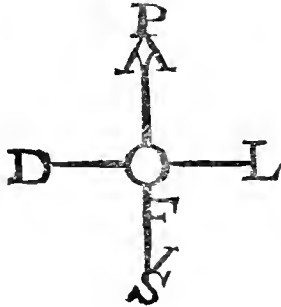

Landolfi excellentissimi Principis.

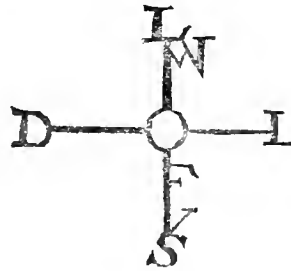

Item Diploma Paldolfi & Lindolfi Principum, ex quo Sigillum excidit. Haec ibi Monogrammata spectantur.

Signum Domini

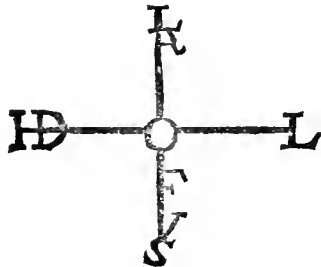
Paldolfi,
& Signum
Domini

Landolfi
gloriosiss.
Princip.

Item Praeceptum Laydulfis Principis Capuani, datum Anno II. Principatus Domini Laydulfis, Indictione Octava, hoc est Anno Christi DCCCCXCV. cujus Monogramma habeto.

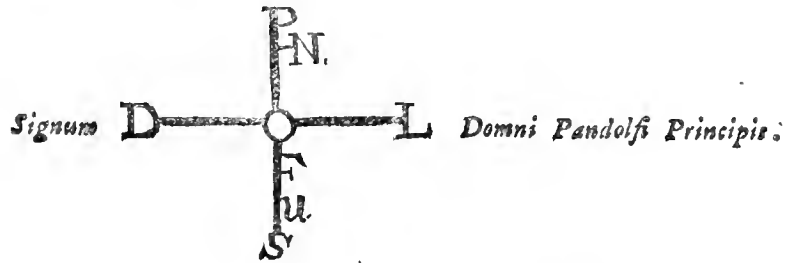
Signum Domini

Laydulfis excellentissimi Principis.

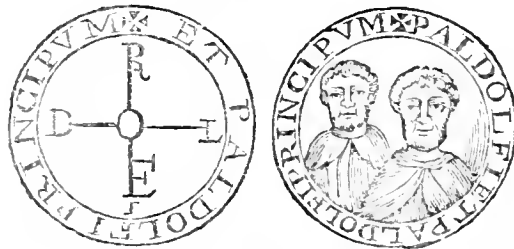
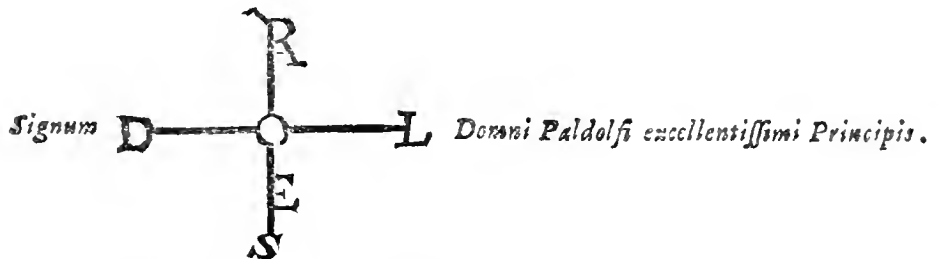
Ibi in Bulla cerea ejusdem nomen impressum est.

Item Praeceptum *Pandulfi & Landulfi*, datum Anno XXXVI. *Pandolfi & O-
stabo Landolfi* Indictione VIII. hoc est Anno Christi MLV. Ii sunt in Stemmate
Peregrinii *Pandulfus V. & Landulfus V.* Principes Capuae. Ibi tantummo-
do visitur Monogramma *Pandulfi*.

In Sigillo cereo expressa sunt nomina *Pandolfi & Landolfi*.

Item Diplomata *Paldolfi & Paldolfi Principum*. Cereum Sigillum adest, cum
effigie utriusque, & Monogrammate:

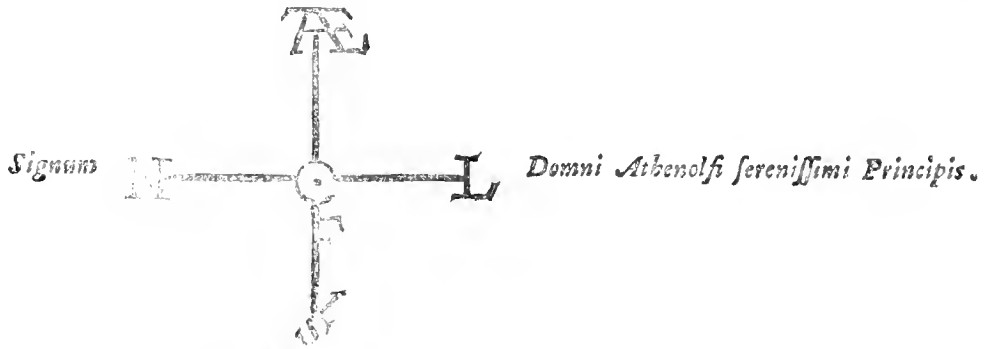
Item Diploma *Landolfi & Atenolfi Principum*, Sigillo carens, cum hisce Me-
nogrammatibus.

Item Donatio piscationis in Lacu Patriensi facta a Paldolfo & Johanne Principibus Capuanis circiter Annum Christi MXXV. Ibi Sigillum circum, & Monogramma ut sequitur.

Item oblatio Atenulfi Principis de Sancta Maria in Capua, cum Monogrammate & cerco Sigillo:

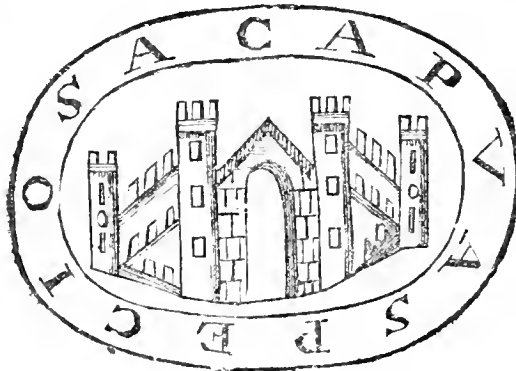
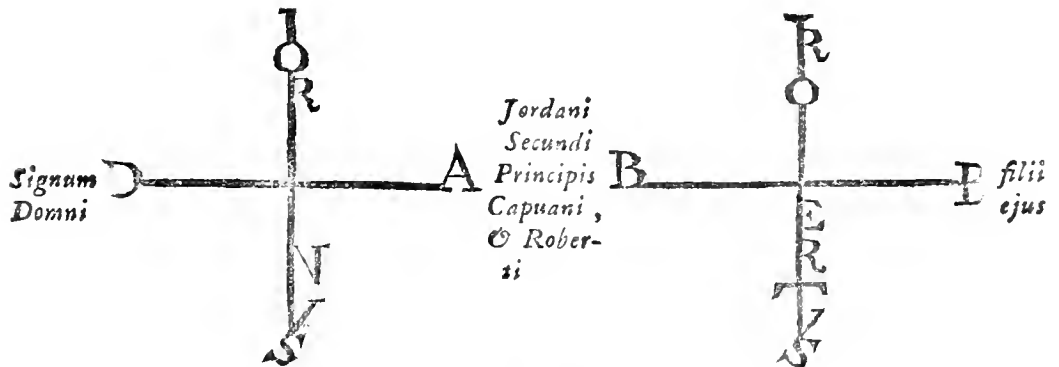

Item Donatio Rainulfi Principis Capuani, sub qua recentiori manu legitur subscriptio haec: *Ego Idebrandus qualisque Archidiaconus Sedis Apostolicae hanc Chartam confirmavi & subscripsi jussione Domini nostri Nicolai summi Pontificis, & universalis Papae, Anno III. Pontificatus ejus.*

Item Praeceptum Riccardi I. Principis Capuani, datum XIV. Kalendas Februarii, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MLXV. Indictione III. cum hocce Monogrammate.

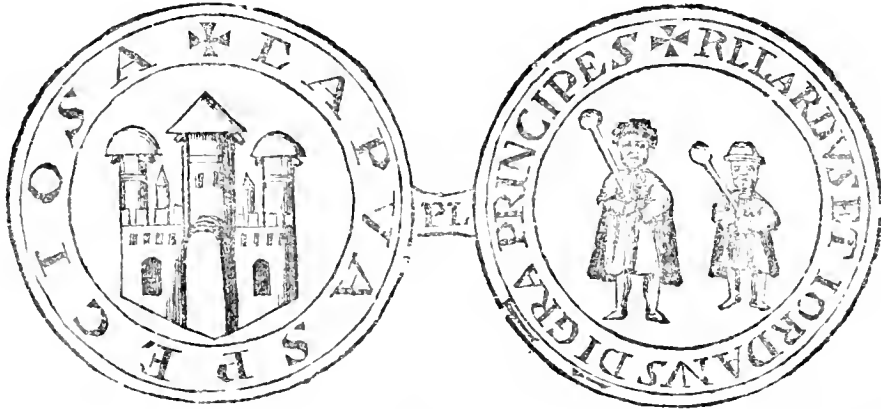

Item Diploma Jordani II. & Roberti II. Principum Capuanorum, datum Anno Dominicae Incarnationis MCXXV. Indictione III. Mense Februario, cum Sigillo cerreo & Monogrammate.

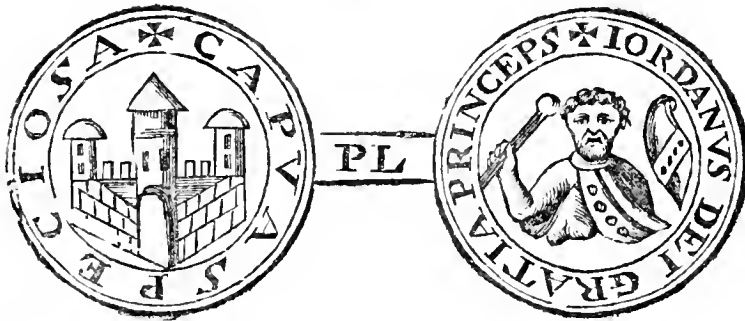
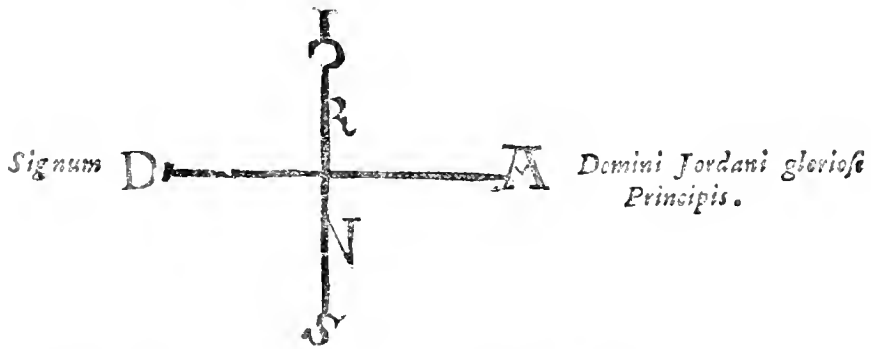

Ibi quoque habetur Diploma ejusdem Roberti II. Principis, datum Anno MC-XXVIII. cum suo Monogrammate; sed excidit Bulla argentea.

Item Riccardi I. & Jordani Primi, Principum Capuae Praeceptum, Anno M-LXVI. Indictione Quarta, IV. Kalendas Julii scriptum cum Riccardi Monogrammate, ut supra, & Sigillo Plumbeo, in cujus antica parte imagines utriusque Principis stantis cum sceptro, & literae Riccardus & Jordanus Dei gratia Principes; in postica imago Urbis cum epigrapha Capua Speciosa.

Item ejusdem Jordani I. Principis & Ducis Diploma datum Anno MLXXXV. Indictione IX. cum Monogrammate & Sigillo plumbeo, ut infra.

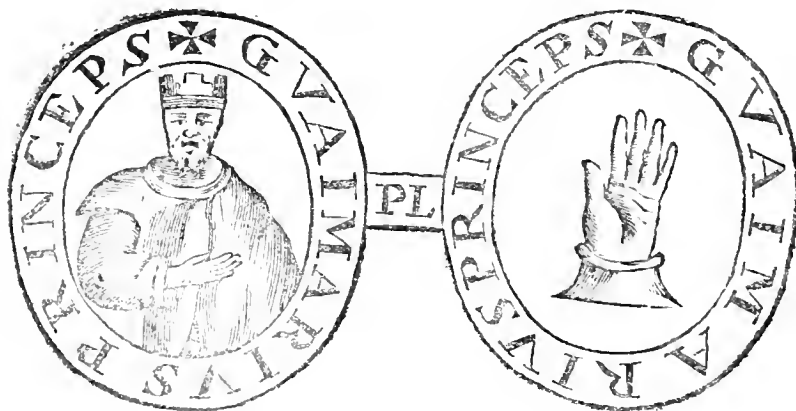
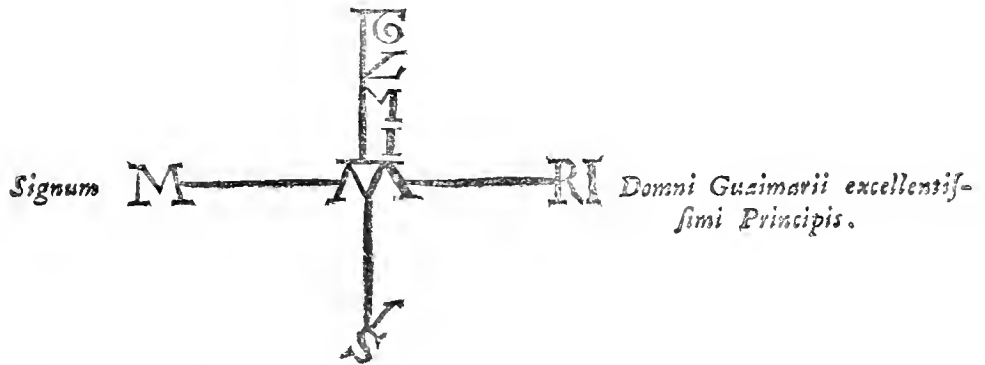

Est ibi altera donatio ejusdem *Jordani I.* data *Gajetae* Anno *MLXXXI.* cum Sigillo Plumbeo, ut supra. Chartae Notarius ita subscribit: *Ex j. s. sione &c. Gonsolinus in Anno Principatus ipsius Domni Jordani Vicesimo Tertio, & Nonodecimo Anno Ducatus ejus Gajetae.*

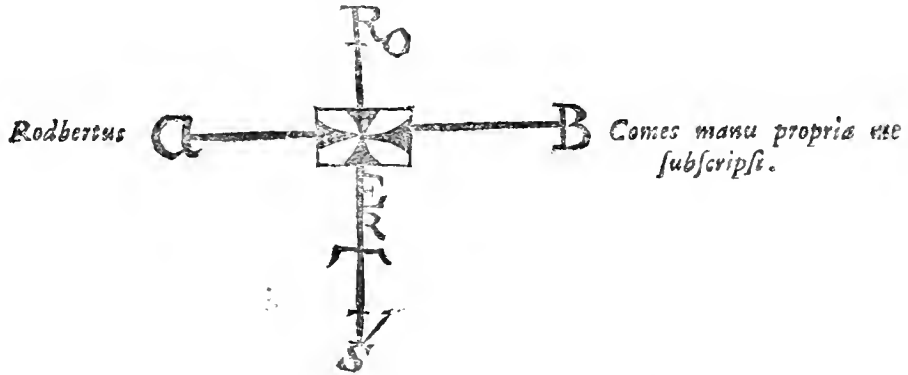
Item confirmatio Privilegiorum ab eodem *Jordano I.* facta Anno *MLXXVII.* sine Sigillo cum hocce Monogrammate.

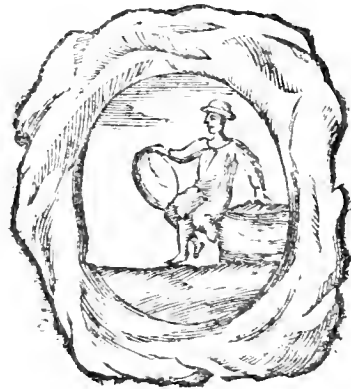
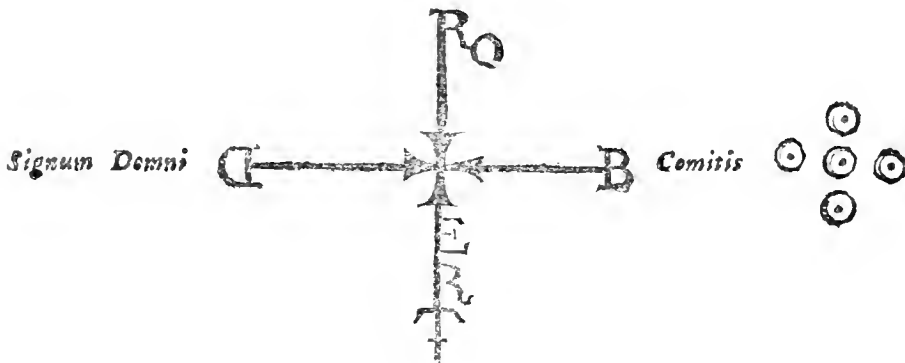
Visitur etiam in eodem Casinensi Archivo Diploma *Guaimarii Principis Salernitani*, qui qualis fuerit e quatuor ejusdem nominis, alii videant. Illius Monogramma & Sigillum Plumbeum profero.

Praeterea ibidem legitur restitutio Sanctae Mariae in Cingla, facta Anno Christi MXCIV. a Roberto Comite cum Sigillo Cereo fracto. Haec autem alius subscriptio.

In altera hoc Monogramma cum Sigillo cereo, in quo Pallas sedens cum clypeo in manu dextra.

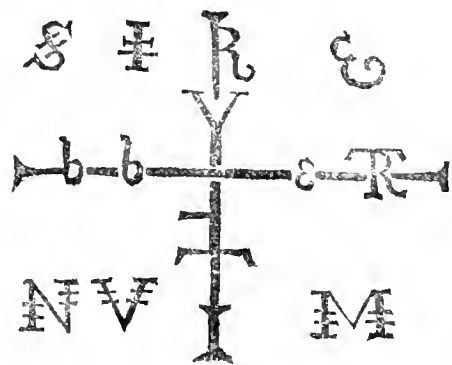
His adde Chartam *Rainaldi Comitis* Anno MCXXII. scriptam, ac pertinentem ad eandem sacram Aedem Sanctae Mariae in Cingla, in qua Sigillum ejus cereum, Hippogryphum insculptum refert.

Sigillum quoque ceream videtur in Donatione Anno MXCII. facta ab *Hugone Comite Molisii*, cujus ectypon accipe.

Atque ut intelligas, non tantum Principes illustriores Monogrammate suo subscripsisse, sed etiam Episcopos, aliosque nobiles Castellanos, subscriptionem intueri *Roberti* nobilis viri, qui Anno Christi MCIX. Brunoni Casinensi Abbati Ecclesiam Sanctae Illuminatae obtulit. Petrus Diaconus Lib. 4. Cap. 34. Chronic. Casinens. haec habet: *Sed & Johannes Triventinae Sedis Episcopus, una cum Roberto filio Tristayni Limesani Castri Domino, optulit huic loco Ecclesiam Sanctae Illuminatae infra fines praedicti Castri Limesani &c.* Et sane eidem Chartae subscribit idem Episcopus post anathema indictum violatoribus oblationis illius.

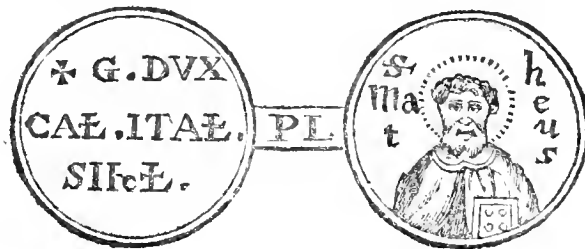
In Chartâ quoque *Rotberti Aversani Episcopi*, exaratâ Anno Christi MCXIII. (ex qua intelligas serius, quàm par esset, consignatam fuisse ab Ughellio illius assumptionem ad Episcopale munus) visitur Sigillum cereum cum literis ita circumscriptis.

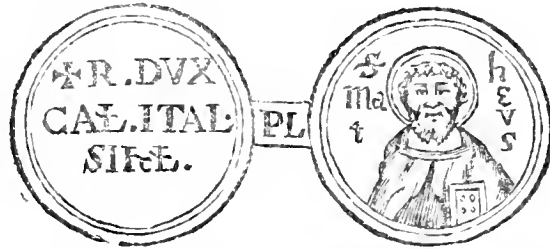
Pariter ibidem adservatur Donatio Pontis Curvi facta a *Richardo II. Principe Capuano* cum hocce Monogrammate

Item Donatio Castellionis facta Anno Christi MCXXVI. a *Guilielmo Apuliae Duce*, Rogerii I. Ducis filio, cum Bulla Plumbea, literis ita inscriptis.

Hiscæ accedant Diplomata Rogerii II. Ducis Apuliae, Calabriae, Italiae, & Siciliae, Rogerii I. Comitis Siciliae filii, Anno Christi MCIV. & MCX. data, in quibus haec Plumbea Bulla occurrit.

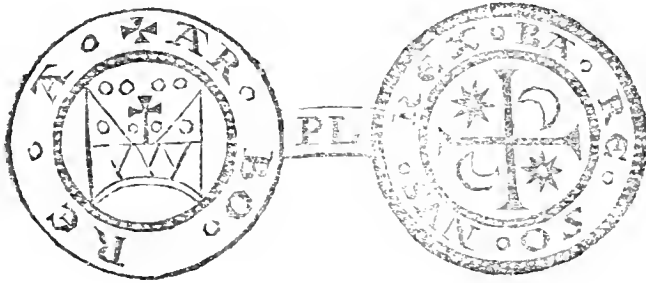
Item ejusdem Rogerii II. Ducis Privilegium, Anno MCXXX. exaratum, cum Bulla aurea, in cujus altera parte Deiparae imago cum Graecis literis MP. $\overline{\omega}$ oi. Idest Mater Dei, & in altera literae istae.

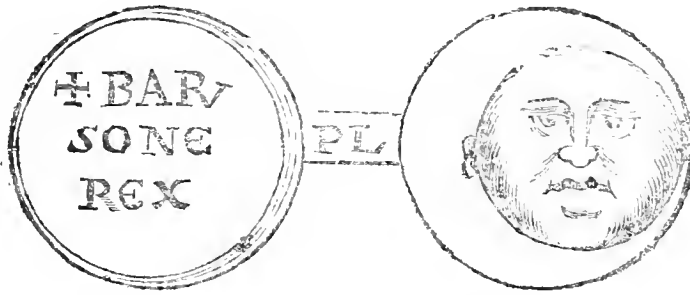
Quae sic interpretor (legendo BOHTOZ) Rogerius in Christo (Deo) potens (Rex) & auxiliator Christianorum. Eiusdem quoque Principis Regio titulo jam aucti est ibi Diploma: Sigillum habens plumbeum, in quo epigraphe, & in adversa parte figura stans. Haec est inscriptio.

Denique inter pergamenas Casinensis Tabularii binae numerantur, ad *Barasone* Sardiniae Regem pertinentes, cujus Principis mentio mihi facta est in Dissertatione XXXII. de *Origine Linguae Italicae*, & in Dissertatione V. de *Ducibus Italiae*. Ab utraque Bulla plumbea pendet. Primum Diploma, Anno Christi MCLXXXII. datum, hoc Sigillum praefert.

Alterius Chartae Bulla perquam rudem figuram exhibet in antica parte, in altera verò literas haec.

Atque haecenus excerpta e celeberrimi Casinensis Coenobii Archivo. Ad alia modo pergamus. Uti notissimum est, Sigillis antiquorum Regum atque Augustorum fere semper insculpta cernitur eorum effigies cum inscriptione, nomen illorum explicante. Idem saepe factum a nobilibus etiam Viris, qui & ipsi in Annulis signatoriis imaginem suam, aut Symbolum aliquod exprimebant. Idque familiare fuit vetustis ipsis Seculis. Duos Annulos raros, magnique faciendos communicavit mecum Illustrissimus, & e singulari humanitate spectatissimus Vir, Marchio A-

Alexander Capponius, nunc Summi Pontificis CLEMENTIS XII. Forerius Major, quem uti egregium antiquitatum cultorem Roma universa veneratur, & ego in primis. Uterque Annulus est aureus. Primus Anno MDCCXXVII. effossus est Balneoregii in maceris Aedis sacrae dirutae sub arca, ubi hominis vitâ functi cineres jacebant. En ejus clypeon.

Alter Annulus itidem aureus est, sed majoris quam primus ponderis ac molis. Ejus quoque eſtypon exero.

Uterque Annulus, ut vides, plane similis formâ capitis & crinium. Septentrionalis generis viros, hoc est Gothos, aut Langobardos, aut Francos heic designari mihi persuadeo. Borealem gentem sonant nomina ibi sculpta, hoc est AVFRET in Annulo primo, quod Latini in *Aufredum*, Itali in *Offredo* postea intorserunt. Seculo Christi Septimo apud Burgundiones in Monasterio Condatescensi, nunc Sancti Claudii, floruit Sanctus *Aufredus Abbas*, uti Mabilonius docet in Annalib. Benedictin. ad Annum Christi DCXCVI. Alii in antiqua Historia occurrunt *Aufredi* & *Offridi* nomine signati. In altero Annulo non facile quale sit viri nomen decernas. Neque enim constat, sint-ne literae, an alia quaequam signa inter quae O positum est. Excogitare illic *Delta* Graecum, temeritate non careat. Praeterea figuras omnes literarum Runicarum, & reliquarum Septentrionalium ab Hikesio collectas in Thesaur. Linguar. Septentrional. ego consului. Nihil tale ibi occurrit. Quare nil certi inde mihi exsculptur, nisi *OVA*, quod nomen Gothici aliquid sapit, nam Gothis fuit *Totila*, *Baduila*, *Baza*, *Chintila*, *Goda*, *Hibba*, *Liwa*, *Ovida*, *Teja*, *Wamba*, aliaque ejusdem soni atque terminationis vocabula. Ne quid tamen diffimulem, Fabretus Cap. 8. Inscription. Antiquar.

pag. 558. ait, se literam *D* vidisse aliquando scriptam *trigonâ quidem formâ*. Addo aliquid simile indicari a doctissimo Florentinio in Vita Mathildis Comitissae Lib. 3. pag. 100. unde lux nobis affulgere posse videatur. Quaerit ille, num Bonifacius Tusciae Dux & Marchio, ejusdem Mathildis pater, nummos percusserit, atque ait: *Un'altra Moneta dicono conservarsi, che ha nel dritto la lettera B Longobarda smigliante al DELTA GRECO, con due linee di traverso tagliata, assegnandosi questa parimente da chi la descrive al Duca Bonifazio*. Habemus heic & nos literam similem Graeco *Delta*, lineâ per transversum ductâ. Verum Florentinius, utpote vir in judicando cautissimus, subdit, nihil evinci posse ex Nummo illo, sibi que potius videri, pertinere ipsum ad *Bernardum*, aut *Berengarium* Italiae Reges. Addo ego, ne certos quidem nos esse, an litera illa Graeco *Delta* similis, dicenda sit *B*. Fortassis etiam Graecus est Nummus. Neque Reges Italiae, aut Augusti, aut Principes, consueverunt unicâ literâ suum nomen exprimere in Numismatis. Quare adhuc in nocte versamur. Sed utcumque legas in Annulo a me proposito, nihil aliud quam barbaricum nomen inde haurire possis.

In utroque autem Annulo par fere capillamenti figura. Atque hinc potissimum desumenda lux esset, ad conjiciendum, Gothi-ne, an Langobardi, sive Franci homines heic sese nobis offerant. Sed multae occurrunt mihi tenebrae. Claudianus in Carmin. de Bello Getico Gothos crinitos indicare videtur:

*Crinigeri sedere patres, pellita Getarum
Curia, quos plagis decorat numerosa
cicatrix.*

Apol-

Apollinaris quoque Sidonius Lib. primo, Epist. 2. Theodericum Gothorum Regem describens, ait: *Capitis apex rotundus, in quo paululum a placcie frontis in verticem caesaries refuga crispatur.* Post alia subdit: *Aurium legulae, sicut MOS est GENTIS, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Ergo mos Gothicae gentis fuit crispare, idest intorquere crines, eisque aures operire; tum ipsos in nodum collectos ducere post tergum, non verò demittere super humeros. In Annulis istis virorum caesaries intorta esse videtur, sed non adeo demissa, ut aures integras operire possit. Atque heic sese nobis offert Isidorus Lib. 19. Origin. ita scribens: *Nennulae gentes non solum in vestibus, sed & in corpore aliqua sibi insignia vendicant, ut videmus cirros Germanorum, granos, & cinnabar Gothorum.* Torfit vox *Granus* insignes viros Sirmundum, Savaronem, La-Cerda, & Salmasium. Si eos auscultamus, significat capillos discriminatos, sive sparsos, sive contortos, quos postremos *Treccie* Italice appellamus. Verum praeferenda eruditissimi Ducangii sententia, scribentis, designari per vocem *Grani* barbam, quae infra nares est, seu *Mystaces*, qui nunc nobis dicuntur *Mustacchi*. Egregia sunt in hanc rem Ernulphi Rossensis Episcopi verba in Spicilegio Dacheriano. *Evenit frequenter (ait ille,) ut barbati, & prolixos habentes Granos, dum poculum inter epulas sumunt, prius liquore pilos insifiant, quam ori liquorem infundant.* Aufredi in Annulo sculpti effigiem rursus intuere: *Mystacum* forma in ejus ore minime desideratur, quos ostentare, ut Isidorus nos docuit, Gothorum mos fuit. In altero Annulo nulla eorum vestigia habentur, quum figura adolescentem

Tom VII.

A imberbem referat. Denique in Dissertatione XXVII. de *Moneta* Nummum *Baduilae* Gothorum Regis dedi. Non dissimilis ibi est tonsura crinium. Ad Langobardos quod attinet, ii regnante Agilulfo Rege, *cervicem usque ad occipitium radentes nudabant; capillos a facie usque ad os demissos habentes, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant.* Ita Paullus Diaconus Lib. 4. Cap. 23. de Gest. Langobardorum. Horrentem hunc aspectum non cernas in effigie virorum, quos nuper produxi, si divisionem crinium excipias, quae in Sigillo *Ova* occurrit. Verum Paullus immutatos Langobardicae gentis mores sat prodit, quum ait, *Modoëntensem picturam ostendere, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondabant:* nam Paulli aevo alia fuit vestium & capillorum structura. Anastasius autem in Vita Gregorii III. Papae auctor est, sub Liutprando Rege nobiles Romanos complures *more Langobardorum* tonfos & vestitos fuisse. Alia enim erat apud Romanos, alia apud Langobardos tondendi crinis ratio. Notum porro est, Langobardicam gentem, uti & Gothicam, aluisse barbam: atque haec sane contpicitur in effigie *Aufredi*; ejusque etiam vestigia in vultu alterius adolescentis cernuntur. De Francorum capillamento locupletem habemus testem Agathiam in Lib. primo de Bello Gothico scribentem: *Mos est Francorum Regibus tonderi numquam, sed a pueris comam alere, quae pulcre impendet humeris, etiam frontis crinibus dividuis, & in utramque se spargentibus partem &c.* Idque apud illos Regiae gentis insigne, decusque est, quum privati in **ORBEM TONDERI** soleant, neque promittere capillum sinantur. Gregorius quoque Turonensis Lib. 3 Cap. 18.

O

Histor.

Histor. haec adnotat: *Habito consilio pertractari oportet, quid de his (scilicet Regiis pueris) fieri debeat: utrum incisâ caesarie, ut reliqua Plebs habeantur.* Itaque Regibus exceptis, reliqua Francorum gens capillos in orbem tondebat: ac proinde Francorum effigiem si in hisce Annulis quisquam apparere opinaretur, non eum ratio deficeret. Bignonius tamen in Notis ad Leg. Salic. Titul. 25. quum Francorum quosdam *Capillatos*, sive *Crinosos* invenerit appellatos, de auctoritate Agathiae dubitat. Sed & Bosius in Roma Subterranean. Lib. 3. Cap. 61. antiquissimam imaginem refert Romani cujusdam Proceris, in Coemeterio Priscillae pictam. Is flavis ac tonsis paene ad cutim capillis conspicitur. Quamobrem inter tot tenebras ego continere iudicium amo. Id mihi tantummodo certum, minime ad Romanos spectare ejusmodi Annulos, sed quidem ad homines Septentrionalis nationis, & eos sine haesitatione Nobiles fuisse illustresque viros. Eorum quippe nobilitatem prodiit ipsa Annulorum materies aurum, & Imaginis usus, & praesertim Aurefredi tunica *Clavis* purpureis, sive aureis conspersa. Porro *Clavi* non vitreae bullae fuerunt, ut Gutherius arbitratus est Lib. 3. Cap. 17. de Offic. Dom. August. sed ornamenta ex purpurâ aut auro ad instar florum sive globulorum vestibibus insuta.

Et ad Imaginem quod attinet, ne apud Gothos quidem, Langobardos, & Francos licuisse puto cuicumque Annulum adhibere, cui insculpta foret vultus sui effigies. Uti apud Romanos, ita apud illos, haec praerogativa fuit Nobilium. Reliquus Populus aut nullo, aut alio genere Sigillorum utebatur. Et sane video, Romanos infimi subsellii loco Sigil-

li usurpasse nomen proprium, lignae sive aereae tabulae inscriptum. *Stam-piglis* nos nunc appellamus, nomen ab Hispanis mutuati. Annulos duos aeneos cum inscriptis nominibus **FORTUNIVS & VITALIS** profert eruditissimus Boldettus Lib. 2. Cap. 14. de Coemeter. Martyrum. Nonnullas & ego tabellas, Annuli ad instar adhibitas, sub oculis habui, quarum etiam *estypion* in Eruditorum gratiam adjungere heic statui. Duplex earum genus fuit. Nimirum quasdam ad subscribendum veteres adhibebant, sive quod analfabeti essent, ac scribendi imperiti, sive ut stabili literarum figurâ subscriberent Chartis. In lamina aenea prominentes literae, superinducto atramento, imprimebant nomen. Idque etiam quandoque factum a Principibus viris. Procopius in *Anecdosis* de Justino Augusto loquens, haec habet: *Lignae tabellae perpolitae formam quatuor literarum, quae legi Latine possent, incidendam curant, eaque libello impositâ, calamum colore imbutum, quo scribere mos est Imperatoribus, huic Principi tradebant in manum.* Immo heic suspicionem quandam meam aperire non vereor. Scilicet inter Monogrammata Augustorum & Regum, quae in Diplomatis a tempore Caroli Magni per aliquot Secula visuntur (alioqui longe antiquior est Monogrammatum usus), erantque olim eis loco subscriptionis, quum revera illorum nomen sub compendio contineant, multa inspexi revera calamo, hoc est manu eorundem Principum exarata: sed nonnulla interdum occurrerunt mihi delineata characteribus tantâ elegantia ac linearum ductu adeo delicato ac uniformi impressis, ut facta mihi suspicio fuerit, non calamo, sed stabili aliqua tabellâ fuisse Monogrammata

illa

illa efformata. Saltem velim accuratius in hanc rem Eruditi inquirant, variaque ejusdem Regis Praecepta inter se conferant. Neque enim sunt mihi ad manus, quae sparsim in Italicis Archivis vidi. Romanis ergo hominibus in usu fuere, ut dixi tabulae ejusmodi, illarumque exemplum profert Molinetus Canon. Reg. Parisiens. in Libro *le Cabinet de Sainte Genevieve*, pag. 25. Item quinque ejus generis evulgavit Fabrettus In-scription. Antiquar. Cap. 7. pag. 536. Adjungam & ego alias quinque ineditas. Primam laminam aeream, Graeci hominis, ΠΕΤΡΟΥ, hoc est *Petri* nudum nomen praefertentem, cum suo manubrio in superiori parte, ad-servat Museum Serenissimi Ducis Mutinae. Cujus ecce figuram :

Altera tabella itidem aenea Mutinae olim apud Pedronos, nunc apud me visitur : cum literis MARVLP. PROCVL. hoc est, uti interpretor, *Marcus VLPius PROCVLus*, vel *PROCVLejus*. De Familia Consulari *Pro-suleja* multa habent *Ursinus* & *Patinus*. Ita igitur se habet tabellae conspectus :

A Quod minime omittendum, in superiori parte manubrii tabellae hujus habentur initiales literae excavatae, idem exprimentes nomen, hoc est MVP. Idem intueare in tabella a Molineto producta. Nempe utebatur *Marcus Ulpus* superficie Sigilli, literis prominentibus inscriptae, ad subscribendum. Manubrium verò Sigilli vices implebat, quoties signandum erat ejus nomen in cera.

B Aliae duae tabellae pariter aeneae cum suis manubriis ad-servantur a Reverendissimo ac humanissimo P. D. *Alexandro Chiappinio Placentino*, Abbate *Canonicorum Regularium*, egregium antiquitatum venatore. In prima occurrit nomen *Quinti Nemoni Marciani* : in altera P. POT. LY. hoc est *Publii Potamii*, seu *Potentini*, seu *Positi*, *Lysimachi*, seu *Lysandri* &c.

C Hisce adtexo geminas alias ejusdem formae laminas aeneas cum suis manubriis apud prae-laudatum Abbatem *Chiappinium*, a me inspectas. Utraque, aut una saltem usui fuisse videtur, non ad subscribendum, sed ad signandum in cera ; ac propterea haec inter Sigilla referre aequum putarem. Nam prima literis quidem prominentibus efformata est, sed ita depressis, ut limbus laminae supereminens impressionem literarum impediatur. Quare ejus tantum usus esse

potuit in signanda cera. Ibi EVSTOR. nomen legitur, quo *Eustorgius* designari opinor.

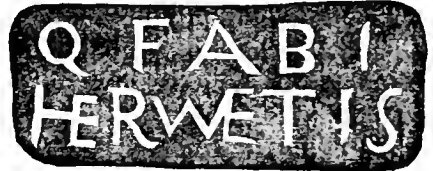

In altera verò tabella, limbo prominenti carente, hae literae in superficie cavatae exhibentur: CONC. ORDI. Fortasse *Concordia Ordinum*, sive *Ordinis*, nisi malis, esse Sigillum *Concordii* alicujus hominis. Novimus *Ordines* in Civitatibus olim fuisse, hoc est, Senatum, aut Collegia Magistratum, de quibus mentio multa est in antiquis Inscriptionibus. Vide etiam *Dissertationem XVIII. de Republica*, ubi occurrent tibi *Ordines* iidem; ac propterea hocce Sigillo alicujus Civitatis Ordinem sua decreta firmasse, verisimile mihi videtur. Tabellae typum accipe.

Denique apud Clariss. Virum Hieronymum Baruffaldium Ferrariensem, nunc Archipresbyterum insignis Collegiatae Centi, similis tabella visitur, literis in ejus superficie cavatis, praeferebat nomen Q. FABI HERMETIS. Loco Sigilli & ista fuisse videtur, quamquam non minus quam praecedens, si atramento liniatur, potuerit etiam subscriptionem parere, literis nullo colore infectis, & ni-

hilo secius apparentibus inter nigricantem tabellae superficiem. Haec est illius figura.

Sed quando eo prolapsus est sermo, ut de Romanorum veterum Sigillis agam, evulgare nunc juvat alia frustra antiquitatis, quae mihi humanissime conspicienda ac describenda dedit doctissimus Vir, & Reverendissimus P. D. Ascanius Varesius Patavinus, Abbas Canonorum Regularium Sancti Johannis in Viridario Patavii, & nuper eorundem Canonorum Minister Generalis. Is enim, quotquot potuit, Sigilla veterum congeffit, non indigna certe, quae luce fruuntur. Erant autem apud antiquos variae Sigillorum species: aliae in gemmis & Annulis, aliae in laminis ac tabellis aeneis. Erant quae literis prominentibus fabricata erant, ut in superficie dura & planâ nomen imprimerent. Erant & quae in aere, argento, auro, aut gemmis literas excavatas gerebant, ut in ceram, terram, aliamve mollem ac cedentem materiem, prout occasio ferebat, inscriptionem immitterent. Horum exempla vidi ego; videbis & tu in antiquariorum Cimiis. Haec pauca interim profero.

Primum Sigillum aeneum apud praeclaudatum Abbatem Varesium visitur, characteres prominentes praeferebat, & suo manubrio adhuc instructum. Ad usum fuit *Publii Cornelii Acaei*, uti ex ejus aspectu intelliges.

Secun-

Secundum Sigillum aeneum, ab eodem Abbate Varese adservatum, cum literis prominentibus efformatum fuit, & suum manubrium servat. Eo utebatur ad signandas Chartas *Marcus Sempronius Priscus*. Quod potissimum animadvertas velim, virgulae, sive puncta, quae unam vocem ab altera fecernunt, enormis figurae sunt. Habes, ni fallor, quid sentiendum sit de Notis illis, quas saepe offendas in veterum Inscriptionibus. Has aliqui Corda, alii arborum Folia interpretati sunt. Verum uti jam pridem monuere Reinesius, Fabrettus, & Marcus Antonius Boldettus Lib. primo, Cap. 52. de Coemeter. Christianor. interpunctionum loco ejusmodi ornamenta fuere adhibita. Vide in praesenti Sigillo formam punctorum. Si amplificentur, evadunt Corda, sive Folia, ut olim credebatur.

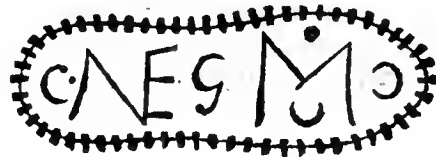
Tertium Sigillum a nuper memorato Varese possessum, est Annulus aeneus e contracto smaragdino colore venustus, cum literis excavatis. Spectabat ad *Publium Caelium*, aut *Caecilium Diogne*, sive *Diognesum*. Delphinis figura in area visitur.

A

Quartum Sigillum penes praelaudatum Varese in lamina aerea absque manubrio efformatum fuit. Literae prominentes sunt, sed ita rudes & compendiosae, ut decernere non ausim, designetur-ne heic *Cajus Nesmius*, an aliquod aliud nomen.

B

C

Quintum Sigillum aeneum, apud eundem Varese existens, propositum volo artem divinandi callentibus, ut mihi explicent, quid nominis ibi designetur: quippe ego heic me plane Davum fateor. Literae excavatae sunt, & quanquam Graecarum typum praeferrant, eas tamen Graecas certò affirmare non audeo. Si in aerea, ut primo aspectu videtur, revera expressum fuit os furni, cum palâ, qua panis in furnum immittitur, haberemus heic Sigillum Pistoris cujusdam.

D

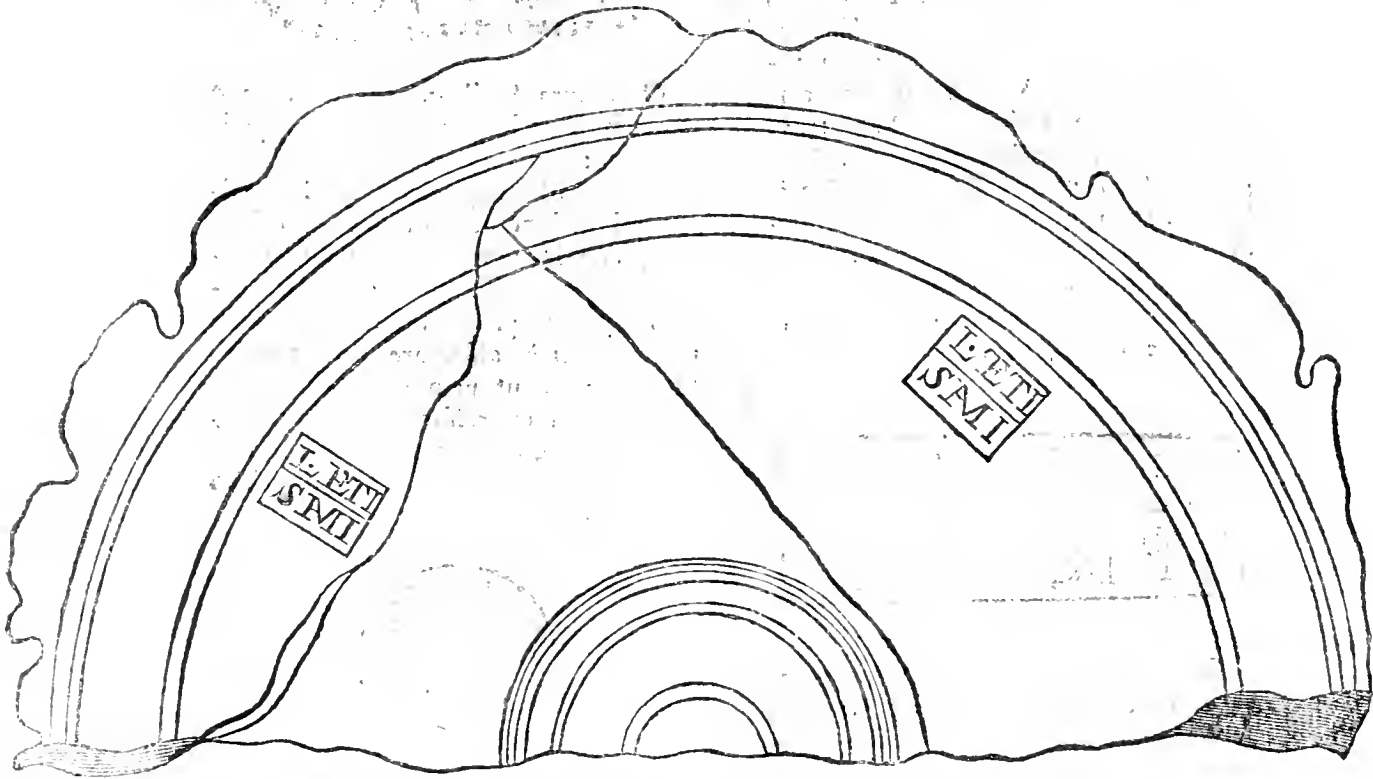
E

Porro antiquis etiam in more fuit, Sigillum suum apponere lateribus & tegulis coctilibus, ut innotesceret Offici-

ficina, e qua prodierant. Ex hisce Figlinis, quae etiam *Opera Dolisaria* appellabantur, multa publici juris fecere accuratissimi antiquitatum collectores Fabrettus Cap. 7. Inscription. Antiquar. & Boldettus Lib. 2. Cap. 17. de Cosmeteriis. Ego quoque plura dabo in Thesauro novo veterum Inscriptionum, quem nunc prae manibus habeo. In his saepe non tantum nomina Artificum, & numerum Offinarum adnotata videas, sed & tempus, hoc est sub quibus Consulibus fabricata fuere. Immo & in reliquis Figulorum operibus mos erat, signare nomina Artificum Sigillo, in quo literarum forma plerumque excavata erat, ita ut ex impres-

sione in figlina literae prominentes apparent. Pretiosum fragmentum ejusmodi operum Mutinae adseruat Comes. Joannes Baptista Scalabrinius, hoc est frustum operculi figulini, Anno MDCCXXVII. dum puteus in proximis suae domui aedibus effoderetur, repertum duodecim & amplius cubitis sub terra. Et sane Civitatis nostrae area mirum est, quantum creverit supra situm antiquae Mutinae, quum interdum viginti ac triginta cubitis sub terra fossores puteorum reperiunt arbores prostratas, aut earum folia, atque alia soli veteris indicia atque vestigia. En fragmentum ipsum oculis omnium expositum.

Cur frustulum hoc antiquitatis apud me in honore fuerit, edicam. Tanto studio ac labore argillam seu cre-

tam, unde figlina haec composita fuit, ab artifice expurgatam videas, agitatam atque spissatam, ut in parte fra-

fracta porulum; aut quidquam vacui frustra perquiras. Laevigata quoque mirum in modum superficies est, & vividus color ruber cum in eadem superficie, tum in cretae ipsius visceribus perdurat. Quobus in locis signatum est vas nomine Artificis scilicet **L. TETII SAMI**, hoc

est *Lucii Tetii Samii*, ita ut *Vas Samium*, sive in Insula Samo fabricatum, continuò quisque videre se putet. *Samia* autem *Vasa* olim celeberrima fuere, uti norunt Eruditi, atque in mensis divitum, & in Templis ipsis adhibebantur, non solum ob cretae illius praerogativas, sed etiam ob Samiorum Artificum in fistili opere peritiam. Certe Artifex ille patriam Samius fuisse credendus est. Mea tamen opinio est, non in Insula Samo elaboratum fuisse operculum istud una cum vase suo jam deperdito, sed quidem Mutinae, sive in agro Mutinensi. Animadvertendum quippe est, Romanis imperantibus, Civitatem nostram e Figlinarum quoque praestantia laudem sibi non mediocrem conquississe. Testem luculentum habeo Plinium seniore, cujus sunt verba Lib. 35. Cap. 12. ubi de Figulorum arte, sive de Plastica agit: *Samia etiamnum Vasa in exculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Arretium* (* sive *Eretum*, nunc *Monte Rotondo*, ab Urbe distans octodecim passuum millibus) *in Italia: at calicum tantum Surventum, Asta, Pollentia. In Hispania Saguntum. In Asia Pergamum. Habent & Tralleis opera sua, & Mutina in Italia: quoniam & sic gentes nobilitan-*

A tur. Itaque vetustis Seculis celebris Mutina etiam fuit ob Figlina opera, quibus ut majorem excellentiam compararent Cives nostri, ex Insula Samo evocasse credendi sunt *Lucium Tetium* illum, in cujus officina efformatum fuit operculum nunc a me productum. Est autem in agro Mutinensi ad meridiem, tribus ab Urbe passuum millibus, Villa, cui nomen *Cadiana*. Augustum ibi Ethnicorum Templum fuisse fama fert, cui fortasse caussam nomen ipsum dedit, quasi *Diana* ibi coleretur. Eo certe in loco ingens marmorum vis olim effossa, & in Urbem ad condendum Templum maximum advecta fuit. Ibi verò creta praestantissima effoditur, ad omne Figulorum opus idonea; eaque etiam veteres Mutinenses usos arbitror, quo tempore eorum fistilia laudatissima per Italiam ferebantur. Atque haec dum commemoro, subit mirari ac dolere nostrorum temporum incuriam, quibus artem hanc apud nos non solum neglectam, sed pessime habitam cernimus, Saxo-
B lensis tantum exceptis, qui in patris & urceis ad *Cassè* & *Thè* ministrandum efformandis cum laude sese exercent; quum tamen ad reliqua etiam opera Figlinae nobiliter peragenda ager noster praesidia non pauca nobis suppeditet.

C **D** **E** Supra vidimus, quum barbarica Secula fluerent, in usu fuisse Annu-
los signatorios, in quibus capita virorum illustrium insculpta erant. Quandiu mos iste perduravit, incertum est. Illud novi. *Carolus* videlicet *Malatesta*, celeberrimum Ariminensium Principem, Anno MCCC-
LXXXV.

* *Arretium in Italia*: perspicue Plinius habet loco cit. Videre est etiam inter Martialis Epigrammata, LIV. l. 1. & XCVIII. l. 14. in quibus Arretinorum Vasorum mentio repetita est. *Eretum* vero figlinis celebre nusquam apud Scriptores antiquos legisse meminimus.

LXXXV. & subsequentibus effigiem suam in Sigillo expressisse, quo forsitan in arcanis tantum negotiis utebatur. Illud idem Sigillum aereum cum literis prominentibus, atque cum manubriolo, quum ad manus venerit singularis amici mei Johannis Baptistae Bianconi Bononiensis, Prioris Mascarellae, atque in patria Academia Graecarum Literarum Professoris, inspexi ego, atque ejus estypon haec evulgandum duxi.

At reliquum vulgus, Mercatores videlicet, Artifices, & alii proxime praeteritis Seculis suum tantummodo nomen in Sigillis prodebant. Exempli causâ Sigillum vidi, cujus aream I. majusculum implebat, atque in limbo haec epigraphe legebatur. S. (idest Sigillum) INCHONTRATO. IACOMI. Ecclesiasticorum verò hominum Sigilla, Episcoporum videlicet, Abbatum, Canonicorum, & Monachorum figurâ plerumque a Secularium Sigillis distinguebantur. Haec enim circularis formae erant, sacrorum verò Ministrorum formae oblongae sive ovalis, quae supra & infra in acumen desinebat. Sigillum acci-

pe, quod ad insigne Monasterium Turonense Sancti Martini pertinuisse opinor, in candida cote insculptum, quod paenes se praelaudatus Reverendissimus Abbas Varesius adservat. Ibi effigies Archiepiscopi benedictis Abbati mitrato ac genuflexo. In circuitu epigraphe: SANCTE. MARTINE. PROVINCIE. MAIORIS. TURONIE.

Ita apud Johannem Carnevalium honestum Civem Mutinensem contepsi Sigillum aereum, quo olim utebatur Abbas Benedictinus Monasterii Mutinensis Sancti Petri. Ibi Sanctus Petrus Apostolus claves tenens & Evangeliorum Librum. Ad sinistram Sanctus Benedictus Abbas, pastoralem baculum gerens, & librum Regulae. Sub pedibus visitur gentilicium insigne cum Clavibus Pontificiis. In epigraphe verò ita legitur. S. (hoc est Sigillum) ABBATIS. S. (idest Sacri) CONVENTVS. MONASTERII. SANCTI. PETRI. MUTINENSIS.

Ceterum ex quo apud Italos invadere insignia, de quibus agam infra in Dissertatione LIII. de Institut. Milit. Principes ipsi desierunt sensim efigiem suam in Sigillis exprimere, ejusque loco eadem Insignia succedere, quae nunc *Arme* appellamus. Atestinorum Principum Insigne a quamplurimis Seculis est Aquila alba. Et ea quidem cernitur in eorum vetustis Sigillis, e quibus duo accipe, quae ad me misit supralaudatus Clariss. Baruffaldius. In primo hae litterae occurrunt: S (idest *Sigillum*) AZONIS DEI ET APLICA GRĀ (hoc est *Apostolicā gratiā*) ANCHONE ET ESTENSIS MARCHIONIS.

- A Tres ejusdem nominis Marchiones Estenses titulum quoque praetulere Marchionum Anconitanorum, scilicet *Anno VI.* cui Anno Christi MCCVIII. tradita est ab Innocentio III. summo Pontifice Marchia Anconae, & *Anno VII.* & *Anno VIII.* qui finem vivendi fecit Anno Christi MCCCVIII. Ad quemnam istorum Sigillum pertineat, decernere non ausim.

- D In altero epigraphe ista legitur. *Sigillum ALBERTI MARCHIONIS ESTENSIS VICARII CIVITATIS FERRARIENSIS Pro Sancta Romana Ecclesia AC MVTINE Domini Generalis. Vitā functus est Albertus Marchio Anno Christi MCCCXCIII. Etypon ipsius Sigilli accipe.*

Comites autem Sabaudiae, qui Ducalem postea ac Regium tandem titulum nobilissimae & antiquissimae Familiae suae addiderunt, in Sigillis suis diu retinere figuram Militis armati, & in equo corrente insidentis. Exempla prostant in Tomo primo Histor. Genealog. Sabaud. a Guichenonio conscriptae, qui tamen opinione potius quàm certâ cognitione ductus, *Amedeos* multos ejusdem nominis distinguit, atque in iis Sigillis singulos pro suo arbitrio agnoscit.

A Ad haec Civitates Italicae, postquam Libertatem sibi vendicarunt, Sigillis aeta sua signare consueverunt. Nonnullae in iis imaginem Sancti Patroni sui collocabant, addito versu Leonino. Uti Benvoglientus nos monuit in Notis ad Chronicon Senense, Tomo XV. pag. 32. Rer. Italicarum, Senensis Respublica Sigillo utebatur praefereute effigiem Virginis Deiparae, cum puero Jesu in ulnis, & versu circumscripto:

SALVET VIRGO SENAM, QVAM SIGNAT AMENAM.

Aliquod aliud verbum exposcit versus, atque adfuisse olim puto exempli gratiâ QVAM IESVS aut NATVS &c. In vetustioribus autem Sigillis Senenses Castrum, sive Urbem delineabant cum hocce versiculo:

VOS VETERIS SENAE SIGNVM NOSCATIS AMENAE.

Ita Ferrarienses suis in Sigillis expressere imaginem Sancti Georgii protectoris sui, apposito isto versu:

FERRARIAM CORDI TENEAS O SANTE GEORGI.

Ætÿpon hujus Sigilli, quod in suo Museo adservat nuper laudatus Baruffaldius, Lectorum oculis subjicio.

Clarissimus quoque Marchio Scipio Maffejus in sua Verona Illustrata antiquum Veronenſis Reipublicae Sigillum publici juris fecit. Ibi in pro-

A ſpectu viſitur magnificum ac turritum Palatium, in cujus fronte legitur VERONA. Circumſtat verſiculus pro more Rhythmicus:

EST JVSTI LATRIX VRBS HEC ET LAVDIS AMATRIX.

In Notitia Urbium MSta, quam Pignorius laudat in Notis ad Historiam Albertini Muſſati, iſta de Civitate Florentia legebantur: *Demisor, quid*

B *Sculpturae ſignificent Sigillo ipſius Civitatis impreſſae. Eſt enim in eo Herculis imago clavam manu geſtantis, & verſus:*

A A
HERCVLEA CLAVA DOMAT FLORENTIA PRAVA.

Subdit verò, Urbem illam aureorum ſuorum Florenorum ope cuncta domare, atque in toto terrarum Orbe dominari. Et revera Joannes Villanius Lib. 8. Cap. 95. commemorat Sigillum Communitatis Florentinae, *dove era intagliata l'immagine d' Ercole.* Ita Genuenſis Reſpublica, quamquam

C in Vexillis deferret Crucem rubeam in campo argenteo, in Sigillo tamen ſuo uſurpabat Gallum cum Vulpe, ipſius Galli collum faucibus premente, quam Vulpem & Gallum Griffus ſub pede tenet, in cujus circulo hae literae ſcriptae ſunt.

GRIFVVS VT HAS ANGIT, SIC HOSTES IANVA FRANGIT.

Piſana verò Civitas Anno Chriſti MCLXI. in Sigillo ſuo Aquilam praeferebat, & in limbo decurrentem hunc verſiculum.

VRBIS ME DIGNVM PISANAE NOMINE SIGNVM.

Civitatibus autem exemplo praeiverant Episcopi in huiusmodi Sigillis adhibendis. In Chronico Monasterii Sanctae Sophiae Tom. 8. Italiae Sacrae, Angelus Episcopus Trojanus

D Anno Chriſti MXXXVII. in ſuis Bullis uſurpabat Sigillum; & ubi depicta erat Sanctae Dei Genitricis, geſtantis Salvatorem in ulnis imago, & circum in gyro legebatur:

VERGINEIS MEMBRIS GENVIT, QVEM GESSIT IN VLNIS:

Gualvaneus de la Flamma, qui circiter Annum MCCCXL. Manipulum Florum contexebat, editum Tomo XI. Rer. Italicarum, Sigilla quarundam Civitatum refert, ſcribens Cap. 75. Romae *Leonis figuram* uſurpatam fuiſſe. *Similiter Brundisium figuram* habet *Cervi: Carthago Bovis: Medio-*

E *lanum Puellae aureatae cum Gallo albo in manu: Troja Equi: Janua Griffonis: Pavia Vulpis: Placentia Galli: Cremona Porcae.* Quam ille fidem hac in re mereatur, nescio. Pleraque tamen Civitates Lombardiae in Sigillis ſuis ſacrum aſſumere Signum Crucis, eo-que adhuc uti pergunt. Quod origi-

nem habuisse mihi creditur e sacris expeditionibus in Orientem susceptis, quum singulae Civitates suos milites Cruce signatos adversus Christiani nominis hostes identidem mitterent.

Postquam verò haec scripseram, venustam veterum Sigillorum Syllogen mihi suppeditavit mei amantissimus vir Johannes Franciscus Mufellius Archipresbyter Cathedralis Veronensis, ad cujus manus devenere collectanea quaedam post se relicta a celebratiff-

A limo & nunquam interituri nominis concive suo Francisco Blanchinio. Hisce igitur rudibus antiquitatis praefens argumentum illustrare pergam. Nuper indicavi morem Civitatum Italicarum in suis Sigillis, & unum eorum ectypon hucusque dederam. Accipe nunc Sigillum insignis olim Civitatis *Aquilejae*. Visitur ibi B Aquila alis extensis, stans intra moenia Urbis, aut intra muros Palatii cum informi hoc versiculo:

VRBS HEC AQVILEGIE CAPVD EST ITALIE.

Secundo loco intueri Sigillum *Ursini*, amplissimae nunc Civitatis, & Metropolis Provinciae Forojuliensis, utpote quae ex ruinis *Aquilejae* sen-

sim crevit in eum statum, ut cum praestantioribus Italiae Civitatibus certare nunc possit. Ibi figura turritae Urbis cum literis: C

EST AQVILEIENSIS FIDES HEC VRBS VTINENSIS.

Tertio Sigillum *Civitatis Austriae* Templum exhibet cum turribus, & epigrapha:

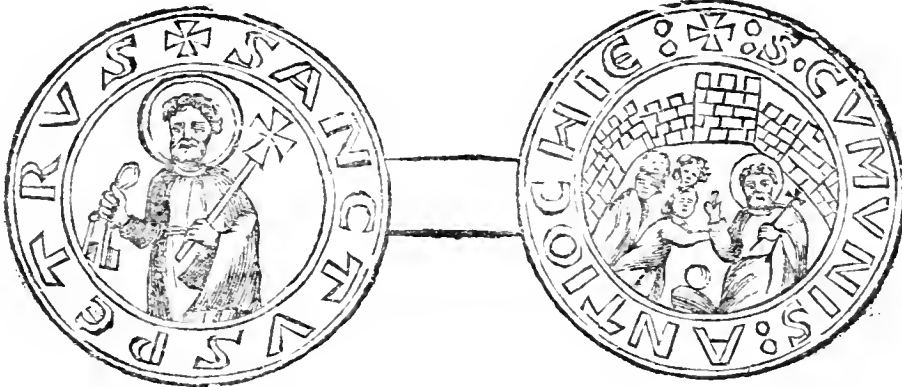
SECRETVM CIVITATIS AVSTRIAE.

Haec olim appellata *Civitas Foro-Julienſis*, eademque creditur atque *Forum Julii*, Romanorum Colonia, nunc autem appellatur *Civitas Friuli*.

Quarto succedat Sigillum Civitatis *Antiochiae*, nempe Bulla, in cuius antica est Princeps Apostolorum,

A claves dextra, Crucem sinistra tenens cum literis SANCTVS PETRVS. In postica verò habentur Civitatis moenia, intra quae Sanctus Petrus Populo Fidei Euangelium praedicat, cum literis: S. CVMVNIS ANTIOCHIE.

Nullus dubito, quin Sigillum hoc spectet ad Regiam Syriae Urbem Antiochiam, quo tempore erepta Saracenis sub finem Seculi a Christo nato Undecimi, Boamundo Principi, ejusque Successoribus Christianis paruit. Sed quei, petat aliquis, ibi Communitas, sive Respublica, quan-

B do fuit sub Principibus, antequam Infidelium jugum rursus subiret? Sed exempla Communium sub ipsis Principibus in Italia crebra fuere, ut infra videbimus in Dissertatione LIV. de Principibus.

Supra de Sigillis, sive Bullis Plumbeis Romanorum Pontificum aliqua prae-

praefatus sum. Ea verò antiquiora, quàm quidam censuerint, dixi. Nunc ad eandem veritatem confirmandam adponere juvat varias ipsorum Bullas, ex Muselliano Veronensi Museo depromptas.

Prima spectat ad *Paulum* I. Anno Christi 757. Romano Pontificatu donatum. In antica visuntur capita Apostolorum Petri & Pauli. In postica legitur ΠΑΥΛΟΥ, idest *Pauli* Papae.

Secunda est *SERGII PAPAЕ*. Num Primus hujus nominis electus Anno Christi 687. an Secundus, qui Pontificatum iniit Anno 844. an Tertius in Apostolicam Sedem ingressus Anno 904. heic designetur, nemo facile decernat. Alteram *Sergii* Bullam, eamque diversam, infra dabo, ita ut conjecturae locus sit, hanc spectare ad Primum, aut ad Secundum.

Tertia est *ZACHARIAE PAPAЕ*, qui Anno Christi 741. ad Romanum Pontificatum evectus fuit.

Quarta *LEONIS PAPAЕ*. Et heic incertum est, num Tertius Anno 795. electus, an Quartus, an alius e Successoribus ejusdem nominis indicetur. Veri tamen simile est, ad Tertium hanc Bullam spectare.

Quincta *GREGORII PAPAЕ*. Fieri potest, ut haec referenda sit ad Quartum Anno Christi 827. electum. Attamen si qui ad posteriores ejusdem nominis Pontifices, inspectâ potissimum characterum formâ, referre hanc malit, minime obstitam.

Sexta *SERGI PAPAЕ*, quum diversa a praecedenti sit, spectare potest aut ad Secundum, aut ad Tertium.

Septima *LEONIS PAPAЕ* parum a praecedentis Leonis Bulla distat, ita ut vix diversa videatur. Si dissimilem statuas, fortassis indicabit Leonem IV. Anno Christi 847. electum.

Octava *STEPHANI PAPAЕ*. Difficile decernas, ad quemnam e Stephanis Romanis Pontificibus sit referenda. Saeculo Christi Nono Romanam Cathedralam tenuere Quartus, Quinctus, & Sextus: Decimo Septimus, & Octavus. Unus ex his heic designatur.

Nona *MARINI PAPAЕ* veri similiter ad Primum hujus nominis spectat, electum Anno 882. Si tamen illam Marino Secundo adscribere malis, Anno 943. ad Pontificatum adsumtum, per me licet.

Decima, Undecima, ac Duodecima *IOHANNIS PAPAЕ*, utpote quae diversam Monogrammatum & characterum formam gerunt, tres diversos Romanos Pontifices signant, puta *Johannem XII.* Anno 955. electum, *Johannem XIII.* Anno 965. & *Johannem XV.* Anno 985. Nihil tamen certi in his statuere ausim.

Decima tertia, in qua legitur *BENEDICTVS PAPAЕ*, mirandi tibi causam praebebit, Soloecismum heic offendenti. Sed condonandum inscitiae temporis illius. Etiam supra ad Bullam X. animadverteris in Monogrammate legi *IOANNES PAPAЕ*. Verum sit-ne haec referenda ad *Benedictum VI.* Anno Christi 972. in Petri Cathedralam investum, an ad Septimum Anno 975. an ad Octavum Anno 1012. electum, quisnam certo decernere queat!

Decima quarta *PASCHALIS PAPAЕ*, potius quàm ad Primum, Anno Christi 817. in Apostolicae Sedis successionem vocatum, pertinere putato ad *Paschalem Secundum*, Anno 1099. Romanorum Pontificem renuntiatum.

Decima quincta praefert capita Apostolorum cum literis S. PA. S. PE. In altera facie *HONORIVS. PP II.* qui Anno 1124. Petri Cathedralam con-

scen-

scendit. Cur autem Sanctus Paulus praecedere heic videatur Sancto Petro, disputarunt jandiu Eruditi. Non est meum ingredi in hujusmodi controversiam.

Decima sexta, uti & omnes fere subsequentes, exhibet eadem Apostolorum capita ac literas: CELESTIVS. PP. III. Romanum Pontificatum adeptus Anno 1191.

Decima septima hanc Epigraphen praefert: INNOCENTIVS PP. III. Anno 1198. electus.

Decima octava inscripta est hisce verbis HONORIVS PP. III. ad Petri sedem evectus Anno Christi 1216.

Decima nona has literas exhibet: GREGORIVS. PP. VIII. Anno 1229. Apostolorum Principis Successor.

Vicesima hanc Inscriptionem habet: ALEXANDER. PP. III. Anno 1254. ad Romanam Cathedram provecctus.

Vicesima prima his verbis signata est: MARTINVS. PP. III. Spectat ad Annum Christi 1281. quo is fuit electus.

Vicesima secunda epigrapha hac notatur: HONORIVS. PP. III. qui Anno 1281. in Apostolicam Sedem ingressus est.

A Vicesima tertia has literas praefert: NICOLAVS. PP. III. cui Anno 1288. Pontificatus Romanus conlatus fuit.

Vicesima quarta inscripta est: BONIFATIVS. PP. VIII. Anno 1294. in Sedem Petri deductus.

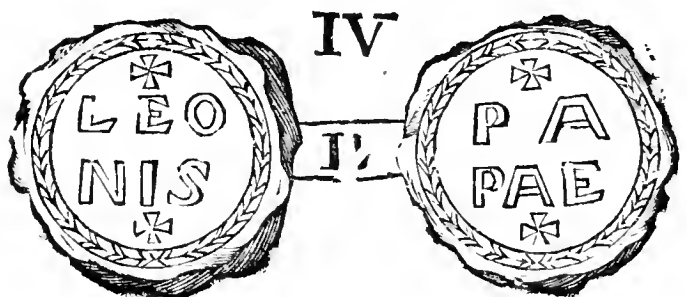
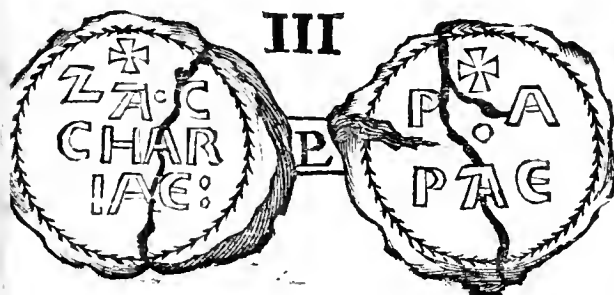
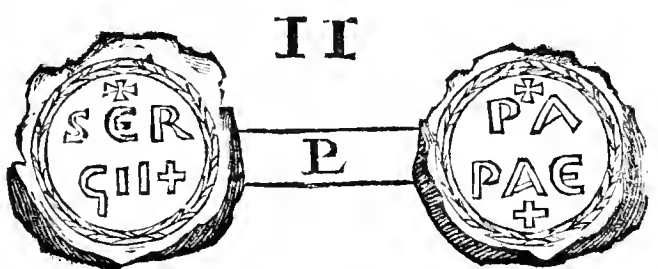
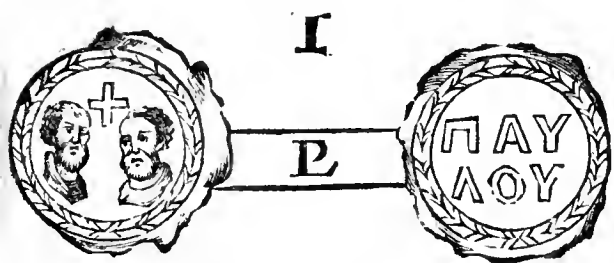
B Vicesima quinta literas has e nobis offert: GREGORIVS PP. XI. Is Anno Christi 1370. Pontificatum Romanum suscepit.

Vicesima sexta inscribitur: VRBANSVS. PP. VI. Anno 1378. electus. Adduntur Aquilae duae.

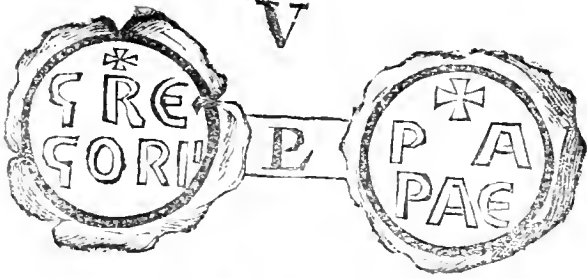
Vicesima septima nobis exhibet has literas: MARTINVS. PP. V. Anno 1417. electus & sacratu Pontifex.

C Vicesima octava spectat ad eundem Pontificem, sed a priori diversa est, cum literis MARTINO V.

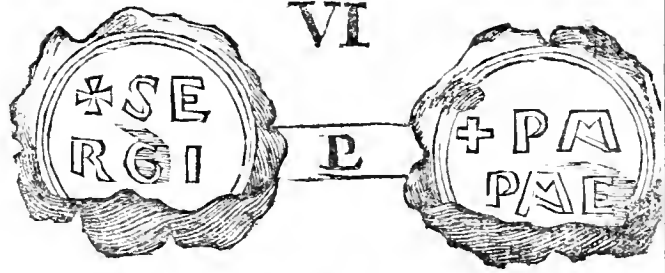
Denique vicesima nona Bulla pertinet ad Romanam Curiam, Pontificatu, ut puto, vacante. Visitur ibi Tiara Pontificia cum epigrapha: BVLLA CVRIE. DNI. NRI. PAPE. In postica Claves Pontificiae decussatae, cum Cruce & literis DNI CIVITATIS AVINIONIS, idest Papae Domini Civitatis Avenionensis.

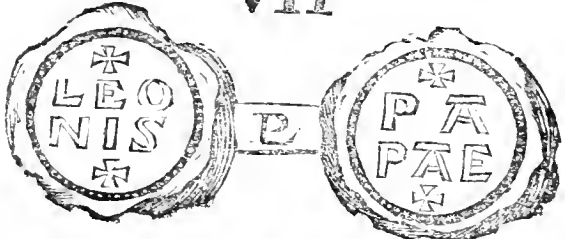
V

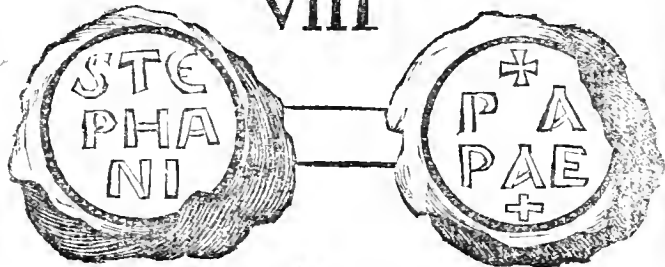
VI

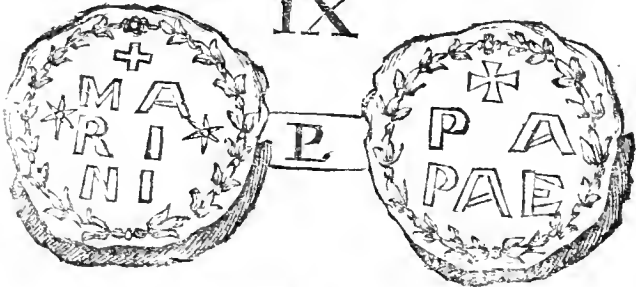
VII

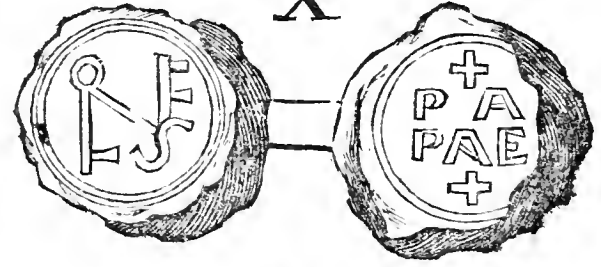
VIII

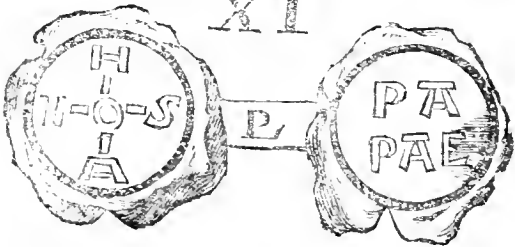
IX

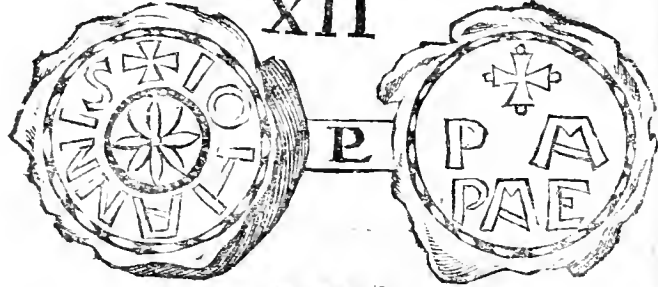
X

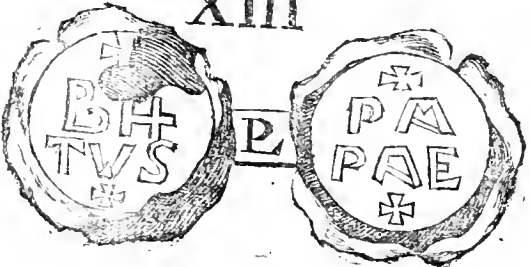
XI

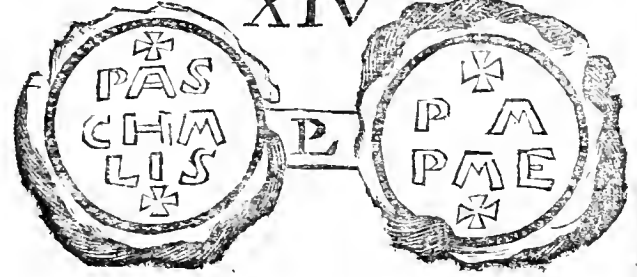
XII

XIII

XIV

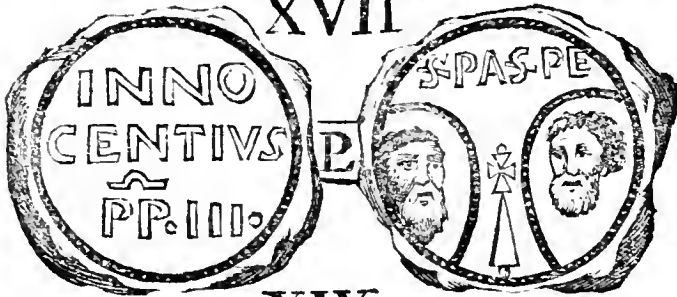
XV

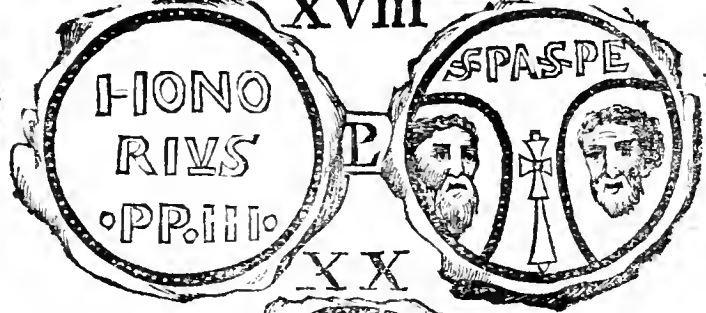
XVI

XVII

XVIII

XIX

XX

XXI

XXII

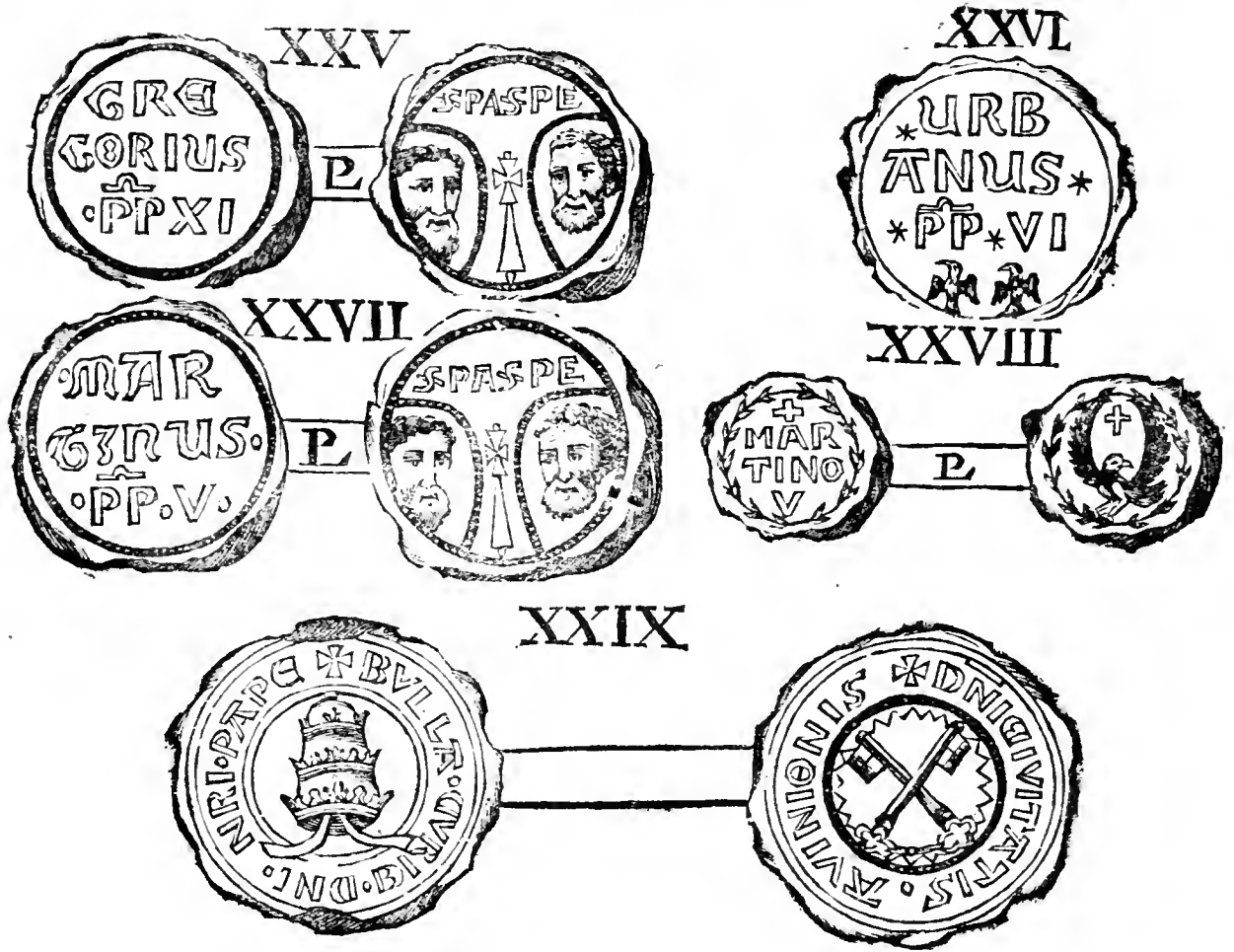

XXIII

XXIV

Quod tamen in primis animadvertendum est in praesenti argumento, non Romani tantum Pontifices antiquis temporibus, Sigillis sive Bullis Plumbeis usi sunt, sed & alii Episcopi, & Principes, immo Magnates quoque alii nobilitate conspicui. Quod quum considero, quae antea memorata mihi fuere de facultate Bullae Plumbeae concessa privilegii loco Ducibus Venetis, & Civitati Lucensi, vix apud me fidem obtinere incipiant. Si enim id licuit Nobilibus viris, cur non & Principibus, quales fuere

A vetustis etiam Seculis Venetiarum Duces? Hujusmodi verò morem luculentioribus exemplis confirmatum nunc eo, alias adferendo Bullas a Clariss. Blanchinio olim visas, quas mihi suppeditavit praeclaudatus Veronensis Archipresbyter Musellius.

B Prima Bulla Plumbea in antica has exhibet literas: IOH ET DECIBILIS V PA; idest *Jobannes, & Decibilis Viri Patricii*. In postica SCS ERASMVS. Ad Illustres Principes pertinet haec Bulla, videlicet ad *Jobannem, ac Decibilem Cajetae Duces*.

Leo-

Leonem Ostiensem audi, narrantem acta Anno Christi 915. in Chronic. Casinenf. Lib. I. Cap. 52. Veniens Nicolaus Patricius, eos primum, quos familiares sibi ac foederatos Saraceni habebant, idest Gregorium Ducem Neapolitanum, & Ducem Cajetae Johannem, Patriciatu illis honorem ab Augusto deferens, ab eis disjungere studuit. Non hic tamen in Bulla ista memoratur, quippe Decibilis filius. Rursus accipe, quae idem Ostiensis tradit Lib. II. Cap. 37 Quam Turrem, inquit, Johannes, Imperialis Patricius, Cajetanus filius Docibilis (ita ille pro Decibilis) Hypati pro Agavenorum dissipatione temporibus Johannis Octavi Papae construxerat. De ipso Decibili agit idem Historicus Lib. I. Cap. 42. inquit: Decibilis quidem tunc illis (idest Cajetanis) in Ducem praeerat, qui tantum decus sibi suisque inlatum minime ferendum ducens, misit Agropolim &c. Itaque circiter Annum 875. Cajetanis praeerat Decibilis Dux, Patricius, & Hypatus, idest Consul. Exstat etiam Epistola 38. Johannis VIII. Papae, Docibili, & Johanni Hypatis Cajetae inscripta. Erchemperto quoque in Historia num LV. memoratur Decivilis Dux Cajetae. Ex hac autem Bulla discimus, Decibili patrem aut fratrem fuisse Johannem seniore, & ipsum Cajetae Ducem, cujus nomen in filio suo Decibilis renovavit. Porro Sanctus Erasmus Cajetae patronus est, ibique sacrum ejus Corpus colitur, illuc adductum a Bono Cajetanae Civitatis Episcopo, una cum Docibile Johannis Patricii jam defuncti filio Patricio, uti habetur in Vita Sancti Erasmi apud Bollandistas ad diem II. Junii.

Secunda Bulla plumbea Monogramma exhibet. Cujus autem viri nomen ibi contineatur, nondum divina-

A re potui. In altera facie legitur IN SCA TRINITATE CONFIDENS.

Tertia praefert Monogramma incerti hominis, nisi sit SERGI. Circumstant literae corrosae, inter quas tamen perspicue legitur DIACONI. In postica visitur Grus, Rota, & Crux cum literis FE

B Quarta plumbea Bulla constat ex duobus Monogrammatis quorum primum videtur MAPKOY, idest Marci. Quid alterum indicet, explicandum aliis relinquo.

Neque minus obscura sunt Monogrammata gemina, quae in Bulla quinta spectantur. In antica facie praeter Monogramma legi videtur τῷ δούλω σου, hoc est, Servo tuo.

C Sexta Bulla est ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, idest Theodori Patricii. In altera parte Monogramma caliginosum est. Novimus, Theodorum Patricium, cognomento Calliopa, Exarchum Ravennae Anno Christi 650. de quo Anastasius in Vita Theodori Papae. Theodorus alter, Patricius & Exarchus Ravennae memoratur ab Agnello in Vita Theodori Archiepiscopi Ravennatis, & usque ad Annum 686. Exarchatum rexisse creditur. Ad alterutrum ex istis pertinere videtur Bulla. Aliquod etiam Ravennae vestigium in Monogrammate fortasse reperias. Attamen quum & alii Theodori Patricii occurrere possint, nihil de hac re decernendum puto.

D Bulla septima est cujusdam IOHANNIS. In altera facie visitur avis.

Bulla octava est cujusdam THEODOSII, cum Monogrammate perquam obscuro.

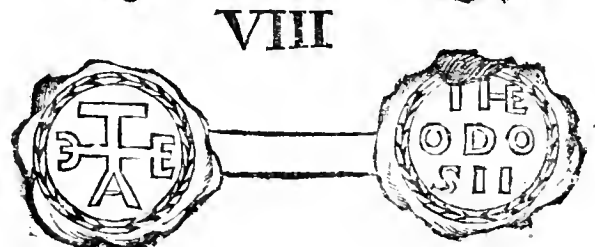
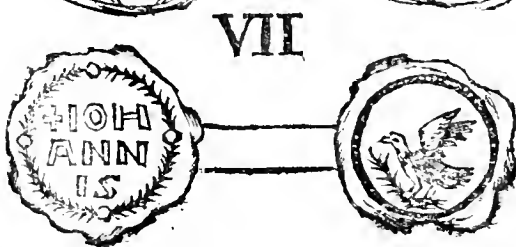
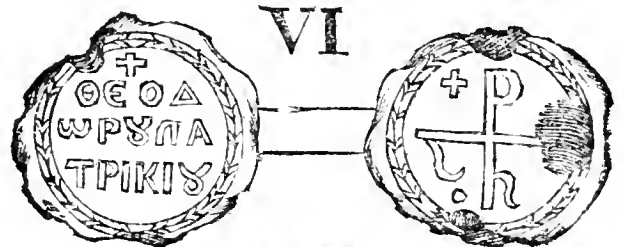
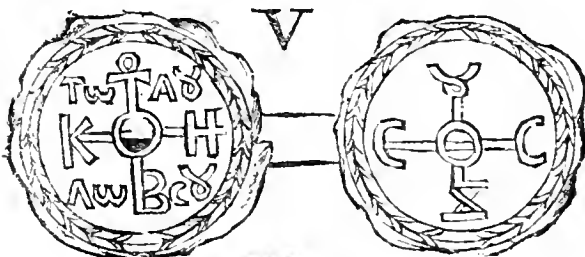
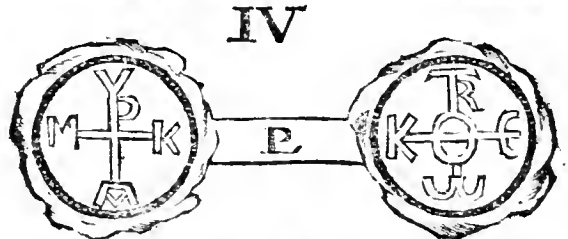
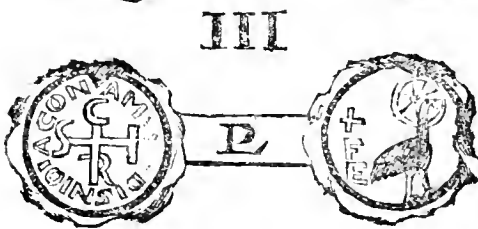
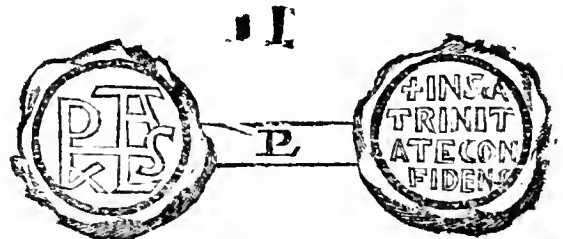
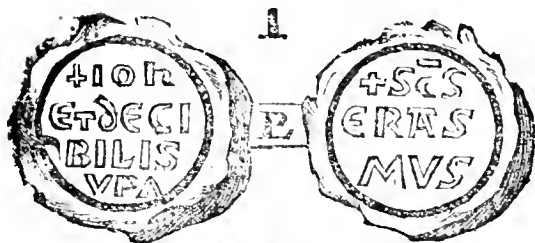
E Nona Bulla pertinet ad quendam THOMAM. Additur Monogramma tenebrosum.

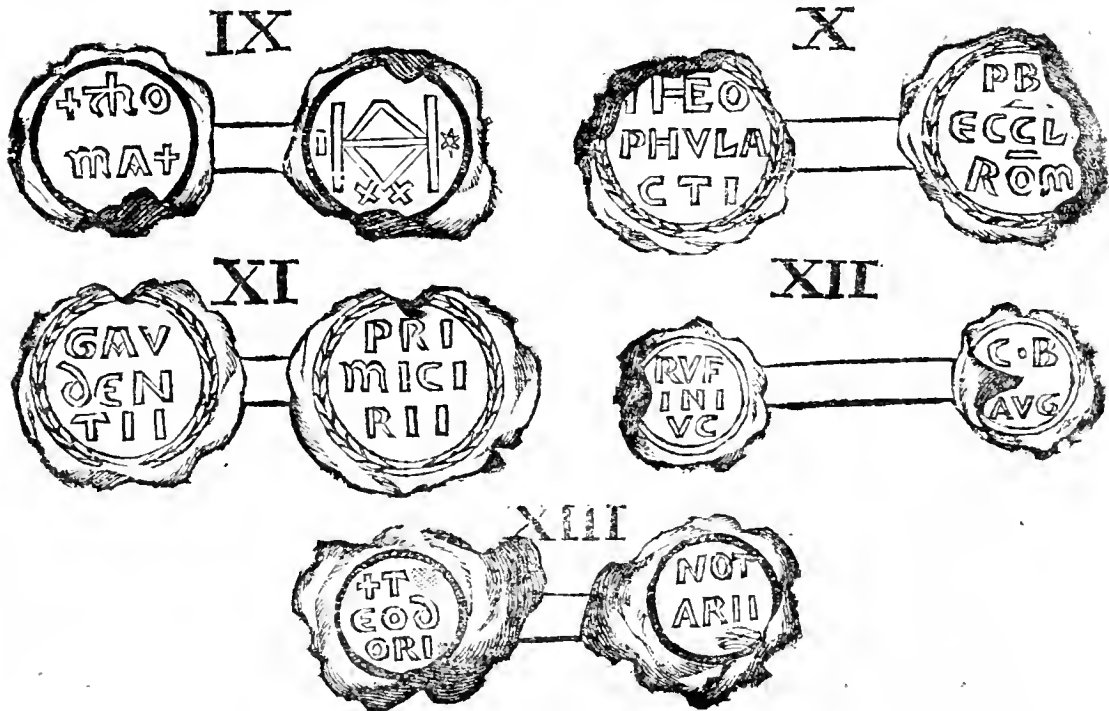
Decima est THEOPHYLACTI Presbyteri Ecclesiae Romanae. Suspicio mihi enata est, hunc ipsum postea ad Romanum Pontificatum e-
 vectum fuisse sub nomine *Benedicti VIII.* Anno Christi 1012. nam is etiam se se *Theophylacti* nomine inscri-
 bebatur, uti ostendam in Dissertatione LVI. de Religione Christiana, atque antea in Notis ad Chronicon Fas-
 sense Part. II. Tomi I. Rer. Ital.

Undecima Bulla est GAUDENTII PRIMICIRII, ut puto, Romanae Ecclesiae.

A Duodecima est RVFINI V C, i-
 dest *Viri Clarissimi.* In postica C. B. AVG. Haec mihi vetustissima inter haecenus productas creditur. Neque dubito, quin Rufinus iste amplissimo aliquo munere functus fuerit in Aula Augustorum. Sed quis ille? petat aliquis. Nihil ego respondere ausim. Id tantummodo dicam, referendam minime videri Bullam ad Rufinum Consulem famosum sub finem Seculi a Christo nato Quarti.

B Decima tertia est THEODORI NOTARII, de quo nil dicendum habeo.

Ad haec monuit me per literas singularis amicus meus Ignatius Maria Comus; Patricius Neapolitanus, elegantissimi vir ingenii, complura ex hujusmodi Sigillis adservari Romae apud celebrem Romanarum antiquitatum venatorem Franciscum Fisoronium; e quibus nonnulla adnotabo.

PETRI NOTARII.

DAMIANI NOTARII. Aquila visitur in parte adversa.

GREGORII NOTARII. In postica parte Aquila.

ISMARAGDVS. Aquila a tergo. Erit, qui suspicetur, pertinere Sigillum hoc ad *Smaragdum* Exarchum Italiae iterum Anno Christi 602. Sed quum nullo titulo ejus nomen exoretur, conjecturis parcendum puto.

STEPHANI PRESBYTERI. A tergo capita duorum Augustorum.

A MARCI MONACHI. In postica visitur Deipara cum Pucro.

THEOPEMPTI DEF. idest *Defensoris*. A tergo Aquila.

THEDOSII PRESBYTERI. In averfa parte capita Apostolorum Petri & Pauli.

AE. In postica PATRICII.

B ΓΡΗΓΟΡΙΩΠΑΤΡΙΚΙΩΣΤΡΑΤΗΓΩ ΣΥΚΕΛΙΑΣ, idest *Gregorio Patricio, Stratego Siciliae*. Is fortasse est *Gregorius* ille *Patricius*, qui a *Basilio* Graecorum Imperatore ad *Ludovicum II.* Augustum una cum classe missus fuit ad *Barenfis* Urbis obsidionem Anno Christi 870. Vide *Paralipomena* Anonymi *Salernitani* a me edita Part. II. Tomi I. *Rerum Italicarum*, Cap. 93.

C ΠΑΤΑΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, idest *Pauli Archiepiscopi Thessalonicas*.

MAPINΩ BACIAIKΩC. A tergo: ΘΕΟΤΟΚΕ CYN TO TIO COTY K. Ideſt: *Marino regaliter Deipara una cum Filio tuo.....* Poſtrema litera quid ſibi velit, non aſſequor.

CYMEON ΔΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ, hoc eſt, *Symeonis Servi Deiparae*. A tergo viſitur Virgo cum infante Jeſu.

ΔΟΥΛΑΚΙΤΙΟΥC. Ideſt, uti in averſa parte ſcribitur Latinis literis DVLCITIVS.

ΚΑΜΠΟΥΛΩ ΤΠΑΤΩ, nempe: *Campulo, Conſuli*.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΠΑΤΟΥ ΚΑΙ ΑCCHΚΡΗΤΗC: In averſa facie ΔΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ pro Θεότοκω: hoc eſt *Johannis Conſulis, & a Secretis*, ut puto, *Servi Deiparae*.

CΤΕΦΑΝΩ ΠΑΤΡΙΚΩC ΔΟΥΚΙ. Fortaſſe ΠΑΤΡΙΚΩ ΚΑΙ ΔΟΥΚΙ, ſcilicet, *Stephano Patricio, & Duci*.

ΝΙΚΟΛΑΩ ΑΡΧΙΕΠΙCΚΟΠΩ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩC

A NEAC ΡΩΜΗC. Ideſt *Nicolao Archiepiſcopo Conſtantinopolis Novae Romae*. In poſtica viſitur Deipara, puerum Jeſum in ulnis geſtans. Anno Chriſti 976. Nicolaus II. Patriarchatum Conſtantinopolitanum iniit. Tum Anno 1089. Nicolaus III. Deinde Anno 1147. Nicolaus IV. Ad unum ex his pertinere Bulla videtur.

B Plures verò id genus plumbeas Bullas exſpectet Lector ex eruditis Diſſertationibus, quas ſperare nos facit nuper laudatus Ficoronus, ejuſmodi monumentorum indefeſſus collector. Unum addam, quod mihi perquam peregrinum, & vix credibile viſum fuit, nempe, ut eruditus ille Vir me per literas monuit, apud ipſum adſervari Bullas plumbeas ab Imperatoribus ipſis Ethnicis adhibitas ad ſua Diplomata, videlicet a Trajano, Lucio Vero, & aliis; ejuſque rei veſtigia manifeſta ſuperſeſſe in foramine, per quod chordula ducebatur membranae adnexa. Quare vides antiquitatem huiuſce ritus ad noſtra uſque tempora propagatum.

DE EMPHYTEUSIBUS,

P R E C A R I I S,

E T

LAICORUM DECIMIS,

D I S S E R T A T I O

T R I G E S I M A S E X T A.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

1957

RECEIVED 11 30 57

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILLINOIS

DISSERTATIO

TRIGESIMASEXTA.

Liquid etiam de *Emphyteusibus* dicendum est, quod is Contractus non minus antiquis temporibus, quam nostris, plurimum in usu fuerit. Nofunt omnes, eâ voce designari Contractum, quo traditur alicui fundus ad fruendum spatio interdum certo temporis, aut, ut plerumque fit, in perpetuum, & in heredes transiens, ea lege sive conditione, ut is fundus melior, aut saltem non deterior efficiatur, directum verò dominium concedenti reservetur, & Emphyteuta quotannis domino eidem pensionem quampiam aut gravem aut levem persolvat. An antiquiores Romani Contractum hunc noverint, non satis liquet. Exploratum quidem est, Justiniano I. teste, Zenonem Imperatorem legem tulisse circiter Annum CCCCLXXVIII. *quae Emphyteuseos Contractus propriam statuit naturam*. Vide in Codic. Justinian. Titulum de *Jure Emphyteutico*. Memorantur etiam

A in Codic. Theodosian. Lib. XI. Tit. 19. *Emphyteuticarii possessores* in Legge Anno Christi CCCLXIV. promulgata a Valentiniano & Valente Augustis, uti & in altera Arcadii & Honorii Anno CCCXCVIII. emissâ, *praedia Patrimonialia & Emphyteutica*, quae vetustatem ejusmodi Contractus ostendunt. Subsequentis temporibus B *Libelli, Precariae ac Praestariae* nomine donatae sunt Emphyteuses. Cujus *Libelli* originem si a Cujacio petas, is tibi responsum dabit Lib. primo de Feudis: *Libellarium Contractum esse venditionem, quae fit scripturâ interveniente certo pretio &c. Dixi scripturâ interveniente: brevi scilicet scripturâ; & inde nomen*. Propius fortassis C ad originem vocis accedat, qui mecum senserit, non aliunde natam vocem, quam a *Libellis* supplicibus, qui olim porrigebantur ad impetrandam Emphyteusis titulo rem quampiam immobilem. Hujusce ritus vestigia diu retinuit celeberrima Ravennas Ecclesia. Specimen Lector accipiat, ex D Archivo Estensi descriptum.

Charta Emphyteusis multorum praediorum, quae Azo Diaconus Ravennatis Ecclesiae, & Abbas Praepositus Sancti Vitalis concedit Amelrico & Francae conjugibus, Anno Christi 903.

„ IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Regnante Henrico Rege filio quondam Henrici Imperatoris.
Tom. VII.

„ peratoris, Anno Octavodecimo,
„ sub Anno Dominice Incarnationis
„ Millesimo Septuagesimo Tertio die
R XXI.

„ XXI. Mense Novembri, Indictio-
 „ ne XII. Exempla ex autentica ex-
 „ tracta Carte Libelli, quem fecit
 „ Azo Diaconus & Prepositus San-
 „ cti Vitalis in Amelrico & Fran-
 „ ca Jugalibus diebus vite illorum
 „ tantum.

IN nomine Dei eterni. Domino nostro
 Lodoicus magno Imperatore Augusto,
 Anno ejus Quarto, die Tertio, Mense
 Madio, per Indictione Sexta. Petimus
 a vobis Domino & venerabili Azo Dia-
 conus Sancte Ravennatis Ecclesie & Ab-
 bas Prepositus Sancti Vitalis, sito in
 Reg. Sanctorum, uti nobis Amel-
 rico & Franca jugalibus Libello die-
 bus vite nostre tantum, de rem juris
 sancte Ecclesie vestre territorio Adria-
 nense: idest Curte vestra Valletiniana
 una, & Silva cum omni jure suo, &
 cum amplicto suo, seu cum apenditiis
 suis, terris, vineis, campis, pratis,
 pascuis, silvis, arbutis, arboribus, u-
 na cum ajacencia & pertinentia sua in
 integrum. Similique modo concedere ju-
 beatis Curte vestra, que vocatur Fon-
 tanella & Rio una cum silvas Querenti
 & Silva Mandria, cum omni jure
 & amplicto suo, una simulque fundo
 Purpuraria, & fundo Ravinale, &
 fundo Ronci, seu fundo Fulnitico, si-
 mulque fundo Dumtorio, & fundo La-
 vize, vestra quoque portione, quod est
 ipsa suprascriptas res in prescripto fundo
 Fontanella & Rio tornaturas duocenti
 quinquaginta, atque in fundo Purpura-
 rea tornaturas centum, seu in Mandria
 sortes duas, atque in Querenta sortes
 duas, seu in fundo Ravinale tornatu-
 ras cinquanta, atque in fundo Ronci
 tornaturas. ci, seu in Fulnitico tor-
 naturas centum, atque in Valletiniana,
 & in fundo Sorisini sortes decem, &
 in Dumtorio sortes tres, atque in La-
 vize sortes tres, atque fundo qui voca-
 tur Soricini, similiter cum omni jure

A suo, & cum amplicto suo in integrum.
 Similique modo concedere jubeatis vestra
 quoque portione de Massa Ruvina cum
 omni jure & amplicto suo, quod est a
 ratione facta Mansos viginti & quin-
 que; atque vestra quoque portione de
 Saleta Gantoni, idest a ratione facta
 Mansos decem. Ipsas suprascriptas res
 habere, agregare, meliorare, restaurare,
 finisque defensare debeamus sine omni
 negligito aut dolo vel fraude, una si-
 mulque juria & pertinentia sua ad su-
 prascriptas Curtes, ad suprascriptas sil-
 bas, & ad suprascriptas fundoras, seu
 casalias, & dossos, atque corrigias, &
 valles, atque proras pertinentes ad om-
 nia in integrum: salva sanatione, &
 proprietates seu donationes eidem vene-
 rante Ecclesie vestre dare atque persol-
 vere debeamus pro fruacione & fructi-
 ficacione ipsis suprascriptis per omnique
 Indictione pensu nomine auri obtimi So-
 lidos septem in Festivitate Sancti Vita-
 lis tantum, ut dictum est, pensio persol-
 vatur, sine aliqua tardietate vel mo-
 ra. Si qua vero pars nostra, qui Li-
 bello non observaverit, det pars parti
 pena, quam ad invicem compromiserunt,
 pena auri obrizo mancosos viginti, &
 post pena absoluta Libello in suo robo-
 re firmitatis permaneat ad omnia.

Actum in Curte nostra Casimaria
 Territorio Motinense.

Azo Diaconus huic Libello a me
 facto suprascripte Silve & fundora &
 Valles territorio Adrianense diebus vite
 vestre Jugalibus a pensu auri Solidos
 septem, manu confirmavi.

Signum manibus de testibus Amizo,
 & Regizo, seu Martino, atque Bo-
 sius, & Bertaldo a rogatis a testibus
 ad omnia suprascripta.

Scripti ego Jamace Notario, scilicet
 qui scribere tale paginam Libelli post
 roborata a testibus tradata complevi &
 absolvi.

Ego

Ego Johannes Dei misericordia Tabellio Ravennas huic pagine exempli complevi & absolvi.

En ergo ut Amelricus & Franca primo petebant (idque ut recte conjicere possumus, porrecto supplici Libello) ut sibi tot tundorum copia in emphyteusim concederetur. Quum annuisset Azō Abbas Praepositus Monasterii Sancti Vitalis Ravennatis, Notarius Chartam ea de re conscribebat in *Casmaria territorio Mosinense*, nunc *Casumaro*. Hic autem Amelricus idem prorsus fuisse videtur, qui *Marchionis* titulo postea auctus, memoratus mihi fuit in Antiquitatibus. Estensibus. Par. I. Cap. 23. pag.

A 223. Cujus Provinciae Marchio is fuerit, nulla mihi monumenta prodidere, nisi quod is in postremis suis tabulis a me productis in Dissertat. XXI. de Italiae statu appellatur *Almericus gloriosus Marchio de Civitate Mansuae*. Quare unum addam, Peregrinum Priscianum Ferrariensem in suis Collectaneis MStis in Estensi Bibliotheca adservatis suppeditasse mihi inter ceteras Chartas ad ipsum Amelricum, sive Almericum spectantes unam, quae licet decurtata, haec sibi locum poscit, utpote antiquarum Emphyteuseon exemplum, ad rem nostram faciens.

Charta Emphyteusis facta Amelrico Marchioni & Francae Comitissae
Conjugibus a Petro Archiepiscopo Ravennate, Anno 945.

I N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dco propitio, Pontificato Domni Martini summi Pontificis & universalis Pape in Apostolica sacratissima Petri Sede Tertio, die Octavo..... Petrus Servus Servorum Dei, divina gratia Archiepiscopus, Nobili genere, & glorioso Viro, Amelricus Christi misericordia Marchio, & Franca gloriose Comitisse jugalis, atque uno successori vestro. Petitioni vestre, que habetur in subditis, libenter accommodamus assensum, ob hoc quia nec munificentia deperis, nec percipientibus in perpetuum, quod datur, acquiritur. Et quoniam sperastis, uti fundum, qui vocatur Baltonis, in integrum, in terra, fines ejus ab uno latere fundo Leuvu Minori, ab alio latere fundo Grumulo, seu a tertio latere Fessa, que dicitur Gallallione, atque quarto latere Canale: que superscripte denominate locorum vobis convente per Precepti paginam da Genitori vestro.....

C lle meruit habere ad Dominum Dominicum Archiepiscopum antecessori nostro, cum vineis, terris, campis, pradis, pasculis, silvis, salebris, facionibus, & cum omnibus a predictis rebus pertinentibus, constituto territorio jure Sancte nostre Ravennatis Ecclesie Plebem Sancti Apollinaris in Campilio..... & Sancti Georgii in Tamara, jure Sancte nostre Ravennatis Ecclesie: En scite, uti..... cario modo postulatis largiri, ea minime cuiquam per Emfiteulim in antea sunt largitas, his juste & rationabiliter a nobis petistis, qui supra Nobili genere & glorioso Viro Almericus Marchio & Franca gloriose Comitisse jugalis, & uno successori vestro, eo tenore, ut unus ex vobis, qualem Dominus antea de hac luce vocare dignatus fuerit, constituimus, ut illum, qui supervixerit, omnibus predictis rebus habere & possidere debeat in se, & uno successori suo, qualem a diebus obitus sui assignaverit, donec nos divinizatis

ratis in hac luce jusservit permanere, A
sub aureos infringendos
Reliqua desiderantur.

Habes heic *Martinum* Papam. Au-
thentica pergamena *Marinum*, uti ve-
ri simile est, prae se tulerit: quod
nomen *Amanuensis* aut non satis per-
ceperit, aut sibi duxerit corrigent-

dum. Alteram quoque Chartam ad-
do ex supra laudati *Prisciani* Adver-
sariis *MStis* deoroptam, ut inde
luculentius intelligatur peculiaris for-
ma Chartarum *Ravennatis Ecclesiae*,
e quibus non paucas adhuc adservat
Estense Archivum.

Charta Emphyteusis nonnullorum agrorum facta Adelzao
& Miliae Nobilibus conjugibus a Petro Archiepi-
scopo Ravennate, Anno 955.

IN nomine Patris & Filii & Spiri-
tus Sancti. Anno Deo propitio Pon-
tificatus Domni Agapiti summi Pontifi-
cis & universalis Pape in Apostolica
sacratissima Beati Petri Sede Decimo,
sicque Regnantibus Domino *Berengario*
& *Adelberto* ejus filio piissimis Regi-
bus Anno Quarto, die XIV. Mensis
Martii, Indictione *Decimatertia*. *Petrus*
servus servorum Dei, divina gratia
Archiepiscopus *Adelzao* ex genere *Francorum*,
& *Milia* Clarissima femina,
seu filii & nepotibus vestris tantum.
Petitioni vestre, que habetur in subdi-
tis, libenter accommodamus assensum,
eo hoc quod nec munificentia deperit,
nec percipientibus in perpetuum, quod
datur, acquiritur. Et quoniam spera-
bitis, ut duorum fundorum, quorum vo-
cabula sunt *Pantei* & *Candiana* inter
confines ipsorum fundorum, & singulis
lateribus, hoc est, fundo *Agello de Cam-
po Merule*, seu *Corrigio de Beurcho*,
atque loco, qui vocatur *Quirenta*, &
Sabluncello, & *Fabrufiano*, & *Culiano*,
Sermanet in Agello cum ter-
ris & vineis, campis, pratis, pascuis,
silvis, salectis, sationalibus, & omni-
bus eisdem pertinentibus, constitutis ter-
ritorio *Ferrariensi*, & *Plebe Sancti Ste-
phani in Gallico*, jure *Ecclesie nostre*
Ravennatis, emphyteothecario nomine

B postulatis largiri, si minimecumque per
emphyteosim sunt largita, vel si juste
& rationabiliter a nobis petitis, & a-
liis minime detinetur, vobis Nobili vi-
ro *Adelzao* ex genere *Francorum*, &
Milia Clarissima femina jugale, seu fi-
liis & nepotibus vestris amodo, donec
vos *Divinitas* in hac luce jusservit per-
manere, sub *Denariorum XXIV.* pensio-
ne, singulis quibuscumque *Indictionibus*
Astoribus *Ecclesie nostre Ravennatis*,
ea conditione prefixa, ut nostra res ve-
stris propriis expensis seu laboribus pu-
tare, runcare, pastinare, propagnare,
defensare, & in omnibus meliorare de-
beatis, nihilque de omni expensa, quam
inibi feceritis, ab *Astoribus* sancte nos-
tre *Ravennatis Ecclesie*, insuper affixa
D pensioe quoquo modo reputare debeatis,
nullasque tarditates aut negligentias ad
inferendas nostras pensiones, quas ad
cultura vel melioratione predictarum re-
rum facere debeatis, sed ante nominatas
pensiones omni anno in fine nec infra
in *Indictione* sine aliqua excusatione aut
dilatione *Astoribus* sancte nostre *Ra-
vennatis Ecclesie* persolvere debeatis. Et
E nec unquam possitis predictas nostras res
alicui vendere seu transferre, vel in a-
lio venerabili loco relinquere audeatis
per nullum ingenium vel argumentum.
Sed nec aliquando adversus sanctam nos-
stram

stram benefactricem Ravennatem Ecclesiam quicquam contra justitiam tractare aut agere, nisi propria causa, si contigerit, per justitiam tantummodo venturare audeatis. Quod si in aliqua tarditate aut negligentia vel controversia inventi fueritis, & contra agere de his, que superius, affixis conditionibus, non solum de hoc per pactum recadatis, verum etiam dare debeatis parti nostre Sancte Ravennatis Ecclesie ante omnem litis initium, aut inde..... pene nomine auri obrizi Libram unam. Et si non solveritis &c.

Vidi ego, & ad manus habeo complures ex hisce Chartis, in qui-

A bus Notae Chronologicae Pontificatus, & Regni Italici, distincto ordine collocantur ad latus. In iis vero interdum infra occurrit grandibus characteribus scriptum LEGIMVS: quod ab Archiepiscopo Emphyteusim concedente factum opinor, subscriptionis consuetae loco. In aliis vero antiquorum Chartis pro Legimus, occurrit VIDIMVS: quae formula itidem subscriptionis vices implet. A ritibus autem Ravennatis Ecclesiae parum abludebat Ferrariensis, ut exemplo ex Archivi Estensis vetustissima membrana petito ostendam.

Charta Emphyteusis, qua Anselmus Archipresbyter, & Paulus Archidiaconus Ecclesiae Ferrariensis concedunt Dominico & Ursae conjugibus Casale unum ad Monasterium Sancti Salvatoris spectans, Anno 952.

I N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propicio Pontificatus Domno Agapito summo Pontifice & universali Pape in Apostolica sacratissima Beati Petri Apostoli Domini Sede Anno Septimo, Regnante Domno Berengario Regem, & Adelberto filio ejus in Italia Anno Secundo, die XV. Mense Madio, Indictione Undecima. Ferrariae. Et ideo ego Dominicus & Ursula jugales..... visi sumus Enfitheosis cartula in nomen nostrum & in filiis & nepotibus nostris da vobis Anselmus Archipresbitero, & Paulus Archidiaconus, vestrisque successoribus, idest concedistis nobis Casale uno terre, quem de jure Monasterii Beati Salvatoris pertinet, ubi nos modo sedere & habitare visi sumus, cum mansione supra se edificata, scandelata, cooperta axibus, clausa in columnellis constructa cum omni suo edificante ipso Casale cum casa super se, que est posita in

C Ferraria infra Civitatem in Regione Monasterii Beati Salvatoris, quod est in longitudine sua pedes plus minus quadraginta & quatuor, & in latitudine pedes plus minus decem & octo, & infra fines ejus. Ab uno latere possidet Leo, qui Graso, de ipsius jure, & ab alio latere possidet Anselmus Archipresbitero, seu a tercio latere Georgius Presbitero, & a quarto latere Via publica currente justa murus Civitatis, vel omnibus ad eas dein pertinentibus in integrum de infra ipsis latere dicto cum egresso & ingresso suo, & exientem in Via publica, & usque in fluvio Pado, cum antecesso suo commune ad se pertinentibus q. q. r. g. g. finibus, terminibus, cum suis justis & certis in terra finibus, usque dum vobis vo..... Dominicus & Ursula jugales seu filiis & nepotibus vestris Dominus divina gratia in anc luce jusserit permanere vitam, concedistis nobis abendum,

tenendum, defensandum, ex nostris propriis expensis seu laboribus, & nihil quod inferius adfixum.... ensione reparare debeamus. Prestante quoque vobis dictus Dominicus & Ursa jugales seu filii & nepotibus vestris vobis dictus Anselmus Archiepiscopo & Paulus Archidiaconus, vestrisque successoribus inferre debeamus singulis quibusque annis omni Marcio Mense pensione pro dicto Casale cum casa super se posita intra, inde, sine aliqua tarditate.... in argentum Denario uno titulo pensionis, ut dictum est, persolvatur. Ita &.... transiit sumus dictus Dominicus & Ursa jugales seu filii & nepotibus nostris, sicut supra legitur, ipso dicto Casale, cum casa super se restauratus, melioratus cum fuerit, revertatur ad jura Monasterii Sancti Salvatoris, cujus est jura & proprietates revertatur. Promittens propterea nullis temporibus diebus vite nostre dictus Anselmus Archiepiscopo & Paulus Archidiaconus, vestrisque successoribus ego dictus Dominicus & Ursa jugales seu filii & nepotibus nostris textus hujus cartula Enfitosis inviolare & inviolabiliter molis omnibus conservare & adimplere promittimus. Et quod sicut absit, & averta Divina potentia, & si forsitan quodvis tempore diebus vite nostre dictus Anselmus Archiepiscopo & Paulus Archidiaconus, vestrisque successoribus, sicut supra legitur, ego dictus Dominicus & Ursa jugales seu filii & nepotibus nostris aliquid contra hoc Enfitosis & Petitionis agere voluerimus, aut non observaverimus omnia eorum, quod supra legitur, ex parte vel ex totum, aut minime voluerimus per quodvis modis aut ingenium, tum daturus, nos promittimus ego dictus Dominicus & Ursa jugales, seu filii & nepotibus nostris dare vobis dicto Anselmus Archiepiscopo & Paulus Ar-

A chidiaconus, vestrisque successoribus ante omne lris initium aut interpellationem, pene nomine Nummorum quatuor, & postea soluta manente ac cartula petitionis in sua omnium roboris & firmitatem. Quam..... Cartula Infitosis petitionis, sicut supra legitur, scribendum rogavimus Andreas in Dei nomine Tabellio Civitatis Ferrarie sub die, Mense, Indictione dicta Undecima. Ferrarie.

B Signum ✠ ✠ manuum Dominici & Ursa jugales petitionis ad omnia dicta, cui relectum est.

Signum ✠ ✠ ✠ ✠ manu dicto.... Leo de Paulo. Geminiani, Stefanus, qui d.... de Baldo, ad omnia dicta, cui relectum est.

C ✠ Stefanus filio quondam Cristofalus hujus Cartula Petitionis, sicut supra legitur, rogatus subscripsi, & anc cartula tradita vidi.

✠ Petrus vjus cartula Petitionis, sicut supra legitur, rogatus subscripsi, & anc cartula tradita vidi.

D Andreas in Dei nomine Tabellio Civitatis Ferrarie, hujus cartula Petitionis, sicut supra legitur, post tradita completi & absolvi.

Undecima Indictio, quae heic scripta est, ad Annum Christi DCCCCLIII. spectat, non vero ad DCCCCLII. ut ego statui. Verum si cum superiore Charta istam conferas, pugnam inter eas deprehendes, atque heic scribendum duces Indictione Decima. Ego nihil immutatum volui, ut cuiuspiam e Lectoribus sese exercendi, quum libuerit, occasio superfit. Inde ergo Libelli (nunc Italici Livello) appellatio nata est ad Emphyteutes designandas, quod impetraturus eo titulo fundum, supplicem antea Libellum offerre Domino fundi contulit. Ad idem persuadendum accedit altera appellatio, scilicet Precaria.

quo etiam nomine antiqui significare soliti sunt Emphyteusim. Ideo enim ea vox invaluit, quod adhiberentur preces, ut fundus ad utendum ac fruendum concederetur, quandiu Domino placeret. Ulpianus & Paulus, Jurisconsulti veteres, *Precarii* vocem eâ sub ratione explicant. *Precarium*, ajunt, *in edicto Praetoris est, quod precibus petenti utendum conceditur, quamvis is, qui concessit, patitur.* Propterea Abo Floriacensis Abbas Canone 7. apud Mabillonium in *Analectis* describit *Precarias*, quae ex conventionione fiunt, & precibus obtinentur. Attamen aliquid discriminis in-

A tercessisse inter *Libellos & Precarias*; innuere videtur Charta, quam ex antiquissimo Regesto Reipublicae Mutinensis depromsi. Saepe lites effervebant inter Episcopos & Clerum Mutinensem, ac Cives, Emphyteuseon causâ: contendentibus iis, hos aut ob pensionem non solutam, aut ob mortem alicujus, aut alias ob causas, excidisse e jure suo, ac fundos directis Dominis esse restituendos. Contra nitebantur Cives. Quare post diuturnum certamen ad istam concordiam deventum est, quae adhuc in Civitate nostra viget.

B

Concordia inita inter Rempublicam, & Episcopum, aliosque Ecclesiasticos Civitatis Mutinensis causâ Feudorum, *Preciarum*, & *Libellorum*, Anno 1182.

I N Christi nomine. Anno a Nativitate ejusdem MCLXXXII. Indictione XV. die Dominico II. Kalendas Novembris. Regnante invictissimo Imperatore Frederico. Cum lix & controversia esset inter commune & Populum Mutine ex una parte, & Dominum Ardicionem Episcopum, & Dominum Bonifacium Prepositum & Canonicos Ecclesie Majoris pro Ecclesia, & Dominum Michaëlem Abbatem Sancti Petri, & Domnam Mariam Abbatissam Sanctae Euphemiae pro Ecclesiis suis ex alia, de Lege municipali & ordinamento Civitatis & Populi, quam constituerant tam in terris predictarum Ecclesiarum, quam aliorum hominum, quod tale est: Ut qui habent, vel habebunt domos vel casamenta in Civitate Mutine vel extra, infra hos fines, videlicet a Formizine ad Civitatem, & a Prato Tenzonis ad Civitatem. & a Millitaria ad Civitatem, & a Fossato Novo ad Civitatem, possint ea,

C salvâ Domini pensione, quocumque modo voluerint, dare. Et ut qui habent vel habebunt domos vel casamenta in Civitate vel extra, infra predictos fines per Feudum, succedat filia femina, si masculus defierit, in predicto Feudo: & possint ea, quoquo modo voluerint, alii concedere, dum tamen non per proprium. Et si ille, qui concessit domum vel casamentum, quod habebat per Feudum, sine filiis decesserit, Dominus non possit auferre dictum Feudum, sed recipiat qui Vassallus erat solitus recipere. Item ordinarunt Cives Mutine, ut finitâ Prechariâ Dominus cogatur eam renovare per decem Solidos unumquemque jugerum infra predictos fines: extra vero illos fines cogatur Dominus renovare bubulcam pro duobus Soldis, & Precarii teneantur renovare Libellariis secundum quod ipsi renovabant a Dominis. Et Libellarius similiter teneatur

D

E

tur renovare Libellario; nec Dominus possit auferre terram Libellario eâ occasione, quod Precarius decesserit sine liberis, sed teneatur Dominus ei secundum predictum modum renovare. Et ut in omnibus superscriptis capitulis non amittat quis jus suum, eo quod aliquo tempore steterit, quod non solverit pensionem, sed teneatur eam duplare. Et si Dominus in petenda pensione aliquas expensas fecerit, sive in Advocato proprio sive communi vel Judici, ille, qui debuit eam solvere, omnes illas expensas relarciat, quas predictus Dominus occasione pensionis sine fraude suo juramento monstraverit se fecisse. *Et ordinaverunt ea, quae supra dicta sunt de Prechariis & Libellariis, servari solummodo in illis personis, qui perpetuo sunt vel erunt Cives & habitatores Civitatis Mutine vel Suburbiorum sine fraude, & tam in presentibus quàm in futuris negotiis. Item ordinaverunt in Prechariis, quod si Precharius decedat sine illis heredibus, qui debent succedere per pactum Precharie, tunc femine ex eo dexedentes succedant, sicuti masculi debent succedere, predicto modo renovandi eis servato. Et ordinaverunt, ut possessores illorum fundorum, ex quibus aliqui redditus solent prestari, presentent illos redditus semper quandiu possident; & si ad alios possessores pervenerint, novi possessores superscriptos redditos cogantur prestare. Et si predicti Domini tam Clerici quam Laici predictas Precharias & Libellos renovare distulerint, ut supra scriptum est, postquam requisiti fuerint a Prechario, vel Libellario, vel eorum Nuntio, & trina denuntiatione facta per Rectorem Civitatis, vel ejus Nuntium, proinde habeatur, ac si Pre-*

A charia, vel Libellus renovatus fuisset. Nec interim, donec renovet, teneatur pensionem prestare. Ita tamen ut quodocunque voluerit ei renovare, cogatur Precharius vel Libellarius solvere predicta in renovatione cautam, Soldos octo scilicet, vel decem pro jugero, ut supra scriptum est.

B *Compromiserunt pariter Dominus Episcopus & predicti Clerici & Abbatissa consensu Monachorum & Monacharum, & Consules pro Communi in sex idoneos viros & honestos, & predicti Episcopi fideles atque Vassallos, videlicet Teuzum de Gorgadelle, Squarciam, & Albertum de Grasulfo, Rolandum Bajamontis, Guilielmuum A Toris, & Prodomum. Promittentes Dominus scilicet Episcopus, & singuli de singulis predictis Ecclesiis Consulibus pro communi pena centum Libras Imperiales, si non parerent omni modo eorum arbitrio, & statim post arbitrium confirmando & faciendo quod juberent. Vel si unquam per se, vel per suos successores venerint contra id, quod preceperint in futurum ab eorum parte tenendum. Similiter & Consules predicto Domino Episcopo & singulis predictorum pro singulis predictis Ecclesiis, si per se vel per suos successores non parerent predictorum arbitrio, ut supra scriptum est, a parte illorum. Hoc facto predicti Arbitri preceperunt, ostenso eis predicto ordinamento in charta scripto, ut comprobarent & confirmarent ex sua parte & Ecclesiarum suarum, & teneretur pro Lege Civitatis & Populi in terris Ecclesiarum suarum, ut ordinatum erat & scriptum: & ut promitterent per se suosque successores ita observare, nec ullam querimoniam deponere. Et si unquam contravenirent per se, vel per suos successores, consensu & voluntate Capituli, promitterent penam centum Librarum singu-*

singuli pro singulis predictis Ecclesiis, Consulibus pro Communi: & ea soluta firmum tamen permaneret. Item preceperunt predicti Arbitri, ut Dominus Episcopus haberet pro hac concordia trecentas Libras, & haberet redditus omnium Molendinorum Communis Mutine, quandiu dicta pecunia ex predictis redditibus sit ibi soluta. Et eorum precepto Homines de Consilio juraverunt, quod facerent jurare omnes Rectores, qui pro tempore erunt, quod dimittent ei predicta Molendina, & non imbrigabunt ei. Et Homines de Consilio juraverunt, quod defendent ei predicta Molendina, donec predicta pecunia sibi fuerit soluta. Et hoc totum sine fraude & ad voluntatem dicti Domini Episcopi. Item preceperunt Consulibus pro Communi & Populo toto, ut pro hoc de cetero faciant decimationes dare Canonicis, rectam Decimam in suo Quarterio, & Domini Episcopi, ubicunque conueverunt habere, vel debent habere infra predicta quarteria vel pro quarteriis, de omni blava collecta & leguminibus in agro vel in arca, in electione Canoniorum, & de vino in torculari, vel tina. Et si de cetero terra culta in pratum redigatur, integram decimam de feno. Et ut similiter de cetero facerent decimationes dare Abbati in suo Quarterio, & pro suo; & Abbatisse in suo Quarterio, & pro suo. Et decimam de blava quatuor Molendinorum Canonice, scilicet de duobus juxta pontem Porte Cistanove, & de Molendino prope domum Johannis de Bonifacio, & medietatis decime duorum Molendinorum de Sancto Marone. Et ut Consules pro Communi facerent finem & resutationem Canonicis de Molendinis juxta Sanctum Karaldum, & de Molendino, quod Canonici habent apud Sanctum Maronem, quod de cetero non imbrigabunt Molendinum, neque aquam; quam aquam debent ha-

here Canonici ad Molendinum Sancti Maronis, Jalvis duabus macinaturis Molendinorum Communis. Item Molendina Communis juxta Portam Cistanove non debent levare nec deponi neque mutari cum incommodo Molendinorum Canoniorum. Et preceperunt Canonicis, ut idem observarent in suis Molendinis. Et Abbati pro Ecclesia Sancti Petri decimam quatuor Molendinorum, scilicet Molendinum juxta domum Guidonis Novelii, & alterius prope clausuram Monasterii, & illius quod tenuit Geminianus Itte pro Communi, & illius, quod est apud Sanctum Vitum, scilicet superius, quod est prope Ecclesiam. Et Abbatisse pro Ecclesia Sancte Euphoniae decimam similiter quatuor Molendinorum, scilicet ejus, quod est prope Portam Bajuvarie, & illius quod tenuit Bocabadata & Otto pro Communi, & ejus quod est sub Prato Tenzonis, & alterius medietatis illorum duorum, que sunt apud Sanctum Maronem. Et hec omnia in omnibus predictis, deductis impensis Munnarii & portatoris. Et si aliquod predictorum Molendinorum alibi mutaretur, idem jus habeant in novo, quod in veteri.

Et si aliquis, qui habuerit terram in predictis Quarteriis, dare Decimam noluerit predicto modo, dum tamen sicut de illis, qui dare consueverunt vel debent, querimonia de hoc facta fuerit per Clericos, vel per eorum Nuntium, Reclori Civitatis vel Advocato, preceperunt, ut Rector vel Advocatus ejus recipiat absque Libello & pignore vel alia securitate & datia, & de ea cognoscat absque juramento calumpnie, & infra viginti dies diffiniat, vel diffiniri faciet sine fraude. Ita tamen, quod si Clerici voluerint probare Decimam non esse datam duobus testibus, vel per Nuntium suum, fides eis adhibeatur. Quod si facere noluerint, sint contenti sacra-

mento Nuntii rei. Et preceperunt, ut Rector, qui pro tempore erit, faciat jurare omnes Molendinarios predicatorum Molendinorum, quod dabunt rectam Decimam predicatorum Molendinorum, deductis predictis impensis. Et preceperunt, ut predicti Consules pro Communi promitterent predictis Prelatis pro Ecclesiis suis cuique centum Libras, si ita per se, vel per suos successores non observarent, consensu & voluntate Consilii Civitatis. Pro qua pena obligarent Canonicis Molendinum, quod est prope domum Johannis Bonifacii. Quod si destrueretur, obligarent eis unum de illis prope Portam Cittanove. Abbati & Monachis pro Ecclesia Sancti Petri illud, quod est prope domum Guidonis Novelli. Abbatisse & Monachus pro Ecclesia Sancte Euphoniae illud, quod est prope Portam Bajoarie. Et preceperunt, ut homines de Consilio, & Sedecim, & Quadraginta jurent per Nuntium suum, quod si potuerint, & quandoque potuerint, facient jurare omnes Rectores & Advocatos Mutine, qui pro tempore fuerint in perpetuum, rotas conventiones & arbitratorum predicatorum precepta inter Commune & Populum, & Clericos & Ecclesias factas, facere pro posse firmas teneri. Et quod homines de Consilio, & Sedecim, & Quadraginta non dent consilium neque operam, ut predictae conventiones & precepta frangantur: & quod bona fide operam dent, si Rectores vel Advocati predictum juramentum non prestiterint, quod non jurent eos sequi, nec teneant eos pro suis Rectoribus, & hoc totum observent sine fraude. Et quod predictum juramentum renovet Consilium singulis decenniis, si ab eis requisitum fuerit. Cumque presati Arbitri, ut dictum est, per omnia precepissent, presentibus scilicet partibus, utraque pars, scilicet presatus Dominus Episcopus, & Prepositus, & predicti

A Canonici, & Abbas, & Abbatisse, & Consules predicti comprobaverunt predictum laudum, & consensum per omnia prebuerunt tam verbo quam facto, scilicet faciendo predictas concessionem, & penarum ad invicem promissiones; & Homines de Consilio predicta juramenta prestando, & omnia secundum quod preceperunt, & scriptum est supra. Item preceperunt dicti Arbitri, ut Ecclesia Sancti Johannis de Bajoaria pro hac concordia haberet de cetero Decimam aliorum duorum Molendinorum Communis Mutine, illorum scilicet, que sunt apud Bajoariam. Ecclesia vero Sancti Petri de Cittanova decimam aliorum duorum Molendinorum, illius scilicet, quod est apud Casenalbene, & alterius, quod tenuit Petrus pro Communi. Et insuper ex arbitrio & precepto supradictorum Arbitrorum Consules pro Communi promiserunt dicto Domino Episcopo triginta Libras Imperiales super predictas trecentum Libras, & predicto Domino Preposito, & Abbati, & Abbatisse, cuicumque pro Ecclesiis suis alias triginta Libras Imperiales.

D Actum Mutine solemniter. Unde uno tenore plures Chartae scripte sunt.

✠ Ego Ardicionus Dei gratia Mutinensis Episcopus manu mea subscripsi.

✠ Ego Bonifacius Prepositus manu mea subscripsi.

✠ Ego Mezovillanus Canonicus manu mea subscripsi.

E ✠ Ego Fantebonus Canonicus & Presbiter manu mea subscripsi.

✠ Ego Donus Michæl indignus Abbas manu mea subscripsi.

✠ Ego Albertus Presbiter & Magiscela manu mea subscripsi.

✠ Ego Johannes Presbiter & Canonicus manu mea subscripsi.

Ego Johannes Canonicus manu mea subscripsi.

Ego Johannes sacri Palatii Notarius interfui, & rogatus subscripsi.

Equidem conjicio, *Precariam* appellatam fuisse *Emphyteusim*, pro qua impetranda petitor Ecclesiis fundum aliquem proprium offerebat, quem itidem titulo *Emphyteusis* possidere pergebat. *Libellum* verò sine hujusmodi oblatione seu compensatione factum reor. *Emphyteusis* autem nomen quoque *Praestariae* assumisse creduntur, quod fundi in *Emphyteusim* concessi non alienarentur, sed ad utendum tantummodo concederentur, & veluti commodarentur: quod verbo *praestare* olim designabant, unde in Italicam Linguam fluxit *imprestare*, *prestare*, *imprestato* &c. Vide ad hanc vocem *Ducangium* in Glossario Latino. Sunt, qui *Praestarias* speciem Feudi fuisse putant, sed sanè falluntur. Contra *Libelli* existimantur fuisse *Literae* tam accipientis, quam concedentis *Chartae*. *Clariss.* Vir P. Daniel e *Societate Jesu* Lib. 2. Cap. primo de *Militia Franc.* *Praestarias* fuisse appellatas tradit, quum quis usurpatum a se fundum aliquem ad loca sacra spectantem retinere cupiens, *preces* adhibebat apud Episcopum, aut *Abbatem* &c. ut sibi liceret eo fundo frui, dum vita sibi aut filiis aut nepotibus comes esset, annuo canone persoluto. *Praestarias* verò, quum quis Ecclesiarum Rector alicui ultro terras in *Emphyteusim* concedebat. Sed heic nonnulla sunt, quae uberiorem lucem exposcunt. Neque enim verum est, tum solum *Praestarias* intercessisse, quum usurpatio praecessisset. Neque *Praestariae* conficiebantur, nisi *Preces*, seu petitio per *Libellum* praemissa fuisset. In *Chronico Vulturneo* Part. 2. Tomi I. *Rer. Italicar.* pag. 409. *Coenobii illius Mo-*

nachi Anno Christi DCCCLXXXII. quaerebant hominem, qui de rebus *Monasterii nostri in Convenientia*, aut per *Libellarium* recipere voluisset, & nobis praestaturus esset argentum &c. Novissime invenimus Leonem &c. & statuimus, ut praestaret nobis argenti Libras triginta quinque, & daremus ei per *Libellarium scriptum Cespitem Monasterii nostri* &c. Haec omnia usque ad annos viginti novem dedimus & tradidimus, ita ut amodo & usque in ipsos annos viginti novem annualiter censum persolveret Solidum unum. Ad completum autem ipsum constitutum tempus illi, vel suis heredibus reddamus triginta Libras argenti: & ipsae residuae quinque Librae moriantur apud nos imputatae in ipsum censum. Et recipiamus ab illis praedictas res nostras &c. Haec alicui *Praestariae* origo videri possit. *Praecaria* verò *Emphyteusis*, pro qua preces offerebantur, & pecunia etiam concedenti pendebatur, sed absque ulla obligatione eam restituendi. Vide *Chartas* ejusdem *Chronici Vulturneo*ensis. Verum ne sic quidem habemus germanum discrimen inter *Praestarias* atque *Praecarias*. Itaque *Sirmondo* in *Notis ad Gallica Concilia*, & *Vossio* Lib. 3. de *Vitiis Sermon.* subscribendum est, quorum sententia fuit, *Praecariam* videlicet fuisse *Chartam* a petitore rei datam, quae adservabatur penes directum dominum: *Praestariam* autem, quae ab Episcopo, aut Abbate tradita petitori in testimonium rei concessae, ab ipso custodiebatur. Dixi, veriorrem hanc mihi videri sententiam. In additamentis ad *Chronicon Casauriense*, a me editis Part. II. Tomi II. *Rer. Italicar.* pag. 977. animadvertite *Chartam* Anno Christi DCCCLXXXIII. scriptam. Contendebat *Adam Casauriensis Abbas*,

Beczonem quemdam non obliuisse pacta Emphyteusis in scripto Precario contenta. Pro eo sententiam tulere Judices, & irrita Emphyteusis promulgata est. Tunc Abbas reddidit Bezoni ipsam Precariam, & Bezgo Abbati reddidit ipsam Praestariam. De hisce Precariis & Praestariis habes mentionem in Appendice ad Formulas Marculfi Cap. 27. 28. 41. & 42. Tom. 2. Capitular. Reg. Francorum, quibus haec eadem sententia confirmatur. Consonant & Formulae Lindembrogii Cap. 32. & sequenti. Vide ipsum quoque Marculfum in Formularii Lib. 2. num. 40. & 41. & Tomum primum Veter. Scriptor. Martene pag. 184. Charta Chronici Vulturnensis scripta Anno Christi DCCCCXXXVI. ac edita Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. nonnullos exhibet a Raimbaldo Abbate petentes, ut aliquid de rebus juris proprietatis Monasterii vestri nobis, vel ad hereditibus nostris in Praestitum detis. Agros autem eis in Emphyteusim Raimbaldus concessit. Baluzius in Appendice ad nuper laudata Capitularia Reg. Francorum, pag. 1403. Chartae cuidam Anno DCCCXII. exaratae, titulum hunc praefigit: *Precaria Canonorum Viennensium*. Rectius alicui videatur, secundum veterum morem appellandam esse *Praestariam*: nam Charta spectat ad concedentes rem in Emphyteusim. Quod & ipsi iis verbis innuunt: *Et haec Praestaria per quinquennium renovetur*. Veram

A neque exempla desunt tam concedentium, quam accipientium Emphyteusis, atque uno *Precariae* nomine utentium. In Vitis Praesulum Cenomannensium apud Mabillonium in Analectis duae memorantur *Precariae*, uno tenore conscriptae, una, quae in thesauro Civitatis Ecclesiae recondita sit, & alia, quam ego Karileffus a vobis accepero. Sunt & aliae Chartae idem praeferentes. Quid verò sit, quod Petrus Damiani Lib. 4. Epistol. 12. *Emphyteusis* a *Libellario* contractu distinguat, Jurisconsultis eruditius discutiendum relinquo. En ejus verba: *Set quid de venditione loquimur? cum non modo ea, quae Emphyteosios sunt locata contractu, vel jure proveniunt, sive etiam quae Libellario nomine pensantur: sed illa quoque, quae sub nudo Beneficii vocabulo Saeculares accipiunt, revocari de cetero nullo modo possint*. Ego, ut nuper dixi, id factum opinor, quod *Precariam* praecedere consuevit donatio, minime verò in *Emphyteusi*. Sed ut luculentius appareat, *Libellum* & *Praestariam* idem fuisse, dignae sunt, quae in hanc rem ob alias etiam causas evulgentur tabulae *Rodulphi Comitis*, ut opinor, *Sedunensis*, qui pro infelici eorum temporum conditione Monasterium celeberrimum *Aganense* Sancti Mauricii titulo *Abbatis* regebat, hoc est usurpabat. Eas adhuc adservat Archivum Monachorum *Benedictinorum Sancti Sixti Placentini*.

Instrumentum, quo Rodolphus Comes & Abbas Monasterii Sancti Mauricii Agaunensis concedit in emphyteusim Engilbergæ Imperatrici Villam nuncupatam Paterno & Aciano, circiter Annum 870.

Priscarum Legum auctoritates concesserunt, ut qualiscumque persona res Ecclesiasticas sub usu Beneficii in suis necessitatibus procurandis vel adsequendis acquirere voluerit, sub ipsius munificentia, qui capud Ecclesie praeesse dinoscitur, in nomine Praestariae sive Libelli, eas tenere sub Censo decem & novem annis debeat, atque his expletis aut ipsum Libellum renovare studeat, aut Rector Ecclesie ipsas res in suo jure ac dominatione recipiat. Quapropter ego in Dei nomine Rodulfus humilis Comes, necnon & Monasterii Sancti Mauricii Agaunensis Abba, dum non est incognitum, quod in Regno Tulsiae Villam nuncupatam Paterno & Aciano cum appendiciis suis Rectores jam sati Monasterii semper tenuerunt, & nos adhuc tenere dinoscimur; & postea vos, Illustrissima Ingelberga Augusta, a nobis expetistis, ut ipsam Villam cum omnibus ad se appendiciis pertinentibus in nomine Libelli, sive Praestariae vobis concedere deberemus; quod ita in Dei nomine & fecimus una cum consensu omnium Fratrum in praefato Monasterio Domino militantium. Igitur, sicut superius diximus, petitionem vestram libenti animo consensientes has litteras Libelli nos in vobis conscribere placuit, eo videlicet tenore, ut jam dictam

A Villam cum omnibus appendiciis vel adjacentiis, diebus vitae vestrae ad meliorandum vel excolendum in Beneficium habere debeatis, & annis singulis ad praefatum Monasterium, seu etiam ipsius Monasterii Rectoribus, Solidos quindecim in censum persolvere debeatis. Si vero, quod absit, ex ipso censo negligens fueritis aut reddere recusaveritis, vel quod non credimus, ipsas res pegeraveritis; **B** autem Libras XXV. ad ipsum Monasterium, ejusque Rectoribus persolvere debeatis; & alicubi ipsas res nec dare nec vendere nec alienare, nec naufragare Pontificium, non habeatis. Et quamvis longeva sit vestra possessio, nullum praesudicium contra nos, nec contra partes praedicti Monasterii generare non debeatis, sed post vestrum discessum, quandoquidem Deus voluerit, ipsas res cum omni re melioratas aut suprapositas, nos, aut gentes ipsius Monasterii absque ulla judiciaria potestate, vel cujuscumque contradictione, recipere debeamus. Et quod supra inferere debuimus, nunc emendantes, annis singulis in luminaribus Sancti Mauricii pro salute animae vestrae **D** ad supra memoratum placitum oleo modium unum dare studeatis; & insuper hujus Libelli conscripcio vestro in tempore, Christo propicio, inviolabilem obtineat firmitatem cum stipulatione subnixâ:

Signum

Rhodulfi Comitis, qui hujus Libelli paginam firmavi; atque Canonicis Monasterii nostri firmare rogavi.

Erisfredus Diaconus atque Praepositus consensi & subscripsi

Vide sis, quam longe olim excurreret Agaunenſis Monasterii potentia, quando in Tuſcia quoque Vicos ſua ditone habebat. Porro idem animadvertas de ceteris quoque illuſterioribus Coenobiis. Ea vero cauſſa fuit, quod quum amplioribus Privilegiis ſacra ea loca fruenterur, ſeculares viri ſuas fortunas iis ſub certis pactis tradebant, ut eorum patrocinium ac immunitates & ipſi communes haberent. Et proſectò ex innumeris aliis Diplomatis conſtat, vetuſtiſſima *Monasteria Livinenſium, Agaunenſium, & Luxovienſium* amplioribus Privilegiis fuiſſe donata. In eadem verò Charta proditur, ab antiquis decretum fuiſſe, ut non ultra *decem & novem annos* Eccleſiaſticae Praeſtariae conceſſio ſeſe extenderet. His expletis aut ipſum *Libellum* renovare, hoc eſt novas preces porrigere,

A neceſſe erat, aut *Reſtor Eccleſiae ipſas res in ſuo jure ac dominatione recipiebat*. Sed aliqua mihi dubitatio ſuboritur num pro XIX. in autographo ſcriptum fuerit XXIX. Hic enim terminus magis olim familiaris Emphyteuſeon fuit, & adhuc apud nos in uſu frequentiſſimo eſt. Attamen quod eſt ad tempus renovandae Emphyteuſis, non eadem erat olim ubique conſuetudo. Fuerunt enim, qui pacto renovandi *de quinquennio in quinquennium* obligabantur, ne diuturniore ſilentio praeſcriptio aliqua domino fundi obeſſet. Atque hic mos etiam frequens olim fuit. Aliis verò longior terminus praeſcribatur, ita ut vel pactum inveniatur de eadem renovatione facienda tantummodo poſt *ſexaginta annos*. Teſtem profero Chartam ex Archivo Eſtenſi depromptam.

Charta Emphyteuſis factae Alſano Canonico Cathedralis Ferrarienſis
ab Adelaſia relictæ Guilielmi de Marchefella viri
nobilis, Anno 1154.

IN Dei nomine. Anno Chriſti Nativitatis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Quarto, tempore Anaſtaſii Pape & Federici Regis, die intrantis Martii XIII. Indictione Secunda, in domo Sancti Romani. Unus quippe modus locationis vulgariter pactum ſolet appellari, per quem ego quidem in Dei nomine Domna Adalaſia relictæ quondam Guilielmi de Markifella per hoc pacti *Instrumentum* concedo tibi preſenti Presbitero Alſano majoris Eccleſie Canonico, tuiſque heredibus & ſucceſſoribus res, quas habere videor a jure Monasterii Sancti Romani per pacti paginam. Ideſt duas pecias terre poſitas in Focornuſuo in Corrigio ſcilicet de Pado. Prima pecia habet per latus perticas XIX.

D & pedes tres, duobus lateribus Bonafans uxor quondam Guarini, primo capite Foffa Corrigii, ſecundo capite heredes quondam Godonis Ganacedi. Secunda pecia habet per latus perticas XIV. & pedes VIII. primo latere & capite predicta Bonafans, ſecundo latere predicti heredes Godonis, ſecundo capite predicta Foffa. Et inſuper concedo tibi tres alias pecias terre arabilis conſtitutas in Corrigio Sancti Stephani &c. Et inſuper concedo tibi peciam unam terre vineate & partim vacue, ſitam in Campo Mercati, habentem per latus perticas V. unus ſemiſſis minus. Longitudo ejus eſt a Scurſurio uſque ad viam percurrentem ad Sanctum Stephanum, primo latere Vivianus Petri Medici poſſidet ju-

re Canonice, secundo latere heredes quondam Johannis de Doneta. Et omnes prefate pecie terrarum sunt mensurate ad perticam majoris Ecclesie. Itemque concedo tibi peciam unam terre sitam in Valle Ferrarie habentem per latus perticas duodecim, pedes IV. primo capite & secundo perticas duas. Longitudo ejus est XXX. perticarum, primo later & capite tu idem &c. cum introitu & exitu earum omnium praedictarum, & cum suis justis & certis finibus, & cum omnibus ad prescriptas terras pertinentibus. Idcirco enim dedi tibi Investitorem Gavinellum meum Missum, qui te in prescriptis terris & vinea corporaliter investiat, ad habendum, tenendum, possidendum, defendendum, disponendum & ordinandum, & in omnibus meliorandum in annis advenientibus sexaginta ad renovandum, dando tunc pro renovatione Libras quatuor denariorum Lucensium; & alie pacti pagine semper in hoc ordine renoventur, & annualem pensionem persolvendam nostre dominationi Denarium unum Lucensis tantum, pro eo quia pretii nomine solvisti mihi denariorum Lucensium Libras octo. Que omnia, ut superius legitur, auctorizare, observare, atque defendere promitto meosque heredes tibi tuisque heredibus & successoribus sub pena auri Libre unius, & post pene solutionem maneat firmum hoc pacti Instrumentum. Ad hec fuerunt testes presentes Ideprandus, Rodulfus Causidici, Aribertus Gislenzone, Guido Petri de Auria, Gavinellus investitor, Jordanus de Alegro, Vivianus germani, Guido Castaldius, Anselminus,

A Stephanus Presbyteri Michaëlis, Johannes Archipresbyter Masse, Presbyter Albertus, Presbyter Bartholomeus, ceterique.

Et ego Angelbertus Ferrariensis Notarius presens & coram prescriptis testibus rogatus, manu propria scripsi atque complevi.

B Guilielmum de Marchesella potentissimum virum, ac inter Ferrarienses principem, ex rebus gestis clarissimum, jam notiozem nobis fecit Boncompagnus in Opusculo de Obsidione Anconae, edito Tom. VI. Rer. Italicarum. Praeclara etiam de eo habet Ricobaldus in Pomario, atque in Histor. Imper. Tomo IX. Rer. Italicar. Adde Anonymum Auctorem Chronici parvi Ferrariensis pag. 481. Tom. VIII. Rer. Italicar. qui nobis viri potentiam descripsit, ejusque hereditatem in Estenses Principes translata testatus est, uti & ego supra in Dissertatione XI. de Allodiis & Feudis innui. Quum ad Cathedralis Ecclesiae Ferrariensis restorationem totum se convertisset Eminentissimus Cardinalis Vermius, ejus Civitatis Episcopus, & vir summe piae memoriae, cujus consilia deinde magnifice perfecit Eminentissimus Cardinalis Ruffus, ejus in Cathedra successor, detectus est tumulus ejusdem Guilielmi cum Epigraphe marmore insculpta, quam quia Marcus Antonius Guarinus in Lib. de Templ. Ferrariens. ignoravit, & ad illius Urbis Historiam & decus pertinere. video, huc inferendam putavi.

Epitaphium Guilielmi de Marchesella Principis inter Ferrarienses viri:

STRENUUS HIC MILES MORES ARTUSQUE SENILES
DEPOSUIT TARDUS NOSTER PRINCEPS ADELARDUS
GUILLELMUS, SÆVO GENUIT QUEM BULGARUS ÆVO.

QUEM

QUEM PIETAS CARUM, ET BONA MAGNIFICENTIA CLARUM
 FECIT; QUI PLENOS SEMPER MANDAVIT EGENOS;
 QUI POPULO EXEMPLUM STRUIT HOC DE MARMORE TEMPLUM.
 CLESTINUS PLANSIT, TRISTISQUE HUGUCCIO MANSIT.
 MARCHESILLA ORAT, VIRQUE ATTO IN FUNELE PLORAT.
 ANNIS MILLENIS CENTUM SEX ET NONAGENIS
 PER MERITUM CHRISTI REQUIEM DEPOSCIMUS ISTI.

Cur Ricobaldo appellatus fuerit
 Guilielmus de Marchesella *vir Prin-*
ceps in Populo Ferrariensi, nunc intel-
 ligimus. En ut is revera *noster Prin-*
ceps in ejus epitaphio a Ferrariensi
 Populo inscribitur. Illum nempe Ca-
 taneum, seu Capitaneum & Recto-
 rem suum constituisse credenda est
 Respublica Ferrariensis. *Clestinus plan-*
xit, idest *Caelestinus III.* tunc Ponti-
 fex Maximus de ejus morte indoluit.
Tristisque Huguccio mansit. Fuit ille
 Episcopus Ferrariae, qui eodem Ri-
 cobaldo teste *Librum Derivationum com-*
posuit, hoc est Grammaticae Librum.
 Hinc autem discimus, non immeri-
 to traditum videri ab Auctore Chro-
 nici parvi Ferrariensis, Guilielmum
 videlicet istum ex *Adelarda* gente fuis-
 se. Id tamen minime certum puto:
 & sane deceptus fuit Scriptor ille,
 quum scripsit *Marchesellam*, hujus Gui-

A | lielmi ex fratre Adelardo neptem,
 | *Obizoni Estensi Marchioni* nupsisse. Nup-
 | sit illa *Arzoni Marchioni*, hoc est
 | Quinto, seu potius Sexto in Genea-
 | logia Estensium: quod etiam monuit
 | Ricobaldus, & disertis verbis in hoc
 | ipso Epitaphio traditur:

Marchesilla orat, Virque Atto in su-
nera plorat.

B | Referre autem videtur hoc Carmen
 | Annum etiam, quo e vivis sublatus
 | est Guilielmus, nempe Annum Chri-
 | sti MCXCVI. Sed heic animi anceps
 | haereo. Quae enim Par. I. Cap. 36.
 | pag. 355. Antiquit. Estens. congeffi,
 | satis indicant, ipsum jam vivere de-
 | fuisse Anno MCLXXXIII. Et revera
 C | id evincunt tabulae ad ejus heredi-
 | tatem spectantes, quas uti idoneas
 | veritatis testes ex Archivo Estensi in
 | lucem profero.

Inventarium hereditatis Guilielmi de Marchesella Nobilis Viri Ferrar-
 riensis coeptum ab Adelardo ejus fratre, Anno 1183.

A Nno Domini Millesimo Centesimo
 Octuagesimo Terrio, tempore Lucii
 Papae, & Frederici Imperatoris, die
 XIV. exeunte Mense Madii, Indictione
 Prima. Ceptum est Inventarium de he-
 reditate Domini Wilielmi de Marche-
 sella ab Adelardo fratre ejus, in pre-
 sentia istorum testium, nomina quorum
 sunt hec: *Jacobus de Fontana, Pecora-*
vius, Bonusfilius Tabellius. Res autem,

D | que inveniuntur, sunt hec. In primis
 | medietas Domus, in qua habitabat, cum
 | toto casamento. Medietas alterius domus
 | cum Turre. Medietas domus, que est
 | in ora Sancte Agnetis. Medietas de ca-
 | samentis, que sunt in ora Sancte Ma-
 | rie Nove. Et medietas de aliis Casalibus,
 | qui sunt in ora Sancti Nicolai.
 | Medietas Casalibus cum Castro Corasium.
 | Medietas Bradie sue, que est in Valle

Uni-

Universitatis Ferrariae. Medietas de hoc, quod habet in Valle Joannis Guercii. Medietas aliarum Terrarum, quas habet in Civitate vel juxta Civitatem. Medietas de hoc quod habet in Policino Casalatae, scilicet in Casalata, in Puspurana, & in septem Policinis. Medietas de hoc, quod habet in Po.... qui fuerunt divisi in publica. Medietas de hoc, quod habet in Comitatu Ficarioli, in Ficariolo, in Auratica, in Lerine, in Zello, in Fabrizioano, in Bolnina, in Sancto Donato, in Privizano, in Bagnolo, in Manexo, & in Manexo, & in Sancto Martino, in Lugarano, in Fracta, in Arcuata, in Ponticulo, in Bondeno, in Ponte Ducis. Medietas de hoc, quod habet in Policino Ferrariae, in Focomorto, in Finale, in Rere, in Sabluncello, in Cornu Cervina. Medietas de hoc, quod habet in Policino Capitis Rede, in Gambolaga, in Vicovenia, in Ducentula, in Quartisiana, in Albaretha, in Viconovo, in Villanova, in Donore, in Medelana, in Roveretho, in Liubola, in Statha, in Massa Fiscalie. Medietas de hoc, quod habet in Policino Sancti Georgii, in Cona, in Coromano, in Ripa Padi, in Fossa Nova, in Gabiana, in Matbravia, in Gabiana ab alio latere, in Fossa Nova in servitorio Ferrariae. Medietas de hoc quod habet in Comitatu Bononie, tam in Civitate quam in Comitatu. Medietas domus Civitatis, & medietas de hoc, quod habet in Tassinariis, in Casellis, in Urbizano, in Sancto Petro, in Casale. Medietas octo Vegetes. Medietas duodecim Labetes, cum duabus..... Medietas mille Instrumentorum.....

Et ego Guidus Borarius gratia Dei Ferrariensis Notarius, rogatus a Domino Adelardo de Marchesella haec scribere, manu propria scripsi.

A Ergo Anno MCLXXXIII. Iupremum diem clauferat Guilielmus de Marchesella vir potentissimus ac celeberrimus Ferrariensium. Qui ergo Annus MCXCVI. in Epitaphio inscribitur? Dicendum restat, aut Epitaphium, aliquot post ejus mortem annis ab Azzone Marchione, ejusque conjugis Marchesella, fuisse positum: neque enim opinari audeo, minime heic agi de Guilielmo, sed quidem de Adelardo ejus fratre, quum Guilielmi nomen diserte expressum heic habeam; quamquam ad ipsum Adelardum (si serius quam frater vitam functus fuit) rectius referatur Caelestini III. Papae, & Huguccionis Episcopi Ferrariensis mentio, qui Anno MCXCVI. moruerunt, & ad ejus obitum illacrymasserunt. Sed hisce tenebris dimissis, regredior ad Chartam Adelasiae, quae se Anno MCLIV. appellat *velitam quondam Guilielmi de Marchisella*. Ergo alter Guilielmus senior vixerat, agnomento & ipse *de Marchisella*, qui ante Annum MCXLIX. naturae tributum solverat, ut in Antiquitat. Estensib. jam pridem ostendi. Hic autem Avus, Bulgarus verò pater fuerit Guilielmi II. a Ricobaldo laudati, & Adelardi fratrum, quorum hereditas, ut non semel dixi, Principibus Estensibus obvenit. Praeterea illud animadvertendum est, temporibus antiquis in usu fuisse *Emphyteuses perpetuales*, quibus videlicet nullus finis praestituebatur. Ejus rei exempla duo proferam, quorum primum ex Archivo Estensi, alterum e Chartophylacio Abbatiae Vangadiciensis depromsi.

Investitura Vallis Zambonini in perpetuam Emphyteusim, data ab
Azone Marchione Estensi Livaldo Priori Monasterii Sanctae
Mariae ad Carceres, Anno 1199.

A Nno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Nono, Indictione II. die XII. intrante Julio, presentibus Domino Guidello de Montefilice, Johanne de Bertaldo de Gazolo, & aliis, in Capitulo Sancte Marie ad Carceres. Dominus Azo Estensis Marchio pro cambio casamenti in Este positi, quod nuper Dominus Livaldus Prior Sancte Marie ad Carceres eidem Domino Marchioni dederat, & etiam in remissionem peccatorum suorum, & quondam clare memorie Nobilissimi Marchionis Obizonis, & aliorum parentum & Predecessorum suorum, ad Libellum perpetualem investivit presatum Dominus Livaldum Priorem Beate Marie ad Carceres, pro ipsa Ecclesia recipientem, de tota Terra, que dicitur Vallis Zambo-

A nini, quod est nomen campi Paduani, ut ipse Marchio dicebat; eo modo, quo supradicta Ecclesia, & servientes ejusdem Ecclesie habeant amodo & teneant nomine perpetualis Libelli supradictam Terram a presato Marchione, & benedictionibus ejus, cum veneratione & defensione supradicti Domini, reddendum & dandum ei omni anno unam Libram Olei pro Luminaria, & ponendum in Cinsindello ante Altare Beate Marie ad Carceres. Et dedit eidem Priori Johannem de Bertaldo, qui ducat ipsum in possessionem supradictae terre, constituens se pro eo possidere, donec tenentiam habebit &c.

B Ego Odelricus Imperialis Aule Notarius interfui, & hanc Chartam jussu supradicti Domini Marchionis scripsi.

Charta concordiae, per quam Sanfonus Abbas Monasterii Sanctae Mariae de Vangadicia concedit in emphyteusim Alisiae Comitissae, & ejus filio Azzoni, sive Azzolino Novello Marchioni Estensi, centum Mansos, Anno 1216.

MCCXVI. Indictione IV. die XIV. intrante Martio, Rhodigii in como Marchionis, in praesentia Domini Gutielmi de Lendenaria, Domini Joannis Judicis de Tezo de Legnaco, Cagnoli de Legnaco, Domini Azoni de Buxio, Domini Bexinci, Domini Tavelli de Azullino, Federici Vicecomitis, Ambrosini de Albomo de Rhodigio, Martini Judicis, Gregorii Notarii, Guerre de Sarzano, & aliis. Ibiq; Dominus Sanfonus Abbas Monasterii Sanctae Mariae de Vangadicia, verbo & consensu Domini Ottonis Prioris Majoris, Domini

D Petri ex arbitrio Domini Albrigeti Pagnis de Mileo, & Fratris Petri, ad Libellum perpetualem dedit Dominae Alis Comitissae, vice & nomine filii sui Azzolini Novelli Marchionis Estensis recipiendo, totam Terram, quae ad Monasterium pertinet, secundum quod fuit designata per allodium Monasterio, a Mardimaco in jussum usque in capite inferiori terrae, quam Dominus Ingenolfus tenet, & inde ad transversum recta linea usque ad Tartarellum, quae sit centum Mansi: & si minus centum Mansorum ibi reperiretur, promissit ei

com-

complere usque ad centum Mansos de alia terra, quae remanet Monasterio deinde in jussum. Et si plus centum Mansis foret, superfluum remanet Monasterio. Reddendo annuatim in Festivitate Sanctae Mariae de Augusto dicto Monasterio tres Libras incensi, vel octo diebus ante, aut postea, in poena XXV. Librarum Venetiarum. Et si Abbas recipere noluerit, dictum firmiter ponatur super Altare Sanctae Mariae, & ita valeat, ut reciperet a dicta Comitissa, cum obligatione suorum honorum sub poena quingentarum Librarum Venetiarum, constituens se pro Monasterio possidere. Promisit dicto Abbati, pro Monasterio recipienti vice & nomine dicti filii sui. Fecit datam & refutationem, finem vel remissionem de illa terra & Valle, quae est terra, quam tenet Dominus Ingenolfus in jussum, & quod expediet illam ab omni persona, quae ab inde in jussum teneretur per Marchionem Estensem. Et si non posset expedire, quod dabis cambium similem Monasterio de alia terra, quae est in ea parte, quam Abbas nunc ei dedit. Et tenere aggeres, & fieri facere per ripam fluminis & alibi, ubi fuerit necesse ad eam terram manutenendam. Et quod faciet Dominum ejus filium, cum fuerit in aetate, in dictu Sapiensis hominio laudare & confirmare & promittere hunc contractum. Quod si non attenderet, promittit ei Abbati pro Monasterio dare quingentas Libras nomine poenae, & poenam soluta contractus sit firmus. Et

A facta laudatione & confirmatione & promissione per ipsum Azzolinum, ut Sapiens dicit, dicta Comitissa debet esse liberata de praedicta obligatione.

B Ego Zamboninus Ubertini Notarii Domini Federici Imperatoris Notarius hoc Instrumentum ex imbrevisaturis dicti Ubertini Notarii quondam patris mei, a Domino Azzone Estense Marchione mihi concessis sumpsi, scripsi, & corroboravi, nihil addens de eo, quod in ipsa imbrevisatura reperii, nec minuens, quod ipsae abbreviaturae mutet sententiam, nisi forte in syllaba vel litera aut puncto, seu in compositione literarum vel syllabarum, currente Anno Domini MCCLII. Indictione X. die X. excunse Novembre.

C Adtexo tertiam perpetuae Emphyteusis Chartam, quam in vetusta membrana adservat nobile Archivum Lucensis Archiepiscopii. Aut Locationis, aut potius Emphyteusis titulo a multis annis incolebant quidam fratres praedium Gundolperti, atque annis singulis pensionem domino reddebant vervecis unius, suis unius &c. Angariae quoque obnoxii erant: hoc est, ad servitia personalia praestanda obligati. En ergo eos ab hujusmodi tributis dominus liberat, pensionem perpetuam in posterum eis indicens tantum sex denariorum, persolvendam Monasterio Sanctae Mariae in Gurgite.

Gundolperti Lucensis Charta, qua a nonnullis tributis sibi praestandis absolvit agrum locatum, aut in Emphyteusim datum, & pensionem tantum sex Denariorum indicit, Anno 798.

I N Dei nomine. Regnante Domino nostro Carolo gratia Dei Rex Francorum & Lungubardorum, hac Patricius Romanorum & Domino nostro

E Pipino filio ejus Rex, Anno Regni eorum in Lungubardia Vigesimo quinto, & Octavo decimo, Mense December, Indictione VII. feliciter. Manifestum est

mibi Gundolpertus filio bone memorie Gumperti, quia vos Waltpert & Alapertu germanis filii Auli avitare videtur in casa & res nostra illa, quam habeo in loco Furnita super Piscia Minore: & tam vos quam & parentibus vestris mihi qui supra Gundolpertus, & ad parentibus meis de suprascripta casa, & res meam consuetudo habuisti dare & perexolvere per singulos annos herbice uno, & pro vendemiale animale medio, & pulli parias duos, & decem libras castio, & angaria, quantum nobis a utilitas fuit. Modo ego qui supra Gundolpertus pro fidele servitio vestro, quas vos suprascriptis germanis mihi fecisti, per hanc Cartulam donavi & cedo vobis omnia suprascripta tributa & angaria, quas vos nobis usque modo pro suprascripta casa & res mea, quem vos ad moris vestrum avetis, consueti fuistis facere & perexolvere, & pro Launicildi mihi impotavit ipso servitio, quas vos mihi fecisti adimplendum Lege nostram Langubardorum. Nisi tantum volo ego qui supra Gundolpertus, ut tam vos predicti Waltpert & Alapertu, quam ereditibus vestris pro salute & redentione anime mee & de parentorum meorum de suprascripta casa & res pro pensione per singulos annos dare & perexolvere diveatis in portionem mea de Monasterio, qui edificatum est in honore beate Sancte Marie, situ in loco Gurgite, ubi Arisuso Presbitero Rector esse videtur, tantum sex, arto, mundo, boni, expendivili, aut oleo, aut cera valiente suprascripti sex Dinarii. Et ad mandato de ipso Sacerdos, quem suprascripto Monasterio nostro ordinatus fuerit, venire diveatis ad justitia facienda, si quisquam homo proprios in..... si ad mandato de ipso Sacerdos venire non volueritis, & suprascripta pensione per singulos annos non dederitis sicut supra

A legitur, ut predicto Sacerdos pro hanc causa licentiam aveas vos pignerare, & pro justitia facta & pensione data pignus vestrum reddere diveas, nam amblius nulla pensione, neque imperatione, neque nulla de suprascripta casa & res tollere, neque exinde vos foris expellere diveas, neque ego neque heredes meos, neque suprascripto Sacerdos per nullo ingenio. Et si ego vel meus heredis vel suprascripto Sacerdos, qui in supradicto Monasterio nostro ordinatus fuerit vobis suprascripti germanis vel ad vestris hereditibus amplius super imposuerit, aut tolli quesierit &c. componamus nos nobis auri Solidos numero cento; & hanc Cartula in suprascripto ordine omni tempore firma & stabile permaneat. Unde duas Cartulas uno tenore, una ad parte vestra, qui supra germani, alia ad parte de suprascripto Monasterio Cumprandum Notarium scribere rogavi.

Actum in Vico Gundualdi prope Vico Tuingo.

Ego Gundolpertus in hanc Cartulam ad me facta manu mea subscripsi.

D Signum manus Ringhiperti filio Rapperti testis.

Ego Gumprandus post tradita complevi & dedi.

Ego Teusprandus Notarius ex autentico in quantum cognoscere potuit, fideliter exemplavi.

E Inter Langobardicas Leges considerandam nunc se offert Lex LV. Ludovici Pii statuentis, ut Emphyteosis, unde damnum Ecclesiae patiuntur, non observetur, sed secundum Legem Romanam destruat, & poena non solvatur. Lege hac interdictum vides Ecclesiarum Rectoribus, quidquam in Emphyteusim concedere, unde Ecclesia damnum patiatur. Proinde Antistites pii ac providi, quoties Ecclesiam alicui Clerico conferebant, conditionem apponere consueverunt, ne

ei liceret, quidquam ad eandem Ecclesiam pertinens alicui in Emphyteusim concedere absque facultate ejusdem Episcopi, uti constabit e Char-

A ta authentica, quam mihi suppeditavit idem Archivum Lucensis Archiepiscopi.

Conradi Lucensis Episcopi Literae, quibus Johanni Diacono
quasdam Ecclesias confert, Anno 946.

IN Christi nomine. Qualiter ego Conradus gratia Dei hujus sancte Lucane Ecclesie humilis Episcopus, una per consensum Sacerdotum meorum, seu filii ipsius Ecclesie, ordinare videor te Johannes Diaconus filio Gunfridi in eo ordine, sicut sup̄ adnexum fuerit, idest in Ecclesiis illis, cui vocabulum est beati Sancti Johannis Baptiste, & Sancte Reparate, & Sancti Petri, que dicitur ad Vincula, quod sunt desup̄ potestate sup̄scripte Ecclesie Episcopatus nostro Sancti Martini, jam dictis Ecclesiis Sancti Johannis, & Sancte Reparate, & Sancti Petri cum omnibus casis & rebus ad eam pertinentibus, cum fundamentis & omne edificiiis, vel universis fabricis suis, seu Curtis, ortis, terris, vineis, oliveis, silvis, virgareis, pratis, pascuis, cultis rebus vel incultis, omnia & in omnibus casis & rebus tam dominicatis quam & massariis, quantas ubique in qualibet locis vel vocabulis ad sup̄scriptis Ecclesiis Sancti Johannis Baptiste, & Sancte Reparate, & Sancti Petri, sunt pertinentibus vel adspicientibus, aut ibidem in antea pertinentes fuerit in integrum. In jam dictis Ecclesiis Sancti Johannis Baptiste, & Sancte Reparate, & Sancti Petri, te inibi ordinare & confirmare videor, tali ordine, ut ab odierna die in tua, qui supra Johannes Diaconus, sint potestate diebus vite tue in dictis Ecclesiis seu Casis & rebus ad eas pertinentibus, quas tibi superius dedi, eas abendi, tenendi,

B imperandi, gubernandi, laborare faciendi, meliorandi, & tibi eas privatum nomen usufruendi omnibus diebus vite tue, & in ipsis Ecclesiis, quas tibi dedi, per te, aut per tuam dispositionem Officium Dei & luminaria, atque incensum, seu Missarum solemnia fieri debeant, & mihi qui supra Conradus Episcopus vel posterisque, successoribus meis singulis quibusque annis obediendi & deserviendi, ut mos est. Sic nanteque vero, ut non abeas potestatem neque licentiam tu qui supra Johannes Diaconus de omnibus casis & rebus & ipsis Ecclesiis pertinentibus, cuilibet homini per Cartula Libellario nomine, nec per nullam conscriptionem firmitatis dare, nec emitte-
C re, neque firmare sine mea licentia & voluntate, vel de posterisque successoribus meis, qua licentia & voluntate nostra, ut nos in illo Libello vel firmitate, quas tu exinde feceris vel emiseric in qualibet persona hominum, ut nos in ipso Libello vel firmitate manu nostra scribamus. Propterea hoc facimus, ut casis & rebus ipsius Ecclesie non per fraude neque conludio seu malo ingenio usurpetur. Et si forsitan tu qui supra Johannes Diaconus in alio modo in aliquid ex ipsis Casis & rebus feceris vel dederis, nisi quomodo superius legitur, hanc statuta mea ordinationis Cartula, illa firmitatis scriptio-
D nis, quas tu exinde feceris vel emiseric, inanis & vacua adque incapfata permaneat, quod in se nullum obtineat ro-
E borens

bonam nec firmitatem. Et neque ad me, neque ad nullosque posteros successoribus meis hec ordinationis Cartula aliquando tempore, dum vita tua fuerit.... frangere, si tu, qui supra Johannes Diaconus sic feceris & adimpleveris eo modo, sicut supra legitur, se..... in suprajcripto ordine hanc ordinationis Cartula dum vita tua..... permanead firmitate. Unde duas ordinationis Cartule uno tinore scripte, una Diaconi sint potestatem abendi & ostendendi, Johannes Notarius & Judex Domnorum Regum scribere rogavi.

Actum Lucha, & ec ordinationis Cartula facta Hugoni gratia Dei Rex Anno Regni ejus Deo propitio Vigesimo, & filio ejus Domnus Lotharius idemque Rex, Anno Regni ejus Quinzodecimo..... Aprilis, Indictione Quarta.

Ego Conradus gratia Dei humilis Episcopus in ac ordinationis Cartula a me facta subscripsi.

Ego Grimaldo Archidiaconus in hac ordinatione consensi & subscripsi.

Ego Willerado Presbiter & Cardi-

A nalis & Primicerio in hanc ordinatione consensi & subscripsi.

Ego Martinus Archipresbiter in ac ordinatione consensi & subscripsi.

Ego Johannes Diaconus Cardinalis & Cantor in hanc ordinationem consensi & subscripsi.

..... Presbiter & Cardinalis &c.

..... ndo Presbiter & Vicedomino

B in hęc ordinatione &c.

Ad haec uti nunc, ita & antiquis Seculis ea obligatione constringebantur Emphyteutae, ut meliorem facerent conditionem fundi sibi commendati, non verò deteriolem. Contra facientes e jure & possessione excidebant. Locupletem habeo testem hujusce moris Chartam autographam, quam ex eodem Lucensis Archiepiscopi Tabulario hausi, dignam sane quae publici juris fiat, tum propter multos ritus ad Eruditionem ejus temporis spectantes, tum propter Latinae Linguae enormem abusum: quod exemplum conjungas velim cum iis, quae supra disserui in Dissertatione XXXII. de Origine Linguae Italicae.

C

Placitum in Lucensi Urbe habitum a Johanne Episcopo Pisano & Adalberto Marchione, Missis Ludovici II. Augusti, in quo Hieremias Episcopus Lucensis contra quosdam abutentes Emphyteusi litem obtinet, Anno 833.

D Um ap celsa potestatem Domni nostri Hludovici magni Imperatoris directi fuissent Johannem venerabilem sancte Pitensis Ecclesie Episcopus, nec non & Adalbertum Marchionem, seu Gausbertum Vassum, & Ministrum minor ipsius Imperialis potestatem, & conjuncti fuissent hic Civitate Luca, Curte videlicet Dacale, & resedissent in judicio in Sata illa resesibile cum ipsis & nos Rachimbardo Schabinus Florentinensis Urbem, Ardo, Adal-

D berto, Chunimundo, Gherimundo, item Chunimundo, & Andreas Notarius & Schabinus predictae Lucane Civitatis, ubi nobiscum aderant Eribrando, Teudimundo, Auriperto, adque Sifimundo Vassi Domni Imperatoris, Widelgrimus Gastaldius noster, Ildeberto, Ghisperto, Ildebaldus, Albulso, Fraimundo, Witi-perto, Petrus, Fluiperto, Teuperto, Ardolfo, Wittingo, Aio, Fraolmi, Adalfridi, Leo, Filuarto, Adalberto, Ghisperto, Auriperto, Warnifridi &c. & reli-

reliquos plures. Veneruntque ibi ante nos Hierimias gratia Dei humilimus Episcopus, una cum Teufridi Avocatus Domus Episcoporum ipsius Sancti Martini, nec non ex alia parte Bellifarius Presbiter una cum Leo Avocato suo, Samuele & Ansaldo germanis filii quondam Anspaldi Clerici, abendum inter se altercationem dicendum nobis ipse Teufridi Avocato: suprascripti Bellifarius Presbiter, Samuel. & Ansuald germanis abere videtur Ecclesia Sancte Marie, & Sancti Gervastii cum casis & rebus ejus, & esse Livellum, quomodo eas da quondam Ambrosio antecessore istius Domni Hieremie Presul eas receperunt iste Bellifarius Presbiter, qui tunc Clericus erat, & Samuel germani da parte Sancti Martini. Sed eandem Ecclesiam, casis & rebus eorum pegiorate sunt: unde secundum suorum repromissionem a parte Sancti Martini competit eidem Ecclesis casis & rebus ejus perdere debunt. Deinde quero accipere justitia. *Datum hoc fecimus nobis Libellum ipsum legi. Continebatur in eum inter ceteros sermones, qualiter sepe dictus Bellifarius Presbiter, qui tunc Clericus erat, & Samuel germani filii quondam Anspaldi Clerici per cartulam Livellario ordine ab Ambrosio Episcopus dedisset eis censum persolvendum; idest illa portio de Ecclesia Sancte Marie & Sancti Gervastii, sita sunt prope murum istius Civitatis Lucane, pertinens ipsius Episcopatu Sancti Martini, quas ipse genitor eorum, & quod Teuderadus Presbiter ad manus suas abuerunt, cum curte, casis domnicatis & massaricias, quantum ad ipsi Curtis, casis de predictas duas portiones fuerant pertinentes, & ipse genitor eorum, & quod Teuderadus Presbiter abuerant, receperat in integrum tali ordine, ut in suas, qui supra germani vel de heredibus suis fuissent &*

A permansissent potestatem abendi, possidendi, gubernandi, meliorandi, & usufructuandi officium Dei, & luminaria per suas dispositiones in easdem Ecclesiis die noctuque fieri debuisset rectum moderamine; & ei vel ad successoribus ejus per singulos annos exinde in Pascha Domini nostri Jesu Christi ei, vel ad Vicedomui, vel ad loco posito suorum a parte Ecclesiis suis Sancti Martini hic Luca in Domo hujus Episcoporum dare & perexolvere debuisset Denarios bonos numerum nonaginta per se, aut per Missos suos, & in festivitatibus Sancte Marie reddere & dare debuissent ad Primicerium ejus, vel quale Misso illis ibi direxissent, medietatem offertas & candelas, que in ejus festivitatibus ibi dadas & offertas fuissent de ipsa suorum portionem; & de secundo in secundo anno eis & Sacerdotes seu Clerum suum quarta feria post Pascha Domini gustarem unum ibi facere & dare debuisset cum Vallerino Presbiter, quomodo antea consuetudo fuerat de ipsa Ecclesia facienda. Et quis de eis suprascripti germani sine herede mortuus fuisset, tunc ipsa ejus portio, qui de eis vivus fuisset, in eorum & de heredum suorum revertisset potestate in suprascripto ordine habendi. Et si ita non adimplissent & conservassent, sicut supra legitur, aut si predictas portiones seu casis & rebus, quas ei dederant, pegiorata fuissent, & omnino non fecisset, qualiter supra promiserat, sponderas eis ipsis germanis, & suis heredibus componere eidem Ambrosii vel ad successoribus ejus penam argentum Solidos quadringentos, sic tamen si Ansaldo germanus eorum ad suam legitimam etatem pervenisset, & in suprascripta convenientia cum eis stare & permanere voluisset, vel ejus heredibus licentia habuisset, sicut unus de eis in omnibus, qualiter supra legitur, in suprascripto ordine. Et legebatur scriptum

ptum fuisset Libellum ipsum per manus Andree Notarii, regnante Domino nostro Hlotario Imperatore Augusto, Anno Imperii ejus, postquam in Italia ingressus esset, Vigesimo secundo (*), Nonas Martii, Indictione Septima. Roboratum erat a testibus, & post traditum completum.

Libellum ipsum relectum, interrogavimus jam dicto Ansaldo, si ipse in jam dicta convenientia de supradicto Livello stare & permanere voluisset, an non. Sed ipse Ansaldo statim dixit, quod in eadem convenientia de suprascripto Livello stare & permanere voluisset, nec unus de aliis germani sui. Cum hoc ita dictum fuisset, interrogavimus jam dicti germani, sive Leo Avocato supradicti Bellisarii Presbyteri, si Ecclesiis seu casis & rebus eorum postquam eas per jam dicto Libellum acceperat, peioratas essent, an non, Ecclesiis & rebus ejus abuissent vel tenuissent, vel si ipsa jam fata convenientia fecissent, sicut in ipsum legebatur Libellum, aut si Ecclesiis, casis & rebus eis, quas per ipsum Libellum acceperat, peioratis essent, an non. Sed ipsis germanis & Leo Avocato professi dixerunt, quod Ecclesiis, casis & rebus ipsis abuissent & tenuissent, & ipsa convenientia fecissent, & peiorata non essent. Refertur hoc, tunc ipse Dominus Hieremias Episcopus optulit Brevem unum, ubi continebatur inter ceteros sermones, qualiter Dominus Hludovicus gratia Dei Imperator Augustus invictissimi Domini Hlotharii filius, omnibus fidelibus suis notum esse volebat, quia Johannem venerabilem Episcopum, & Adalbertum dilectum Marchionem suum, nec non Gausbertum Vassum, & Ministros suos, Missos suos constitutos abuisset, ut quicquid ex Episcopatum Lucense apertum invenissent tam Tuscie partibus quam Roma-

A nie, diligentissime sup sacramento per inquisitionem investigare studissent, atque secundum ipsam inquisitionem definiissent. Si vero aliqua orta fuisset contemptio, que deliberare ibi minime potuissent, sub wadia firmisque fidjussoribus hoc ante suam venire fecissent presentia. Precipientes vero jam dictis Missis suis, ut ita per omnia ipsam jussionem suam adimplere decevissent, sicuti gratiam suam abere cupissent, & ut hoc certius credidisset, de anulo suo supior jusserat sigellari. Brevem ipsum relectum, dicebat ipse Teusfridi eorundem Johanni Episcopi, Adalberti, & Gausberti Vassi Domini Imperatoris: Certe, si vos vultis ipsa inquisitio facere, sicuti Dominus Imperator vobis mandavit, nunc certa invenitur veritas, quomodo Ecclesiis, casis & rebus ipsis peiorate sunt. Tunc ipsi Missi Domini Imperatoris denominati hominibus hic sunt Uggo, Ildo germani Avoghisi, Deusdedit, Popo, & Teuderado germanis, si, ut fecerunt venire presentia, qui hoc sciebant, & unumquisque eos jurare fecerunt ad Dei Evangelia, ut quicquid exinde sciret, certa in omnibus eis dicere veritate. In primis Uggo dixit: Scio de Ecclesia Sancte Marie & Sancti Gervasii, quia postquam de ipso Livello accepta fuit, quia nunc peiorate sunt. Ildo similiter dixit &c. Post ec igitur inquisitio facta & sacramenta deducta, & invenissent ipsi Missi Domini Imperatoris, quod taliter ipsis peioratis essent; interrogaverunt jam dictis Bellisarium Presbyter & Leo Avocato ejus, sive Samuel & Ansaldo germanis, si forsitan aliquit aberet, quod adversus ipsos homines contradicere, aut si eos reprobare poterent, an non. Sed ipsis Bellisarius Presbyter & Leo Avocato suo, adque Samuel & Ansaldo germani dixerunt, quod eos reprobare non poterint,

nec

(*) Idest Anno Christi DCCCXLIV.

nec nullam abuisset, quod averfus ipsos homines contradicere aut aliqua approbatione facere potuissent. Professio ac facta recolentis nobis in unum Judicibus, paruit nobis recte una cum reliqui nobiscum ibi adesentibus, & inventa causa invenimus, quod Ecclesiis ipsis pejorati essent. Ita judicavimus & vadia dare fecimus ipsum Samuel & Leo Advocato jam dicti B-lisarii Presbiteri, sive Answaldo germano eorum, propterea quod ipse Answaldo staret in ipsa convenientia de ipsum Libellum, & unus de aliis germanis suis eidem Teusfridi Advocato per ipsum Libellum repromiserat, a parte ipsius Episcopatus Sancti Martini componere illos quateringentos Soledos, quod ibi legebatur, & fecimus ei dare vadia, esset paratus ab eis compositio ipsa recipere. Et dum talia hec omnia ab ordine factum fuisset, tunc optulit jam facti Dominus Hieremias Episcopus Preceptum unum a Domino piissimo Hludovicus Imperator facti, ubi legitur, & nobis ostense, quas ipsi Missi Domini Imperatoris legi fecerunt, ubi continebatur:

In nomine Domini nostri Jesu Christi Dei eterni. Hludovicus gratia Dei Imperator Augustus, invictissimi Domini Imperatoris Hlotharii filius. Omnibus fidelibus Sancte Dei Ecclesie, hac nostris, presentibus scilicet & futuris notum sit, ad aures mansuetudinis nostre esset perventum, qualiter Pontifex sancte Lucensis Ecclesie rebus ipsis pertinentibus, tam pro immunitatem, quamque etiam proprio lucro per Libellos, hac fiduciariis, aliisque conscriptionibus, quibusdam hominibus dedisset, unde nunc maximum damnum prefata patitur Ecclesia, adque Rector & Pastor ejusdem Ecclesie nostrum dignissime non valeat peragere servitium. Nos vero utilitatem jam dicte Ecclesie Pasto-

Tom. VII.

(*) Idest Anno Christi DCCCLII.

A rem ipsius necessitatem providentes Hieremie, cui ipsum dedimus Episcopatum, hoc nostrum Preceptum fieri jussimus pro securitate, & concedimus, omnes res sue Ecclesie recipere, adque secundum suam utilitatem disponere; omnes vero Libellos, omnesque scriptiones, inde factos, irritos & vacuos esse statuimus, simulque etiam cunctas ordinationes adnihilatas phore sancimus sive Clericis sive Laicis sive etiam Feminis, ut inde modo retineat secundum hoc nostrum Preceptum, irritum sit: atque prefatus Hieremias Pastor ejusdem Ecclesie, nostra auctoritate omnia ad nos recipiat, & secundum quod visum fuerit, ad suam suaque Ecclesia disponat utilitatem. Nam quicumque aliquit de jam dictis rebus abique voluntate & concessionem prefati Hieremie quocumque modo retinuerit, sciat se nostram incurere offensione. Et ut hoc ab omnibus certius credatur, ac diligentius observetur, de anulo nostro subter jussimus sigillari.

Dructemirus sacri Palatii Notarius recognovi.

Data Quintum Nonas Octobris, Anno Christo propitio Imperii Domini Hlotharii pii Augusti Trigesimo tertio, & Hludowici Imperatoris in Italia Tertio, Indictione Prima. (*)

E Actum Curte Turiola Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Preceptum ipsum relectum, tunc ipsi Missi Domini Imperatoris mandaverunt nobis, ut quicquid exinde nobis relictum apparuisset, eidem Hieremie a parte ipsius Episcopatus Sancti Martini renuntiassimus. Et ideo nobis paruit esse relictum una cum omnibus nobiscum ibi adesentibus, ita ei renuntiavimus, ut juxta ipsum Preceptum, quod Dominus

V

Impe-

Imperator ei concesserat, predictis Ecclesiis cum rebus suis abere deberent parte Ecclesie Sancti Martini, cujus proprietas esse videbatur. Unde hanc notitia Judicati pro securitate partem Ecclesie Sancti Martini fieri previdimus, ut in eadem maneat deliveratione, & Petrum Notarium scribere admonuimus, Anno Imperii Domni nostri Hlotbarii magni Imperatoris, postquam in Italia ingressus est, Trigesimo primo, & filio ejus Dominus noster Hludovicus idemque Imperator, Anno Quarto, Mense Aprile, Indivione Prima.

Ego Ardo Schavinus ibi fui.

Ego Adelpertus Schavinus ibi fui.

Ego Chunimundo Schavino ibi fui.

Ego Teudimundo ibi fui.

Ego Atalmano ibi fui.

✠ Signum manus Albeli ibi fuit, &c.

Ita in altera Charta scripta Anno XXII. ejusdem Ludovici II. Augusti, XV. Calendis Januarii, Indivione V. idest Anno Christi DCCCLXXI. residentem Lucae in judicio Horchilo Episcopo Pistoriense una cum Gerardo Episcopo Lucense, inter Advocatum Episcopi Lucensis, & Cuneradam puerum agitata est lis, conquerente primo, quod in deterius ruerent bona in Emphyteusim concessa a Hievemia olim Episcopo Lucense Cunimundo patri Cuneradi. Ac propterea Cuneradus cogitur eadem bona restituere. In ipso judicio confedit Adalbertus illustris Comes. Duplex autem Emphyteuseon genus fuit. Alterum, quo statuebatur pensio singulis annis persolvenda, qualis ferme responderet annuis redditibus fundi in Emphyteusim concessi. Erat haec species perpetuae locationis. Nos nunc appellamus *Livelli onerosi*. Ex hujusmodi contractibus nihil detrimenti, & multum potius utilitatis in Ecclesias emanabat, quum certi exinde

A forent agrorum redditus. Propterea nostris quoque temporibus id Emphyteusis genus laudatur, ac usu probatur. Vide Chronica Vulturense ac Farfense, ubi plura Emphyteuscos hujusce exempla occurrunt. Alterum genus erat, quo sub tenuis census obligatione fundi, iique non levis pretii & fructus, Emphyteusis titulo concedebantur. Id aequissime nonnunquam factum, quum videlicet Episcopi, Abbates, aliique Ecclesiastici, necessitate aliqua suae Ecclesiae pressi, cogebantur quovis pacto pecuniam parare. Tunc oblatori congruentis summae, agri in Emphyteusim concedebantur, vilis census persolvendi conditione imposita. Neque enim putandi semper sunt tam prodigi aut fatui veteres, ut arva sua Libellario titulo concederent, exigua tantum pensione contenti. Dum ii aliquid in Emphyteusim tradebant, modicum domino fructum quotannis reddituram, fere semper in contractu tantum pecuniae ab Emphyteuta percipiebant, quantum valebant duo saltem trientes agri in Emphyteusim concessi. Vide Chronicon idem Vulturense pag. 410. Part. II. Tomi I. *Rer. Italicarum*. Monachi illi, ut post excidium a Saracenis loco sacro inlatum suis consulerent necessitatibus, ipso Guaimario Principe consentiente, *Libellario nomine* tradunt Godino Imperiali Protospathario quosdam fundos. Tum ille eis persolvit pro investitura *centum auri Solidos Constantinianos*, & pro annuo censu pollicitus est *Miliiavensem unum*. Sunt in eodem Chronico complura alia exempla, quae me levant onere producendi nova. Attamen omittere nolui unum e Tabulario Abbatiae Vangadiciensis depromptum, ut Lector ediscat, sub nomine

nomine etiam *Fidei* venisse Canonicam pro Emphyteusi reddendum. E-

A go enim Emphyteusim potius, quam Locationem, delignatam heic reor.

Emphyteusis Liutaldi Abbatis Vangadicensis, Anno 1130.

A Nno MCXXX. Octavo Mensis Junii. Breve recordationis pro futuris temporibus ad memoriam retinendum. Liutaldus Abbas de Monasterio Sancte Marie de Vangaditia cum consensu de Fratribus suis omnibus, & in praesentia bonorum hominum: ii sunt Sinlapaglia, Albertus Master, Britius, Simon, Vuidi Diaconus, Pre Stephanus; in praesentia istorum investivit Abbas, Ricolfus de Mansio uno in Meladino, qui Mansus vadit de Englezelo, & de la terra de Alimario Vido, quae fuit de Joanne Notarius, & de la terra Sancte Marie de Scantolaro, ad Salgavo Pagano, Campum unum, Vanegas quatuor juxta Cavazo. bo. Aaca de Viventio, de Johanne de Zauselmo; & Ricolfus dedit pro investitione solidos XLV. ad Abbatem, & annuatim debet dare duas Libras cereae novae fidei, & debet habere terram istam ipse & heredes suos reddendum ficutum istum annualiter in festivitate Sancte Marie.

Ego in Dei nomine Gumbertus Notarius rogatus, qui hoc Breve recordationis & fidei scripsi & dedi.

Sed neque desiderati olim sunt perditum atque improbi Ecclesiarum Rectores, qui nihil pensi habentes, an sacra loca, suamque conscientiam laederent, etiam nullam necessitate impellente, in potentes, in affines, in amicos effundebant patrimonia Clericorum & Pauperum. Innumera hujusmodi Emphyteuseon exempla uniusquisque in Urbe sua conspiciere adhuc potest. Multa quoque Farfense Chronicon enumerat. Hoc ergo postremum Emphyteuseon genus im-

probat Ludovicus Pius, & discindendum jubet secundum Legem Romanam. Sed quaenam haec Lex? Non aliam puto nisi Legem Leonis & Anthemii Augustorum Anno Christi CCCC-LXX. promulgatam, quae est quattadecima Codicis Justiniani de Sacrosanctis Ecclesiis, ubi interduntur contractus omnes in perniciem sacrorum locorum vergentes. Cui Legi addendae sunt quaedam Authenticae Justiniani I. Augusti, ad hanc rem spectantes, & praecipue Authentica Perpetua quoque Emphyteusis, Novel. 7. Justiniani De non alienandis &c. & Novel. 120. ejusdem Augusti de Alienatione &c. Paria quoque Edicta promulgavit Ludovicus Pius, ut habetur in Lib. 2. Cap. 29 Capitular. ab Anselmo collectorum. Sed surdis cecinere Leges, & improbi perrexerunt Ecclesiastica bona in privatorum sinum profundere. Id autem in laudata Lege Leonis constitutum fuerat, ut etiam Emphyteuses sub modico censu largiri liceret, dum is, qui possessionem Ecclesiasticam susceperit, non minus quam alterius tantae quantitatis, quantae acceperit redditus, cum ipsorum praediorum dominio Ecclesiae derelinquat. Horum verborum sensum minime Glossatores sunt assequuti. Verum consule Novellam septimam Justiniani Cap. 4. De non alienandis &c. ubi Leonis mens uberius explicatur. Nimirum fas fuit Ecclesiasticos fundos in Emphyteusim concedere, vel sub obligatione pensionis exiguae, dummodo recipiens tantumdem e suis fundis compensa-

tionis gratia Ecclesiae juri obstringeret, & Ecclesia post percipientis obitum, tum sua reciperet, tum a percipiente donata simul caperet. In Concilio Turonensi III. quod habitum est Anno DCCCXIII. Canone quinquagesimo primo additur, nullum paene esse, qui res suas ad Ecclesias donet, nisi de rebus Ecclesiasti-

A cis aut tantum quantum donavit, aut duplam, aut triplum, usufructuario accipiat. Exempla hujusmodi contractus, ut nunc proferam res ipsa deponit. Et luculenta quidem praesto sunt mihi. Primum debeo insigni Archivo Capituli Canonorum Mutinensium, ubi autographum adieratur.

Warinus sive Guarinus Episcopus Mutinensis Bonifacio Marchioni titulo Emphyteusis concedit Montem Barellum, contra ab ipso recipiens libero jure quasdam terras, Anno 1020.

I N nomine Sancte & individue Trinitatis: Anni Dominice Incarnationis Millesimo Vigesimo, Einrycus gratia Dei Imperator Augusto, Anno Imperii ejus Deo propicio hic in Italia Septimo, Quintodecimo Kalendas Novembris, Indictione Quarta. Petivi ego Bonifacius Marchio filius quondam Teudaldi itemque Marchio ad vos Dominus Warinus Episcopus Sancti Geminiani Mutinensis Ecclesie, ut tu mihi, & ad filios ac nepotibus meis legitimis masculini concedere juberetis Precaria & Enfintheocharia nomine tantummodo habendum. Oc est medietatem de Monte uno, qui dicitur Barelli, ubi antea Castrum edificatum fuit, cum fossatum in parte circumdatum, cum rebus ad ipsa medietatem tenente, quod est eadem medietatem de eodem Monte & fossatum, & aliquantis rebus ibi setteniente, per mensura justa inter sedimen & areis, ubi vitis estant, seu terris arabilis atque pratis & buscaleis, juges quindecim. Et ego pro ipsis rebus a parte ipsius Episcopio vestro dare & tradere atque offerere videor ad jure proprietatem predicto Episcopio. Oc sunt, aliquantis rebus juris mei, que esse videntur in loco, ubi dicitur Solignano, quod sunt ipsis rebus inter sedimina &

B areis, ubi vitis estant, seu pratis, atque terris arabilis & buscaleis juges octo. Quidem ego Warinus Episcopus te abaudi, & recte petitionem tuam intellexi ipsis rebus, quas tu petisti, quamque & illis, quas tu a presato Episcopio meo Mutinensis offeristi, tibi & ad filios ac nepotibus tuis legitimis precario & fiteochario nomine abendum tradidi, ita ut faciatis de ipsis rebus, sicut ic subter legitur, cum accessiones & ingressoras earum, seu cum superioribus & inferioribus suarum, quicquid fuerit opportunum tam de frugibus & laboribus, atque censum vel redditum, quod Dominus ex predictis rebus annualiter dederit, quicquid voluerit, sine omni mea meique successoribus contradictione: ita tamen ut ipsis rebus per vos pejorati non sint, quatenus perficiant, nec non deperiant; & exinde dare atque persolvere debeant ipse Bonifacius Marchio vel suis filiis ac nepotibus, aut eorum Misso, eidem Warini Episcopi vel successoribus ejus, aut ad eorum Misso, per omni Mense Marcii fictum censum denarios Papiensis Solidos octo, dati ipsi denarii per omni Mense Marcii per te ipso Bonifacius Marchio vel tuis Filiis ac Nepotibus, aut vestrarum Misso, eidem Warini Episcopi

piscopi vel ad successores ejus, aut ad eorum M^{ss}o in suprascripta Civitate Motine. Et sic stetit atque convenit inter eis, ut si illud fuerit, quod ipse Warinus Episcopus aut suos successores adversus predictus Bonifacius Marchio aut ad suis filiis vel nepotibus aliqua surrexerit intencio de eadem Precaria, quod eodem facto in predicto constituto iuxta eadem Precaria adimpletum non haberet, aut si de ipsis rebus, quod in eadem Precaria legitur, aliqua surrexerit intencio inter eos, quod per eis pejorati sint, tunc Bonifacius Marchio vel suis filiis ac nepotibus mittendum suum M^{ss}um contra predictus Warinus Episcopus vel suos successores, seu contra suos Advocatores ad finiendum omnia, sicuti ipse Bonifacius Marchio vel suis filiis ac Nepotibus finire debuit. Alia superinposita eis exinde non fiat. Pena quidem inter se posuerunt ambes partes, ut quis ex ipsis, aut filiis ac nepotibus, vel successores, se de hac conveniencia infiteosin removere quesierint, & non permanserint, vel non compleverint in ea omnia, qualiter superius legitur, tunc componat illa pars, que non conservaverint, ad parte fidem servandi pene nomine argen-

A tum denarios bonos Libras duocenti, quia sic inter eis stetit, atque convenit cum stipulacione subnixta. Unde due Infiteosin uno tinore scripte sunt.

Actum in loco, qui dicitur Suavo, feliciter.

Warinus Christi misericordia sancte Motinenis Ecclesie Episcopus in hanc Infiteosin a me facta manu mea subscripsi.

B BONEFACIUS MARCHIO SSI.

C Signa manibus * * * * * Gotesfredi, & Atoni, atque Walcheri, seu Rolandi, & Azoni filio ejus, rogati testes.

Donatus Notarius Sacri Palatii scripsi, post tradita complevit, & dedit.

D Alterius Chartae, ad ipsum Bonifacium Marchionem spectantis, authenticum vidi in Archivo Capituli Canonorum Cremonensium, atque inde extripisi.

Bonifacius Marchio & Richilda Comitissa conjuges a Landulfo Cremonensi Episcopo recipiunt duas Curtes cum Castris titulo Precariae, eidemque aliam Curtem cum Castro donant, Anno 1022.

I N nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Henricus gratia Dei Imperator Augustus, Anno Imperii ejus Deo propicio hic in Italia..... Mense December, Indictione VI. Sancta autem mater Ecclesia..... Cremonensis, ubi nunc Dominus Landulfus reverentissimus Pontifex ordinatus esse videtur. Nos Bonifacius Marchio filius quondam Theudaldi itemque Marchio,

E & Richilda Comitissa jugalibus..... visi sumus nos jugales ex natione nostra Lege vivere Langobardorum. Ipse namque Bonifacius jugale & mundoaldo meo mihi consentiente, & iuxta Legge una cum noticia & interrogacione Tadoni Comitis Comitatu Veronense..... presentia & testium, certa facio professione, quod nulla me pati violencia, atque.... nec ab ipso jugale & mun-

& mundoaldo meo, nisi mea bona & spontanea voluntate presens presentibus diximus. Quisquis in sanctis, hac venerabilibus &c. Ideoque nos qui supra jugales manifeste presertimur, eo quod petentes petimus ad vos qui supra Landulfus..... & ad filios, hac abiaticeis meis qui supra Bonifacii legitimi, & si filii masculini non abuero, filie & abiatice mee legitime, diebus vite nostre concedere dignaveris Precario & enfiteotecario nomine: hec sunt Cortes due..... Episcopii vestri, quibus ipse Cortes esse videntur, una ex ipsis in loco, ubi dicitur Urso Casale, cum Castro inibi habente, & Capella ibidem consecrata prope eodem Castro ad onorem Sancti Pauli & Sancti Johannis, & Plebem prope ipsa Capella, & est consecrata ad onorem Sancti Georgi, una cum rebus domui coltiles, seu castis massariis & aldiariciis seu tributariis tam in ips.... Casale, quamque in locis Alciario, cum Capella inibi abente, consecrata ad onorem Sancte Marie, & in Isola cum Capella inibi abente, & consecrata ad onorem Sancti Petri, seu in Cifiriano adque in Fartifingo cum Capella una, & est consecrata ad onorem Sancti Eusebii, & in Cervaniga seu Joaningo cum Capella una, & est consecrata ad onorem Sancti Materni; seu in Puzolo & in Montecoleri, & in Durningo, Firningo, Columbarisco, Primolingo, Raigada, Vindigada, Silva, Marciola, Macaniga, Pontevecto, Talamona, Swlasco, Casube, vel utcumque per ceteris locis & vocabulis ad ipsam Curtem & Castris & Capellis & Castis massariis pertinentibus in integrum. Alie namque Corte in loco & fundo ubi dicitur Bixianore, cum Castro inibi abente Plebem infra eodem Castro consecrata ad onere Sancte Marie, &

A Capella una foris, & prope ipso Castro &c. (*) Et nos, qui supra jugales pro ipsis rebus ad parte Episcopio vestro dare & tradere aut efferere videmur, idest Corte una domui coltiles juris nostri, quam abere visi sumus in loco & fundo, ubi dicitur Pladena, & ad locus ubi Muxinicula dicitur, cum Castro inibi abente, & Capella ibidem consecrata ad onore Sancti Laurenti, una cum rebus domui coltiles seu castis &c. (**)
 B Quidem & ego Landulfus Pontifex, volque supra jugales abaudivi, & petitionem vestram intellexi, & per presens cartula vobis jugales ruisque filis, qui supra, Bonifacii Marchio & abiaticeis suis, & filii masculini si fuerint legitimi filii & abiaticeis tue legitime abendum trado per consensum Canonorum nostrorum diebus vite vestre predictas Cortes quas petistis, sive illas quas parte Episcopio nostro oferistis, ita ut faciatis in predictis Cortes &c.

Actum in loco ubi dicitur Modio, in Comitatu Veronense feliciter.

Ego Landulfus Episcopus in hac Precaria a me facta subscripsi.

D BONEFACIUS MARCHIO SSI.

✱ Signum manus superscripte Richelde Cometisse, que hac Cartula Precarie fieri rogavi ut supra.

Tado Comes subscripsi.

Ildevertus Notarius vivente Lege Romana rogatus subscripsi.

Ego Adelbertus Notarius Scriptor hujus Cartula Precarie post tradita complevi & dedi.

Landulfus iste Cremonensis Episcopus ille idem est, qui teste Sicardo Tomo VII. Rer. Italicar. indignationem Populi Cremonensis incurrens exulare coactus est, & multa sui Episcopii bona propter superbiam ac inertiam perdidit. Ipsum in Comitatu Veronense

ronense

(*) Sequuntur quamplura nomina locorum, terrarum, & Capellarum.

(**) Sequuntur & heic multa alia ab ipso Marchione donata.

ronenli egisse testis est Charta, quam dedi: testis fortassis etiam & haec esse potest ejusdem prodigalitat. Ac-

A cedant hisce & aliae tabulae, quas mihi suppeditavit praeclaudatum Archivum Canonorum Mutinensium.

Guibertus Episcopus Mutinensis Bonifacio Marchioni tres Curtes & Castra Bazani, Livizani, & Sanctae Mariae in Castello titulo Emphyteusis concedit, & contra Marchio eidem Episcopo donat alias Curtes & complures Terras, Anno 1038.

IN nomine Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Chunradus gratia Dei Imperator Augustus, Anni Imperii ejus hic in Italia Duodecimo, XV. Kalendas O. Tubris, Indictione Sexta, Episcopo Sancti Geminiani Mutinensis Ecclesie, ubi Dompnus Wibertus Episcopus nunc ordinatus esse videtur. Ego Bonifacius Marchio & Dux Tusciae, & filius quondam Teutaldi, itemque Marchio, qui profusus sum ex natione mea Lege vivere Longobardorum, praesens presentibus dixi: Quisquis in sanctis ac venerabilibus locis ex suis aliquid contulerit rebus juxta Auctoris vocem in hoc Saeculo centuplum accipiet, insuper quod melius est, vitam possidebit eternam. Ideoque ego, qui supra, Bonifacius manifeste profiteor, eo quod pacienter questivi ad vos Dompnus Wibertus Episcopus, ut tu mihi & ad filios & nepotibus meis legitimis masculinis, qui de filiis masculini nati vel procreati fuerint, & si filiis ac nepotibus legitimis non habuero, filie & nepte mee legitime, qui de filie mee legitime nate vel procreate fuerint usque in tertiam generationem Precaria atque Inphiteocharia nomine concedere dignemini tantummodo ad habendum. Hoc sunt Curtes tres juris ipsius Episcopo vestro, quibus sunt posites una in loco ubi dicitur Bazano cum Castro & Capella inibi abente, & est consecrata ad honorem Sancti Stephani. Alia namque Curte in loco, ubi dicitur Liviciano,

B similiter cum Castro & Capelles inibi abente, una infra eodem Castro, & est consecrata in honore Sanctorum Martirum Abelberti & Antonini; alia foris eodem Castro est consecrata ad honorem Sancti Archangeli; tertia namque Curte in loco, qui dicitur Sancta Maria in Castello cum Roca, & Ecclesia inibi abente, & est consecrata in honore Sancte Dei genitricis & Virginis Marie, una cum rebus, domucultile, sive casis massariciis, atque univrsis rebus, ubi per locis positis ad ipsas Curtes & Castris seu Rocha, sive Ecclesiis, atque casis massariciis & univrsis rebus pertinentibus in integrum. Preter antepono decimis & Capellis una intra Corte Bazano, que est consecrata in honore Sancti Petri cum casis & vitis & orto & terra aratoria se simul tenente, & est super totum per mensura justa jugera duo & medio, & pertinet de Ospicio Sancti Geminiani ad vitam Peregrinorum, & casis & rebus, que desinet Rozo Clericus, & Auxelito cum suis fratribus & nepotibus, & Petro cum suis nepotibus, & Azo cum suis fratribus infra predictas Cortes ad eorum proprietatem. Et sunt prefate Cortes per mensura justa: prima, que dicitur Bazano, est area Castri & Capelle tabules trecenti; reliquis rebus foris eodem Castro ubicumque per locis positis ad eadem Curte & Castro & Capella pertinentibus, sunt juges centum: secunda namque Corte, qui nomi-

natur Liviciano, est per mensura justa
area Castri & Capelle super totum ta-
bule centum; reliquis vero rebus foris
eodem Castro ubicumque per locis positis
ad eadem Curte & Castro seu Capelle
pertinentibus sunt super totis juges mil-
le trecenti: tertia vero Corte, qui nomi-
natur Sancta Maria in Castello, &
area, Rocca, & Ecclesie per mensura
justa tabule triginta; reliquis vero re-
bus foris eadem Rocca seu Ecclesia per-
tinentibus sunt juges sexcenti: ut di-
ctum est, tam casis cum sediminibus,
seu reliquis terris, campis &c. omnia
& ex omnibus ad predictas Cortes &
Castris & Rocca seu Ecclesie, & Casis
Dominicatis & Masariciis, & univer-
sis rebus territoriis ubicumque per locis
positis, cum omnibus adjacenciis &
pertinentiis earum verum per locas &
vocabulas pertinentibus in integrum.

Et ego qui supra Bonifacius pro ip-
sas Cortes, quas petivi, parti ipsius
Episcopi do & trado, adque offerro,
eo tamen ordine, qualiter supra legitur,
id sunt Cortes tres juris mei, quam
habere viso sum, una in loco, qui di-
citur Gavello, cum Capella inibi ha-
bente, & est consecrata ad onore Sancti
Geminiani, cum casis Dominicatis &
Masariciis, & rebus domucultile, &
molendinis, & piscacionibus nominative
illis, qui obvenit Atoni Avio meo,
per Cartula comutationis ex parte jam
nominati Episcopi Sancti Geminiani
tam in Spina, Quarantula, Vara, Or-
tuntula, Gardignacula, sicut in eadem
commutatione legitur: & sunt pro men-
sura justa area, Capelle, & rebus,
tervetoriis, seu vineis & pratis, gerbi-
dis, & buscaleis, seu silvis ad predi-
cto loco Gavello pertinentibus, ubicum-
que per locis positis sunt, juges septin-
gentis. Preter antepono Masaricia una
in eodem loco Gavello, qui recta &
laborata fit per Martino Musino Maja-

A rio: alia que nominatur Panzano cum
Castro inibi habente, & Capella infra
eodem Castro consecrata ad onorem San-
cte Marie una cum rebus domucultile,
& casis dominicatis & masariciis ibi
pertinentibus; est area Castri & Capel-
le per mensura justa juges uno; reliquis
vero rebus foris eodem Castro a predicta
Curte & Castro & Capella pertinen-
B tibus sunt juges mille. Preter antepono,
& in mea reservo potestatem proprieta-
rio jure Masaricia una in eodem loco
Panzano, qui fit recta per Dominico
Gualberti Massario. Tertia namque Cor-
te, que nominatur Gandaceto, cum meam
portionem de Castro & Capella infra
eodem Castro; consecrate in honorem San-
ctorum Martirum Georgii & Resmi,
C & meam porcionem de Castro, qui no-
minatur Fredo, cum porcionem de Ca-
pella, que est consecrata ad honorem San-
cti Pancratii, & pertinet ad meam
porcionem de predictam Cortem Ganda-
ceto, & est meam istam porcionem de
predictis Castris & Capelle tabule cen-
tum: reliquis vero rebus foris eisdem
Castris ad istam meam porcionem perti-
D nentibus, sunt juges trecenti sexaginta.
Preter antepono & in mea reservo po-
testatem proprietario jure Masaricia una
in eodem loco Gandaceto, que fit recta
per Petro cum suis germanis Masario.
Eciam dono ego qui supra Bonifacius
& trado & offero a parte jam dicti
Episcopi Sancti Geminiani, id sunt
omnibus casis & rebus, quas habere vi-
E sus sum infra Plebe de Pulinago, &
infra Plebe de Pellaro cum Roca, que
nominatur Flumenatbo, eo tamen ordi-
ne, qualiter super legitur. Preter an-
tepono omnibus illis casis & rebus,
quas Frogerio, & Aabelberto germanis
& suis nepotibus adquisierunt per se
iplos per cartula donationis seu vendi-
tionis tam in se quamque in eorum Mis-
sis, aut eorum genitoribus. Similiter &
omni-

omnibus casis & rebus, quas tenet filiis Wilelmi & Gerardi de Vidriaula: etiam casis & rebus de Reginerio & de Livaldo, & item Rainerio filio predicti Livaldi. Et Masaricia una in unaquaque Plebe: illa de Plebe Pulinago que sit recta per Martino Surico Masario, & illa de Pelavo sit recta per Ingezo Selveradi Masario. Et sunt predictis casis & omnibus rebus in predictis Plebes per mensura justa juges mille quingenti, ut dictum est, tam casis cum sediminibus, seu reliquis terris, campis &c.

Quidem & ego Dominus Wibertus Episcopus te qui supra Bonifacius abaudivi, & recte petitione tua intellexi ipse Cortes, & Castris, sive Ecclesie in omnibus rebus ad eas pertinentibus, quod tu mihi petisti, quaque & illas, quas parti Episcopi nostri offeristi, per presentem Cartulam tibi tuisque filiis & nepotibus, qualiter supra legitur, per consensum Fratrum Canonorum diebus vite vestre habendum trado Precaria & Inphiteocaria nomine, sicut petistis, ita ut faciatis &c. Et ego qui supra Bonifacius Marchio eo videlicet ordine hanc in eodem Episcopo vestro de ipsis meis rebus facio offerstionem, ut si vos, qui supra, Dominus Wibertus Pontifex, vestrique successores me, qui supra Bonifacius, meisque filiis & nepotibus, predictis rebus, quam vobis petivi, quamque & illis, quas parti Episcopi vestri offersti, diebus vite nostre quiete & inlibate habere permiseritis, faciendum inibi, & frugibus earum rerum & censum quicquid voluerimus, absque omni vestra vestrorumque successorum, vel parte Episcopi vestri contradictione. Et per Censum, quod ego qui supra Bonifacius, vel filiis ac nepotibus meis legitimis,

A & si filiis & nepotibus non habueris, filie vel nepte mee legitime annualiter dari debemus parti Episcopi vestri do & trado adque offero, oc sunt, Mansos quinque juris mei, quam habere viso sum, unum ex ipsis in suprascripto loco Gavello, qui regere videtur per jam dicto Martino Musino Masario. Alie in jam nominato loco Panzano, qui regere videtur per jam nominato Dominico Gualberto Masario. Tertio jam fato loco Gandaceto, qui regitur per predictus Petro Masario. Quarto in prelibata Plebe Pulinaco, qui regere videtur per prenominato Martino Masario. Quinto in jam fata Plebe Pelavo, qui videtur regere per prelibato Ingezo Masario. Et sunt ipse Masaricies, sicuti per suprascripti Masarii regitur, per mensura justa per unaquaque Masaricia juges duodecim. Et si oc evenerit, ut si unquam in tempore, quod fieri non credo, ut ego qui supra Bonifacius, vel meis filiis ac nepotibus legitimis, qualiter superius legitur, de predictis Masaricies, quam pro Censum dedi, aliqua subtractione fecerimus &c. Et si illud evenerit, quod vos qui supra Dominus Wibertus Episcopus, vel vestros successores, seu pars Episcopi vestri, michi qui supra Bonifacius, & ad filiis ac nepotibus meis, & ad filie, & nepte mee, qualiter superius legitur, de predictis Cortes & Castris seu Roca atque Ecclesie, & omnibus rebus, quas petivi, quamque & illis, quod pars ipsius Episcopi offersti, aliquam subtractionem feceritis &c. (*) Unde due petie uno tenore scripte sunt.

Atum est in loco, qui dicitur Corneliano, prope Plebem Sancti Andree feliciter.

Ego Wibertus sancte Mutinensis Ecclesie Episcopus a me facta subscripsi.

BONEFACIVS MARCHIO ET DVX SSI.

Signo ✠ ✠ ✠ manibus Godo, & Leo, seo Maginsredo, qui professi sunt Lege vivere Romana testis.

Signo ✠ ✠ manibus Widoni & Rodulfo Legem viventis Langobardorum testis.

Gisewertus Notarius scripsi, post tradita complevit & dedit.

Animadvertite, quàm rotundis verbis *Bonifacius*, Mathildis Comitissae postea pater, in hac Charta, non tantùm *Marchio* appellatur, sed etiam *Dux Tusciae*. In praecedentibus *Marchionis* titulo contentus erat. Proinde, ut alibi monui, hinc etiam intelligere possumus, ipsum paucos ante annos, *Marchiae* & *Ducatus Tusciae* praeesse coepisse: antea verò appellationem *Marchionis* aut aliunde, aut ex indulgentia Augustorum sum-

A fuisse. Neque diu moratus est Guibertus Episcopus in possessione illorum quinque Mansorum, quos a Bonifacio acceperat, ut ex eorum relictibus censum perciperet sibi constitutum in magnifica Emphyteusi trium Castrorum: sed eos Cathedrali suae Ecclesiae Sancti Geminiani largitus est ad ipsius luminaria, ut constabit ex altera Charta existente in eodem B Archivo.

Donatio quinque Mansorum facta a Guiberto Episcopo Mutinense Ecclesiae Cathedrali Sancti Geminiani ad illius luminaria, Anno 1038.

I N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Noverit industria fidelium Christi cunctorum tam presentium quàm & futurorum, & omnibus pateat cujusque ordinis Clericis, nihilominus Laicis, quatinus ego Wibertus Dei nutu sanctae Mutinensis Ecclesiae Episcopus precepta Canonum Sanctorum Patrum, partem Ecclesiae honorum in luminariis dare jubentium relegens, & me minime, perlectis his, id ipsum no-

C strae huic Ecclesiae invenisse aut fecisse recolens, interius & exterius in memetipsum infremui conturbatus. Sed & sermo Evangelicus quondam scintillulare summi boni mihi sepius intente audienti ministrabat: Qui vos honorat, me honorat. Quocirca perpendens, me Sanctos minime in aliis amplius posse honorare, quàm quod eosdem die noctuque lampadibus illustrare disposui ob remedium animae Imperatorum, ac hujus Ec-

cle-

desiae Episcoporum, ad ejusdem Ecclesiae illuminationem constituens dare, per interventum nostrorum Clericorum & fidelium, Mansos quinque, quos a Marchione Bonefatio in pensionem cum omni integritate propter Precariam accepi, quam secum feci Bazianum, Livicianum, ac Sanctae Mariae Castellum dando, & Gavellum ab ipso cum piscariis, & Quantulam Acuaram, Spinem, Ottuntulam, Gardignaculam, cum omnibus accessionibus, & Pancianum, & partem Gandaceti, & partem Fredi, & quod in Pelavo habuit, & Flumen Albolium, & in Pulinaco cum aliis rebus recipiendo. Damus itaque predictae Illuminationi Mansum unum, quod per Petrum Massarium laboratur: aliud in Gavello, quod per Martinum Massarium & Musinum operatur: tertium in Panziano, quod per Dominicum Walperti Massarium laboratur: quartum autem in Pulinaco, per Martinum Soricum quod operatur Massarium: quintum verò in Pelavo, quod per Ingezonem Selveradi laboratur Massarium. Ipsos scilicet Mansos concedimus predictae Ecclesiae luminariis, remedio animarum Imperatorum, & omnium illos argentum Episcoporum, ea videlicet ratione, ut quicumque hoc a nobis factum observaverit, Deus Pater omnipotens & Filius & Spiritus Sanctus sibi vitam aeternam concedat. Et si quis nostrorum successorum, vel si quis ex hoc aliquid abstraxerit, maledictionem Dei, & Sanctae Mariae, & Sancti Geminiani, cui hoc damus, sciat se incurvere, & nostram habeat per aeterna Secula. Amen.

Actum in Civitate Mutina XVI. Kalendarum Novembris, Anno videlicet Incarnationis Domini nostri Jesu Christi MXXXVIII. Indictione VI. Regnante Domino Imperatore Chonrado, Anno XII. Et ut hoc firmissimum, stabileque permaneat, manu propria subscripsimus.

A Wibertus gratia Dei sanctae Mutinensis Ecclesiae Episcopus manu propria subscripsi.

Ego Johannes Archipresbiter, hujus paginae scriptor manu propria subscripsi.

B Suspicor ego id factum ab Episcopo Guiberto, ut querelas nonnullorum leniret, quibus fortasse prodigalitate sapere videbatur, tria illa Castra e potestate Episcoporum divulsa sive abire sub specioso titulo in manus Bonifacii Marchionis. C Prodigalitate, inquam, appellavi id genus Emphyteutes. Nam ut ut, quoties cum vulgo contractus hujusmodi instituebantur, in utilitatem Ecclesiae converterentur, dubito ego, num id etiam contingeret, quando in potentissimos viros ac Principes, qualis fuit Bonifacius Marchio, Ecclesiasticae res transferebantur. Fortasse mirabitur aliquis, quod tanta is quoque donavit Ecclesiae Mutinensi, & Cremonensi, quum non minus in Emphyteusim percepta, quam ab ipso donata, in censum Ecclesiae reditura forent. Sed animadvertendum est, Bonifacium donare quidem sua, sed eorum quoque usumfructum ab ipso sibi reservari pro more, dum viveret. Quare is quidem & suis frui pergebat, & Ecclesiae bona insuper acquirebat, cui tantummodo census decernebatur persolvendus, & praedium in eum finem ipsi dimittebatur, longe impar redditibus inde percipiendis, & nihil respondens honori dominationis in iis Castris, quo sese Episcopi exuebant. D Ad restitutionem postea suo tempore faciendam heredes potentum, ut suspicor, seges plerumque sese praebebant; neque iis artes & vires deerant, ut in omnium possessione & ipsi persistenter. Et reapse, sublata e vivis Comitissa Mathilde, Bonifacii ipsius familia,

liâ, Anno MCKV. tum Ecclesia Romana ab ipsâ haeres instituta, tum Henricus inter Augustos Quartus, de ejus hereditate certarunt. Ipse Imperator hac de caussa in Italiam concitus veniens omnium possessionem arripuit. An quidquam inde receperint Ecclesiae, quae tot bona in Feudum aut in Emphyteusim eidem Comitissae, ejusque majoribus concesserant, equidem ignorare me fateor. Illud contra novi, ex Ecclesiarum bonis, atque ex hujusmodi contractibus mirum in modum amplificatam fuisse *Bonifacii Marchionis*, ejusque filiae *Mathildis Comitissae* poten-

A tiam. Altero exemplo rem luculentius confirmatam volo, nempe schedulâ, quam ex pervetusta membrana adservatâ in Archivo Capituli Canonorum Regiensium descripsi. Ibi recensentur, quae ab Episcopis Regiensibus jamdiu idem *Bonifacius Marchio* solertissimus vir sibi comparat. Quamquam ne cuncta quidem heic enumerata arbitror. Arcem enim Canossae, seu Canusinam, quam Donizone teste *Atto ejus Avus* in Feudum ab Episcopo Regiense acceperat, heic praetermissam video. Legens admirationem contine, si potes.

Notitia Castellorum, Plebum, aliorumque jurium, quae Bonifacius Dux & Marchio Tusciae receperat in Feudum, vel in Emphyteusim ab Episcopis Regiensibus, conscripta circiter Annum 1070.

Castella & Plebes, quae tenuit Bonifacius Marchio de Regiensi Episcopatu. Castellum de Toano cum Plebe & Capellis: Capella de Aquaria cum precariis: Plebem de Sancto Vitale cum dominicato magno, & Mansibus, & pluribus Capellis: In Bismanto Capellam de Busiana cum decimis & omnibus suis pertinentiis; & Capellam de Belelio cum suis pertinentiis: Plebem de Ligulo cum dominicato & Capellis: Plebem de Caviliano cum dominicato magno; & Capellam Sancti Prosperi prope Canusia cum decimis: Capellam Sancti Martini in Guilia cum Mansibus: In Debla Capellam unam cum Mansibus: Inter Canioni & Pantano Mansos decem: In Serzano Mansos tres: In Castro Oleviani Capellam unam cum terris intus & foris: Medietatem de Plebe Sancti Faustini in Erbaria: Plebem de Carpo: Plebem de Camporotondo, cum servis & ancillis, & pluribus Mansibus: Decimam de Cor-

Ctenova cum pluribus Mansibus Canonorum: Plebem de Wardestalla cum Capella Sancti Georgii, cum centum juges: Plebem de Luciaria cum Corte & Capellis: Decimam de Gonziaga: Plebem de Pigiaca, cum Capellis & Mansibus: Castellum Sancti Martini in Rio: Castellum de Campaniola, quod est edificatum supra terram Sancti Prosperi; & Capellam Sancti Andreae cum Mansibus & viginti quatuor decimalibus: & aliam Decimam in Budrione: Piscariam de Razolo, cum terris & porto, qui dicitur Trifoso: & in Palude Cortem de Bondeno; & Cortem de Ronco Episcopi, quam ex parte Atto de Canusia per Precariam tenuit, & alteram invasit. Unde etiam Cilianellus idem Atto Ecclesiae proprium dedit, Bonifacius postea Avdoino Gandulfi filio per proprium dedit: Capellam Sancti Andreae in Gabiana cum duodecim Mansibus: Plebem Sanctae Mariae in Villulac, & omnem Decimam de Clustello:

lo: Reverim Plebem cum Castello, quod modò est destructum; & septem Capellis, & famulis Ecclesiae, & Precariis: Cortem de Sancto Martino in Spino, cum tribus Capellis, & piscacionibus ac paludibus: In Quarantule Mansos duos: Capellam Sancti Faustini prope Rorariolum, cum pluribus Mansibus, quam Canonici de Canusia modò tenent: Cortem de Casale, Beli, & plures Mansos in montibus & planiciebus: Insuper & plurimos Mansos Canonico-
rum nostrorum in Regiensi, & Motinensi, & Mantuanensi Episcopatu. In Insula Suzariae tenuit idem Bonifacius M. ram, & aliam terram cum servis suis quingenta jugera. Per Precariam habuit Cortem de Rondenaria, & Cortem de Pradesolio, & Cortem de Burzano, & Cortem de Vico Martini ex parte Ecclesiae. Et dedit idem Bonifacius Castellum de Rosena, & Paternum, & Marmoriolum, & medietatem de Rodano cum omnibus illorum pertinentiis: Castella & Plebes, quae Episcopus cum omnibus suis Militibus tenet: Queciolam, Albineam, Mazingaticum, Novem, Suzariam, & Mili-

A tes ejus tenent Montemaltum, Vergnanum, Robiolam, Melocium, Gorgadelum, Folianum, Roncum Cifoli, Aracetum, & Plebem de Melocio, Plebem de Bismanto, Plebem de Baise, Plebem de Sancto Eleucadio, Plebem da Castro Oleriani, & de Sancto Salvatore, Plebem de Banio, Plebem de Pulianello, & de Bibiano, Plebem de Albinea, B Plebem de Motilena, Plebem de Fabrica, Plebem de Sancti Zenonis, Plebem Sancti Stephani, Plebem de Quarantula, Plebem de Suzaria.

Ex his reliqua disces, quae sibi Bonifacius Marchio a tot aliis Ecclesiis procurarit. Solemne autem fuit, ut vix ulla Emphyteusis constitueretur, cui conjuncta non foret obligatio Censuum, sive pensionis persolvendae quotannis. Sed quàm difficile, immo quàm rarò a potentibus viris Ecclesia hosce Canones reciperet, indicabit nobis Ottonis I. Imperatoris Diploma, quod authenticum-ne foret, an antiquissimum apographum, decernere non audeo, in Archivo Capituli Canonico-
rum Arretii hactenus delitescens.

Confirmatio Privilegiorum facta Canonicis Arretinae Ecclesiae ab Ottone I. Imperatore, Anno 963.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Regis aeterni. Otto divina favente.... Imperator Augustus. Quia Imperialis magnificentia pia & larga erga Dei cultores, & Ecclesiarum Dei recuperatrix & restauratrix esse debet, ut id agendo premium mereatur consequi sempiternum; idcirco omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque presentium ac futurorum devotio noverit, qualiter nos consultu ac interventu venerabilis Episcopi Huberti karissimi
fidelis nostri adquietescentes, aliquantam

D terram, quam bonae memoriae Petrus Episcopus ad utilitatem Canonico-
rum in Ecclesia Sancti Donati & Confessoris & Martiris Christi, ibi pro tempore Deo servientium distribuit, & antecessores nostri Imperatores & Reges postea confirmaverunt, & suo proprio dono concesserunt, videlicet Vineam unam ad Pinum cum Campo, ibi prope similiter ad Pinum nominante; & Campum alterum, qui dicitur Pratum Salli; nec non Corticellam unam, quae dicitur ad Clane, cum sua pertinentiis; & aliam

& aliam Corticellam, quae vocatur
 Mojonam, sub integritate, sicut discer-
 nitur in scripto a jam nominato Petro
 Episcopo facta; Ecclesiam quoque San-
 cti Petri in Castello, quam dive me-
 moriae Lotharius pro remedio anime
 suae Canonicos ibi servientes habere con-
 cessit; nec non & Villas tres, quarum
 una nominatur Durna, altera Plica,
 tertia Spedia, quas predictus Lotharius
 Canonicis confirmavit; Mercatum insu-
 per unum, quod celebratur in Missa
 Sancti Ilvariani; Cortem etiam, que no-
 minatur Camenina, & est in Castro
 Felicitatis, cum Ecclesia in honore San-
 cti Andreae edificata, cum omni perti-
 nentia, quam praefatus Imperator Cano-
 nicis concessit; Campum insuper unum,
 qui vocatur Pisinule, & consistit in
 pago Avitiense, cum omnibus suis ap-
 pendentibus, ut praetaxatus Imperator eis
 concessit; Cortem namque, que vocatur
 Colonaria, cum omni sua pertinentia,
 per hoc nostrum Imperiale Praeceptum
 Canonicis, qui nunc ibi serviunt, scilicet
 Grafulfo Archidiacono, Suaverico
 Archipresbytero & Primicerio, Sapientii
 Gramatico, Erolfo Presbytero, Strataro
 Majoris Scholae, Johannes Clericus &
 Custos, Johannes Presbytero, Altiperto
 Presbytero, Michæli & Tegrino Dia-
 conibus, & reliquis, qui ibi in presen-
 ti serviunt, eorumque successoribus, qui
 futuris temporibus ibi servierint, vesti-
 tuimus, confirmamus, pleniterque cor-
 roboramus. De jure insuper Regni nostri
 donamus predicti loci Canonicis Corti-
 cellam unam, que conjacet in a voca-
 bulo Toppo, una cum ipsa Silva, que
 dicitur Arbororum, & una cum omni
 pertinentia & adjacentia sua, & cum
 ipsa Waldeniza, que conjacet in Vico
 & in Policiano & in Pectano & per
 alia vocabula; & Campum unum, qui
 dicitur Langoria conjacente prope Pev-
 lasium, qui capere videtur modica vigin-

A ti; ita videlicet, ut nec Rector eju-
 sdem Sedis, nec cujuslibet potestatis per-
 sona de persona de praefatis rebus, &
 de eorum pertinentiis, seu de his, quae
 divina pietas inibi agere voluerit, illis
 aliquam inferre presumat contrarietatem,
 & deminorationem ullam ingerere ad-
 temptet. Confirmamus eis scilicet terram,
 quam Hugo Rex de sua proprietate ei-
 B sdem Canonicis concessit, idest Campum
 de Piunta & Campum de Graticiana,
 ut illis absque aliqua minoratione aut
 cujuslibet potestatis contrarietate perben-
 nis perseveret temporibus. Statuimus
 quoque, ut sit ipsa Canonica cum Ca-
 nonicis ipsius loci sub magisterio & re-
 gimine Grafulfi Archidiaconi & Suave-
 ricæ Archipresbyteri, eorumque successo-
 rum facientes pari voto, communique
 C consensu de frugibus & redditibus, quod
 in ipsa Canonica annualiter Dominus
 dederit, seu de elemosinis absolute &
 libere, ut Canonici facere debent, absque
 ullius contradictione vel molestatione.
 Quia Tulcis consuetudo est, ut ac-
 cepto ab Ecclesia Libello, in contum-
 matiam convertantur contra Eccle-
 D siam, ita ut vix umquam constitu-
 tum reddant Censum; precipimus,
 modisque omnibus jubemus, ut nul-
 lus Episcopus vel Canonicus Libel-
 lum, aut aliquod scriptum alicui ho-
 mini faciant, nisi laboratoribus, qui
 fructum terrae Ecclesiae..... reddant
 sine molestia vel contradictione. Pre-
 cipimus quoque, ut in ipsa Canonica
 E nulla..... ducatur persona absque com-
 muni consensu, ne propter hoc aliqua
 inter illos oriatur discordia. Pro majori
 quoque illorum securitate recipimus illos
 cum omnibus illorum mobilibus & im-
 mobilibus rebus, illis juste & legaliter
 pertinentibus sub nostrae tuitionis mun-
 burdo; quatenus secure vivere, Deoque
 servire, & pro nobis, statuque Regni
 nostri, remedioque animae nostrae orare
 illis

illis jugiter deleat. Si quis igitur hujus nostrae confirmationis Precepti & munburdi violator aut contradictor extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Kameræ nostræ, & medietatem presatis Canoniciis,

A qui in Ecclesia beati Donati pro tempore servierint. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes de anulo nostro subter anotari jussimus.

Signum Donni Ottonis magni Imperatoris

Augusti.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Liutgerius Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data VI. Idus Maj, Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXIII. Indictione VI. Anno Imperii Magni Ottonis Imperatoris Augusti II.

Actum Monte Feretrano ad Sanctum Leonem.

Rursus animadvertamus oportet verba illa: Quia Tuscis consuetudo est, ut accepto ab Ecclesia Libello, in contumaciam convertantur contra Ecclesiam, ita ut vix aut numquam constitutum reddant Censum: precipimus, modisque omnibus jubemus, ut nullus Episcopus vel Canonicus Libellum, aut aliquod scriptum alicui homini faciant, nisi laboratoribus &c. Hoc est Ecclesiae bona Colonis tantum tradantur, qui fructuum partem inde obvenientium reddant. Ex hoc ipso Diplomate tempus habemus, quo Otto Magnus Berengarium II. antea Italiae Regem in Monte Feretrano obsedit. Continuator Reginonis eundem tradit obsidione pressum in Monte Sancti Leonis. Sed antilogiam solvit Liutprandi Ticinensis Continuator pag. 472. Tomi II. Rer. Italic. de Ottone Magno scribens: Progre- diens Montem Feretratum (aliis est Fe- etranum) quod Oppidum Sancti Leonis dicitur, in quo Berengarius & Willa erat, obsedit. Regredior ad Censum,

B quos domini percipiebant e praediis aut locatis, aut in emphyteusim traditis. Homines censiles, censarii, censiti, incensiti, & censuales occurrunt in antiquis Chartis. Eo nomine Liberos viros designatos opinor, qui pro praedio conducto, sive libellario, censum domino reddebant. Haec tamen certo definire non ausim. Occurrunt enim & Servi coloni, qui Censum dominis persolvisse videntur. Feudis nullus imponi Censum consuevit eâ ratione, quod Vassalli, sive Milites, personali servitio obstricti forent, quotiescunque ad Senioris sui obsequium atque tutelam advocarentur. In Feudis sacri Romani Imperii hic idem mos adhuc perdurat. Ab aliis vero sensum investita consuetudo est (quod & monui in Dissertatione XI. de Allodiis & Feudis) ut Feuda minorâ, ac deinde etiam majorâ, aliquid annuae pensionis domino directo redderent, non lucri causâ, sed ad servandam perennem memoriam do-

domani ac Vassallatici. Proinde levis momenti Census imponebatur, veluti unus Ensis, unum par Calcarium, aut Chirothecarum, unus Accipiter, aut Falco, aut etiam par Tintinnabulorum, quibus Falcones ornantur, atque alia hujusmodi. Non dissimiles fuerunt interdum Census Emphyteusibus impositi, nisi quod aliquid lepidi quandoque in iis praescribendis immiscebatur. Bononiae Emphyteusis a Monachis Benedictinis Sancti Proculi constituta, pro Censu fumum caponis cocti reddebat: hoc est, annis singulis statim die ad mensam Abbatis Emphyteuta accedebat, capponem e ferventi aqua tractum, & duabus patinis inclusum deferens, quem exinde detegebat, ita ut demum fumus ascenderet; quo peracto ille abibat, ferculum ipsum asportans, & satis suo munere functus. Alteram novi Emphyteusim, cujus census est racemus uvae nigrantis offerendus festo die Sanctae Mariae Magdalenae. Narrabat mihi Nicolaus Cristofani Cancellarius Archiepiscopalis Curiae Lucensis, vir honestissimis moribus, comitate ac amore antiquitatis multum commendandus, sibi hujusmodi Canones interdum occurrere in antiquis Emphyteuseon Chartis evolvendis: Prima die Maji cuidam, Emphyteusim ab Orphanis Lucensibus habenti, id onus incumbit, ut ad eos arborem Majalem deferat (nos *Majo* appellamus, in quo reliquias adhuc cernimus celeberrimae apud Ethnicos festivitatis, cui *Majuma* nomen) non paucis taeniis ornata, annexis tribus frumenti spicis. Si istae abessent, Emphyteuta a beneficii possessione statim decideret. Quare opus est terram in aprico positam diligenter excolere, eamque adhibere curam, ne unquam eo die

A spicae tritici desiderentur. Religiosi viri Lucenses Ordinis Praedicatorum a Patribus Monasterii Sancti Pontiani Templum Sancti Romani sub titulo Emphyteusis receperunt. Quotannis antiqui domini ad canendam Missam illuc procedunt. Prandium iis a Dominicanis paratur, certo ferculorum numero instructum; tum eis persolvitur Grossetum argenteum *bene sonans*, quod in eum finem super mensam ita projicitur, ut ejus sonus bene a circumstantibus audiat. Hujusmodi Censu persoluto ii in possessione Templi persistunt. Ruralem quandam Confraternitatem nescio quis Sacerdos heredem sibi instituit, eâ conditione adjectâ, ut effigiem suam in tabulâ pictam perpetuo ibi custodirent. Annis singulis, recurrente statim die, opus est sigillatim, nomine & cognomine expresso, Sodales eos in aula congregatos interrogare, an adsint. Interrogandus quoque est idem Presbyter, tandiu postremo factus functus. Tunc ex adstantibus unus respondet: *non adest*. Quae audiens alter, in haec verba erumpit: *quare non adest? En illum: inspicite*; & pictam in tabella ejus faciem ostendit. Aliis exemplis parco. Alibi monui (rursus haec repetendum censeo) fuisse olim complures, qui ut publicis oneribus se suaque eximerent, sacris locis, bona sua largiebantur, eaque continuo ab ipsis sub tenuissimo censu in Emphyteusim recipiebant. Cedebat hujusmodi contractus in utriusque partis emolumentum. Sed Reges, quorum Fisco per fraudes officiebatur, rem moleste ferebant, & interdixere nonnumquam, sed irritum plane successu. Vidimus supra, multum ab Ecclesiis traditum, & longe minora eis oblata fuisse a Secularibus viris. Interdum verò Saecula-

oulares multa Ecclesiis donabant, modicum autem ab ipsis recipiebant. Uno exemplo res patebit, si Chartam proferam, cujus apographum ante sexcentos annos, ut mihi videbatur, scri-

A ptum adseruatur in Archivo Monasterii Pistoriensis Sancti Bartholomaei, ad Canonicos Regulares Lateranenses spectantis.

Donatio terrarum ac domorum facta Monasterio Pistoriensis Sancti Bartholomaei a Rafuxo & Liamprando Presbyteris, qui deinde per Precariam & Emphyteusim eadem cum additamento recipiunt ab Abbate ejusdem Monasterii Gausprando, Anno 831.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Imperantibus Dominis nostris Hludovicus & Lutharius dilectissimo filio ejus Imperatoribus, Anno Imperii eorum Octavo decimo, & Duodecimo, IX. Kalendas Aprilis, Indictione IX. feliciter. Manifestus sum ego Gausprand Abas Monasterio Sancti Bartholomei, a bone memorie Gajuduald Medicus constructum foras muro Civitatis nostre Pistoriensis, eo quod ante os dies tu Rafuxus Presbiter filio quondam Rascausi pro remissione anime tue tali timore judicasti & tradidisti mihi, & Liamprand Presbiteri filio quondam Baroncelli, & presati Monasterii offerstonis titulo abere statuisti casis habitationis tue locus, nomine Celeriano, cum solamentis, Curte, horto, terris, & vineis, fundo illo, in quo predicti edificiis domorum constructum, qualiter fundo ipso sepis circumdatum est in integrum. Similiter casa cum edificiis illis, que habere videbaris, locus nuncupante Domitiano, prope Ecclesiam Sancti Martini, cum solamentis, Curtis, orto, terris, & vineis, qualiter sepibus fundo ipso circumdatum est in integrum. Atque terra vinea plantata clausura una, locus qui dicitur Cavaliano in integrum. Seo terra & vinea clausura una in loco Centora in integrum. Et virgareis atque stalareis, quantis in monte & in plano habere visus fuisti in in-

Tem. VII.

Btegrum. Hec omnibus istis rebus nobis atque predicti Monasterii tali timore tradidisti, ut ad presenti die rebus... in potestatem nostram, seo supradicti Monasterii esse debeant sub illa tuitione & immunitatem atque defensione, sicut ceteris rebus eidem Monasterii esse noscuntur; nisi tantum, hoc est, in capite anni Depositionis tue pro medela anime tue, tam per nosmetipsos, aut per alios Sacerdotes canere studeamus Missas sexaginta, & in elemosinis & frugis de istis rebus pascere faciamus pauperes ducenti: sicut hec omnia per cartula confirmasti conscripta per manus Giselprandi discenti ex dicto Gausperti Nectarii & Scabino Magistro suo. Modò verò precasti nos, ut tibi hec suprascripto Lamprandi Presbiteri... per Precaria in tali ordine concedimus istis casis & rebus, quibus tu nobis per ista cartula tradidisti, & adderemus vobis in ipsa Precaria Ecclesiam & res Sancte Marie sito locus Pacationo, qui est jura & proprietas sepe dicti Monasterii isti Sancti Bartholomei pertinere videntur. Ego quidem pro congruo consilio & voluntate Monachorum tua audientis petitione concessi & tradidi tibi jam dicto Rafuxus Presbiter & Lamprandi idem Presbitero, sicut tu me postulasti, omnibus istis casis & rebus, quicquid per suprascripta cartula ad temetipsum nobis

C

D

E

Y

nobis vel sacri Monasterio Sancti Bartholomei advenere, & augere vobis in anc Precaria vult sumus ista Ecclesia & res Sancte Marie ante positas cum Curticella & orto suo, quod exinde Benedicti & Teusperte ancilla Dei in beneficium dedi.

Nam omnibus aliis rebus & edificiis ease ad ista Ecclesia pertinentibus, similiter & ipsa Ecclesia, hec omnia cum predictis rebus, quas tu nobis vel Monasterii nostri decrevisti in integrum, omnibus his vobis Rafuxus & Lamprand Presbyteri, sub eam videlicet rationem tradidi, ut dum tu Rafuxus Presbyter vixeris, omnibus istis rebus, quibus tu nobis habere decrevisti, in tua propria sit potestatem habendum, laborandum, atque usufructuandum, & cuncta movilia dandum, aut judicandum, seu foras ex ipsis casis vel rebus tradendum. Et suprascripta Ecclesia Sancte Marie cum omnibus rebus ad eam pertinente abere debeatis tu Rafuxus Presbyter una cum Lamprand Presbyter, dum ambo vixeritis, communiter habendum, gubernandum, atque rebus ipsis usufructuandum, & sicut supra legitur, mobilibus rebus pro animabus vestris dandum vel judicandum; & quicquid exinde alteri homini Libellario nomine, vel ad Census reddendum datum habere vox juxta ipsius scripti paginam census exinde pleniter exigere & suscipere debeatis, sicut ego exigere aut suscipere debui, nisi tantum siligine, fava, & vino, quod Dominus vobis per singulos annos de suprascriptis rebus predictae Ecclesie Sancte Marie dedit, reddere deveatis michi, qui supra Gausprandi Abbati vel ad successoribus meis tertiam portionem ex omnibus, & ista elemosina, & Missarum pab. . . . vel canationum, que michi vel successorum meorum facere decrevisti tu Rafuxus Presbyter pro rebus illis, quod tu nobis dedisti, dum tua fuerit vita,

A per te ipsum ex ipsis rebus facere studeas, & nos exinde inde in vita tua permaneamus absoluti. Nam post vestrum decessum taliter omnino deveamus exinde perficere, sicut tu per suprascripta cartula decrevisti. Et si Lamprand Presbyter ante obierit, tunc Ecclesia & omnibus rebus superius scriptis in tua, qui supra tu Rafuxus Presbyter, remaneat potestatem, sub eam videlicet rationem & redditum nobis faciendum, sicut supra legitur. Et si tu ante ipso Lamprand decesseris, Presbyter similiter ipse Lamprand diebus vite sue Ecclesia & omnibus rebus ipsis deveat habere, & nobis Census reddere, sicut ambo facere debuistis. Nam post amborum vestrorum suprascriptorum decessum, Ecclesia, casis, & rebus omnibus ipsis superius circumscriptis michi qui supra Gausprand Abbati vel ad Successores meos apud parte jam facti Monasterii Sancti Bartholomei, cujus proprietates est, sine ulla diminutione revertantur, excepto de movilibus fiat, sicut superius legitur. Et si adimpleti vos fueritis parti nostre, vel ad parte suprascripti Monasterii nostri omnino qualiter superius legitur, & vobis amplius superimponere presumpserimus ego Gausprand Abbas vel Successores meos, aut ex ea, que superius statui, & circa vos nostra fuerit ad observandum vobis in aliquo minus exinde fecerimus, aut in vita vestra rebus ipsis vobis minuere aut retollere questerimus, tunc componere debeamus ego Gausprand Abbas vel Successores meos vobis suprascriptis Rafuxus & Lamprandi Presbyteri, vel cui ipsa movilia pro animabus vestris judicaveritis aut dederitis, pene nomine argento solidos duo milia. Nam post amborum vestrorum decessum Ecclesia, casis, & rebus ipsis, sicut superius dictum est, vobis re & suprascripta elemosina & Missarum solemnitas, sicut tu Rafuxus Presbyter de-

crevisſi, adimplere debeamus, quia ſic inter nobis convenit. Hanc Precaria firmitatis veſtre Giſelprando diſcente & aſtante Gauſpert Notario & Scabino magiſtro ſuo ſcribere rogavi.

Actum: Piſtoria feliciter.

✠ Ego Gauſprandus Abbas manu mea ſubſcripſi.

Ego Tato Clericus rogatus ad Gauſprand Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Favulfo rogatus ad Gauſprand Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Alo rogatus ad Gauſprand Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Johannes Clericus rogatus ad Gauſprandus Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Petrualdus Clericus rogatus ad Gauſprand Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Gumprandus rogatus ad Gauſprandus Abbas teſte ſubſcripſi.

Ego Petrus Clericus rogatus ad Gauſprandus Abbas teſte ſubſcripſi.

Signum manus ✠ Achiperti filius Achoni teſte.

Ego Gauſpertus Notarius & Scabinus rogatus ad Gauſprand Abbas ſcribere dictavi, & ad confirmandum manu mea ſubſcripſi.

Ego qui ſupra Giſelprand Scriptor poſt traditione complevi & dedi.

Ego Gualbertus Notarius & Judex ſacri Palatii Scriptor, qualiter in autentico ſcriptum inveni, fideliter exemplavi.

Atque hinc habes, non tantum praedia, domos, & Caſtella ab Eccleſiaſticis viris olim in Feudum, aut in Emphyteuſim conceſſa fuiſſe, ſed, quod vix ferendum videatur, etiam ipſas Eccleſias. In Archivo Archiepiſcopii Lucenſis Chartam vidi exarata Anno XXVI. Ludovici Imperatoris, & XVII. Lotharii ejus filii Imperatoris, decimoſexto Kalendas Julii, Indictione II. id eſt Anno Chriſtiane ſalutis DCCCXXXIX. in qua Beren-

A garius Lucenſis Epicoſopus titulo Emphyteuſis concedit Eccleſiam Sancti Petri in Afulari. Berengarium iſtum ignoraverat Ughellius Tom. primo Ital. Sacr. ſed poſtea in Additamentis ad Tomum quintum ejus nomen agnovit. Aliam legi Chartam ad eundem Berengarium Epicoſopum ſpectantem, ac eodem Anno conſcriptam, quae commutationem bonorum complectitur, ad quorum aeſtimationem inſimul direxit Aginone Comite, Miſſe ſuo. Iſte Comes, id eſt Lucenſis, in aliis Chartis appellatur *Aginone*. Rurſus in altera Charta ibidem adſervata & ſcripta Anno VII. Berengarii Auguſti, Pridie Kalendas Maji, Indictione X. Flaipertus Scabinus Clericus a Petro Epicoſo Lucenſi in Emphyteuſim accipit Eccleſiam Sancti Thomae Apoſtoli, ſitam in Civitate Lucae prope Poſterulam, & murum Civitatis, conſtituta penſione annua Denariorum duodecim argenteorum. Tertia ſeſe mihi obtulit ſcripta Anno III. Domini noſtri Widonis gratia Dei Imperatoris Auguſti, Sexto Kalendas Julii, Indictione XI. id eſt Anno Chriſti DCCCXCIII. Ibi Gerardus Epicoſopus Ariperto, qui & Ato, in emphyteuſim concedit, ad cenſum perſolvendum, Eccleſiam Sanctae Euphemiae, ſitam in Civitate Lucenſi, una cum ejus bonis, pro ſe & hereditibus ſuis, cum obligatione divini Officii, Luminarium, & Miſſae ſolemnis. Penſio perſolvenda quotannis aſcendebat ad duodecim Denarios argenti bonos expendibiles. Mitto alia exempla, quae ex eodem Lucenſi Tabulario excerpti ſunt. Atque hinc intelligis, quantum olim Epicoſopi nonnulli ſua potestate abuterentur in ſacra loca. Nam aut conferendo Eccleſias, portionem praediorum ad eaſdem pertinentium in uſum ſuum retinebant;

aut Censum enormem a Rectoribus exigebant; aut in Emphyteusim ipsas largiebantur. Quae causa erat, cur & ipsi Rectores bona earumdem Ecclesiarum dissiparent, Conciliis, immo & juramentis ipsorum Sacerdotum frustra obnitentibus. In praelaudato Archivo pergamenam inspexi exarata Anno XXVI. *Benengarii Regis*, quarto Aprilis Indictione I. idest Anno DCCCCXIII. Ibi Lampertus Presbyter accipit ad persolvendum Censum ab Alchisi Rectore Ecclesiae Sancti Johannis, quae est Plebs Baptismalis in loco Bargi, quartam partem Ecclesiae Sancti Johannis, cum suis bonis, subjectam eidem Plebi, & quartam partem Ecclesiae Sancti Geminiani, pensionem annuam redditurus Denariorum argenteorum XCVI. quo pretio idem Plebis Rector emere possit equum barbarum, & porcum grassum, quos Episcopatus Lucensi Sancti Martini dare debet idem Rector pro supra scripta Plebe. Vide temporum mores. Et ne mireris, tam gravem censum Episcopo pro Plebe illa persolutum fuisse, accipe quid altera Charta in eodem Lucensi Tabulario ad servata nobis offerat. Ea quidem scripta fuit Anno XXXIII. Regni Karoli serenissimi Augusti, magni, pacifici Imperatoris, qui & Romanum gubernat Imperium, & Anno XXV. Pippini ejus filii Regis, IV. Kalendas Majas Indictione XIV. hoc est Anno Christi DCCCVI. Ibi Gberiprandus Presbyter filius bonae memoriae Gbispbrandi Presbyteri bona offert pro anima sua Ecclesiae Sanctae Mariae & Sancti Hippolyti, & rogat Dominum & virum beatissimum Jacobum Episcopum Lucensem, ut constituat ipsum donatorem, suosque filios ac nepotes, Rectorem ejusdem Ecclesiae, ac bonorum ad eam spectantium. Pollicetur

A ipse Gberiprandus Presbyter una cum Marino & Ruperto Presbyteris filiis, aut Nepotibus suis, se annis singulis persoluturos eidem Antistiti, ejusque successoribus unum gustare (Gallicae Linguae *Gouster*, seu *Gouster*, idem significat ac Latinis, nobisque *Merenda*. Glossae quoque veteres *Gustarium* ita interpretantur. Praeterea, uti animadvertit Antonius Maria del Chiaro in Historia Valacorum, Populus regionis illius inter alias Latini sermonis reliquias adhuc usurpat *Gustare* pro *Jentaculo*. Occurrit eadem vox in altera Charta Lucensi Anni DCC-LXXXV. quam evulgavi in Dissert. XIII. de *Hominiibus liberis*. Quare non abhorret a vero heic designari Jentaculum sive Merendam) & par boum, & equum, qui ambo valeant Solidos quadraginta, aut loco ipsorum boum & equi, eosdem Solidos quadraginta &c. En quantum mercimonium de rebus Ecclesiae quidam olim facerent. Non dissimulabo tamen, occurrere in paucis aliquot Chartis censum persolvendum non Episcopo, sed Ecclesiae Cathedrali Sancti Martini. Inter alias unam vidi authenticam Chartam, scriptam Regnante Domino nostro Carulo Rege Francorum & Langobardorum, ac Patricio Romanorum, Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit, Vigesimo Sexto, & filio ejus Domino nostro Pippino Rege, Anno Regni ejus Nono Decimo, III. Idus Februarii, Indictione VIII. idest Anno DCCC. Ibi Johannes Lucensis Episcopus Ferualdum ordinat Rectorem Ecclesiae beati Sancti Petri, sitae in loco Asuiari, simulque Hilprandum Clericum ejus nepotem Hildeprandi filium; & sublato e vivis eodem Hilprando, & Hildeprandus alium filium habuerit tonsa capite, eidem quoque ipsam Ecclesiam regendam concedit. Pensio, singulis

gulis annis in Nativitate Domini red-
denda Ecclesiae Cathedrali pro lumi-
naribus, statuitur in *Libris quadra-*
ginta Olei. Verum hic Episcopus san-
ctitate morum in Urbe Lucensi ef-
fultit, ac propterea titulo *Bati* do-
natus est, neque suis lucris inhabat:
a qua aegritudine non satis sibi ca-
verunt nonnulli ejus successores. Eum
Anno Christi DCCXCIX. vivere de-
fuisse subicabatur Ughellius Tom.
prim. Ital. Sacrae. Hinc habes, eum

A sublequentis quoque Anni primis men-
sibus in vivis fuisse. Ne tamen pu-
ta, in una Etruria conclusum fuisse
morem tradendi Ecclesias titulo Em-
phyteuseos. Alibi eadem consuetudo
invaluit. Id palam facient Tabulae
spectantes ad Comaclense Monaste-
rium Aulae Regiae, quas Peregrinus
Priscianus Ferrariensis Anno MCCCC-
XC. in suos Annales Ferrarienses
MStos intulit, & ego inde descripsi.

Charta Emphyteusis, qua Venerius Abbas Monasterii Sanctae Mariae
in Aula Regia Comaclensis Dioecesis concedit Bonizoni Presby-
tero, & Andreae, qui & Angelo, Ecclesiam Sancti Michaelis
Archangeli sitam in Burgo Ferrariae, Anno 969.

IN nomine Patris & Filii & Spiri-
tus Sancti. Imperante Domino no-
stro Ottone pacifico magno Imperato-
re, Anno pietatis ejus VIII. die XVI.
Mensis Junii, Indictione XII. Ferrar-
iae. Petimus ad vobis in Dei nomine
Donnus Venerius vir venerabilis, Pre-
sbyter Monachus, & Abbas Monaste-
rii Sanctae Mariae, que vocatur in Au-
la Regia, una per consensu cuncta Con-
gregatione deseruientium eidem Monaste-
rio, et nobis in Christi nomine Boni-
zo vir venerabilis Presbyter, qui mane-
re visus sum ad Ecclesiam Sancti Mi-
chaëlis Archangeli in superiori Burgo
Ferrariae, sita in fundo Baniolo, juris
Sancti Monasterii vestri, nec non An-
droas, qui vocatur Angelo, habitator
in Civitate Ferrariae, in vice & pro
persona Joanne filio ejus, seu in duo-
bus successoribus nostris Libello emphi-
teotico concedistis, & largistis no-
bis de re juris proprietatis sancti Mo-
nasterii vestri, qui vocatur Aula Re-
gia: id est Ecclesiam Sancti Michaelis
Archangeli in superiore Burgo Ferrar-
iae, sita in fundo Bagnolo una cum

C mansione pro se habente, & cum Ci-
miterio & sepulture, cum omnibus obla-
tionibus vivorum & defunctorum in in-
tegrum. Ipsa prefata Ecclesia Sancti
Michaelis, que nos suprascripti petitores
fecimus vobiscum, & vos cum nostro
adjutorio & dispendio fecistis, ideo
quod eam nobis concedistis & largistis
seu confirmastis ad habendum, tenen-
dum, possidendum, & in omnibus me-
liorandum & officendum, juris sancti
Monasterii vestri. Et non habeamus li-
centiam ullo modo dare vel delinquere
nos suprascripti petitores, neque nostri
successores in alia quacumque parte, ni-
si in predicto Monasterio vestro Sanctae
Mariae in Aula Regia, & de omni
quoque tempore vestra suprascripta do-
minatio, vestrique successores, & vestros
Missos cum honore & obedientia susci-
pere debeamus, & susceptiones facere
debemus de majoribus Festivitatibus per
circulum singuli Anni medietatem inte-
grum de omnibus oblationibus predictae
Ecclesiae persolvere debemus ad vos, vel
ad vestros Missos, dum nos superius
nominati petitores, & duobus nostris
succes-

successores in hac luce jusserit Dominus permanere vitam. Post transitum vero nostrorum suprascriptorum petitorum ipsa predicta Ecclesia Sancti Michaëlis restaurata, ordinata, meliorata, officinata cum predictis rebus, & cum omni melioratione, & jus & dominium predicto Monasterio vestri Sancte Marie in Aula Regia, cujus est proprietas, modis omnibus revertatur. Quod si, quod Deus avertat divina potentia, & omnia, que supra leguntur, non observaverimus vel non adimpleverimus, aut ipsam sanctam Ecclesiam nos vel nostri heredes aut successores quoquo modo expellere vel alienare fecimus: tunc daturi nos promittentes una cum nostris heredibus vel successoribus pene nomine auri optimi Libras duas, & quod e-

A zinde contra hoc fecerimus, nullum vigorem habeat. Quam nos paginam Petrus Tabellio Ferrarie scribendum rogavimus sub die, mense, & Indictione XII.

✠ Ego Bonizo Presbiter qui petitor manu mea subscripsi.

B Signa manus ✠ ✠ suprascripti Andree, qui vocatur Angelo, cum Joannes filio ejus petitoris, qui huic Libello emphyteoticario fieri rogaverunt, cui relectum est.

Petrus in Dei nomine Tabellio, hujus pagine scriptor post tradita compleri & absolvi.

Notitia testium, id sunt, Andrea Stancario teste, Leo Stancario teste, Bono Remorario teste.

Charta Emphyteusis factae a Venerio Abbate Monasterii Sanctae Mariae in Aula Regia Dioecesis Comaclensis Bonizoni Presbytero, & Andreae qui & Angelus, circiter Annum 972.

I N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propicio Pontificatus Domni nostri Benedicti summo Pontifice & universale Pape in Apostolica sacratissima beati Petri Apostoli Domini Sede Anno.... Regnante Domno Ottone piissimo perpetuo Augusto, & a Deo coronato pacifico magno Imperatore, Anno pietatis ejus in Dei nomine Sexto, die Tertio Mensis Octobris, Indictione Prima, Comaclo. Petimus a vobis Donnus Venerius vir venerabilis, Presbiter Monachus & Abbas Regule Monasterii, qui vocatur in Aula Regia, una per consensum & largitatem cuncte Congregationis eisdem Regule deservientium eodem Monasterio, uti nobis Bonizo venerabilis vir, Presbiter sancte Ferrarie Ecclesie, filius qui vocatur Ursus, in medietatem, seo Andreas, qui vocatur Angelo, ne-

D gotiatore, tam pro se, quam quod pro Joannes Clericus filio suo, in alia vero medietate, seo in duobus successoribus nostris unum post unum, quale nos per judicium * testamentum assignaverimus, emphyteoticario jure a presenti die concedistis & largistis seo confirmastis de re juris sancti Monasterii vestri: idest Ecclesia una vocabulo Sancti Michaëlis, sita in superiore Burgo Ferrarie, in fundo qui vocatur Bagnolo, una cum omni domuculto suo in circuito sibi pertinente, Castis, Casalibus, Curte, orto, puteo, & cum omnibus oblationibus & offer- E sionibus, sibi que pertinentibus vivorum ac defunctorum, cum ingressu & egressu suo, & omnia que a suprascripta Ecclesia perlegitur; concedistis & largistis nobis de aliis rebus juris Monasterii vestri da jura Sancti Martini Monasterium vestrum, que fuit quondam in

in eodem fundo Bagnolo, idest Casale uno cum Casa super se habente sito in suprascripto fundo Bagnolo juxta latera. In primo latere platea publica, que vocatur majore, descendente in Sancto Clemente: in secundo latere possidet Leo Dientio: tertio latere persistente ripa de Pado, via publica percurrente: quarto latere via Canalis persistente in fluvio Pado, descendente in Ronchagallo. Quod habet ipso suprascripto Casale perapodimus in longitudine sua pedes viginti quinque, atque in latitudine sua pedes decem & octo, cum ingresso & egresso suo, & cum omnibus ad suprascripta earum prefata res. Seo concedistis atque largistis seo confirmastis nobis in Civitate Ferrarie in fundo, qui vocatur Tabernalo in Regione Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, idest Casale uno integro cum Casa super se habente; finis de suprascripto Casale, ab uno latere possidet Joannes Vassallo: ab alio possidet Antoninus: tertio latere possidet Petrus Consul filio, qui vocatur Leo Consule, qui vocatur de Blatta: quarto latere Androna de Commu-

A ne, percurrente in fluvio Pado &c. Quam vero paginam tenore conscripto Petrus in Dei nomine Tabellio scribendum rogavimus, in qua subitus manus firmans, testibusque a nobis rogatis obtulimus roborandam, sub die, Mense, & Indictione suprascripta Prima, Comaclo.

B ✠ Signum manus mea suprascripto Andrea, qui vocatur Angelo, petitore &c.

Ego Bonizo Presbiter petitore manu mea subscripsi.

Signum manibus nostris ✠ ✠ ✠ ✠ Abraam, & Joannes Spada, Petrus de Fermosia, Ardengo filius quondam Paulo.

C Petrus in Dei nomine Tabellio, scriptor hujus pagine pensionis, de omnibus, que superius leguntur, post roborationem atque traditionem complevi & absolvi.

Heic in notis Chronologicis vitium est, quod facile emendari potest. Denique succedat & altera Charta, in Tabulario Canonorum Cathedralis Regiensis adservata.

Gandulfus Regiensis Episcopus Ingoni & Eurardo in Emphyteusim concedit Ecclesiam Sanctae Mariae in Castro Novo cum quibusdam conditionibus, Anno 1066.

I N nomine Domini nostri Jesu Christi. Gandulfus Dei gratia Regensis Episcopus. Notum fieri volumus omnibus Dei fidelibus presentibus ac futuris, quod Ecclesia, quam hodie juxta Castrum Novum in confinibus, ubi dicitur Vallis Putrida, consecramus in honore Sanctae Dei Genitricis Mariae, & aliorum Sanctorum, aedificata est super terram proprietatis Episcopii Sancti Prosperi. Quam quidem terram parentes Ingonis & Eurardi jure proprietario sanctae memoriae Teuzonis Epi-

D scopi. Itaque idem Teuzo Episcopus dedit, concessit predictam terram cum Capella eisdem parentibus Ingonis & Eurardi, & eorum posteris Emphyteocario & Precario jure. Nos vero eadem concessione & eodem honore, sicut Dominus Teuzo Episcopus concessit, concedimus predictis hominibus & heredibus suis eandem Capellam ex parte nostri Episcopii, ita quidem ut per Presbiteros & Clericos devote ac religiose servitia ibi Domino exhibeantur, & exinde per unumquemque annum in Festivitate

Civitate Assumptionis Sanctae Mariae, aut infra ejus Octavam, praediti viri persolvant parvi nostri Episcopi Denarios bonos Papienses duos in Civitate Regio per se aut per suum Missum. Presbyteri vero & Clerici, qui in eadem Capella ministraverint, quodcumque Regensis Episcopus, vel Archidiaconus, seu Archipresbyter praeceperint, venire debent ad eos ad persolvendam obedientiam sui officii. Praesentibus bonis hominibus & confirmantibus Ingone, Eurardo, Gerardo Judice, & aliis plurimis.

Actum est hoc Anno Dominicae Incarnationis MLXVI. Pridie Kalendas Januarii, Indictione V.

Ego Bonus Senior sacri Palatii Notarius, praecepto & jussione Domni Alberi Regensis Episcopi, hoc exemplum exemplavi, in quo sic continebatur, sicut in hoc legitur exemplo, & literae neque plus neque minus sunt, & rogatus scripsi.

Et haec quidem Emphytheuses sacrarum Aedium culpâ caruisse videantur; ipsas enim Ecclesias ii, quibus *Libellario ordine* conferuntur, aut aedificarant, aut restauraverant. Eam adhuc etiam ob causam Jura patronatus hodie deferuntur bene meritis de sacris locis. Verum non defuere olim, qui etiam sine hujusmodi titulo Tempora ad instar agrorum, in Emphyteusum tradebant; idque potissimum de *Decimis* factum est, quas non tantum Emphyteuticâ ratione transferebant in alios, sed etiam saepe donabant, vendebant, commutabant. Nihil est, quod ego haec de earundem Decimarum institutione ac antiquitate ullum interferam verbum. Erudite pro more suo argumentum hoc exhaust Clarissimus vir Ludovicus Thomassinus Tomo 3.

A Disciplin. Ecclesiastic. de Beneficiis. Multa quoque de iis habentur in Legibus Langobardicis. Nunc tantummodo inquirendum, cur Decimarum jus aut Episcopis aut Parochis tantum ad eorum alimenta debiturum, in Monachos postea, in Canonicos, immo & in Laicos viros immigravit. B Canonicorum institutio vires potissimum atque augmentum accepit sub Carolo Magno, & Ludovico Pio Augustis, ut infra palam fiet in Dissert. LXII. de Canonicis. C Monachi verò longe antea institutum suum per universas Christianorum regiones, innumbris ibi Coenobiis, Cellis, ac Monasteriis excitatis, propagarant. Episcopi ergo, qui pietate ducti aut Canonicorum Collegium, aut Monasterium quoddam sibi erigendum, sive ditandum sumebant, eis portionem *Decimarum* quandoque elargiri consueverunt, suum super eas jus in Canonicos aut Monachos transferentes. D *Episcopus Veronensis Ratoldus* Anno DCCCXIII. erga suae Ecclesiae Canonicos praestiterit, nos docet Charta ab Ughellio producta. Multa etiam Episcopi Patavini Canonicis Ecclesiae suae dono dederunt, atque inter cetera *Decimas Civitatis*, uti certos nos facit Berengarii I. Augusti Diploma, quod ipsi Canonici Patavini in Archivo suo adservant. Ego autographum opinabar. E Sed nunc animadverto, *Indictione VI.* in exscribendo legere mihi visus sum, quae tamen *Quinta* Anno Christi DCCCCXVII. decurrebat. Sed potius legendum *Anno DCCCCXVIII.* quo revera Majo Mense in cursu erat *Indictio VI. & Annus III.* Imperii Berengarii.

Berengarius I. Imperator Canonicis Patavinae Ecclesiae omnia illorum jura & bona, ac praesertim Decimas confirmat, Anno 917. vel 918.

IN nomine Domini Dei aeterni. Berengarius divina favente clementia Imperator Augustus. Si in sacris & venerabilibus locis comoda libenter impertimus, & congrue morem sequimur predecessorum, & id nobis ad aeternae salutis premium providere non ambigimus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque presentium scilicet ac futurorum comperiat industria, Ingo, & Wido, & Racio, & Johannem venerabiles Episcopos, dilectissimosque nostros fideles, nostram humiliter exorasse clementiam, quatenus pro Dei omnipotentis amore, & remedium animae nostrae omnia Praecepta, quae ab antecessoribus nostris, seu universa instrumenta Cartarum, quae fidelibus viris Sanctae Patavensis Ecclesiae nuper collata sunt, nostrae auctoritatis ac firmitate corroborare dignaremur. Quorum precibus tam pro Dei amore quam pro ejusdem Ecclesiae venerationem libenter assensum prebentes, omnia, quae per Praecepta aliorum Regum vel Imperatorum, nec non quae per Cartarum instrumenta eidem Ecclesiae dudum a fidelibus viris oblata sunt, per hanc nostram auctoritatem praefatae Ecclesiae confirmamus. Nec non statuimus, ut Canonici ejusdem Ecclesiae fervientes nunc, & sequaces illorum liberam habeant cum consensu Episcopi, qui pro tempore fuerit, potestatem de omnibus, quae illis iuste & legaliter pertinere visa sunt, aut visa fuerint, inter se, ut consuetudo fuit, dividendi, omnium potestatum contradictione remota. Videlicet de Decimis Civitatis per omnia, cum titulis atque Villulis suis ad eandem Civitatem pertinentibus. In

Tom. VII.

A primis Villa, qui dicitur Limona, & Villa, qui dicitur Arzere, & Autikervia, & Turre, & Noenta, & Villa qui dicitur Bergami, & tota Villa, qui dicitur Ronco Liutari, & Villa Casula, & altera, qui dicitur Pobbliciano, & Villa qui nominat Albinasega, & Maserada, & Alteri, ad eandem Civitatem pertinentibus; nec non **B** & tertiam portionem ripaticis ripe & teloneum ejusdem Civitatis, seu de cunctis illis legaliter pertinentibus, & convenientibus, omnium hominum inquietudine remota. Concedimus etiam eidem Ecclesiae, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdassio, Castaldio, Decanos, vel quislibet publice partis Minister in rebus & possessionibus praelibatae Ecclesiae tam infra Civitate, quamque extra, aliquam audeat inferre molestiam. Nullus etiam hominibus residentibus in possessionibus Beatae Mariae Virginis, & Sanctae Justinae aliquam inserat calumniam, aut ab eis aliquam exhibitionem, vel injustas redditiones exigere praesumat. Nemo etiam eos distringere aut pignorare praesumat, aut per aliena Placita ventilare audeat, nisi in presentia Episcopi, qui pro tempore ipsi Ecclesiae praesuerit. Nulla denique magna parvaque publicae actionis persona eos Ostaticum facere compellat, aut jam dictam Ecclesiam, vel suos homines teloneum, ripaticum, aquaticum, vel aliquod, quod publice parti pertinere debet, aliquam occasionem dare compellat. Regali etiam censura sancimus, ut nulla publica persona, nullusque Officialis de mercatis vel Castellis super quascumque res & possessiones jam dictae Patavensis Ecclesiae

Z

sae,

stae, quae constructa esse videntur, sive in antea construentur, teloneum, aut aliquam functionem publicam exigat, sed liceat eandem Ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, & Cartulis, atque massariis, mercatis, ac reliquis possessionibus suis mobilibus & immobilibus, hac familiis suis utriusque sexus Libellariis, vel Cartulatis, seu Comendaticis, necnon ad eandem Ecclesiam confugientibus, sive cum omnibus ad se pertinentibus securo hac pacifico ordine

A permanere. Per haec nostrae concessionis & confirmationis Praecepta absque calumniam minoratione vel contradictione cuiusquam; contra quod nostrae donationis seu corroborationis Praeceptum si quis quomodocumque insurgere temptaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Camerae nostrae, & medietatem praelibatae Canonici Sanctae Patavensis Ecclesiae. Quod ut verius &c.

Signum Domini

Berengarii piissimi Imperatoris.

Locus Sigilli ☩ cerei deperditi.

Johannes Episcopus & Cancellarius ad vicem Ardengi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data XII. Kalendas Maji, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXVII. Domni vero Berengarii piissimi Regis XXXVI..... Imperii Anno III. Indictione VI.

Actum Civitate Papie, in Dei nomine feliciter.

Parmensibus quoque Canonicis a nescio quo Episcopo invenio donatas Decimas omnium hominum habitantium Parmam, laborantium suburbanis terris.

C Vadem hujus rei exhibeo Diploma Ottonis III. Augusti, eductum ex Archivo Capituli eorundem Canoniorum Parmensium.

Otto III. Imperator Canonicis Ecclesiae Parmensis omnia illorum jura ac Privilegia confirmat, Anno 996.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divina favente clementia Imperator Augustus. Omnium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, praesentium scilicet ac futurorum fidelium noverit industria, eo quod Canonici Parmensis Sanctae matris Ecclesiae, interventu ac petitione nostri fidelissimi Cappellani Heriberti, nostram efflagitantes sollicitudinem, quatinus omnes Canonica-

D les res sub nostri Praecepti confirmatione reciperemus. Quorum justam efflagitationem considerantes, illud mente revolventes, quod si Deo famulantibus in omnibus nostra Magestas necessitatibus subvenerit, Deum nobis propitium habebimus, supradictorum videlicet Canoniorum assiduis precibus: unde tam Christi remuneratione, quamque Cancellarii nostri petitione, nec non illorum Sacerdotum

dotum intercessione omnes res praelibatae Ecclesiae, tam infra Civitatem quàm extra, videlicet omnes domos, quae Papias habere videntur, Castellum Palationi, cum omnibus suis adjacentiis & operibus, tam de Castellis quàm de Colonis, & caetera omnia servicia, quae circa vicina Oppida ceteris Castellanis praesidentibus exhibent, ita ipsi supradicti Castellani, & ceterorum omnium inferiorum Castellorum incolae, supradictis Canonicis omni tempore, secundum morem locorum exhibeant, scilicet Macritulæ, Gajanum, Monticellum, Martollianum, Aquamlatulam, Castellum de Sablone, quod nuncupatur Sassamesa cum Curte, Castellum de Feliano, quod nuncupatur Mucetum cum Curte, Castellum de Monte Gibuli cum suis pertinentiis, & cum colonis, qui habitant in Monte Agatulo, Castellum de Sala cum suis pertinentiis, & cum . . . sionibus, quae sunt in suburbano territorio Ferrariae, & Curtem de Cavello, & Mansiones infra Civitatem Bononiam, cum Ecclesia, & vineis, terris, quae fuerunt Reginonis, & mansos duos de Alimanis, Curtem de Monte cum omnibus suis pertinentiis, Curtem de Spaniaco cum Ecclesia, Curtem de Balone cum suis pertinentiis, & Runco Columbino, Curtem de Cornitulo cum Valle, Curtem de Moncello juxta Blanconise,

A cum Runcis, qui sunt in Via Riolo, tertiam partem de Corticella Deuvi, Curtem de Viliniato, Castellum de Arceto, Villam de Melitulo, & omnibus pertinentiis, terris, & Plebes duas, unam Sancti Prosperi, alteram Sancti Martini in honore dicatas, cum omnibus earum pertinentiis, & Decimis similiter omnium hominum habitantium Parmam, laborantium suburbanis terris, quae dividuntur a Plebibus, nec non tertiam partem Telonci ejusdem Civitatis, nec non Basilicam Sanctae Christinae, quae stat super Portam Civitatis, cum suis pertinentiis, seu ubique locorum sub nostro Imperio, tam in planiciebus, quàm in Montibus, molendinis, piscationibus, silvis, aquis, tam quod in praesenti habent, quàm in antea Christi misericordia acquirere poterunt usque in finem Seculi. Eo tenore, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, seu ulla Imperii nostri magna parvaque persona eos inquietare, molestare, vel disvestire praesumat. Si quis vero hujus defensionis Praeceptum infringere temptaverit, componat centum Libras auri cocti ad medietatem Camerae nostrae, & medietatem praelibatis Sanctae Parmensis Ecclesiae Canonicis. Quod ut verius credatur, diligentius que observetur, sigillo nostro signare iussimus.

Signum Domni Ottonis

gloriosissimi Imperatoris Augusti.

Locus Sigilli ☩ cerei deperditi.

..... Cancellarius vice Petri Episcopi recognovi.

Data Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione VIII. Anno autem Tercii Ottonis regnantis XIII. Imperii Primo.

Aum Romae.

Haec de Canonicis. Quod est ad Monachos, & ipsis quoque Episcopi Decimas complures contulere. Rubens in Histor. Ravennat. ad Annum DCCCCXCII. tradit, indulgisse Johannem Archiepiscopum Asulfo Episcopo Adriensi, ut templo Divae Mariae e Gavello Decimas daret totius fun-

A di de Gavello: quod fecit eodem Anno Asulfus XVIII. Kalendas Septembris pro oblatione & illuminatione animae suae. Chartam oblationis hujus, quam servavit nobis Peregrinus Priscianus in Collectaneis suis MSis, quae in Estensi Bibliotheca adservantur, haec ereptam tenebris volo.

Investitura Decimarum fundi Gavelli, data ab Asulfo Episcopo Adriense Dominico Abbati ejusdem loci, Anno 992.

IN nomine Dei eterni. Anno Domini Nongentesimo Nonaginta Duo. Tempore Domni Ottoni Tertii, Indictione Quinta. Accessit Dominus Asulfus Episcopus Adriensis Ecclesie, pro oblatione & illuminatione anime sue, & suorum Praedecessorum, investivit Dominicum Abbatem ejusdem loci de totas Decimas totius fundi de Gavello; cujus altercatione orta discretus est per juramentum horum bonorum virorum, videlicet Adam de Nigo de Gavello, Angilberti de Gavello, Mawetii de Decimo, Bonaldi de Decimo. A sera fundus de Decimo, & Caput Trentule. A Meridie Canale de Venetia in jorum usque ad Canale de Caucomanco. A mane fundus de Quinto. A Septentrione fundus Mediane, & fundus.... Itaque & has Decimas donavit Ecclesie Sancte Marie, & confirmavit sub pena u-

B nius Liore optimi auri. In presentia horum praedictorum virorum, & Joannis de Sarzano, & Arnulfi filii ejus, & Martini de Decimo, Glausi de Rodige, Dominici de Valentino.

Et ego Jacobus hujus pagine Notarius per mandatum Domni Episcopi hanc cartam rogatus scripsi.

C Et ego Antonius sacri Palatii Notarius exemplavi hunc Instrumentum factum per Jacobum Notarium jam dicti Domni Episcopi.....

Debebantur etiam Decimae Episcopis ex Monasteriorum praediis. Has ergo Teudaldus Episcopus Aretinus Monasterio Benedictinorum Sanctarum Lucillae & Florae illius Urbis dono dedit, ut constabit ex Charta, quam authenticam vidi in Archivo ejusdem Coenobii.

Teudaldus Episcopus Aretinus Monasterio Sanctarum Florae & Lucillae largitur Decimis omnium bonorum Monasterii ipsius, ad suam Episcopatum spectantes, Anno 1023.

IN Dei nomine. Anno Domini Incarnationis Millesimo Regesmo Tertio, Anno autem Imperii Domni Henrici Romanorum Imperatoris Augusti. Primo, Mense Augusti, Indictione Sexta. Omnibus fidelibus sancte Christi-

E ne Ecclesie notum esse volumus, qualiter in Dei nomine ego Teudaldus sancte Aretine Sedis Antistes, pro Dei amore, antecessorum, successorumque nostrorum Antistitum animarum remedio, ad augendum viduum atque stipendium
Cens-

Genovitarum Fratrum ibi Deo fervientium, augere atque conferre, & in perpetuum largire curavimus integram redditum omnium Decimationum, que debentur nostro Episcopo de omnibus cassis, & rebus, terris, & vineis, dominicis, & Mansis, que pertinent Ecclesie & Monasterio Sanctae Flore Virginis, consistenti in Arentino Comitatu, quo praesit Abbas Rodulfus. Prefato autem religioso Abbati, eorumque successoribus in perpetuum largimus atque concedimus ad augendum eorum stipendium, ut dictum est, totum redditum omnium Decimationum cunctarum terrarum ad denominatum pertinentium Monasterium, ea videlicet conditione, ut idem Rodulfus Abbas, ejusque successores Abbates in perpetuum annualiter cum cunctis Fratribus Sacerdotibus in eodem consistentibus Monasterio in festivitate Sancti Michaelis Archangeli in Mense quibus licitum fuerit, pro anima nostra, & antecessorum, successorumque nostrorum Pontificum Missas canent, & Sacrificium offerant. Et quod omnibus fieri abhorritissimarum modis, si ego ipse Theodaldus Arentinus Pontifex, aut aliquis ex successoribus nostris Episcopis, quod Deus prohibeat, praedictam Decimationem totius terrae, praefato pertinentis Monasterio, tollere, subtrahere vel minuire presumpserimus, aut tollentibus vel subtrahentibus ipsam Decimationem consensum, auctoritatem, vel licentiam sive permissum largire presumpserimus, quicumque hoc adtemptare nisus fuerit, anathematis constringatur vinculo. Ut nostra firmior maneat concessio, obligamus nos, nostrosque successores Pontifices tibi Rodulfo Abbati, tuisque successoribus Abbatibus, sicut dictum est, Decimationem praefatam vel is tollere vel minuire presumpserimus, aut tollentibus vel minuantibus auctori-

tatem vel consensum dederimus, componere promitto ego Theodaldus Episcopus, & obligo me meoque successores Pontifices tibi Rodulfo Abbati, tuisque successoribus Abbatibus penam per argentum optimum Libras centum vobis componere & persolvere debeamus. Unde haec Charta concessionis a me Theodaldo facta est, & rogavimus Andream Notarium, ut eam scriberet in Comitatu Arentino.

Ego Theodaldus Episcopus subscripsi.

✠ Ego Georgius Presbyter & Vicedominus subscripsi.

Lambertus Judex rogatus testis subscripsi.

Andreas Notarius scripsit & complevit.

Ut omnes norunt, Theodaldus iste germanus frater fuit Bonifacii Marchionis, & Ducis Tusciae, de quo supra egimus; eumque multis commendat Donizo in Vita Comitissae Mathildis Libro primo Cap. 4. & sequenti. Quid etiam praestiterint Patavini Episcopi erga insigne Monasterium Benedictinorum Sanctae Justinae ab eis conditum, subsequens Charta ostendet, quam ex Regeſto ejusdem Coenobii ego olim describebam. Haec autem deprehenduntur exordia celeberrimi loci, unde postea per Italiam manavit nobilissima Congregatio Casinensium adhuc vicens, simulque enumerantur Decimae & Quartae eidem Monasterio donatae: qua de re vide Dissertationem XXXIV. de Diplomatis.

Burchardus Episcopus Patavinus Monasterio Sanctæ Justinae
omnes antecessorum suorum Episcoporum donationes
confirmat, & nova adjicit, Anno 1034.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi; Anno Incarnationis ejusdem Redemptoris nostri MXXXIV. Octavo Domini Conradi Imperatoris Augusti Anno, Indictione Secunda. Ego in Dei omnipotentis nomine Burchardus sancte Patavenſis Eccleſiæ Episcopus, cum legamus, Apostolum per enumerationem multorum, quos pro Christo pertulit, laborum, omnia esse exteriora retulisse in comparatione illius sollicitudinis, quam de omnibus habebat Ecclesiis, infelicissimos & miserrimos credimus existere, qui de sibi saltem commissis eandem sollicitudinem habere contendunt. Hanc igitur sollicitudinem venerabilis Gauslinus Patavenſis Episcopus vigilantanter exhibuit, quando super omnia, quae bona egit diligentia, de sibi commissis non modicam habuit, videlicet de Ecclesia Sanctæ Justinae Virginis, quae sita est foris Civitatem Patavensem, quam olim quasi destructam ac desolatam pene ab omnibus..... pro Dei amore & veneratione ejusdem Sanctæ Justinae Monasterium ibi construxit, & Abbatem atque Monachos ordinavit, atque ex ipsius Episcopi rebus donationem tantam donavit, ut aliquantulum ibi Deo servientes possint vivere. Post hunc igitur Ursus venerabilis ejusdem sanctæ Sedis Episcopus, sicut multum vixerat, ita multum Monasterium auverat hoc modo. Concessit ergo illic Molinos quatuor in fluvio, qui dicitur Rorone. Et Ecclesiam unam in honore Sancti Archangeli dedicatam, in loco, qui dicitur Vantio: & terra, quae vocatur Senedo, cum suis finibus & terratico & terra: & Vineas, qui dicitur

A Pratonovo: & Vineas de loco, qui dicitur Radena. Item Ecclesia Sancti Martini prope Montefelice cum castis &c. cum Quartis & Decimis, massariis etiam de loco Tribiano, & in Pronominas & in Caput Silvæ, & in Aire. Curtem vero unam, quae dicitur Mansionem in Comitatu Vicentino, cum Capella, quae est consecrata in honore sancti Galli, cum omnibus rebus &c. Quapropter & ego Burchardus ejusdem sanctæ Patavinae quamvis indignus Episcopus, timens Dei judicium de futura examinatione, qua unicuique secundum suum laborem meritum distribuitur, do & confirmo ejusdem Sanctæ Justinae Coenobio foris Civitate scito, omnia, quae mei Antecessores dabant, & proprie dabant. Insuper etiam pro remedio animae meae, & antecessorum & successorum meorum, pro ut mihi facultas impresentiarum est, concedo & perpetualiter confirmo omnia haec, quorum nomina subscripta sunt. In primis namque offertam ejusdem Monasterii Sanctæ Justinae ex integro. Ecclesiam vero Sancti Angeli cum Decimis & Quartis. **B** Concessimus insuper Decimas de Curte, quae dicitur Mazerata, & Quartis; Decimas de Corniciana; Decimas de Braidepalea; Decimas de Casamurata; Decimas de Vico Leonis; Decimas de Carpeneto: & Decimas de Robolone, simul & clusura. Haec igitur omnia, quae hic commemorantur, & ipsi Servi Dei nunc habent & habituri vel adquisituri sunt quocumque recto modo vel lege & nostra concessione, & successorum meorum, **C** & cum laudatione nostrorum Clericorum & Lai-

& Laicorum, concedo eis per hujus Decreti paginam, cum omnibus suis pertinentiis & condicionibus. Decimis &c. atque omnia, quae legaliter ad praescripta loca pertinere videntur.

Ego Burchardus Patavenfis Episcopus scribendo propria manu confirmavi & corroboravi.

Ego Eldinus Archipresbiter in hanc paginam offerfionis consensi & subscripsi.

Ego Ino Presbiter manu mea subscripsi.

Ego Johannes Presbiter manu mea subscripsi. &c.

Signum ✠ manibus Johannes Scutiber teste. &c.

Signum ✠ manibus Bernardo teste.

Signum ✠ manibus Adam teste.

Omnes istos Vassi Doni Burchardi Episcopi.

Quid nomine *Quartarum* in hac donatione significetur, discernere non

A | ausim. Praeter Quartam oblationum Ecclesiae, de qua multus est sermo in sacris Canonibus, & quam commemorat apud Ughellium Charta Rotaldi Veronensis Episcopi supra laudata, erant *Quartae*, quae ex redditibus praediorum Ecclesiae praestabantur. Erant & *Quartae Decimationum*, uti Du-Cangius in Glossario ostendit.

B | Quidnam ex his velit Charta Patavina, manifestum quidem fuit Patavii, quum ea scriberentur, sed obscurum temporibus nostris, aut saltem mihi. Cum his quaeso confer Chartam, quam ex Archivo Archiepiscopii Lucensis descripsi, ubi occurrit *Quarta portio de Decimatione Longobardorum*: quae verba significare videntur quartam partem Decimarum Episcopo debitarum ruralibus Parochis fuisse assignatam.

C |

Sententia Gregorii Cardinalis Apostolicae Sedis Legati in Placito Lucensi de controversia Decimarum inter Adam Plebanum Buzanensem, & Johannem Abbatem, Anno 1113.

DUm in Dei nomine, infra Lucense Civitatem in Canonica Sancti Martini resedente Gregorio Cardinale Legato Apostolice Sedis, adessent cum eo . . . scupo, resedentibus cum illis Canonicis ejusdem Ecclesie Sancti Martini, scilicet Huberto Archipresbytero, & Ugo Archidiacono, & Rainerio Primicerio Benedicto Diacono, cum aliis omnibus Confratribus, & Ricardo Judice, & Ublaudo Causidico, & Conrado Notario, & Guido quondam Ildebrandi, & Bruno quondam . . . & Johanne Maestemtani, Plobanus nomine Adam Ecclesie Sancte Marie, Sanctique Johannis Patriste de Massa Buzanese, reclamavit jan dicto Cardinali adversus Abbatem de Monasterio San-

De Marie de Buzano, de tertia portione mortuorum, de omnibus hominibus abitantibus in loco Buzano, & de quarta portione de Decimatione Longobardorum, & de aliis hominibus abitantibus in confinibus de loco Buzano, quas ei injuste auferebat. Incepto itaque judicio, predictus Adam Plebanus ostendit scriptionem, quam quidam Johannes Abbas de eodem loco Buzano facta abebat in manum Anselmi Episcopi Lucane Ecclesie, de jan dicte partis mortuorum & Decimationum non debeat molestare vel inquietare jam dictam Plebem. Ad hec ex parte jan dicti Abbatis sic responsum fuit, quod Decimatione Longobardorum aliquis Plobanus non tertiam

vero portionem mortuorum possessionem abebat per quadraginta annos quiete. Et ipse Plebanus dicebat, quod ipsam possessionem interruptam aberet per predictos quadraginta annos, in Placito hoc reclamatum abebat, & predictam portionem sepe recolta abebat. Tunc jam dictus Gregorius Cardinalis & Legatus Romane Sedis, auditis utriusque partibus, talem sententiam predictam litem definiuit proferens in sententia sic... tus est, quod quartam portionem de Decimatione non debere auferre a Plebe. Hoc Preceptum fuit Anselmi Episcopi, quod omnes Plebes sui Episcopatus quartam portionem omnium Decimationum aberent. Et ipse Cardinalis & Legatus firmiter precepit jam dicto Vitali Abbati, quod amplius jam dictam Plebem nec ipse neque sui Successores inquietarent vel molestarent. De tertie portione mortuorum sic definiuit: si ipse Plebanus jurasset, & si ipse aberet interruptam possessionem, aut per reclamationem, aut per recoltum, amplius ipse..... ex hac non se intromitteret. Statim Martinus Presbiter ejusdem Plebes cum parabula Andruini Diaconi sui Confratri juravit, quod predictam possessionem interruptam erat per..... tionem in Sinodo, & per recoltum. Et ipse Abbas dedit investi-

A tionem in manibus predicti Cardinalis & Legati, obedire & obsequere hoc omni tempore ipse & sui Successores.

Exinde hanc Notitia ego Hugo Notarius Domini Regis ex iussione jam dicti Gregorii Cardinalis & Legati scripsi.

B Actum Luca, Anno Domini nostri Jesu Christi Milleesimo Centesimo Tercio-decimo, XVII. Kalendas Hostebis, Indictione Septima.

Conradus Notarius Domini Imperatoris, qui ibidem fuit.

C Ut hoc etiam addam, Monasterio Sanctae Mariae ad Carceres, a Principibus Atestinis in agro Atestino jandiu exstructo, erant multa bona in Curia Sancti Zenonis Districtus Veronensis sita. En ut Theobaldus Veronensis Antistes Canonicis Regularibus in eodem Atestino Monasterio habitantibus Decimas eorundem praediorum dimittit ac donat. Chartam ego descripsi e Regesto antiquo ipsius Coenobii, quod Veneriis vidi apud Nobiles viros Carminatos Patricios Venetos, in quos Monasterii illius bona una cum Chartis ad ipsum spectantibus translata fuere. Interfuerunt testes Fulco & Albertus Marchiones Estenses, de quibus plura attuli in Antiquitatibus Estensibus.

Inuestitura Decimarum de omnibus terris, quas Monasterium Sanctae Mariae ad Carceres habet in Curia Sancti Zenonis, data a Theobaldo Episcopo Veronense Dominico Priori ejusdem Monasterii, Anno 1150.

I N nomine Domini Dei & Hominis. Anno ejusdem MCL. Mense Decembris, die Sabbati XIV. Indictione XIII. presentia bonorum hominum, quorum nomina leguntur inferius. Theobaldus Dei gratia Verone Episcopus p. o remedio anime sue., . suorunq; Predecessorum,

E cum baculo, quem in manu tenebat, investivit Dominicum Priorem Sancte Marie de Carcere de Decima cum omni jure Decimationis omnium terrarum, quas nunc habet Sancte Marie de Carcere Ecclesia, vel erit de cetero acquisitura in fundo & Curia San-

Fi Zenonis Veronensis Dioecesis. Unde duplam warentationem defensionemque promissit.

Alum ante Ecclesiam Trium Comitatum. Rogati sunt testes Fulco & Albertus Marchiones, Albertus de Babone, Tintinus de Lendenaria, Albericus frater ejus, Rolandus de Urbana, Marrabozus de Verona, Ugo Judex de Padua cum aliis non paucis.

Ego Thebaldus Veronensis Episcopus subscripsit.

Ego Adam Causidicus interfui & subscripsit.

Jonas Causidicus idemque Tabellio sopradictus interfui & rogatus scripsit.

A Ita & in Sanctimonialibus constat fuisse translatum jus Decimandi in aliquo Vico: quod non ab aliis illae accepisse videntur, nisi ab Episcopis in eas munificis. Monasterio sacrarum Virginum Sanctae Euphemiae Mutinensium Urbanus Papa III. Anno Christi MCLXXXVII. confirmavit Decimas molendini Episcopi, quod est in Porta Cittanovae: & Decimas & redditus in Sorbaria: & Decimas, quas a quadraginta annis Ecclesia vestra rationabiliter & pacifice tenuit. Bullam, quam authenticam vidi, in illustribus & antiquissimi loci decus exzerere volo, desumptam ex Archivo ejusdem Monasterii.

Urbani III. Bulla, qua Monialibus Sanctae Euphemiae Mutinensis omnia illorum bona & privilegia confirmat, Anno 1187.

URbanus Episcopus servus servorum Dei, dilectis in Christo filiabus Marie Abbatisse Sanctae Eufemie Mutinensis, ejusque Sororibus tam presentibus quam futuris Monasticam vitam professis in perpetuum. Prudentibus Virginitibus, que sub habitu religionis accensis lampadibus per opera sanctitatis se jugiter preparant ire obviam Sponso, Sede Apostolica debet presidium imperitari, ne forte cujuslibet temeritatis incursum aut eas a proposito revocet, aut robur, quod absit, sacre religionis infringat. Eapropter, dilecte in Christo filie, vestris justis postulationibus clementer annuimus, & presatam Ecclesiam Sanctae Eufemie, in qua divino estis obsequio mancipate, sub beati Petri, & nostra protectione suscipimus, & presentis scripti Privilegio communimus. In primis siquidem statuentes, ut Ordo Monasticus, qui secundum Deum, & beati Benedicti Regulam in eodem loco institutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem

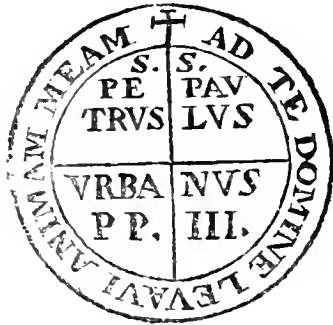
C temporibus inviolabiliter observetur. Propterea quascumque possessiones, quaecumque bona eadem Ecclesia in presentiarum juste & canonice possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum, vel Principum oblatione fidelium, seu aliis justis modis prestante Domino poterit adipisci, firma vobis vestrisque succedentibus & illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis. Locum ipsum, in quo presata Ecclesia sita est, cum omnibus pertinentiis suis; possessiones, quas habetis in Civitate & extra Civitatem, scilicet domos, casamenta, & ortos cum omnibus pertinentiis; molendinum, quod est in Porta Bajoarie; Decimas quoque molendini Episcopi, quod est in Porta Citanove; Braidam, quam olim tenuit Johannes Bonifacii; Braidam vineatam, quam tenent Domini de Marano in locatione; Braidas etiam alias & redditus, quos habetis extra Civitatem; Terras, quas olim tenuit Hugolinus &

A a

Pin-

Pincerna de Gifano; Possessiones & redditus, quos habetis apud Sanctum Petrum de Insula, & in Sulignano; Decimas & redditus, quos habetis in Sorbaria; & quicquid habetis in Vignola, & in ceteris aliis locis; Decimas etiam, quas a quadraginta annis Ecclesia vestra rationabiliter & pacifice tenuit, vobis nihilominus auctoritate Apostolica confirmamus, Privilegiis nostris ex hoc nullum prejudicium habituris. Sane novarum vestrorum, que propriis manibus aut sumptibus colitis, sive de nutrimentis animalium vestrorum Decimas a vobis nullus extorquere presumat. Liceat quoque vobis, personas e seculo fugientes, liberas & absolutas ad conversionem recipere, & eas sine contradictione aliqua retinere. Prohibemus insuper, ne ulli Sororum vestrarum post factam in eodem Loco professionem fas sit sine Abbatisse sue licentia, nisi arctioris Religionis optentu, de eodem loco discedere; discedentem vero absque communium Literarum cautione nullus audeat retinere. Cum autem generale Interdictum Terre fuerit, liceat vobis, clausis januis, exclusis excommunicatis

A & interdictis, non pulsatis campanis, suppressâ voce divina Officia celebrare. Auctoritate quoque Apostolica prohibemus, ne quis in vos vel Ecclesiam vestram excommunicationis, suspensionis, vel interdicti sententiam, sine manifesta & rationabili causa promulget, aut novas & indebitas exactiones vobis vel hominibus vestris imponat. Sepulturam quoque ipsius loci liberam esse decernimus, ut eorum devotioni, & extreme voluntati, qui se illic sepeliri deliberaverit, nisi fortè excommunicati sint vel interdicti, nullus obstat, salva tamen justitia illarum Ecclesiarum, a quibus mortuorum corpora assumuntur. Obeunte vero te nunc ejusdem Ecclesie Abbatisse, vel tuarum qualibet succedentium, nulla ibi qualibet subreptionis astutia seu violentia preponatur, nisi quam Sorores communi consensu, vel Sororum major pars consilii sanioris secundum Dei timorem, & beati Benedicti Regulam providerint eligendam. Decernimus ergo, ut nulli &c. Salva Sedis Apostolice auctoritate, & Diocesani Episcopi canonice justitia. Si qua igitur in futurum &c.

BENE VALETE

Ego Urbanus Catholice Ecclesie Episcopus subscripsi.

Ego Henricus Albanensis Episcopus subscripsi.

Ego Paulus Prenestinus Episcopus subscripsi.

Ego Theobaldus Hostiensis & Velletrensis Episcopus subscripsi.

Ego Petrus de Bon. Presbyter Cardinalis tituli Sancte Susanne subscripsi.

Ego Laborans Presbyter Cardinalis Sancte Marie trans Tiberim titulo Calixti subscripsi.

- Ego Pandulfus Presbyter Cardinalis titulo duodecim Apostolorum subscripsi.
- Ego Melior Presbyter Cardinalis Sanctorum Johannis & Pauli titulo Pamachii subscripsi.
- Ego Adelardus titulo Sancti Marcelli Presbyter Cardinalis subscripsi.
- Ego Jacintus Sancte Marie in Cosmidyn Diaconus Cardinalis subscripsi.
- Ego Gratianus Sanctorum Cosme & Damiani Diaconus Cardinalis subscripsi.
- Ego Rollandus Sancte Marie in Porticu Diaconus Cardinalis subscripsi.
- Ego Petrus Sancti Nicolai in Carcere Tuliano subscripsi.
- Ego Radulfus Sancti Georgii ad Velum Aureum Diaconus Cardinalis subscripsi.
- Datum Verone, per manum Alberti Sancte Romane Ecclesie Presbyteri Cardinalis & Cancellarii, Secundo Nonas Junii, Indictione Quinta, Incarnationis Dominice Anno MCLXXXVII. Pontificatus vero Domni Urbani Pape III. Anno Secundo.

Pendet haec Bulla Plumbea.

Denique ut pateat, in Seculares quoque viros translatum olim fuisse jus Decimarum ad unos Episcopos pertinentium, praesto mihi sunt, ut alia monumenta omittam, acta inter Azonem VI. Marchionem Estensem, & Isaachum Episcopum Adriensem. Nimirum titulo Feudi a Praesule illo

A Curiam Adriani, nunc l'Isola d'Adriano, recepit Marchio, secundum quod sui Antecessores olim tenuerunt. Contra variorum locorum Decimae ab eodem Marchione Episcopo restituuntur. Excerpti haec omnia ex saepe memorati Prisciani Collectaneis MStis, in Bibliotheca Estensi adseruatis.

Cessio nonnullarum Decimarum facta Isaacho Episcopo Adriensi
ab Azone VI. Marchione Estensi pro cambio
Castri Adriani, Anno 1195.

Die Sabbati Decimo intrante Mense Junii, in Rodigio sub porticu domus Cuporum Marchionis, in presentia Presbiteri Mediiabbatis, Presbiteri Johannis Capellani Episcopi, Presbiteri Maurisii, Placiti Clerici, Manfredini de Timeclo, Taurvelli de Auguello, Bartholomei de Martito Turso, Gregorii ejus fratris, Petri de Castilleno, Johannis Dominici ejus fratris, Jacomini de Gista, Guirardini Opicii de Mara, Marrii, & aliorum. Ibiq; Dominus Azo Estensis Marchio pro cambio Castri Adriani cum suis pertinentiis, quod Dominus Yfac Adriensis Episcopus ibidem Domino Marchioni ad Pseudum dederat, in manum ipsius Domini Episcopi refutavit totam suam Decimam, quam habet, vel habere potuerit in terra & aqua in pertinentia Mardimagi; & totam Decimam suam, quam in pertinentia Rodigii a latere Sanctae Justinae in terra & aqua,

A novam & veterem habet vel habere potuerit, exceptâ Decimâ pertinentiae Grumpi, & Decimam pertinentiae Conchederamo. Refutavit similiter totam Decimam, quam habet, vel habere poterit in pertinentia Arquadae. Et in omnibus praedictarum Decimarum refutationibus, a suis Majoribus vel ab eo infeudata exceptavit. Et dedit Catanium ad dandam tenutam praedictarum Decimarum Domino Episcopo jam dicto. Insuper nominatus Dominus Azo sub pena centum Librarum Imperialium per se suosque heredes Adriensi Episcopo praesato, suisque successoribus, stipulatione promissit praedictas Decimas ab omni homine legitime defendere & autorizare.

C Actum est hoc Anno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, Indictione XIII.

Ego Gerardus Sacri Palatii Notarius interfui, & hoc Breve scripsi.

Investitura Castri & Curiae Adriani data ab Isaacho Episcopo
Adriense Azoni VI. Marchioni Estensi, Anno 1195.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Anno Dominicae Nativitatis Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, die V. exeunte Mense Decembris, Indictione XIII. in presentia Sacerdotum Johannis Capellani Adriensis Episcopi, Otorici Montefilicis, Bartholomei de Villa, Susinelli Ferrariae, Ottolini de Maxnardo, Ubertini Claudi, Fulcolini ejus filii, Panis de Campo Vicentiae, Gerardi Notarii, Gambarini de Castello Veronae, Odonis filii Alberici de Fonta de Montefilice, Henrigeti de Saratico, Alberici de Faventia, & aliorum multorum. In praedictorum praesentia Dominus Isach Adriensis Episcopus investivit Dominum Azonem Estensem Marchionem ad Feudum, secundum quod aliud suum Feudum ab Adriensi Episcopatu habet, de tota Curia, & Cura, seu pertinentia Adriani, excepto de Decima & possessionibus Ecclesiarum praedictae Curiae & pertinentiae Adriani, & excepto de nemore, quod

D rici de Fonta de Montefilice, Henrigeti de Saratico, Alberici de Faventia, & aliorum multorum. In praedictorum praesentia Dominus Isach Adriensis Episcopus investivit Dominum Azonem Estensem Marchionem ad Feudum, secundum quod aliud suum Feudum ab Adriensi Episcopatu habet, de tota Curia, & Cura, seu pertinentia Adriani, excepto de Decima & possessionibus Ecclesiarum praedictae Curiae & pertinentiae Adriani, & excepto de nemore, quod

quod Episcopus & sui successores convenienter tantum quantum ad utilitatem Adriensis Episcopatus sufficiat, habere debet. Ita tamen quod praedictus Marchio, nec ejus heredes, totam praedictam Curiam vel majorem partem infeudare non possit. Et hoc totum fecit Episcopus ad hoc, quod praedictus Marchio conveniens cambium, secundum quod statutum erat, Episcopo de tota jam dicta Curia, seu Cura dare debeat.

A Actum in Castro Adriani ante Ecclesiam Sancti N. olai. Et sciendum, quod jam dictus Episcopus dedit Taurellum filium Agolini de Rodigio, qui mittat jam dictum Marchionem in tenuitatem de jam dicto Feudo.

B Ego Mansfredinus sacri Palatii, atque Domini Frederici Imperatoris Notarius, hanc Chartam, ut supra legitur, jussu praedictorum Dominorum scripsi & firmavi.

Altera Investitura Castri & Curiae Adriani data Azoni VI.
Marchioni Estensi ab Isaacho Episcopo Adriense, coram
Guilielmo Archiepiscopo Ravennate, Anno 1195.

I N nomine Domini. Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, Indictione XIII. die Quinto excurte Mense Decembris. Literae recordationis ad memoriam habendam, qualiter Dominus Vlath Adriensis Episcopus investivit Dominum Azonem Marchionem ad Feudum & nomine Feudi, & recipientem pro se & suis heredibus, secundum quod sui antecessores olim tenuerunt, & possederunt a dicto Episcopatu Adriensi, de Castro Adriani, & pertinenciis dictae Curiae Sariani, excepto de Decima dicti Castri Adriani: quam Decimam tenuit in se; & excepto de Nemore, quod Episcopus & sui antecessores convenienter tantum quantum ad utilitatem Adriensis Episcopatus sufficiat. Et etiam investivit dictum Dominum Azonem de omnibus infra scriptis Decimis. In primis de tota Decima Szani. Item de medietate Decimae Mardimagi. Item de tota Decima Bosii. Item de tota Decima Costae. Item de tota Decima Arquadae. Item de tota Decima Gragnani. Item de tota Decima Conchederamo. Item de tota Decima Ro-

C verdecreti. Item de tota Decima Grompi, ubicumque consistant. Quia investitione facta praedictus Dominus Azo Estensis Marchio, nomine antedicto, omnibus capitulis Fidelitatis sibi expressis, praedicto Domino Episcopo & suis Catholicis successoribus, & Ecclesiae Adriensi, tactis sacrosanctis Evangelis, osculo pacis inter eos, Fidelitatem iuravit.

D Et hoc actum est in Castro Argenteae. Ad hoc fuerunt testes Dominus Guilielmus Dei gratia Sanctae Ravennatis Ecclesiae Archiepiscopus, Petrus bonus de Paganis, Odorius Mortisilicis, Bartholomeus Nepos dicti Archiepiscopi, Orolenus de Mainardo, Ubertinus Claudi, Fulcolinus a Filiis, Gerardus Notarius, & alii plures.

E Et ego Jacominus Domini Henrici Imperatoris Notarius, ad haec praesens interfui, & ut vidi & audiui atque intellexi rogatus scribere scripsi.

Hicce addo Chartam, quam ad me misit amantissimus mei vir Joseph Antenor Scalabrinus, mihi non semel laudatus, quum & ipsa ad hocce argumentum spectet.

Investitura Decimarum data Aldigerio Judici a Gratiano
Episcopo Ferrariensi, Anno 1083

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Octuagesimo Tertio, in electione Gregorii Papae Anno primo, Regnante Domno Henrico quondam Henrici Imperatoris filio Anno XX. sexto Februarii, indictione VI. in Episcopo & Palatio Sancti Georgii. Breve recordationis ad memoriam retinendam, qualiter Domnus Gratianus, dum teneret Curiam praesentibus Vasallis, investivit Aldigerium Judicem de Decimis omnium possessionum suarum, quas habet & acquirere potest tam ipse quam sui heredes in toto Episcopatu Ferrariae; domo Aldigerorum dedit hanc Decimam Ecclesiae Sanctae Crucis. Quam investitionem fecit Domnus Gratianus Episcopus in praesentia Petri Taurelli, Guelmi de Marchesella, & Petri de Arimondo, & Verardus, & Rotebano, & Ubertege, & Helmo & multi alii.

Et me praesentem Domnum Gregorium Presbyterum & sanctae Ferrariensis Ecclesiae Notarium de Civitate Ferrariae, in qua & nos firmavimus sub Indictionibus suprascriptis omnibus.

Signum manus testium, idest

- ✠ Petri Taurelli,
- ✠ Guelmi de Marchesella,
- ✠ Et Petri de Arimondo.
- ✠ Verardus de Sicelma,
- ✠ Et Guergo.

Et multi alii testium in omnibus, sicut superius legitur.

Praecedenti quoque Seculo X. in usu fuisse ejusmodi Decimarum mercatum, minime sane probandum, docuit me Charta Lucensis Archiepiscopii, scripta Anno DCCCXCI.

A in qua Theudicius Comes quondam Gerardi filius Emphyteusis titulo accipit a Gerardo Lucense Episcopo varia bona spectantia ad Ecclesiam Sancti Justii, Plebem Baptistalem in loco Padule, una cum Decimis Villarum eidem Plebi subjectarum, pro se ac heredibus suis. E quibus intelligas, quare circiter Annum Christi MCL. Gerohus Praepositus Reicherispergensis in Libro de corrupto Ecclesiae Statu, quem Baluzius publici juris fecit Tomo quinto Miscellaneorum, haec scripserit pag. 90. Similiter, inquit, & inter Laicos vix invenias in ordine Militari aliquem suis contentum stipendiis, ad Saecularem videlicet Militiam pertinentibus, ita ut non habeant Decimas, militiae Spirituali potius quam Saeculari divina ordinatione destinatas. Quibus autem ex rebus alicubi, si non ubique, Decimae penderentur, edocebit nos Charta, ex Archivo Patrum Ordinis Sancti Augustini Senensium deprompta, quam debeo saepe laudato Huberto Benvogliento olim ejusdem Civitatis Patricio. Hinc eruet Lector, simulque cum admiratione intelliget, quam rigide olim nonnulli Episcopi Decimas a Populo exigent. Nimirum pendebantur eis Decimae tam ex labore, idest cultura agrorum, quam ex venditione, bestiiis, vitulis, porcis, pecoribus, jumentis, volatilibus, sive qualibet re, ferro, argento, seu exosa (corruptam ab Amanuensisibus hanc vocem puto) hominum habitantium in Villis Episcopatus Rosellensis, nunc Grosse-tani. Animadvertas etiam velim, Gerardum Episcopum Rosellensem, ad quem

quem Charta, nunc mihi evulganda, spectat, ignotum fuisse Ughellio, ac

A | proinde addendum catalogo eorundem Praefulum in Italia Sacra.

Berardus Rosellensis Episcopus varias Decimas in Emphyteusim
concedit Rainerio Abbati Sancti Bartholomaei
Sestingensis, Anno 1118.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnationis ejus, hoc est Millesimo Centesimo octavo Decimo, Mensis idest Augusti, Inditione Undecima. Manifestus sum ego Berardus venerabilis Episcopus Ecclesie Sancti Laurentii Episcopatus Rosellensis, quia per hunc scriptum & nostra convenientia ad Libellarium nomine dare atque confirmare previdi tibi Rainerio venerabili Abati Ecclesie & Monasterii beati Sancti Bartholomei Apostoli que est posita in loco & vocabulo Sestinge: idest integram medietatem de omni redditu & debito illo ex illis Villis, nominative Sestinge, & Curte Ramherci, & Valle sa, & Prugnani, & Viko, & Caldane, & Crescie, & Collicie, & Tile, & Ranoclagia, & Perita, & de quanto suprascripte Ecclesie & Monasterii Sancti Bartholomei adquisitum habet tam per Cartulam quam per investitionem, scilicet de Alma, & Planculana, & Caralle, & Tarte, & Ravi, & Tablano, & Prata, vel de omnibus aliis Terris & rebus, quas suprascriptum Monasterium habet adquisitum, & sunt pertinentem predictis Monasterii, quantum debitum & redditum singulis hominibus in predictis Villis illis, que ex Decimatione illorum debiti sunt reddendum Domui & Episcopatu nostro Sancti Laurentii, tam laborem, quam & vinditionem, & de bestiis, & vitulis, & porcis, & pecoribus, & jumentis, & volatilibus, seu quilibet rem, ferrum, arigentum, seu

B exosam, suprascriptis hominibus de Tapalcio usque in Bronam consuetudo fuerit reddendum Excepto & antepono illam Decimationem, quam Dodo Episcopus dedit per Libellum Teutioni Presbitero, & Ursioni Presbitero. Nam illa alia omnia & in omnibus suprascriptam medietatem, sicut Rainerius filius Roffridi per Libellum abuit, in integrum, sicut supra legitur, tibi qui supra Rainerio Abati, & in tuis successoribus eam Decimationem videor habendum, tenendum, recolliendum, & frugendum, & possidendum; singulos annos in Mense Augusti dare vel exolvere debeatis exinde a pensione denariis de arigento bono & Lucensi numerus Solidos quatuor & non amplius, per vos aut per Misso vestro, nobis aut ad Misso nostro, & amplius non vobis exinde nulla superimponamus per quodvis ingenium. Si vero adimplentes hec omnia, que supra legitur, non vobis exinde foras expellere aut tollere vel subtraere seu minuare quesierimus per quodvis ingenium: tunc spondeo ego qui supra Berardus Episcopus una cum meis successoribus componere tibi qui supra Rainerio Abati vel tuis successoribus penam numerum arigenti optimi Libras viginti. Item repromitto ego, qui supra, Rainerius Abbas una cum meis successoribus tibi, qui supra, Berardo Episcopo vel tuis successoribus hec omnia adimplere & observare, que supra legitur. Si non adimpleverimus hec omnia, que supra legitur, tunc spondeo ego, qui supra, Rainerius Abbas una cum meis successoribus

componere tibi, qui supra Berardo Episcopo vel tuis successoribus, componere simile pena, ut supra, quia inter nos taliter convenit.

In Historia Bergomate P. Caelestini, Literas habemus Adelberti Episcopi Bergomatis, quas tamen certas praestare nolim, immo spurias suspicor, quum scriptae dicantur Regnante Hugone pio Imperatore in Italia, & notis chronologicis careant. Ibi summe pius Praeful Praeposito Ecclesiae beati Alexandri donat omnes Decimas grani cujuscumque fuerit, & vini, & lignorum, & animalium, boum, pecorum, caprarum, per aliquot millia passuum Bergomatis agri. Dixi nuper, alienum a veritate videri, quod habetur de Hugone Imperatore, quando norunt omnes, nunquam ipsum ad Imperialem dignitatem conscendisse. Reponat heic aliquis, in Tomo V. Ital. Sacr. pag. 1482. in Appendice ad Episcopos Aprutineses, Chartam legi scriptam *Ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi sunt Anni Nongentesimi Viginti Sexti, & regnante Domino Ugone gratia Dei Rege Imperatore Augusto sextadecima*. Verum & Charta illa suppositionis faciem praefert, ut eadem notae indicant, atque ibi fortasse legendum *Augusti die sextadecima*. Illud tamen non negabo, videlicet Hugonem Regem ad Imperatorium decus diu inhiasse, (non tamen Anno Christi DCCCCXXVI.) & Romam propterea petiisse, ibique etiam per aliquod tempus dominatum fuisse: quod ansam fortassis alicui dederit, eundem appellandi Imperatorem. Vide etiam Dissertationem XLI. de Nominibus, ubi rursus Ugo Rex *Augustus* nuncupatur. Haec obiter. Nihil tamen

A adeo luculente ostendere possit, quam late sese olim extenderint Decimarum jura, quam Charta ab eodem Ughellio producta Tomo 6. in Episcopis Casertanis. Ibi Carolus II. Rex Siciliae & Apuliae, Anno Domini MCCCIII. *Azoni Casertano Praefuli* confirmat *Decimas de calcariis terrarum, redditibus in pecunia, seu de Tarenis, redditibus gallinarum, caponum & aliorum pullorum, de scaticis (forte de escaticis) porcellis, agnis, spallis, olivis, jardinis, uvis vindemialibus, omnibus pratis armentis jumentorum, bubalorum, vaccarum, gregibus ovium & porcorum, pecunia fidantiae, firraneorum (legendum videtur forstorum, ut infra) praeterquam de forstaturis & de virtualibus omnibus provenientibus ex caesis montis Glop-pae & c. medietatis olivarum, pomorum omnium & c. toto vino, olivis, & virtualibus omnibus, passagio lintrium, seu scaphae & c. jure plateatici, provenitibus bajulationis & c. de lino, frumento, hordeo & c.* Addendum tamen est, ejusmodi Decimas Casertanae Ecclesiae donatas antea fuisse a piis hominibus pro suorum remissione peccaminum, ideoque spectasse ad Episcopum non ex communi jure Canonum, sed ex peculiari propter largitatem Fidelium. Eò tamen res tandem devenit, ut *Decimarum* jura non secus, atque Allodia, venundarentur, donarentur, permutarentur: ex quo factum est, ut nostris quoque temporibus apud quosdam Nobiles Laicos idem jus in locis nonnullis veluti Allodiale conservetur. Vide subsequenter Chartam, quam legi in antiquo Regesto Monasterii Estensis de Carceribus apud Carminatos Patricios Venetos.

B

C

D

E

Azo VI. Marchio Estensis, Gerardus Episcopus Patavinus, & Canonici
Regulares Monasterii Sanctae Mariae ad Carceres territorii
Estensis, inter se commutationem de quibusdam
rebus faciunt, Anno 1198.

IN Dei nomine. Amen. Anno MC-
XCVIII. die III. exeunte Aprili, In-
dictione Prima. In presentia Domni Zam-
boni Arch. Padue, Magistri Epi-
scopelli, Domni Mansfredi Archipresbiteri
de Este, Domni Jacobi Presbiteri, Dom-
ni Enrigheti de Urbana, & aliorum plu-
rium: Dominus Bartholomeus de Villa
filius quondam Domini Bartholomei ces-
sit, refutavit, ac dedit Domino Azo-
ni Marchioni d' Este totam Decimam,
& jus Decimationis, que ab eo ha-
bebat in Feudum in Plebatu Vi-
gozoli, & in ejus fundo, & in ipso
Vigozolo, scilicet quartam partem
totius Decime. Et ibi in continenti
suprascriptus Dominus Marchio Azo
eamdem refutavit & dedit Domino
Gerardo Paduano Episcopo. Et ibi
suprascriptus Dominus Gerardus Episco-
pus investivit Dominum Livaldum
Priorem Sanctae Mariae de Carcere,
recipientem pro suprascripta Ecclesia ti-
tulo permutationis, de tota supra-
scripta Decima Vigozoli & ejus Ple-
batus, ut amodo suprascripta Eccle-
sia jure proprietatis suprascriptam De-
cimam possideat & habeat. Et ibi
Dominus Livaldus de consensu suorum
Fratrum investivit & dedit Domino Ge-
rardo Episcopo Paduano totam terram
& omnes possessiones, quas Ecclesia pre-
dicta habet in Plebatu Ville. Et hoc
quidem jure permutationis fecit. Et in-
vicem suprascriptus Prior de evictione
& defensione inter se promiserunt. Et
si aliqua deceptio in supradicta permu-
tatione esset, invicem se remisissent, &
precepit unus alteri, ut intret in tena-
Tom. VII.

A tam. Et ibi in continenti predictus E-
piscopus investivit Marchionem Azonem
de suprascripta terra Plebatus Ville ad
feudum. Et Dominus Marchio Azo in-
vestivit Dominum Bartholomeum de Vil-
la de tota supradicta terra Plebatus Vil-
le ad feudum.

Actum est in Palatio Sancte Marie
ad Carceres.

B Ego Clemens Henrici Imperatoris No-
tarius interfui, & hec jussu partium
scripsi.

C Neque ipsi Romani Pontifices o-
lim ejusmodi consuetudinem transfe-
rendi in Seculares viros jus Decima-
rum improbasse videntur. En quid
egerit Alexander II. Papa, tanquam
Lucensis Episcopus, eum quippe E-
piscopatum retinuit simul cum Ro-
mano Pontificatu. Chartam vidi au-
thenticam in Carthophylacio Archie-
scopii Lucensis: Anno Millesimo Sex-
agesimo Quarto, XIV. Kalendas Augu-
sti, Indictione Secunda. Manifestum sum
ego Walfredus Comes filio bone memo-
rie Ardinghi, qui fuit simul Comes,
quia tu Alexander Sancte Romane Ec-
clesie Presul & Lucensis Episcopus, per
Cartula Livellario nomine, ac censum
& persolvendum dedisti mihi &c. Heic
enumerantur varia bona, in Cenla per-
tinentes de Ecclesia & Plebem Sancte
Marie, & Sancti Blasii, Sanctique Ni-
cholai, & Sancti Johannis Battiste, quod
est Plebem Battismale, sita in loco &
finibus, ubi dicitur Survilliane. Tum
recensentur Decimae in Villis & Ca-
stellis illis, ubi dicitur Casanova, Mon-
te, qui dicitur Culacci, Sancto Petro

B b

Ju-

Juriciano, Orneto, Salsio, Camelliano. Reliqua loca omitto. Pensio perfol-
venda statuitur argenti Solidis quindecim
monetae Lucensis. Alias similes
Chartas ejusdem Alexandri Pontificis
inspexi. Praeter Decimas, *Nonae* et-
iam commemorantur apud antiquos.
Inter Leges Langobardicas Caroli Ma-
gni, Part. II. Tomi I. Rerum Itali-
car. Lex sexagesima haec habet: *Præ-*
cipimus, ut quicumque de rebus Ecclē-
siasticis habent, pleniter secundum mo-
rem regionis Nonas & Decimas ad ipsas
Ecclēsiās donent. Vox donare idem est
ac dare sive tribuere in hoc loco: eam-
que adhuc Gallica Lingua adhibet:
Audi & Legem 156. ejusdem Caroli:
De Rebus Ecclēsiarum, unde nunc
census exeunt, Decima & Nona sint so-
luta. Terrae quaecumque, sive Aodes,
sive Beneficiales aut Emphyteuti-
cae, Episcopo, in cujus Dioecesi erant,
aut Parocho, in cujus erant
Parochia, pro diversitate regionum;
Decimam omnium fructuum debebant.
Qui verò terram aliquam Ecclēsiæ
propriam excolendam accipiebat, præ-
ter Decimas cuicumque agro com-
munes, Nonam quoque partem fru-
ctuum persolvere cogebatur Ecclēsiæ,
ut nunc dicimus, directæ Dominae
terrae illius. Proinde quæ supra no-
bis occurrerunt *Quartae*, fortassis eâ-
dem ratione intelligendæ sunt fuisse
quarta pars proventuum, quæ Ec-
clēsiæ de terris suis propriis a colo-
nis aut emphyteutis debebatur. In
Charta conventionis initæ Anno M-
CCCXXI. inter Nicolaum Marchio-

nem Estensem Dominum Ferrariae at-
que aliarum Urbium, ac Thomam
Perondulum Archiepiscopum Raven-
natem pro Oppido Argentae, Mar-
chio concedit eidem Praefuli *Deci-*
mas, & jus Decimandi totam Villam
Pariolae, secundum formam & modum,
secundum quem ipse Dominus Marchio
& sui Antecessores decimare consueve-
rant. Quod si contingat, ex dicta *De-*
cima, vel ex fructibus omnibus posses-
sionum & Villae praedictae, de jure vel
de consuetudine, solvi aliquod Quarto-
sium, vel Quartam Decimarum alicui
Ecclēsiæ, & maxime Piebi Sancti Do-
nati &c. idem Marchio promisit, *De-*
cimam praedictam & possessiones & Vil-
lam praefatam liberare & liberam face-
re a dicto Quartessio, sine solutione di-
cti Quartessii, faciendo dictas Ecclēsiās
stare contentas per cambium &c. No-
runt autem Eruditi, quibus antiqui
Canones, & Decretum ipsius Gratia-
ni perspecta sunt, Monachos ipsos,
ut antea monui, olim adactos fuisse
ad pendendam e suis praediis Deci-
mam Episcopis, aut Parochialibus Ec-
clēsiis. Hanc autem remittere pleri-
que Pastores Religionis causâ con-
lueverunt. Idque praecipue factum,
ut solertiores Monachi & Canonici
Regulares essent ad Hospitalitatem
exercendam erga Peregrinos & Pau-
peres, ad quod etiam opus Episcopi
interdum donabant Decimas sibi ex
Laicorum fundis debitas. In hanc
rem producere juvabit Chartam, quam
e Regeſto olim Monasterii Estensis ad
Carceres, mihi supra laudato, descripsi.

Bellinus Patavinus Episcopus Canonicis Regularibus Monasterii Sanctae Mariae ad Carceres in territorio Estensi, tres partes Decimarum de terris Scudasciae largitur, Anno 1144.

IN nomine Dei aeterni. Anno ejusdem Incarnationis MCXLIV. O^{stavodecimo} Kalendas Julii, Indictione Septima. Bellinus Paduanus Episcopus, licet indignus, tibi Dominico venerabili Priori Canonicae Sanctae Mariae de loco qui dicitur ad Carceres, ejusque successoribus in perpetuum. Caritatem, quae a mero pietatis fonte descendit, votis omnibus diligere, complectique debetis &c. Ut igitur hujus caritatis in aliqua particula participes fieri mereamur, cordis in mandibulis ruminantes, ad memoriam reduximus, eoque tuamque Congregationem, cui praees, jugiter in paupertatis camino decoqui, & rerum familiarium penuria usque adeo deprimi, quod nec Clausuralibus regulariter exercitiis vacare, nec in susceptione Pauperum & Hospitum necessariam exhibitionem facere potestis. Proinde necessitati vestrae subvenire, manumque consolationis porrigere, pro ut ad praesens possimus, dignum esse putamus. Pro remedio itaque animae nostrae, omniumque praedecessorum & successorum nostrorum Catholicorum, concedimus atque largimur tibi, tuaeque Congregationi, tuisque successoribus, tres portiones omnium Decimarum illarum frugum, quae jam natae sunt, quaeque nascentur in perpetuum in amplis de Scudascia, quae noviter runcatae sunt, quaeque runcabuntur, & specialiter in Caracerulo, in Fracta, Trium Comitatum, & in Aucasano. Nam quartam portionem, quibus competit, reservamus Ecclesiis. Has denique Decimas sub tali verbo conditione concedimus ut eas dumtaxat ad proprios usus Fratrum, & ad Pauperum & Hospi-

A tum sustentationem colligatis & habeatis, interdicta penitus inbeneficiandi, locandi, vel sub aliquo titulo alienandi licentia. At vero si quis ex vobis vel successoribus vestris aliquid horum fecerit, quod factum fuerit, sit vacuum prorsus, & inutile, nihilque profuturum: persona quoque dantis excommunicationi subjaceat, donec resipuerit & satisfecerit. **B** Unde si ego, aut ex successoribus nostris contra hanc Cartulam venire presumpserit, tunc obligamus nos, & successores nostros componere res ablatas in duplum, & insuper omni tempore in sustentatione ac defensione persistere. Praeterea Privilegium ab antecessore nostro bonae memoriae Sinibaldo vitae canonice indultum, & omnia, quae in eo continentur, plenarie laudamus & confirmamus. **C** Ne autem ea quae hucusque leguntur ab humana memoria decidant, sed firmiter a nobis facta esse credantur, hanc concessionis, & liberalitatis paginam Jenanno publico Tabellioni scribendam tradidimus, propriique Sigilli nostri impressione corroboramus.

Actum & datum Paduae feliciter.

D Vidisti Decimas hasce Canonicis Regularibus concessas, ut eas dumtaxat ad proprios usus Fratrum, & ad Pauperum & Hospitum sustentationem colligant. In Dissertatione subsequenti de Hospitalibus mecum animadvertet Lector, quam familiare tunc fuerit Monachis, aliisque Ecclesiasticis Collegiis, Peregrinos, Aegros, aliosque Pauperes ad hospitium recipere. **E** Tantum hac in re nonnullorum studium fuit, ut & ipsi de mensa sua quodammodo Decimam Pauperibus

conferrent. Id constabit ex Charta lacera, quam ex Archivo Monachorum Olivetanorum Sanctae Mariae

A | ad Organum Veronae descriptam nunc publici juris facio.

Viri Abbatis Sanctae Mariae ad Organum decretum de danda Decima panis & ovorum Pauperibus, Anno 1006.

..... Igitur ego Vitus..... no, licet indignus, divino praeventus praesidio, totiusque nostrae Congregationis fretus cohortamine, non..... tatis nobis, ac Congregationi, vel praedecessoribus, seu successoribus nostris, nec non & universis fidelibus..... futura, Decimas omnium panum, qui cocti in Cellerario a factoribus in custodiam penoris Monasterii..... ovorum, quae vectigaliter antiquitus Monasterio ad fictum redduntur pro nostris animabus..... sterium sito, Pauperibus erogandas humiliter sancimus. Notificamus insuper, ut si nostrorum... largiendo amplius addere voluerit, vel aliquis fidelis pro suae animae remedio cavitatem..... retributione perfrui feliciter valeat &c..... Millesimo Centesimo Sexto.....

Actum in Claustro Sanctae Mariae in Christi nomine feliciter. Amen.

Similia occurrunt in Bullario Casinensi. Sed minime deerant Praefu-

B | les alii & Parochi, qui nullam erga Monachos indulgentiam exercebant, atque ab iis Decimas rigide exigere soliti fuerunt. Romani ergo Pontifices Monasteriis, quibus exemptio a Decimis per Episcopos concessa fuerat, ipsam confirmabant; eam autem invitis Episcopis, concedere nequaquam conuevere. Seculo tamen Duodecimo id moris inuectum est, ut si quos agros ad culturam Monachi redigebant, & quos etiam manibus suis excolebant, hos immunes a Decimarum onere haberent. Id in multis Romanorum Pontificum Bullis per Margarinum in Bullario Casinensi editis legas. *Novalia*, sive *Novales* agros appellabant ejusmodi arva. Ego uno aut altero exemplo rem confirmabo. Primum erit Bulla Alexandri III. Papae, cujus archetypum adservant Monachi Benedictini Mediolanenses in Coenobio Sancti Simpliciani.

Alexander Papa III. Abbati Monasterii Mediolanensis Sancti Simpliciani omnia illius jura & Privilegia confirmat, Anno 1178.

Alexander Episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis Oprando Abbati Monasterii Sancti Simpliciani, ejusque Fratribus, tam praesentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum. Quotiens illud a nobis petitur, quod Religioni & honestati convenire dicitur, animo nos deest libenti concedere, & praesentium de-

E | sideriis congruum impertiri consensum. Ea propter, dilectissimi in Domino Filii, vestris justis postulationibus clementer annuimus, & felicitis recordationis patris & praedecessoris nostri Papae Eugenii vestigiis inhaerentes, praefatum Monasterium, in quo divino mancipati estis obsequio, sub beati Petri & nostrae protectione suscipimus, & praesentis scripti

pti Privilegio communimus. In primis siquidem statuentes, ut Ordo Monasticus, qui secundum Dei timorem, & beati Benedicti Regulam in Monasterio vestro statutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur. Praeterea quascumque possessiones, quaecumque bona idem Monasterium in praesentiarum juste & canonice possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium, seu aliis justis modis, praestante Domino poterit adipisci, firma vobis, vestrisque successoribus & illibata permaneant. In quibus haec propriis duximus exprimenda vocabulis. Ecclesiam videlicet Sanctorum Martyrum Protasii & Gervasii, atque Capellam Sancti Cypriani cum eorum Parochia, & omnibus suis pertinentiis; Ecclesiam beati Michaelis, quae dicitur ad Aquaeductum; Ecclesiam beati Antonini de Seniano, cum omnibus ad eam pertinentibus; Ecclesiam Sancti Salvatoris; Ecclesiam beatorum Martyrum Protasii & Gervasii sitam in loco Tregasio cum Decima, & omnibus suis pertinentiis; Curiam de Affori cum duabus Capellis, videlicet Sancti Petri, quae dicitur ad Monachos, & Sancti Clementis; Ecclesiam Sancti Salvatoris de loco Bruzano; Ecclesiam Sancti Gaudentii de Fava cum omnibus eorum possessionibus; jus quod habetis in Ecclesia Sancti Viti de Lantaze; Ecclesiam Sancti Ambrosii de Croveno, cum suis possessionibus; Ecclesiam Sancti Orici de Fenegro, cum omnibus ad eam pertinentibus; Curiam de Luirate cum quatuor Capellis, videlicet Sancti Marini, & Sancti Michaelis, Sancti Petri, & Sancti Protasii, cum Parochia, Castro, districto, & omnibus suis pertinentiis; Ecclesias Sancti Syri, Sancti Victoris, & Sancti Kaloceri de Sepriate, cum Parochia, & aliis suis perti-

nentiis; Ecclesiam Sanctae Fidis de Summa, cum Castro & districto, & omnibus suis pertinentiis; Possessiones, quas habetis in Trivulio Crasso, cum Castro, Villa, districto, & aliis suis pertinentiis, in Talamona, Morbenio, Decimas cum districtis, & in Lugari, in Sudri, in Veddo, Pristino, Grosse, cum omnibus suis pertinentiis; Hospitale, quod in Parochia vestra juxta Ecclesiam beati Simpliciani in praedio vestro constructum est; quicquid in Decimis, sive in libertatibus, vel consuetudinibus ab Episcopis vel Regibus legitime vobis concessum est. Sane Novallium vestrorum, quae propriis manibus, aut sumptibus colitis, sive de nutrimentis vestrorum animalium, nullus a vobis Decimas exigere vel extorquere praesumat. Liceat quoque vobis, Clericos vel Laicos e seculo fugientes, liberos & absolutos ad conversionem recipere, & eos sine contradictione aliqua retinere. Obeunte vero te, nunc ejusdem Loci Abbate, vel suorum quolibet successorum, nullus ibi qualibet surreptionis astutia seu violentia praeponat, nisi quem Fratres communi consensu, vel Fratrum pars sanioris consilii, secundum Deum & beati Benedicti Regulam praeviderunt eligendum. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum liceat praesatum Monasterium temere perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, aut aliquibus vexationibus fatigare, sed omnia integra conserventur eorum, pro quorum gubernatione & sustentatione concessa sunt, usibus omnimodis profutura, salva Sedis Apostolicae auctoritate, & Mediolanensis Archiepiscopi canonica justitia. Si qua igitur in futurum Ecclesiastica, Secularisve persona hanc nostrae constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptaverit, secundo, tertiove commonita, nisi reatum suum

suam dignâ satisfactione correxerit, potestatis, honorisque sui dignitate careat, eamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat; & a sacratissimo Corpore & Sanguine Dei & Domini Redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat, atque in extremo exa-

mine districtae ultioni subiaceat. Cunctis autem eidem Loco sua jura servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatinus & hic fructum bonae actionis percipiant, & apud districtum Judicem praemia aeternae pacis inveniant. Amen, amen, amen.

Ego Alexander Catholicae Ecclesiae Episcopus *subscripsi.*

BE
LE

- Ego Hubaldus Hostiensis Episcopus *subscripsi.*
 Ego Philippus Presbyter Cardinalis Sanctorum Johannis & Pauli & Pammachii *subscripsi.*
 Ego Johannes Presbyter Cardinalis Sancti Vitalis tituli Vestinae *subscripsi.*
 Ego Petrus Presbyter Cardinalis titulo Sanctae Susannae *subscripsi.*
 Ego Petrus Presbyter Cardinalis titulo Sancti Grisogoni *subscripsi.*
 Ego Cinthius Presbyter Cardinalis titulo Sanctae Caeciliae *subscripsi.*
 Ego Hugo Presbyter Cardinalis titulo Sancti Clementis *subscripsi.*
 Ego Jacintus Diaconus Cardinalis titulo Sanctae Mariae *subscripsi.*
 Ego Ardicio Diaconus Cardinalis titulo Sancti Theodori in Cosmedin *subscripsi.*
 Ego Laborans Diaconus Cardinalis Sanctae Mariae in Porticu *subscripsi.*
 Ego Rainerius Diaconus Cardinalis Sancti Georgii ad Velum aureum *subscripsi.*
 Ego Gratianus Diaconus Cardinalis Sanctorum Cosmae & Damiani *subscripsi.*
 Ego Marthaeus Sanctae Mariae Noxae Diaconus Cardinalis *subscripsi.*
 Datum Laterani per manum Alberti Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardinalis & Cancellarii XIII. Kalen-

Kalendas Aprilis, Indictione XI. Incarnationis Dominicae Anno Millesimo Centesimo Septuagesimo Octavo, Pontificatus vero Domini Alexandri Papae Tertii Anno Vigesimo.

Alterum exemplum subdo Bullae Eugenii III. quam ex Archivo Nofocomii Senensis Sanctae Mariae de Scala exscriptit amicus olim meus

A Hubertus Benvoglientus. Pro Anno MCXLVI. scribendum censeo ibi MCXLVII.

Eugenii III. Papae Bulla, qua omnia jura confirmat Canonicis Regularibus de Vivo, Anno 1147.

Eugenius Episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis Rustico Priori de Vivo, ejusdemque Fratribus tam presentibus quam futuris, Regularem vitam professis in perpetuum. Pie postulatio voluntatis effectu debet &c. Monasterium de Vivo, in quo divino vacatis servitio, presentis scripti paginam communicamus. Statuentes, ut quascumque possessiones &c. In quibus haec propriis diximus exprimenda vocabulis: Monasterium videlicet Sancti Petri in Campo; Monasterium Sancti Benedicti de Mojano; Monasterium Sancti Petri in Arnano, cum omnibus bonis & possessionibus suis, quemadmodum a fratre nostro Martino Clusino Episcopo ad reformandam Religionem vobis canonice concessa sunt, & scripto suo firmata. Quia vero Monachi & Religiosi viri de aliorum fidelium elemosinis atque be-

B nescientia debent vivere, auctoritate Apostolica constitimus, ut de laboribus, quos propriis manibus, sumptibusque colligitis, alicui dare Decimas non cogamini. Mansuro quoque in perpetuum per Dei gratiam decreto sancimus, ut Clericos vel Laicos e Seculo fugientes, dummodo nulli conditioni teneantur obnoxii, postulatam ab Episcopis suis licentiam, ad conversionem suscipiendam, eiisque Monasticae professionis habitum tribuendi facultatem liberam habeatis, absque aliquorum contradictione sive molestia. Sicque ab omnium hominum infestationibus expediti, omnipotentis Dei servitio libere & absque molestia insistatis. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum &c. salva Apostolica auctoritate, & Clusini Episcopi canonice iustitia. Si qua igitur &c.

Ego Eugenius Catholice Ecclesie Episcopus subscripsi.

E
T
E
S
L

Ego

- Ego Theoderwinus Sancte Rufine Episcopus subscripsi.
 Ego Albericus Hostiensis Episcopus subscripsi.
 Ego Ismarus Tusculanus Episcopus subscripsi.
 Ego Hubaldus Presbyter Cardinalis titulo Sanctorum
 Johannis & Pauli subscripsi.
 Ego Guido Presbyter Cardinalis titulo Sancti Laurentii
 in Damaso subscripsi.
 Ego Oddo Diaconus Cardinalis Sancti Georgii ad Ve-
 lum aureum subscripsi.
 Ego Othavianus Diaconus Cardinalis Sancti Nicolai in
 Carcere Tulliano subscripsi.
 Ego Guido Diaconus Cardinalis Sancte Marie in Por-
 ticus subscripsi.
 Ego Jacintus Diaconus Cardinalis Sancte Marie in
 Cosmedin, subscripsi.

Datum apud Marturam per manum Guidonis sancte
 Romane Ecclesie Diaconi Cardinalis & Cancellari-
 ii, Idibus Januariis, Indictione X. Incarnationis
 Domini nostri Jesu Christi Anno M^o XLVI. Pon-
 tificatus vero Domni Eugenii Tertii Pape Anno II.

Hoc autem constitutum fuisse in
 Concilio Romano, nimirum ut ter-
 rae a Monachis & Canonicis propriis
 sumptibus vel laboribus excoltae, ab on-
 nere Decimarum serent immunes, e-

A | docebit nos subsequens Charta, cu-
 jus authenticum exemplum Mediola-
 ni adservant Sanctimoniales Sanctae
 Mariae in Valle.

Robaldus Archiepiscopus Mediolanensis secundum statuta Apostolicae
 Sedis mandat, ne Moniales Sanctae Mariae de Montano
 Decimas cuiquam persolvant de terris, quas ipsae suis
 sumptibus excolunt, circiter Annum 1139.

R Obaldus Dei gratia sanctae Me-
 diolanensis Ecclesiae Archiepi-
 scopus. Dilectae in Christo filiae.....
 Monasterii Sanctae Genitricis Virgi-
 nis Mariae de Montano Abbatissae,
 & ejus Sororibus tam praesentibus quam
 futuris in perpetuum. Venerabilis Pater
 noster & Dominus Papa Innocentius,
 in Pilana residens Synodo, astantibus
 religiosis Patriarchis, Archiepiscopis, E-
 piscopis, Abbatibus, & aliis Sacerdo-
 tibus, Clericis, hoc promulgavit decre-

B | tum, ut videlicet Monachi, & Regu-
 lares Canonici de laboribus terrarum,
 quas propriis excolunt sumptibus,
 Decimas nullatenus tribuant: quod
 etiam in Concilio nuper Romae ce-
 lebrato innovatum Apostolicam sanxit
 autoritate. Nos itaque praedicti Do-
 mini nostri & sanctae Romanae Eccle-
 siae auctoritate suffulti, definitiva sta-
 tuimus sententia, ut Abbatissa Mona-
 sterii de Montano, & ejus Sorores sub
 C | Regula beati Benedicti, ut credimus regula-

gulariter degentes, quae modò sunt, vel pro tempore fuerint, de laboribus terrarum, quas propriis excolunt sumptibus, Praeposito de Rosiate, & ejus Fratribus, seu alieno Clerico vel Laico, de cetero Decimam minime perfolvant. Si quis igitur, quod absit, Praepositus, Sacerdos, seu Diaconus, vel Subdiaconus a praedictis Monialibus a modo, contemptâ sanctae Romanae Ecclesiae auctoritate, Decimam exigere vel extorquere praesumpserit, vel propter hoc eas persequendo subaverit, gradus sui periculo subjacebit: si verd Clericus vel Laicus fuerit, excommunicationi subjaceat.

Ego Robaldus Dei gratiâ Mediolanensis Archiepiscopus subscripsi.

Ego Tedaldus Archiepiscopus subscripsi.

Ego Landulfus Presbiter subscripsi.

Ego Wido Presbiter subscripsi.

Ego Guisfredus Presbiter subscripsi.

Ego Obitus Subdiaconus & Cimiliaribus subscripsi.

Ego Adclardus Diaconus subscripsi.

Ego Anselmus indignus Diaconus subscripsi.

Ego Wilielmus Diaconus subscripsi.

Ego Jordanus Diaconus subscripsi.

Ego Oprandus Camerarius subscripsi.

Ego Galdinus Cancellarius a me dictato subscripsi.

Ita in Bulla Gregorii VIII. Papae, datâ Regii VIII. Kalendas Decembris, Indictione VI. idest Anno Christi MC-LXXXVII. & in alterâ datâ Mutinae X. Kalendas Decembris Indictione VI. Michaëli Abbati Monasterii Mutinensis Sancti Petri, interdicatur, ne quis de laboribus vestris, quos per Conversos vestros & animalia & instrumenta vestra in Curte de Crespollano facitis, ubi vineas, hortos, & terras uno aratro vel pluribus modicis excolendam habetis, a vobis Decimas extorquere praesumat. Hinc habes, quid signi-

Tom. VII.

A ficaret, propriis sumptibus agros excolere. Adhibebantur Conversi ad ejusmodi laborem, ac proinde opinari licet, multos ex iis numeratos fuisse in Monasteriis. Atque haec de Decimis. Praeter Feuda & Emphyteutes, quibus Ecclesiastici Proceres multa bona in Laicos olim effudère, tertius etiam modus fuit concedendi eis ad certum tempus Ecclesiarum Castella, aliasque temporales ditiones, hoc est ad *Guardiam*, sive ad *Custodiam*, cujus Custodizae tamen finis postea advenire fere nunquam solebat. Nam quum bella ingruerent, aut futura apparerent, agnoscentes Episcopi & Abbates, non sat virium sibi esse ad sua Castra tuenda, ea commendabant potentioribus viris. Interdum quoque ab ipsis potentibus modo juste, modo injuste occupabantur Castella Ecclesiarum; quumque ea Pastores recuperare non possent, post titulo *Guardiae*, seu *Custodizae*, Laici ea possidere, ibique dominari pergerent usque ad certum temporis aut annorum spatium. Exemplum mihi suppeditat nobilissima Estensium Principum Familia. Inter Azzonem VI. Marchionem Estensem & Ferrarienses ex una parte, & Archiepiscopos Ravennates, Remque publicam illius Urbis ex altera, contentiones multae fuerant, propter Civitatem sive Oppidum *Argentae*. Hanc Ravennatibus eripuerant Ferrarienses. Sed Anno MCCVIII. pollicitus est Marchio se restitutum Ecclesiae Ravennati illud Oppidum, & etiam jus, & omnem rationem & actionem, & lusum, (fortassis usum) quod, vel quae, vel quam ego vel praedicta pars mea de Ferraria habet &c. in praedicto Castro *Argentae*. Chartam publici juris fecit Rubeus Lib. 6. Histor. Ravennatis. Verùm sive quod promissa nul-

C e

lus

lus effectus fuerit subsequutus, sive quod nova irarum semina germinarint, Anno MCCXII. inita est nova concordia, per quam Archiepiscopus Ubaldus sub aliquibus con-

A ditionibus eidem Azzoni Marchioni Argentam in Guardia dimisit. Instrumenta profero ex Archivo Estensi depromta.

Concessio Castri Argentae facta ab Ubaldo Archiepiscopo Ravennate Azzoni VI. Marchioni Estensi cum pactis & fidejussionibus, Anno 1212.

IN Christi nomine. Anno Domini MCCXII. tempore Innocenti Pape, & Otthonis Imperatoris, die VIII. exeunte Mense Martii, Inditione XV. apud Ficarolum, in Camera Canonice Ecclesie Sancti Salvatoris, in presentia Presbyteri Alberti Cardinalis sancte Ravennatensis Ecclesie, Petri Reginensis Cantoris ejusdem Ecclesie, Domini Petri Traversarie, Domini Bonifacii, & Magistri Johannis, testium ad hoc rogatorum. Concordia inter Dominum Ubaldum Archiepiscopum Ravennatem, & Dominum Azzonem Marchionem Estensem talis facta est. Quia concessit ei Dominus Archiepiscopus in Guardia Castrum Argente, & concessit ei Ripaticum totum & medietatem bonorum, & Placitorum in Argenta & ejus Curte: & custodiet ad honorem & utilitatem Domini Archiepiscopi & Ecclesie Ravennatensi; & ipso Domino Archiepiscopo restituet, quando Dominus Archiepiscopus ab eo petierit per se vel per suum certum Nuntium infra unum mensem, sicuti fuerit melioratum & infortiatum, libere & absolute; & hoc modo restituet ipsum Comuni Ravenne: ita quod partes Ravenne communi concordia hoc velint cum voluntate Archiepiscopi, vel sine voluntate Archiepiscopi, si non fuerit Archiepiscopus, infra duos Menses. Nec faciet ibi stare aliquem hominem de Bononia de custodia, neque pro Do-

Bmino, neque de Ferraria pro Domino. Et de ipso Castro & tota ejus Curte in terra & aqua promisit Dominus Marchio non facere Domino Archiepiscopo aliquam injuriam vel gravamen, nec per se nec per aliquem hominem pro eo: imo adjutor erit ad defendendum & manutenendum contra omnes homines in terra & in aqua, donec Castrum habeat. Vicecomitem Domini Archiepiscopi cum sua Masnada in Castro permittet habitare, & Burgis, & Dominum Archiepiscopum cum sua familia, si habitare & stare ibi voluerit. Concordiam cum Salinguerra & sua parte non faciet, in qua non ponat Dominum Archiepiscopum & Ecclesiam Ravenne in pace & concordia. Et omnia ista firma tenebit, & faciet ejus filium Aldrovandinum, ut dictum est, attendere & adimplere. Et faciet Dominum Petrum Traversariam, Comitem de Sancto Bonifacio, Marchionem Guidonem Lupum, Albertum de Baone, Guilielmum Rangonum, & alios, quot & quales Dominus Archiepiscopus voluerit de Ferraria, promittere & obligare & jurare, quod ipsi facient, ipsum Dominum Marchionem Estensem omnia praedicta attendere & observare ad terminum & terminos, quem aut quos Dominus Archiepiscopus ei dedit per se, vel per suum Nuntium. Et corporaliter Dominus Azzoni Estensis Marchio, ut superius dictum est, attendere juravit. Insu-

Insuper ibidem coram eisdem supranominatis testibus Dominus Petrus Traversaria promisit Domino Archiepiscopo, & juravit omnia predicta, quantum in se est, attendere, & facere Dominum Marchionem & ejus filium Aldrovandinum attendere & observare. Quod si non fieret, obligavit Domino Archiepiscopo omnia sua bona, que habet in toto plano Ravenne, quocumque jure possideat, dando Domino Archiepiscopo licentiam intrandi & standi in tenuram omnium predictarum rerum, quando, umque voluerit sua auctoritate, & pro eo se prius fidem constituit, donec omnia predicta fuerint observata, non faciendo ei ullam molestiam neque controversiam de

A predicta obligatione. Et eodem die in Ferraria; in Camera Episcopi, in presentia omnium supradictorum testium, Dominus Archiepiscopus prenominatus eandem concessionem, quam fecerat Domino Azzone Marchioni Estensi, fecit ejus filio Aldrovandino de Castro Argente, & aliis omnibus; & versa vice Aldrovandinus in omnibus & per omnia ipsi Domino Archiepiscopo, ut pater ejus fecerat, attendere promisit atque juravit.

B Et ego Manfredinus Dei gratia Imperialis Aule, Ferrarieque Notarius presens rogatus & audivi & scripsi, & Dominus Marchio promisit ei, quod Castellum Argente muret & meliorabit.

Fidejussiones ab Ottolino de Mainardis, aliisque Nobilibus Ferrariensibus facta Archiepiscopo Ravennati pro Castro Argentae, tradito Azzone VI. Marchioni Estensi, Anno 1212.

IN Christi nomine. Anno ejusdem MCCXII. tempore Innocentii Pape, & Otthonis Imperatoris, die VII. intrante Mense Aprilis, Indictione XV. Ferrarie, in Camera Palatii Episcopi, in presentia Domini Gandolphini de Castellano, Arduini, Johannis Notarii, & Enrigatii Notarii, testium rogatorum. Dominus Ottobolinus de Mainardis promisit Domino Bonifacio Vicecomiti, & in hoc facto Nuntio Domini Ubaldi Archiepiscopi Ravenne, vice & nomine ipsius Domini Archiepiscopi, quantum in se est, omnia attendere & observare; & facere Dominum Azonem Marchionem Estensem & ejus filium Aldrovandinum attendere & observare, secundum quod promiserat & juraverant de concordia inter eos facta de Castro Argente. Quod si non fieret, obligavit ei omnia bona sua, que habet in toto districtu Ferrarie, quocumque jure possideat, dando licentiam

C intrandi & standi in tenuram omnium supradictarum rerum, quando, umque voluerit, sua auctoritate, & pro eo se possidere precario constituit, donec omnia fuerint observata, non faciendo ei ullam molestiam neque controversiam de predicta obligatione, & omnia sic attendere juravit. Et eodem modo in omnibus & per omnia, secundum quod

D Dominus Ottobolinus fecit, ita promisit & se obligavit, & per se attendere juravit Dominus Guizardinus Contrarius, Dominus Guilielmus de Joculo, Guido Poltrotii, Dominus Marchesinus Parvus, Dominus Guido Vicedomini, Dominus Jacobus de Pagano, Dominus Attinginus, Dominus Albertinus de Petro de Cassano, Dominus Guido Contrarius, Guido de Domino Marchesino, Dominus Aldrovandinus de Susinello, Roba, Dominus Saracinus de Pagano, Dominus Jacobus de Fontana, Dominus Jacobinus de Trotta, Jacobinus Robe,

Dominus Jacobinus de Vecla, Dominus Gavinellus, & Dominus Linguetta.

Et ego Manfredinus Dei gratia Imperialis Aule, Ferrarieque Notarius presens rogatus ut audivi intellexi & vidi, ita scripsi.

Neque secus egit Romana ipsa Ecclesia cum veteris aevi potentibus; nam quando, ultra quàm vellet, resistentes ipsos sentiebat, tatis sibi consultum arbitrabatur, eis concedendo sub titulo *Custodiae Terras in*

A controversiam adductas. Prefferant copiae Romani Pontificis (quis fuerit, nescio) longâ obsidione fortissimum Castrum Fumonis, quod a quamplurimis annis *Custodiae* nobilium virorum fuerat ab Ecclesia Romana commendatum. Attamen satius duxit Romanus ille Pontifex, rursus ipsum tradere eisdem custodiendum, **B** sed novis conditionibus adjectis: quod patebit e subsequenti Charta, in Regeſto Cencii Camerarii nobis servata.

Caſtrum Fumonis a Romano Pontifice traditur Custodiae Gregorii & Bertraimi nobilium virorum, Anno

Cum per misericordiam Dei & beatorum Apostolorum merita Caſtrum Fumonis, quod ad jus & proprietatem beati Petri pertinere constat, cum multo labore & expensis, & continuâ decem hebdomadarum obsidione in primo Anno Pontificatus nostri, Mense scilicet Julio, a nobis recuperatum fuisset, consuetâ Sedis Apostolicæ misericordiâ moti, & quorundam fidelium nostrorum precibus, de consilio Fratrum nostrorum, ipsum Caſtrum Gregorio cum filiis suis, sicut idem Gregorius, & Pater ejus, & Bertraimus, Avus ejusdem Bertraimi, & fratrum suorum a praedecessoribus nostris ipsum quondam habuisse noscuntur, in Custodiam concessimus, ipsis eisdem in nostra & Fratrum nostrorum praesentia recognoscentibus, & in plena Curia protestantibus, se in eodem Caſtro nihil prorsus juris habere, nisi quod antecessoribus eorum a praedecessoribus nostris in Custodiam datum fuit. Statuimus autem, quod praedictus Gregorius Custodiam Turris habeat, reliqua omnia tam possessiones quàm homines & domos ipse cum Nepotibus suis ita aequali portione habeat, sicut inter

Cum & Bertraimum patrum suum suis ex antiquo divisum. Claves vero Pertusae ab eo, qui utrique parti placuerit, & qui communiter fidelitatem utrique parti fecerit, debent teneri, & ei expensae & vicualia communiter ministrari. Homines autem ipsius Caſtri, qui ad Gregorium pertinent, ei de mandato nostro fidelitatem juraverunt: & ii, **D** qui ad Bertraimum & fratres suos pertinent, eis fidelitatem similiter praestiterunt, salva in omnibus fidelitate nostra. Quod si Gregorius Bertraimum & fratres suos super ea parte Caſtri, quam eis concessimus, voluerit impedire, vel aliquam eis molestiam facere, nisi forte de mandato nostro vel successorum nostrorum procederet, homines utriusque partis juraverunt, quod ipsum Bertraimum & fratres ejus adversus Gregorium **E** adjuvabunt, & ne hoc fiat, quibuscumque poterunt modis efficient. Et omnes juraverunt utrique parti se Caſtrum ipsum contra omnes homines pro posse suo defensuros, nisi per nos aut aliquem de mandato nostro Caſtrum eisdem impugnaretur. Si vero versa vice Bertraimus & fratres ejus Gregorium super ea parte Caſtri, quam ei concessimus,

mus, & super custodia Turris voluerint impedire, vel aliquam ei inferre molestiam, nisi foris ea de mandato nostro vel successorum nostrorum fieret, homines utriusque partis simili juramento tenentur. Juraverunt etiam Homines ipsius Castri, quod si altera, vel utraque pars adversus nos vel adversus Catholicos successores nostros voluerit malignari, aut malitiam aliquam exercere, illos omnino deserent, & ne id fiat, quibuscumque modis poterunt, laborabunt. Insuper altera pars alteri parti juramentum securitatis in praesentia nostra praestitit, & fidejussores nobis pro centum Libris Papiensis Monetae quique eorum super his omnibus obligavit. Fidejussores siquidem ex parte Gregorii sunt: Ogerius Ottonis pro centum Solidis Papiensis monetae: Girardus de Anticulo pro centum Solidis: Petrus Domini Romandi pro centum Solidis: Leo Domni Landi de Berardo pro centum Solidis: Crescentius Lazarii pro centum Solidis: Otto Domni Landi pro centum Solidis: Gregorius Landi Domni Berardi pro centum Solidis: Carbo Domni Prolemaei pro centum Solidis: Henricus Domni Lazarii pro centum Solidis: Ogerius Domni Michaelis pro centum Solidis: Johannes Markese pro centum Solidis: Ogerius Insans pro centum Solidis: Ogerius Domnae Theodorae pro centum Solidis: Albertus Retrusus pro centum Solidis: Landus Datusdiabolo pro centum Solidis: Rainaldus Alberi pro centum Solidis: Tuscanisus pro centum Solidis: Iustus de Milo pro centum Solidis: Johannes Scalsagallina pro centum Solidis: Landus Mainardi pro centum Solidis: Ex parte vero Bertraimi & fratrum suorum fidejussores sunt hi: Rollandus Domni Rogerii pro centum Solidis Denariorum Papiensium: Landus de Judice pro centum Solidis: Rosfredus de Alberico pro centum Solidis: Rol-

A landus Mancinus pro centum Solidis: Carbo de Prolemaeo pro centum Solidis: Rao de Jacobia pro centum Solidis: Aegidius de Marino pro centum Solidis: Albertus de Sancto Aegidio pro centum Solidis: Ugerius de Odo pro centum Solidis: Aegidius de Benedicta pro centum Solidis: Matthaens de Tortisciana pro centum Solidis: Philippus de Jacobo pro centum Solidis. Johannes de Alberto pro centum Solidis: Guidottus pro centum Solidis: Leo de Lando pro centum Solidis: Gregorius de Lando pro centum Solidis: Ugerius de Theodora pro centum Solidis: Crescentius de Lazario pro centum Solidis: Oddo de Lando pro centum Solidis: Henricus de Lazario pro centum Solidis. Constituimus praeterea, ut neutra pars aliquid de possessionibus ejusdem Castri, filiae vel sorori in dorem concedat, & nihil exinde cuilibet personae tribuat, vel aliquo titulo alienet. Nos vero de arbitrio nostro & de consilio utriusque partis Feuda Militibus distribuimus, qui fidelitatem nobis & Catholicis successoribus solummodo praestiterunt, & securitatem utrique parti fecerunt. Juraverunt etiam, quod si altera vel utraque pars adversus nos vel adversus Catholicos successores nostros, sicut superius diximus, voluerint malignari, aut malitiam exercere, illos omnino deserent, & ne id fiat, quibus modis poterunt, laborabunt. Praeterea utraque pars Catholicis successoribus nostris absque alio beneficio debet fidelitatem praestare. Insuper quatuor homines de his, qui ad Gregorium pertinent, & sex de his, qui ad Bertraimum & fratres ejus, & quinque modios terrae de parte Gregorii, totidem vero de parte Bertraimi & fratrum suorum, cum vineis ad Feudum unius Militis nobis reservavimus, & Amato Advocato in Feudum concessimus.

De quonam Romano Pontifice in Charta ista agatur, si petas, non pigeat te consulere Auctorem Vitae Gregorii IX. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. editae pag. 579. qui de illo Pontifice haec habet: *Munitissimum Castrum Fumonis, structurâ nobili & grandi possessione ditatum, quod Ecclesiae Romanae demanibus asserunt publice Documenta, Nobiles quidam ipsius Papae propinqui, quorum Custodiae fuit antiquâ Sedis Apostolicae liberalitate commissum, detentione itâ longa, quasi jure domini vendicabant, per quos etiam itinera publica dubia reddebantur. Sed non acquiescens carni & sanguini Pontifex venerandus, illud Ecclesiae matri restituit archâ obsidione devictum, de pietatis manu trium millium Librarum eis quantitate solutâ. Acta sunt*

A haec Anno MCCXXXII. ut Raynaldus censuit, seu potius Anno MCCXXXIII. ut infra apparebit. Attamen tribuere non audeo Instrumentum hoc eidem Gregorio IX. Papae. Nam uti ex ipso Pontificio Scriptore discimus, retinuit hic Papa possessionem Fumonis: in Charta verò restitutam vidimus Nobilibus iis viris. Anno autem MCCXXXIII. Domini seu Custodes Fumonis, *Alexander, Otto, & Bartholomaeus* in aliis tabulis resignaverunt tam Arcem quàm Castrum Fumonis cum omni jure & districtu suo, *sanctissimo Patri Domino Gregorio Nono Papae*. Haec autem memorantur Gregorius & Bertraimus Custodes ejusdem Castri. Haec etiam tabulas mihi memoratas addere nunc juvat, ex praelaudato MSto Cencii Regeſto deſcriptas.

Cessio Castri Fumonis facta Gregorio IX. Papae a Nobilibus viris
Alexandro, Ottone, & Bartholomaeo, Anno 1233.

IN nomine Domini, Amen. Anno eius Milleſimo Ducentesimo Trigesimo Tertio, Pontificatus Domini Gregorii IX. Papae Anno Septimo, Indictione Septimâ, Mensis Novembris die II. Dominus Alexander, Dominus Otto, & Dominus Bartholomeus de Fumone in praesentia mei Scriniarii, & testium subscriptorum, recognoverunt, & confessi sunt, quod tam ipsi, quàm progenitores eorum fuerunt Custodes Romanae Ecclesiae Roccae & Castri Fumonis: quam Custodiam ipsi & antecessores eorum habuerunt a Romanis Pontificibus, qui pro tempore Sedi beati Petri Apostoli praesuerunt. Et ideo ne fidem fallere viderentur, libere & absolute resignaverunt tam Arcem quàm Castrum praedictum Fumonis cum omni jure & districtu suo, sanctissimo Patri Domino Gregorio Nono

D no Papae, ad ipsius requisitionem, ad disponendum & ordinandum de eo, pro ut suae Sanctitati placuerit. Et quia dum praedicti Castri dicti Dominus Alexander, Otto, & Bartholomaeus, & progenitores eorum Custodiam habuerunt, quaedam ipsi, vel antecessores eorum habuerunt alienationis titulo conquisita de tenementis proximis vicinorum, haec eadem cum praemissis Arce & Castro in jus Romanae Ecclesiae ad perpetuum dominium transtulerunt, exceptâ Terrâ de Preturo posita in territorio Alatrino, quam pro se Dominus Alexander exceptit. Quae omnia defendere ab omni persona promiserunt legitime sub poena dupli in legitimam stipulationem deducta. Quod si contingere, ut vel praedicti Domini Alexander, Otto, & Bartholomaeus, aut eorum parentes in praedictum vel fraudem Romanae Ecclesiae seu

seu ipsum Castrum, vel ejus partem, aut aliquid de possessionibus tenimenti ejusdem, alicui Universitati, vel Ecclesiasticae aut Seculari personae, quod absit, forsitan alienassent, obligaverunt se poenali stipulatione Domino Benedicto Domini Papae Camerario, recipienti procuratorio nomine pro praemisso Domino Papa & Romana Ecclesia, ad poenam mille Librarum Denariorum Senatus, solvendam ipsi Romanae Ecclesiae, si jura conventionis non conservarent illaesa. Et dederunt potestatem procuratorio nomine ipsi Domino Benedicto occupandi possessionem omnium praemissarum acquisitionum suâ auctoritate. Constituentes, se ea nomine Romanae Ecclesiae possidere precario, donec praemissorum possessionem ipse Dominus Benedictus, vel cui Dominus Papa seu ipse mandaret, acciperet. Ad majorem autem firmitatem omnium praemissorum ipsi Dominus Alexander Otto, & Bartholomaeus, sacrosanctis Evangeliiis, juraverunt per se suosque heredes omnia praemissa rata & firma habere, & contra ea nullo exco-gitato ingenio facere vel venire. Et quia iidem Domini Alexander, Otto, & Bartholomaeus se, & suos antecessores multas expensas & gravia damna pro praedicta Custodia dicti Castri Fumonis sustinuisse dicebant, volens Dominus Papa laboribus & expensis eorum consulere, in praesentia mea, & subscriptorum testium, fecit eis solvi in argento, in Moneta videlicet Sterlingorum, sex milia Librarum Denariorum Senatus, quos fecerunt deferri & asportari pro suae

A voluntatis arbitrio in praesentia mea, & testium subscriptorum: consentientes & recognoscetes de damnis, expensis & de praemissis acquisitionibus translatis in jus Romanae Ecclesiae sibi plenissime satisfactum de praemissa pecunia in jam dicto argento. Et renuntiaverunt exceptioni non numeratae seu non ponderatae pecuniae, & omnibus aliis exceptionibus quae ad resolvendum praemissum contractum eis opitulari possent, aut possint forsitan in futurum. Cujus rei rogati sunt testes Dominus Donus Potestas Anagninae, & Dominus Johannes Judex dictae Potestatis, Magister Rossidus Huberti, Dominus Petrus Lodevisi, & Dominus Tholomaeus ejus filius, Dominus Transmundus de Zencato, Magister Martinus de Brixia Scriptor Domini Papae, Magister Amato, Frater Jacobus Frater Hospitalis, Randisus de Porciano, Nicolaus Pacius Apothecarius, & Otto Nicolai Seniorilis, testes.

Et ego Johannes Taffurus Anagninus, sacrosanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, hoc Instrumentum propria manu scripsi, & signum feci.

D Immo longe ante Annum MCCXXXII. iidem Alexander ac Otto sim lem Honorio III. Pontifici cessionem fecerant: cujus rei testem habeo alteram Chartam, nunc oblivioni eripiendam; ita ut jam videas, non semel munitissimi ejus Castri causâ inter Romanos Pontifices, eodemque Nobiles viros exarasse controversias.

Instrumentum, quo Alexander de Fumone, & Oddo frater ejus resignaverunt Castrum de Fumone cum pertinentiis suis in manu Anagnini Episcopi nomine Romanae Ecclesiae, praestito juramento, Anno 1216.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Decimo Sexto, Pontificatus Domini Honorii III. Papae Anno Primo, Indictione Quinta, Mensis Decembris die X. Dominus Alexander de Fumone cum Oddone fratre suo, & Dominus Thomas, libero arbitrio, spontaneaque eorum bona voluntate, tactis sacrosanctis Evangeliiis juraverunt praecise stare mandatis Domini Honorii summi Pontificis, in manu Domini Johannis * Agnanini Episcopi, & Magistri Tullii Subdiaconi & Capellani ejusdem Domini Papae, ad hoc specialiter missorum, in praesentia mei Johannis Anagnini Scriniarii, & subscriptorum testium ad hoc specialiter rogatorum. Post sacramentum verò factum praecipit eis Episcopus Anagninus cum dicto Magistro Tullio ex parte Domini Papae, ut resignarent eis Turrim, Roccam, & totum Castrum cum pertinentiis suis praecise, libere & absolute sine aliqua contradictione. Et sic factum est. Post receptionem verò dictae Roccae & Castri Domino Gratiano Petri Leonis, & Domino Adinulso fratri Domini Ostiensis Episcopi, & Domino Johanni de Judice pro Romana Ecclesia recommendaverunt dictam Arcem cum Castro, & fecerunt ibi poni pro honore Romanae Ecclesiae Vexillum. Praedicti verò Domini recognoverunt, jus & proprietatem ipsius Castri ad Romanam Ecclesiam pertinere. Haec autem omnia facta sunt, salvo in omnibus & per omnia jure Dominorum ipsorum, quod eis & quocumque modo, dum tamen praevia ratione, in Castro competit memora-

Ato. Cujus rei rogati sunt testes Petrus Maltallatus, Andreas Johannis Heremitaetae de Anagnia, Andreas Prior Sancti Laurentii de Piscina, Guido Johannis de Magno, Presbyter Gimundus Abbas Sancti Angeli de Fumone, Presbyter Accattans Capellanus Sancti Petri, Nicolaus Praepositus Sanctae Mariae, Flo-dericus, Sabene, Bonuscannu, Johannes Scoltore, Deodatus Aegidii, Valentinus, Nicolaus Penini, Bartholomaeus Rubens, Johannes de Pontecorvo.

B Eodem Mense die XI. Dominus Johannes Anagninus Episcopus & Magister Tullius Subdiaconus & Capellanus Domini Honorii summi Pontificis, ad hoc specialiter missi, de mandato & auctoritate ejusdem Domini Papae, recommendaverunt Arcem, Roccam, & Castrum Fumonis integraliter Domino Alexandro cum Oddone fratre suo, & Domino Thomae, mandantes eisdem, quod Custodiant & teneant ipsam Arcem & Castrum ad honorem & utilitatem & devotionem Romanae Ecclesiae, & Domini Honorii III. Papae, salvo in omnibus & per omnia omni jure praedictorum Dominorum, quod eis, praevia ratione, quocumque modo in Castro competit memorato. Unde hi rogati sunt testes: Dominus Gratianus Petri Leonis de Roma, Dominus Adinulfus de Mattbia, Dominus Johannes de Judice, Dominus Petrus Maltallatus de Anagnia, Dominus Gregorius Domini Foreffi, Dominus Nicolaus Domini Bartholomaei de Alatro, Dominus Lando Domini Leonis, Dominus Mathias Vetulus de Ferentino, Raynaldus Cun-

Cunzo, Flodericus, Bartholomaeus Rubens, Nicolaus Henrici, Lucas, Nicolaus Johannis Baronis, Bonaldus, Sebastianus de Carutio, Johannes Avoltore, Tholomaeus, Magister Benedictus, Magister Raynaldus de Fumone.

Ego Johannes Mel Scribarius Aagninus iis omnibus interfui, & de mandato supradictorum Dominorum Cardinalium, & a partibus & testibus rogatus, hoc Instrumentum scripsi, & signum posui.

Ceterum apud veteres non minus quam apud nos in usu fuere *Emphyteuses* usque ad tertiam vel quartam

A generationem, aut ad amplius, minusve tempus. Quodque praecipue animadverti, ejusmodi *Emphyteuses* sub nomine *Locationis* interdum confectae fuerunt. Suum heic locum meretur *Charta Locationis Praenestinae Civitatis*, Saeculo Christi Decimo factae *Stephaniae nobili Senatrici Romanae*; ex qua disces, quantam iam perniciem jam tum abiissent fortunae Romanae Ecclesiae, quando & in feminas ejusdem Civitatis distraherentur. E Codice supra memorato *Cencii Camerarii* has ipsas tabulas descripsi una cum titulo ibi appposito.

Locatio Praenestinae Civitatis facta (a Johanne XIII. Papa) Dominae Stefaniae Senatrici sub annua pensione decem Solidorum auri Romanae Ecclesiae facienda, Anno 970.

Johannes Episcopus, servus servorum Dei dilectissimae in Domino filiae Stefaniae clarissimae Senatrici, tuisque filiis ac nepotibus. Quotiens illa a nobis tribui sperantur, quae rationi incunctanter conveniunt, animo nos decet libenti concedere, & petentium desideriis congruum impertiri suffragium. At ideo quia postulastis a nobis, quatenus daremus & concederemus atque traderemus tibi, tuisque filiis ac nepotibus per nostram Apostolicam auctoritatem Civitatem Praenestinam cum omnibus pertinentiis, cum omni publica datione & functione, quae ad suprascriptam Civitatem pertinet, inter affines & terminos novos & antiquos: idest Rivus, qui appellatur Latus, a secundo Lavicana, & a tertio latere Monticellus de Maximo, & a quarto latere Pons de Cicala, & a quinto latere Aqua Alta, & a sexto latere Vallis de Capovatie, & a septimo latere Mons qui dicitur de Foliann. Unde concedimus, tradimus, & a praesen-

Ter. VII.

C ti XIV. Indictione corroboramus per hanc nostrae Apostolicae auctoritatis scripturam, omnium nostrorum successorum Pontificum, omniumque hominum contradictione remota, ut persolvat pensionem in nostro Palatio per singulos annos decem auri Solidos, difficultate postposita; omnemque, qua indiget, meliorationem, seu defensionem, indifferenter vos sine dubio procurantes efficiatis; nullaque praeterea ad dandam annuae pensionem a vobis mora proveniat, sed ultro Actionariis sanctae nostrae Ecclesiae apto tempore persolvantur. Nam si aliter, quod absit, a vobis mora provenierit de suprascripta melioratione seu defensione, nec non & persolvenda annuae pensionem, statuimus fore invalidam hanc nostram praecptionem. Post vero obitum vestrum memorata Civitas cum omnibus suis meliorationibus ad jus sanctae nostrae Ecclesiae modis omnibus revertatur.

✠ BENE VALETE.

D d

Scri-

Scripta per manum Stephani Scrinia-
rii sanctae Romanae Ecclesiae, in Men-
se Novembri, Indictione XIV.

Datum XVI. Kalendas Januarii per
manum Widonis Episcopi & Biblio-
thecarii sanctae Sedis Apostolicae, An-
no Pontificatus Domini nostri Johannis
sanctissimi XIII. Papae Sixto, Imperii
verò Dominorum Imperatorum nostrorum
Ottonis Majoris Augusti Nono, Mino-
ris verò filii ejus III. Indictione supra-
scripta XIV.

A Haec Charta sumta est de Tomo char-
tino bullato, quod inventum est apud
Sanctam Mariam in Monasterio.

B Posterioribus etiam Seculis ejusmo-
di Locationes diuturni temporis fuisse
in usu videntur, uti ex subsequenti
Charta patebit. Verùm animadvertete,
non novam Locationem in ea fieri,
sed antiquissimas renovari ad exem-
plar felicitis memoriae Johannis IX. &
Paschalis II. praedecessorum ipsius Do-
mini Innocentii. Nihil autem inter e-
jusmodi Locationes, & Emphyteuses,
discriminis erat.

Renovatio Locationis Castrì Frusinonis facta ab Innocentio III. Papa
compluribus ejusdem Castrì dominis, Anno 1207.

I N nomine Domini. Anno Domini Mil-
lesimo Ducentesimo Septimo, Ponifi-
catus Domini Innocentii Papae III.
Anno Nono, Indictione X. Mense Se-
ptembri die V. Nos Stephanus de Fos-
sanova, Domini Innocentii Papae III.
Camerarius, praecepto & auctoritate ip-
sius, sub ejusdem Domini Papae prae-
sentia, & venerabilium Patrum & Do-
minorum, Nicolai Tusculani Episcopi,
Cintii Sancti Laurentii in Lucina Pre-
sbyteri Cardinalis, Petri Sanctae Pu-
dentianae Presbyteri Cardinalis, Roge-
rii Sanctae Anastasiae Presbyteri Cardi-
nalis, Stephani Sancti Chrisogoni Pre-
sbyteri Cardinalis, Johannis sanctae Ro-
manae Ecclesiae Cancellarii, sanctae Ma-
riae in Cosmedin Diaconi Cardinalis,
Uberti Sancti Angeli Diaconi Cardina-
lis, Octaviani Sanctorum Sergii & Bac-
chi Diaconi Cardinalis, Gregorii Sancti
Theodori Diaconi Cardinalis. Ad exem-
plar felicitis memoriae Johannis IX.
Papae & Paschalis II. praedecessorum
ipsius Domini Innocentii, procurato-
rio nomine renovamus Locationem vo-
bis Dominis de Frusino, sanctae Re-

C manae Ecclesiae fidelibus, videlicet Si-
ginulfo, Adinulfo, Baroni, Beraldo Col-
lismedii, Tebaldo Vetulo, Johanni filio
Orlandi, Alberto Peccatello, Landoni
Retruso, Landulfo nepoti suo, Guisfri-
do Longo, Thebaldo Monacho, Petro
Cunto, Johanni Caputio, Guillemino Col-
lismedii, Giso, Gerardo Pallarolo, Scal-
zagallinae, Thomaasio Scalzagallinae,
D Thomaasio Marzocco, Raimundo, Johan-
ni, & Oggerio filiis Beligi, Anterio,
Henrico, Berteymo, Oggerio, Adenul-
fo, Biviano, Adinulfo Sclavicae, Jo-
hanni Sperato, Assintio, Johanni O-
doriscii, Gerardo Lupo, Bartholomaeo
filio Petri Nubilonis, Paulo Nubilenis,
Oggerio & Siginulfo filiis Viviani Pal-
laroli, Oddoni filio Berteymi, Gualva-
gno & Thomae filius Gualvagni, Egi-
dio, Johanni Tappoto, Pelagio, Johan-
ni Gardi, Gerardo Baldini. Vobis,
E vestrisque heredibus locamus & con-
cedimus Castrum Frusinonis usque in
vestram tertiam generationem, que-
madmodum praedecessores vestri le-
gitime tenuerunt. Cum domibus, vi-
neis, terris, silvis, aquis, pratis &

pasuis, cultis & incultis, arboribus pomiferis, aquimolis, & cum omnibus pertinentiis & territorio suo, quod habet hos affines. A primo latere Fractas de Arca, qui dividit inter Frusinonem & Aletrum; a secundo latere Rivum Sancti Angeli, qui dividit inter Frusinonem & Ferentinum; a tertio latere Campum Sancti Antonini, qui est finis inter Frusinonem & Ceccanum; & a quarto latere Turrice, terminans inter praedictum Castrum & Vetulanam Civitatem, quae juris Sanctae Romanae Ecclesiae esse dignoscitur. Hanc siquidem Locationem vobis vestrisque hereditibus facimus hoc tenore, ut videlicet in unoquoque tertio genere ipsius Castrum Locatio ab Apostolica Sede renovetur, & pro renovatione ipsa decem Libras puri argenti heredes vestri, quibus fiet Locatio, Apostolicae Sedi persolvent. Verum pro pensione trium Solidorum aureorum, quam Ecclesiae Romanae tenebamini solvere annuatim, sicut praedictus Papa Paschalis decrevit, & in Instrumento publico exinde confecto perspeximus contineri, de voluntate & consensu vestro olim hujusmodi commutatio facta est, ut videlicet Ecclesia Romana in Castro praedicto quadraginta octo homines habeat, qui de cetero, sicut haecenus, teneantur Romanae Ecclesiae respondere. Domum autem de Siconibus, quae nunc multiplicata est per sobolis propagationem, sedile unius Molendini, & Casalium cujusdam domus, quae ibidem Apostolica Sedes haecenus absolute nescitur habuisse, & nunc & in posterum libere possidebit. Quia vero possessiones & bona praedictorum hominum, & Domus de Siconibus distrabi vel alienari non debent in damnum & praejudicium Apostolicae Sedis, ne ipsa debita servitia & consueta amittat, possessiones & bona ipsa ad cuiuscumque manus devenerint, vel deve-

A nerunt, haecenus alienata vel distracta, restituantur, & in potestatem & proprietatem & utilitatem ejus absque cuiuslibet contradictione redibunt, ut jus Ecclesiae Romanae illibate & integre conservetur. Vobis itaque vestrisque hereditibus liberam auctoritate Apostolica tribuimus facultatem ipsum Castrum possidendi, fruendi, utendi, meliorandi secundum approbatam consuetudinem & antiquam, salvo fidelitatis, bandis, Placitis, forisfacturis, fodris, albergaris, expeditione & parlamento, guerra & pace, ad mandatum Curiae faciendam, & aliis rationibus, quae ibidem Romana Ecclesia habere consuevit.

B Actum Ferentini coram venerabili Domino Papa Innocentio, Mense, Indictione, & Die superscriptis. Eius rogati sunt testes: Johannes Domini Palmerii, Miles Ferentini, testis: Rogerius frater Domini Camerarii testis: Tolamaeus Ambrosii Miles Ferentini, testis: Trasmundus Matthaei de Ilto Miles Ferentini, testis: Samson Miles Ceccani, testis: Virvianus Sancti Germani, testis: Lando consobrinus Domini Camerarii, testis.

C Ego Robertus Setinus sanctae Romanae Ecclesiae Judex & Notarius, mandato venerabilis Domini Innocentii Papae Tertii, ejusque Camerarii Domini Stephani de Fossanova, supra dicta fideliter scripsi.

D Ritus quoque est ab antiquissimis Seculis fluens ille, quo interdicitur Emphyteutae, ne ad Manus mortuas, sive ad pia Loca, aut Collegia ac Universitates, aut ad Potentes transferat ullo unquam tempore fundos emphyteutico jure possessos. Inter alias Chartas ejusdem usus testes unam seligo, ex Archivo insignis Monasterii Sublacensis depromptam. Ibi quoque Locationis titulo conceditur terra illa excolenda; attamen quum

Locatio in tertium gradum, tertiam personam, tertiam generationem extendatur, vides nihil differre ab Emphyteusibus ejusdem generis. In duas etiam extraneas personas transfundere licebat hoc praedium, *exceptis piis Locis, vel publicis num.* (fortasse Numeris, hoc est, cohortibus) *Mili-*

tum, seu bando: quibus verbis tum Nobiles tum Militares viros designatos puto. Fortassis errore describentis Johannes X. heic dicitur, qui in Historia Ecclesiastica est Undecimus. Attamen Johannes X. Pseudo-Papa potius, quam Papa fuit.

Marcus Presbyter, alique affines in Emphyteusim accipiunt a Schola Romana Cantorum quaedam terras excolendas, Anno 934.

A Nno Quarto Pontificatus Dorani Johanni summi Pontifici & universali X. Pape, Indictione VII. Mense Aprilis, die XXV. Placuit igitur cum Christi auxilio atque convenit inter Johannem venerabilis Subdiaconus sancte Romane Ecclesie, & Primicerio Schole Cantorum, que appellatur Orphanotrophia, consentiente Schola Cantorum, jubente Domino Johanne X. Papa, & ex diverso Marco religioso Presbitero, seu & Petronia honesta femina, atque Andrea amabili viro, seu Stephania jugalibus, ut cum Domini adjutorio suscipere debeant a suprascripto Johanne Subdiacono, consentiente sibi cuncta Schola Cantorum, sicut & susceperunt suprascripti Marco Presbitero seu Petronia atque Andrea seu Stephania jugalibus, honesti viri & femine, sicut & susceperunt conductionis titulo, idest terra sementaria ad mediorum plus minus XXV. cum parietinis desertis, & cum omnibus ad eas generaliter, & in integro pertinentibus, posita foris Portam Majorem, & inter affines a tribus lateribus Vie publicae circumdantur, & a quarto latere Arcum marmoreum majore ante ipsa Porta junis Schole Cantorum. Ita ut suorum studio, eorumque labore, suprascripto Marco, seu ipsis praenominatis personis intra ipsa cum omnibus ad eam pertinentibus omnibus, tenere & possi-

B dere debeant, & ad meliorem faciendum Domino juvante cultum perducant ipsi, heredesque ipsorum profuturi usque in tertium gradum, tertiam personam, tertiam generationem, qui sunt ipsi suprascripti, & filiis, nepotesque eorum ex filiis legitimis procreatis. Quod si filii aut nepotes minime fuerint, duobus etiam extraneis personis cui voluerint relinquendi habeant licentiam (excepto Piiis Locis, vel Publicis num. Militum seu bando) servata dumtaxat in omnibus proprietate suprascripte Schole Cantorum. Pro qua etiam terra cum parietinis vel cum omnibus generaliter ad eas pertinentibus, ut superius legitur, dare atque inferre debeant ipso infrascripto Marco cum aliis personis superius nominatis, heredesque eorumque rationibus ita suprascripta Schola singulis quinque annis sine aliqua mora vel dilatione, pensione nomine Denarios bono optimo numero sex. Completa vero tertia generatione Terra ipsa cum omnibus ad eas pertinentibus, sicuti fuerit culta & militata, ad jus suprascripte Schole, cujus est proprietas, modis omnibus revertatur, ut quisquis curam gesserit, iterum locandi quibus maluerit sine aliqua ambiguitate licentia sit. De qua re, & de quibus omnibus jurantes dicunt utrasque partes per Dominum omnipotentem, sanctoque Sedes

Sedi Apostolice, seu salute viri beatissimi Apostolici Domini Johannis X. Pape, hec omnia que hujus hactenus placitis, conventionisque seriem textus eloquitur, inviolabiliter observare & adimplere promittunt. Quod si quisquam eorum contra hujus Placitis, conventionisque seriem in toto, partemve eju quolibet modo venire temptaverit. Est pars infidelis parti fidem ferventi ante omne litem iniuriam pene nomine auri uncie sex obrizias: & post solutam penam hec Charta seriem in sua nihilominus maneat firmitate. Has autem duas Chartas uniformes uno tempore conscriptas, Marco, & Adriano Scriiniario & Tabellioni Urbis Rome scribenti pariter dictaverunt, easque propriis manibus roborantes, & vestibus a se rogatis obtulerunt subscribendam, & sibi invicem tradidere sub stipulatione & sponsione solemniter interposita, in Mense & Indictione superscripta VII.

Johanne Subdiacono & Primitivus Schole Cantorum manu sua roboravit, & testes subscribendos rogavit.

A

Testes V R S B.

Sergius S B.

Johannes Consul.

Rodulfus Consul.

API
R

Consul.

B

Adrianus Scriiniarius & Tabellio Urbis Rome complevit & absolvit.

Aliae tamen Chartae non defunt, in quibus liberum nonnullis Ecclesiis relinquuntur, acquirere sibi fundos Laicis viris in Emphyteusim traditos; atque is mos praecipue apud Ravennates invaluisse videtur. Tabulas in hanc rem exero, ad me missas a Cl. Viro Rogerio Calbio Ravennate, qui Medicinam non minus, quam reliquas Liberales Artes felicissime excolit, ut ejus editi Libri testantur.

C

Johannis Abbatis Monasterii Ravennatis Sancti Johannis Evangelistae Charta, per quam multa bona confirmat Ecclesiae Sanctae Mariae in Portu, & facultatem acquirendi Emphyteusis ejusdem Monasterii concedit, Anno 1168.

IN nomine Domini. Anno ab Incarnatione Domini Millesimo Centesimo Octavo, die XI. Mensis Aprilis, Indictione Prima, Ravennae. Omnibus manifestum est, & congrua ratione dispositum, libenter debemus eorum desiderii annuere, pro quibus venerabilium Locorum utilitatibus, meliorandique causa pro tempore. Et ego quidem Dominus Johannes gratia Dei Abbas Monasterii Sancti Joannis Apostoli & Evangelistae, cum consensu Monachorum ejusdem Monasterii tibi Domno

D

Petro Clerico & Rectori Ecclesiae Sanctae Mariae in Portu acceptori tam pro te, quam tuis successoribus, quam Collegio presenti, quam futuro, in perpetuum permanendum, per Emphyteoticarium jus a presenti die concedo quam confirmo ratione juris nostri Monasterii, idest predictam Ecclesiam Sanctae Mariae in Portu, cum omnibus oblationibus quam rebus mobilibus quam immobilibus, quas nunc vel in futurum predicta Ecclesia habuerit quam cum tota terra, quam habuerunt, quam

E

quam detinuerunt Honestus filius quondam Petri de Honesto, quam Almericus, quam Gerardus filius quondam Gerardi de Stiberto, & filius quondam Andree de Auone, jure nostri Monasterii in Corigio Majori, a primo latere Bidentis percurrit, a secundo latere medius Badavenus, a tertio mare duo milia intra, atque a quarto latere Viola, quae percurrit a mari usque ad Bidentem juxta caput antiquae Pinetae: ad habendas, tenendas, possidendas predictas omnes res cum suis successoribus in perpetuum. Et insuper concedo tibi petitori, tuisque successoribus in perpetuum jus ordinandi, tam disponendi, quam quidquid tibi & tuis successoribus placuerit, exinde faciendi, sicut ordinavi & confirmavi in perpetuum sub pensione, quam mihi & meis successoribus tuque tui successores dare debeatis pro jam dictis omnibus rebus omni anno scilicet unam Libram cerae in festiuitate Sancti Joannis Evangelistae, aut in consecratione ejusdem Ecclesiae, vel uisitatione ipsius Sancti Johannis, donec ego & successores mei quam Collegium tibi tuisque successoribus atque Collegio predictae Ecclesiae siue privatae personae tam Ecclesiasticae quam omnes predictas res defendiderimus. Si autem juste quam rationabiliter eas defendere quam auctorizare non poterimus, nihil nobis de his, quae predicta sunt, subjacere debeatis. Quod si praedictam Pensionem singulis annis nobis non dederitis, eam in duplum nobis emendare debeatis de his tantum annis, in quibus soluta non fuerit. Et insuper concedo pro me, quam pro meis successoribus, tibi tuisque successoribus, quod si adquisieritis de rebus nostri Monasterii ab aliqua persona, quae eas jure nostri Monasterii tenuerit, debeamus nos inde renovare, quam Calcarios quam pensiones a vobis suscipere secundam usum Eccle-

A stiarum istius Civitatis, & non liceat mihi Abbati, neque meis successoribus aut Collegio presenti quam futuro predictam Ecclesiam, neque predictas terras, neque ullas res ejus Ecclesiae, quas habet modo, vel in futurum habuerit aliqua occasione, vel aliquo modo invadere, seu praecipuare, vel dare, aut alienare, vel transcribere, seu permutare, aut cambiare, vel in pignus mittere alicui Ecclesiae, vel privatae Personae majoris vel minoris. Quam si nos tenemus in dictam Ecclesiam vel predictas res jure alterius Ecclesiae, non liceat vobis eam Ecclesiam, vel eas res illi Ecclesiae restituere vel restitui, aut aliquo modo concedere. Et ego predictus Abbas cum meis successoribus & Collegio presenti quam futuro tibi predicto Petro Clerico quam Rectori praesatae Ecclesiae, tuisque successoribus quam Collegio, predictam Ecclesiam, quam predictas omnes res ab omni jure alterius Ecclesiae si juste quam rationabiliter facere poterimus, quam ab omni persona hominum quam auctorizare promittimus, siue experiamini, seu communicamini siue dolo quam fraude. Quod si omnia supradicta non observaverimus, quod contra hoc in vel agere aut contendere voluerimus, tunc daturum & compositurum me esse promitto, meosque successores quam Collegium tibi petitori, tuisque successoribus quam Collegio vestrae Ecclesiae ante omne litis initium aut interpellationem penae nomine deductae in stipulatione auri optimi Libras decem, quae post solutionem penae maneat firma haec Carta Emphyteusis in perpetuum.

E

Quod verò paginam Emphyteusis ego Petrus Ravennas Tabellio scripsi post traditam complevi & absolvi.

Ego Johannes Abbas in hac Emphyteusim factam scripsi.

Ego Gand-fus in hac Emphyteusi.... A
consenti scripsi.

Ego Marcus Presbiter & Monachus
in hac Emphyteosi concessione scripsi.

Ego Joannes Monachus & Subdiaco-
nus consenti scripsi.

Ego Albericus Presbiter consenti scripsi.

Ego Rusticus hujus rei conscripsi.

Ego Saxolinus hujus rei consenti
scripsi.

Ego Gerardinus consenti scripsi.

Notitia testium idem Saxolinus Flo-
rentinae Civitatis..... Rusticus Cau-
fidicus Fiscalienfis, Gerardus Tiberti.

Ego Joannes Dei gratia Tabellio Ra-
vennas exemplavi ut in authentica vi-
dique legi, pro ut melius recognovi,
nec addens nec minuens, sub Anno In-
carnationis Domini MCLXXXIII. die C
VIII. Mensis Madii, Indictione Pri-
ma, Ravennae.

Neque omittendus alius contractus,
qui in Civitate potissimum Ferrar-
iensi familiaris est, nempe concedere
domos aut agros ad usum sub sta-
tâ pensione. Et quanquam is ab Em-
phyteusi differat, attamen vario no-

mine idem significare videtur. Hac
de re consulenda sunt ejus atque a-
liarum Urbium Statuta. Mihi satis
erit, heic producere Chartam, quam
authenticam legi, atque e rudibus
Archivi Monasterii Nonantulani de-
promsi. Possidet a multis Seculis Po-
pulus Nonantulanus vastum Nemus,
alioque agros, omnia sibi a libera-
litate Gotefcalchi (Gotifcalchus ab U-
ghellio appellatur Tomo V. Ital. Sa-
crae in Episcopis Tarvisinis) Abba-
tis Imperialis Monasterii Nonantula-
ni, in agro Mutinensi existentis,
concessa. Quibus conditionibus haec
largitus fuerit Abbas, Charta diser-
tis verbis expressit, nempe ut Po-
pulus muniret Castrum, illudque &
districtum contra omnem hominem tue-
retur, nullâ pensionis obligatione ad-
jectâ. Quonam autem titulo, hoc
est, num Feudi, an Libelli, sive
Emphyteusis, an Usus, ea concessa
fuerint. Lectori dijudicandum relin-
quo. Illud extra dubitationem est,
eundem Populum potiri adhuc, &
frui ejusmodi concessione.

Gotefcalchi Abbatis Nonantulani tabulae, quibus multa
Populo Nonantulano largitur, Anno 1058.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris
nostri Jesu Christi. Anno ab Incar-
natione ejus Millesimo Quinquagesimo
O Tavo, Pridie Nonas Januarii, Indi-
ctione Undecima. Dominus omnipotens
ac Redemptor noster animas, quas Chri-
stus condidit, ad studium salutis sem-
per invitat. Ideo ego Gotefcalchus hu-
milis Abbas Monasterio Sancti Sil-
vestri siti Nonantula, una cum con-
silio Fratrum Monachorum ejusdem Mo-
nasterii, propter Deum, & pro salute
atque utilitate supradictae Sancti Silve-
stri Ecclesiae, seu remedio animarum

D
nostrarum, providimus bonum & utili-
ter esse ordinare & concedere cuncto no-
stro Populo Nonantulensi nunc habi-
tanti, & in futuro habitaturo: Ut nec
ego qui supra Gotefcalchus Abbas, ne-
que aliquis e meus successor, nec Prepa-
situs, aut Avocatus, sive Vicedominus
aut Gastaldio, seu Portonarius, vel De-
canus, neque aliquis noster, vel eorum
E
Missus, seu nostra, vel illorum submis-
sa persona, audeat vel presumat ali-
quem hominem habitantem vel habita-
turum, seu donum habentem vel habi-
turum in Castro Nonantula, & infra
istos

istos fines: A mane est Fossa, que dicitur Polifinus; a meridie est Via, quod dicitur Alifcosula ad dictam Fossam, incipiente ipsa Via a Via, que ducit a Vincaricia; a sera ipsa Via de Vincaricia, que transiens per Gadiatam, perveniens usque ad Viam, que dicitur Frascaria, que etiam Via Major dicitur; a subto est ipsa Via Frascaria, que, ut supra, dicitur Major: apprehendere, neque assilive, vel percutere, aut occidere, neque sua bona per vim ei tollere, vel pignorare, neque donum aliquam frangere, nisi secundum quod Lex precipit, salva tamen donnicata justitia. Insuper etiam statuimus concedere cuncto predicto Populo Nonantulensi, sicut supra legitur, omnem terram constitutam infra superscriptos fines, a nobis vel a nostris antecessoribus concessam, vel a nobis seu a nostris successoribus concedendam: ut si aliquis eorum sine filio, vel nepote aut pronepote ex filio legitimo mortuus fuerit, tunc filiae & neptiae legitime habeant; & si filium, aut nepotem vel pronepotem, seu filiam aut neptiam, ut supra legitur, non habuerit, & fratrem legitimum, vel filium fratris legitimum habuerit, ipsi habeant. Et si aliquem de supradictis non habuerit, ipsi qui proximior ei est, cum minori precio, quam alicui, concedere debeamus: salvo tamen omni bono usu, quem prefatus Populus nuper habuit.

Quin etiam placuit nobis concedere omni jam dicto Populo, qualiter supra legitur, omnem terram, Silvas & Paludes, atque Pascua super se habentes, que nunc est donnicata nostra, que in his subter scriptis finibus sunt constituta; scilicet a mane Flumen, quod dicitur Gallicus; a meridie Strata, que dicitur Claudia; a sera Via, que ducit per Albarero, & in iosum per Zesem usque ad limitem, qui dicitur de Plo-

A pe; a subto ipse limes usque in superscriptum Flumen Gallicum currentem per Pontemlongum; ad communem utilitatem superscripti Populi, ut supra legitur, utendum & pabulandum, atque ligna incidendum, seu eorum fines defensandum, salva tamen donnicata justitia. Tali vero ordine, ut nec mihi, cui supra Goteschalco Abbati, neque alicui meo successori liceat, de predicta terra, Silvas, & Paludes, atque Pascua se habente, nunc donnicata, alicui neque per Feudum, neque per Precariam, neque per Libellum, neque alio modo dare vel tradere seu concedere, nisi ad communem utilitatem superscripto Populo, sicut supra legitur. Pro quibus superscriptis omnibus rebus idem vero Populus promittit & obligationem facit pro se suisque heredibus mihi superscripto Goteschalco Abbati meisque successoribus in predicto Castro tres partes cum muro & fossato circumdare, pro ut unicuique pars pertinuerit; quarta vero parte cum duabus Turribus, scilicet a Meridie & a subto, mihi, cui supra Goteschalco Abbati, meisque successoribus faciendum reservata; in his sex annis venturis adimplendum: atque predictum Castellum & Contem infra superscriptos fines adiutorem & defenso-rem esse contra omnem hominem per rectam fidem. De quibus omnibus causis penam inter nos posuimus, ut si quis ex nobis aut heredibus vel successoribus nostris se de hac conveniencia removere questierit, & non permanserit in his omnibus, que supra leguntur, ut componat illa pars, que non servaverit hoc, a parte filem servantis, pene nomine argenti de bonis Denariis Papiensibus Libras centum. De populo tamen, qui ea, que supra dicta sunt, non observaverit, si de majoribus, componat Libras tres Denariorum superscriptorum, & si de mediocribus est, Libras duas

de predictis Denariis, si verò de minoribus fuerit, viginti Solidos predictorum Denariorum componat; & post penam solutam hec omnia, sicut supra legitur, in sua permaneat firmitate, quia sic inter nos convenit. Unde due Carte convenientie uno tinore sunt scripte.

Actum in suprascripto loco Nonantule feliciter.

Signa * * * * * manuum Alberti filio Roberti, & Mainredi filio ejus, & Ugonis filius Oddonis, atque Ardoini ejus nepus, namque Rainardi filius Girardi de Canole, seu Envici filio Pagani, etiam Ungarelli de Campilio, qui in his omnibus, sicut supra legitur, rogati sunt testes.

Petrus Notarius sacri Palatii scripsit, post traditam complexit & dedit.

Denique monitum. Lectorem volo, non raro occurrere in antiquis Chartis seu Diplomatis, Chartularos, seu Chartularios, & Libellarios. In Lege centesima Langobardica Caroli Magni Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum statuitur, ut Servi, Aldiones, Libellarii antiqui, vel alii noviter facti, qui non per fraudem, neque per malum ingenium de Publico servitio se subtrahentes, sed per solam necessitatem & paupertatem terram Ecclesiasticam colunt, vel colendam suscipiunt, non a Comite vel aliquo Ministro illius, ad ullam angariam seu servitium Publicum vel privatum cogantur. In ejusdem Caroli Magni Lege duodecima mentio est de Cevariis, Tabulariis, & Cartulariis. Ita in Chronicis Casauriensi & Farsensi commemoratos non semel videmus Servos, Ancillas, Chartularios, Commenditos, Aldiones, Libellarios. Baluzius in Notis ad Capitularia, & Du Cangius in Glossario Latino, tradunt, nihil aliud fuisse Chartularios, nisi Libertos, sive Servos manumissos per Chartulam: Libellarios

Tom. VII.

A verò, manumissos per Libellum. Equidem difficilem me non praebebo ad credendum, Chartularii nomine designatum fuisse Libertum, quum in Lege XIII. Langobardica Pippini Italiae Regis homo Denarialis, idest manumissus per denarium, ab hereditate excludatur; quousque in tertiam generationem perveniat. Tum additur: B Et homo Chartularius similiter: quae indicant, & hunc ad Libertorum genus esse referendum. Attamen diligentius hanc in rem inquirendum puto, quum in Additamentis ad idem Chronicon Casauriense, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 944. Monachi petant justitiam de isto Lieutero, quatenus res Candoli de Suliano, & res Romani, & res de germanis suis de Paterno, qui fuerunt Chartulati Allonis, qui olim Castaldio fuit, & modo ipse est Monachus, & Chartulatus de suprascripto Monasterio de omne re sua, contendit nobis. Heic non alius Chartulatus videtur, quam qui per Chartulam aliquid jure Emphyteutico, sive Emphyteotecario, ut aiebant, ab altero sibi conquirit, atque usufructuario tantum nomine, dum viveret, retinebat: Certe Alto iste Castaldio fuerat, non Libertus. Monachismum verò professus, sua omnia in proprietatem Monasterio tradiderat, usufructu duntaxat diebus vitae suae sibi reservato. Ac propterea ut ille Chartulatus evaserat Monasterii, ita & Romanus, ejusque germani, appellati videntur Chartulati Allonis, quod ejus agros titulo Emphyteutis ad vitam tenerent. Adde & alteram Chartam ibidem pag. 947. ubi Romanus Abbas Anno DCCCLXXVI. investitur de rebus, quae fuerunt Ulfonis Castaldionis, & Ermesindae, & de omnibus, quaecumque jam antea per investituram a patre Domni Ludovici Imperatore

E e

rato

uatores tenuerunt comparatione, Chartulatione, donatione seu conquesto. Vident, quomodo Chartulatio unus e titulis fuerit, quibus fundi olim acquirerentur? At vix aliud ea vox significarit quàm Emphyteusim. Veri etiam similis est, Libellarios in vetustis Chartis saepe memoratos, idem cum Chartulatis significasse, quum adhuc in Italia Libelliariorum nomine (Livellarj) designemus Emphyteutas. Possidebantur nempe fundi Libellario seu Emphyteuticario jure, aut Beneficiario. Et sicuti Emphyteuticarii & Beneficiarii, seu Beneficiati, homines appellabantur, ita & Libellarii, qui per Libellum aliquid ab altero recognoscebant, sive qui Libellario nomine, Libellario jure, uti aiebant, fundum aliquem tenuerunt. Quare Chartulati ac Libellarii majoris explicationis causâ Emphyteutae commemorati videntur in antiquis Diplomatibus, quamquam fieri etiam potuerit, ut necessitatis causâ id factum fuerit, quum non unius speciei essent Emphyteutes cunctae. Precarii quoque appellati Emphyteutae fuerunt. Tomo II. Ital. Sacr. in Episcopis Parmensib. in Diplomatibus Caroli Crassi Anno Christi DCCCLXXX. atque Ottonis Magni Anno DCCCCLXII. Episcopo Parmensi facultas conceditur distringendi familias omnium residentium super praesatae Ecclesiae terras, sive Libelliariorum, sive Precariorum, seu Castellanoorum. En ut Libellarii non

A fecus atque Precarii, homines fuere residentes (quo nomine Liberi homines designantur) super terris Episcopi Parmensis. Justa opinandi causa est, agi heic de Emphyteutis, sive ii Liberi, sive Liberti fuerint. Ita in Diplomate Anni DCCCCXXXVI. apud Campianam Tomo primo pagin. 485. Histor. Ecclesiae Placentinae, Hugo & Lotharius Italiae Reges Abbatii Tollenfi omnia confirmant cum Servis & Ancillis utriusque sexus, cum Aldiis & Aldiabus, cum liberis hominibus Commendatitiis, Libellariis, seu super ipsam terram Residentibus. Et sane quum immunitates non tantum Ecclesiis, earumque fundis concederentur, sed & earum Emphyteutis, saepe fateri cogemur exclusos a privilegio Emphyteutas eosdem, nisi Libelliariorum nomine eosdem designatos arbitraremur. Proinde quum in Diplomate Ludovici II. Anno DCCC-LXXIII. apud Puricellium in Monumentis Basilicae Ambrosianae, lego confirmata Abbati Ambrosiano omnia ejus bona cum Servis & Ancillis, Aldionibus, Libellariis, Cartulariis, & Commenditis ipsorum: & in altero Caroli Crassi Anno DCCCLXXXI. reperio Commendatos, Libellarios, seu Cartularios, opinari pergo, Libelliariorum nomine Emphyteutas potius significari, sive ii fuerint Liberi, sive Liberti, donec meliora argumenta afferantur, quae me de ejusmodi opinione dejiciant.

HISTORIAE
ROMANAE
FRAGMENTA

Ab Anno Christi MCCCXXVII. usque ad MCCCLIV.

NEAPOLITANA, SIVE ROMANA DIALECTO SCRIPTA,

AUCTORE ANONYMO,
NUNC PRIMUM EDITA EX MSto CODICE ROMANO.

IN HIS HABETUR

VITA NICOLAI LAURENTII
(sive *DI COLA DI RIENZO*)
TRIBUNI ROMANORUM,
ANTEA EVULGATA.

IN COMMODUM LECTORUM OMNIA LATIO DONAVIT

PETRUS HERCULES GHERARDIUS
MUTINENSIS,

HEBRAICAE ET GRAECAE LINGVAE IN PATRIO LYCAEO PROFESSOR.

J A R D I N

H A M I D

A M E R I C A

... ..

... ..

... ..

... ..

(...)

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

IN ROMANAE HISTORIAE

F R A G M E N T A

P R A E F A T I O

LUDOVICI ANTONII

M U R A T O R I I.

On nunc primum a me Lector accipies Vitam Nicolai Laurentii (vulgo Cola de Rienzo) Neapolitanam sive Romanam Dialecto conscriptam. Prodiit illa non semel (eam quippe ineunte Seculo Christi Decima seprimo, bis typis tradidit Andreas Feus Braccianensis Typographus) atque a Literatis Viris multo plausu excepta fuit, majorique voluptate perlata. Eandem inferre in meam Rerum Italicarum Collectionem animus mihi erat; at dum MStos Codices conquiro, accuratioris aut amplioris editionis desiderio ductus, & spes mihi facta non mediocri additamenti diu suspensum me tenet, suus Opusculo locus in eadem Collectione ereptus fuit. Quare ipsum in hoc altero Opere Lectori offero, utpote Italicæ Historiæ fragmentum non parvi faciendum, atque eo etiam nomine, quod vix alius Liber Seculi illius tantam delectationem possit adferre legenti. Quod plus est, non Nicolai duntaxat Vitam profero jamdiu Eruditis notam, sed etiam alteram non levem partem Historiæ ab eodem Auctore profectam, & nondum editam adreco. Scilicet qui primus Vitam Nicolai aereis typis tradidit, unice in ipsius gesta intentus, cetera contempsit, quæ tamen & ipsa nemo neget quin luce dignissima sint. Erant mihi nonnulla partis hujus nondum vulgatæ Capitula: sed

plura

plura, dum viveret amicus meus Hyacinthus Mannius Jurisconsultus Nursinus, reperit in MSro Codice nobilis Magnaris Caesaris Baldinotti Ducis, eaque inde, sinente humanissimo viro, descripta ad me misit. Ab Anno Christi MCCCXXVII. usque ad MCCCCLIV. res vivente se gestas Scriptor iste literis consignarat. Dolendum tamen, excidisse jamdiu aliquot Capitula, quorum tantummodo argumentum, non verò textum, nobis servavit Codex Baldinottus. Neque lacunas hasce implere posse aliunde mihi datum fuit.

Sed quis Auctor Historiae hujus? Fuerunt olim, qui Thomam Fortifioccam censuere, eâ tantum ratione adducti, quod Lib. 2. Cap. 2. hujus Operis ista leguntur: Post eum surrexit alter, qui Scribae Senatus munere fungebatur, Thomas Fortifioccae nuncupatus, & Nicolaum subannationibus additis irrisit. Tum Cap 14 ejusdem Libri haec habentur: Duos Scribas Senatus capi jussit, & eis ignominiae mitram, ceu falsariis imposuit, multoque aere eosdem damnavit, mille Librarum nempe multâ utrumque judicans. Uni nomen Thomas Fortifioccae fuit. At haec ipsa satis persuadere possunt, immerito tributum fuisse Librum istum Fortifioccae. Veri nunquam simile fuerit, hunc voluisse tantam sui ignominiam referre, atque ad posteros transmittere. Neque propterea, quod is Scriba Senatus fuerit, Scriptor quoque Historiarum censendus fuit. Et sane in postrema editione Vitae Nicolai, nullam Fortifioccae, quasi Auctoris, mentionem habes. Igitur qui monumenta haec memoriae prodidit, incertus adhuc, & Anonymus est: neque ulla dubitatio oboriri potest, quin eidem Scriptori, qui nobis Vitam Nicolai Laurentii dedit, priorem quoque Historiae partem nunc mihi edendam debeamus. Unum utriusque foetus parentem Codex Baldinottus exhibet; idque luculentius confirmatum sentias a stilo, qui utrobique idem est, mirabili videlicet simplicitate, lepore, ac vivacitate deductus, atque ab eâdem vulgi Romani, ut opinor, Dialecto, quae fortassis a Neapolitana eo tempore parum distabat. Tam graphice verò singula describit Auctor, ut Seculi illius mores ac ritus veluti sub oculis pictos habeas, integrumque Opus unumquemque ad legendum alluciat. Quare eo etiam lubentius illud hisce Libris meis adjunctum volui, in quibus praecipue de moribus Italorum, dum Saecula barbarica fluerent, agendum suscepi. Verùm Neapolitana ipsa seu Romana Dialectus, aliis Italiae Populis parum perspecta, compluribus impedimento futura fuisset ad assequendas res omnes, eoque magis charites interspersas hujusce Historiae. Praeterea qui extra Italiam Linguae nostrae operam dedere, si ad haec legenda accederent, in nimias, ut puto, tenebras

nebras incurrerent. Quare ut nemo Eruditorum hujusce Opusculi lectio-
 ne & fructu fraudaretur, illud Latine reddendum curavi ab amarissimo
 mei Petro Hercule Gherardio J. U. D. & Linguarum Orientalium
 Professore in Academia Mutinensi. Quod si fortè abstrusa quaedam vo-
 cabula aut sensa occurrerent, quae peritiorum exigere potuissent Interpre-
 tem, morosus nimium, & paene dixi humanitatis oblitus foret, qui
 nullam excusationem admitteret, & laudabili hominis consilio maledicta
 tantum referret. Ceterum cum Vita Nicolai Laurentii Tribuni compo-
 nenda sunt, quae de illo habet non unus Scriptor, in Rerum Italica-
 rum Collectione a me editus. Prostat etiam, atque in omnium manibus
 versatur ejus Elogium inter Carmina Italica, simulque inter Epistolas
 Francisci Petrarcae, qui prima illius gesta contemplatus, atque in ad-
 mirationem raptus, nimis multa de eo praesagiebat. Sed virum de fa-
 ma tantum norat Petrarca, quum ea scripsit. Enthusiastam & Phan-
 tasticum Heroem subsequuta ejus gesta prodiderunt, in quo multae vir-
 tutes fuerunt, sed una desiderata potissimum fuit, omnium maxima
 & dux ceterarum, Prudentia videlicet, cuius loco, paene dixi, insania
 successit. Ad hanc autem Vitam elimandam, comtiorumque efficiendam,
 praesto mihi fuit geminus Codex MSus, alter in Estensi Bibliotheca,
 alter Bononiae adseruatus. Habebit fortasse Lector, unde meam hanc,
 quàm praecedentes editiones, pluris faciat.

HISTORIAE ROMANAE FRAGMENTA.

LIBRO PRIMO.

CAPITOLO PRIMO.

Prologo, dove se dimostra la ragione per la quale questa Opera fu fatta.

Dice lo glorioso Santo Isidoro ne lo Libro de le Etimologie, che lo primo huomo, che trovasse lettera, fu uno Greco, lo quale ha-

be nome Cadmo. Nante lo tiempo de questo non era lettera. Donne, quando faceva bevuogno de fare alcuna cosa memorabile a scrivere, non si poteva. Donne le memorie se facevano con scoiture in sassi e pataffi, li quali si ponevano nelle locora famose, dove demorava moltitudine de ienti: o vero se ponevano là, dove state erano le cose fatte; como una granne vattaglia, o vero vittoria, tristezze, disconfitte inscolpiano, & altri animali in sasso, ovvero iente armata, in segno de tale memoria. Et questi sassi fondavano in quelle locora, dove le cose fatte erano in segno de perpetua memoria. Libro non facevano, cha lettera non

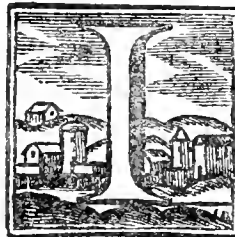
Tom. VII.

se

A LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Prologus, quo rationes adducuntur, quibus Opus istud ab Auctore suo fuit concinnatum.

In Libro Etimologiarum gloriosus Sanctus Isidorus asserit, quemdam Graecum ex omnibus mortalibus primum, Cadmum nomine, Literarum elementa invenisse.

Ante Cadmi aevum nullus fuit Literarum usus. Quamobrem minime servari poterat recordatio rerum earum, quae posterorum memoriae tradi merebantur. Memorabilium actuum monumenta saxi incidebantur, & epitaphiis insculpta representabantur, quae in celebrioribus locis, hominum incolatu & multitudine frequentatis, collocabantur. Ibi vero praesertim posita conspiciebantur, ubi res ipsae jam antea gestae fuerant, puta ingens armorum conflictus, seu victoria, vel tristis quippiam casus, vel singularis aliqua clades, Saxi praeterea insculpebantur aut animalia, aut armatorum hominum species in ejusmodi monumentorum indicium. Atque eosdem lapides ipsissimis illis locis imposuerunt Ve-

F f

teres

se trovava appo li Greci. E questo modo servaro li Romani per tutta Italia & in Francia; massimamente in Roma, che facenno sapere a li loro successori loro fatti, fecero ancora trionfali con vattaglie, huomini armati, cavalli, e altre cose, como si trovano in..... e in Arimino. Da poi che Cadmo comenzao a trovare le lettere, le iente comenzao a scrivere le cose, e li fatti per la debolezza de la memoria, e massime li fatti avvanzarani e magnifici, como Tito Livio fece lo Libro da lo comenzamento de Roma fino a lo tiempo de Ottaviano: como scrisse Lucano li fatti de' Cesari; Salustio, e molti altri Scrittori non lassaro la memoria de molte cose antepassate de Roma.

Dunqua io, lo quale (como piaciuto ene a Dio) hajo veduto cose de moita memoria per la loro grande effellentia de novitate in quello muno, lassario passare queste cose senza alcuna scrittura? Certo non fuoro convenevole, che de esse remanga tenebre de ignoranza pe pegrizia de scrivere. Anco ne voglio fare speciale Libro e narrazione. L'opera ene grande e bella. Questo affanno preno pe molte cascioni. La prima, cha homo trovarao alcuna cosa scritta, la quale se revederao avvenire in simile, donne conoscerao chello de Salamone ene vero. Dice Salamone: *Non è cosa nova sotto lo Sole. Che cosa pare nova, stata ene.* L'altra cascione de questo è, cha qui si trova-

no

A *teres in perpetuas recordationis signum, ubi illustria & memorabilia gesta conerant. Libros nullus consarcinabat, nec scribebat, quod apud Graecos nullum Litterarum elementum tunc inveniebatur. Per universam Italiam, in Gallia, ac praesertim Romae pariformiter egerunt Romani, qui, ut ad posterum memoriam gestarum rerum transmitterent, triumphales Arcus, bellorum certamina, armatos viros, equos, & alia exhibentes oculis, condiderunt, quales sane invenimus..... & in Urbe Ariminensi. Postquam Cadmus Litterarum elementa reperit, tunc coeperunt homines res & actus suos, praecipue vero celebriora ac illustriora gesta, literis & scripturas consignare, hoc viae humanae recordationis lubricitati consulentes. Ita egisse novimus Titum Livium, qui Librum ab Urbe condita usque ad Octaviani tempora composuit. Ita Lucanum, qui actus Caesarum descripsit, ita Sallustium, multosque alios Scriptores, qui literis commendarunt plurimas res antea Romanae Civitatis.*

D *Quae igitur ego ipse (cui a Deo Optimo Maximo datum fuit, res multae memoriae dignas, & summe ob ipsarum novitatem excellentes, in hoc orbe intueri) eas absque ulla scriptura silentio praeterire poterem? Sane dedeceret, easdem ignorantiae tenebris consepultas remanere ob scribendi desiderium. Itaque de illis singularem Librum ac narrationem instituire mihi animus est. Ingens quidem ac pulchrum hoc Opus erit. Istiusmodi labor multas ob causas est mihi suscipiendus. Primo, qui perlegerit, quidpiam fortasse haec reperiet, quod in posterum contingere similiter denuo videbit. Ex quo Salomonis dictum illud verum esse cognoscat. Inquit Salomon: Nihil est novum sub Sole. Quod aestimatur novum, antea jam accidit. Secundo,*

plura

no moito belli e buoni esempi, donne porrao homo alcuna cosa pericolosa schifare, alcuna porrao eleiere e adoperare. Sì che lo leiere de questa Opera non passarao senza frutto de utilitate. La terza cascione è, ch' aio rispetto a la magnificencia de questa novitate, como de sopra detto ene. Cha cosa de poco essere homo non cura. Lassala stare. Cosa granne scrivi. La quarta cascione ene quella, che mosse Tito Livio. Dice Tito Livio ne la prima Decada, e fao menzione de Aliffandro de Macedonia; quanta iente habe da pede e da cavallo; quanto tiempo durao soa signoria; quanto si stese per lo munno. E dice, che soa grannezza fu nulla cosa in comparazione de' Romani. Questo dicenno, responne ad una questione, la quale homo li poteva fare, e dicere: *In el narrare le Storie de' Romani, como te inpacci de li fatti de Aliffandro?* Responne Tito Livio e dice: *Questo faccio per tenere requie a lo animo mio. Quali dica; lo animo mio ene stimolato de scrivere questa materia. Vogliane toccare. Poi me se posa consolato lo mio animo. Così dico io: l'animo mio stimolato non posa, finente che io non haio messe in scritto queste belle cose e novitati, le quali vedute haio in mea vita. La quinta cascione ene anche quella, che scrive Tito Livio ne lo Proemio de lo suo Libro della prima Decada. Dice: *Mentre che sto occupato a scrivere queste cose, so' remoto e non veio le crudelitati, le quali per tanti tempi la nostra Cistade hao vedute. Così dico io;**

A plura delectabilia ac utilia exempla in hoc Libro proponuntur, ex quorum observatione vel pericula effugere, vel eorum imitationem in praxi eligere poterunt homines. Quare non infructuosa nec inutilis erit hujusce Operis mei lectio. Tertio, quia, ut superius dixi, dignam annotatione censui magnificentiam ac novitatem harum rerum mihi scribandarum.

B Nemo ea, quae parvi momenti sunt, aestimat, sed insalutata dimittit. Rens grandem is sibi conscribendam sumit. Quarto ad id me impulit ea ratio, quae Titum Livium permovit. In prima Decade Titus Livius mentionem agens Alexandri Macedonis, quot pedites, quotque equites in exercitu suo habuerit ille, quanto tempore dominationem suam protraxerit, & quantum in orbem fuerit haec propagata, enarrat. Macedonis amplitudinem, Romanorum magnificentiae comparatam, nibili sane habendam esse asserit. Ita scribens, objectioni, quae sibi aliquis texere poterat, respondet: Quum Historias Romanorum elucubrandas susceperis, cur animum tuum ad Alexandri gesta divertis? Reponit (a) Titus Livius, aitque: Hoc ipsum ago, animo meo quietem quaesiturus. Ac si dicat: Spiritus meus ad pertrahendam, disponendamque materiam hanc excitatur. De ipsa differere volo. Postquam animus meus voti compos factus fuerit, & selabitur & conquiescet. Non aliter dicam ego. Spiritus meus sollicite irrequietus agitatur, usque dum ego scriptis commendariis delectabiles & novas res illas, quas, dum vini, oculis contempseri. Quinto in causa illud ipsum est; quod refert Titus Livius in Praefatione (b) Libri sui primae Decadis, ubi

F f z ait:

(a) Titus Livius Historiarum Lib. IX. Cap. XVII. haec habet: Nihil minus quaesitum a principio hujus Operis videri potest, quam ut plus justo ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opera; & legentibus velut diverticula amoena, & requiem animo meo quaerem.

(b) Titus Livius in Praefatione Historiarum suarum haec inquit: Ego contra hoc quoque laboris praemium petam; uti me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit

actas,

io; mentre che prenno diletto in questa Opera, sò remoto, e non sento la guerra e li affanni, li quali curro per lo paese; li quali per le moite trivulazioni sientio tristi e miserabili non solamente chi li pate, ma chi li ascolta. Quello, che io scrivo, si ene fermamente vero.

E di ciò mi sia testimonio Dio, e quelli, li quali de mò vivo con meco, che le infrastrate cose sono vere. E io, che vidi e sentille, massimamente alcuna cosa, che fu in mio paese, intesi da perzone fide digne, le quali concordavano ad uno. E de ciò io poneraio certi segnali secunno la materia curza, li quali fuoro concurrenti con esse cose. Queffi segnali farao lo leiare essere certo e non sospetto de mio dicere. Anco questa Cronica scrivo in vulgare, perchè de essa porà trovare utilidade onne iente, le quale semplicemente leiare fao, como loco vulgari Mercatanti, & aitra moita bona iente, la quale per lettera non intenne. Dunqua pe comune utilidade e diletto sò questa Opera vulgare, benchè l'haia ià fatta pe lettera con uno Latino moito. Ma l'Opera non ene tanto ordinata, nè tanto copiosa, como questa. Anche questa Opera distingo per Capitoli, perchè volerno trovare cose belle, senza affanno se pozza trovare.

A ait: Dum in hisce scribendis detineor, longe absum, nec immanitates, quas praeteritis temporibus tamdiu Urbs nostra vidit, intueor. Similia & ego dico. Dum in elucubrando hoc Opere delector, remotus dego, nec bella, nec proeliorum damna, quae per regionem nostram excurrunt, experior. Illa ob multas aerumnas tristitia ac deplorabilia sentiunt nedum ii, qui ea patiuntur, sed & qui audiunt. Quidquid heic scribam, firmiter pro vero habeatur velim.

B Testem advoco Deum & homines, quibuscum hodie vivo, res mihi enarrandas & veras fuisse & visu ac auditu mihi bene perspectas. Quosdam casus, qui in patria mea evenerunt, ab hominibus fide dignis praesertim intellexi, quos in unum, dum referebant, consentire cognovi. Hinc certa secundum materiae exigentiam indicia apponam, quae cum ipsis casibus concurrerunt. Eiusmodi indicia certiore legentibus narrationem meam reddent, meque dicentem suspicione liberabunt. Porro Chronicon istud vulgari idiomate nostro exarare proposui, ut quaelibet hominum conditio utilitatem ex ipso derivare in se possit, & ii praecipue, qui simpliciter & superficie tenus literas norunt, ut sunt vulgares mercatores, aliique multi e vulgo boni viri, qui literas non didicerunt. In commune igitur bonum ac delectationem Opus hoc meum Vulgari Lingua compositum prodibit, licet alia jam antea Latino sermone istud ipsum concinnavimus: quod tamen nec tam bene ordinatum, nec tam copiosum exstat, quam hoc ipsum. Denique Opus hoc meum per Capitula dividam, ut facilius & absque labore quilibet delectabiles res, quae in eo scribentur, invenire valeat.

CA-

CAP.

aetas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, avertam, omnis expertae curae, quae scribentis animum, etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possit.

CAPITOLO SECUNDO.

Como Jacovo di Saviello Senatore fu cacciato de Campisnuoglio per lo Puopolo. E della Cavallaria de Missore Stefano de la Colonna, e Missore Napoleone de li Orzini.

CAPITOLO TERZO.

Como fu sconfitto lo Principe de la Morea a Porta di Castello Santo Agnello. E como fu trovato Guelfo e Gibellino. E delle condizioni di Dante, e que sine habe sua vita.

CAPITOLO QUARTO.

De Papa Janni. E de la venuta de lo Bavaro a Roma, e de la sua partenza. E de lo Antipapa, lo quale fece.

CAPITOLO QUINTO.

De lo mostro, che nacque in Roma. E de lo Legato de lo Papa, lo quale fo cacciato da Bologna.

CAPITOLO SESTO.

Como Frate Venturino venne a Roma co' le Palommelle. E de lo Campanile de Santo Pietro, lo quale fo arzo.

CAPITOLO SETTIMO.

De Papa Benedetto. E de lo tetto de Santo Pietro de Roma, lo quale fo renovato.

CAPITOLO OTTAVO.

De la Cometa, la quale apparze in Lombardia. E de la desolazione di Missore Mastino Tiranno pe li Veneziani.

CAPITOLO NONO.

De la aspera e crudele fame. E della
vate

C A P. II.

Quomodo Jacobus de Sabello Senator expulsus fuit de Capitolio a Populo Romano. De militia equitum Domini Stephani de Columna, & Domini Neapoleonis de Urfinis.

C A P. III.

De clade Principis Peloponnesi apud Portam Sancti Angeli. Quomodo Guelphae & Gibellinae factionum nomina erupere. De Dantis Poetae conditionibus, & de ejusdem obitu.

C A P. IV.

De Papa Johanne. De adventu Bavari Romam, & de ejus recessu. De Antipapa per Bavarum constituto.

C A P. V.

De mostro Romae edito. De Legato Pontificis Bononiâ expulso.

C A P. VI.

De adventu Romam Fratris Venturini cum Societate Columbellarum. Item de sacra Turri Sancti Petri incendio consumta.

C A P. VII.

De Papa Benedicto. De tetto Basilicae Sancti Petri in Urbe renovato.

C A P. VIII.

De Comete, qui in Lombardia apparuit De desolatione, quam Veneti Domino Mastino Tyranno intulerunt.

C A P. IX.

De aspera & crudeli fame. De proelio

vattaglia de Parabianco in Lombardia. E de li modi novi de le vestimenta.

CAPITOLO DECIMO.

De la morte de lo Re Ruberto. E de la venuta che fece la Reina de Ungaria in Roma.

CAPITOLO UNDECIMO.

De la sconfitta de Spagna. E de la roita de la Sinvera. E de lo assedio de Subaliaro.

CAPITOLO DUODECIMO.

Como fo cacciato da Fiorenza lo Duca de Atene. Como morio Papa Benedetto, e fo creato Papa Chimento.

CAPITOLO DECIMOTERZO.

De la Crociata, la quale fo fatta in Turchia a le Esmirre.

CAPITOLO DECIMOQUARTO.

De la sconfitta de Francia, dove morio lo Re de Boemia, e lo Re de Francia fo sconfitto. E de lo Re de Engelterra.

CAPITOLO DECIMOQUINTO.

De lo grandissimo diluvio e piena de acqua.

CAPITOLO DECIMOSESTO.

De la Galea sorrenata e derobata in piaia Romana.

CAPITOLO DECIMOSETTIMO.

De Leonardo de Orvieto tenagliato per Roma.

lio Parabiaghi in Lombardia. De novis generibus vestium.

C A P. X.

De morte Regis Roberti. De adventu Reginae Hungariae Romam.

C A P. XI.

De clade Saracenorum in Hispania. De captione Algezirae. De obfisione Calpe, sive Gibelterrae.

C A P. XII.

Quomodo Florentiâ pulsus fuit Dux Athenarum. Quomodo diem extremum obiit Papa Benedictus. Quomodo creatus fuit Papa Clemens.

C A P. XIII.

De Crucesignatorum exercitu, qui in Turcico Imperio apud Smirnam factus fuit.

C A P. XIV.

De clade Gallorum, in qua occubuit Rex Bohemiae. Quomodo Rex Franciae fuit profligatus a Rege Angliae.

C A P. XV.

De maximo diluvio & aquarum inundatione.

C A P. XVI.

De triremi in arenam impasta, & mercibus exspoliata in Romano litore.

C A P. XVII.

De Leonardo Urbevetano per Romanam Civitatem candentibus forcipibus dilaniato.

CAPITOLO DECIMOOTTAVO.

De li gran fatti, li quali fece Cola de Rienzo, lo quale fo Tribuno de Roma Augusto.

CAPITOLO DECIMONONO.

De la morte de Antrea Re de Puglia, lo quale fo appeso. E como fo comenzata a fare de tale morte iustizia.

CAPITOLO VIGESIMO.

De la venuta de lo Re de Ungaria in Italia. E de la morte del Duca di Durazzo, lo quale fo decollato.

CAPITOLO VIGESIMOPRIMO.

De la crudele mortalitate per tutto lo munno. E de le Scale de Santa Maria de Araceli.

CAPITOLO VIGESIMOSECONDO.

De lo terratriemolo, lo quale fo in Italia.

CAPITOLO VIGESIMOTERZO.

Dello quinquagesimo Jubileo in Roma. De la tornata, la quale fece lo Re de Ungaria in Roma e in Puglia.

CAPITOLO VIGESIMOQUARTO.

Como Peroscini assediavano Beriona, e desfecero la Terra da' sonnamenti, e tagliavano la testa a Miffore Crispoldo traditore.

CAPITOLO VIGESIMOQUINTO.

Como le Campane de Santo Pietro mesfero. E como perdio lo Papa la Signoria de lo Senato. E como Papa Cibimente morio.

A

C A P. XVIII. (a)

De memorabilibus gestis Nicolai Laurentii, qui fuit Tribunus Augustus Romanorum.

C A P. XIX.

De obitu Andreae Regis Apuliae, suspendio interfecti. Quomodo de Andreae ejusdem nece iudicium fuit institutum.

C A P. XX.

De adventu Regis Hungariae in Italiam. De morte Ducis Dyrhachii, qui fuit decollatus.

C A P. XXI.

De saeva peste per totum orbem. De Scalis Sanctae Mariae Arae Coeli.

C A P. XXII.

De terraemotu per Italiam.

C A P. XXIII. (b)

De quinquagesimo Jubileo Romae. De reditu Romam Regis Hungariae. De ejus profectioe in Apuliam.

C A P. XXIV.

Quomodo Perusini obsederunt Bettonium, & a fundamentis illud everterunt, & Domino Crispoldo proditori caput amputarunt.

C A P. XXV.

Quomodo Campanae Sancti Petri impositae fuerunt in sacra Turri. Quomodo Pontifex amisit dominium Senatus. Quomodo Papa Clemens ad plures abiit.

B

C

D

E

CA-

(a) Capitulum hoc in varias sectiones & capitula divisum habetur infra in Libro Secundo, cui titulus *Vita Nicolai Laurentii*.

(b) Ab hoc Capitulo exordium sumit infra Liber Tertius Vitae Nicolai Laurentii.

CAP.

CAPITOLO VIGESIMOSESTO.

Como lo Senatore fo allapidato da' Romani. E de li magnifi:bi fatti, li quali fece fare Miffore Egidio Conchese de Spagnia Legato Cardenale, per recuperare lo Patrimonio, la Marca de Ancona, e Romagna.

CAPITOLO VIGESIMOSETTIMO.

Como Miffore Cola de Rienzo tornato in Roma reassorse lo dominio con moite allegrezze. E come fo acciso pe lo Puopolo de Roma crudamente.

CAPITOLO VIGESIMOOTTAVO.

De la venuta de Carlo Imperatore a Roma, e de la soa coronazione, e de la soa partenza a la Alemagnia.

CAPITOLO SECONDO.

Como Jacovo di Saviello Senatore fo cacciato de Campituoglio pe lo Puopolo. E de la Cavallaria di Miffore Stefano de la Colonna, e Miffore Napoleone di li Orzini.

DUnqua da quale novitate comenzerao? Io comenzerao dallo tiempo di Jacovo de Saviello. Effendo Senatore solo per lo Re Roberto, fo cacciato de Campituoglio da li Sinnici. Li Sinnici fuoro Stefano de la Colonna, Signore di Palestrina, e Poncello, e Miffore Orso, Signore de lo Castiello Santo Agnilo. Quessi se redussero nell' Araciello, e sonata la campana, fecero adunare lo Puopolo, la moita cavallaria armata, e li moiti pedoni. Tutta Roma stava armata. Bene me ne ricordo como per suonno. Io stava in Santa Maria de lo Piubbico. E vidi passa-

A

C A P. XXVI.

Quomodo Senatorem lapidibus obrutum Romani occiderunt. De magnificis actibus Domini Aegidii Cauensis ex Hispania Cardinalis Legati in recuperando Ecclesiae Patrimonium, Marchiam Anconitanam, & Romandiolam.

B

C A P. XXVII.

Quomodo Dominus Nicolaus Laurentii reversus Romam dominium multo cum gaudio resumfit. Et quomodo a Populo Romano crudeliter est interfectus.

C

C A P. XXVIII.

De adventu Caroli Imperatoris Romam, & de ejus coronatione, ac reditu in Alemanniam.

D

C A P. II.

Quomodo Jacobus de Sabello Senator expulsus fuit de Capitolio a Populo Romano. De equitatu Domini Stephani de Columna, & Domini Neapoleonis de Urfinis.

E

AQuanam novitate sermonis exordia ducam? Tempora Jacobi de Sabello dicendi initium facient. Is quum Senatorem unice pro Rege Roberto ager, a Syndicis e Capitolio ejectus fuit. Syndicatus officio tunc fungebantur Stephanus de Columna Dominus Praeneste, & Poncellus, & Dominus Ursus, qui Castro Sancti Angeli dominabatur. Hi ad Aram Coeli convenerunt. Pulsu campanae coegerunt Populum, multosque armatos equites ac plures pedites. Universa Romana Civitas arma arripuerat. Gestorum istiusmodi recordatio veluti per somnium meae menti obversatur. Tunc ego in Sancta Maria de Publico consistens,

paffare la traccia de li cavalieri armati, lo quali traievano a Campituoglio. Forte givano rogogliosi. Moiti erano, e bene a cavallo, e bene armati. L'ultimo di quelli (se bene mi ricordo) portava una iuba de zennado roscio, e una cuffia de zennado ghiallo in capo, una mazza a' canali in mano. Passavano pe la strada ritta pe la possana, dove demorano li Ferrari da canto de Casa de Paolo Jovenale. La traccia era longa. La campana sonava. Lo Popolo se armava. Io stava in Santa Maria de lo Piubbico. A queste cose poneva ciera. Jacovo de' Saviello Senatore stavase in Campituoglio. Erase steconciato intorno. Non vaze niente sio infortellire, cha saliro su Stefano sio zio, e Poncello Sinnici de Roma, e doicamente lo prefero per mano, e miserolo a cavallo, acciocchè non avessi pericolo ne la perzona. Fu alcuno, che penzao e disse: *Stefano, come puoi fare tanta onta a tuo Nepose?* La respuosta de Stefano fo superva: *Con doi denari ti cerase lo rappagaraio.* Ma questi denari non si trovano.

Anche comenzo io da lo tempo, che questi dui Baroni fuoro fatti Cavalieri per lo Puopolo de Roma, vagnati de Acqua rosata per li ventotto boni homeni in Santa Maria dell' Aracielo a granne onore. L'uno fo chiamato Missore Stefano, l'altro Missore Napulione. Granne fo la festa, granne fo l'onore là in Campituoglio. Ne la Piazza di Santa Maria fuoro sparze travacche e paviglioni. Là erano tromme e ceramelle & onne instrumento. Bedesi rompere

Tom. VII.

d' 2-

A stens, armatorum equitum turmas pertransientes, qui Capitolium petebant, oculis vidi. Celeriter ac superbe equitatus incedebat. Multi erant, ac optimis insidentes equis, apte armis muniti progrediebantur. Ex equitatu novissimus (si bene memini) sivea rubei coloris veste indutus, & reticulo item siveo glauci coloris caput habens contextum, striatam clavam manu ferebat. Per rectam viam illi transierunt, ubi Fabri ferrarii morantur juxta Pauli Juvenalis domum. Eorundem equitum acies longum viae spatium occupabant. Ad campanae pulsus Populus armis instruebatur. Ego, ut dixi, ad Templum Sanctae Mariae de Publico habitabam. Rebus ejusmodi oculos & mentem addebam. Jacobus de Sabello in Capitolio erat. Vallo se secircum munierat. Munimentum nihil ei profuit, nam Stephanus Jacobi patruus, & Poncellus, Syndici Romanae Urbis ascenderunt, & manu eum comiter apprehendentes, equo imposuerunt, ne alicui vitae discrimini obnoxius esses. Ex adstantibus quidam ingeniose dixit: Quomodo Nepotii tuo, Stephane, tantam injuriam irrogare potes? Ambitiose respondit Stephanus: Ceraforum duobus denariis hunc mihi amicum rursus reddam. At denarii illi numquam fuerunt inventi.

E A tempore insuper exordiar, quo laudati duo Barones in Militum Ordinem a Romano Populo cooptati fuere, & summo cum decore aqua rosea perfusi in Sancta Mariae Arae Coeli a viginti octo spectabilibus viris. Eorum uni nomen Dominus Stephanus, alteri Dominus Neapoleo fuit. Celebris in Capitolio solemnitas, ac festivus ingens honos habitus est. In Foro Sanctae Mariae centoria erecta & expansa cernebantur. Ibi tubarum, tympanorum, cunctorumque instrumentorum clangores audiebantur.

G g

eur.

d'aste, correre de' cavalli, e pettorali de sonagli. Moite erano le Banniere. Più erano le reconescanze. Moita festa se faceva. Moito li fo fatto onore nella Chiesa de Santa Maria dell' Araciolo. Stavano doi lietti li più onorati. Ben pareva cosa Reale. Queste cose me ne ricordo, como per tuonno. Correvano Anni Domini MCCCXXVII. Anche li sopraditti Cavalieri vagnati ne giro a lo Re Ruberto a Napoli, lo quale li cense la spada. La quale cosa moito dispiacque a lo Puopolo Romano. Certo di queste cose io non comenzo, che abbenchè così fussino, io era in tanta teneretade de etade, cha conoscimientio non avea elettivo. Anche boglio comenzare da cosa de più aitezza. Incominzaremo con lo nome di Dio da la sconfitta de lo Prncepe de la Morea, la quale fo per questa via.

CAPITOLO TERZO.

Como fo sconfitto lo Prncepe de la Morea a Puorta de Castiello Santo Agnilo. E como fo trovato Guelfo e Gibellino. E delle condizioni de Dante, e que fine habe soa vita.

Correvano Anni Domini MCCCXXVII. del mese di Settemmoro ne la Vigilia de Santo Agnolo de le Venegne, fatta fo una granne sconfitta pe li Romani a Porta di Castiello, la quale fo per questa via. Li Elettori de lo Imperio in Lamagna lessero Ludovico Duca de Baviera Imperatore, lo quale non fo obe-

A tur. Hastiludia, equorum cursus, tintinnabulorum ad pectora ornatus conspiciebantur. Vexillorum, quae deferebantur, multitudo ingens erat. Plura edebantur tripudia. Multum gaudii ubique. Summo honore in Ecclesia Sanctae Mariae Arae Coeli iidem duo Milites affecti fuerunt. Duo lecti, regia magnificentia exulti, & maximo in honore habiti, exstabant. Herum verum reminiscor, veluti per somnum eas vidissem. Currentibus Annis Domini mille trecentis viginti septem, ipsi Milites balneati Neapolim ad Robertum Regem perrexerunt, quos Rex idem ense cinxit. Id sane Romano Populo multum displicuit. At ab hisce gestis narrationis meae exordium neutiquam sumam. Licet enim hi actus ita, ut vetuli, se se vere habuerint, quum nihilominus teneriorem annorum aetatem tunc gererem, haud mihi tunc fuit rerum ipsarum perspicua cognitio. Igitur a negotio majoris dignitatis initia scribendi ducam. Hinc, Numinis auxilio implorato, cladem Principis Peloponnesi referam, quae quidem ita, ut sequitur, evenit.

C A P. III.

Quomodo Princeps Peloponnesi profligatus fuit apud Portam Castri Sancti Angeli. Quomodo Guelfphae & Gibellinae factonum nomina erupere. De Dantis Poetae conditionibus, & de ejus obitu.

Currebat Annus Domini Millesimus Trecentessimus Vigessimus Septimus, mense Septembri, in Vigilia Sancti Michaelis Archangeli, vindemiarum tempore, quum ingens clades a Romanis illata apud Portam Castri accidit, in hunc modum peracta. Imperii Electores in Alamannia elegerunt in Imperatorem Ludovicum Bavariae Ducem, qui obedien-

obediente a Papa Janni, como se dicerao. Quando la venuta di questo eletto fo intela, Papa Janni, lo quale era in quello tempo, e Roberto Re de Apulia, se provedevano de pararese a soa venuta. Dunqua de loro commanamento Missore Janni de la Rascione, Prencepe de la Morea, frate de lo Re Ruberto, e Missore Janni Gaetano Legato in Toscana se muoffero con iente moita a Roma, per fare contraffo e reparo. La adunanza fo fatta ne la Cittate de Nargne. La iente fo moito bella e bene acconcia. Settecento fuoro li cavalieri. Pedoni senza fine. Tutti li Baroni de Casa Orzina. E hanno con essi Missore Napulione Cavalieri novello de lo Puopolo, Bertollo di Francesco de lo Monte, nepote de lo Legato, camfione de la Parte Guelfa, Missore Andrea de Campo de Fiore, e moiti aitri. La iente ne veniva gruoffa e smesurata per occupare Roma. Romani, in femmiente de fare bono scudo, se innanti pararo; e fecero Capitano de lo Puopolo uno vertuosissimo Barone de Casa Colonna. Sciarra fo suo nome; lo quale fo de li più dotti e savii de guerra, che in quello tempo fo. Nanti che lo Legato approssimassi, Sciarra habe tutte le fortezze de Roma. Bene habe Castiello Santo Agniolo. Po' ordinao lo Puopolo, e fece Caporioni. Fece capi benticinque tutti Romani. Ordinao tutti Conestavoli. Moito li teneva solliciti. Bene guardiava le Porte. Speffo faceva parlamiento. Moite spie avea. Jacovo de Saviello, Teballo Santo Stati, e moita Baronia con lo Puopolo era. Quanto la venuta de lo Legato più approssimava, tanto Romani stavano più solliciti. Ecco che la notte de la Vigilia de Santo Agniolo suo-

A *dientiam Johanni summo Pontifici exhibere deservavit, ut postmodum dicemus. Quum ejusdem Electi adventus in Italiam innotuit, Papa Johannes, qui tunc vivebat, & Robertus Apuliae Rex, ut advenienti Ludovico obsisterent, animum intenderunt. Igitur horum jussu Dominus Johannes Princeps Peloponnesi, frater Regis Roberti, & Dominus Johannes Cajetani Legatus in Tuscia, cum armorum multitudine Romam contenderunt, hostibus repugnaturi acque, ac remedium & suppetias Romanis allaturi. Exercitus coadunatio in Urbe Narniensi habita fuit. Gens autem corpore formosa, armisque ac aliis optime instructa convenit. Septingentorum equitum, & innumerabilium peditum numerus fuit. Adfuerunt Dynastiae omnes familiae Ursinorum. Cum his venere Dominus Neapoleo novus Miles Populi, Beroldus Francisci de Monte nepos Legati, duaeque partis Guelfae, Dominus Andreas de Campo Floris, aliique bene multi. Acies in maxima quantitate & immoderato numero, Romam occupaturae consuebant. Romani animum praeferentes ad defensionem instructum, providentia se se munierunt, & Populi Duces constituerunt armorum peritissimum Procerem de Columnensium familia, Sciarram nomine, qui prae aliis, ea aetate florentibus, sapientia, prudentiaque in gerendis bellis plurimum enituit. Antequam Legatus appropinquaret, Sciarra arces & propugnacula omnia Romanae Urbis occupavit. Castro Sancti Angeli potius est. Exinde Populum ordinibus distribuit. Capita Regionum instituit viginti quinque, patriam omnes Romanos. Comestabiles disposuit, quos admodum exercuit. Cautè portas custodiebat. Ad consilium saepe suos convocabat. Multis exploratoribus utebatur. Jacobus Sabellus, Tebaldus Sancto-Stati, ac Dynastarum multitudo*

fuoro ionti in Roma. Et entrarono ne la Cittate Leonina non per la Porta, che se guardiava, ma entrarono pe lo muro rotto. Ruppero lo muro, lo quale stao sotto l'Incarcerate. E dato quello muro pe terra, fecero uno granne guado in fronte a lo Pozzo, e per quella sì fatta via traduffero loro banniere, e loro legioni di iente. Entrati occuparo la Porta de Castiello. Fino a Santo Pietro, tutto era copierito de iente armata. Bene sonavano tromme, e trommette, e naccari, e ciaramelle. Granne festa faceano. Bene scrissero lettere de la entrata de Roma. Fra tanto la Porta de lo bronzo stava zerrata. Quando Sciarra lo franco Capitano sappe, che la iente era tanta, non si dubitao niente. Anco se armao, e fece sonare la Campana a suormo.

Mezza notte era, e forsi lo primo suonno. Uno bando con tromme mannao pe la Terra, che onne perzona fossi armata, cha li nemici erano entrati in Puortica, e che traessero a Campituoglio. La iente, che dormiva, subitamente se svegliava. Ciascuno prene arme. Cossia habbe nome lo banditore. La campana sonava terribilmente. La iente trasse a Campituoglio. Là trasse la Baronia e li Popolani. Lo bono Capitano parlao e disse, cha venuti erano per entrare in Roma, per mozzare le zinne de li pietti de le donne di Roma. Moito animao la iente. Po' parzio la iente in doi parte. Dell'una parte fo capo effo; dell'altra fo capo Jacovo de Savello, lo quale fo

man-

A una cum Populo adevant. Quanto magis Legati adventus imminere videbatur, tanto majori sollicitudine Romani affliciebantur. Nocte pervigilii Sancti Archangeli Romam hostiles copiae advennerunt, & Civitatem Leoninam ingressae, nequaquam per Portam, quae custodiebatur, sed per disruptum murum inveroerunt. Murum enim sub Incarceratis siegerunt, & ad terram disjecerunt, factoque satis amplo aditu ex adverso Putes, viam tali modo sibi fecerunt, per quam Vexilla & legiones armatorum perduxerunt. Ingressi Portam Castrum occupaverunt. Totum iter, usque ad Sanctum Petrum armatorum cohortibus cooperiebatur. Tubarum, buccinarum, fistularum, tympanorumque clangoribus aer implebatur. Summogere exultabant. Epistolas de ingressu in Urbem Romae conscripserunt. Interim aenea Porta clausa permanebat. Quum Sciarra fortis Dux rescivit, tantam gentium multitudinem eum concurrisse, animo nequaquam perturbatus, armis se munivit, & ut ad rumorem campana pulsaretur, praecepit.

D Hora mediae noctis, & fortasse dormientium primi somni jam erant. Tubis resonantibus per Civitatem edictum publicavit, ut quilibet arma caperet, & ad Capitolium illico progredieretur, nam hostes in Porticum irruerant. Romani e somno protinus excitati, arma sumserunt. Tibicen edicti promulgator nuncupabatur Cossia. Terribilem sonitum campana edebat. Tunc Populus ad Capitolium advolavit, ubi Dynastae omnes & Populares adsuerunt. Sciarra Dux prudens alloquutione suscepta dixit, hostes Romam intraturos venisse, ut a Romanarum seminarum pectoribus mammas detruncarent. Virtutem Populo verbis multum addidit. Postea gentes ipsas bisariam dispersiens, uni parti earundem semesipsum in Ducem praefecit, & alie-

vius

mannato a la Puorta de Santo Jan-
ni, quale se di e Puorta Majore. E
quello, perchè sapeva, che quella
iente se era partura, e veniva da doi
parti, parte da la Puorta de Castiel-
lo, parte da Puorta Maiure. Ma non
venne così. Cha como Dio voize,
fu dato lo die de Santo Agnulo.
Quelli intesero lo die: po' Santo A-
gnulo. Donne la colà venne falluta,
cha non vennero alle Porte ad uno
ponto nè ad uno die. Quando Jaco-
vo giungio alla Porta, non trovao
aicuno. Là se tenne senza aicuno
impaccio conestavilito. Dall'aitra par-
te cavaica Sciarra con suo Confalone.
Granne era la cavalleria. Sette Rio-
ni se abbiao denanti armati, e sme-
surato era lo Puopolo. Jonze a Pon-
te de Santo Pietro. Io me ricordo,
che in quella notte uno Cavalieri
Romano, effenno cavaicato a Ponte,
odio uno Trommetta de' nemici. Vo-
lenno fuire, tramazzao da cavallo.
Lassao lo cavallo, e vennesene a pie-
di. Saccio, cha non habe carestia de
paura. Quando lo Puopolo fu ionto
a Ponte, allhora se faceva die. Era
l'aurora. Allhora Sciarra comman-
nao, cha la Porta de lo brunzo fossi
opierta. La folla era granne. Moito
fuoro sforditi li nemici, vedeano per
lo Ponte li moiti Pennoncelli. Sa-
peano, che onne Pennone avea ben-
tincinque homini. Ora se apre la Por-
ta. Lo Rione de li Monti vao de-
nanti. Allocaose lo Puopolo pe Puor-
rica pe la Piazza de Castiello. Là era-
no schierati li follati & aitra iente.

Ora si vede correre de' cavalli. L'
uno abbraccia di sopra l'aitro. Chi
dao, chi tolle. Tromme sonavano de
là

A
vius ductorem elegit Jacobus Sabellum,
quem ad Portam Sancti Johannis, ap-
pellatam Portam Majorem, misit. Id e-
git Sciarra, quod praesciverat, hostes
divisos esse, & a duabus partibus ap-
propinquare, partim scilicet a Porta Ca-
stri, & partim a Porta Majori. Atta-
men res haud ita evenit. Nam, ut Deo
Optimo Maximo placuit, data ac prae-
stituta fuit utique dies Sancti Angeli.
Hostium agmina diem subsequenter sibi
visa sunt audire. Quare negotium effe-
ctu suo caruit, quia ad Portas non in-
simul, ut debuissent, convenerunt omnes
eodem temporis momento & eadem die.
Quum Jacobus ad Portam se contulit,
neminem invenit. Ibi omni suspitione li-
ber substitit. Ex alia parte Sciarra cum
Vexillo suo eques processit. Ingens erat
equitatus. Septem Regionum Urbis mi-
lites Sciarrae praecerunt, incredibili Po-
puli subsequente concursu. Ad Pontem
Sancti Petri pervenit. In recordationem
mibi subit, nocte illa quemdam Roma-
num Militem, qui eques ad Pontem ac-
cesserat, audito tibicinis hostilis clangore,
fugiendi spiritu praeventum, equo
semet praecipitem dedisse, equum dimi-
sisse, & pede tenus retrocessisse. Hunc
sane timoris inopia neutiquam laborasse,
incunctanter assero. Quum Populus ad
Pontem venit, tunc dies, aurora appa-
rente, illucescere coepit. Tunc Sciarra
praecipit, ut aenea Porta panderetur.
Populi ingens erat frequentia. Multum
obstupere hostes quum per Pontem plu-
vima Vexilla viderunt. Sub quolibet Ve-
xillo viros viginti quinque militare com-
pertum habebant. Mox porta aperitur.
Regionis Montium milites praecesserunt.
Populus stationem sibi per Porticum in
Foro Castri quaesivit. Ibi per acies di-
sposti stabant milites ac Populus.

Unus alium modo brachiis comprehen-
dit. Nunc equi discurrunt. Is percutit,
sauciatque ille. Buccinae hinc & illinc
clan-

Jà è del chà. Granne ene lo romore: granne lo stuormo. Chi dao, e chi tolle. Sciarra e Missore Andrea de Campo de Fiore se affrontano inziemora, e sì se vellaniaro forte. Po' se ruppero adduosso aste; po' se colpivano de le spade. Non ne volea meno che la vita l' uno dell' altro. In tanto se departiro, e tornaro a la loro iente. Vedease ferire, lanciare, e prete iectare. Bene pare, che fossi stuormo crudele. Lo Puopolo de Roma vao inanti, e reto, como onna de mare. Ma li nemici daieno lato, li Romani se allocaro fi' a mezza Piazza. Là fo fatta una novitate così. Uno, lo quale avea nome Janni Manno de Colonna, portava lo Confalone de lo Puopolo de Roma. Como ionze a lo Pozzo, lo quale stao in quella Piazza denanti a le Incarcerate; donne era rotto lo muro, prese questo Confalone, e gittaolo ne lo Pozzo. E questo fece pe dare maiure sconfitta a lo Puopolo de Roma. Bene habe lo traditore a perdere la vita. Non perciò perdio vigore lo Romano, cha già lo Prencepe de la Morea dava a reto. Ora bedese fuire, ora bedese commattere. La se pare, chi ene figlio de buona mamma. Sciarra de la Colonna forte conforta sia iente. E fece una notabile cosa, cha la soa sopraveste cagniao in poca ora. Granne senno tillo fece fare. Granne parte de lo Puopolo passao canto lo Fiume da lo lato di Santo Spirito. Là per la folla affocati fuoro cinque pedoni Romani. Anco là fo un' altra novitate. Uno granne homo de Roma (Cola de Madonna Martomea de li Anniballi havea nome) fo perzona affai ardità. Jovane, como acqua, coize audacia de volere prennere pe la perzona, lo Prencepe. Spronao lo

A clangebant. Ingens clamor attollitur, ingenque armorum concursus fit. Hi vulnerant, feriuntur illi. Sciarra & Dominus Andreas de Campo Floris insimul congregientes, se se quampluribus jurgiis, injuriisque invicem onerarunt. Unus contra alterum hastas fregit, & ensium reciprocatis ictibus, in vitam alterius uterque intendebat. Demum se juncti ad proprias cohortes redire. Interim alii vulneribus mutuo se impetebant, spicula emittebant, saxaque jaciebant. Crudelis strepitus audiebatur. Romanus Populus, ceu maris unda; modò progrediebatur, modò retrocedebat. At hostes recedentes, locum praebuerunt a deo, ut Romani usque ad medium Forum pergentes, ibi gradum fixerint. Eo in loco novum hoc accidit. Quidam, cui nomen Johannes Mannus de Columna, Vexillum Romani Populi deferebat. Quum ad Puteum pervenit, qui exstat in illo Foro ante Incarceratas, ea parte, qua murus fractus erat, Vexillum cepit, & in puteum coniecit. Id enim ille egit, ut majorem cladem Romano Populo irrogaret. Dignus sane fuit proditor, qui tantam audaciam poenam mortis lueret. Non ob id tamen spe atque animo cecidere Romani, quod jam Princeps Peloponnesi retro cederet. Hi nunc fugere, nunc pugnare conveniunt. Ea occasione agnitus est quicumque bonae matris filius esset. Sciarra de Columna solicite suos exhortatur. Rem vero observatione dignam protulit, quod nimirum brevi temporis intervallo superindumentum proprium non semel immutavit. Tamquam prudens id egit. Populi magna pars juxta flumen a latere Sancti Spiritus transiit. Ex nimia multitudine quinque pedites Romani suffocati occubuerunt. Ibi alia novitas contigit. Vir potens in Urbe, cui nomen Nicolaus Dominae Bartholomaeae de Anniballis, homo sane audacissimus, juvenis, ceu aqua, Principis

lo destrieri, e ruppe la forte schiera, dove stava affasciato lo Prencepe. Venneli denanti, e stese la mano pe pigliarelo. Bene se lo credea menare; ma non respuosero le misure, cha lo Prencepe li menao de una mazza de fiero, e ferio lo cavallo. La potenza de lo destrieri de lo Prencepe fu tanta, che recessava a reto Cola. E cessannose a reto Cola, non habe sufficiente spazio lo suo cavallo. Donne li piedi de reto li vennero meno, e cadde in quello fossato, lo quale stao in fronte a la Porta de lo Spedale de Santo Spirito, lo quale ene fatto per difesa dell' uorto. In quello fossato lo cavallo & esso, credenno se retornare, cadde ro menati a forza da li cavalli de lo Prencepe, e là fo acciso. Granne fo la tristizia, cha Roma habe de sì inclito Barone. Allora se fariizo lo Puopolo.

Lo Prence deo a reto. Inchinao soa schiera. Comenzao a fuire. Lo loco, donne se partio, fo Porta Viridaria. Quella fo la via, che li campao. Ora se aiza la Terra. Lo fuire ene granne. Maiure è lo maciello. Così se macellavano, como le pecora. Moita resistenza faco. Moita iente ce fo accisa. Moita preda Romani guadagnaro. Aiquanti Romani de la parte Orzina, li quali fecero resistenza, fuoro presuni. In presone stettero tanto, quanto voize lo Capitano. Infra li quali fo Bertollo capo de Parte Orzina, Capitano de la Chiesa e de la Parte Gueffa. E se non fossi, che Sciarra lo portao in groppa, li Romani lo habberero, muorto. Aitra iente non fece difesa cio ene Napolitani, Provenzali,

pis personam captivam, ducere audacter sibi proposuit. Postquam cal. aribus equum adegisset, validam militum turmam, qua Princeps onsepiebatur, irrumpens penetravit. Quam ad conspectum Principis pervenisset, manum, ut eum caperet, extendit. Ipsum abducere jam jam opinabatur. At ausus effectus non respondit. Nam Princeps Nicolaum clavâ ferâ percussit, & equum vulneravit. Equi Principis vis ac robur usque adeo processit, ut Nicolaum ipsum ad recedendum impelleret. Nicolao recedente, equus, cui insidebat, quum sufficiens loci spatium ei non suppetere ad consistendum, pedibus posterioribus decidens, in illam foveam corruit, quae ex adverso Portae Hospitalis Sancti Spiritus existat, ad tuitionem horti excavata. Igitur in eandem foveam Nicolaus & equus remeare credentes, ceciderunt, postea prostrati ab equis Principis: & ibi occisus fuit ipse Nicolaus. Gravi moerore mors tam inelucti Dynastiae totam Romae Urbem affecit. Tunc Populus indignatione efferebatur.

Princeps retrograditur; ejus acies cedunt, & fugam demum arripiunt. Locus, ex quo discessit, fuit Porta Viridaria. Per ejusmodi viam salutem suam consuluit. Nunc commovetur Civitas. Plurimi ausugiunt. Quamplures maculantur cœu pecudes. Ceteri enixe resistere. Innummerabilis hominum multitudo caesa perivit. Plurima spolia Romani acquiserunt. Nonnulli Romanorum partis Ursinorum, qui pugnando constitere, captivi remanserunt, in carceribus tamdiu detenti, quamdiu Duci placuit. Inter captivos fuit Bertoldus, ductor factionis Ursinorum, ac Dux militum Ecclesiae, & partis Guelphae. Nisi Sciarra eundem Bertoldum clunibus equi impositum una secum avexisset, ipsum Romani interfecissent. Reliqua multitudo. Neapolitani nimirum, Provinciales, Franci, & A-

zali, Franceschi, e Pugliesi. Tante fuoro le corpora muorte, che nude iacevano, cha non se pote dicere. Pe tutta Piazza de Caltiello fi'a Santo Pietro, de Santa Maria in Transpontina, da Piazza de Santo Spirito, pe tutta la Puortica de li Armeni, per onne strada, iacevano, como la semola seminati, tagliati, nudi, e muorti: Là fra questa iente iacea lo Conte de Santo Severino, e moita aitra buona iente la vista loro dimostrava. Ora se delegua lo Prencepe con quella sola iente, che poteo cogliere. Po' moiti di fuoro trovati uomini muorti pe le vigne armati, nelle capanne, e ne li cupi de li arbori, li quali ne lo fluormo erano stati feruti. Pe la via lo spirito li avea abbandonati. Sciarra torna a Campituoglio con granne triumpho. Bello Pallio mannao a Santo Agnulo Pescivennolo, e uno bello Calice pe merito e onore de questa Romana Vittoria.

In questo tiempo fuoro fatte quelle maladette Parti di Guelfi e Gibellini, li quali non erano stati avanti. Anco erano stati Bianchi e Neri. Una sera quando la iente lascia l'opera, appriesso a lo cenare ne la Cittade de Fiorenza se appiccaro doi Cani. L'uno habe nome Guelfo, l'altro Gebellino. Forte se stracciavano. A questo romore de doi Cani la moita covinaglia trasse. Parte favoriva a lo Guelfo, e parte a lo Gibellino. Quando se fuoro li Cani (a)

A puli nullatenus se defenderunt. Tor sar-
taque mortuorum corpora, nudata, solo
jacuerunt, ut dictu sit impossibile. Ubi-
que in Foro Castri usque ad Sanctum
Petrum, in Sancta Maria Transpon-
tina, a Foro Sancti Spiritus usque ad
Porticus Armenorum, per omnes vias
cadavera detruncata atque exspoliata con-
spiciebantur, veluti fursur dispersa. In-
ter ea jacens aspiciebatur extinctus Ce-
mes Sancti Severini, & multi alii spe-
ctabiles viri ex corporum lineamentis in-
dicabantur. Itaque Princeps cum geniti-
bus, quas recolligere valuit, evanuit.
Post multos dies armatorum virorum ca-
davera per vineas sparsim inventa fue-
runt, atque in ruguriis, & in arborum
antris jacentia, eorum scilicet, qui in
conflictu vulnerati, itinesando postmo-
dum fato concesserant. Sciarra in Capi-
tolum magno cum triumpho rediit. Ele-
gans pallium misit Sancto Angelo Pi-
scivendolo, pulcrumque Calicem obulis
in memoriam ac honorem hujusce Roma-
nae victoriae.

D His temporibus emerferunt maledictae
factiones Guelforum & Gibellinorum,
qui antea non existerant. Insurrexerant
quidem Albi & Nigri. Quodam ves-
pere, postquam artifices ab operibus
cessarant, sub coenandi tempus, in Ur-
be Florentina rabiose exarserunt invi-
cem duo Canes. Horum uni nomen Guel-
phus, alteri Gibellinus fuit. Crudeliter
mutuo se se dilacerabant. Clamore con-
gredientium duorum canum concitatum
vulgus, & vilis plebecula pertracta,
partim Guelfo, partim Gibellino favit.
E Quum Canes fuere

CA-

CAP.

(a) Reliqua, quae tum ad factiones Guelforum & Gibellinorum, tum ad Dantis Pe-
trae vitam ac obitum pertinent, desiderantur.

CAPITOLO QUARTO.

De Papa Janni. Della venuta de lo Bavarò a Roma, e de la soa partenza. E de lo Antipapa, lo quale fece. (a)

.....

CAPITOLO QUINTO.

De lo Mostro, che nacque in Roma. E de lo Legato de lo Papa, lo quale fò cacciato da Bologna. (b)

.....

..... Una Cittate, d' appriessò a Bologna venti milia, Ferrara hao nome. Da questa Ferrara fo' cacciati ai quanti Cittadini nuobeli, li quali se chiamano quelli de Fontana. E questo avvenne, perchè venniero Ferrara a' Veneziani. Ora ne fòco Signiori in loro luoco li Marchesi da Este. Questi de Fontana pregaro lo Legato, cha li tornassi in loro casa per anni tre. Li Marchesi de Ferrara respuosero allo Legato Fiorini quattordici mila per anno, acciocchè non tornassino quelli, li quali vennuto aveano la loro patria a' Veneziani. Po' li quattro anni de lo tributo, lo anno settimo de lo suo dominio, lo Legato non li pareva essere Signore, se non aveva la signoria libera. Fece una oste generale, e s' la mannao sopra Ferrara. Ferrara ene una longa Terra miglio uno, e iace sopra le ripe de uno nobbele fiume e granne, lo quale hao nome Pò. Dall' airo lato le uno airo vraccio de Pò. Questa
Tom. VII. Cit-

A

C A P. IV.

De Papa Johanne. De adventu Bavari Romam, ac de ejus reditu. De Antipapa a Bavaro constituto.

.....

B

C A P. V.

De monstro edito Romae. De Legato Pontificis, qui Bononiâ pulsus fuit.

.....

C

..... Urbs quaedam, viginti millibus passuum Bononiâ distans, Ferraria appellatur. Ab eadem Civitate Ferrariensi pulsi sunt nonnulli nobiles Cives, qui nuncupantur de Fontana. Id contigit, eo quod Venetis Ferrariam vendiderant. Eorum loco nunc dominantur Marchiones Estenses. Fontanenses Legato supplicarunt, ut eos ad proprias domos per triennium reduceret. Marchiones Ferrariae Legato persolverunt singulo anno quatuordecim milia Florenorum, ne patriae restituerentur Fontanenses, qui propriam Urbem Venetis pretio vendiderant. Exactis quatuor contributae pecuniae annis, currente Anno septimo dominationis suae, Legato baud videbatur integre dominari, nisi libere dominationem arriperet. Itaque exercitum generalem collegit, quem contra Ferrariam misit. Ferrariae Civitas mille passuum longitudine protenditur, & sedet ad ripas nobilis amplique fluminis, cui nomen est Padus. Ab alio latere ejusdem Urbis alter Padi ramus ac brachium conspicitur. Ferrariae domi-

D

E

H h

(a) Totum & integrum Capitulum hoc in MSto Codice deperditum desideratur.

(b) Capitulum hoc acephalum est in MSto.

Cittate è signoreiata, como dicto ene, da li Marchesi da Este, li quali fo' Nobbelsi Uomini, moito amati da li Tiranni de Lommaria. L'oste de lo Legato fo potentissima. De coipo habe tutto lo Contado de Ferrara. Puoi passao lo Pò, e fece uno ponte de lenname a sia posta. Puoi toize lo Borgo de Ferrara, lo quale vao vierzo Venezia. Poca cosa era da fare. La Terra era perduta. Per acqua e pe terra era affediata. Erace da fare uno bortone. Lo Capitaniò dell'oste era lo Conte de Armegnacca, lo quale sparlava contro li Baroni de Romagna, e diceali traditori. Lo quale pe granrezza soa non curao de fare quella guardia, la quale avea de besuogno. Anco ce fo lo Puopolo de Bologna, lo quale non stava volentieri fore de casa. Anco ce fo la moita sollaria, li quali non erano pacati, cha le pache, che se mannavano, non se li davano. Anco ce fuoro li Signori de Romagna. Lo Legato li teneva moito poveri. Nulla provisione li dava. Quando addomannavano alcuna grazia, responneva: *Bene. Faciemus.* Vedi che doveano penzare quelli, che sogliono essere Signori, e non hao cobelle. Dentro in questa Ferrara giunzero da doi mila Varvute. Lo Marchese Rannallo non demorao. Sù nell'ora de la Terza iescio de Ferrara, e deose sopra l'oste. L'oste pranzava. Ora vedesi accidere iente, vedesi fuire, vedesi strilla e pianto. Lo Conte de Armegnac fo presone, e revennuto trenta mila Fiorini. Li Signori de Romagna se lassaro prennere de loro spontanea voluntate. La moita iente fo morta e presa. Moita roba guadagnata. Senza difesa fo guadagnato uno smesurato Trabocco, lo quale

avea

A *dominio praesunt, ut diximus, Marchiones Estenses, viri nobilitate spectabiles, quos Lombardia Tyranni multo amore prosequuntur. Legatus habuit potentissimum exercitum. Integrum Comitatum Ferrariae uno veluti istu occupavit. Postea utraq; Padi ripa potitus, pontem ligneum, usibus propriis profuturum, eis imposuit. Exinde Burgum Ferrariae cepit, qui versus Venetias respicit. Pauca sibi agenda remanebant. Civitas deditioi proxima erat. Terrâ & aquâ obsidebatur. Faciendus supererat unus assultus. Dux erat exercitus Comes Arminiacensis, qui adversù Bavaones Romaniae obloquebatur, proaires vocans eosdem. Hic nimia confidentiâ custodiam, quae necessaria erat, agere non curavit. Populus quoque Bononiensis in eum exercitum se contulerat, haud libenter extra proprias domos consistens. Multa insuper militia convenit, cui stipendia minime numerabantur. Ea enim, quae mittebantur, militibus nequaquam exsoluebantur. Praeterea Domini Romanolae adfuerunt. Hos Legatus grandem inopiam pati sinebat, nullas eis pensiones elargiens. Quum gratiam aliquam ab illo exposcebant, respondebat: Bene. Faciemus. Excogitare potes, Lector, quid sentire debuerunt illi, qui quum potentes Reguli sint, egestatem ferre coguntur. Intus eandem Ferrariae Urbem advenerunt duo millia equitum bellatorum. Marobio Raynaldus, nullâ morâ interjectâ, circa Tertiarum horam, Ferrariam egressus, in hostilem exercitum, prandio occupatum, irruit. Tunc visae sunt gentium caedes, ac fugae. Tunc clamores, ululatus, ac ploratus auditi. Arminiacensis Comes captus in manus hostium venit, pretio triginta millium Aureorum redemptus. Romanolae Domini ultro deditioem, deliberatoque animo facientes, captivi extiterunt. Ingens illa gentium multitudo partim cae-*

sa.

avea nome *Asino*. Lo Puopolo de Bologna ricoverao in sù lo Ponte. Lo Ponte era legato con troppe. Cadde in fiume. Quanta iente morio, ben puoi sapere. Aicune perzone fuoro, che se appennicaro alle funi de le mole, e per l'acqua campavano. Venne uno con una accetta, e tagliao quella fune. Tutta quella iente, la quale campava, annegao in Pò. Vedi, se figlio fo de Demonio quell' uomo. Venti milia perzone pericolaro ne la rotta. Lo Carroccio mai a Bologna torna.

Quando la novella fo ionta a Bologna, lo pianto fo grannissimo, e le tristezze granne. Lo Legato non se dubitao niente. In prima scriffe lettere a Missore Malatesta, lo quale con li altri Tiranni era lassato. La sentenza de la lettera era: perchè si era ribellato a la Chiesa Romana? Missore Malatesta rescriffe una lettera. Altro non conteneva se non questo: *Bene. Faciemus. Bene: faciemus.* Po' questo lo Legato se apparecchiava da fare una altra oste moito più pericolosa. Fece venire da sio paese cinquecento Jannetti vestuti de iallo con longhe giornee, con garavelotti in mano. Po' mise Coite grannissime pe cogliere moneta per l'oste fare. Quando lo Puopolo de Bologna se sentio aggravato sì pe le Coite, sì pe la iente muorta, forte ne mormorava. Uno Dottore de Leie (Missore Brandaligio de li Gozzadini habe nome) sù ne la Piazza de lo Commune se mosse con una spata in mano. Leva Puopolo, e caccia da lo Palazzo de la Biada

lo

A sa, partim capta fuit. Multa supellex recepta. Absque impedimento immare bellicum instrumentum (quod Trabucum appellant, & cui nomen Asini imposuerant) adepti fuerunt. Bononiensis Populus se receperat ad Pontem. Pons viminibus revinctus, corruit in flumen. Quot quantique eo casu occubuerint, mente concipere potes. Aliqui funibus molarum se ipsos manibus applicantes & inhaerentes, per fluminis aquam salvi evadebant. Quidam venit cum securi, & funem rescidit; ex quo ii omnes, qui salutem se consequuturos sperabant, a Fadi aquis abrepti & suffocati perierunt. Diaboli filium, qui id egit, suis se existimo. Ceterum viginti millia hominum in ea clade interiere. Numquam Carroccium Bononiam remeavit.

C Ubi cladis notitiam Bononienses accepere, maximo ejulatu, & ingenti moestitia fuerunt affecti. Legatus tamen spe haud desidit. In primis Epistolas scripsit Domino Malatestae, qui una cum aliis Tyrannis a captione liber dimissus fuerat. Epistolae summa haec fuit. Quare ab Ecclesia Romana rebellis recesserat? Dominus Malatesta literas rescripsit, haec tantum continentes verba: Bene. Faciemus: bene: faciemus. Ob id Legatus alteram exercitum priori majorem ac magis metuendum parabat. E regionibus suis quingentos asturcones & milites advocavit, glauci coloris chlamydibus fluxis indutos, missilia tela manibus gestantes. Postmodum gravissima indixit tributa, ut pro exercitu instruendo pecuniam cogeret. Bononiensis Populus tributorum gravamina sentiens, & multitudinem bello occisorum recogitans, clamoso murmure nimium mussitabat. Jurisconsultus quidam, Dominus Brandelistus de Gozzadinis nomine & agnomine, in Platea Communis, enses manu impugnans surrexit. Populum commovens, e Palatio Frugum

H h 2

Mare-

lo Menescalco de lo Legato, & accise aiquanti e derobao. Ora fo puo-
sto lo affedio allo bello e nobbele
Castiello de lo Legato. L'affedio
stette dii quinnici. L'acqua li fo
toita, perchè lo corzo li fo rotto.
Dentro era fodero de pane, vino,
e carne salata, e moite cose. Li
Bolognesi travoccavano lo sterco den-
tro de lo Castiello, e vellestravano.
Vedeano lo Legato, che tutto lo
munno se li era revellato, fo solli-
cito de campare soa perzona. Là
traffe lo Vescovo de Fiorenza. Lo
Legato se mise in mano de Fioren-
tini. Li Fiorentini lo trassero fuora
de lo Castiello. Canto le mura ne
giva a la strada, la quale vao a la
Porta de Fiorenza. Tutto lo Puo-
pulo de Bologna li gridava, e fa-
cevanoli le ficora, dicendoli moita
iniuria. Le peccatrici li facevano le
ficora, e sì li gridavano, dicennoli
moita iniuria. Bene se aizavano li
panni de reto e mostravanli lo Pri-
mo de li Decretali, e lo Sesto de
le Chimentine. Moita onta li fece-
ro. Ben lo haberanno manicato a
dienti, se non fossi stato in balia
de' Fiorentini. Lo Legato fece la
via de le Alpi con povera compa-
gnia e con poche some. Janze a Pi-
sa: da Pisa in Avignione. Bologne-
si rebaro tutta iente de Lenguado-
ca. Molti ne accifero. Po' deruparo
a terra quello nobbele Castiello, de
che dicto ene. Aitro non lassaro se
non la Chiesa. Fi' da li sonnamenti
trassero le mura. Quanno queffo fo,
correivano Anni Domini MCCC-
XXXIV. de mese de..... La
Campana de lo Legato ebbero li E-
remitani. La nobbelissima Cona de
lo Aitare li Frati Predicatori de
Santo Domenico, la quale era de
alabastro, opera Pisana, valore de
mille

A *Marescalcum Legati repellit, nonnullos interficiens, & aliquos exspolians. Tunc obsidione cinctum fuit pulcrum & nobile Castrum Legati. Quindecim diebus obsidio duravit. Castro eidem aquam ademerunt obsessores, aquae cursum interrumpentes ac divertentes. Castrum virtualibus panis, vini, & carniū sale illitarum, multarumque rerum annonā abunde instructum erat. Bononienses ope bellicarum machinarum stercore in Castrum injiciebant, & balistis obsesses impetebant. Quum videret Legatus, quoscumque a se ipso defecisse, saluti suae consulere solite quaesivit. Ad eam obsidionem se contulit Florentinus Episcopus. Legatus in Florentinorum manus se dedit. Florentini Legatum eduxerunt e Castro. Juxta muros ad viam, qua itur ad Portam Florentiae, iter suum ceperat. Univerſus Populus Bononiensis dictoria, convicia, & opprobria in Legatum evomebat. Meretrices injuriosis verbis & gestibus eum proſcindebant, & clamorosas voces cum contumeliis & probris emittebant. Vestimentis posteriores corporis partes nudabant, & probe Legato ostendebant Primum Decretalium & Sextum Clementinarum. Multis injuriis Legatum ipsum prosequuti fuerunt. Nisi is in Florentinorum potestatem tunc devenisset, Bononienses illum dentibus certe concidissent. Alpium iter Legatus suscepit, paucis sociatus, & cum paucis sarcinis Pisas adveniens, Pisis Avenionem pervexit. Bononienses bonis spoliarunt milites omnes Occitaniae, eorumque multos interemerunt. Demum Castrum illud nobile, de quo diximus, solo aequarunt. Nil aliud, nisi Aedem sacram, intactum reliquerunt. Muros Castrī usque ad fundamenta dijecere. Haec contigerunt currente Anno Domini MCCCXXXIV. mense... Campana Legati Fratris Eremitanis tradita est. Nobilissimam tabulam Altaris,*

mille Fiorini. La lampana cerchiata de auro, la quale ardea ne lo Coro de lo Legato, abbero li Frati Minori. Anco abbero tutta la carne secca, tanto potessino diluviare. In questo tiempo era in Bolognia Misfore Janni de Andrea, Dottore de Decretali, huomo de tanta eccellenzia, de sinno, de scienza, de cortesia, che passava tutti. Questo fo, lo quale fece lo Libro, lo quale se dice *la Novella*.

CAPITOLO SESTO.

Como Frate Venturino venne a Roma co' le Palommelle. E de lo Campanile de Santo Pietro, lo quale fo arzo.

COrrevano Anni Domini MCCCXXXIV. del mese di Marzo in Quadragesima, uno Frate Predicatore, lo quale avea nome Fra Venturino da Bergamo de Lommardia, dell' Ordine de Santo Domenico, commosse con soe predicazioni devote la maiure parte de Lommardia a devozioni e penitenzia, e condusse questa iente a Roma. Erano Bergamaschi, Bresciani, Comani, Milanesi, Mantoani. Una parte fuoro ientili e buoni, ma le dieci parte fuoro de la Vescovata. Questa iente, la quale venne con Fra Venturino, fo innumerabile. E tanto più fo cosa meravigliosa, quanto arrecavano abito. Lo abito, lo quale questo Fra Venturino li avea dato, era che questi portavano una gonnella bianca, lunga, passata mezza gamma. Sopra la gonnella portavano uno tabaretto de biado, corto fi' allo

A tavis, quae alabastritis erat, *P. ana operata elaboratam, valoris mille Aureorum, Praedicatores Fratres Sancti Dominici obtinuerunt. Lampadem auro circumdatam, quae in Choro Legati accensa ardebat, Fratres Minores Sancti Francisci impetrarunt. Insuper omnes carnes sale perfusas ac siccatas, ad satietatem, habuere. His temporibus floruit Dominus Johannes Andreae, Decretalium Doctor, Bononiae, vir tantae dignitatis, prudentiae, comitatis, & scientiae, ut quoscumque praecelleret. Is Libri, qui Novella dicitur, auctor existit.*

CAP. VI.

CQuomodo Frater Venturinus Romam venit cum Societate Columbellarum. Item de Turri sacra Sancti Petri incendio consumta.

CUrrebat Annus Domini MCCCXXXIV. mense Martii, tempore quadragesimali, quum quidam Frater concionator, cui nomen Frater Venturinus de Bergamo Lombardiae, Ordinis Praedicatorum Sancti Dominici, praedicationibus suis devotis plures Lombardorum Populos ad devotiones & poenitentiam agendam incitavit, quos omnes Romam duxit. Bergomates, Brizianenses, Comenses, Mediolanenses, & Mantuanenses erant. Eorum pars una fuit discretorum ac bonorum virorum. At decem aliae partes ex hominibus improbis constituebantur. Istarum gentium, quae una cum Fratre Venturino venire, innumerabilis multitudo aequae ac admirabilis fuit, quod vestium novitatem afferebat. Indumentum quod ipsis Frater Venturinus indiderat, & quo amici incedebant, speciem praeferebat candidae tunicae, productae usque ad suras. Supra tunicam palliolam blatteum usque ad

allo ienuocchio. In gamme portavano caize de bianco. De sopra le caize portavano caizaroni de corame, fino a miezza gamma. In capo portavano una cappellazza de panno de lana biada, ne la quale da la fronte portavano uno IHS. La parte de sopra era bianca, la parte di miezo era roscia. In pietto portavano una Palomma bianca, la quale teneva in vocca uno ramo de oliva in segno de pace. Ne la mano ritta portavano lo Bordone. Ne la manca li Paternostri. Con questa iente Fra Venturino descenne per Lommardia predicanno. Moita iente lo segue. Venne in Fiorenza. Fiorentini recepero graziosamente cotale iente. Fuoro divisi pe le case caritativamente, e dato loro da manicare, buono lietto, lavati piedi, e fatta moita caritate per tre dii, senza premio. Po' se moffero li moiti Fiorentini, e presero quello medesimo avito, e sequitaro Fra Venturino. Viengo a Vitiervo. Da Vitiervo entrao in Roma.

Ora la fama de Frate Venturino da Begomo forte vantava. A Roma dicevate, che boleva convertire Romani. Quando fo ionto, fo receputo in Santo Sisto. Là predicao a foa iente. Moita pareva, ordinata, e bona. La sera cantavano le Laude. Bene givano ad ordine. Uno Confalone de zennato aizavano, lo quale donao a la Minerva. A lo die presente penne ne la voita de la Minerva topra la Cappella di Miffore Latino. Ene de zennato verde, longo, & ampio. Dentro stao penta la feura de Santa Maria: de là e de chà stao penti Angeli, li quali sonano

A ad genua tantummodo extensum, cruribus albas caligas induerant, supra quas ferebant ocreas ex corio ad furas usque protensas. Capite contacti amplo pileo panni * linei glauci coloris cernebantur, in cuius pilei anteriori supra frontem parte gestabant nomen JESU. Nominis hujus pars superior albi coloris, inferior autem pars rubei erat. Pectore candidam columbam gerebant, quae in pacis signum vestro ramum olivae tenebat. Manu dexterâ hastilia peregrinantium portabant. Sinistrâ tesseram Pater noster & Ave Maria deferabant. Ejusmodi cum gentibus, ac hominum Societate Frater Venturinus in Lombardiam praedicationes agens descendit. Plures Populi ejus vestigiis adhaesere. Florentiam accedens, a Florentinis gratanter una cum gente sua receptus fuit. Societati huic, per domos misericorditer hominibus distributis, lectorum commoditatem, pedum ablutionem, & misericordiae exhibitionem Florentini absque ulla mercede triiduo praebuerunt. Allecti postea exemplo quamplures Florentini, eundem habitum suscipientes, Fratrem Venturinum suere concomitati. Viterbium pervenerunt. Viterbio discedentes, Romam intrarunt.

E Fratris Venturini Bergomensis fama plurimum extollebatur. Romae dicebatur, eundem Romanos ad poenitentiam fore perducturum. Quum in Urbem introiit, ad Sancti Sixti Ecclesiam receptus fuit, ubi praedicationem ad gentes suas habuit. Multae & quidem bene dispositae ac mites videbantur. Vespere Laudes cantu recitabant. Seriatim ac ordinate incedebant. Vexillum sericeae telae attollentes explicabant, quod Minervae dono dederunt. Usque adhuc a fornice Minervae dependet, supra Aediculam Domini Latini. Sericeâ telâ viridis coloris elaboratum, amplum satis ac spatiosum, in medio pictam habebat Sanctas

fonano Viole, Santo Domenico, e A Santo Pietro Martire, & altri Profeta. Quello segnale lassao. Po' predicao in Campituoglio ne lo parlatorio. Tutta Roma per ordene giva a soa predica. Forte tenevano mente Romani. Queti stavano. Ponevano cura, se peccava in faizo Latino. Allhora predicao, e disse, che scioglieffino le caizamenta da li piedi loro, cha la terra, dove stavano, era santa. E disse, cha Roma era Terra de moita fantitate pe le Corpora, le quale in effo iaceo. Ma Romani so' mala iente. Allhora li Romani se ne risero. Po' se addomannao una grazia, e uno dono a' Romani. Da vero che lo ioco de' Nagoni non era fatto. Disse Fra Venturino: *Signiori: Voi dovete fare una vostra festa, la quale costa moita moneta. Non vao pe Dio nè pe Santi. Anche se fao pe idolatria in servizio di Demonio. Questa pecunia datela a me. Io la dispenzavaio pe Dio a li uomini necessitosi, li quali non puosso fornire fi' a lo tempo, fi' a lo sudario, vedete.* Allhora li Romani se comenzaro a fare gabe de iffo, e dissero che era pascio. Così dicenno, non più demorao. Anche se levaro in piedi, e partierose, e lassarolo solo. Po' predicao in Santo Janni. Romani non lo bolevano oldire. Anche ne faceano caccia. Allhora si disperava de l'ira, e sì li maledisse, e disse, che mai non vidde più pervierza iente. Non compare più. Anche se partio de secreto, e gione fora de Roma in Avignione. Lo Papa lo privò de lo predicare. In questo tempo ferio uno folgoro ne lo Campanile de Santo Pietro, e tutto lo cocuvello arze. Le campagne non toccao. Anche in questo tempo morio Papa Janni, de lo quale

etae Mariae imaginem, pictis hinc in se Angelis, qui instrumentis ad faes (Violas appellamus) personare finguntur. Picti insuper conspiciuntur Sanctus Dominicus, Sanctus Petrus Martyr, alique sanctitate celebres viri. Ejusmodi signum in sui memoriam Venturinus reliquit. Postea in Capitolio in suggestu praedicationem fecit, ad quam tota Romae Civitas servatâ ordinum serie confluxit. Attentis auribus Romani concionantem auscultabant, summo silentio, summaque diligentia observantes, an ipse Latinos textus perperam aut vitiose adducendo depravaret. Tunc praedicans dixit, quod calcementis pedes exuerent, quoniam Terra, quam incolebant, sancta erat. Addidit, Romanam Urbem esse locum plurima sanctitate spectabilem ob sacra Corpora quae in ipsâ sepulta jacebant. Verùm Romani malae indolis homines sunt. Tunc Romani riserunt. Exinde gratiam ac munus Frater idem a Romanis poposcit. Revera nondum Nagonum ludus fuerat celebratus. Dixit autem Frater Venturinus: Domini, vos quamprimum quoddam festum edituri estis, quod multo pecuniae sumtu agitur. Solemnitas haec nec in Numinis cultum, nec in Sanctorum honorem celebratur; sed potius ex idololatriae genio in Daemonum obsequium renovatur. Pecuniam hanc mihi tribuite. Ego ipsam pauperibus ob Dei amorem dispertiar, quibus, quae necessaria sunt, dum heic morabuntur usque ad Sudarium, suppeditare nequeo. Tunc Romani protervis vocibus Venturino illudere coeperunt, dicentes ipsum insanâ stultiaque laborare. His dictis, nullâ temporis morâ exsurgentes, loco discesserunt, & Fratrem Venturinum solum ibi dimiserunt. Is postmodum in Sancti Johannis concionem habuit. Romani eum nullatenus audire volebant.

Ut

quale dièto ene. Quanno approssimò a morte, revocò lo errore di chi diceva, che l'Anime de Biati non veggono Dio de faccia. E disse, cha ciò havea dièto per disputa- zione fare.

A *Ut ipsum caperent, dolose perquirebant. Iam & desperatione percitus Venturinus Romanis maledixit, asseruitque se nunquam peiores Romanis homines vidisse. Nusquam amplius in publicum apparuit. Clam deinde abscessit, & extra Romam profectus fuit Avenionem. Pontifex summus potestate praedicandi Venturinum privavit. Per haec tempora fulmen e coelo irruit in Turrim Sancti Petri, & totam superiorem testudinem succendit. Campanas haud tetigit. Hoc etiam Anno obiit Papa Johannes, de quo supra mentionem fecimus. Ubi morti se proximum vidit, errorem detestatus est eorum, qui agebant, animos beatorum in coelis Deum facie non contemplari. Dixit enim, se id ipsum disceptandi causa asseruisse.*

B

C

CAPITOLO SETTIMO.

De Papa Benedetto. E de lo tetto de Santo Pietro de Roma, lo quale fo renovato.

COrrevano Anni Domini MCCCXXXIV. quanno fo creato Papa Benedetto. Fo oltramontano, Bascone, e fo Monaco Bianco de lo Ordene di Cistella de Santo Bernardo. Havea nome lo Cardenale Bianco, quanno fo eletto. La soa elezione fo più divina che umana, perchè li Cardenali li diero la boce per lo quarto. Ene per la più infima conitione. Hora tutti li Cardenali si concordavano in esso pe lo quarto. Si che tutti li habero per desperato. Ma poi le bocci fuoro tutte de lo bianco. Soa elezione fo divina, che la concordia de tutti fo, che fussi Papa, lo quale effere Papa eiafcuno se ammuti: l' habe per disperato. Quèffo habe nome lo Cardenale Bianco; e fo homo moito

cor-

G A P. VII.

De Papa Benedetto. De tetto Basilicae Sancti Petri Romae, quod renovatum fuit.

DEcurrebat Annus Domini Millestimus Trecentessimus Trigesimus Quartus, quum ad summum Pontificatum evelletus fuit Benedictus. Hic ultra montes editus, Vasco natione, Monachus ex albis fuit ex Ordine Cistercii Sancti Bernardi. Cardinalis Albus cognomine dicebatur, quum ad Papatum provelletus est. Cujus electio a divino nutu potius quam humana dispositione processit; nam Cardinalium quarta tantummodo pars in ipsum vota conferebat: quae conditio ceteris deterior est. Tunc ergo Cardinales pauci in eundem consentiebant, quare cuncti de ejus electionis consequitione desperabant. Demum vota omnium favorabilia in ipsum convenerunt. Illius autem electio divinitus accidit, nam cordi consensu omnes illum in Papam voluerunt. Ubi vero in Pontificem assumtus

corpulento, e grosso, e grasso, e roscio. La soa feura depenta stao in Santo Pietro dentro de la Chiesa sopra de la Porta majure de la nave majure. Questo Papa fo homo santissimo. Servao questa connizione, cha non voize mai despenzare ne li matrimonii, li quali se faco entro li parenti. Moito li dispiacea tali parentezze. Mai non li voize consentire. Anco fo homo moito scarzo. Era tenente de lo Tesauo de la Chiesa, e non sol mente de lo Tesauo, ma del Beneficio. Moito bene bolea bedere a chi lo deeva, e bolea bedere de que vita fossi, e boleala forte esaminare. Moiti ne esaminava effo medesimo. Non bolea ideote. Quando li beniva inanti alicuno Prelato indegno, ovvero ideota, de non convenevole fama, li tolleva parte de le Prebende, e sille presentava a li sofficienti e boni moito. Giva cercanno li boni Cherici sofficienti. Moito li onorava. E perchè ne trovava pochi, desfrenze le grazie a si, e non bolea procedere.

Denanti a questo Papa Benedetto venne uno Monaco di Santo Paulo de Roma (Frate Monozella avea nome) lo quale pe la morte de lo antecessore suo era eletto Abbate. Questo era homo. lo quale se delectava de gire pe Roma la notte, facenno le mattinate, sonanno lo Leguto, cha era bello sonatore e cantatore

Tom. VII.

de

A sumtus fuit, unusquisque prae stupore obmutuit, nam singuli de ejus electione antea spem abjecerant. Hic, ut innuimus, Cardinalis Albus cognominabatur, vir utique corpore obaesus tumens ac pinguis, & cute rubescens. Eiusdem imago adamussim picta visitur in Basilica Sancti Petri intus Ecclesiam supra portam maiorem majoris Navis Templi.

B Maxima sanctitate morum spectabilis fuit. In hac sententia si miter perstitit, ut scilicet conjugiorum inter affinitate sanguinis conjunctos contrahendorum dispensationes concedere numquam voluerit. Numquam ab istiusmodi matrimoniis abhorrebat, eisque, ut iniventur, haud unquam consensit. Vir summe parcus existit. In expendendo thesauro Ecclesiae parce procedebat. Nudum autem in erogando thesauro, sed & in conferendis Ecclesiasticis Beneficiis caute progrediebatur. Accurate eos, quibus Beneficia esset tributurus, dignoscere volebat, eorumque vitam & mores inspicere, ac diligenti examine subicere studebat. Multos ipse examinabat. Idiotas ac ignaros non promovebat. Si forte ad ejus conspectum venisset quispiam Praesul moribus inkompositus, aut illiteratus, vel boni nominis expers, Beneficiorum parte illum privabat, eamque melioribus ac dignioribus viris adjudicabat. Sedulo laudabiles Clericos, & habiliores inquirebat, eosque honoribus cumulabat. Verum quum paucos inveniret, a gratiarum largitione temperabat, & in ipsis dandis parcissime procedebat.

E Ad praesentiam hujus Benedicti Papae se contulit quidam Monachus Sancti Pauli Romae. Huic nomen erat Frater Monozella, qui post obitum praedecessoris sui in Abbatem illius Monasterii fuerat electus. Monachus iste Romanam Urbem noctu circumvagari delectabiliter amabat, matutina amantium carmina recitans, & musicale fidium in-

I i

ssu-

de ballate. E giva a le Corte, Nozze, e pe le Corte, e pe le Vigne a le calate. Così dico li Romani. Quanto ne potea essere tristo Santo Benedetto, quando lo suo Monaco ballava e saltava! Quando questo fo eletto, denanti a la Santitate de Papa Benedetto disse: *Santo Padre: io so' eletto de Santo Paolo de Roma.* Hora lo Papa fao tutte le conntioni di chi li vao denanti. Disse: *Sai cantare?* Respuse lo eletto. *Saccio.* Lo Papa: *Io dico, la Cantilena?* Disse lo eletto: *Le Canzoni scaccio.* Disse lo Papa. *Sai Sonare?* Disse lo eletto: *Saccio.* Disse lo Papa: *Io dico, se tu sai toccare li Organi e lo Leguto.* Respuse quello: *Troppo bene.* Allhora mutao favella lo Papa, e disse: *E' convenevole cosa a lo Abbate de lo venerabile Monastero de Santo Paulo l' essere buffone? Và pe li fatti toi.* Così torna co lo capo lavato. Questo Papa Benedetto reconfermao tutto lo prociesso, lo quale havea fatto lo antecessore suo contra a lo Bavaro.

Po' fece fornire tutto lo tetto de Santo Janni de Laterano, lo quale f' a la metà era discoperto. Po' fece renovare tutto lo tetto de Santo Pietro Maggiore de Roma de una opera nobbele e pulita. Currevano Anni Domini MCCCXLI. de lo Mele..... quando quella opera for-

nita

(a) *Odoricus Raynaldus in Annalib. Ecclesias. ad finem Anni Christi 1335. Opus tecti Sancti*

A *Arumentum digitis pulsans. Erat enim graciosus fidicen acque ac Osarum, quae saltando canuntur, modulator. Nobilium atria aulasque introibat. nuptiarum tripudiis intererat, & per aulas ac vineas ad calatas (ita enim loquuntur Romani) gradiebatur, hoc est ubi choreae agebantur. Proh qualem & quantum moerorem simul ac dolorem Sancto Patriarchae Benedicto afferebat Monachus ejus, quum saltabat & choreas dancebat! Itaque postquam creatus fuit Abbas, quum ad sanctissimum Papam Benedictum accessisset, cum ita alloquutus est: Sancte Pater: Ego electus sum Abbas Sancti Pauli Romae. At Penitifici innotescabant conditiones & mores illorum, qui ad conspectum ejus veniebant. Inquit igitur Papa: Canere didicisti ne? Respondit Electus: Novi utique. Addidit Pontifex: Cantilenam dicere volo. Reposuit Abbas: Cantilenas utique novi. Subiit Papa: Sonandine peritus es? Respondit Electus: Utique didici. Inquit Pontifex: Nosti ne organa & fides pulsare? Dixit Abbas: Per quam nimis & bene. Tunc Papa, immutato sermonis, ac vocis tono, subjunxit: Num Abbatem venerabilis Monasterii Sancti Pauli vagum scurram agere decet! Discede hinc, & redi ad propria. Hoc modo confusus & objurgatus ad suos remeavit Abbas. Ceterum Papa Benedictus de novo confirmavit inquisitionis acta, quae adversus Bavarum antecessor suus antea efformaverat.*

B

C

D

E

Postmodum decrevit ac effecit, ut univrsam tectum Ecclesiae Sancti Johannis de Laterano, quod usque ad medietatem intectum tunc usque manserat, perficeretur. Eainde totum tectum Basilicae Sancti Petri Majoris Romae, opere nobiliori & politiori renovari jussit. Currebat Annus Millefimus (a) Tercentesimus

mus

aita lo. Custao otanta milia Fiorini d'oro. Lo Capomastro de tutta l'opera habe nome Mastro Billo de Colonna, eccellentissimo falenname, lo quale fo de tanta eccellentia, che fave nanti dicere de ponto lo die e l' hora, ne la quale quello tetto fo in tutto fornito. E per sio sapere posava li travi vecchi, e tirava li nuovi suso aito, più prestamente, ehe se fussi un' ociello. Uno homo stava cavaicato ne lo capo uno uno airo ne lo airo. Io non voizera essere stato uno de quelli. Quando lo tetto vecchio se posava, fonce trovato uno esmesuratissimo trave de mirabile grossezza. Io lo vidi. Dieci piedi era gruosso: tutto era affasciato de funi per la moita antichitate. Pe la granne grossezza era tanto durato questo trave. Era de Abeto, como li atri. E fonce trovato scritto de lettere cavata così, quasi dica: *Questo ene de quelli travi, li quali puse in questo tetto lo bono Constantino.* Era antico, quanto che l' *Alleluja.* Questo trave ne fo posato, e dentro de esso fuoro trovate caverne e cupeine, fatte sì pe la antichitate, sì pe le fere, le quali haveano roficato, e fatta ventre havitatione. Cha se fuoro trovati dentro Sorci esmesuratissimi annidati, e fuoronce trovate vaire materie. E che pù ene, Goipi co li loro nidi. Chi lo vede, non lo potea credere. Questo nuobbele trave fo spezzato, e de esso fuoro fatte tavole necessarie per l'opera novella. E moiti ientili Romani ne habbero tavole da manicare.

A *mus Quadragesimus Primus, de mese... quum opus illud completum fuit. Oginta millibus Aureis constitit. Operi fabricarum Praefectus fuit Magister Baldus de Columna, praestantissimus Fabric lignarius. Is tali tantaque artis suae peritiâ excelluit, ut diem ac horam ipsam praenuntiavit, quibus totum illud ex omni parte completum proditurum erat. Baldus autem ope cognitionis suae expedit adeo ac celeriter trabes vetustas ad terram demittebat, & novas in altum attractas remittebat, ut ipsum volitanti avi meriud posses comparare. In exsequutione operis hujusce ita dispositi videbantur fabri, ut scilicet eorum unus ad unam trabis extremitatem, trabi ipsi in obequitantis modum impositus, consisteret, & ad alteram extremitatem alter similiter trabi insideret. Certe ego unus ex iisdem fabricis esse noluissem. Dum contignatio vetusti tecti ad solum deponeretur, ex trabibus una, mole enormissima & crassitudine admirabilis, inventa fuit. Illam ego oculis vidi. Decempedalis crassities ipsius trabis erat. Ubique circum funibus ligata & in fasciarum morem obvoluta cernebatur ob multam ejus vetustatem. Ex enormi crassitudine sua trabs eadem diuissime perduraverat. A liegna, uti ceterae trabes, erat. Epigraphe inscripta, literis in trabe excavatis, legebatur in hunc modum, ac si diceret: Haec est ex trabibus una, quas in hoc tecto laudabilis Constantinus apposuit. Pari antichitate trabs cum Alleluja certabatur. Postquam trabs haec in solo collocata fuit, intus ipsam repertae fuerunt cavernae, foramina, & antra, tunc propter temporum vetustatem, cum propter ferarum rabiem, quae lignum cor-*

Una

I i 2

rose-

Sancti Petri de Urbe, occurrente Septimo Pontificatus Benedicti XII. Anno, ex hac Inscriptione perfectum fuisse animadvertit: BENEDICTUS PAPA XII. THOLOSANUS FECIT FIERI DE NOVO TECTA HUIUS BASILICAE ANNO AB INCARNATIONE DOMINI MCCCXLI. MAGISTER PAULUS DE SENIS ME FECIT. Vide etiam Bonannum in Histor. Templi Vatican. Cap. IX.

Una maraviglia boglio contare. Per fare queſſo tetto fuoro adunati tutti li ſavii Maſtri, li quali havere ſi potiero dentro de Roma e fora. Intra li quali fo uno de li buoni de lo munno, lo quale hadde nome Nicola de Agniletto de Vetralla. Queſſo ſtava fuſo in uno Arcotrave a lavorare. Lo trave era puoſto ſù ne lo muro aito. Con una ſecure in mano faceva queſſo Maſtro lavorieri, lo quale biſognava. Lo Maſtro ſtava in piedi. Forze lo trave non ſtava uguale: anche ſtava pendente. Lo peſo era granne. Lo trave sbinchiao, e nello sbinchiare allaricao, e ne lo allaricare ſe moſſe de luogo e revoltoſe. Poco fo, cha lo Maſtro non cadè a terra. Deo uno adatto ſaito, e remaſe puro in piedi. Granne paura habe lo Maſtro de cadere a terra eſſo co lo trave. Ella ſoa paura non poteo naſconnere, cha ſubbetamente la metà de la varva le diventao canuta. Speſſe voite da poi ſe la radeva. Speſſo dicea, cha quella canitezza fo per paura che hadde, cha non veniſſe a balle eſſo co lo trave. Lo ſomigliante avvenne a Corradino Re. Da poi che fo ſconſitto a la vittoria, e preſo ad Aſtura, lo Re Carlo li fece tagliare la teſta.

Soi

A roferant, & intra eam trabem ſpecus ſuos & domicilia ſibi paraverant. Et ſane mures immanes in nidis ibi conſiſtentes deprehenſi fuerunt, ubi etiam rerum aliarum illatarum diverſa genera reperta fuere. Quod vero admirabilius eſt, martes nidos ſuos ibi poſuerant. Qui haec viderunt propriis oculis, aegre ſere credebant. Haec autem nobilis trabs
B fracta ac diſciſſa fuit, ex qua tabulae opificio novo neceſſariae fabrefactae fuerunt. Quamplures nobiles Romani ex eadem trabe tabulas ad menſarum uſum aptiſſimas extraxerunt.

Mirum interim enarrare mihi lubet. Ut iſtius tecti opus conficeretur, coadunati convenerunt cuncti peritiores Artifices, qui intus & extra Urbem Romae inveniri potuerunt. Inter eos unus ex
C melioribus orbis exſtitit, cui nomen erat Nicolaus Angeletti de Foro Caſſii. Nicolaus ſupra Epithilium quoddam conſiſtebat ac operabatur. Trabs quaedam in extrema parte altitudinis muri erat impoſita. Faber ipſe cum ſecuri in manu opportunum opus exercebat. Pedibus erectus ille ſupra ſtabat. Forte trabs eadem inaequaliter ſe habebat, quin etiam ex parte pendebat. Trabis pondus ingens erat. Trabs interim quaſſata eſt, & dum quaſſaretur, obliquata ac luxata fuit. Quumque luxaretur ac diſtortuereſceretur, loco dimota eſt, & ſe ſe in alterum latus convertit. Parum abſuit, quin Nicolaus ad terram caderet. At ipſe ſalvo opportune facto adjutus, pedibus erectus remanſit. Vehementer
E expavit, timens ne ad imum ſolum una cum trabe prorueret. Neque timore ſuum celare potuit, nam protinus dimidium barbae eius incanuit. Saepius peſtmodum barbam radebat. Saepe dicebat, canitiem illam ſibi obveniſſe ob metum, quem conceperat, ne deorſum ad terram una cum trabe praeceps decideret. Id ipſum Conradino Regi contigit. Haec

pro-

Soi capelli erano tanto belli, che quando crullava la testa, pareva che fili de auro se moveffino attorno ad una colonna de ariento. In quella notte la quale demorao in prelone, li capelli, che auro fuoro, diventaro canuti. La dimane, quando fo decollato, moito pareva mutato de biondo in canuto. E questa mutazione fo in una notte. Aicuno me poterà addomannare, perchè la paura fao la canutezza. In questo response Avicenna e dice, che quando l' homo stao in loco moito aito, tutta la vertute se reduce a confortare la vertute animale de lo cerebro, che non..... E perciò le membra tremanno percosse, denudano da la vertute reggitiva. Così in simile caso lo calore de la circonferentia vao a lo speffo de miezo pe salvarese, e la cotica se denuda de suo vigore in tal modo, che li peli non se cape la soa tentura. E segno de ciò ene, che sente homo quella parte formicolare. E questo moito incontra a quelli, li quali ufano per mare. Anche addomannareo aicuno, perchè questo fo canuto più che l' uno lato che dall' airo. Che io dico, che quello movimento fo subito in quella parte, che fo più prefso a lo pericolo, quella recepeo la impressione; l' aitra fo più desposta ad salute, perciò non fo canuta.

A profigato post victoriam, quam obtinuerat, captoque ad arcem Asturæ, Carolus Rex caput amputare fecit. Tanta autem fuit Conradino capillorum venustas, ut quum caput dimoveret, aurea filamenta circum argenteam columnam moveri viderentur. Itaque nocte illa, qua in carcere inclusus necem suam expectavit, capilli Conradini, qui jam antea velut aurum splenduerant, in canos inmutati fuerunt. Subsequenti propterea crastina die, qua securi percussus obiit, crinis de flavo in canum conversus nimium apparuit. Hæc inmutatio una nocte evenit. Fortasse aliquis me interrogabit, quomodo ex timore canities oboriatur. Avicenna (a) respondens ait, hominis in loco perquam alto stantis virtutem omnem animale[m] se se reducere ad roborandos animales spiritus cerebri, quod baud..... Quamobrem percussa membra contremiscunt, & regimine virtutis ac robore destituuntur. Similiter in pari casu calor circumferentiae ad spissitudinem in centro unitur, ut salvetur, ex quo cutis tunc vigore proprio ac pristino ita denudatur, ut pili amplius non imbibantur infectione sua. In cujus rei indicium homo partem illam corporis herpete vellicari sibi experitur. Id frequentius illis accidit, qui mare navigant. Præterea si quis me percontetur, cur Nicolaus faber in una potius quàm in altera parte barbae canus effectus fuerit, respondebo, motum illum in ea parte subito fuisse, quae periculo proximior existit. Ob id pars eadem corporis impressionem ejusmodi suscepit. Pars altera, quae plus a periculo absuit, canitiem evasit.

CA-

CAP.

(a) Consule, si lubet, Avicennam in Fen.^a Secundâ Tertii Canonis de Passionibus Nervorum, Capitul. XI. ejusque Expositores Gentilem de Fulgino, & Jacobum de Partibus de eâ re differentes.

² Fen Arabicè est Doctrina.

CAPITOLO OTTAVO.

De la Cometa, la quale apparze ne le parti de Lommardia. E de la abbassazione di Mssore Mustino Tyranno per li Venetiani.

Correivano Anni Domini MCCC. XXXVII. de lo mese de Agosto. Apparze ne la parte de Lommardia una Cometa moito resplendente e bella. Durao dii tre. In airo poi despierze. Quessa Cometa pareva che fussi una Stella lucentissima più de le altre, & estenneva dereto a se una coma destinta pezuta a muodo de una spata, e pendea la ponta sopra de Verona. Quessa Cometa stava da uno de li lati. Non giva nè sù nè giù, ma ritta se steneva. como fussi una fiamma de foco. Moito commosse la gente ad ammirazione, que bolea dicere quessa novitate. Dice Aristotele ne la Meteora, cha quessa non ene vera stella. Anche ene una esalazione fatta ne la fourana parte de lo airo, e faose de materia humida e caida, la quale sale su, e accendese, e dura tanto, quanto la materia donne se fao. Anche dice, che questo mai non appare, che non significhi novitati grandi, specialmente sopra li Principi de la terra, e commotione di Reiami, e morte e caduta di potenti. In bona se', che così fo. Che como quessa desparze, così pe la Lommardia se deffete la novella, che Padova fo perduta, e se la habero Venetiani, e pre-

C A P. VIII.

De Comete, qui visus est in partibus Lombardiae. De depreffione Domino Mastino Tyranno a Venetis irrogata.

Currente Anno Domini Millesimo Trecentesimo Trigesimo Septimo, mense Augusto, apparuit in partibus Lombardiae Cometes admodum lucidus ac visu delectabilis. Triduo perduravit. Quarto die ab intuentium oculis se subtraxit. Cometes iste ceu splendidissima ceterarum stella videbatur, & post se ipsum comam quamdam minutis frustulis lucidis distinctam in ensis modum pertrahens extendebat. Cuspis comae supra Civitatem Veronae pendebat. Cometes idem in uno ex lateribus consistebat, nec sursum nec deorsum inclinans procedebat, sed rectâ protendebatur, ac si ignea flamma esset. Tunc Populi in admirationem illius admodum pertracti commovebantur, perquirentes, quidnam novitas illa portenderet. In Meteorologicis edocet Aristoteles (a), Cometem haud verum sidus esse. Nam ad superiorem aëris regionem attollitur exhalatio, quae ex materia partim humidâ partim calidâ componitur, & in alium erigitur, accenditurque ac tamdiu perdurat, quamdiu materia, ex qua formatur, subsistit. Insuper dicit Aristoteles, Cometas nunquam apparere, quin ingentes novitates praesentificent, praesertim in orbis Principibus, puta regnorum commotiones, mortes, ac dejectiones Potentium. Rerum id contigit. Nam ut Cometes iste e-

(a) Aristoteles Lib. I. Meteorologicor. Cap. VI. postquam philosophorum de Cometis opinioniones aliquot retulit, & ea eundem solutiones proposuit, hanc denique rationem adfert, ut Cometes non esse vera sidera evincat: Insuper & ratione hoc ipsum patet. Nam stellae tametsi majores minoresque apparent, attamen per se individuae videntur esse. Ut ieiunetur si indivisibiles essent, suo contactu in magnitudinem haud quaquam majorem redderent, sic etiam quum indivisibiles non sint, sed appareant, suo coitu & concursu nihilo majorem praesentere molem videbuntur.

e prefero dentro Miffore Alberto de la Scala de Verona, e fo mandato in Venezia in prefione. Anche fequitao la deftruzione e la ruina di Miffore Maffino de la Scala, lo quale fo tanto potente e Tiranno, che fe voize fare Rege de corona. E poi perdio onne cofa, e venne a convevole ftato. La quale novità fo per queffa via.

Co la morte di Miffore Cane de la Scala rimafe uno fio Nipote. Maffino habe nome. Queffo Miffore Maffino fo de li maiuri Tiranni de Lombardia. Quello che più Cittate habe, più potentia, più Caffella, più Communanze, più grania. Habe Verona, Vicenza, Trevisi, Padova, Civitale, Crema, Brefcia, Reggio, Parma. In Toscana habe Lucca, la Lunifciana. Di quinnici groffe Cittate fo Signore. Parma venne a forza de guerra. Mentre che foa hofte fe poftava sopra aicuna Cittate, dirizzavale sopra quaranta Trabocchi. Mai non fe partiva, finente che non era Signore. Voleva effere Signore sì pe forza sì per amore. Po' mife piede in Toscana. Habe Lucca, e ingannao Fiorentini, donne Fiorentini li ordinzo quella ruina, la quale li benne de sopra. Po' menacciava di volere Ferrara, e Bologna. Una cofa faceva a li Nuobbeli, li quali li daevano le Cittati; cha li tenea con feco, e dava loro granne protezione. Moiti erano li Baroni, moiti erano li follati da piede e da cavallo, moiti li buffoni, moiti foi bifalconi, palafreni, pontani, defrieri da gioftra. Granne era lo armecare. Vedefi levare capucci de capo: vedefi Todifchi iachinare. Conviti efmefurati.

Troma-

A *vanuit, per Lombardiam illico fama concurre, Patavinam Urbem captam fuisse, eaque potitos Venetos, qui intra Civitatem quum captivum fecissent Dominum Albertum de Scala de Verona, eundem Venetias ad carceres miserunt. Item successit destructio ac ruina Domini Mastini de Scala, qui Tyrannus adeo potens fuit, ut in Regem coronari voluerit. Is postmodum omnia fere amisit, & ad humiliorem conditionis gradum redactus est. Mastini casus in hunc modum evenit.*

B *Post obitum Domini Canis de Scala superfuit ejus Nepos, cui nomen Mastinus fuit. Hic Dominus Mastinus, unus ex majoribus Lombardiae Tyrannis, multas Urbes possedit, plura Castra, & plura Communia rexit, multaque potentia ac magnificentia exiit. Veronam, Vicentiam, Tarvisum, Patavium, Bellunum, Cremam, Brixiam, Regium, & Parmam, dominio suo subiectas habuit. In Tuscia Lucam, & Lunensens agrum tenuit. Quindecim amplis Civitatibus dominatione sua praefuit. Parmam armorum & bellorum vi sibi subegit. Quum exercitus ejus adversus aliquam Urbem castra locabat, Civitatem ipsam quadraginta Catapultis seu Trabuchis impetebat. Ab incepto manum numquam retraheret, quousque urbis dominium obtineret, volentibus aut nolentibus civibus. Exinde in Tusciam ingressus, Lucam sibi conquistavit, & Florentinos decepit, qui postmodum ruinam, qua Mastinus oppressus ab alto potentiae suae decidit, eidem moliti sunt. Postea Ferrariae ac Bononiae Civitates imperio suo subdere minabatur. Id non illaudabile agebat; Nobiles vivos, qui urbes ipsi ultro subiciebant, secum tenebat, & magna protectione fovebat. Multi Dynastae in ejus famulatio, multi pedites ac milites in exercitu, multi scurrae domi, multi falconum custodes,*

aga-

Tromme e ceramelle, cornamuse e naccare sonare. Vedesi tributi benire: muli con some scaricare. Giostre, e lo mii e bello armecare. Cantare, danzare, saltare. Onne bello e doice delecto fare. Drappi Franceschi, Tartareschi..... velluti 'ntagliare, panni laorati, smaitati, naorati portare.

Quando questo Signore cavalcava, tutta Verona crullava. Quando menacciava, tutta la Lommaria tremava. Infra le altre magnificentie se se racconta, che ottanta raglieri de credenza habe una volta, che volte pranzare in camera. E onne tagliero habe uno deschetto, che habe doi Baroni. Giudici, Miedici, Literati, Virtuosi de onne conitione, avea provisione in soa Terra. La soa fama sonava in Corte de Roma. Non haio simile in Italia. Hora se magnifica Maffiore Mastino. E conzideranno essere tanto potente, gloriavase non cognoscere fragilitate humano. Quando se vide in tanta grandezza e aiteria, fece fare Palazza, como se vede, in Verona. E pe fare le fonnamenta, guastao Chiesa (Santo Salvato' habe nome.) Mai bene no li prese. Da puoi comenzo a disprezzare li Tiranni de Lommaria. Non curava de gire a parlamiento con essi. Puoi fece fare una Corona, tutta adornata de perne, z ffriri, balai, robini, smarale, valore de Fiorini

A agasones, milites praetoriani, multique ad hastiludia equi Mastino fuerunt. Frequenter confistorum proeliorum spectacula exhibebas. Vidisses tunc in Mastini obsequium omnes capita cucullis denudare, Germanosque Mastinum humiliter salutare. In opiparis ac lautissimis conviviiis tubas, fistulas, tibias, tympana concrepare audivisses. Tributa ac vectigalia ad Mastinum mitti, mulosque sarcinas deponere conspexisses. Hastiludentes buc illucque delectabiliter decurrebant. Cantus, choreae, saltationes heic & illic agebantur. Jucunda ac dulcia oblectamenta proponebantur. Gallicae & Tartaricae telae..... serica villosa incidabantur. Panni sabrefacti, & ornamenta enchausto obducta ac deaurata deferantur.

C Quum Dominus Mastinus obequitabat, tota Veronensis Urbs pertimescebat. Quum minabatur, tota Lombardia contremiscebat. Prae ceteris ejus magnificentis haec enarratur. Quadam die Mastinus octoginta quadra ab abaco tunc habuit, quum in cubiculo suo prandere voluit. At quaelibet quadra unam mensulam habuit, ad quam duo Dynastae assidebant. Judices, Medici, Literati, & Sapientes viri cujuslibet conditionis in ejus Urbe stipendia recipiebant. Mastini fama in Romana Curia resonabat. Nullus in Italia par ei habebatur. Nunc extollitur Domini Mastini magnificentia. Is se adeo potentem considerans gloriabatur, se non cognoscere, quid esset humanarum rerum imbecillitas. Quum ad talem tantumque splendorem ac potentiam se proectum vidit, Palatia construi iussit, qualia cernuntur in Civitate Verona. Ut aedium fundamenta jacerentur, Ecclesiam Sancti Salvatoris destruxit. Id male postmodum Mastino cessit. Deinde ceteros Lombardiae Tyrannos contemnere coepit. Ad eorum comitia convenire non curabat. *DEMIUS*

rini venti milia. Questa Corona fece fare, perchè habe intentione de farse incoronare Re de Lommaridia, e de fresco. La fece de fatto per innultria e pe sagacitate de suo pietto, e pe dare a intennere, che pe sienno de anni havea guadagnato suo Reame. Quando questo habe fatto, l'animo de li Tiranni de Lommaridia fuoro forte turvati. Bene penzaro via de non essere subietti a loro paro. Questo Miffiore Mastino fo Cavalieri de lo Bavaro, e fo homo assai savio de testa: iusto Signore. Pe tutto lo suo Renno givase sicuro con aoro in mano. Granne iustitia facea. Fo homo bruno, peloso, varvuto, con uno grannissimo ventre. Mastro de verra. Cinquanta palafreni havea de soa casa. Onne dì mutava roba. Doi milia Cavalieri cavaicavano con esso, quando cavaicava. Doi milia fanti da pede armati, eletti, co le spate in mano, givanoli intorno. E soa perzona, mentre che sequitao la vertute, crebbe. Poi che in supervia comenzao a corromperse de lussuria, forte diventao lussurioso. Che avesse detoperate cinquanta polzelle in una Quatraiesima, se avantao. Questi vitii lo fecero cadere da suo ornato stato. Po' manicava la carne lo Venerdì e lo Sabato, e la Quatraiesima. Non curava de scommuniatione. Lo muodo che cadè de soa aitezza, fo questo.

Havea uno suo frate, lo quale havea nome Miffiore Alberto. Fo man-
Tom. VII. nato

A Coronam margaritis, sapphyris, balais, pyropis, & smaragdus prius ornatum, viginti millium Aureorum pretio constantem, fabreferi iussit. Istiusmodi Coronam extruxit, quod sibi in animo esset in Regem Lombardiae prorebi, & quamprimum. Et sane Coronam hanc ex ingenio & sagacitate animi sui fecit, ut omnibus persuaderet, se prudentiam ac actatis beneficio Regnum sibi comparavisse. Quum haec omnia perfecisset Mastinus, Tyrannorum Lombardorum animi vehementer perturbati suere. Modos igitur excogitare coeperunt, quibus Tyranno pari minime subderentur. Ceterum Dominus Mastinus fuit Miles a Ludovico Bavaro constitutus, vir utique multae prudentiae & aequitatis. Sub cuius imperio per universum Regnum suum quilibet tutissimus cum auro prae manibus incedebat. Jus & iustitiam promte reddebat, & exacte exercebat. Vultu nigricabat, pilosus, & barbatus, ventre tumescebat. Bellicae artis peritissimus, quinquaginta gradarios equos domi suae nutrebat. Quotidie vestimenta immutabat. Duo millia equitum, quum eques procedebat, Mastinum comitabantur. Duo millia pedum armatorum electorum, denudatos enses manibus gestantium, cum circumstipabant. Dum virtutibus adhaesit, famam & potentiam crevit. Postquam in superbiam abreptus est, & in luxuriam declinavit, luxuriosus vitiosusque admodum coepit esse. Quinquaginta virgines in una Quadragesima stuprasset, impudenter gloriabatur. Haec scelera Mastinum ab excelso fastigio dejecerunt. Ab esu carnis vetito diebus Veneris & Sabbati, & Quadragesimali tempore minime abstinuit. Anathemata Ecclesiastica nihil pendebat. Modum, quo ex altitudine sua decidit, interim audi.

Mastino frater fuit, Dominus Albertus nomine. Is ad regimen Patavii transmissus

nato a reiere Padova. Chello man-
 nao a muodo reale. Conti, Baroni,
 follati, & aitra moita iente habe con
 seco. Bellissima fo soa compagna.
 Questo Missore Alberto tenea queffa
 via. Entrava ne le Monasteria de le
 donne religiose. Demoravace tre o
 quatro dii. Po' visitava lo aitra. Do-
 unqua era una bella Monaca, deto-
 perava. Po' ufava paravole laide sem-
 pre e datoperose. Missore Marsilio
 da Carrara, e Missore Ubertiello da
 Carrara, erano li maiuri de Padova;
 quelli, li quali li haveano dato la
 Signoria. E soi parienti erano. Quef-
 so Missore Ubertiello havea una soa
 bella donna. Per tutta die, per tut-
 te hore non finava Missore Alberto
 de spacciare e dicere: *O Missore U-*
bertiello, manuca bene, cba te haio fat-
to Re doi voite queffa notte. Mai non
 finava. Ad onne tratto queffo dice-
 va. Missore Ubertiello rideva. Co-
 lo rifo se la passava. Lo ridere non
 dessegnava. Missore Alberto havea
 con seco una Compagnia desordena-
 ta: iente valorosa e sboccata. Ciar-
 lioni non vardavano que se faceffino
 e diceffino. Li simiglianti costumi
 conveniva che aveffi lo Signore. Ho-
 ra continua Missore Alberto lo de-
 sordenato favellare, e non se ne sà
 remanere. Tuttavia dice a Missore
 Ubertiello: *Tre voite te haio fatto co-*
coro in queffa notte. Queffa vellania
 dicere non lassava nè per soa genti-
 lezza, nè per soa honoranza de la
 consorte, nè pe parentele, nè pe be-
 ne volere, ne per honestate, nè per
 alcuna via. Missore Ubertiello de
 ciò creppava. Più non potea sostenere.

A *missus ivit, regali pompâ & famulatio*
sociatus. Comites, Dynastas, milites,
aliosque permultos habuit in comitroa,
quae quidem pulcherrima fuit. Porro
praedictus Dominus Albertus, quum Pa-
tavii fuit, malum hunc morem tenuit.
Monasteria Virginum Deo dicatarum in-
troibat. In illis triduo aut quadriuo
moram erabebat. Exinde ad alia Mo-
 B *nasteria se conferebat. Uicunquae ele-*
gans & venusta Monialis aliqua erat,
Albertus eâ inhoneste utebatur. Ad
haec, turpia verba passim adhibere con-
suevit. Dominus Marsilius de Carrar-
ia, & Dominus Ubertinus de Carrar-
ia, inter praecipuos Proceres Urbis Pa-
tavinae, Scaligero dominationem Civi-
 C *tatis tradiderant, & eidem affinitate*
conjugebantur. Domino Ubertino uxor
specie satis decora erat. Quotidie ac fe-
ve per omnes horas non cessabat Domi-
nus Albertus jaclanter dicere: O Do-
mine Ubertine, manduca bene. Ego
enim te Regem hac nocte bis effeci.
Nunquam ab his dicendis temperabat.
Dominus Ubertinus ridebat, & videndo
 D *dissimulabat. Ubertini visus dolorem ani-*
mi contegebat. Dominus Albertus socios
secum ducebat moribus incompotios, au-
daces, & linguâ effraenes. Inaniter ver-
ba effutientes, quid facerent, quidve
dicerent, nullatenus perpendebant. Non
dissimilium morum esse eorum dominum
opus cerse erat. Hinc prosequitur Domi-
nus Albertus immoderanter & invere-
 E *cunde turpia verba funditare, nec se se*
cobibere valet. Adhuc Domino Ubertino
dicir: Ter hac nocte cornutum te
feci. Nullus urbanitatis intuitus, nul-
lus uxori nobili debitus honor, nulla
affinitatis ratio, nulla amicitiae recor-
datio, nulla vis honestatis, nullumque
aliud modestiae argumentum, Albertum
ipsum retrahabant, quin Ubertino inju-
riofum ejusmodi opprobrium repeteret.
Dominus Ubertinus animo prae rabie
 di-

Marsilio fo uno savio Cavalieri, e moito scaitrito e secreto. De coipo cavaicao a Verona e parlao con Missore Mastino. E deoli ad intennere, che potea essere lo più granne homo, che fuffi mai ne la contrada. E che potea domare lo rogoglio e le grannezze de' Venetiani. E deoli lo muodo e l'ordene pe questa via: *Missore Mastino; tu bai ne lo terreno de Padova una Villa, la quale se dice Bovolenta. Questa Bovolenta se deservene ne le paludi de canto la marina. Antiquamente se stavano s' là, e faceva se lo Sale. Tu homo granne se fai la Sale in chio terreno, nullo te poterao vetare la toa rascione. Quando li Veneziani vederaco, che tu farai lo Sale, o vero te farao tributo de moita moneta, ovvero loro Sale non tanto valeraco. E quella moneta, la quale hao la Cammora de' Venetiani pe lo Sale, l'averai, donne sarai maiore a lo doppio, e li poveri Venetiani verraco a la vostra mercede. Anco in toa scusa manna là una ammassiata, dicenno, che questo non l'haranno i Veneziani per igniuria. Conciosta cosa che voi usate vostra rascione nettamente, e non volite perdere le rascioni de lo Padovano. Non esforzate alcuno. Ne lo loco usato volite fare lo Sale in vostro terreno, per avere la Dogana, e de granne pecunia pe le spese, le quali occorreranno pe li sollati & altre grannezze fare. Questo uosso mise in canna Missore Marsilio a Missore Mastino. Cresce lo Tiranno a li fallaci detti, credennosi volare più alto, che Dio no li consentiva. Allhora incontinente commanna, che ne la Villa de Bovolenta canto la marina a li Starni fosse fatto uno bello Castiello de lenname, lo quale diligentemente fosse vardiato pe vardie*

A *disrumpebatur. Non amplius poterat tolerare.*

B *Marsilius fuit prudens Miles, astutus admodum, & silentii tenax, ac dissimulandi peritus. Veronam illico eques se contulit, ubi cum Domino Mastino colloquutus est. Itaque Scaligero persuadere cepit, eum evadere posse sublimiorem ac potentiorum ceteris omnibus, qui in regionibus illis tunc viverent, & audaciam ac imperium Venetorum posse domari. Medum ac ordinem, quibus voti compos efficeretur, his verbis aperuit Marsilius dicens: Domine Mastine; Tu in agro Patavino Villiam, quae Bovolenta nuncupatur, modò possides. Bovolenta ad paludes juxta maritimam extenditur. Antiquitus paludes usque ad eum locum protendebantur, ibique Sal conficiebatur. Dives ac magnus eris, si in illa regionis parte Salem efformari jufferis. Nemo te a jure tuo exercendo poterit impedire. Quum Veneti videbunt, te Salem fabricare, vel multi aeris tributum tibi impendent, vel non tanti eorum Sal valebit. Pecuniae obventionem, quam nunc Venetorum acarium ex Salis confectioe percipit, tu ipse tuam facies, ex qua duplo ditior eris. Depressi autem Veneti ad te supplices accedent. Ceterum ut omnem culpam a te dimoveas, legationem Venetis mitte. Referant Legati tui, te existimare, hoc, quod de Sale feceris, nullatenus aegre vel ad injuriam Venetos habituros esse. Quum tu jure tuo sincere utaris, nec a juribus in Patavina ditioe, quae tenes, cadere velis, & nemini ob id vim irroges. In consueto loco significant Legati te Salem fabricaturum esse, ut tellonii vestigial consequaris, & necessitati multi aeris consulas, quod tibi pro conscribendis militibus, a-*

D

E

K l 2

lii.

die de li Salinari. E fece fare la fila, e mise li operarii. E liberamente fo comenzato a fare lo Sale bello e affai buono de lo munno. Como l'opera pretiosa veniva, li fatti givano de ponto. Intanto, como ordinato era, gionze a Venetia Miffore Marfilio, informato de lo fatto, e gio per Ammasciatore, como avea domannato. Fo denanti a lo Duca & a li Maiurenti, e disse quella ammasciata. In quelle paravole male mutao li ponti, cha li fece sonare de airo fuono, e deoli aitra sententia, e disse: *Signori Veneziani: Miffore Mastino intenne de fare lo Sale ne lo suo terreno per havere quella pecunia, la quale voi avete, e sorvela de mano pe signoriarve, e per abbassare le vostre Saline. Se queste perdetes, non sete cobelle. Lo frutto de la Cammora de Venetia è lo Sale. Moito bene operate in que' locchi i fatti vostri.* Più non disse. Affai habe fatto e detto, che habe accefo lo fuoco tra' Veneziani e Miffore Mastino.

Allhora Veneziani fecero fare una ammasciata pretiosa e moito adorna. Dodici Maiurenti de Venetia fuoro gran-

A. liisque magnis rebus agendis erogari continget. *Os istud Dominus Marsilius in gulam injecit Domino Mastino. Fidem habuit Tyrannus fallacibus his dictis, crediditque se alius fore volaturum, quam quod Deo placebat. Tunc protinus jussit Mastinus, ut in Villa Buvolentae secus maritimam ad Starna construeretur ligneum condescens Castrum, quod diligenter custodiretur ad praesidium opificum Salis. Necessariarum arearum ad Salis opus serie praedisposita, operarios constituit. Quamobrem tunc libere Salis purioris & melioris quam alibi fabrica incepta fuit. Igitur opere hoc utilissimo prospere succedente, cetera egregie ac ordinate procedebant. Interim, quemadmodum fuerat praestitutum, Venetias concessit Dominus Marsilius, facti totius conscius, qui ad eandem Urbem cum Mastini Legatus, ut petierat, pervexit. Ducem & Primores Reipublicae adivit, quibus legationem suam retulit. At verbis jam antea cum Mastino conceptis puncta pausaque immutavit, adeo ut contrario sono eadem protulerit, ipsisque diversum sensum dedert, dicens: Domini Veneti; Dominus Mastinus in ditione sua Sale fabricare decrevit, ut pecuniam illam, quam vos ex Sale percipitis, consequatur. E vestris manibus Salis constructionem ideo vult rapere, ut vobis dominari possit, utque imminuat Salinas vestras. Si has amittitis, nihil estis. Ex Sale Aerarium Venetiarum proventus multos habet, & ex Salis redditibus, quem in locis illis efformatis, plurimum utilitatis negotiis vestris obvenit. Plura haud dixit. Per haec enim satis adeo egis dixitque, ut ignem illico inter Venetos & Dominum Mastinum excitaris.*

B. quod diligenter custodiretur ad praesidium opificum Salis. Necessariarum arearum ad Salis opus serie praedisposita, operarios constituit. Quamobrem tunc libere Salis purioris & melioris quam alibi fabrica incepta fuit. Igitur opere hoc utilissimo prospere succedente, cetera egregie ac ordinate procedebant. Interim, quemadmodum fuerat praestitutum, Venetias concessit Dominus Marsilius, facti totius conscius, qui ad eandem Urbem cum Mastini Legatus, ut petierat, pervexit. Ducem & Primores Reipublicae adivit, quibus legationem suam retulit. At verbis jam antea cum Mastino conceptis puncta pausaque immutavit, adeo ut contrario sono eadem protulerit, ipsisque diversum sensum dedert, dicens: Domini Veneti; Dominus Mastinus in ditione sua Sale fabricare decrevit, ut pecuniam illam, quam vos ex Sale percipitis, consequatur. E vestris manibus Salis constructionem ideo vult rapere, ut vobis dominari possit, utque imminuat Salinas vestras. Si has amittitis, nihil estis. Ex Sale Aerarium Venetiarum proventus multos habet, & ex Salis redditibus, quem in locis illis efformatis, plurimum utilitatis negotiis vestris obvenit. Plura haud dixit. Per haec enim satis adeo egis dixitque, ut ignem illico inter Venetos & Dominum Mastinum excitaris.

C. Venetias concessit Dominus Marsilius, facti totius conscius, qui ad eandem Urbem cum Mastini Legatus, ut petierat, pervexit. Ducem & Primores Reipublicae adivit, quibus legationem suam retulit. At verbis jam antea cum Mastino conceptis puncta pausaque immutavit, adeo ut contrario sono eadem protulerit, ipsisque diversum sensum dedert, dicens: Domini Veneti; Dominus Mastinus in ditione sua Sale fabricare decrevit, ut pecuniam illam, quam vos ex Sale percipitis, consequatur. E vestris manibus Salis constructionem ideo vult rapere, ut vobis dominari possit, utque imminuat Salinas vestras. Si has amittitis, nihil estis. Ex Sale Aerarium Venetiarum proventus multos habet, & ex Salis redditibus, quem in locis illis efformatis, plurimum utilitatis negotiis vestris obvenit. Plura haud dixit. Per haec enim satis adeo egis dixitque, ut ignem illico inter Venetos & Dominum Mastinum excitaris.

D. Domini Veneti; Dominus Mastinus in ditione sua Sale fabricare decrevit, ut pecuniam illam, quam vos ex Sale percipitis, consequatur. E vestris manibus Salis constructionem ideo vult rapere, ut vobis dominari possit, utque imminuat Salinas vestras. Si has amittitis, nihil estis. Ex Sale Aerarium Venetiarum proventus multos habet, & ex Salis redditibus, quem in locis illis efformatis, plurimum utilitatis negotiis vestris obvenit. Plura haud dixit. Per haec enim satis adeo egis dixitque, ut ignem illico inter Venetos & Dominum Mastinum excitaris.

E. Plura haud dixit. Per haec enim satis adeo egis dixitque, ut ignem illico inter Venetos & Dominum Mastinum excitaris.

Tunc Veneti legationem splendidam ac ornatissimam pavarunt. Duodecim ex Primoribus Venetiarum electi fuere, amplif-

grannissimi mercatanti e ricchissime perzone, savii e discreti, tutti vestiti de una roba, panni devisati di scarlatti e di velluti verdi, & altri lavorieri, forrati de Vari, moito affettati. La gonnella era longa fi' a li piedi. La guarnaccia corta fi' a mieza gamma. Il giubbone corto fi' a lo ienuocchio. Le capucchie con piccoli pizzi. In capo la capella. De sera de sotto, apistigliati de pistiglioni de ariento naorati. Correie smaitate in centa. Bene pargo ornati de straniera devisanza. Con donzelli affai & aitra famiglia passano lo mare, e in terra ferma montano in loro piccoli palafrenotti, e vengono a Verona. Viengo trottanno lo uno dereto, a lo aitro, como fuffino Miedici. Moita iente loro traffe a bedere. Granne meraviglia se fao homo de così nova devisanza. Parevate de bedere lo ioco de Testaccio de Roma. Quando li Ammasciatori fuoro entrati in Verona, tutta Verona curze a bederli. Così li guardava homo fitto, como foffino Lopi. E questo perchè lo avito loro era moito devisato da lo avito de li Cortisciani. Imperciocchè questi portavano cote de nuobbeli panni, stretti a la Catalana, forrate de frigolane e di sine de sopra: Cappe Alamanne forrate de Vari: Capucci a le gote con fressi de aoro intorno a le spalle: Correie in centa, con spranche de ariento inaorato: in piedi le caize. Moito vanno destri pe la Sala. Moito cavaicano i detti pe la Cittate. Puoi se ne giro li dodici Ammasciatori denanti a Missore Mastino. Naturalmente la favella de' Venetiani è regogliosa. Senza humanitate parlaro a Missore Mastino così: *Lo Communo de Venezia te prega, che tu non vuobii perdere Venezia pe lo Sale; e non vuobii fare quel-*

A plissimi mercatores, opulentissimi viri, homines utique prudentes, providique, ac omnes consimili indumento contexti, pannis nimirum coccineis, & serico villosi coloris viridis, aliisque artefactis ornamentis, Variorum pellibus subsutis, & corpori admodum accommodatis. Cyclas ad pedes usque protendebatur. Toga ad medietatem cruris usque extendebatur. Tunica decurtata usque ad genus porrigebatur. Cuculli tenuibus pinnulis circumfusus ornabantur. Capite pileos gestabant. Sericâ telâ subsutae vestes erant, globulis argenteis inauratis distinctae. Cingulis enchausso ebdactis cingebantur. Certe indumentis exotici peregrinique cultus induci videbantur. Plurimum adolescentum, & aliorum domesticorum famulatio stipati mare transeunt, atque ad continentem deducti, manus suos conscendunt, & Veronam veniunt. Unus post alium in equis succussantes Urbem intrcunt, ac si totidem Medici essent. Populi multitudo ad eos videndos concurrat. Unusquisque obstupescit intruens novarum vestium genus. Credidisses sane te conspiceret ludum Testacei Romae. Quum Legati Venerorum Veronensem Civitatem introgressi fuerunt, tota Veronae Urbs, ut eos oculis cerneret, cucurrit. Quilibet enim in Legatos visu adeo haerebat, ac si lupi essent. Stupori causam dederunt vestimenta Legatorum, quae diversa admodum erant ab indumentis Aulicorum Mastini. Isti enim nobilium pannorum tunicas deferabant, Catalaunico more constrictas, sericoque subsutas; supra quas palliis Alamannicis, Variorum pellibus suppositis induebantur. Cucullos ad genas habebant, cum fimbriis aureis circum humeros. Baltheis praecingebantur, quos argenteis fibulis inauratis connectebant. In pedibus calceos tenebant. Agiles multumque corpore expediti per Aulam Mastini incedunt. Per Urbem frequenter o-

B

C

D

E

bequi-

lo, che toi antecessori non fecero, e quello che non è stato fatto in nostri dii. Lo Sale è de' Veneziani, e non è de' Padovani. De fare corale Sale te convio remanere, si non vuoi turbare li Homeni de Venetia, e se vuoi remanere tu nuostro amico. A questa Ammasciata respuse lo Mastino e disse: Verrete crai a domane a pranzare in mea Corte con meco, o là haverete la respuosta.

Lo seguente die lo convito fo apparecchiato grannissimo. In quella Sala fo apparecchiato per più de ottociento perzone. A la prima taola aitre scudelle non ce fuoro, se non de bono ariento, nè aitre vassella. A questo convito Veneziani bennero. I quali dodici tutti fuoro posti ad una taola in pede de la Sala, in beduta de tutta la Corte per là venuta. Lavate che habero le mano, non se despogliaro loro larghi tabarveti; anco con effi se misero a taola. Granne era lo ridere, che homo facea de effi. Così staevano affemoti, como fossino Patarini o vero scomunicati. Tutta la iente li riguardava como Lopi. Staeva Miffiore Mastino in capo de la taola, più aito de tutta la antica aitra Baronia, servito a taola como Re. Tutta soa Nobilitate de Corte bedea a soa veduta. Cosa nulla era celata. Or bedesi vidanne benire. Cavalieri a speroni de aoro servivano denanti. Leguti, Vio-

A bequitant. Postmodum duodecim Venetorum Legati praesentiam Domini Mastini adierunt. Venetorum sermo natura imperiosus est. Absque ulla verborum comitate Scaligero haec verba fecerunt: Commune Venetiarum a te poscit, ne ob Salis causam Venetias perdere velis: neque id faciendum suscipias, quod antecessores tui numquam egerunt, quodque diebus nostris nullatenus peractum est. Conficiendi Salis jus ad Venetos, non ad Patavinos, spectat. Tibi quidem a Sale efformando cessandum est, nisi velis Commune Venetiarum perturbare, & si amas in amicitia nobiscum perseverare. Legatorum verbis haec pauca respondit Mastinus: Cras mecum pransuri ad hanc meam Aulam iterum venietis. Tunc responsum vobis faciam.

Sequenti die amplissimum convivium parari iussit. In ipsa Aula instructa fuit mensa, obtingentis & amplius comensalibus sufficiens. Primae mensae non aliae quam argenteae scutellae appositae fuerunt, nec ullum aliud alterius materiae vasculum apparuit. Convivio huic Veneti Legati intersuere, qui quidem duodecim numero insimul ad mensam confederunt in extremitate Aulae dispositam, in conspectu totius Curiae Scaligeri, quae ob id eo convenerat. Postquam manus absterferunt, nequaquam se ipsos propriis amplis palliolis exuerunt, sed ipsis induti, mensae accubuerunt. E Ingens omnium erat de Venetorum Legatis visus. Ita enim a reliquis se juncti assidebant, ac si Patarini, aut excommunicati censerentur. Tota multitudo in eos (ceu Lupi essent) fixerat oculos. In capite mensae Dominus Mastinus, ceteris nobilioribus Dynastiis in eminentiori loco altior, sedebat. Huic in regalem modum inservientes ministrabant. Ipse autem obtutu suo universam Curiam suae Nobis-

le, Cornamuse, Ribeche, & altri instrumenti moito faceva dolce sonare. Bene pareva in Paradiso demorare vivamente. Viengo vidanne. Buffoni riccamente vestuti. Tale cantava, tale ballava, tale motteava. Onne uno se sforzava..... Non se lassao da lo muro cacciare. Mustrano de havere core. Non curano de valesra nè de minaccie. Lo romore ene graune. Lance e faette volavano. Deh quanto ene cosa horribbele! Allhora M.lore Pietro Roscio con se belle masnade se tenne secreto. E questo de fora ad una Porta, la quale se dice Porta de Ponte Cuorvo. E là stette, mentre che la vattaglia era a la Porta de Santa Croce. Questa Porta de Ponte Cuorvo havea in vardia M.lore Marfilio da Carrara. Sù ne la miesa Terza lo Fattore di M.lore Marfilio opierze la Porta, & abassao li ponti, e mise dentro M.lore Pietro Roscio senza coipo de spata. Hora ne veo pe la strada a la Piazza lo Capitano de Venetiani con moita gruossa pedonaglia e cavallaria. Sull' hora de Terza era in esso Ponte. M.lore Alberto se era levato da dormire. Cavaicava sio bello palafreno, bestuto con uno solo guarnello, accompagnato con solo M.lore Marfilio. Una vastoncella in mano tenea. Pe la Terra giva trastullanno. *Omnis ejus armorum multitudo pugnans resistebat ad Portam.* Como M.lore Alberto accapitao in capo de la strada, vide lo grannissimo Confalone de Santo Marco de Venetia. Vide, cha ne la Piazza giogneva granne stuolo, granne masnade de iente. Oldio tromme e ciaramelle. Maravigliose forte, e disse a M.lore Marfilio: *Que iente ene questo?* A ciò M.lore Marfilio

re-

Nobilitatem facile intuebatur. Mastino nihil occultabatur. Tunc fercula & epulae allatae fuerunt. Milites ad aurea calcavia primi ante omnes Tyranno prandenti intersuebant. Jucundissimum sonum edebant restitundines fidicinum, tibiae, fistulae, citharae, ac alia musicalia instrumenta. In paradiso morans trahere tunc qui adcrant & audiebant, sibi videbantur. Interim aliae dapes ac cibi apponuntur. Ex scurris magnifice induis aliqui cantabant, saltabant alii, nonnulli differia effutiebant. Unusquisque quantum poterat, contendebat..... (a)..... A muro ne desiciantur, resistunt. Animo & viribus se polleere ostendunt. Balistarum ictus & minantium voces aspernantur. Clamor ingens attollitur. In aëra lanceae ac sagittae volitabant. Proh quantum id erat visus horribile! Tunc Dominus Petrus Rubens cum electis militum suorum aciebus occulte delinquit extra ad Portam Pontis Corvi. Ibi persistit, donec proelium agebatur ad Portam Sanctae Crucis. Porta autem Pontis Corvi custodiebatur a Domino Marfilio de Carraria. Circa dimidium Tertiarum Villicus Domini Marfilii Portam aperuit, pontes dimisit, & Dominum Petrum Rubenum absque vel uno gladio- rum ictu in Urbem Patavinam recepit. Tunc per viam, quae ad Plateam ducit, ambulabat Venetorum militum dux, multâ pedum & equitum manu sociatus. Circa horam Tertiarum in eodem Ponte ipse erat. Dominus Albertus e cubito surrexerat. Eleganti equo insidens equisabat, suppario unice indutus, atque uno Domino Marfilio comitante. Virgulam manu gestabat. Per Civitatem semet oblectando progrediebatur. Omnis ejus armorum multitudo pugnans resistebat ad Portam. Quum Dominus Albertus ad viae caput pervenit, ans-

(a) *Heic Codex MSus mutilus est, & plura in eo desiderantur.*

respuse e disse: *Questo ene Missore Pietro de Roscio, lo quale hao havuta gola de bederete.* Disse Missore Alberto: *Morerai io?* Disse Missore Marsilio: *Nò. Torna in reto. Và ne la mia camora.* Così fo fatto. Tornao Missore Alberto, e misei ne la camora di Missore Marsilio, e là fo inzerrato con una chiave Venetiana. La Piazza presero, e toizero le arme e li cavalli a tutta la foresteria di Missore Alberto. E preso effo con soa Baronia, sopra una nave lo manaro in presone a Venetia, e là stette fi' che la verra fo finita. Allhora apparze quella Cometa, de la quale de sopra dicto ene. E presero Venetiani vardia. Da le Porte de Padova *sine mora* iescono fora a fare terribbele verra a quello de la Scala. Vao Missore Pietro de Roscio ardenno e conzumanno le Terre. Preso pe forza Montecilice, e là fo acciso. E per tanto non lassano Veneziani de fare la dura verra.

Allhora perdio la Cittate de Brescia. Onne perzona se li rebella. Nula resistantia fao. Missore Mastino conzideranno la soa disavventura, desperato, con soie mano accise lo Vescovo de Verona, lo quale era de soa iente, & occiselo sù pe le scale de lo Vescovato. Albuino vastardo de Missore Cane lo scannao. Sotto lo capitale de lo lietto de questo Vescovo fo trovato uno spiechio na-

rato

A *plissimum Sancti Marci Venetiarum Vexillum conspexit. Vidit etiam ad Plateam advenire copiosum militum agmen, ingentesque armorum acies. Tubarum & tympanorum clangorem audivit. Vehementer obstupescens, Domino Marsilio dixit: Quoniam sunt gentes istae! Tunc Dominus Marsilius respondit: Ille est Dominus Petrus de Rubeis,*
 B *qui nimio videndi te desiderio heic pertractus venit. Subdidit Dominus Albertus: Numquid ego moriar? Cui Dominus Marsilius: Nequaquam. Retrogredere, ac in meo cubiculo te include. Id egit Dominus Albertus, qui reversus, cubiculum Domini Marsilii intravit, & in eo inclusus fuit clave Veneta. Plateam interim Veneti ceperunt,*
 C *& armis ac equis omnes adventitios exterosque milites Domini Alberti expoliarunt. Quumque ipsura Albertum una cum ceteris Dynastis ejus cepissent, in navi captivum miserunt ad Venetos carceres, in quibus detentus stetit, usquedum bello finis impositus fuit. Tunc in Coelo visus est Cometes, de quo superius jam scripsimus. Tunc Veneti sibi ipsis admodum praecaverunt. E Portis Patavis sine mora exeunt, ut terribile bellum Scaligero irrogent. Dominus Petrus Rubeus properat, Villas ac terras incendiis & direptionibus vastans. Armorum vi Montecilice potitus, ibi occisus interit. Non ob id Veneti cessant, quin durius bellum agant.*

D *Tunc erepta Scaligero fuit Civitas Brixiae. Quilibet ab eo defecit. Nemo pro eo stetit. Dominus Mastinus infortunium suum perpendens, desperatione percitus, manibus propriis Episcopum Veronae interfecit, qui ei affinitate conjungebatur, cumque super scalis Episcopatus interemit. Albuinus filius naturalis Domini Canis postremum vulnus Episcopi jugulo intulit. Sub cervicali lecti ejusdem Antistitis speculum quoddam deauratum, di-*

ver-

rato con molte diverse caratteri. Ne lo manico era una feura. La lettera dicea: *Questo ene Fiorono*. Poi li fo trovato uno iscriniuolo, ne lo quale stava pento uno Diavolo, lo quale abbracciava uno homo, & uno altro Diavolo li daeva una cortellata in petto in quello luoco, ne lo quale effo relevata havea la feruta. Questo fece Miffore Mastino, havenno paura de lo Vescovo, non li togliessi la signoria. La verra durao bene anni doi. Ultimamente Miffore Mastino era straccato, nè potea più. Venne a pace con Veneziani, & a patti. Li patti fuoro queffi. Lo primo: effo fece refutanza de la moneta, la quale havea in Venezia, la quale haveano despesa i Veneziani. Lo se cunno; che mannao le robe de lo Communo de Venezia, la quale buttao ventiquattro milliara de Fiorini; per onne roba doi millia. Lo tierzo: che i Veneziani voizero Trevifi; sì che convenne, che pe la fatica de Veneziani Miffore Mastino li donasse Trevifi. Verona e Vicenza li lassaro per lo amore di Dio e pe misericordia. Le altre Terre, como Padova e Civile remasero a Popolo. Allhora li Veneziani li remanaro Miffore Alberto lo fratiello con quelli Nuobbeli, li quali teneano presoni. A tutta questa verra Fiorentini tennero mano, e fecero con loro denari quello aiutorio che bastao. Hora è tornato lo Mastino de la Scala de granne aitezza ad humile stato. Non perciò in tanta humilitate, che in soa veteranezza non morisse granne Signore de Verona e de Vicenza, homo de verra. Fece fare in soa vita uno Munimento de marino, dove fo sepellito in Casa de' Frati Minuri là dove posano le donne. In quello Munimento non

A *versis characteribus distinctum, inventum fuit, in cujus manubrio imago quaedam videbatur cum hac epigrapha. Hic est Floronus; idest Diabolus. Deinde repertum fuit scriniolum, in quo depictus apparebat Diabolus, hominem amplectens, & alius Dæmon, qui hominero in pectore culro vulnerabat in ipso loco, in quo impactum eidem Præsuli Veronensi culrus fuit. Id egit Dominus Mastinus timens, ne Episcopus dominum suum surriperet. Bellam biennio duravit. Postremo Dominus Mastinus bello fatigatus erat adeo, ut viribus paene destitutus videretur. Quamobrem pacem & pacta cum Venetis iniiit. Pacis conditiones hæc fuerunt. Primo Mastinus renuntiavit aeri & pecuniis, quas Venetiis habebat, quasque Veneti impenderant. Secundo misit vestes & indumenta Communi Venetorum, quorum singula duobus millibus Aureis constabant, & quæ in totum pretio viginti quatuor millium Aureorum constituerunt. Tertio, quoniam Veneti voluerunt Tarvisinam Civitatem, Mastino opus fuit, ut obsumtus in bello a Venetis impensos dono eisdem Venetis daret Tarvisi Urbem, Veronam & Vicentiam Veneti Scaligero misericorditer ac intuitu caritatis erga Deum dimiserunt. Ceteras Civitates Patavium nempe, ac Bellunum ad Populi regimen remanserunt. Tunc Veneti remiserunt Dominum Albertum Mastini fratrem una cum Nobilibus, quos in carceribus detinuerant. Florentini huic bello manus & subsidia continuo contulerunt, & ex suo aerario opportuna auxilia Venetis contulerunt. Jam vides Mastinum Scaligerum ab alto fortunæ suæ ad infimum sortis gradum devenisse. Non ob id tamen in tantam depressionem adversa fortuna illum coniecit, ut in senectute sua divitiis ac dominio affluens non obierit. Veronam enim & Vicentiam habuit, fuitque vir in agen-*

hao Inscrittione nè de Dio nè de' Santi. Anco ci è stato scioipito cacciassioni, cavalli, cani, astorri, & aitre paganie. La opera de' Veneziani con questo Tiranno fo, come la opera de' Romani, li quali mannaro l'ammasciadore a Benevento. Li Beneventani sparzero adduoffo a li ammasciatori de la orina. Per la quale cosa Romani fuoro turvati, e per effi fo destrutta la Provincia de Sannio, e fo surrogata a lo Communo de Roma, como Tito Livio scrive.

CAPITOLO NONO.

Dell' aspera e crudele fame. E de la vattaglia de Parabianco in Lommar-dia. E de li novielli modi de le vestimenta.

PO' questa Cometa, de la quale dicto ene de sopra, fo uno anno moito humido, moito piovofo. Abunnaro moite reume, moiti catarri ne le iente. E per tre vernate durao tanta neve, che esmefuratamente copria le Cittate. Moite case, moiti tetti in Bologna caddero pe lo granne peso de la neve. Faceva anco le estati erano humide, sì che homo non poteva iescire fora de le case a fare soi mestieri. E per ciò li campi non fuorono lavorati. Li grani e onne legume, che fuoro seminati, fuoro perduti, perchè se affocavano pe la superchia humiditate, e non se potevano procurare. Donne sequitao sterelitate e mala recoita. E pe quella mala recoita sequitao la fame sì horribbele, che forte cosa pare a contare e a credere. Questa fame

A dis bellis peritus. Dum vixit, marmoreum monumentum construxit, in quod demum conditum fuit ejus cadaver apud Fratres Minores, ubi quiescunt mulieres. In eodem monumento nulla Dei vel Sanctorum epigrapha extrinsecus apposta fuit, quin immo insculptae fuerunt venationes, equi, canes, astures, aliaque gentilitatis signa. Venetorum opus adversus hunc Tyrannum aequiparandum est Romanorum operi, qui legationem Beneventanis miserunt. Beneventani Legatos Romanorum urinam conspersere. Quapropter Romani iracundiam perciti, Provinciam Samnii destruxerunt, quae Republicae Romanae imperio subiecta fuit, quemadmodum Titus Livius scribit.

C A P. IX.

De aspera & crudeli fame. De proelio armorum apud Parabiagum in Lombardia. De novis generibus vestimentorum.

Post Cometae, de quo supra narravimus, progressum, anni tempus admodum humidum ac pluviosum exstitit. Pituitae, distillationes, ac rheumata plurimum in hominibus abundarunt. Subsequentibus tribus hybernis temporibus immensa adeo nix cecidit, ut Urbes enormiter contegeret. Multa aedificia, multae domus, multaque secta in Civitate Bononiensi, a nimio nivis pondere oppressa, corruerunt. Praeterea aestates humidae ac pluviosae hominibus facultatem ad propria negotia se conferendi, & domibus exeundi, adimebant. Quare agrorum cultura tunc deperdita fuit. Frumenta & legumina omnia, quae jam sata fuerant, periere. Ex nimietate imbrium, & pluviarum superfluitate suffocata, curari minime poterant. Ex his propterea sterilitas & frugum exigua messis, obtulerunt. Ex frugum tenuissimis

fame fo pe tutto lo munno ienerale. A
 Lo grano fo vennuto in Roma ven-
 tiuna Libre de Provisini lo Rugio.
 Currevano Anni Domini MCCC-
 XXXVIII. Scrive Tito Livio, che
 ne lo tiempo, che fo una fame ne
 la Contrata de Roma sì terribbele,
 che moita iente po'ere perzone nanti
 bolevaro perdere la vita, cha veni-
 re in fame. Donne abolveano lo ca-
 puccio innanti de li uocchi pe no'
 bedere loro morte, e le iettavano
 ne lo fiume de lo Tevere, e là af-
 focati perivano, e co lo perire re-
 mediavano la fame. In bona fe' que-
 fo non bidi avvenire in quello tiem-
 po. Ma infinite femene fuoro, le
 quali iettaro lo loro honore, per ha-
 vere de lo pane. Moita iente ven-
 neo soa franchia pe lo pane. Fuoro
 vennute palazza, possessioni de' cam-
 pi, e vigne, e dati per poca cola
 per havere de lo pane. Granne era
 la pecunia, che se numerava per po-
 ca de annonza havere. Moita iente
 manicava li cavalli cuotti senza pa-
 ne: co lo sale erbe porcine. Taglia-
 vano la gramiccia, e la radice de li
 cardi Marzini, e cocevano co la
 mentella, e manicavano. Anco fo
 tale patre, che onne dimane a cia-
 scuno de li figli una rapa per ma-
 nicare in semmianta de pane daeva.
 Si diceva, che manicavano le carni,
 chi ne havea, senza pane. De vino
 fo bona derrata. Incresceme de con-
 tare tante tristezze. Le donne puse-
 ro giufo de le allegrezze e le cegni-
 menta e le adornamenta, vedeano
 la fame, la quale sì terribbelmente
 buffava. Chi habe grano, habe tut-
 te le adornamenta de le donne. In
 quello tiempo io me trovai in Bo-
 lognia, e vedeva che quelli de le
 Ville benevano in Cittate a compe-
 rare de lo pane de la Gabella. Deh

como

ma messe fames ac victualium inopia
 proinde horribiliter adeo successit, ut in-
 credible dictu videatur. Penuria haec
 per universum orbem undequaque perva-
 sit. Frumentum Romae viginti unius
 Librarum Provisinorum pretio pro quo-
 libet Rubio vendebatur. Tunc curre-
 bat Annus Domini Millesimus Treces-
 tesimus Trigesimus Octavus. Titus Li-
 vius scribit, tempus quoddam existisse,
 quo caritas rerum adeo terribilis in Ro-
 manorum regione invaluit, ut plurimi
 inopes ac egeni mortem potius oppetere,
 quam famem sustinere voluerint. Quam-
 brem cucullis oculos faciemque obvolve-
 bant, ne mortem cernerent, & semeti-
 ipsos in flumen Tiberis desperati dejicie-
 bant, in cujus undis submersi pereuntes,
 tali modo fami consulbant. Revera haec
 nostris temporibus contigisse haud vidi.
 At innumerabiles feminae honori proprio
 voluntarie cesserunt, eumque amiserunt
 sponse, ut panem sibi quaererent. Plu-
 rimi libertatem suam, ut pane vitam
 sustentarent, vendiderunt. Pretio vili
 palatia, agrorum possessiones, ac vineae,
 distracta ab aliis, ob emendum panem,
 fuere. Ingens tunc pecunia numerabatur
 ab iis, qui aliquantulum annonae sibi
 procurabant. Equorum carnes absque pa-
 ne, & portulacas sale conditas pluri-
 mi comedebant. Gramina, & carduo-
 rum novalium & Majalium radices re-
 secabant, extirpabantque, quas cum men-
 tha coctas devorabant. Nec deerant pa-
 tres aliqui, qui cotidie cuilibet ex filiis
 suis rapam pro pane edendam dispercie-
 bant. Fama erat insuper, homines, qui-
 bus carnes suppetebant, eas absque pane
 manducare. Vinum, quod abundabat,
 iusto pretio emebatur. Tot tristissima ma-
 la enarrare me piget. Feminae, quum
 famem & inopiam ita saevientem cen-
 spexerunt, muliebria ornamenta, cingu-
 los, & pompas deposuerunt. Cui tristi-
 cum fuit, is feminarum ornatus sibi fa-
 cile

L 1 2

como tornavano tristi, quando non ne portavano! Manicava la iente perasche tritate, misticate co la farina, capora, e ventri, e anche lo sangue de li animali. E moite perzone fuoro trovate morte de fame. Moite e moite perzone givano gridanno de notte, *Pane, Pane*. De notte givano. Conzideranno che erano perzone de alcuno lennaio, pe la vergogna non boleano parere: de die non boleano effere conosciute. Ne la Citate de Roma se non fossi stata una nave de grano, la quale succurze (pe mare da Pisa benne) tutta Roma periva. Dio miracoli granni mustrao in tiempo de così fatta carestia.

In se la Citate de Piacenza in Lombaridia fo uno Nobbele homo de Casa de li Visconti de Castiello Novo, lo quale se trovava de venti millia Curve de grano. Era lo tiempo de Maggio de la fava, che dao fuso. Lo Lunedie fo, che tutta Piacenza curze a soa casa, domannanno de lo grano. Respuse lo Nuobbele: *Sei Livre boglio de la Curva*. Lo martedì venne la iente con sei Livre. Quello li remannao senza grano, e disse: *Sette Livre ne boglio*. Lo Mercoledì tornaò la iente pe grano con sette Livre. Quello disse: *Otto Livre ne boglio*. Lo Iovedie la iente venne con otto Livre. Quello ne domannava nove. Lo Venerdie quelli vennero co nove Livre de Bolognini. Lo iniquo homo favellao e disse così: *Tornate a casa iente molestiosa. Questo mio grano mai venno, se de esso*

non

A cile comparavit. Tunc temporis ego ipse Bononiae agebam, meisque oculis intuebar rusticos in eandem Urbem venientes, ut panem ex publico Telonii locum ad domos suas converberent. Prob quam tristes animoque dejecti revertentur, quum panem secum deferre non poterant! Vulgus ac Populus mirribus vescatur, quae in frustra comminuetur, & farinae immiscebat. Animalium capita, intestina, ac sanguinem etiam mandebant. Multi homines fame absumi interierunt. Plurimi autem noctu vagantes clamabant: Panis: Panis. Ob id vero nocturno tempore oberrabant, quod talis civilitatis ac tantae essent, ut in publicum prodire ad quaerendum panem erubescerent, per diem volebant se ipsos, ne agnoscerentur, prodere. In Civitate Romana nisi navis frumento onusta fami succurrisset (Navis autem a Pisarum urbe Romam venit) Civitas tota fame perisset. Saeviente huiusmodi inopia Deus ingentia prodigia ostendit.

D Placentiae in Lombardia tunc fuit nobilis quidam vir, ex familia Vicecomitum Castri Novi genitus, cui in horreo existerunt viginti millia Corbium tritici. Majus mensis tunc decurrebat, quo faba in agris florens thecas & granum emittere solet. Quodam die Lunae Placentinus Populus ad Vicecomitis domum cucurrit, frumentum sibi vendi exposcens. Respondit tum Nobilis: Sex Libras pro qualibet Corbe volo. Die Martis Plebs cum sex Librarum pretio iterum rediit. Vicecomes Populum absque tritico remisit, dicens: Septem Libras volo. Die Mercurii Plebs ad Vicecomitis domum remeavit septem Librarum pretium afferens. Tunc dixit ille: Otto Libris frumentum meum vendo. Die Jovis Placentini cum octo Libris rursus accesserunt. Vicecomes vero novem Libras se velle dicebat. Die Veneris novem Libras Bononiensium advehentes, Vice-

non haio dieci Livre. Con granne tristezza se' tornare lo Puopolo e la carovana ad casa, e sostenere la fame. Ma lo buono e cortese Dio non voize così de lo Sabbato. Gionze uno Cavaliere Cittadino de Piacenza (Miffore Manfredo de Lando havea nome) con una nave de grano. Lo grano valea Livre cinque. La fava comenzava ad ingranare. L'aitro die fo a Livre quattro. Lo terzo die fo a Livre tre. Quando lo Nuobbele de' Visconti bedea queffo, forte fo turvato. E incontinenti torna a casa & entrao in quello luoco, dove fio grano era. E conziderao la moita moneta, la quale de quello grano habera havuta, se haveffi allargata la mano a li necessitosi. Pure favelao e disse: *Haio assai grano. Ma io so' destrutto.* E havenno la mente più alla avarizia, che a la pietate, iettao ne lo travo de mieso de lo tettao sopra lo fio grano uno capestro, e là in mieso de lo fio grano se appese pe la canna.

Ne la Contrada de Roma in uno Castiello, lo quale se dice Castiglione de li Alberteschi. incontrao uno aitro miracolo, como io intesi da perzone fide digne. Effenno queffa terribbele carestia, tutta la poveraglia de Roma, femene ed homini e citielle, ne fuio pe le Castella. Là se ne sparzero. In queffo Castiglione fo uno, che habe nome Ianni Macellaro. E fo lo primo, che a Santo Spirito de Roma donassi masseria de'

A Vicecomitem denuo adierunt. Ille iniquior factus, Populo haec verba tulit: Domum redite, molestae gentes. Numquam enim frumentum hoc meum sum venditurus, nisi decem Libras pro Corbe consequor. Ita Populi multitudinem maxima cum amaritudine animi domos repetere & famem tolerare, Vicecomes coegit. At clemens & misericors Deus tantae crudelitati remedium die Sabbati attulit. Miles quidam, Placentinus Civis, cui nomen Dominus Manfredus de Lando, cum una navi frumento plena, Placentiam advenit. Triticum tunc Libris quinque constabat. Fabra granum emittere incipiebat. Postera die ad quatuor Libras frumenti pretium decrevit. Tertia autem Libris tribus valuit. Quum nobilis vir Vicecomes id vidit, conturbatus animo vehementer, illico domum repetiit, & locum, in quo triticum asservabatur, introiit. Tunc magnam pecuniae quantitatem corde perpendit, quam de frumento suo fuisset habiturus, si manum indigentibus extendisset. Quamobrem in haec verba prorupit: Multa copia tritici mihi est. At hoc ipsum miseriam ac ruinam mihi paravit. Quum autem mentem suam avaritiae potius quam pietati addiceret, trabi, quae in medio recti supra horreum frumenti inerat, capistrum iniecit, & in medio tritici semetipsum suspendit.

E In Romano agro in quodam Castro, quod Castrum Leonis Albertescorum nuncupatur, prodigium aliud evenit, quod mihi vivi fide digni retulerunt. Terribili hac fame perdurante, indiga Plebs Romae, homines, feminae, virgines & pueri ad Castra confugerunt, quae sparsim huc illuc incoluerunt. In Castro Leonis fuit quidam, cui nomen Johannes Macellarius. Is primus exstitit, qui Ecclesiae Sancti Spiritus Romae dono obtulit animalium mandram. Dives &

de' vestiami. Questo fo ricco Massaro. Figlioli non havea. Ricchezze moito, fanti, fantesche affai, pecora, vovi, iumentu, campi sementati, pozzi pieni de grano. Tutte queste cose Dio li contentio. Quando venne lo tempo, che la fava era verde in erba, onne Massaro mannava banno, che nulla perzona montassi in soa fava. Questo Ianni pe lo contrario manna uno banno, che onne chi velli gisse a so campo de fava. Altro non sparagnassi che li fusti de le fave. Manicassino a lo piacere. Hora bedesi traiere la iente affamata. *Corvina servant pauperes famelici.* L'hoste pufero in quello campitiello. Per tutto die là demuravano a manicare. Lo padrone a cavallo in soa iumenta bene li visitava onne die, e sì li salutava. Po' li dicea che magnassino bene, e portassino de la fava ad casa a loro piacere. Po' dava uno panitto per homo. Allhora tornava in quello muodo. Conzolava li besuognosi. Hora passao la carestia, e benne lo tempo de la leta fertilitate. Li poveri a Roma tornarono. La fava de questo Castiello fo carpita. Po' fo battuta. Li fusti de la fava de questo bono homo fuoro posti nell'ara, ne li quali cosa nulla de frutto era. Mentre che li fusti se batteano, Dio immise la soa granne abunnantia e frutto in quelli fusti. Allhora bedesi fava abunnare. Tanta fo la fava, la quale da quelle gamme fo vista, che là parze veramente, che la fava de li altri Castellani se partissi da le proprie case e are, e venissi nell'ara, dove li fusti si vattevano. Così Dio liberamente multrao, che bene li piace la elemosina de buono core ne lo besuogno. E che esso cortesia fao a chi sovvieo a le necessitati altrui; e che

per

A opulentus Massarius fuit, & vir frugi. Sobole carebat. Divitiis abundabat, servis, ancillis, pecoribus, bobus, jumentisque plurimis. Agros satiatione floridos, & puteos tritico ac aliis leguminibus refertos possidebat. Haec omnia Deus illi clementer concessit. Adveniente tempore, quo faba virescens adhuc excresecbat, quilibet Massarius edictum publicabat, ut nemo hominum in fabae suae campum ingrederetur. Ex opposito laudatus Johannes edictum emisit, ut cuicumque ad fabae suae campum se conferre tuid liceret. Hac tamen conditione id permittebat, ut nimirum ad agrum fabae venientes, fabarum truncis & caulibus parcerent. Ceterum ut pro lubitu fabas comederent sinebat. Tunc glomeratim homines fame vexatos ad campum Johannis concurrere vidisses: Corvina (idest truncos) servant pauperes famelici. *Exercitum veluti locarunt in parvulo illo agro. Tota die fabis vescentes ibidem morabantur. Agri dominus inequitans jumentae suae, eos quotidie visitabat, salutabatque. Postmodum pauperes eosdem hortabatur, ut bilariter pascerentur, & ad domos suas fabam, quantum libuisset, afferrent. Exinde cuilibet adstantium in campo paniculum largiebatur. Quo facto ita se ad domum propriam referebat, a qua denuo exiens, veniebat, & famelicos ac egentes consolabatur. Demum cessavit inopia, successitque faustae fertilitatis tempus. Pauperes Romam redierunt. Faba Castri ejusdem ex agro excerpta, in area trita, & excussa fuit. Fabae caules ad pium hunc hominem spectantes, in areola impositi, nullas thecas, nullosque fructus praeserebant. Dum ipsi trunci excutiebantur, Deus optimus maximus abundantiam fructumque truncis & caulibus immisit. Tunc faba affluenter inde emergere conspicitur. Et copiosa adeo fuit faba, quae ex truncis exiit, ut verè credi potueris, fabam*

alio-

per uno ciento ne renne, como ne lo Vagnelio dice.

In questo tiempo correano Anni Domini MCCCXXXVIII. de lo mese de Febraro, la prima Domenica de Quatraiesima, quando fo la horribele sconfitta in Lombardia fra Como e Milano ne li campi di Parabianco. La quale novitate fo pe questa via. Puoi che li Veneziani habero ottenuta la vittoria sopra Miffore Mastino de la Scala de Verona, & habero Trevisi, & si cassaro tutti li follati da pede e da cavallo, questi follati partenno se, e non avenno fuollo, fecero la granne Compagnia. Loro capo e connucitore era uno famoso Tedesco (Malerva havea nome) prode de perzona, saputo de verra. Cavalieri a speroni de aoro ce erano affai. Erance lo Conte Claudio, e lo Conte Guarneri, li quali da puoi fuoro Capora de Compagnia. Erance da tre milia cavalieri, e da quattro milia pedoni, fanti, masnadieri, senza aitra innumerabbele iente, la quale sequitava. Uno cacciato da Milano (Miffore Lodorisi Visconte havea nome) penzao de tornare in Milano. havenno questa Compagnia e airo fio esfuorzo. Così fue. Fece granni promissioni a lo Malerva, e quietamente mosse fo malinate. Ordenatamente passoe pe lo Padova no canto lo Veronese pe miesa Lombardia, nullo contradicente. Ne bennero fra Milano e Brescia. Po' a Bergamo. E passaro ad uno luoco, lo qua-

A *aliorum oppidanorum a propriis eorum areis discedentem venisse in Jehannis areolam, in qua caules terebantur. Per haec piissimum Numen ostendit, quantum ipsi accepta sit eleemolyna in necessitatibus libenti animo praestita, & se liberaliter cum iis agere, qui proximorum indigentibus opitulantur, quibus centuplum reddit, quemadmodum in Evangelio testatur.*

B *Decurrebat tunc Annus Domini Millesimus Trecentessimus Trigessimus Octavus, quum mense Februario prima Dominica Quaaagesimae horribilis armorum clades in Lombardia inter Comensem & Mediolanensem Urbes in agro Parabiaghi accidit. In hunc modum ejusmodi const. Itus ille evenit. Postquam Veneti victoriam de Domino Mastino de Verona reportaverunt, & Tarvisium obtinuerunt, atque omnes pedites ac equites exauctorarunt, milites ipsi discedentes, nec stipendia apud quemquam nati, ingentem Societatem composuerunt. Dux illorum & ductor erat celebris quidam Germanus, cui nomen Malberba, corpore praestans & fortis, ac bellicae artis peritus. Milites ad aurea calcavia in ea Societate plures fuerunt. Aderant Comes Claudius, & Comes Warnerius, qui alterius Societatis Duces & Capitanei postea exstiterunt. In illa Societate numerabantur tria millia equitum, peditumque quatuor millia. Famuli vero, lixae, & calones quammulti, ac innumerabilis aliorum, qui sequebantur, turba. Dominus Loderisus Vicecomes, qui jam Mediolano fuerat expulsus, in animo habuit, Mediolanum denuo ingredi, hujus Societatis praesidio, aliarumque copiarum suarum conamine suffultus. His sic praeconceptis, multa pollicitus Malberbae, clam agmina sua movere coepit. Ordinatim per Patavinum territorium ad Veronensis ditionis fines per mediam Lombardiam nullo contradicente tra-*

quale hao nome la Colomma de Chia-
ravalle. Lo luoco ene granne e ric-
co, luoco de' Frati Bianchi de Santo
Bernardo. Là si pusero. Là si tras-
fero per tuccurzo foi benevoglienti.
Là de fora a li Marini campi stè-
ne paviglioni. Currevano Anni Do-
mini MCCCXXXVIII. de lo mese
de Febraro. Mentre questa granne
moititudine pe la Contrada passava,
forte tremavano le Cittati. Granne
era la vardia, la quale die e notte
se faceva. Puci che là a la Colom-
ma fo giunta questa brigata, allhora
dechiarato fo, che Missore Lodorisi
boleva tornare in casa pe forza.

Allhora Missore Azzo Besconte e-
ra Signore de Milano e de la Casa
de Besconti. Questo Missore Azzo sub-
betamente sollicitao tutte le Cittati
de Lomnardia, le quali staevano
fuiette a Milano. Po' sollicitao tutti
foi amici, si de mannare lettere &
ammasciatori. Po' sollicitao lo Puo-
pulo de Milano. Po' trasse fora suo
granne esfuorzo di cavalieri e di pe-
doni, e pufeli in campo. Là erano
Bresciani, Trentini, Bergamaschi,
Comani, Lodesani. Granne era la
turba. La maiure parte erano villa-
ni. In campo iaccio doi huosti: quel-
la di Missore Lodorisi, e quella di
Missore Azzo Besconte. In mieso de
quessi doi huosti li campi staco de
una Villa, la quale se dice Parabian-
co. Lo tiempo era de vierno, & e-
ra quella neve granne con quella hu-
miditate, de la quale dièto ene de
sopra. Et era sì esmesuratamente
granne la neve, che non lassava fare

vat-

A *transiit. Inter Mediolanum & Bri-*
xiam Loderisii exercitus venit. Postea
Bergomo appropinquavit. Exinde ad
quemdam locum, qui vocatur Columba
Clarae-Vallis, se contulit. Locus ipse
amplitudine ac opulentia spectabilis ad
Monachos Albos Ordinis Sancti Bernar-
di pertinet. Ibi sedem & castra fixerunt
acies Loderisii. Illuc amici ac benevoli,
Loderisio opem laturi, convenerunt. Ibi
etiam in campis Marinis tentoria sua
extenderunt. Decurrebat, ut diximus,
Annus Domini Millesimus Trecentesimus
Trigesimus Octavus, mense Februario.
Dum haec ingens multitudo per regiones
illas pertransibat, innumerant admo-
dum circumpositae Civitates, quae qui-
dem diu nosseque diligenter semetipsas
custodiebant. Postquam Societas illa ad
Columbam pervenit, tunc aperte inno-
tuit, Dominum Loderisium decrevisse ad
patriam domum per vim redire velle.

C
D
E *Tunc Dominus Azzo Vicecomes de fa-*
milia Vicecomitum Mediolano dominaba-
tur. Iste Dominus Azzo illico a cunctis
Urbibus Lombardiae, quae imperio suo
suberant, auxilia poposcit. Amicos quo-
scumque suos sollicitavit tum epistolis,
tum legationibus, ut sibi praesidio es-
sent. Deinde a Populo Mediolanensi sub-
sidium anxie perquisivit. Demum extra
Civitatem validum exercitum suum equi-
tum & peditum eduxit, quem in cam-
po locavit. Brixioses, Tridentini, Ber-
gomenses, Comenses, Laudenses in exer-
citu illo erant. Innumerabilis turba vi-
debatur. Plerique vero rustici fuerunt.
Castra itaque posuerunt exercitus ambo,
unus nimirum Domini Loderisii, & al-
ter Domini Azgonis Vicecomitis. Inter
hosce duos exercitus Villa quaedam, quae
Parabiagum appellatur, interjacebat.
Tunc hyemis tempus erat, & nivis il-
lius magnitudo, imbribus ac pluviis so-
ciata, quas supra innuimus. Erat au-
tem nix enormiter alta, adeo ut certa-

men

vattaglia ordenata. Fi' a lo ienuocchio homo se affonnava ne la neve. Granne era lo infango. Le arme, e le soprainsegne stavano immrattate. Speffe voite si battevano queffi huofu inziemmora. Po' tornavano a loro paviglioni. Tre dii duraro queffi tumulti. La Banniera de la una parte e dell'aitra era lo Campo bianco, e lo Serpente nero, lo quale havea in canna uno home nudo. Una notte fo tanta la stanchezza de li homeni de lo huofte di Missore Azzo, che più de setteciento ne fuoro scanari dormenno. Allhora la dimane non fo demoranza nulla. L'una parte e l'aitra se aconcia. Udesi tromme sonare: bedesi guarnire de Capitani.

Hora se fecero inziemmora. Tutto lo campo de Parabianco stao pieno de' commattenti. Tanto che durao la vattaglia, bedesi ferire de lance, spate, e mazze. Mortale ene quella vattaglia. Granne suono fao. In quella vattaglia fo sconfitto Missore Luchino Zio di Missore Azzo, capo de la iente, e fo preso pe la perzona. E fo vencetore Missore Lodorisi con suo Capitano Malerva. Quaranta quattro centinara de homeni fuoro accisi senza li affocati in fiume e ne li gorghi e da la neve, Comasini, Trentini, Bergamaschi, iente da villa, da pede la maiure parte, li quali pe lo impedimento de la neve non potevano la voita dare. Trenta sei centinara de cavalli fuoro scempanati, senza li moiti feruti. Hora bedi, como succurre la ventura a Missore Luchino. Staeva drento de Milano Missore Azzo armato con tutto lo Puopolo. Pe via nulla volea escire. Staeva riservato a li besuogni drento uno suo

Tom. VII. paren-

A men ordinatim iniret uterque exercitus, prohiberetur. Ad genu usque homines super nivem ambulabant. Praeterea intum ingens arma, vexilla, & alia militaria signa conspurcabat. Nihilominus ibi duo exercitus simul quandoque velitabantur. Post velitationes ad propria tentoria se recipiebant. Velitares tumultus triduo perdurarunt. Utriusque partis Vexillum praeseferebat campum album cum nigro serpente, qui nudum hominem deglutiebat. Nocte quadam tanta lassitudo ac sopor militum exercitus Domini Arzonis, ut ab hostibus irruentibus septingenti & ultra dormientes fuerint jugulati. Tunc adveniente mane nullus morae locus amplius relictus est. Utraque pars ad bellum se accingit. Tubarum clangor auditur. Duces ad bellum disponi & disponere suos conspiciuntur.

C Demum ad manus insensim ab utroque exercitu ventum fuit. Universa Parabiaghi planities pugnatoribus impletur. Quousque dimicatio duravit, lancearum, ensium & clavarum ictus & vulnera stragem fecerunt. Mortale sane fuit certamen illud. Ingenti resonuit strepitu. In eodem proelio prostigatus captusque fuit Dominus Luchinus patruus Domini Arzonis, ductor exercitus. Victores exstiterunt Dominus Lodovisus & ejus ductor Malberba. Quatuor hominum millia & quadringenti ibi cecidere absque illis, qui vel in flumine & in gurgitibus submersi, vel in nive suffocati perierunt. Comenses scilicet, Tridentini, Bergomenses, rustici homines, & ex majori parte pedites, qui ob nivis impedimentum retrogredi non potuerunt. Tria millia & sexcenti equi absque plurimis, qui vulnerati fuerunt, exenterata in campo remanserunt. Nunc animadvertet, quomodo fors praesto fuerit Domino Luchino. In Mediolanensi Urbe morabatur Dominus Azzo armis contestus una cum universo Civitatis Populo. Nullo modo ex Urbe

M in pre-

parente, Miffore Ianni de lo Fiesco da Genova, fio Quinato, con cinquecento Borgognioni de la bona taglia in soa compagnia. Como la novella ionze de la sconfitta, così escio fora de Milano con cinquecento Borgognioni e con treciento Todifchi, e ionze a li campi de Parabianco. La prima cosa, raccoize tutti quelli, li quali fuiti erano da lo fluormo. Tutti li aionze. Adunao quelli, che poteo. La secunda cosa, provise, como staeva l'huoste, e vide cha la iente de la Compagnia non staeva ordenata. Anche staeva sparza pe lo campo, chi de chà e chi de là sopra la guadagna de lo spogliare. La terza cosa, compuse con lo Malerva, e ordinao, che non combatteffi, e in precio li donao dieci fiaschi pieni de Ducati, in femmiente de presentarli bono vino de Malvasia. Granne capestro ene la moneta. Allhora prestamente sonao soe tromme. Deose sopra ad effi. Poca resistentia habe. E deo pe terra lo Confalone di Miffore Lodorisi, e de lo Malerva, e prese Miffore Lodorisi pe la perzona. In quella rescentia fo acciso Miffore Ianni de lo Fiesco da Genova. Puoi che fo fatto presone Miffore Lodorisi, e fo rotta soa schiera, tutto lo campo fo vento senza aitra contradictione. Tornaio in Melano con trionfo e granne danno, como ene ditto de sopra. E quaranta quattro centinara de perzone morio senza li atri pericolati de le ferute. Vedesi caricare le carra piene de queste cuorpora morte; e sì le traievano de lo campo, e sì le portavano a loro sepulture. Miffore Lodorisi la vita non perdio, ma fo renchiuso in perpetuo carcere in uno Castiello, lo quale se dice Santo Colombano. Là dato

A prodire ei aninus erat. Intra Civitatem agebat ejus affinis, sororius nempe, Dominus Johannes de Flisco Genuensis cum quingentis Burgundionibus militibus electis ac bellicosis, ut necessitatibus posset subvenire. Quum cladis nuntium allatum fuit, cum quingentis iis Burgundionibus, & cum trecentis Germanis Mediolano protinus erupit, atque ad Parabiaghi campum pervenit. In primis omnes illos, qui a proelio aufugerant, collegit, & cunctos, quos potuit, coadunavit. Secundò inquirere coepit, quomodo consisteret hostilis exercitus, agnovitque copias Societatis inordinate morari. Etenim dispersi vagabantur milites huc illuc spoliis agendis inbiantes ac intenti. Tertid cum Malberba pepigit, obtinuitque, ne amplius decertaret, & obtentae conditionis pretio donavit Malberbae decem oenophora, Aureis plena, fingens se dono mittere ipsi electum Creticum vinum. Validum capistrum est pecunia. Ad haec celeriter illico tubas clangere jussit. Irruit statim in hostes. Hi parum restiterunt. Ad terram dejecit Vexillum Domini Loerisii & Malberbae. Dominum Lederisium captivum habuit. In illo conflictu interventus obiit ipse Dominus Johannes de Flisco Genuensis. Postquam Dominus Lederisius in captivitatem devenit, ejusque cohortes & agmina dissipata ac victa fuerunt, hostilia castra nullo obstaculo superata suere. Dominus Azzo Mediolanum cum triumpho & magno detrimento, ut superius diximus, rediit. Vivorum quatuor millia & quadringenti occubere, non computatis, qui vulneribus percussi postea perierunt. Interim vidisses cadaveribus mortuorum currus onerari, qui e castris pertracti ad sepulturas occisorum corpora deducebant. Dominus Lederisius vità haud privatus fuit, sed perpetuo carceri inclusus est in Castro, quod Sanctus Columbanus vocatur. In quo

li fo onne diletto, lo quale domanava de sonare, cantare, magnare, de femene, faivo che escire non potea de presone. Quelli follati della Compagnia fuoro tutti derobati. Perdio arme e cavalli. Io ne bidi benire de queffi da doiciento cinquanta a pede. Tale havea speroni a la correia, tale una zarghetta, tale uno cimiero, e aicuno menava ronzi no, secunno la conntione. A li Borgognioni fo data paca doppia, e granni doni. Malerva fo lassato.

Pochi die stette che Missore Azzo Besconte Signore de Melano morio, e succedeo in ne la Signoria Missore Luchino Besconte suo Zio. Hora comenza a signoreiare Missore Luchino, lo quale habe la majure parte de Lommardia, Parma, Piacenza, Bergamo, Lode, Brescia, Melano, Crema, e Civitale. E visse in Signoria Anni nove, in tanta pace e iustitia, che non se trovava uno terreno, che se crollaffi. Con l'aoro in mano giva l' homo franco. Fo homo severo senza aicuna pietate. Mai non perdonava. Secunno lo peccato, secunno la fallenza puniva. Queffo fo de tanta crudelitate, che fece manicare a li soi cani uno guazzone Todisco, lo quali li havea presentato cerasa; perchè havea feruto uno suo cane, lo quale li havea abaiato. E non habe remissione nè pe la pueritia, nè pe caritate de lo patre, lo quale era Conestavile, suo amico, nè pe moneta. Queffo Missore Luchino, benchè guardie haveffi de homeni da pede e da cavallo a muodo regale, nientedemeno habe una spetiale e nova vardia con seco. La vardia foa erano doi Cani Alani granni e terribbels, gruoffi como lioni, lanuti como pecora: li

uoc-

quo ipsi quaelibet delectatio permessa fuit, quam expetebat, puta sonandi, canendi, convivandi, cum feminis conversandi. At carcere exire illi denegatum est. Societatis milites expulsi fuerunt. Equos & arma amiserunt. Ego met illorum ducentos quinquaginta pedites vidi. Nonnulli ad cingulum calcavia ferebant, parmulam alii gestabant, aliqui galeam in capite portabant, & quidam mannulos ducebant, juxta cujusque conditionem. Burgundiones duplicata stipendiata & ingentia dona receperunt. Malberka liberum fuit dimissus.

Paucis ab hinc diebus Dominus Azzo mortem naturaliter Mediolani subijt. Huic in dominatione successit Dominus Luchinus Vicecomes ejus patruus. Nunc incipit ipse Luchinus dominium suum exercere. Imperio suo subiectam habuit majorem Lombardiae partem, Parmam, Placentiam, Bergomum, Laudem Pompejam, Brixiam, Mediolanum, Cremam, & Bellunum. In tyrannide vixit annis novem in tali ac tanta pace ac iustitia, ut nullus sub dominatione illius ager in fide ei debita vacillare inveniretur. Secure cum atro prae manibus quisque tundebatur. Soverus homo Luchinus absque ulla miseratione rexit. Offensas numquam remisit. Pro meritis noxios & peccantes puniebat. Tanto ei crudelitas insuit, ut canibus suis vorandum dederit quemdam adolescentulum Germanum, qui Luchino cerasa obrulerat, quod adolescens ipse canem quemdam ejus sibi allatrantem vulneraverat. Nulla pietate Tyrannus flecti potuit vel ob percussoris pueritiam, vel ob genitoris ejus amorem, qui Tribunus Militum & amicus Luchino erat, vel ob pecuniam pro puero redimendo oblata. Ceterum idem Vicecomes, licet custodes corporis sui equites ac pedites in regalem modum haberet, nihilominus praecipuam novamque custodiam ad corporis sui

M m 2

uocchi haveano roscii e terribbèli. Queffi doi Cani Alani sempre lo se-quitavano pe la Corte, l' uno da la parte ritta, lo aïtro da la parte manca. In mïeso de lo Palazzo havea una forte Torre. Dentro de la Torre era una spatiosa cammora. Quanno Mïssore Luchino se posava òn quella cammora, li Cani stavano disciolti. Sempre circondavano la Torre. Nulla perzona all' uscio se poteva accostare. Denanti a la Torre staeva la granne Sala. A la Porta staeva la vardia. L' aïtra vardia staeva a la Porta ienerale de la Corte ne lo Atrio. L' aïtra vardia staeva ne la Piazza. Quanno Mïssore Luchino magniava solo, staevano a tavola li Cani tuttavia con effo granni quattro. De carne dao hora ad uno, hora a lo aïtro. Quanno Mïssore Luchino stava in pede, la moita Baronia li faceva intorno piazza con silenzio pe temenza de li Cani. Nullo se crollava, nullo parlava. Che se per ventura lo Signiore un poco guardassï aïcuno con male asguardo, subbeto li Cani li fuorano sopra in canna, e davanolo pe terra. De tale vardia canina nullo se maravigli, cha questa cosa non ene nova. Scrive Balerio Maffimo, che Maffinissa fo Rege de Numidia, e fo moito amico e fedele servitiale de lo Puopolo de Roma. Questo Re Maffinissa sempre havea in vardia de soa perzona doi granni cani, granni mastri; e non se teneva sicuro senza effi, benchè haveffi guardie de' pedoni e cavalieri, e haveffi lo poztiente e ricco Reame de Numidia. E sopra tutto questo havea la bona amicizia de' Romani, pe li quali era Signiore, & era faivo, securo, e temuto. Aïcuna voita fo deman-

nato,

A *sui defensionem enutrivit. Ejusmodi custodia fuerunt duo Canes Alani, corpore ingentes, aspectu horribiles, formâ leonibus non absimiles, lanosi ceu pecudes, oculis rubentibus ac terribilibus. Hi duo Alani canes perpetuo Luchinum per Aulam sociabant, a latere dextero unus, a sinistro alter. In Palatii sui medio fortis Turris constructa exurgebat. B Intra Turrim amplius satis cubiculum erat. Quum in illo cubiculo Dominus Luchinus cubitum ad somnum capiendum prebat, Canes catenis soluti vigilabant. Turrim circumibant semper. Nemo ad ostium cubiculi appropinquare audebat. Ante Turrim ingens ac spatiosa Aula videbatur. Ad Aulae ostium excubabant custodes. C Ad generalem portam Curiae in arvio excubias suas agebant alii vigiles. Demum armatorum tertia custodia in Platea morabatur. Quum Dominus Luchinus ad mensam solus sedebat, quatuor Canes corporis formâ ingentes continuo stabant ad ejus mensam. Ipse veid modò uni, modò alteri frustra carni-um projiciebat. Quum ipse Dominus Luchinus stabat, Dynastarum & Nobilium magna multitudo eum circumdabat, D silentium caute custodiens ob canum timorem. Nemo adstantium aulicorum movebatur loco, nemo Nobilium loquebatur. Si Vicecomes aliquem forte iniquo aut ingrato oculo conspiciebat, protinus Canes ad guttur exosi hominis irruerant, & illum ad terram prosternebant. E Nemi- ni hujusmodi Canum custodia admirationem creet, quum id haud novum apud homines sit. Valerius (a) Maximus scribit, Maffinissam Regem Numidiae, multâ amicitia & servitorum fide, Romano Populo conjunctum fuisse. Hic Rex Maffinissa ad sui corporis tuitionem duos grandes Canes semper habuit, in obsequendo sibi multum edoctos. Numquam semet securus absque ipsis reputabat, licet*

(a) Valerius Maximus Lib. IX. cap. XIV. Façtor. & Dictor. Memorabil.

nato, questo perchè facea. Respuse A
c disse: *L' homo, che vole essere libero
naturalmente, non sao mantenere fidelitate.
Lo cane, lo quale non conosce libertate,
è fidele a suo patrono.*

Anche questo Miffiore Luchino fo
homo moito justo; nè per aoro nè
per ariento lassava de fare justitia.
Si che sua Terra era franca. Habe
uno suo figlio vassardo. Miffiore Bru-
zo havea nome. Ad questo Miffiore
Bruzo donao la Signoria de Lodi.
Ad quella Cittadella lo mannao a
regniare. Accadde, che uno ientile
homo accise uno airo. Fo preso e
fatto decollare. Li parienti de ques-
so malefattore denanti parlao con
Miffiore Bruzo, e dissero così: *Mis-
sore Bruzo; a ti besuognano denari.*
Nen perda la perzona lo presoniero vo-
stro. *Ecco quinnici milia Fiorini appa-
recchiati.* Questo odenno Miffiore Bru-
zo, de coipo fo molato. Cavaicao
da Lode a Melano. Fo denanti a
lo patre. Si se innocchiao e de-
mannao gratia, perchè effo era po-
vero Cavalieri. Potea vadagniare
quinnici milia Fiorini, se a lo ma-
lefattore saivava la vita. Questo o-
denno lo patre Miffiore Luchino, deo
de cenno ad uno suo donziello, cha
li portaffi da la cammora uno suo
elmo. Lo elmo era moito forvito e
relucente. De sopra era uno bello ci-
miero de velluto vermiglio copierito.
Erance scritte lettere da aoro. Quan-
no l'elmo fo benuto, disse: *Bruzo,*
licj

*licet peditum & equitum cohortibus cu-
sodiretur, & potenti ac opulento Nu-
midarum Regno praecesset. Prae omni-
bus autem sinceram amicitiam Romano-
rum, quorum ope dominium obtinuerat,
Massinissa fruebatur, qua saluum, tu-
tum, & formidatum apud subditos se
esse credere debebat. Quandoque inter-
rogatus, quare id ageret, respondens
dixit: Homines, qui liberi naturali-
ter esse volunt, fidem servare ne-
sciunt. Canes, qui libertatem non
norunt, dominis suis fidelitatem ob-
servant.*

*Praeterea Dominus Luchinus justitiam
summe amavit, quam nec ob aurum nec
ob argentum umquam ab exercendo de-
stitit. Quare Mediolanensis Civitas &
cetera loca, quibus imperabat, securita-
te & quiete multa gaudebant. Natura-
lis ei filius fuit, Bruzium nomine. Huius
Domino Bruzio donavit Laudis Pempse-
jae dominium. Ad hanc urbem regen-
dam eum misit. Contigit, quemdam
virum nobilem vitam ademisse cuidam
alteri. Captus fuit occisor, & postmo-
dum decollatus. Antequam capitalem
sententiam is subiret, parentes malefa-
ctoris eiusdem Dominum Bruzium adie-
runt, eique in hunc modum sunt lo-
quuti: Domine Bruzi; tibi opus sunt
nummi. Ne perde hominem, quem
captum in vinculis habes. Ecce jam
paravimus numeranda tibi quindecim
Aureorum millia. His auditis
Dominus Bruzium protinus animo leni-
tum se sensit. Ob id ad Mediolanensem
Urbem eques perrexit. Coram patre ste-
vit. Genibus ante eum innixus, inter-
cessoris absolutionem poposcit, quod ipse
Bruzium egenus Miles esset. Quindecim
millia Aureorum se fore lucraturum ex-
posuit, si facinoroso viro vitam salva-
ret. Haec audiens Dominus Luchinus
genitor, famulo cuidam suo innuit, ut
e subculo deservet ad se quamdam suam
cassid-*

lici quesse lettere. Le lettere fuoro lesse: Diceano; IUSTITIA. Disse dunque: Non in apparentia la iustitia porremo in effito. Non voglio che quinnici milia Fiorini pesino più de lo elmo mio, lo quale pesa più de la mia Signoria. Va. Torna a Lodi, e fa la iustitia. E se questa non farai, io la farai de ti. Moito boleva, che gisse homo netto in suo terreno. Moito amava lo Puopolo menuto. Resse anni nove, e in soa Signoria morio, e rassegnao la vacchetta migliore e maiure, che nolla prese.

In questo tiempo comenzao la iente elmesuratamente mutare haviti sì de vestimenta, sì de la perzona. Comenzao a fare li pizzi de li capucci longhi. Comenzao a portare panni stretti a la Catelana, e collari portare scarzelle a le correie, e in capo portare capelletti sopra lo capuccio. Po' portavano varve granni e forte; como bene Janetti Spagnuoli voco lequitare. Denanti a questo tiempo queste cose non erano anco. Se radevano le perzone la varva, e portavano vestimenta larghe e oneste. E se alcuna perzona havevsi portata varva, fuoro stato avuto in sospietto de essere homo de pessima rascione, saivo non fussi Spagnuolo, o vero homo de penitentia. Hora ene mutata conntione, idea, delerto. Portano capelletto in capo per gran-

ne

castidem. Galea haec admodum perpolita relucebat. In culmine inerat elegans crista serici villosi coloris purpurei. Inscriptae aureae literae apparebant. Quum allata fuit galea, dixit Lucinus: Bruzi; epigraphen hanc perlege. Legit Bruzium literas inscriptas, nempe IUSTITIA. Addidit itaque Lucinus: Nos iustitiam quam haec nominatam intuemur, exsequutioni demandabimus. Nolo sane quindecim millia Aureorum praeponderare cassidi meae, quae quidem pretiosior est imperio meo. Perge igitur, & Laudem Pompejam redi, & iustitiam exsequere. Hanc nisi perficies, ego ipse de te sane suscipiens complebo. Multum amavit Lucinus, ut quilibet sub dominio suo recte procederet. Multo amore Populum & Plebem prosequabatur. Praesuit imperio annis novem, & in suo dominatu diem clausit extremum, successori renuntians regimen Regni, amplioris quidem ac majoris, quam ipse acceperat.

Hoc tempore homines coeperunt enormiter immutare tum vestium tum exterioris speciei ornatum. Cucullis latioribus pinnulas tunc primo fecerunt. Indumenta constricta & angusta in Caesarienicarum vestium modum deferre, collaris gestare, ad cingulos ascoperas & marsupia tenere, pileolos supra cucillum in capite portare coeperunt. Spissas ezinde & amplas barbhas nutriebant. Astures & Hispanos exacte imitari studebant. Ante haec tempora id nullo modo apud nostrates fiebat. Barbham vadebant, & latis ac honestis indumentis operiebantur. Quod si quispiam barbarus incessisset, suspicionem hominis pessimae conditionis & mali nominis non effugisset, nisi vel Hispanus natione, vel Eremiticae vitae professor fuisse. Nunc vestimentorum & speciei modus, delectatio, & gustus, immutata sunt.

Pileo-

ne autoritate. Foita varva a muodo de Eremitano. Scarzella a muodo de pellegrino. Vedi nova devifanza! E che più ene: chi più non portaffi capelletto in capo, varva foita, scarzella in centa, non ene tenuto cobelle, ovvero poco, ovvero cofa nulla. Granne capitagna ene la varva. Chi porta varva, ene temuto.

Quì me boglio uno poco ftennera. In uno paiefe fo uno Rege, lo quale moito honorava li Filofofi e li homeri, che fo'favii, e dico bene paravole. Queffo Rege moito cercava de havere compagnia de homeni virtuofi in foa Corte. Accade de havere uno granne Filofofa. Moito fo allegro lo Rege de la prefentia de queffo bono homo; e tanto maiuramente, quanto queffo Filofofa havea bono afpetto, e pienamente refponnea ad onne queffione, che ad effo fe faceva. Hora bole lo Rege honorare la bontate, la fcientia, la virtute, la quale in queffo Filofofa fe trovava. Invitaolo ad uno folenne convito de divierzi civi delicati e boni, a lo quale convito fo tutta foa Baronia. La Sala, dove lo manecare fe faceva, fo granne e larga. Le taole melfe attorno. Tutto lo palmento de la Sala era copierito de tapiti, li quali tapiti erano de pura e netta feta. Le mura intorno erano amantate de colorii riccamente laorati a Baboini melfi ad feta e ad aoro filato. Lo cielo de fopra era de cortine fatto a ftelle de aoro. Moiti panni Tartareschi là fparzi erano. Boleva lo Re, che quello convito folenne foffi. In capo de la Sala ftava una taola piccola. Ad queffo

A *Pileclum capiti imponunt, in magnae auctoritatis indicium. Densâ barbâ ad Eremitarum exemplum in publicum prodeunt. Manticas & peras peregrinantium more deferunt. Notitatem ornatus animadvertit. Quod plus est, quicumque pileclo caput non contegeret, spissam barbam non nurrivet, ascopram ad cingulum non teneret, nibili aus parvi aestimaretur. Quidpiam majus se possidere opinantur, qui barbam habent. Qui barbatus incedit, obsequium ac timorem exigit.*

B *Heic vero a materia aliquantulum digredi volo. In regione quadam Rex nescio quis fuit, qui maximis honoribus Philosophos ac sapientes viros, & bene loquentes, affecit. Rex idem accurate quaerebat doctorum eruditorumque hominum in aula sua contubernium. Accidit, ut fortè ad se pervaderet quemdam magni nominis Philosophum. Rex summo gaudio repletus, quum coram se stare virum illum conspexit, ac tanto plus gavisus est, quanto elegantioverem Philosophus iste corporis formam praeferebat, ac omnino cuicumque quaestioni, quae ipsi proponebatur, doctè respondebat. Decrevit propterea Rex, bonitatem, scientiam, & virtutem, quae in Philosopho splendebant, honorare. Ad lautum igitur ac sole mne convivium, diversis exquisitis sapidisque dapibus suave, Philosophum accivit. Convivio interfuerunt omnes, proceres ac primates Regni. Aula, in qua commessatio habita est, spatiosa & ampla fuit. Mensae circumpositae erant. Totum aulae pavimentum aulaeis ex puro ac nitido serico sabrefactis cooperiebatur. Parietes circum peristromatibus diversorum colorum contegebantur, simias auro & serico elaboratas exprimentibus. Superius aulae tectum conopeis ac cortinis stellatis aureis amiciebatur. Plures Tartarici panni ibi sparsi & bene compositi.*

sa taola sedevano lo Rege e lo Filosofo soli. Viengo li servitiali delicati. Portano manecare. Mentre ellise mannicava, lo Re non perdieva tiempo. Anco diligentemente demandava lo Filosofo, cha li rennessi rascione de certi dubii. Lo Filosofo, como prudente perzona, sofficientemente responneva. Soe respuoste fortemente cadevano ne lo animo de lo Re, cha se accertavano a lo vero. Donno lo Re spesse voite diceva: *Bene dici. Placemi.* Infra tanto a lo Filosofo benne voluntate de sputare. Teneva in vocca una granne spurgata una hora grossa. Più tenere nolla poteva. Fore conveniva che iescisse. Vardava lo Filosofo intorno a lo muro e pe terra cercava lo luogo, dove potessi sputare. Non bede loco de ciò Cha, como detto ene, onne cosa era copiata de nobili tapiti. Allhora voito lo Filosofo lo capo habe veduta la faccia de lo Rege. Lo Rege havea una varva moitto nera, granne, e larga. La longhezza fi' a mieso lo pietto. Le banne fi' ne le ionte de le spalle. Parea uno Varvafore. Conziderao lo Filosofo, che quella varva fuffi lo più brutto loco de quella Sala, e più atto a recepere lo suo sputo. Fermaosi lo savio Filosofo, e sputao in vierzo de la varva de lo Re. Quando lo Re lentio ciò, fortemente stette turbato e regoglioso, e disse: *Quesso perchè hai fatto?* Respuse lo Filosofo e disse: *De sotto, de sopra, de onne canto me staco parni messi ad coro. Non ce ene loco alcuno laido da sputare potere, saivo che questa toa varva, che ene lo più laido loco, che ne sia. Perciò le haio sputato; cha homo deo sputare ne lo più laido loco. Ad queste paravole lo Rege non responneva, ma stavea muto. Allhora lo Filosofo*

fo

siti cenabantur. Deceverat enim Rex, convivium illud omni solemnitate celebrari. In aulae primo ac principaliori loco mensula quaedam parva apposita inerat. Ad hanc mensulam sedebant Rex ac Philosophus tantum. Epulae deliciae ministrantur. Dapes variae afferuntur. Dum comedebant, Rex tempus haud terebat. Solicite namque a Philosopho petebat, ut sibi quasdam dubiosas quaestiones enodaret. Philosophus cum vir scientiam prudentiamque satis excellens, apte responsa dabat. Responsiones Philosophi in animo Regis fortiter imprimabantur, utpote quae veritatem certè sapiebant. Ob id Rex pluries agebat: Bene loqueris. Hoc mihi arridet. Interea Philosophum sputandi necessitas invasit. Per horae & amplius spatium coactae pituitae non modicam quantitatem in ore suo continebat. Hanc amplius retinere inclusam non poterat. Ut excreando exiret, Philosopho sane opus erat. Is circum parietem oculos figebat, & ad solum exinde lamina demittens, locum, in quo conspueret, tacitus exquirebat. Nullus apparet locus conspirationi conveniens. Nam, ut diximus, parietes ac pavementum nobilibus aulaeis, pretiosisque tapetibus cooperta erant. Tunc faciem convertens Philosophus, vultum Regis conspexit. Rex nigram admodum barbam, satis longam latamque gerebat, quae longitudine ad pectoris medietatem usque extendebatur, & latitudine ad anteriores humerorum juncturas usque dilatabatur. Baccalaureo Regem non immerito assimilare potuisses. Consideravit itaque Philosophus, barbam eandem locum esse omnium deformissimum Aulae, aptissimumque recipiendo sputo suo. Substitit prudens Philosophus, & in barbam Regis despsit. Quum Rex id pertensit, animo agitato animodum, iracundo vultu haec inquit. Cur hoc iplum fecisti? Respondit Phi-

loso-

fo lo toccava ne la spalla, e disse: **A** *Di'. Che hai? Bene dico? Di', che a te piace.* Hora se queffi, li quali portano la varva, staeffeno a lato de queffo Filosofo, reciperao quello, che recepeo lo Rege.

CAPITOLO DECIMO.

De la morte de lo Re Ruberto. E della benuta che fece la Reina de Ongaria a Roma.

A Nni Domini MCCCXLII. correvano, quando finio li soi dii lo inclito e glorioso homo Ruberto Re di Cecilia e di Hierusalem. E fo sotterrato honorabilmente ne la Cittate de Napoli in Santa Chiara. Iace ne lo loco, dove duormo soi antecessori. Pe la morte de lo quale lo Renno de Puglia fo desolato, como giose diceraio. Queffo Re Ruberto fo homo moito savio, e tanto savio, che pe suo sapere acquistao la Corona, che non dovea essere Rege. Effo anco ordinao Re Carlo suo frate conzobrino, a chi spettava la Corona, aoperanno che fussi chiamato Re de Ongaria. E così fo. Donne puoi fo coronato effo. Queffo Re Ruberto fo homo, che mantenne suo Reame in tanta pace, che pe tutta Puglia.

Tem. VII. Puglia.

A *losophus: Sub pedibus, supra caput, & ad latera undique mihi circumstant aurei panni. Nullus mihi superest sordidus abjectusve locus, ubi possim conspuere, si excipias hanc tuam barbam, quae quidem foedissimus omnium locus est. Propterea in hac pituitam meam sputando deposui. Homines enim in sordidiori loco excreare debent. His verbis nihil Rex reponebat, sed obtusescens tacebat. Tunc Philosophus humerum Regis manu contrectans inquit: Dic mihi, Quid in animo habes? Num bene loquor? Dic modo, id tibi arridere. Nunc si ii, qui barbam deforunt, iuxta Philosophi huiusce latus sederent, cerid id, quod Rex recepit, & ipsi recipere.*

C A P. X.

De obitu Regis Roberti. De adventu Reginae Hungariae Romam.

A Nnus Domini Millesimus Trecentissimus Quadragesimus Secundus decurrebat, quum extremum vitae diem clausit inclytus & gloriosus vir Robertus Siciliae & Hierusalem Rex. Honorifice in Urbe Neapolis in Ecclesia Sanctae Clarae cadaver Regis sepultum & depositum est in loco, in quo corpora praedecessorum ejus conquiescunt. Ob mortem cujus Regis, Apuliae Regnum desolatum fuit, ut inferius dicemus. Praeaudatus Rex Robertus vir utique multae prudentiae, tantaeque sapientiae praeditus fuit, ut coronam sibi adquisierit, licet Rex futurus non fuisset. Is insuper in Regem creavit Carolum fratrem suum consobrinum, ad quem Regni corona pertinebat, egitque adeo, ut Rex Hungariae nuncuparetur. Quod & factum est. Hinc postmodum ipse fuit coronatus. Hic

N a Rex

glia, tutta Terra de Lavoro, tutta Calavria, e Abruzzo, la iente delle Ville arme non portava, nè conosceano arme. Anco portavano in mano una mazza de lenno pe difenderse da li cani. Anco questa tale usanza in parte se serva. Questo Re, quando li iognea la novella, che dicea: *Uno ciento de la buoste toa foco perduti ne la vattaglia*, responneva e diceva: *Cinqueciento Carlini ho perduto*. Questo Re fo tanto inustrioso, che forza de Imperio in soa vita non se poteo accostare a sio Renno. Doi Imperadori consumao drento le mura de Roma; como fo Herrigo Conte de Luzoinborgo, e Ludovico Duca de Baviera, como de sopra detto ene. Anco questo Rege fo Conte de Proenza, e fo homo granne Letterato, e specialmente fo esperto ne la Arte de la Medicina. Granne Fisico sone, e Filosofo sone. Aicuna cosa avaceiò. Bolea bedere, como soa moneta despenneva. E che più? Le pene perzonale convertiva in pecuniarie. Habe questo Re uno sio figlio, lo quale fo Duca de Calavria. Fo homo moito iustitiale, e diceva: *Lo Re Carlo nostro Bisavo acquistao e mantenne questo Reame pe prodezze. Mio Avo pe larghezza. Mio padre pe sapientia. Dunqua io lo boglio mantenere pe iustitia*. Forte se studiava lo Duca de servare iustitia somma. Accadde, che uno Barone de lo Renno accise uno Cavalieri. Fo citato a Corte de lo Re in Napoli. Là fo tenuto in presone, e fo connannato ne la testa. Po' lo Rege commutao la sententia in pecunia de perzonale, e lo connannao in quinnici milia once. La moneta pacata fo. L' homo tratto da lo dubbioso loco, e fo messo in uno aitro libero e largo. Quando lo Duca questo sentio, in-

COR-

A *Rex Robertus in tanta pace Regnum suum rexit & custodivit, ut per omnem Apuliam, totam Campaniam, cunctamque Calabriam & Aprusium, villarum incolae nec arma deferrent nec cognoscerent. Manibus gestabant ligneum baculum, ut ab incurfu canum se ipsos tuerentur. Ejusmodi consuetudo usque adhuc etiamnum ex parte viget. Rex idem Robertus, quum sibi nuntium afferretur, dicens: Militum tuorum centenarius numerus in certamine confictatorum periiit, respondens aiebat: Quingentos Carolinos amisi. Tantae sagacitatis ac industriae fuit Rex ipse, ut nullus Imperialis conatus, nullaque potentia, dum vixit, ad Regnum suum ne appropinquare quidem potuerit. Duos Imperatores, Henricum scilicet Comitem Luxemburgensem, & Ludovicum Bavariae Ducem, intra moenia Romanae Urbis, uti superius resulimus, consumpsit. Ceterum fuit etiam Provinciae Comes; vir utique multarum literarum, ac praesertim in Arte Mathematicae doctus, magnam Physices, & Philosophiae notitiam habuit. Multa maturavit. Quomodo aerarii sui pecunia impenderetur, inquirere, volebat. Quid plura? Corporales delinquentium poenas in pecuniarias immutabas. Genuit filium, qui Dux fuit Calabriae. Aequitatis amantissimus dicebat: Rex Carolus proavus noster obtinuit & servavit Regnum hoc sua fortitudine ac robore. Avus meus liberalitate. Pater meus sapientia. Ego igitur iustitia hoc idem Regnum conservabo. Sedulo quippe Dux ipse summum jus reddere & exercere studebat. Contigit, Dynastam quemdam Regni interfecisse nescio quem nobilem Virum. Dynasta ad Curiam Regis Neapoli in jus vocatus accessit. Ibi in carcerem detrusus capitis damnatus fuit. Postmodum Rex corporalem sententiam cum pecuniaria commutavit, & Dynastae multam*

B *quia-*

C

D

E

continente entrai in quella presone, donne questo era stato iescito. Li fierri se fece mettere a le gamme. Miserabilemente staeva, como voleffi perdere la perzona. De là non bole iescire. Quando lo patre sentio questo, conoscienco la voluntate de lo figlio, connessesse a la iustitia contra soa voluntate. Lo homicidiario la testa perdio. Po' se fece benire davanti lo Duca suo figlio, a lo quale disse queste paravole: *Duca, noi semo connessesi a toa voluntate. A bona fede cba la troppo granne iustitia, dove non se trova remissione, ene pessima crudelitate.*

Questo Rege sempre teneva Galea apparecchiata, pe fuire in Proenza, se faceva mestieri. La quale Galea se chiamava *Galea Roscia*. Questo Re, como habe recuperata la Corona, voze racquistare la Cicilia, la quale suo Avo e Patre pe lussuria perduta avea. Granne esfuorzo de iente fece. Ciento millia perzone habe. Armao suo navilio pe passare e recuperare la Cicilia. Hora ne vao lo Navilio, e lo stuolo se colao a Trapani. Là a Trapani facenno se alcuna correria, fo subbetamente presa una donna, la quale ne giva a marito. Fu demanata, como haveffi nome. Respuse: *Io so' la trista Cicilia*. Questo odenno lo Re, fo forte turvato. Disse cha era ingannato da li soi Astrologi. La promessa adempita era. Sio stare non era utile. Procacciao de lo tornare; ma tornare non poteva, nè havere fodero potea, perchè lo mare era turvato. Granne buffa, granne tempesta facea. La fortuna non li lass-

A *quindecim millium Unciarum imposuit. Aes multae solutum fuit. Ad haec occisor ex arcto carcere eductus, in alterum amplio rem liberior emque translatus est. Quum Dux haec audivit, protinus carcerem, ex quo interfecto r morte liberatus exierat, introiit. Vincula pedibus propriis alliganda iussit. Infeliciter in carcere moram trahabat, ceu qui vitam perdere vellet. E carceris loco egredi nolebat. Quum genitor Ducis id rescivit, perspectam optime habens filii voluntatem, ad executionem sententiae capitalis complendam animum, li de iuvitus, inclinavit. Homicidae caput amputatum est. Exinde ad sui praesentiam Ducens filium venire fecit, quem in hunc modum est alloquutus: Dux, nos utique voluntati tuae satisfacimus. Certo scias, summum jus absque ulla miseratione detestabilem crudelitatem esse.*

B *Rex idem Robertus triremem in promontu perpetuo habebat, ut in Provinciam, si casus expeteret, posset aufugere. Navis haec appellabatur Triremis Rubea. Rex iste, postquam coronam recuperavit, in votis habuit, Siciliam iterum sibi subdere, quam Avus ac pater eius ob luxuriam amiserant. Ingenti itaque conatu milites conscripsit. Centum millia armatorum coadunavit. Navalem classem armavit, transfretaturus, & recuperaturus Siciliam. A litore solvit classis, & navalis exercitus Drepanum pervenit. Quum apud Drepanum nonnullae excursionem fierent, e vestigio capta fuit quaedam mulier, quae ad nuptias quamprimum conjuganda progrediebatur. Mulieris nomen quaesitum est. Respondit: Ego sum tristis Sicilia. Id intelligens Rex, animo valde, tristani coepit. Asseruit, semet deceptum fuisse ab Astrologis suis. Promissio sibi facta iam completa erat. Moram autem diutius trahere inutile videbatur. De reditu igitur studiose cogitavit. At redire haud facile*

laffava partire. Foraggio in terra de nemici non havea. Li convenia perire de fame. Vedi crudelitate, che li convenne usare pe scampare soa huoste. Lo pane haveano poco. Davasi ad mesura. Penzao de mannare via iente, perchè li vaffasse più lo pane, che havea. *Eadem actio prava fuit & studiosa*, como Aristotele dice. Era dentro fra mare una isoletta con selve, forse da lunga dall' huoste miglia dieci. Habe Galee, e mise in esse forze da sei milia perzone, e dcoli ferramenta da tagliare lenna, acetate, e ronche, e mannaoli a quella Isola sotto spezie de lenna fare. Puoi che li sei milia fuoro portati là, fuoro lassati. Li legni tornaro. Là li lassaro senza pane. Là moriero de pura fame. Vedi crudelitate! Pe passare tempo, sei milia perzone moriero de fame. Nullo li visitao, nullo li confortao. A questi fuora stato besuogno la Cappa de Santo Alberto, la quale se fece taola pe tornare a casa. Mancata, che have lo Re questa soa huoste de queste perzone, effo cercava de tornare. Como le navi fuoro disciolte, subbetamente la tempesta desertao lo navilio là e chà. Tutta la notte videro li pericoli de mare. Dodici lenni, dove lo Re stava, per violentia de fortuna ne vennero in porto de Messina. Era l' Aurora. Lo die se faceva. Lo romore de marinari era granne. Don Fedrico Cunato de lo Re Ruberto, excitato pe tale romore, lo quale non mostrava opera di mercatanti, se levao da lietto, e fece

A *peterat, nec victualia consequi, eo quod mare procellis ac tempestatibus ebulliebat. Nimis saeviebat, nimiumque furebat aequor. Maris perturbatio classem abire vetabat. Victualibus in hostili regione carebat. Fame mori oportebat. Barbariem interim audi, quam, ut Rex cum classe sua e periculo evaderet, exsequi coactus fuit. Modica panis copia erat. Parce ac ad mensuram dabatur. Excogitavit Rex, ut panis, qui ei supererat, sufficere amplius posset, aliquas militum acies aliò dimittere. Eadem actio prava fuit & studiosa, quemadmodum Aristoteles dicit. Intra mare enigma Insula nemorosa erat, ab exercitu navali forte diffusa decem passuum millibus. Trinemes selegit, in quibus imposuit circiter sex millia virorum, quibus ferramenta dedit, securas, ac runcinas, ut ligna possent abscindere. Eos ad illam Insulam sub specie ligna caedendi & avehendi misit. Postquam illa sex hominum millia ad Insulam appulerunt, in ea derelicta fuere. Navis ad classem Regis vediere. In illo loco pane destituti, fame perierunt. Immanitatem hanc perpende. Ut beneficio temporis Rex interetur, sex millia hominum, fame absumta occubuerunt. Nemo eosdem visitavit, nemo ullatenus eos consolatus est. Iphis sane cucullata vestis Sancti Alberti opportuna fuisset, quae ceu tabula Viro Sancto (a) inseruivit, ut domum reduceretur. Quum Rex classem suam hisce copiis imminuisset, modum, quo securae domum posset repetere, querebat. Navibus e portu solutis, illico maris tempestas universam classem huc illucque concutiendo dissipavit. Tota nocte im-*

B

C

D

E

nen-

(a) *Johannes Maria Politianus (quem Suvius, ad diem VII. Augusti, auctorem fuisse credit Vitae Sancti Alberti de Monte Drepano Carmelitae) ad num. XIII. refert quidem Sanctum virum per aquas fluminis Lyci (vulgo Platani) in Sicilia ab Agrigento XVIII. lapide diffusi, prodigiose ambulasse, & ab ejus ultra modum exundantibus aquis, quae nonnullos Judaeos iter facientes abripuerant, salvasse, & credentes in Christum denique baptizasse. Verum Albertum ipsum pallio suo, seu cucullata veste, ad transmeandum flumen illud usum fuisse, nulla modo censet.*

cefi a li baiconi, e guardanno vide infegne Regale. Conubbe cha lo Re Ruberto fio Cunato era iettato pe la fortuna, lo quale venne pe la Sicilia recuperare. La Reina sequitao lo Re, e conoscenno disse: *Ani Re! Che farete a mio fratello?* Lo Re ha-be misericordia, e non curao, cha quelle dodici Galee erano perdute. De soe mano non poteano campare. In quello stante in sù la miera Terza la fortuna acquetao. Lo Re con soe Galee se trasse aiquanto a reto. Puo' tanto fe', che torna a Napoli. In fio Palazzo entrao. Mai non gio più in armata nè pe mare nè pe terra. Havea uno fio iardino a lato de lo Palazzo, e là stava sempre a valestrare. Mentre che valestrava, penzava a li fatti de fio Reame. Mentre che giva de segniale a segniale, dava le respuoste a le odientie a le ienti; commetteva a li fatti le cose, le quali devea.

In questo tiempo correvano Anni Domini MCCCXLIII. venne a Roma a visitare le Corpora de li Santi, e le Basiliche sante, la Reina de Ongaria, madre de lo Re Ludovico de Ongaria, e de Antrea Re de Puglia fio frate. Stette die tre in Roma

A *mentia aequoris pericula aspexerunt. Duodecim naves, quae Regem deducebant, turbinis & procellarum violentiâ compulsaе, Portum Messanae Urbis attigerunt. Instabat aurora. Dies jam splendescere incipiebat. Nautarum ingens strepitus audiebatur. Dominus Fridericus Regis Roberti levir, somno expergescens ob ejusmodi clamorem, qui nullatenus esse mercatorum murmur deprehendebatur, e lecto surrexit, & ad fenestras accurrens, conspexit regalia vexilla. Agnovit, Regem Robertum levirum suum ob maris fortunam in Portum illum venisse, qui accesserat Siciliam recuperaturus. Regina Regem subsequuta, rem agnoscens, dixit: Ah Rex! Quidnam cura fratre meo ages? Fridericus miseratione commotus, sortis sibi oblatae nullatenus rationem habuit, nam duodecim illae triremes paene ad inevitabile discrimen adductae, e Friderici manibus evadere nequibant. Eo temporis momento, circiter mediam Tertiarum horam, aequoris tempestas cessavit. Rex Robertus cum triremibus suis aliquantulum e Portu retrocessit. Exinde adeo elaboravit, ut demum Neapolim salvus repetierit. Palatium suum ingressus, numquam amplius in exercitum per mare nec per terram iit. Juxta Palatium erat viridarium, in quo Regi arcum explodere voluptas erat. Dum sagittas projiciebat, negotia Regni sui animo & mente revolvebat. Dum autem de scopo ad scopum procedebat, supplicantibus responsa dabat, accedentibus aures praebat, & rebus aliis, quibus consulere debebat, remedia parabat.*

B

C

D

E

Decurrebat Annus Domini Millefimus Trecentessimus Quadragesimus Tertius, quum Romam Corpora & Basilicas Sanctorum visitatura venit Regina Hungariae, mater Ludovici Regis Hungarorum, & Andreae Regis Apuliae fratris ejus. Triduo Romae mansit, &

San-

ma, e visitao tutte le Santuaria, e fece granni doni a tutte le Chiete. Frate Acuto, uno Fraticello de Affisi, lo quale fece lo Spedale de la Croce a Santa Maria Rotonna, fo lo primo, che le domannasse elemosina, per acconciare Pontemuollo, lo quale era pe terra. La Reina li donao tanta moneta, che lo Ponte se refacea con aicuno aiuto; donne fuoro fatte le arcora, se non haveffi havuto impedimento. Po' incomenzao a moitiplicare la poveraglia de Roma, e tanto era lo petere, che non bastava lo fio dare. E pe la importunitate de li * petitoti se evacua la Reina, e convennele partire. *Nam pauperes habent mores corvinos. Rustici montani habent lupinos.* Moito la honorao le Donne de Roma. Moito ammirava lo avito de le Romane. Partio, e gio a Napoli a visitare suo figlio Re Antrea. Quessa Reina visitaola la Reina Iuvanna, e recepo pe li Conti de lo Renno quelle honoranze, le quali se dicerao là, dove se tocca de la morte de lo Re Antrea. Quessa Reina beniva sopra una carretta. Quattro palafreni tiravano quella. Otto Contesse sedevano con essa. Tutte guardavano ad essa. Ne la aitra carretta benevano aitre Damiscelle con veli Ongareschi e con coronette de aoro puro in capo. Cinquanta Cavalieri a Speroni de aoro intorno, & aitre servitiale. Quessa donna havea quattro miefedeta de la soa mano ritta. E mozzaolile uno Barone de Ongaria. Feliciano habe nome. La novella fo così.

A *Sanctuaria omnia adivit, ac plura dona Ecclesiis omnibus contulit. Frater Acutus ex Ordine Minorum Affisi, qui Hospitale Crucis ad Sanctam Mariam Rotundam exstruxit, primus omnium fuit, qui eleemosinam a Regina poposcit, ut Pontem Mollem resarcire posset, qui ad terram dejectus jacebat. Regina Fratri Acuto tantam pecuniam donavit, ut Pons ipse jam reficeretur, & fornices construerentur, & res perfecta fuisset, nisi impedimentum supervenisset. Post haec pauperum multitudo in Civitate Romana augeri coepit, quorum in petendo importunitas tanta erat, ut Reginae largitiones nullatenus sufficerent. Itaque petentium molestiae cedens Regina, ab Urbe secedere & abire omnino coacta fuit.*

B *Nam pauperes habent mores corvinos. Rustici montani habent lupinos. Matronae Romanae multos Reginae exhibuerunt honores. Regina Romanarum seminarum indumenta summe admirabatur. Discessit ergo Romam, & Neapolim perrexit, filium suum Andream Regem invisura. Regina Johanna visitavit Reginam Hungariae. Comites ac Proceres Neapolitani Regni Reginae obsequia illa praebuerunt, de quibus sermonem tunc institutam, quum de morte Regis Andreae mihi dicendum erit. Regina haec Hungariae in rbeda deducebatur. Rbedam quatuor equi vehbant. Otto Comitissae cum ipsa consedebant, vultuque ad Reginam converso, eam singulae intuebantur. In altero curru deductae prosequabantur aliae mulieres Nobiles, Hungaricis velis & corollis purioris auri in capite ornatae. Quinquaginta Milites ad aurea calcaria circumstipabant Reginae rbedam. Famulitium aliud subsequabatur. Regina in manu sua dextera quatuor digitos dimidiatos habebat, quos Hungaricus quidam Dynasta ei amputaverat, nomine Felicianus. Quomodo res se habuerit, nunc audi.*

C

D

E

Feliciano habet una filia, nome Elisabetta, la quale pe compagnia de la Reina usava in Corte Regale. Lo Quinato de lo Re carnaliter illam mediante Reginâ cognovit. Benne tiempo, che lo patre la recassi da lo servitio de la Reina, e disse cha la bolea maritare. Disse Elisabetta: *Non conveo, cha marito haia quella, a chi sotto omra de Re è soito suo bonore.* Questo odenno Feliciano, fo turvato. Più non disse. Anco ne gio con uno suo giovanetto figlio Cavalieri a parlare con lo Re. Lo Re era in una huoste. Entra Feliciano l' huoste, e passa onne iente. Passa lo steccato intorno a lo Re; e ionze a lo paviglione Regale. Trovanno uno Frate, lo quale era Confessore de lo Re, piccaose in terra, e sì se confessao e disse: *Io dego confessennere ad uno caso con lo meliure Cavalieri de lo munno, donne ene piccolo de morte de doi perzone. Che me affelvi.* Lo Frate non lo intese. Imbrattao la porta e fece soa Croce, suo Misereve, & habet assoluto de quello, che non intenneva. Intra tanto le vardie nuntiaro a lo Re, che Feliciano era benuto. Lo Re stava a taola, e pranzava esso e la Reina e suo figlio Ludovico, modò Re, lo quale era in etate de infantia. Deo licentia lo Re, che Feliciano entrassi. Feliciano, havuto comeato, disse a lo figlio: *Stà què. Non intrare. Se odissi romore, cavaica e vattene. Lo cavallo bene te portarao.* Entra Feliciano. Quando lo Re lo vide, aizao la voce e disse: *Hai, pazzo, l' arme trovata dentro la Boemia quella bona spata, la quale me promettesti?* Respu'e Feliciano e disse: *Nò. Io la trovarao. Volete, che haia tale fierro tale tagliare, quale haio questa mia Cortelleffa?* E ditto questo, aizao la cortel-

Feliciano filia existit, Elisabethe nomine, quae in comitatu & famulatio Reginae in regali aula versabatur. Soporius Regis carnaliter illam mediante Reginâ cognovit. Tempus advenit, quo e Reginae servitio Elisabethe patri amovenda esset, quum illam conjugio foret daturus. Elisabethe dixit: Neutiquam illam decere marito copulari, cui sub Regis umbrâ honor detractus fuerat. Felicianus haec audiens, animo consternatus est. Plura haud dixit. Illico una cum filio suo juvene & Milite se contulit ad Regem, cum alloquuturus. Rex in exercitu degebat. Felicianus castra ingressus, turmas & acies omnes praetergreditur. Circumpositum ad Regis custodiam vallum transiliens, ad regium tentorium appropinquavit. Monachum quemdam obvium habuit, qui erat a confessione Regis audienda. Ad Monachi pedes in terram procidit, & peccatorum suorum revelationem faciens, dixit: Ego mox ad quemdam eventum sum deventurus cum meliori Milite orbis; ex quo periculum duobus viris imminet. Me absolve. Monachus Feliciani dicta haud bene percepit. Ostium clausit, factoque signo Crucis, & recitato Misereve, consentem absolvit ab his, quae minime intellexerat. Interim custodes Regi nuntiarunt Felicianum venire. Rex mensae assidebat, prandebatque una cum Regina uxore sua, & filio suo Ludovico, qui modò Rex imperat, tunc verò infantili aetate erat. Permisit Feliciano Rex, ut tentorium introiret. Felicianus impetratâ veniâ, filio suo dixit, antequam ingrederetur: Heic consiste. Noli mecum introgredi. Si strepitum audies, obequita & discede. Equus optime te deducet. Felicianus tentorium intrat. Quum Rex Felicianum conspexit, alta voce dixit ei: O stulte! Num arma, aptum scilicet enses illum,

cortelleffa sopra lo capo de lo Rege più de doi piedi. Lo Re leua li uocchi pe guardare alla accia de questo fierro. Allhora Feliciano abbassao la mano, e lassao cadere la fortuna. Gio lo coipo pe partire la testa de lo Re doi parte. Lo Rege temenno e tremanno, subbeto se mise sotto la taola. La Reina parao la mano. Lo fierro coize quattro deta, le quali subbeto cadero in terra. La cosa era nova. Lo romore granne. Li Donzielli, li quali servivano, con le cortella da servire accifero Feliciano. Po' curzero sopra a lo figlio, e si lo accifero. Patre e figlio morio in uno punto pe la lengua de Elisabetta. La Reina ne perdio mic-fa mano.

CAPILO UNDECIMO.

De la sconfissa de Spagna. E de la soita de la Zinzera. E de lo assedio de Taboltare.

MCCCXXXIX. Anni Domini correano de mese de quando fo fatta la granne & horribele vattalia infra li Christiani & Saracini. Duce Deo Christiani fuoro vencetori. Sarraceni fuoro sconfitti in Spagna in uno campo, lo quale se dice Cornacerva. Ene ne lo terreno de la Cittate de Sibila, dove moriero sessanta milia Mori. La quale

A illum, quem mihi pollicitus es, in Bohemica provincia invenisti? Respondens Felicianus, inquit: Minime. At ego gladium ipsum reperiam. Cupis ne, ferrum illud mihi inveniendum. talis aciei esse, qualis est haec mea machaera? His dictis, machaeram manibus sustulit super caput Regis in altum amplius quam duo pedes. Rex oculos erexit, ut aciem ferri hujus conspiceret. Tunc Felicianus manum demisit, & fortis itum cadere fecit. Jamque itus praecipit decidit, caput Regis bisariam secturus. Rex timens & contremiscens, proximus sub mensa semet abdidit. Regina manu semet opposuit itui. Machaera quatuor digitos manus Reginae tunc abscidit, qui illico ad terram ceciderunt. Casus improvisus erat, & ingens murmur exci-
B dabatur. Pueri, qui ministrabant Regi, cum cultris, quibus ad mensae ministeria utebantur, Felicianum vulnerarunt & confoderunt. Postmodum in Feliciani filium irruerunt, eique vitam abstulere. Pater ac filius eodem temporis momento interfecti exspirarunt propter Elisabeth loquacitatem. Regina dimidium digitorum manus amisit.
C
D

C A P. X I.

De clade Hispanica. De eapitione Algezirae. De obsidione Calpe.

Millesimus Trecentessimus Trigesimus Nonus Annus Domini decurrebat, mense quum accidit memorabilis & horribilis armorum concertatio inter Christianos & Saracenos. Duce Deo Christiani victoriam reportarunt. Saraceni profugati fuerunt in agro, qui vocatur Ripes Cervi, posito in disione Hispali, ubi sexaginta milia Maurorum occubuerant. Clades ipsa
in

le novella fo pe questa via. Uno nuobbele e glorioso Rege fo in Spagna a nostri dii. Migliore non fo. Habe nome Dono Alfonso, figlio de lo Re Fernando, Re de Castiello. Questo Re Alfonso fo moito vittorioso. Continovamente resse la frontiera contra de li Sarracini. In una notte sconfisse uno grannissimo Duca de' Sarracini, lo quale havea nome Piccazzo, e sì lo prese pe la perzona. Questo Piccazzo havea un uocchio. Non più conzideranno lo Rege Alfonso la nobilitate e la potentia de lo Re Piccazzo, deliverao di perdonarli la vita, se bolea recepere lo Vattesimo, e prennere soa figlia pe moglie. Le cose fuoro promesse, e venevano ad effetto. Quando Piccazzo benne a lo fonte de lo Vattesimo, fo pentuto; desprezzanno lo Vattesimo e lo Christianesimo, spuatò horribelmente ne la Conca. Questo vedeano lo bono Rege Alfonso, fo turvato. Niente tarda. Impuina mano ad soa spata, e senza misericordia li partio la testa da lo buosto. Quello cuorpo fo iettato fra li cani. Questo iovene Piccazzo havea una matre sia Reina. La Riccaforta havea nome. La Riccaforta havea uno Re pe marito, lo quale havea nome Alim Re de la Bella Marina, nato da una Cittate, che se dice Trebestre. Questa Riccaforta sentenno acciso lo bello suo figlio Piccazzo pe la mano de Rege Alfonso, penzao de fare la vennetta sopra li Christiani e sopra Rege Alfonso. E ciò fare non potea senza granne esfuorzo. Penzao fare lo passajo sopra la Christianitate, e così fece. Habe ordenato co lo loro Pa-

Tom. VII. pa,

A in hunc modum evenit. Nobilis & gloriosus quidam Rex in Hispania nostris temporibus vixit, quo nullus melior existit. Nomen ei erat Dominus Alphonsus (XI.) filius Regis Fernandi (IV.) Hic Alphonsus Rex Castellae vir in bellis fortunatissimus fuit. Continuo Regni sui limites & propugnacula adversus Saracenos tenuit ac custodivit. N

B He quadam potentissimum Saracenorum Ducem, Picazum nomine, proffigavit in bello, & eum captivum habuit. Picazus monoculus erat. Rex Alphonsus nullam amplius rationem habens nobilitatis ac potentiae Regis Picazi, decrevit vitam ei donare, si Christi Baptisma vellet suscipere, ac in uxorem filiam ipsius Alphonsi ducere. Haec &

C Picazo promissa fuerunt, atque ad terminum jam paene deducebantur. At quum Picazus ad Fontem baptismalem se contulit, eum poenituit: quare Baptismum contemnens, & Christi fides religionemque despiciens, lavacrum conspuratione turpiter foedavit. Haec videns pius Rex Alphonsus, iracundis commotus, nullà morà, manu caesa

D suum impugnat, & immaniter Picazo caput a collo amputavit. Cadaver Picazi canibus vorandum projectum fuit. Huic adolescenti Picazo mater sua titulo Reginae ornata. Riccafortis nominabatur. Haec Regem in virum habuit nomine Alim (a), Regem Bellamarini, e Civitate oriundum, quae Trebestre dicitur. Quum Riccafortis audivit filium suum adolescentem Picazum manu Alphonsi Regis occisum occubuisse, vindictam adversus Christianos, & Alphonsum Regem sumere cogitavit. Id autem absque ingenti conatu efficere nequibat. Secum animo revolvit, classem traducere contra Christianos: quod sane complevit.

O o Curs

(a) Alim Rex Bellamarini diversis nominibus appellatur Abomelicus, vel Almohazen, sive Almoacenus a Johanne Mariana Lib. 16. de Reb. Hispan. Cap. 2. a Rodrico Santio Nister. Hispan. Part. 3. Cap. 10. & a Francisco Teraphis de Reg. Hispan. ad Ann. 1308.

pa, lo quale in quello tiempo aveva nome Galiffa de Baldacche, Soldano de Vavilonia, che faceffi uno commannamiento ienerale e innulgentia pe tutta Sarracinia, Partia, Media, e Turchia a fare lo passajo a la granne armata pe prennere Terre de Christianesimo, e occupare e destruere le Chiese de Christo, e relevare Tempj a Maccometto. Così fo fatto pe tutta la Sarracinia.

Vanno predicanno Alfaquerqui, cioene Preiti, e portano lettere espresse da parte de Galiffa loro Papa, che se faccia lo passajo sopra Christiani. La iente fo adunata grandissima da pede e da cavallo. Fuoro da quattrociento milia perzone da vattaglia. Fuoro tutte con mazze in mano e fionde Persiane, Arabi, Farsacini, Neri, Parti, Dulciani. Queste fuoro le ienerationi commosse a questa adunanza, pe lo passajo fare de chà de mare. Quattro fuoro li Regi de corona, li quali questa iente guidavano. Lo primo fo lo Re de lo Garbo, lo Re de lo Marocco, lo Re de Bella Marina, in airo modo de Trebestini, e lo Re de Granata. Questi fuoro li Regi de Sarracinia. Vero ene, che lo Re de Granata non benne con questi Regi. Sio reame ene dentro de la Spagna. Ma quando sentì la forza passata de' Sarracini, sì se revellao e mosse verra dentro ne la Spagna. Questi quattro Regi con tanta iente mossero e passaro lo mare, e liberamente posarose in terra ferma. Sei tornate de terreno occuparo de' Christiani con cavalli, asini, muli, camieli, femene infinite, servi, arme, fodero de pane, & airo arnese da verra. Francamente passaro, e pusero.

A Cum Saracenorum Pontifice, qui tunc temporis Calipha de Baldach nuncupabatur, Babyloniae Soldanus, pertractavit, ut praeceptum generale ac indulgentiam emitteret per totum Saracenorum, Parthorum, Medorum, ac Turcarum imperium, ut Saraceni omnes ad immensam classem & exercitum convenirent, capturi Christianorum Terras, occupaturi ac destructuri Christi Ecclesias, & Tempia ad Mahometi honorem aedificaturi. Quod quidem per totum Saracenorum imperium actum fuit.

B Alfaquerqui, idest Saracenorum Sacerdotes, Caliphae edictum promulgant, & Epistolas ex parte sui Pontificis deserunt, quibus imponebatur adversus Christianos transfretatio. In immensam multitudinem coiere gentes tum pedites tum equites. Quadringenta millia hominum bello aptorum fuisse. Clavas manibus gestabant, & fundas Persicas, Arabes, Farsacini, Nigritae, Paribi, & Caramanici. Hi fuisse Populi & nationes, quae ad transeundum cis mare insimul coadunatae se moverunt. Quatuor coronati Reges gentium istarum ductores praecivere. Primus Algarbiae Rex: secundus Marocchii: tertius Bellamarini, alio vocabulo Trebestinorum dictus: & quartus Granatae Rex. Hi omnes Saracenorum Reges existere. At Rex Granatensis haud venit cum tribus aliis praeclaudatis. Granatense Regnum intra Hispaniam positum est. Verum quum audivisset Saracenorum exercitum transisse ac venisse, a fide erga Hispanos descevit, & Hispanis bellum internum movit. Hi quatuor Reges cum incredibili armatorum multitudine iter sumserunt, & mare praetergressi, libere in continentem descenderunt, ibique pedem fixere. Septem amplas Christianorum regionis tractus cum equis, asinis, mulis, jumentis, innumerabilibus feminis, servis, armis, victualibus, aliisque bellicis

pufero lo huoste sopra una Cittate de Spagna, la quale se dice Taliffa; e dicono, che quella ene Cammora loro. Ne li lati e spatiosi campi destienò li paviglioni, e iaccio in campo. Pe fermo affedio fare, portano ingniegni e Travocchetti. Gruoffa era la iente. Non dubitano. Aiquanto magno e bevo. Loro tamburi sonano. Deh como granne romore faco! Haco igniegni da aizare scale e da iettare. Maiure loro campo, dove passaro, havea nome Cornacerva; campo spatioso, abunnevole de acqua, lenna, herva. Anco forte, cha lo fortedefcava uno Fiumello. lo quale se dice Rigo Salato. Questo Fiume desperte Taliffa da Sibilìa. Da vero che in questo campo non fuorano benuti, nè potuti venire pe la stretta Valle, la quale passaro canto a la costa, se non fuffi, cha ne la entrata de lo paese si pattiao con uno granne e potente Signore, Barone de lo Reame. Dono Ianni Manuelle havea nome. Questo Don Ianni Manuelle ene de le più potenti colonne de Spagna. La montagna era in soa balìa. Era questo Don Ianni in errore con lo Rege Alfonso. Nolli parlava. E derobare facea; perchè reprenneva lo Re, lo quale con soa Reina stare non holea. Anco stava con una bagascia. Madonna Eleonora havea nome, como ià diceremo. A questo Don Ianni Manuelle donaro li Saracini granne quantitate de Doppioni de aoro, perchè li concedessi lo passo. E così fo. De licentia de lo Re Alfonso, Don Ianni Manuelle concedeo lo passo a li Saracini, e bennero ne li campi di Cornacerva, como dicto ene. E là staevano ad huoste a fermo affedio. Derizzaro travocchi e fecero ignie-

gai

ais ingeniis occupaverunt. Nullo obstaculo transferunt, & castra locarunt adversus quamdam Hispaniae Urbem, quae Tariffa vocatur. Hanc Civitatem ajunt esse Cameram suam. In latis & spatiosis agris tentoria extendunt, & in campo jacent. Ut validius obsidione exsequantur, machinas, & ad saxa jacienda Mangana (quae vulgo Trabucchetti appellantur) deferunt. In insensum creverat multitudo. Nil perimescunt. Satis edunt, ac bibunt. Tympana pulsant. Proh quam ingenti strepitu aërem implent! Machinas ad scelas erigendas, & ad jaculandum habent. Agrorum praecipuus tractus, per quem transferunt, nuncupabatur Rupes Cervi, campus utique amplitudine spatiosus, aqua, lignis, & herba abundans. Locus munitus, quippe qui vallatur a fluviolo, qui Rivus Salatus nominatur. Fluvius iste Tariffam ab Hispali dividit. Certe in eundem agrum Saraceni nec venire nec introire potuissent ob angustam Vallem, quam juxta clivum collis superarunt, nisi pro obtinendo in regionem illam ingressu pepigissent cum divite quodam ac potente Hispanici Regni Dynasta, cui nomen erat Dominus Johannes Emmanuel. Hic Dominus Johannes Emmanuel unus ex potentioribus Hispaniae sustentaculis erat. Montibus & clivis illarum partium dominabatur. Hic Dominus Johannes a Rege Alphonso dissidebat. Regem nullatenus alloquebatur. Depredationes jubebat. Regem objurgabat, qui cum Regina uxore sua dormire nolebat. Pellicis amore captus, cum ea Rex conversabatur. Donna Eleonora, ut inferius adnotabimus, pellicis nomen erat. Domino huic Johanni Saraceni magnam aureorum summam dono dederunt, quos Duplas aureas duplices vocant, ut ipsis transitum libere permitteres. Ita accidit. Permittente Rege Alphonso Dominus Jo-

O O 2

ban-

gni da ponere scale con rote e funi. L'huoste stette bene mesi tre. Talliffa se perdea in tutto, se non se soccorreva. Non se poteva recuperare.

Quando lo bono Re Alfonso se sentio sopra lo huoste e lo esfuorzo granne, non dottao. Anco se puse a la frontiera in Sibia la Cittate regale. Dicefi, che Madonna Santa Maria fuffi nata in questa Cittate. Hora non duorme lo Rege Alfonso. Manna pe foccurzo a lo Papa. Manna a li Regi, li quali staco intorno ad effo; cioene ad suo Zio Dono Dionisi de Lisvona canto mare, Re de Portugallo. A lo Re de Navarra; a lo Re de Araona. Manna commannamenti espreffi a tutti soi Baroni, che sequitinolo. A Don Ianni Manuelle fao commannamento, che non se parta; anco stea, e chiuda la iessuta, e fera de reto, quando lo stuormo odera. Bene se follecita lo Re. Bene chiama tutta la Spagna. Questi Regi non fecero respuosta, ma cavaicaro de subbeto con loro espediti cavalieri e pedoni. Mustrano lo loro bono volere e forza. Lo primo aiutorio fo quello de Papa Benedetto. Settecento homini de arme de bono apparecchio, Todischi e Franceschi, cavalli gruoffi, bene armati, bennero Crociati, affoluti da pena e da coipa. Lo secundo aiutorio fo quello de lo Re de Navarra con quelli de Pampelona, con cinque milia cavalieri adorni;

bono

A bannes Emmanuel Saracenis transeundi facultatem concessit, qui tunc in campos Rupis Cervi, ut diximus, descenderunt. Ibi castra posuerunt, obsidionem Tarifae cnixe promoventes. Machinamenta ad jaculandum exerunt, & bellica ingenia struxerunt, quibus funium & rotarum ope scalas muris apponerent. Exercitus Saracenorum in obsidione illa tribus mensibus persistit. Jamque Tarifae Civitas periculo proxima videbatur, nisi auxilio praesto fuissent Hispani. Capta amplius recuperari nequibat.

B Quum prudens Rex Alphonsus adversus se impetum hostium, & ingentem exercitum venisse cognovit, nullatenus timuit. At limites Regni in Hispalis Urbe regali firmiter sustulit. **C** *Fama est, sanctam Virginem Mariam ortum suum ex hac Civitate traxisse. Tunc haud obdormivit Rex Alphonsus. Ad Pontificem pro impetrandis auxiliis legatos misit. Ad Reges finitimos legationes itidem destinavit, nempe ad patrum suum Dominum Dionysium Ulissiponensem juxta mare Portugalliae Regem, ad Regem Navarrae, & ad Regem Aragoniae. Omnibus Regni sui Dynastis expresse injunxit, ut sibi adjungerentur. Domino Johanni Emmanueli, ne loco suo se moveat, praecipit, quin immo ut insistat, & exitum Saracenis intercludat, ac ad terga eos impetat, quum certaminis ineundi murmur audierit. Rex solicite omnino agit, & Hispaniae conatus omnes advocat. Prae-* **D** *laudati Reges nullum responsum Alphonso reddiderunt, sed protinus cum aciebus suis equestribus & pedestribus equitarunt. Bonam voluntatem suam & vires quisque tunc exhibuit. Primo loco subsidium Alphonso tulit Papa Benedictus. Septingenti armis bene instructi milites Germani & Galli, equis majoribus cataphractis insidentes, adven-* **E** *erunt. Iis Cruce signatis, spiritualem*

pos-

bono capiello de acciaio in testa, bona targa in vraccio, tagliente spata da lato, lucente zagaglia in mano. Anco benne con pedoni ventimilia. Lo terzo aiutorio fo lo Re de Araona con cinque milia cavalieri fra Proenzani e Franceschi. Con effo fuoro quelli di Tolosa. Anco menao pedoni venti milia. Anco li fo Don Dionisi suo Zio con quelli de la Cittate de Lisvona; cioene lo quarto aiutorio fu lo Re de Portogallo con quinnici milia cavalieri Spagnoli; currienti cavalli e dardi in mano. Lo quinto fo effo Re Alfonso Re de Castiello con cinque milia cavalieri buoni e adorni, con cavalli Spagnoli de quelli de Castiglia, li quali se contano li più nuobbeli destrieri che siano. Pedoni senza fine.

Mentre lo affedio era sopra Taliffa, lo Re Alfonso era in Sibilìa con soa Baronia. La fame e lo caro era granne in Sibilìa. La iente, la quale era benuta a servire, non potea tanto demorare. La moneta non vastava. Forte se mormorava la iente de tanta tardanza. Allhora lo Re Alfonso, represso da li soi Baroni, deliverao iescire fora a la vattaglia, e cercare soa ventura. Spene habe in Dio, lo quale non li fallio. Iesce fora vigorosamente in questa forma soa iente e Conestavilia. Trenta milia cavalieri habe de bono guarnimento, e non più. Cento milia de pedoni. Era in mieso fra soa iente e lo huoste de' Sarracini lo

fume,

A poenae & culpae scelerum remissionem Pontifex concesserat. Secundo auxilium praebuit Rex Navarrae, Pompejopolitani militibus sociatus. Peditum viginti millia, & equitum quinque millia adduxit. Equites ferrea galea capus contegebant, forti clypeo ad brachium protectus tuebantur, acuto ense latera cingebant, & relucentem cuspide hastam manu gestabant. Tertio ad opitulandum accessit Rex Aragonum, equitum quinque millia, Provincialium & Gallorum secum adducens, stipatus quoque Tholosanis aciebus. Deduxit autem viginti millia peditum. Hisce copiis semet junxit Dominus Dionysius Alphonso patruus, cum agminibus Urbis Ulissipponensis; idest quarto succurrit Rex Portugallensis cum quindecim millibus Hispanis equitibus, qui velocibus equis inerant, & manibus tela tenebant. Quinto demum idem Alphonso Castellae Rex complevit exercitum, cum quinque millibus equitibus, armis bene instructis, belloque aprissimis. Hi enim Castellanos equos fraenis vegebant, qui supra ceteros nobiles & generosi reputantur. Pedites absque numero Alphonso habuit.

Dum Tariffa obsidebatur, Rex ipse Hispali una cum Dynastarum, Procerumque suorum multitudine morabatur. Victualium penuria & rerum inopia Hispalensis Civitas multum vexabatur. Populi, qui cum armis Alphonso obsequantur convenerant, moram ulterius protrahere in ea Urbe non poterant. Necessitatibus pecunia non suppetebat. Ob morae diuturnitatem gentes illae admodum murmurabant. Tunc Rex Alphonso Dynastarum objurgationibus excitatus, in campum ad certamen cum hostibus egredi, & sortem suam pertentare decrevit. Spem suam in Deo reposuit, qui sane ei non defuit. Hoc ordine socias suas & agmina, a praestitutis Comestabilibus, ducibus, ceterisque ducto-

oibus

fiume, lo quale se dice Salato. De là da lo Salato stao Cornacervina, dove stao travacche e paviglioni, Alfatiche, e Confalloni, iente assai, como dicto ene, con moiti tamburi. Da lo lato ritto de lo huoste staevano le montagne de Ilerda la veglia Terra. Da lo lato manco staevano le pianure spatiose. Dereto li staeua una stretta Valle, la quale haveano passata pe forza de moneta, como detto ene. De sopra da la Valle staevano le montagne, le quali teneva Don Ianni Manuelle. Denanti haveano lo fiume e li nemici. Lo passajo de lo fiume curatamente se guardava.

Lo Re Alfonso tenne questa via. In primamente manno li settecento cavalieri Papali Crociati a passare lo fiume. Trecento rompeffino lo passo, e commattessino con le vardie. Doicento se ponessino da lo lato de la corrente dell'acqua a sostenere la forza de lo fiume, che la pedonaglia potesse passare. Li altri doicento remanessino a guardare lo passo. Altro non faceffino. Non era piccolo pericolo passare lo fiume, e lo guado rompere. Tutti fuoro destrieri eletti. A questa iente altro Confallone dato non fu, se non lo Confallone con lo campo bianco e la Croce vermiglia. Sù la Croce era lo Crocefisso. Po' li settecento Crociati sequitao effo Re Alfonso a cavallo' in uno cavallo, Ferrante, liardo. Dicefi, che fuffi lo più bel-

lo

A ribus directa, ex Hispalensi Civitate in hunc modum fortiter eduxit. Triginta millia & non amplius equitum, optime munitorum, Alphonso fuerunt. Centum millia peditum in aciem duxit. Alphonso exercitum & Saracenorum immensam multitudinem interjacens flumen, quod Salatum dicitur, sejungebat. Ultra Salatum jacet Rupes Cervi, cujus agros Saraceni, ut diximus, tentoriis, conopeis, papilionibus, Alfanicis, vexillis, innumerabili populo, & permultis tyrpanis impleverant. A dextero latere Saracenicus exercitus montes Ilerdae antiquae Civitatis eminebant. Ad laevum latus planities ampla & spatiosa patebat. A tergo angusta Vallis porrigebatur, quam impensâ multi auri, ut superius narravimus, hostes superaverant. Valli immincebant montes & colles, quibus imperabat Dominus Johannes Emmanuel. A fronte & in conspectu flumen Salatum, & Hispanorum cohortes & agmina sibi antestare Saraceni videbant. Fluminis trajectus accurate custodiebant.

C Itaque Rex Alphonso hoc ordine progressus est. In primis septingentos Pontificios equites Cruce signatos praemisit, ut flumen vadarent. Trecenti eorundem fluminis transitum percurrere, & cum Saracenorum custodibus dimicare iussi sunt. Ducentis aliis mandatum est, ut se collocarent ad latus, ubi aqua decurrit, ut fluminis impetum sustinerent tamdiu, donec peditatus posset praetergredi. Ducentos autem consistere voluit Alphonso ad passus custodiam, nil aliud operaturos. Flumen ipsum trajicere, vadumque disrumpere, grave admodum discrimen erat. Huic operi perterrando electos equites destinavit. Iis nulum aliud Vexillum traditum fuit, quam unum, in cujus area coloris albi purpurea Crux depicta cernebatur, cui affixa erat Christi Servatoris imago. Praecuntes septingentos Cruce signatos subse-

lo e migliore di tutto lo munno. In soa compagnia habe cavalieri dieci milia. Dicesi, che rotto lo passo, fussi lo primo lo Re con soa iente alla vattaglia. Po' lo Re Alfonso sequitao lo Re de Araona con cinque milia cavalieri, e pedoni venti milia. Questo gio da lo lato de le montagne a ponere li impedimenti, e occupare li passi e le selve, le entrate e le descese, perchè Sarracini pe la montagna non havevano valore, nè ridotto, nè fuga. Da lo lato manco ne la pianura fo mannato lo Re de Navarra con dieci milia cavalieri, con cinque milia pedoni, perchè lo Sarracino non potessu dare la fuga, nè destennersi pe li campi. Po' questa iente sequitao lo Re de Portogallo con quaranta milia pedoni, e tutto lo aित्रo esfuorzo, e sostennessi le spalle. Questa fo la schiera gruoffa. Da lo aित्रo lato Don Ianni Manuelle dovea ferire con li montanari. Questa fo loro bella Conestavilia. Così benne lettere a Roma a Missore Stefano de la Colonna, lengua Berbentana a gran pena intesa.

Dato l'ordine e lo nome, li settecento cavalieri ionzero a lo fiume. Rompo l'acqua, e passano. Non vaize reparo. Tre Cavalieri, li quali erano sopinamente a cavallo, fuoro li primi, che l'acqua passa-

A *subsequutus processit eques Rex Alphon-*
sus, albo equo veclus, cui Fernandi
nomen impositum fuerat. Equum hunc
quocumque alio formosiores & fortio-
rem fuisse dicunt. Socios incessus sui
Alphonsus habuit decem mille equites.
Sunt qui narvant, Regem ipsum, post-
quam fluminis transitus paruit, primum
omnium cum copiis suis ad certamen
 B *cum hostibus in campum descendisse.*
Alphonsi vestigia pressit subsequens Rex
Aragonum cum quinque millibus equi-
tum & viginti millibus peditum. Is
ad montium latus se contulit, impedi-
mento Saracenis futurus, & passus oc-
cupaturus, & silvas, per quas aditum
& exitum hostes essent habituri, inter-
 C *clusurus, ne ipsi praesidium aliquod,*
recessum, & fugam sibi pararent. Ad
sinistrum latus planities missus est Na-
varrae Rex cum decem millibus equiti-
bus & quinque millibus peditibus, ne
Saraceni aufugere possent, neve per a-
gros dilatarentur. His omnibus, qui sic
 D *antecefferant, successit Rex Portugallen-*
sis cum quadraginta millibus peditibus,
& cum ceteris tum equitatus tum exer-
citus viribus, qui quidem terga tueri
debebat. Ejus acies ceteris numerosior
ac validior fuit. Ab altero latere Dom-
no Jobanni Emmanuelli una cum mon-
tium incolis in Saracenos irruendum e-
rat. In hunc modum Hispanus exercitus
eleganter dispositus & Comestabilibus,
Tribunis, ac Ducibus suis eductus in
 E *aciem prodiit. Talia sane in quadam*
Epistola, Romam ad Dominum Step-
hanum de Columna missa, tunc fuisse per-
lecta, exarata Brabatensti dialecto,
quam intelligere vix licebat.

Praemisso ejusmodi ordine, dataque
militaris nominis tessera, septingenti e-
quites ad flumen pervenerunt. Aquam
superantes transieerunt. Nullum impe-
dimentum eos cobibuit. Tres Milites,
supine in equis strati, primi omnium
 flumi-

passaro. Uno Arcivescovo e doi Cavalieri a speroni de aoro, donzielli de lo Re Alfonso, homeni, li quali sapeano la contrata, ufati de lo passo, queffi fuoro li primi nanti a la aitra iente. Là ne lo passare fuoro presi da li perfidi Sarracini, e prestamente loro teste da lo vusto fuoro troncate. Là in quello passo fuoro Martiri gloriosi di Christo. Hora iogne la cavallaria. Passa lo uno, passa lo airo. Poco vale lo reparo. Con forza tutto lo stuolo de' Christiani fo puosto de là da lo fiume. Nullo se pericolao ne lo passo, se non lo Arcivescovo e li doi Cavalieri, li quali lo glorioso martirio recepiero. Passato lo stuolo, Sarracini, la perfida iente, non dottava pe la loro granne moititudine. Anco staevano canto l'acqua, e manecavano e godeano, loro cembali sonanno. Granne stuormo faceano. Alla fine se levano sù. Prenno loro arme, arcora, mazze, e fionde. Resisto forte e pienamente. L' hora era sù la Terza. Hora odesi tromme e stromenti sonare. Odesi romore da parte in parte. Tamanto ene lo strillare, che boce humane nulla se intenneva. Sù in quelle coste rebombanno lo crudele romore, dieci miglia da longo fo odito e di pianto e di gridare. A cuorpo a cuorpo se affrontano. A le mani loco. Chi dao, chi tolle: *Dae, dae, dae*, odivi. Airo no, pe granne ferire sù ne le teste armate. Bedesi iettare de lance, aizare de spate, fayette volare. Le prete, le breccie de fiume de piena mano fiocavano como neve. Là erano la maiure parte Turchi, li quali airo non haveano, se non fionde, e prete. Moita iente pericolao. Io ademannai a uno pellegrino Spagnuolo, se de questa rot-

A *fluminis vadum evaserant. Nimirum quidam Archiepiscopus, ac duo Milites ad aurea calcaria, in Alphonfi Regis nobile famulitium jam adsciti viri utique regionum illarum perisissimi, & de transitu fluminis bene edocti, ceteris omnibus praeivere. At quum vadassent, flumine trajecto, a perfidis Saracenis capti, illico capite obruncato occubuerunt. Transitus ejusdem occasione martyrium Christi gloriose obierunt. Exinde equitatus subsequitur. Modò hic modò alter fluvium superat. Nil possunt Saracenorum obstacula. Potenter univèrsus Christianorum exercitus ultra flumen transievit. Nemo in vado periit, praeterquam Archiepiscopus cum duobus Militibus, qui in Martyrum Christi albo connumerari meruerunt. Praetergresso exercitu, Saraceni, iniqua gens, in eorum multitudine confisi, nihil sibi ipsis metuebant. Juxta fluminis ripas stabant, comedentes & se se cymbalorum sonitu recreantes. Ingenti vocum murmure aëra replebant. Demum insurgunt. Arma capiunt, arcus, clavas, & fundas. Viriliter totoque nisu reluctantur.*

B

C

D *Instabat Tertiarum hora. Nunc tubarum aliorumque instrumentorum clangor audisur. Ubique fragor ac strepitus insonat. Talis tantusque stridor attollitur, ut vocum humanarum sonum nullus posset percipere. Per colles & clivos crudelis tumultus reboans, usque ad decem passuum millia auditus fuit, gemitibus ac frenitibus immixtus. Congrediuntur. Conferunt pugnam inter se. Vulnerant hi, illi vulnerantur. Illic solum inclamari audivisses: Percute; feri: caede. Nullae aliae voces auscultabantur, adeo ingens strepitus erat istuum in armatorum capisibus. Lanceae projici, enses atollii, sagittae volitare cernuntur. Saxa & fluminis glaream ex plenis pugnantium manibus, ceu nivem, discuti conspexisses. Ibi erant Turcarum plura*

E

agiti-

ta aicuna cosa sapeva. Quello disse, cha ce fo. E trasse sio cappiello de capo, e scopierze la fronte, e mostrao una sanice rotunna in mieso della fronte. E disse, cha quello fo coipo de pietra. Uno aitro opierze lo capo de sio capuccio, e mostrao me tre sanici de coipo de spata, & una ne la fronte de preta.

Puoi ben sapere, cha menavano mani i Sarracini, cha se aiutavano. Bedesi travoccare da cavallo teste, frennere saiette, e spieti pietti passare. Passano li cavalli sopra le corpora. Granne ene lo pianto e lo guamentare. Così curre lo sangue como rigo de acqua. Là se pare chi ene figlio de bona mamma. Hora bedesi lo bello commattere, e lo dillettevole armecare, che li Iannetti faceano. Correano pe lo campo, commattenno, ferenno, e lancianno. Non era chi li poteffi adettare, tamanta era la loro velocitate e leierezza. Una targhetta in vraccio portavano longa doi piedi. A lato una coperta de lino. Sola quella da capo a piede se coperiano. Staffe corte. Vestimento de lino incerato. In capo cuffia de ferro. In mano portavano dardi. Queffi dardi lanciavano. Chi ne leva uno, più non ne bole. Quando lo dardo mancavano, lo Iannetto currenno con sio currieri, se piecava si' a terra. Coglie sio dardo, e destramente lo lancia denanti, dextro, abbasso, in aito, secunno soa voluntate. Granne ene loro leierezza. Queffo ene lo iocare de la Iannettia.

A *agmina, quibus nil aliud ad manus erat, nisi fundae ac saxa. Innumeri homines perierunt. Ego ipse a quodam Hispano peregrinante sciscitatus sum, num ille de clade hac quidquam cognovisset. Respondit, se proelio eidem interfuisse, pilumque e capite detrahens, frontem suam nudavit, & rotundam in medio frontis cicatricem ostendit. Asseveravit, se tunc saxeo ictu percussum fuisse. Alter nescio quis cucullo caput detegens, mihi met conspicienda exhibuit tria in crinio susceptorum plagarum vestigia, ab hostili ense sibi impacta, & unum aliud signum ictus saxo sibi in fronte irrogati.*

B *Ex dictis dicendisque arguere potes, quantum Saraceni pugnando saepegerint, quantumque restiterint. Capita ac homines nunc disjiciuntur equis, sagittae velutantes infremunt, pectora veribus transfiguntur. Equi dejectorum & jacentium corpora conterunt. Ingens ubique luctus, immensus ubique ejulatus. Effusus sanguis, ceu aquae torrens, excurrit. Ibi sene, qui filius bonae matris esset, semetipsum prodit. Nunc pulchri certaminis scientia, nunc delectabilis pugnae spectaculum, quod ab Hispanis equitibus peragebatur, oculis proponitur. Ii enim asturconibus equitantes, per hostilia castra currebant, pugnantes, ferientes, jaculantes. Nemo ipsis aequiparari poterat ob nimiam eorum velocitatem ac agilitatem. Parmulas duorum pedum longitudine brachiis apratas gestabant. Ad corpus operimentum quoddam lineum habebant, quo unico a capite ad pedes usque contegebantur. Stapedes breves quidem. Vestes lineas cerâ obductas induebant. Caput ferrea casside muniebant. Manu tela gerebant. Tela haec jaculabantur. Qui ab uno sauciatur, alterum sibi non exoptat. Quia missilibus bisce destituebantur, asturcone concito cursu decurrens eques, usque ad terram corpus*

nettria. Queffi Iannetti foco li fco- peritori regali. Durao la vattaglia fi' a la Nona. Più nò, perchè la iente Sarracina sentio Don Ianni Manuelle, lo quale da la montagna defcenneva, pe ferire dereto, e pe lo paffo parare. Quanno queffo fo fen- tuto, e connubbero lo fplennore de le lance e de le Insegne, fubbeta- mente li benne meno lo core a la vertute. Tutti fuoro senza aicuna remiffione rotti. Non puoco refifte- re. Non ene spene fe non a le gam- me. Hora bedefi accidere: hora be- defi macciello fare. Granne tagliare fe fao de quella canaglia de la ien- te Sarracina. Queffa li ene la nuobe- le sconfita de Spagna. Infra mor- ti feffanta milia corpora de Sarraci- ni fuoro morti. Unnici milia li pefonieri.

A queffe cofe lo Re Halim non fo, nè le sentio, per poco dubbio, il quale havea ne la foa forte fchia- ra. Po' la novitate pervenne, e lo dubbio fo appalesato. Stava in var- dia de la porta de lo regale Pavi- glione uno homo (Serachin havea nome) più granne de li aitri tre pedi, macro, tutto nerbofo, longhe le gamme, nero lo voito, beffuto de uno perpeno de iuba de feta. In mano teneva una mazza de fiero 'naorota. Queffo Serachin, a lo quale era fidata la perzona de lo Re, dubitao de nuntiare la novella. Pure la manifefao a la Reina. Mof- fefi la Reina. Riccaforta havea no- me. Paffa denanti a lo Re. Da li fei uocchi fontana de lagrime de-

fced-

A *flectebat, inclinabatque. Spiculum suum recipiebat, ac mira dextertate illud ante, retro, supra, deorsum, pro ut ipse libebat, iterum vibrabat. Asturconum summa est agilitas. Hunc in modum in certaminibus armorum ludunt Hispani equites. Hi autem in exercitiis, Regalium praecursorum officium exsequuntur. Ceterum a Tertiarum hora usque ad Nonam perduravit proelium. Neque ultra; nam Saraceni intellexerunt, Dominum Johannem Emmanuelem e montibus descendere, ut eos ad terga impetat, & transitum ac discessum ipsis impedit. Hoc ubi illi perceperunt, & lancearum fulgorem, ac vexillorum ventilationem prospexerunt, corde, animo, virtuteque defecerunt. Saraceni omnes absque ulla remissione prostrigati fuerunt. Illis reluctandi potestas omnino defuit. In nullo praeterquam in fuga spem habere. Mors interficitur, mactatur, trucidatur plurima Saracenorum vilis faex & plebecula. Ita se habuit nobilis Hispanorum victoria. Saracenorum sexaginta milia corpora caesa in campo jacuere. Undecim milia in captivitate adducta.*

D *Halim Rex Bellamarini certamini non adsuit, cladem sibi vix timens, quippe qui multum in acierum suarum fortitudine confidebat. At demum peractae rei bellicae nuntium allatum est, Regique omnis dubitatio erepta. Ad custodiam ostii tentorii Regalis erat vir quidam, Serachinus nomine. Is statum ceteris sublimior tribus pedibus, corpore macer, membris nervosus, cruribus procerus, vultu niger, indumento ac tunica sericâ indutus conspiciebatur. Manus ferream deauratam clavam gerebat. Hic, cujus fidei corpus Regis custodiendum commendatum fuerat, anceps animo stetit, num cladis nuntium revelaret. Denique Reginae infaustum casum aperuit. Surrexit Regina. Riccafortis nomen ei erat. Coram Rege viro suo constitit.*

Lacy-

scenneva. E disse: Sù Re, cha la ventura ene de Donno Alfonso. Lo Re iocava a scacchi. Questo odeno, fo turvato. Più non disse, più non odio. Vastaro doi paravole. Bestuto era de una iornea de aoro lunga fi' a lo pede. Beretta in capo de aoro con prete pretiose. Vacchetta d' aoro in mano. Sale a cavallo. Prenne lo cammino de casa soa. Era intorno affasciato da sette milia Turchi, con vastoni de fierro 'navorati in mano, bestuti de iube de zannato sopra punti de ballacchino, armati alla 'mperiale. Anco givano atri cavalieri con lance, con fierri lati lucenti. Denanti a questi givano assai cembali sonanti, & atri stromenti senza fine. Regale pareva la forza, e lo suono. Più denanti vaco dieci milia lanetti, currenno, e sparienno da onne lato dardi, como fao la Spinosa a li cani. Nulla perzona ad essi se accosta, sì granne ene lo fioccare de li dardi. E moita aitra iente da pede e da cavallo con granne forza con tole armature sequitaolo. A questo muodo ne vao fuienno da lo stuormo Halim lo Re de Bella Marina. Rompe e passa onne paura pe forza de la nobilitate de soa cavallaria. Laffao la soa donna, la Reina. Laffao onne cosa desperata. Sei dii durao la fuga. Sei dii durao la incaiza. Così iace seminata la iente muorta, como le peccora.

A *Lacrymarum vivum ab oculis prae dolore emittebat. Dixit autem. Exsurge, Rex, nam victoriae fors Domino Alphonso jam obtigit. Rex latrunculorum ludo tunc recreabatur. Haec audiens, mente consternatus est. Nihil aliud protulit, nec quidpiam aliud audire voluit. Paucula Reginae verba satis fuerunt. Indutus quadam clamyde seu tunica auro contexta usque ad pedes exposita, capitis auro, pretiosis gemmis ornato, capite intectus, auream virgans manu gestans, equum illuc inscendit. Iter ad propria arripit. Circumstipabatur septem millibus Turcis, qui surceas clavatas auro illitas manu portabant, tunicae ex tela serica factis amicti, acis pictis, ceu in umbellis fieri solet, & ad imperialem modum armis muniti. Insuper cum Rege incedebant alii equites, lanceas cum latis & fulgentibus cuspidibus portantes. Iis anteibat plurima cymbalorum aliorumque musicalium instrumentorum copia. Regalis quidem apparatus specie, potentia, ac sonitu vivebatur. Ceteris omnibus praeebant decem millia equitum, qui asturconibus insidentes, velociterque currentes, undequaque spicula projiciebant, ceu adversus canes brevius missiles aculeos jaciebat. Nemo equitibus hujusmodi appropinquare audebat, ob nimiam telorum jaculationem, quae ab illis emittuntur. Regem subsequabatur peditum & equitum alterum robur, unice loriceis obsectorum. Hoc ordine fugiens abiit e proelio Halim Rex Bellamarini. Is superat, exceditque obstacula quaeque ob nobilis equitatus sui fortitudinem. Regina uxorem suam dereliquit. Omnia in desperationem acta dimisit. Sex diebus vim facere Turcis, eosque urgere, non destiterunt Hispani. Veluti pecudes Saracenorum cadavera & corpora per campos & saxa mactata jacent.*

Po' la partenza de lo Re la Reina fece destennere panni bianchi de seta in terra. Là fece ponere tutta la moneta e le ioie regali. Là ella se sedeva con cinquanta soe soffragane concubine de lo fio Re. Uno Cavaliere Spagnolo (Garcilasso havea nome) armato e bene a cavallo, con una lancia in mano, correva pe lo campo. In suo furore entrò in Alfanich, cioene ne lo paviglione de lo Re. Ocurzeli la Reina. Quando questo Spagnolo vide la Reina sedere in feura de tristitia (pure la soa vista dignitate mostrava) lassasse, e deole de una lancia. Di oltra a parte la passò. De coipo l'have muorta. Tornò in retro e pe lo campo suo granne male. Ma maraviglia fo, cha lo Ferrante de lo Re Alfonzo, de la cui bellezza alcuna cosa dicto ene, da puo' che fue in quello campo, mai non posò, mai non fo potuto tenere. Contra voluntate de li circostanti a lo freno portò lo Re ne lo paviglione de lo Re de Bella Marina, e là restette de 'nfuriare. Così fece, como haveffi havuto sieno humano. Quando lo Re Alfonzo a lo paviglione Regale fo ionto, trovò la Reina, la quale muorta iacea, e in mieto de sie soffragane stavea, le quali piagnevano, e guardavano quello corpo. Erance una, la quale era Christiana (havea nome Maria) nata da una Villa, la quale haò nome Obedà. Questa Maria fo schiava, e pe soa bellezza e pe soi costumi era concubina de lo Re. Parlò e disse a lo Re, che haveffi mercede. Garcilasso la Donna havea esmattata. Quando lo Re 'ntese, cha la Reina era muorta pe la mano de Garcilasso, fo forte dolente, e disse: *Abi Garcilasso! come non te temperasti da tuo favore?*

La

Post Regis discessum Regina conjunx candidos sericos pannos in solum sterni jussit. In ipsos universam pecuniam, & regales gemmas projici mandavit. Illie Regina confidebat una cum quinquaginta suffraganeis mariti sui Regis concubinis. Hispanus Miles, cui nomen Garcilassus erat, armatus & bono equo instructus, lanceam manu habens, per campum hostilem decurrebat. Decursionis ardore ductus introiit Alfanicham, idest Regis tentorium. Obviam oculis tunc primum Reginam habuit. Quum Hispanus Reginam sedentem moestitiae specie conspexit (quae nihilominus propriam majestatem praeferebat) in eam irruit, & lanceam eandem percussit. Reginam transfodit, quae proximus interfecta exspiravit. Garcilassus postea retrogreditur, & Saracenis maxima detrimenta infert. Mirum fuit, equum Alphonsi Regis, Fernandum vocabulo, de cujus eleganti forma quidpiam supra innuimus, quum in hostili campo fuit, numquam quietuisse, nec ab ullo refracnari potuisse. Invidis circumstantibus ad equi ipsius fraenum, Regem violenter deduxit advenitque in tentorium Regis Bellamarini, ibique furore deposito mansuevit. Ita equus ille Fernandus egit, ac si humana cognitione praeditus esset. Quum Rex Alphonsus ad Regale tentorium pervenit, Reginam invenit, quae interfecta jacebat in medio pellicum mariti sui suffraganearum, quae fixis oculis cadaver intuentes plorabant. Ex concubinis quaedam erat Christianae professionis. (Maria appellabatur) e Civitate oriunda, quae Ovidium vocatur. Maria ista captiva fuit, eamque ob venustatem corporis, morumque elegantiam inter pellices suas Rex adsciverat. Itaque Maria Regem Alphonsum alloquuta rogavit, ut miseratione se feretur. A Garcilasso Reginam confectam fuisse subdidit. Quum haec Alphonsus audivit, & Reginam Garcilassi

La mea victoria era doppia. Po' fece atti de tristezze sopra la Donna. Era la Donna gruoffa e grassa. Credere non se può. N-llè gamme, nelle vraccia, e in canna havea cerchi de aoro purissimo, smaltati, & ornati de pre'e pretiose. Questa Donna de commannamento de lo Re fo opierta. Po' fo inzalata, e messa in una cassa piena de Aloè, e fo posta in una aita Torre pe dignitate. Po' lo corpo de questa Donna lo Re revenneo a lo marito infinita quantitate de moneta.

Po' questo lo Re Alfonso fece tolere lo tesauo de lo Re fuito, lo quale fo doppie..... Mille muli ne fuoro faticati. E fece portare arme & airo arnese, como se dicerao. Maria de Oheda guardiana de la Reina fo liberata. Disse, cha quelle doppie non erano la quarta parte. Le tre parti ne erano furate pe la iente. Hora torniamo alla incaiza. Durao dii sei. Non era modo a lo macellare. Lo sesto die trovaro una Citate canto mare, che li recepeo. Ziziria hao nome. Quella Ziziria fisse lo Christiano intento. Daose la iente a lo guadagno de lo robare. Sessanta milia fuoro le corpora de li Sarracini muorti. Quelle loro ossa fuoro adunate in un campo, e de esse fo fatto una grannissima montagna. Fi' a lo die de hoie dura. Anco più, che hoie in questi dii vao lo aratore, e ara lo campo, e aranno trova teste, gamme, vraccia e ossa assai. Nullo puoco campare, anco più che durato fussi alcuno spatio de die. Li viannanti, che givano pe loro mestieri, per le selve trovavano

a pe-

lassi manu inereptam fuisse, admodum deluit, dixitque: Ah Garcilasse! quare furorem tuum non cohibuisti? Victoriam duplicem reportassem. Exinde de Reginae casu conquestus, inueneris sui indicia protulit. Regina autem corpore obaesa & pinguis adeo erat, ut vix credi possit. In tibiis, in brachiis, & in collo catenulas circulosque purissimi auri tenebat, enchausto obductos, gemmisque pretiosis ornatos. Reginae cadaver Alphonso iubente fuit exenteratum. Inde sale conditum, & in capsula alci plena repositum, ac denique ob conditionis nobilitatem in alta turri depositum fuit. Non multo post Rex Alphonsus cadaver uxoris marito suo vendidit innumerabilis pecuniae pretio.

His sic peractis Alphonsus Rex thesaurum Regis Bllamarini, qui effugerat, recolligi iussit. Thesaurus fuit numerorum aureorum..... Mille muli thesaurum ipsam auerunt. Arma postmodum ac cetera utensilia, ut dicitur, auservi praecepit. Maria Orvietana custos Riccafoveis Reginae, libertate donata est. Eadem esseveravit, aureos illos ne quartam quidem partem thesauri regii constituere; reliquas tres militum multitudine abstulerat. Nunc ad fugam Saracenorum redeamus. Diebus sex continuo duravit. Nullus modus lanienae erat. Sexto die Civitatem juxta mare invenerunt Saraceni, & in illam se receperunt. Algezira vocatur Urbs illa. Algezira hae: terminum fugae Saracenorum, & insequentibus Christianis statuit. Ceterum Hispani praedis, spoliisque agendis incubuerunt. Saracenorum in campis intersectorum sexaginta millia cadavera fuere. Eorum ossa in cumulum coacervata in agro amplissimum velut montem constituerunt. Ossium acervus ille usque ad nostra tempora visitur. Quod plus est, nostris etiam diebus, quum agricola terram aratro proscindis, capita,

ija

a pede de li arbori ossa iacere in forma de homo, lo quale dormissi. Questo era, cha li feruti ielcivano da lo stuormo, e posavano se a pede de li arbori per accogliere lena, cha stanchi erano. E como se posavano, lo spirito, e la vita in un tempo li abbannonava. Così remaniano quelle ossa senza carne. Infra le grotte bedea homo resblennere aoro. Questo era, che chi moriva, se metteva in vocca le monete. E loro doppie luceano como aoro. Allhora che questo trovava, percoteva la zucca de lo capo con preta e con vastoni, sì che partiva le ganascie, e la coccia volava in terra. Lo viannante allegro la moneta prenneva. Granne fo lo guadagno de questo stuormo.

Quaranta milia corpora de Saraceni fuoro presi maschi e femene, le quali si' ne lo die de hoie staco servi de Spagnoli. Zappano, arano, filano, tieffo, cucinano, & atri mestieri faco tecunno le connitioni loro. Onne artificio faco. Infiniti ne fuoro vennuti, como se venne le Crape. Pe tutta la Spagna fuoro venuti co la corona in capo. Anco loco de quelli servi, che onne servizio faco a Spagnoli loro Signiori. Hortos & vineas colunt Dominorum praecepto, solo victu contenti. Anco ce fo guadagniata la moita roba, danari, arnesi, arme, vestimenta, vasciella de metallo, de arme, cavalli, muli, somari, camieli, paviglioni, travacche,

A tibias, suras, brachia; & plura ossa invenit. Profecit si diutius Saracenorum fuga & Christianorum eos insequentium impetus ultra sex dierum spatium protrahi potuissent, nullus Saracenorum ex ea strage evasisset. Viatores, qui ibant ad propriae artis & professionis officia implenda, per nemora & silvas ad arborum radices cadavera carne denudata
B jacere in hominum dormitantium speciem observabant. Id contigerat, quoniam vulneribus sauciati e proelio secedebant, & ad arborum pedes lassitudini remedium quaesituri decumbebant. Strata autem corpora spiritus ac vitæ insimul destituebantur. Ita postmodum absque carne ossa remanebant. In specubus intuebantur quidam aurum relucere. Id erat, quod Saraceni morientes ori monetas immittebant. Eorum nummi, ut aurum splendebant. Tunc qui in eiusmodi fulgorem incidebat, cranium capitis excutiebat cum saxis vel cum sustibus, genasque & mandibulas aperiebat ex quo cranii disrupti frustra per terram decidentia spargebantur. Tunc viator gaudio perfusus monetam accipiebat. Immensum lucrum ex hac clade Hispanis obvenit.
C
D

Quadraginta millia Saracenorum capta fuerunt; viri ac mulieres, quae usque ad hodiernum tempus Hispanis inserviunt. Fodiunt arantque, nent texuntque, coquinantur, & alia domestica ministeria exercent secundum singulorum conditionem. Quamlibet artem operantur. Innumeri pretio distracti ac divenditi fuerunt, quemadmodum caprae veniunt. Per universam Hispaniam venundati cum corona in capite fuere. Praeterea ex Saracenis illis servis aliqui sunt, qui servitium quodlibet Hispanis Dominis suis praestant. Hortos & vineas colunt Dominorum praecepto, solo victu contenti. In ea clade multa suppellex ad Hispanorum manus venit, pecunia, arma, indumenta, aerea vasa, equi,

che, tanto foraggio, e tanto arnese. **A** Estima tu quanta fo la iente. Lo Re Alfonso habe lo Paviglione. Havea nome *Alsanich*. Treciento cammore havea. Era de panno de lino, attorniato de corame roscio con corde de seta invernicate d'aoro. Mai non bedesti nè più mirabile, nè più bella cosa. Ne lo fastigio de sopra da la parte de fora tutto stava puosto a **B** Lune. Drento de divierzi colori. Non se pote quello lavoriero contare. Drento de lo *Alsanich* fo trovata la Regina Riccaforta muorta pe *Garcilasso*, como ditto ene. La quale fo vennuta ad suo marito moito aoro, inzalata in una cassa. Po' ce fuoro trovati li tesauri Regali, la quarta parte, cha le tre fuoro furate. Erano mille e doiciento muli, che portaro quelli, e fuoro Doppie. E diffeme chi le bide, e chi le despese, che quelle Doppie erano d'aoro. Erano in forma de piattelli de ariente, poco meno, che le patelle de lo Calice de lo Aitare. Anco fra quello tesoro fo trovata la lettera de la **C** *Indulgentia*, la quale havea conceduta loro lo granne Papa. *Galliffa* de *Baldach* havea nome. Ne la quale promettea a chi moriva in questo passajo la resurrezione a lo terzo die. Po' prometteva sette moglieri virgini ne lo santo Paradiso. Po' li prometteva di farli stare avracciati con santo *Macometto* e con santo *Elimason*. Po' li prometteva di fatollarli di latte, de calcio, e de butiro e de mele. Erano queste le promissioni de lo Soldano *Galliffa* de *Baldach*. In soa lettera po' commannava, cha tutta *Christianitate* sterminassino, e occupassino lo munno. Anco ce fo trovato in quella *Alsanich* arme assai, guarnimenti Regali de panni **D**

Tar-

equi, muli, asini, cameli, tentoria, conopaea, victualia, & aliarum rerum copia. Potes o Lector hinc recognoscere, quantus qualisque fuerit Saracenorum in exercitu illo populus. Regi Alphonso obligit tentorium regale. Alsanich vocabatur. Trecenta cubacula complectebatur. Telis lineis sabresactum, corio rubeo undique circumdatum erat cum chordulis sericis aurea sandarachâ illitis. Admirabilius elegantiusque nil aliud eovidisses. In superiori summitate tentorii in exteriori parte rotum Lunulis conspersum cernebatur. Intus diversi colores apparebant. Tentorii ejusdem opificium & elegantia distincte describi nequit. Intra Alsanich inventa fuit, ut supra meminimus, Regina Riccafortis a Garcilasso confossa. Reginae cadaver marito Alphonso multi auri pretio vendidit, sale in capsâ conditum. Thesaurorum regalium, qui in castris fuere reperti, quarta pars, tribus jam furto raptis, Alphonso Regi cessit. Mille ac ducenti muli onerati thesauros tulerunt, qui nummis aureis duplicibus constitere. Qui monetas easdem vidit, atque expendit, mihi enarravit, eas ex auro constatas fuisse. In modum argentearum paterarum, paulo minus a pateris calicum Altaris, formâ & magnitudine absumiles erant. Inter cetera thesauri illius invenerunt Epistolam Indulgentiae, quam Saracenis summus eorum Pontifex concesserat. Calipha de Baldach appellabatur. In ipsa Epistola is transfretantibus contra Christianos, moriturus hac occasione, corporum resurrectionem post triduum pollicebatur. Spondebat etiam Calipha decessuris septem uxores virgines in sancto paradiso. Item spem dabat obituris, eos cum sancto Mahometto & cum sancto Elimason vitam in amplexibus jugiter fore traducturos. Insuper fidem suam obligabat Saracenis, qui obissent, eos

60-

Tartareschi, e ballachini ornati con auro e prete pretiose.

De questo tesoro lo bono Re Alfonso mannao in Avignione a lo Papa Benedetto, lo quale era vivo allhora, la decima parte de queste doppie de aoro, varie, da ciento sessanta millia Fiorini. Anco li mannao lo Confalone Reale, co lo quale habe la vittoria, lo quale portao ne lo stuormo. Anco li mannao lo bello cavallo Ferrante, lo quale lo Re cavaicao ne la vattaglia, lo quale Ferrante Papa Chimento suo successore lo donao e mannao a Filippo de Valois Re de Francia pe lo moito bene che li voze. Anco li mannao vinti de quelli Sarraceni presunieri con quelle arme, con quello havito, e con quelli cavalli, co li quali fuoro presi. Così ionzero in Avignione questi vinti Mori. Pe la mutatione de lo paese, e pe la perdita licentia tutti moriero, saivo uno solo, lo quale se fece devoto Cristiano, Donziello de lo Papa. Sino a lo die nostro bive. Anco li mannao venti Confaloni, presi ne la rotta de li Turchi e Medi. Li quali Confaloni una co lo granne Confalone suo Regale fuoro appesi ne la Capella de Papa Benedetto de lo Palazzo Papale de Avignione. A lo die de mò non ene stata aitra simmele a questa sconfitta.

Lo

A casco, butyro, lacte, ac melle saturandos fore. Hujusmodi erant Soldani Calliphae de Balдах premissi. In qua Epistola praecipiebat, ut Christianos omnes penitus exterminarent Saraceni, & eorum dominia, ac totum orbem occuparent. Denique in Asianis inventa fuerunt plurima arma, & regalia ornamenta pannorum Tartaricorum, ac etiam umbellae auro & pretiosis lapillis distinctae.

B Hujus thesauri decimam partem aurearum monetarum duplicium diversarum, quae summam centum sexaginta millium Florenorum effecerunt, Rex Asphenus ad Papam Benedictum Avenione argentem transmissit. Regale quoque Vexillum, cum quo victoria potius est, quodque in proelio detulit, eidem Papae donavit. Praeterea speciosum equum suum Fernandum, cui Alphonus Rex in certamine insedit, Pontifici dono misit, quem Fernandum Clemens Papa Benedicti successor donavit Philippo Valetio Franciae Regi ob multam animi affectionem, qua Regem ipsum prosequeretur. Insuper misit ad Benedictum viginti ex Saracenis, quos captivos abduxerat, ipsissimis armis, indumentis, & equis, quibuscumque capti fuerant. Viginti isti Mauri ita instructi & rebus isdem ornati Avenionem advennerunt. Ex climatis diversitate & libertatis jactura singuli vitam cum morte commutarunt, uno excepto, qui Christo devote nomen dedit, & in familiam Pontificis adscitus Papae servavit. Is vivit adhuc. Demum Benedicto praesentavit viginti Vexilla, quae in clade Turcarum & Medorum ceperat. Haec Vexilla insimul cum magnifico regali suo signo suspensa fuere in Aedivula Papae Benedicti in Avenionensi Pontificio Palatio. Usque ad hanc diem nulla alia huius similis strages in Hispania habita est.

Ret

Lo Re de Granata pe tema de suo Reame deventao tributario a lo Re de Castiella. Lo pozo dicere con bona fede in veritate, cha de le arme de queffi io bidi pe queffa via. Ne la Cittate de Tiboli benne Carlo 'mperadore, Anno Domini MCCC-LVI. como se dicerao. La iente era moita. lo staeva in una bottiga là, dove benne uno a comprare candele de cera, confietti, e Ipetie. Questo teneva una spata sotto vraccio da pomo, che era tutto 'naorato, e laorato a gigli e a fiori. Diffi io: Vuoi tu vendere queffa spata? E trassela fora da lo fodero. Era la spata como le nuoft e loco, in forma de muelo stuocco, miela spata. Non era troppo granne, nè troppo lata, ma como le nuoftre. Bene convenevole. Fatta a lo muodo Genoife. Lo pomo era longo como uno prungo; piano, lizzo, como miela Luna. Era la majure parte 'naorato lo fierro lizzo, e lo pomo tutto. La vaina era de cuoio con tenimenti de fierro bene laorato. E lo calpiello con correie moito ad ordine. Parea che la spata non era scempia como le nuoftre. Respuise lo bono homo, e disse: Io nè la boglio vendere, nè la daria pe cinquanta milia Fiorini. E cio fermao con sacramento. La iente, che intorno staeva, disse: Perché? Respuise e disse: *Quessa spata fo vada gnata ne la rosta de Spagna ne lo granne stuoimo quando fo sconfitto lo Re de Bella Marina da lo Re de Castiella. Io me ce trovai. Dunque benchè assai bona non sia, haiola cara troppo. Nen la daria pe menca alcuna.*

Rex Granatae de regno suo metuens;
Regi Castellae tributarium se fecit. Hoc
verè asserere possum, me scilicet arma
eorum, qui in Hispanica clade decerta-
runt, oculis meis hac occasione modoque
vidisse. Ad Tiburtinam Civitatem ve-
nit Carolus Imperator Anno Domini Mil-
lesimo Trecentesimo Quinquagesimo Se-
xto, ut inferius dicitur. Militem, qui
cum eo erans, ingens copia fuit. Ego
in quadam officina tunc morabar, ad
quam se contulit nescio quis candelas ce-
reas, bellaria, & aromata emturus. Is
sub brachio enses gestabat cum pomo ex-
terius inaurato, liliis, floribusque fabre-
facto. Tunc dixi: Visne enses hunc
vendere? Tum ille e vaginà enses e-
duxit. Ensis nostris ensibus assimilaba-
tur, in modum modici gladii cuspidis
triangularis. Moderata longitudine ac
latitudine mucronibus nostris aequabatur.
Condecens structura artefactus, & ad
formam Genuensium gladiatorum compactus
erat. Capulus oblongus ad instar pruni
cernedatur, planus quidem, & laeviga-
tus, ceu crescens Luna. Ex majori par-
te auro obductum ferrum erat percelli-
tum, sicuti & capulus gladii. Vaginis
ex corio habebat ornamenta extrinsecus
ferrea (nempe cuspidem, & unicum)
perquam bene elaborata. Balibeus au-
tem cum corrigiis optimo compositis con-
spiciebatur. At ensis ille haud simplex
eras, ut nostri. Tunc respondit, qui gla-
dium tenebat: Mucronem hunc haud
sum venditurus. Istum ne pretio qui-
dem quinquaginta millium aureorum
cuiquam distraherem. Haec verba ju-
vejuvando confirmavit. Adstantes, qui
conveniant, susjunxerunt, dicentes: Cur
haec dicis? Reponens ille ait: En-
sem hunc lucratus sum in Hispanica
clade & in memorabili pugna, in
qua a Rege Castellae profligatus est
Rex Bella Marini. Constatui illi e-
go adfui. Licet ensis hic ex melio-
ribus

Fatta questa sconfitta, e raccolto lo campo, e licenziati li Regi e li altri Duclorii, lo Re Alfonso non potao. Anco fece iente de suo Reame e de Crociata. E sequitao la iniquissima iente perfida. Moito la molesta. De loro terreno bole. In tanto morio Papa Benedetto lo Bianco, e fo creato Papa Chimento lo Monaco Nero. Era una nuobbele Cittate canto mare ne li confini de Sarracina, la quale havea nome la Ginzera. Lo paese hao nome Gigitia. Questa era de le migliori e de le più nuobbele e ricche de spetaria, seta, e panni, che in Sarracina fossi. Questa Cittate affedio lo bono Re Alfonso pe mare e pe terra. Lo affedio fo durissimo. Ciento trentacinque Galee pe mare, e pe terra iente infinita da pede e da cavallo. Durao lo affedio mesi dieciotto. E fo havuta pe fame. In quella Cittate entrao lo Re Alfonso e soa iente. Prese chi voize: accise chi li parze, e cacciarono tutta la perfida iente. Toize tutto loro arnese, lo quale fo tanto, che ene inestimabile. Quella Cittate empio de li Christiani. E suoronce edificate Chiese, locora de Religiosi, e sonne fatti doi Vescovata. Quella Cittate fi' a lo die de hoie serve a Christo glorioso e benedetto. Hora poni cura a la novella.

A ribus nequaquam sit, carum nihilominus eundem habeo. Nullo pecuniae pretio hunc ipsum divenderem.

Peractâ hac clade, collectis in castra copiis, dimissisque confederatis Regibus, aliisque armorum Ductoribus, Rex Alphonsus haud quaquam animo quievit. Regni sui milites conscripsit, & Crucesignatos coadunavit. Iniquissimam perfidorum Saracenorum plebem insequutus, multis molestiis eos affecit. Saracenos e regionum suarum ditione expellere cupit. Interea ad plures abiit Papa Benedictus, Albus vocatus, subrogatus, ne successit Papa Clemens, Monachus Niger. Secus mare jacebat nobilis quaedam Civitas ad limites Saracenorum imperii, quae Algeziva nuncupabatur, in provincia, cui nomen est Vandolitia. Urbs ipsa erat ex melioribus, nobilioribus & opulentioribus Civitatibus, serico, aromatibus, pannisque abundans, quae Saracenorum dominationi subissent. Hanc Algezivae Urbem pius Rex Alphonsus terrâ marique obsidione cinxit. Obsidio fuit durissima. Centum viginti quinque triremes in mari, & innumerabilis pedum ac equitum multitudo in terra ad Civitatem ipsam obsidendam accessere. In menses decem & octo obsidio protrahata fuit. Urbem demum fame premente obtinuerunt Hispani. In illam Rex Alphonsus cum exercitu suo introivit. Quos voluit cepit. Quos morte dignos censuit, interemit. Saracenorum iniquum populum expulit. Cunctam suppellectilem illis abstulit, quae tam ingentis valoris fuit, ut pretio aestimari non possit. Urbem eandem Christianis replevit. In ea Ecclesiae, religiosorum Monasteria, & Episcopatus duo constructa, aedificata, & erecta fuerunt. Algezivae Civitas usque nunc glorioso benedictioque Christi nomini famulatur. Ad aliam novitatem animum modo convertit.

Puoi

Post-

Puoi che lo Re habe venta la Ginzera, non habe befuogno de tanta moitudine de iente. Licentiao li sollati. Granne speta havea fatta. Frà li atri licentiati fuoro trenta capi de Galee de Genoisi, li quali haveano bene servito. Quesse Galee tornaro a Genoa. Quanno fuoro ne lo entrare de lo Puerto, como utanza ene, sonaro tromme, naccare, e ciaramelle. Troppo imperiale tuono faco & allegrezza. Po' entranno lo Puerto puserose ad ordine. Molto lietamente dao in terra tutto lo Ituolo, bene vestuti, bene addobati e riccamente. Haveano forte guadagnato. Frà le aitre cose pe novitate pusero ne lo Puerto lu lo spaffero de lo Puerto dieci de quelli Mori, li quali erano male vestuti. De gialle schiavene lo loro cuorpo era ammantato. Fierri teneano in gamma. Mustravano, cha erano prelunieri. Tutta Genoa curre a disegno a lo Puerto a vedere le Galee venute. La moita iente se foice. La moita iente fao intorno rota a quelli Mori. Desidera homo vedere la iente de la strania fede. Stavano li Mori miserabilmente timoroli sià tanta iente. Molto favellavano, e po' lo favellare voltavano loro capora. Aizavano le faccia, e resguardavano, como ammiravigliassino, a li belli edifici, e palazzi altissimi, li quali staco intorno a lo Puerto de Genoa. Nollu intenneva la iente. Là era uno Siervo de Genoisi, lo quale fo Sarracino. Era Christiano, e nutricato in Genoa. Latina Lengua sapea. Dicea la iente: *Che di.o quessi?* Responneva: *Q' ssi dico co'i. Non ene maraviglia, si' noi Sarracini semo sconfitti e perdienti, cbiance ene stata sopra tutta la Christianitate, e Genoa. Quanno ajognevano Gensa, allhora*

vol-

Postquam Alphonfus Rex Algerivam devicit, tantam armatorum multitudinem haud sibi opus esse cognovit. Milites proinde dimisit. Multum acris in conscribendis armatorum aciebus impenderat. Inter ceteros exauctoratos, triginta Ductores trirremium Genuensium, qui Alphonso strenue in bello servierant, dimissi abierunt. Triremes eadem Januanso reitaurant. Fortum ingressurae tubis, fistulis, tympanis, ut moris est, insonnerunt. Augustalem sonitum, multamque laetitiam edunt. Postmodum Portum ipsum intrantes, se ipsas ordinate disposuerunt. Litus festivo satis attingentes e navibus educunt in terram exercitum unumversum, militesque suos apte indutas, bene & splendide ornatos. Plurima spolia fecerant. Inter cetera, quae ob novitatem in litore Portus deposuerunt, decem ex Mauris illis, qui mijesè vestiti erant, e triribus eductos in Portu collocarunt. Flavi coloris centonibus corpora contegebant. Catenis ferreis crura eorum constringebantur. Captivos satis se ipsos esse demonstrabant. Genuensium Populus omnis ad Portum deducta opera concurrat, triremes, quae redierant, invisus. Adventantium multitudo anhelat, praemitque, & Mauros hosce in girum veluti circumdans obsepit. Homines externi visus & religionis quisque inspicere cupit. Mauri misera iliter consistebant, in conspectu tantae multitudinis expavescentes. Multa verba invicem simul fundebant, & post colloquutiones capita convertebant. Oculos ac faciem sustollentes, taciti ac veluti admirabundi intuebantur pulcra aedificia, & celsissima palatia, quae circum Genuae Portum erecta ac disposita jacent. Nemo Maurorum sermonem intelligebat. Ibi forte servus quidam Genuensium erat, qui natione Saracenus fuit. Ad Christum conversus, Genuae enutritus, Latinam Linguam callebat. Plebs itaque servum in-

Q 9 2

117-

volveano le faccie. Maravigliannose ad quelli palazzi de lo Puorto de Genova; credevano, cha Genoa fossi tutta la fortezza e bellezza de' Christiani, e non se ne trovassi simile. In questo potemo conoscere, che loro havitationi non foco così delicate, como delicati li nuostri. Anco ne benne da la Ginzera lo Vescovo de Peroscia, lo quale fo de li Crociati, e menao seco otto de quelli Turchi. Fuoro da cavallo. Fuoro homeni biar-hi e belli como noi. Cazzamenta, como noi. Ronzini, como noi. In capo portavano uno cappiello fi' alle recchie, como mitra de Papa. Vero ene, che in mieso havea uno piezzo ritto, longo, sottile, como fussi cuollo de Grua, copierto de panno de lino bianco, como noi. Vero ene, cha le maniche erano longe fi' a le dera de la mano. Sopra lo farsetto portavano uno manto de panno de lino, como Piviale da Preite. La punta de lo lato ritto se iettava da la spalla manca, e quella de la manca se iettava da la spalla ritta.

Po' questo lo Re Donno Alfonso non posa. Anco fao iente de suo paese. E have assediato lo nuobbele e bello Castello, ultima fortezza de Sarracini. Subaltare lo Castello hao nome. Lo paese hao nome Alcaore. In questo Castello Maccometto scriffe la soa Leie, e deola ad Sarracini, e fece lo Livro, lo quale se chia-

A *terrogans dixit: Quid ajunt hi? Respondebat servus: Isti ita dicunt: Haud mirum est, nos Saracenos devictos ac profligatos esse, quum adversus nos irruerit totus Christianorum Populus, & Genuensis Civitas. Quum Genuam nominabant, tunc facies conveniebant, & palatia pone Portum Genuae sita mirabantur. Credebant, Genuensem Ur em continere omnem elegantiam & fortitudinem Christianorum, nullamque aliam huc similem Civitatem inveniri posse putabant. Ex his nosse possumus, Saracenorum domus non adeo elegantes nec exultas esse, ceu domicilia nostra sunt. A Vandalitiae provincia insuper recessit & in Italiam remeavit Episcopus Perusinus, qui fuerat unus ex Cruce signatis secum captivos octo ex illis Turcis adducens. Equites hi fuere. Vultu & cutis colore candidi venustique, ut nos erant. Calceamenta, quemadmodum nos gerimus, & ipsi portabant. Equis more nostro insidebant. Capite pileum ad aures usque in Pontificalis mitrae modum, deferebant. At in medio pilei frustulum quoddam extollebatur longum ac subtile, ac si collum gruis esset, coopertum lineo candido panno, nostris consimili. Praeterea indumentorum manicae protendebantur usque ad manuum digitos. Supra sagulum habebant quoddam lineum panneum pallium, ad instar Sacerdotalis Pluvialis. Pallii extremitas a parte dextera in laevum humerum proniciebatur, & altera extremitas parte sinistra dextero humero imponebatur.*

Post haec Dominus Alphonsus Rex a labore nequaquam desistit. Delectum armatorum in Regno suo iterum habuit. His copiis nobile ac pulcrum Castrum, quod Saracenorum ultimum praesidium & robur erat, obsedit. Castrum nomen est Calpe, sive Gibraltaria. Territorium ejus Alcaore nuncupatur. In eodem Castrum

ehiana Alcorano. Sopra de questo Castiello puse lo huoste lo Re, e giurao pe la maestate de suo Reame, e pe la aitezza de soa Corona, mai da quello aff-dio partire, si' che in quello Castiello non havea ficcao suo Stennardo in terra. Serrato era a lo intorno. Li puse lo huoste e vardie, eredenno selo prennere pe fame. Ene lo Castiello bellissimo e fortissimo. Stao in una penna de preta viva altissima. Sù in quelle prete le Aquile faco lo nido. Po' l'aitezza veo abbassanno a la piana. Là canto a la pianura ene menato uno muro fortissimo con speffi Torricielli. Piccazzo, di che dicto ene, lo fece face sù lo vivo sasso. Drento da lo muro hao una fontana de moita abundantia. Ne la destesa de la pianura hao la Meschita. Haoco arbori de onne rascione. Mai non fo veduta sì piacevole Fortezza. Christiani pe loro negligentia lo perdiero. Questa fortezza le crese recuperare Donno Alfonso per assedio, ma non li benne fatto, cha soprabenne la granne & horribbele mortalitate, de la quale se dicerao, e ferio lo con una giandulia ne la inguagnaglia. Donne li convenne, levato lo campo, morire ne lo tiempo de la granne mortalitate in Sibia la Cittate Regale.

Questo Re Donno Alfonso fo lo più nuobbele, lo più glorioso, lo più iusto, e lo più pietoso Re, che mai fuffi in Spagna. Sempre mai li Spagnuoli lo piagnerao. Onne vertute habe. Non habe defetto alcuno. Una sola cosa habe reprehensibile, cha esso non amava la soa Regina, nè con es-

la

A *Mahometus Legem suam conscripsit, & Saracenis observandam dedit, Librumque composuit, qui Alcoranus vocatur. Contra Castrum illud exercitum locavit Rex Alphonsus, & sacramento per majestatem Regni sui, & per Coronae suae sublimitatem juravit, se ab obsidione suscepta numquam fore diceffurum, usquedum in ejusdem Castri solo Vexillum suum fixisset. Circumquaque clausum erat Castrum. Castra igitur & custodes posuit Alphonsus, existimans se illud posse capere ob victualium penuriam. Pulcherrimum ac munitissimum Castrum illud est. In altissimo saxeo montuoso vertice positum visitur. In altitudine saxorum Castri nidificant Aquilae. A summitate deorsum descendens in planitiem demittitur. Juxta planitiem murus fortissimus frequentibus parvis turribus interjectis compactum porrigitur. Picazus, de quo superius meminimus, Castrum ipsum super virum saxum construi fecit. Intra murum fons quidam aquis admodum abundans perenniter effluit. Ubi planities extenditur, Saracenorum Meschita, seu Templum, erecta cernitur. D *Arbores cujuslibet speciei Calpensis ager enutrit. Nisquam delectabilius propugnaculum alibi inventum est. Christiani ob injuriam illud jam amiserant. Dominus Alphonsus idem obsidione sibi recuperandum esse persuasit. At spes irrita evanuit, nam ingens & horribilis pestilentia emerfit, de qua scribemus. Haec Alphonsum glandula in inguinibus percussit, ex quo castra amovere debuit, & mori coactus ex saeviente peste in regali Hispali Civitate.**

Praeclaudatus Dominus Alphonsus Rex ceteros omnes Hispanorum Reges nobilitate, gloria, aequitate, ac pietate praecelluit. Perpetuo Hispaniae Populi morem ejus deservunt. Cunctis virtutibus claruit. Nullo fere vitio inquinatum semet exhibuit. Unum in eo arguendum

fuisset.

fa bolea stare; benchè uno figlio ne habe. Anco teneva una soa bagascia (Donna Leonora havea nome) la quale amava sopra tutte cose, la quale era suo conforto. De la quale havea figli e figlie. Senza essa non potea stare. Pe moite voite lo Papa se lo ammonio, e se lo scomunicao. Bolea che questa soa bagascia Donna Leonora tettaffi via. E lo Re per la Epistola li respuse doicamente, anco per una ammasciata e disse: *Santo Padre, se piace ad voi, cha io mora, & non biva più, io lasso stare. Tutta fiata cha io staiessi senza essa, io non potera bivere.* Così lo Santo Padre non lo molestava. Non bolea che soa vita fine breve haveffi. Io demorava ne la Cittate de Bologna a lo Studio, & impreneva lo Quarto della Phisica, quando odio questa novella contare ne lo Stanzone de lo Rettore di Medicina da uno de li Bidelli.

CAPITOLO DUODECIMO.

Como fo cacciato da Fiorenza lo Duca de Atene. E como morio Papa Benedetto, e fo creato Papa Chimento.

ANno Domini MCCCXLII. uno folgore ne lo Campanile de Santo Pietro Maiure de Roma deo, & arze tutto lo cocuvello. Fo nell' hora de Vespri, quando li Canonici in Coro cantavano lo Offizio. Correvano Anni Domini MCCCXLII. quando Papa Benedetto lo Bianco morio, e fo eletto Papa Chimento Sesto.

A fuit, quod Reginam uxorem suam minime diligebat, ejusque contubernium vitabat, licet ex ea filium sibi genitum suscepisset. Concubinam insuper quamdam, quae Domna Eleonora appellabatur, eamque prae ceteris omnibus multum amabat, ut pote quae sibi consolationi erat. Filios & filias Alphonso Eleonora pepererat. Pellicis hujus convictu abstinere nequibat. Pluries Pontifex Alphonsum ob hanc rem obfurgavit, monuitque, atque Ecclesiastica communione etiam privavit. Mandabat summus Pontifex, ut Alphonsus Eleonoram a se removeret. Rex per Epistolam Pontifici commiser respondit, & legatione ob id emissâ, Papae dixit: Sancte Pater, si me mori, nec amplius vitam agere cupis, ab Eleonorae contubernio divider. Quotiescumque ab ipsa me sejungam, vivere amplius non potero. At Pontifex minime eum urgebat. Nelebas enim breviorum cursum vitae illius imponere. Ego tunc in Civitate Bononiensi Studiorum causâ morabar, addiscebamque quantum Physicorum Librum, quum casum huncce enarrari audivi in majori cubiculo Rectoris Medicinae ab uno ex Universitatis Bononiensis famulis.

C A P. XII.

Quomodo Florentiâ pulsus fuit Athenarum Dux. Quomodo diem extremum obiit Papa Benedictus, & creatus fuit Papa Clemens.

ANno Domini Millefimo Trecentesimo Quadragesimo Secundo fulmen percussit Turrim Sancti Petri Majoris Romae, & totam superiorem restudinem igne combussit. horâ Vesperarum, quum Canonici in Choro Officium canebant. Decurrebat Annus Domini Millefimus Trecentesimus Quadragesimus Secundus, quum Papa Benedictus, Candidus, ad plures

Sesto. Questo Papa Chimento fo Monaco Nero, e fo perzona de tanta sufficiencia, che non havea paro. Era grannissimo Teologo, e fo bellissimo fermocinatore. Quanno effo teneva Cattedra pe fermocinare, o vero desputare, tutto Parigi concorrevà ad udire effo. Deh como fo bello fermocinatore! Homo Gallico, moito largifluo. Da si' che in Studio fo, era tanta soa larghezza, che a lo despennera non li iognevano soe Prevenne. Questo habe tutti li gradi de dignitate. In primo fo Monaco Nero de Santo Benedetto Conventuale, Sottopriore. Po' fo Decano. Po' fo Priore. Po' fo fatto Abate. Puoi fo fatto Vescovo. Puoi Arcivescovo de Ruen. Puoi Cardinale de titolo di Santo Nereo & Achilleo. Puoi in ultimo fo fatto Papa. Che habe a dicere? Cha se grado si trovasse alcuno maiure, anco l'habera desiderato. Como questo Papa creato fo, così lo cocuvello de lo Campanile de Santo Pietro Maiure fo abbruscato, como detto ene. Ad questo Pana benne la 'masciata da Roma moito honorabile. Dodeci perzone, sei Secolari, e sei Clerici. Capo loro fo Stefano de la Colonna, e lo Commennatore de Santo Spirito. Questi dodeci Ammafciatori lo pregaro da parte de Dio e de lo Puopolo de Roma, cha li piaceffi de venire a visitare la Sede de lo suo Vescovato de Roma. Anco lo pregaro, che li concedeffi la Indulgentia ienerale de lo Jubileo, che tornaffi ciento anni a numero de cinquanta; perchè la etate ene breve, e pochi ne viengo a lo numero de ciento. A questi 'masciatori lo Papa respuse. E in primamente provao, che la petitione loro era iusta, e provao per dodeci rascioni, cha

A plures abiit, & electus fuit Papa Clemens Sextus. Is ex Monachis nigris exstitit. Tanta virtute enituit, ut nullus par ipsi inveniretur. Theologiam optime calluit, & praeclarissimus fuit fermocinator. Quum Cathedram concionaturus aut disputationis ascendebat, tota Parisiorum Civitas, ut eum audiret, accurrebat. Probat quam eleganter fermocinabatur!

B Vir natione Gallus, sumptibus admodum liberalis, tantaeque in Studio liberalitatis, ut ad expendendum Ecclesiastici redditus nequaquam ipsi sufficerent. Omnibus dignitatum gradibus fuit persunctus. Primo Monachus niger conventualis, Ordinis Sancti Benedicti, Vice Prior, postmodum Decanus, tum Prior, inde Abbas, postea Episcopus, exinde Archiepiscopus Rotomagensis, tum Cardinalis titulo Sanctorum Nerei & Achillei, demum Pontifex constitutus fuit. Quid dicendum superest? Si alia sublimior dignitas superfuisset, hanc certe is peroptasset. Postquam in Pontificem assumptus fuit, superior Turris Sancti Petri Majoris resudo, ut supra diximus, fulminis incendio consumpta periit.

C

D ad eundem Papam missa venit Legatio multum honorabilis duodecim virorum, sex Laicorum, & sex Clericorum, quorum capita fuere Stephanus de Columna, & Commendatarius Sancti Spiritus. Duodecim ii Oratores Clementi supplicarunt per coelestia, & nomine Populi Romani, ut vellet se conferre ac visitare sedem Episcopatus sui Romae. Ab illo insuper precibus petierunt, ut generalem Jubilaei Indulgentiam iisdem concederet, utque annorum centum Indulgentiam ad numerum quinquaginta annorum reduceret, eo quod, quum mortalium brevis esset aetas, pauci Romam centesimo anno peregrinaturi essent. Hisce Oratoribus Pontifex respondit, atque in primis ostendit duodecim argumentis, ipsummet debere contendere, ut proprium Roma-

cha esso era tenuto di venire a visitare lo suo Velcovato, e la Cittate Romana. Quanto a lo secunno, concedeo lo Quinquagesimo Jubileo in Roma ienerale remissione de peccati, pena e coipa a li pentuti e corfessi. De le conitioni de lo quale Jubileo infra se dicerao.

In tiempo de questo Papa, Anno Domini MCCCXLII. in die de Santa Anna, fo cacciato da Fiorenza Miffiore Gualterio Conte de Brenna, Duca de Atene, Signore perpetuale de Fiorerza. E folli fatta molta onta, e molto betoperio e danno. E fuoro muorti homeni, e loro carne fo manecata. La quale novitate fo pe questa via. Fiorentini comperaro Lucca da Miffiore Mastino de la Scala, & entrao in possessione. Pisani turvati de questo mercato, fecero intorno a Lucca uno assedio esmefurato e memorabbele. Iente da cavallo numero..... Iente da pede numero..... Intorno a lo huoste fecero fossate, e steccata, e torre de lenname spesse e forte. Anche canivojaro e steccomiario la strata, la quale vao da Pisa a Lucca, e dura miglia dicci. E questo fecero, perchè liberamente homo gisse a lo huoste con fodero e con arnete senza impedimento. Durao lo assedio mesi..... Allhora pe mantenere lo assedio, fecero la Gabella, che se chiama *Secca*. In breve sconfissero Fiorentini, e levaroli de campo, e non lassaro succurrere Miffiore Malatesta Capitano de Fiorentini con grafcia. Anco fecero una cosa notabile; cha Miffiore Malatesta ionze la fera con fodero e con grannè iente ad uno fiume, lo quale se dice Serchio, appresso de Luca, de notte. Pisani fecero uno fossato esmefurata-

rata-

A *Romanæ Urbis Episcopatum visitares. Quo ad secundam petitionem, Jubileum quinquagesimi anni elargitus est Romæ cum generali peccatorum remissione, & a poena ac culpa liberatione illis, qui poenitentiam, confessionem, & contritionem cordium afficerentur. De cujus Jubilei conditionibus & qualitatibus infra scribemus.*

B *Temporibus Clementis Pontificis, Anno Domini Milleesimo Trecentesimo Quaragesimo Secundo, die Sanctæ Annæ, Florentini Urbe Florentiæ depulerunt Dominum Gualterium Comitem Bennisæ, Ducem Athenarum, perpetuum ejusdem Civitatis Florentinæ Dominum. Is multas injurias, vituperia, ac detrimenta pertulit. Ea occasione plures viri occisi fuerunt, & nonnullorum carnes devoratae sunt. Novitas ipsa in hunc modum evenit. Florentini pretio emerant a Domino Mastino Scaligero Urbem Lucensem, & in possessionem ejus se immiserant. Pisani emersionem hujusmodi aegre ferentes, Lucam circumqueque incredibili obsidione cinxerant, & innumerabiles equitum pedumque copias adhaerent.*

C *Exercitum siveis, munimentis, turribus ligneis validis quidem & crebris circumvallarunt. Munierunt etiam, & vallis fumarunt iter, quod Pisæ Lucam tendit, decem millium passuum spatio. Id egerunt, ut quilibet secure ad exercitum cum visualibus atque suppellectilibus, nullo impediante, posset accedere. Obsidio per aliquot menses duravit.*

E *Ut obsidionem continuarent, vestigal, quod Sicca appellatur, indixerunt. Brevis Florentinis Ladem Pisani intulerunt, atque campo abirent, cœgerunt, & succurrendi Lucensibus facultatem & visualia inferendi potestatem praeripuerunt Domino Malatestæ Duci Florentinorum. Præterea & id observatione dignum perpetrarunt. Quum Malatesta sub vesperam cum comitatu & multitudine*

ratamente longo e largo fra lo Serchio e la Cittate de Lucca, lunghezza..... larghezza..... Tutto questo lavoriero fo espediro in una notte. Quando la mattina Missiore Malatesta, paratis omnibus copiis tam ad pugnam quàm etiam ad grasciam, transivit aquam diluculo, non potens transire ex impedimento valli, miratus stupefactusque retrocessit, meavitque per ripam fluminis ascendens, deditque circuitum miliaribus decem ferme, ibique Pisanum exercitum improvise invasit. Tum vero facta resistentiâ, factoque ingenti Florentinorum impetu, fessi Florentini terga dederunt. Multi cadunt, multi capiuntur. Vix Malatesta cum aliquibus evasit. Omnis eorum copia militibus praeda fuit.

A la fine Pisani venzero Lucca pe forza de fame. Fi' a lo die presente la tiengo. Fiorentini vedennose così confusi, chiamaro pe Capitano de guerra, e Signore, Missiore Gualtiero Conte de Brenna, Duca de Atena. Imperciocchè era homo savio e potente, de la Casa de Francia. Quando Missiore Gualtiero habe recuperato lettere, fo allegro. Salio a cavallo. Con soa iente da cinquecento cavalieri, con saimaria e granni arnesi, ritto pe lo cammino ne veo. Entra ne la Cittate de Fiorerza, e a pacifico stato senza tumulto, de concordia de lo Consiglio, recepo la Signoria perpetuale. Ora comenza a reiere lo Duca fortimente. La prima cosa, che facesti, fo cha effo trasse de presone Pietro Saccone de li Tarlati, Signore de Arezzo, e sì lo liberao de cattivitate, là dove era perpetualmente deputato. Hora bedesi le

Tem. VII. granni

A dine armatorum ad flumen pervenit; quod vocatur Ausser, prope Lucam, noctu Pisani amplitudine, longitudine, & profunditate enormem foream inter Ausserem & Lucanam Urbem excavarunt. Nocte una ingens haec opus perfecerunt. Mane quum Dominus Malatesta, paratis omnibus copiis tam ad pugnam, quàm etiam ad grasciam, transivit aquam diluculo, non potens transire ex impedimento valli, miratus stupefactusque retrocessit, meavitque per ripam fluminis ascendens, deditque circuitum miliaribus decem ferme; ibique Pisanum exercitum improvise invasit. Tum vero facta resistentiâ, factoque ingenti Florentinorum impetu fessi Florentini terga dederunt. Multi cadunt, multi capiuntur. Vix Malatesta cum aliquibus evasit. Omnis eorum copia militibus praeda fuit.

Denique Pisani urgente fame Lucanam Civitatem vicerunt. Ad haec usque tempora Lucae dominantur. Florentini confusione obrui, Ducem belli advocarunt, & in Dominum sibi elegerunt, Gualterium Comitem Brennae, Athenarum Ducem. Nam ille prudens ac potens vir erat de Familia Franciae. Postquam Dominus Gualterius accepit litteras, summopere laetatus est. Equum inscendit, & cum copiis suis quingentorum equitum, cum sarcinis, & cum magna rerum supellestile, vesta per iter venit. Florentinam Civitatem pacificus, & absque ullo tumultu intravit. Concordi voluntate Consilii dominatum perpetuum Urbis obtinuit. Nunc Dux ipse praecepta edere incipit. Inter cetera id primum egit, ut carcere liberum dimitteret Petrum Sacconem de Tarlati, Aretii Dominum, quem a captivitate exemit, cujus perpetuo damnatus erat. Postmodum numerosae & magnificae Legationes, quae ab omnibus Tuscis ad

R r sup

granni e ricche ammassiate, che li venivano pe tutta Toscana. In Arezzo mise la Signoria. Hæbe Pistoia, San Miniato, Volterra, & Prato. Apparecchiavase tutta Toscana havere. Duca essere voleva de Toscana. Con Pisani stette queto, sì che molestia de là non sentiva. Reffe assai aspero. E bona spene a Fiorentini daieva. Po' che l'have receputa la Signoria liberamente, si gnificao in divierzi paesi la soa gloria. Fra li quali mannao uno Vescovo in Francia a Filippo Re in Parisi, suo parente. Lo Vescovo disse, como lo Duca havea la Signoria de Fiorenza. A ciò respuse lo Re Filippo, e disse: *Piacemi assai.* Puoi domannao, e disse: *Hao fatta novitate alcuna Gualtiero lo Duca?* Respuse lo Vescovo e disse: *Hao mutate le Porte vecchie, che hao renovate, e fatte le nuove. E sopra le nuove Porte hao fatte belle torri e aite.* Disse lo Re: *Dì a Gualtiero Conte de Brenna, che Filippo de Valois lo prega, che esso se studi de essere Signore de le covajora de le ienti e non de le torri.* La citra 'mmassiate fece uno Cavaliere, lo quale gio a lo Re Ruberto in Napoli, de chi detto ene de sopra. Anco non era de questa vita passato. Annuntiao lo Cavaliere a lo Re la nuobbele Signoria de lo suo parente lo Duca Gualtiero. Respuse lo Re e disse: *Noi bene vorriamo, che Gualtiero da tanto fosse.* Po' domannao: *Dove posa lo Duca? Posa in Santa Croce?* Respuse lo Cavaliere, e disse: *Nò. Anco posa ne lo bello Palazzo de li Antiani.* Lo Re crollao la testa, e disse: *Non fao bene. Và, e dilli, che reponna li Priori de Fiorenza in suo Palazzo, e in soa nuobbelestate. Renna la honoranza a lo Popolo.*

Questo

cum miscebantur, apparere. Dominationem Aretii obtinuit. Pistorium, Sanctum Miniatem, Volaterras, ac Pratum habuit. Totam Tusciam potiri cupiebat. Ducem Tusciae se fieri contendebat. Cum Pisanis in pace vixit, ex quibus nullam molestiam sentiebat. Satis asperè gubernabat. Multam spem Florentinis addidit. Postquam libere dominatum sibi comparavit, propriam gloriam in diversas Orbis partes patefecit. Ob id Episcopum quemdam in Gallias ad Philippum Regem Parisiis affinem suum transmisit. Episcopus retulit, Ducem consequutum fuisse Florentinae dominationem. Ei Philippus respondens dixit, id sibi gratum valde esse. Tum petiit, & ait: Annon aliquam novitatem Gualterius Dux suscitavit? Episcopus reposuit dicens: Portas immutavit. Nam vetustas clausit, ac novas construxit, quibus pulchras turres superpoluit altitudine spectabiles. Rex tunc addidit: Refer Gualterio Comiti Brennae, Philippum de Valois eum exorare, ut sibi curae sit, cordibus hominum, non turribus portarum dominari. Alteram legationem ad Robertum Regem Neapolis, de quo supra meminimus, quidam Miles a Gualterio Duce missus adinolevit. Nondum enim Rex ille ex hac luce migraverat. Itaque Miles exposuit Regi nobile imperium affinis sui Ducis Gualterii. Respondens Rex Robertus dixit: Equidem in votis haberemus, tanta dignitate Gualterium dignum esse. Exinde quaesivit: Ubinam moratur Dux? Num in Monasterio Sanctae Crucis? Legatus Miles reponens dixit: Minime. Verum in ornato Antianorum Palatio domicilium sibi elegit. Rex caput quaesivit, ac inquit: Perperam agit Gualterius. Perge ad eum, & dic, ut Priores Florentiae in Palatium eorum reducat, nobilitatemque primae-

vam

Questo Duca fo Signore mesi dieci tolo. Po' fo da Fiorenza betoperosamente cacciato. Le calcioni, perchè fo cacciato, fuoro queste. In prima ufava grannissima crudelitate. Senza remedio accidea la iente. Havea con seco uno Officiale, lo quale se diceva Conservatore. Miffiore Gulielmo de Affisi, Cavaliere e Giudice, era. Questo Miffiore Gulielmo era uno rotcio venenoso. Quanno manecava, facea denanti a se senza misericordia martoriare le perzone, e facevali smembrare e morire de lo martorio. Havea uno fio figlio Cavaliere, iovine de dodici anni, moito angelica creatura, ma semplice. Quanno l' homo era posato da lo martorio, questo fio figlio lo facea sostenere, e dicea: *Deb dalli uno altro crullo per amore mio. Aizalo sù.* A moiti questo fece, donne moiti ne moriero. Però era lo patre uno altro Dionisi Tiranno de Cecilia. Hora procede lo crudele Conservatore, e taglia teste, appenne, e accide senza misericordia. E che più? Li buoni popolari de Fiorenza beati con vari e con panni honorati appiccava denanti a le loro case. Appicco Nardo de Cenne Vascellaro, lo quale fo de li più avanzarani popolari de Fiorenza pe soa ricchezza. Ad onne tratto prestava a lo Communo ciento milia Fiorini. Moiti fuero li atri.

Puoi questo Signore ufava moita avarizia. Orne moneta de iente struiva

A vam eisdem restituat, & ut demum Populo honores & officia reddat.

B Dux iste mensibus decem imperio Florentinis praesuit. Postea ignominiose Florentiam depulsus fuit. Rationes, ob quas expulerunt eum Florentini, nunc audi. In primis in more habuit, maxima crudelitate, & absque ullo remedio, homines interficere. Officialem creaverat, qui Conservator appellabatur. Huic nomen erat Dominus Guilielmus de Affisio, Miles & Judex. Guilielmus, cetero venenosus serpens, quum mensas afferebat in prandio, homines absque misericordia tormentis ante conspectum suum excruciarj jubebat, & membris discorpi, atque in cruciatibus enecari. Guilielmus erat filius, Militiae insignibus ornatus, adolescens annorum duodecim, angelicam quidem formam, sed exiguo iudicio instructus. Quum aliquis tormentum sustinisset proinde dimittendus, idem scilicet rursus in cruciatu retineri volebat, dicebatque: Rogo, ut, si me amas, haec alteram concussionem irroges. Eum rursus in altura tolle. Quamplures crudeli hoc modo tractavit, quare multi interiire. Guilielmus autem erat alter Dionysius Tyrannus Siciliae. Inimicus Conservator ita procedens, multos capite detruncaat, alios suspendio affigit, plures absque miseratione necat. Quid plura? Meliores probioresque populares Florentiae, honestis variisque vestibus indutos, ante proprias eorum domos, in patibulis suspendebat. Nardum de Cenne Vascularium, unum ex praestantioribus Florentiae popularibus, furcae suspendio damnavit, ad quam pertractus perrexit, eo quod facultatibus & bonis abundaret. Communi Florentiae hic centum millia Florenorum mutuo dederat. Permulti alii crudeliter a Guilielmo mulctati fuerunt.

E Praeterea Dux praesatus avaritiam summam occupabatur. A Mercatoribus pecunia

va e conzumava onne perzona. Tutta la moneta traieva de mano a li mercatanti. Havea con seco uno pessimo e crudele homo, Fiorentino de nativitate; ma era stato anticamente cacciato perpetuale pe le soe falsitate & inganni. Questo fo già sio compagno in arme e in viaggi. Havealo ridotto in stato in grazia soa e de' Fiorentini. Sere Herrigo Fegi havea nome. Questo Sere Herrigo Fegi era sopra la Gabella. Et era tanto sottile spirito in trovare moneta, che donne effo traieva lo Fiorino, atri non potea traire lo voto de lo miglio. Tutto die devisava Gabelle. Mai non bedesti sì diabolico spirito. Più era questo sottile nella Gabella, che non fo Aristotele nella Filosofia. Pe le cui introduzioni onne guadagno, onne capitagna entrava in Communo. Pe questo li mercatanti se reputavano deserti.

Puo' questo lo Duca ufava moita lentezza ne li fatti de Fiorentini. Sopra Pisa non faceva cosa nulla de novitate. Lassao prennere Lucca; e lo honore de' Fiorentini non recuperao. Li staii, li quali teneva Miffiore Mastino pe la compera de Lucca, non recoglieva. Anco li lassava stare senza mentione. Li suoi sollati faceano moiti debiti pe Fiorenza. Non pacavano. Effo ne mannavà tutta la moneta in sio paese. Trecento milia Fiorini ne fuoro tratti, li quali fuoro pe mare derobati a Monaco, lo forte Castiello fra Genoa e Marsilia. Puoi apparecchiava a fare uno nuobbele Castiello. Forte

facea

A niam quoquo modo extorquebat, & pecuniosum quemlibet expoliabat. Suae voluntatis adjustorem habebat pessimum & crudelem hominem, Florentinum patriam, qui ob fraudes & dolos perpetratos perpetuo exilio jam dudum antea fuerat condemnatus. Is jam Duci existerat socius armorum ac itinerum. Dux illum in gratiam suam & Florentinorum reduxerat, atque in Urbem reconduxerat. Ser Henricus Fegi nominabatur. Publicis vestigalibus Henricus idem praecerat, summo ingenii acuminis in colligendis pecuniis praeditus, tanquam imbutus versutia, ut ipse aurum emungeret ex iis, ex quibus alii ne applaudam quidem militi possent consequi. Quotidie oneribus excogitandis, tributisque imponendis animum mentemque addebat. Sane daemone iniquiore diabolico spiritu ejusdem Henrici numquam vidisses. Majori enim mentis severitate in vestigalium procurazione munitus erat ille, quam Aristoteles in Philosophiae meditatione. Henrici calliditate & industria quodvis emolumentum, & quilibet proventus in Communis aerarium refonebatur. Ob id Mercatores spe omni destituti animum abiecerant.

Ad haec Dux Gualterius lente nimis in Florentinorum negotiis promovendis progrediebatur. In Pisanos nullum dignum facinus suscepit. Ut Urbs Lucensis amitteretur, perpeffus est, nec honori Florentinorum recuperando quidquam consuluit. Obsides, quos Dominus Mastinus ob emtionem Lucae retinebat, nequaquam redemit, quin immo de ipsis, utpote neglectis posthabitisque, nullam curam habuit. Milites ejus alieno aere multum gravati in Florentina Urbe creditoribus nil solvebant. Pecuniam omnem, quae Duci obveniebat, is ad regiones suas trans mittebat. Trecenta milia Florenorum extorta, ac per mare abrepta fuerunt apud validum Castrum

Monoc-

facea murare drento de la Cittate. Lo Palazzo de li Priori bolea comprennere. Queffe conitioni confideranno li Cittadini di Fiorenza, fuorte se duoglio de la Signoria. Segretamente cercano via de darla pe terra. Male se può pe la granne forasteria, la quale havea. Lo primo, che queffa cognuratione fece sentire, fo uno Carrazaro, lo quale gio a lo Duca, quando cenava, e disse: *Voi dovete essere muorto.* Lo Duca: *Da chi?* *Da lo Puopolo.* Lo Duca: *Quando?* *Respuse: Lo die de Santo Jacovo.* Lo Duca: *In che muodo?* *Disse: Quando cavalcavete pe la Terra, verrao uno Currieri contrafatto, e porgerao a voi lettere. Mentre che leierete, verrao uno Stennerao con suo arco Turchesco, e percotererave da una freccia. Da lo altro lato stavao uno con uno spontone. Da lo altro lato verrao uno stuocco. Puoi se gridarao: Puopolo, Puopolo.* Disse lo Duca: *Quisso da chi sai?* Disse lo Carrazaro: *Da mea mogliera. La mogliera sapea da una femena de Priete. La femena da lo Priete. Benne a lo Priete, e stette presente lo Carrazaro. Nollì lo sepe provare. Lo Carrazaro fo tenagliato pe Fiorenza con tenaglie refocate. Po' effo beneva lo Priete a cavallo in una mula, con cherica rafa, con corona de oliva in capo, guanti de camoscio in mano. Tromme e trommette vaco sonanno. Lo Carrazaro fo pe la canna appeso. Onne iente temeava de tale ioco.*

A *Monoeci inter Genuam & Massiliam positum. Postea munitum Castrum Dux erigere meditabatur. Muros intra Civitatem fieri jusserat. Palatium Priorum ambitu murorum includi volebat. Florentiae Cives perversam hanc regiminis conditionem perpentes, vehementer de hujusmodi dominatione conquesti fuerunt. Clam modum, quo tyrannidem amoverent, quaesierunt. At difficilius conceptum opus exsequi poterant, ob nimiam conductitii militis multitudinem, quae cum Duce erat. Omnium primus, qui conjurationem hanc detexit, fuit quidam faber rhedarum, qui ad Ducem coenantem accedens, ei dixit: Tu interficieris. Respondit Dux: A quonam? At Faber. A Populo. Subjunxit Dux: Quando nam? Adidit Rhedarius: Die Sancti Jacobi. Interrogavit Dux: Quonam modo? Retulit Artifex: Quum per Urbem obequitabis, Tabellarius ementita specie veniet, tibi que Epistolas porriget. Dum eas perleges, succedet quidam Vexillifer cum Turcico arcu suo, sagittaque te feriet. Ex alio latere aderit alter quidam cum veruto, & ex alia parte adveniet alius cum ense quadrangularis aciei. Tum clamor infurget: Populus, Populus. Dux tunc inquit: Quinam haec tibi revelavit? Rhedarius reposuit: Ab uxore mea id rescivi. Conjux id noverat velatu ancillae cujusdam Presbyteri. Ancillae Presbyter narraverat. Quum Presbyter evocatus in conspectum Ducis venisset, Rhedarius praesens substitit, nec quod antea dixerat, in faciem ejus potuit comprobare. Rhedarum artifex candentibus forcipibus dilaceratus, per Urbem perductus fuit. Post eum Presbyter eques mulae insidens incedebat, tonsura capitis abrasus, coronam olivae in capite gestans, manibus chirobecis arietinae pellis contextus. Buccinae & tubae clangorem dabant.*

La prima festa, che benne, armoa tutta foa forasteria, e in mislo de doi soi nepoti a bello galoppo tutta Fiorenza curze. Denanti ad se menava li Nuobbeli de Fiorenza defarmati. Hora cresce la opera de lo Castiello. Uno Sabbato de Vesero, correano Anni Domini MCCCXLII. appriesso de lo Palazzo de' Priori fo fatta una meschia. Subbetamente voce veo: *All' arme, all' arme.* Puopolo, Puopolo. Tutto lo Puopolo de Fiorenza fo armato. Fuoro a le mano lo Puopolo co li sollati. Li sollati fuoro perdienti. Lassanno li cavalli ne lo Piazzale de li Priori, pe le valsestra tutti ne entraro lo Palazzo. Quatordici centinara de perzone se renchiusero in quello bello Palazzo. A lo torno le strade fuoro sbandate de banche de' macellari. La notte lo primo, che ne escio de Palazzo, fo uno Judice simoniaco. Maffiore Simone da Norcia havea nome. Solo armato de tutte arme. Sentuto che fo da le vardie, non li vaize fio defenacre. Fo acciso. Doicento Fiorini havea seco. Fo partuto in quattro parti. Ad onne Anziano ne fo presentata una parte. Erano fatti quattro Anziani puopolari, li quali fuffino sopra tutte le cose. Fatto lo iuorno, lo Puopolo commattè lo Palazzo. Iettaro fuoco a la puorta. Non vaize loro reparo nè con acqua nè con altro argomento. Tutta la puorta fiariava, e fo consumata. Aiquanti die se tenne renchiuso lo Duca con sia iente in quello Palazzo. A la fine lo fetore de lo sterco e de la orina era granne. Meglio besiva de morire, cha morire de fetore. Non potevano campare. Granne mormoratione face li sollati a lo

Du-

A Rbedarius galae suspendio interit. De ejusmodi joco quilibet sibi pertimescebat.

Ubi prima solemnitas fuit, omnes conductitios milites suos Dux armavit, & in medio duorum nepotum suorum totam Florentinam Urbem gradatio cursu eques lustravit. Duci praeriverunt Nobiles Florentini armis exuti. Tunc Castrum, quod aedificabatur, opus exerevit. Currente Anno Domini Millesimo Trecentesimo Quadragesimo Secundo, die quadam Sabbatis ad Vesperas, juxta Palatium Priorum, armorum vira emerfit. Proinus concla-

B mactatum fuit: Ad arma, ad arma, Populus, Populus. Universus Florentinus Populus arma cepit. Populares cum militibus Ducis certarunt. Milites succubere. Equos in anteriori platea Palatii Perorum dimiserunt, & ob sagittarum e balisti emissarum imbrem, omnes Palatium introierunt. Mille quadringenti homines in eodem amplo elegante Palatio se se incluserunt. Viae circumpositae tabulis lanionum interclusae & obseptae fuerunt. Omnium primus, qui nocte e Palatio exiit, simoniacus quidam Jucea fuit, cui nomen Dominus Simon de Nasta. Solus enim us armis instratus processit. Quam de illius adventu sentire vigiles, irrita quaecumque defensione Simonis, eundem interfecerunt. Ducenta aurea secum detulerat. In quatuor partes membratim concisus occubuit. Cuilibet Anziano pars corporis ejus oblata obtigit. Nam Florentini creaverant quatuor Populares Seniores seu An-

C tianos, qui rebus omnibus administrandis praesent. Illucescente jam die Populus Palatium oppugnavit. Ignem januae injecerunt. Defendentium ac relaxantium obstacula nil valuerunt. Non aquae effusio, non ullam aliud ingenium, quidquam opis contulit. Janua ubique arsione concrepabat, & incendio absunehatur. Nonnullis diebus Dux in eodem Palatio cum militibus suis inclu-

D sus

E sus

Duca. In questo se tratta patri. Lo Puopolo stao fuori a lo Palazzo. Armato crudelmente grida. Puoi chiamaro, cha boleano lo Conservatore in mano, lo crudele Missore Guilielmo de Assisi. Cio vedendo lo Duca, che per aitra via non potea campare, commannao, che Missore Guilielmo islesisse fora.

Poni cura, che fece lo crudele patre pe bolere campare. Voize che suo figlio gisse denanti de esso, pe mitigare, muorto lo figlio, la ira de lo Puopolo sopra de si. Quando lo iovinetto figlio, *patris praecepto*, vao denanti, appriesso de la porta, como lo agnio a lo maciello, ben conscie soa morte, bene conscie la poca pietate de lo patre. Volve la testa, e disse: *Abi patre! dove me mandani?* Dice lo patre: *Va sicuramente.* Como fo a la puorta, fo receputo da lo adirato Puopolo ne le ponte de le spate. Uno Priete fo lo primo, che li smembrao lo vraccio co la spata, e disse: *Ecco la mia parte.* Io no voglio più Messa cantare. Sacci, cha questo iovinetto dispiacere a lo Priete fece. Tale taglia, tal mozza. Mille vocconi ne fuoro fatti. Po' lo figlio vao lo patre, moito honoratamente bestuto con Vari. Uno Calice de ariento 'naorato havea in mano co la Hostia. Male volentieri beniva. Ma quelli lo premeano, quelli che fora lo tiravano. Così lo tagliaro, como foglia menutella. La carne soa e de lo figlio fo portata pe Fiorenza, e fo vennuta a peso.

A *sus persistit. Demum quum stercoreis & urinae foetor nimium praevaleat, melius sibi visum est, morti se in campo exponere, quam foetore suffocari. Nullus effugio remanebas locus. Obmurmurantes milites Duci querelas exposuerunt. Interim de conditionibus agitur. Populus extra Palatium armatus, crudeliter clamabat. Alta voce protestabatur, se velle, ut in manus & potestatem suam veniret saevus ac immanis Conservator Guilielmus de Assisio. Haec Dux percipiens, ac videns sibi nulla alia ratione salutis viam superesse, praecipit, ut Dominus Guilielmus Palatio cecedens extra ad Populum abiret.*

B
C
D
E
Heic animalverte, quid immanis genitor, ut periculum effugeret, egerit. Veluit filium suum sibi praevire, ratus se mitigaturum illius morte indignationem Populi, quae sibi subeunda videbatur. Quum adolescentulus filius patris praecepto antecederet ad portam, tamquam agnus ad occisionem, genitoris intentionem probe cognovit, ac satis mortem sibi certo imminere praesensit. Quare patris impietatem perspektam optime habens, & faciem convertens, ait: Ah genitor! quid me mittis? Tunc reposuit pater: Secure perge. Ubi ad portam filius accessit, iratus Populus conspiciendus ensium in ipsum furenter irruit. Quidam Presbyter omnium primus adolescentuli brachium cum humero truncavit, dixitque: Ecce pars mea mihi obtigit. Missam amplius cantare nolo. Sciendum interim, adolescentulum ipsum Presbytero injuriam nescio quam antea intulisse. Tunc ceteri in eum irruentes, bi rescindunt, alii mutilant. Juvenis inscius cadaver in minuta frustula discidium vidisset. Post filium comparuit genitor, honorifice satis indutus, Variorum pellibus. Argenteum calicem inauratum una cum Hostia manu gerebat. Illibenti animo incedebat. At ab obsessis, ut e-

zives,

pefo. E fo arrostita. E fo chi ne mancao. Sacci, cha forte haveano partiti queffi, quando recipeano corale misure.

A lo Duca non fo fatto male ne la perzona, cha lo Conte Simone de Cafentino co lo Communo de Siena trattao li patti, e sì lo traffe, laiva la perzona, de fio Palazzo de notte con cinquanta perzone. Queffo fo lo die de Santa Anna. Puoi li menao in fio Contado, e sì li fece renuntiare la Signioria de Fiorenza. Allhora cavaicao lo Duca, e benne a Bolognia poveramente tutto desolato. Da Bolognia se partio, e giòne in fio paiele. Granne betoperio habe. Granne habe danno. Più de quatrocento perzone de' foi tollati ce fuoro muorte e derobate. Miffore Ianni de Braio, e Miffore Caucaffaro, doi foi granni Baroni e parienti, fuoro a fierro muorti. Miffore Cerezzieri de li Bitdomini fio Conziglieri fuiio, & aizao la più corta. Sere Herrigo Fegi, lo sottile Gabellieri, fo preso in havito de Frate Bianco Humiliato. E sì fo spoliato innudo. Era craffo più che uno terribbele puorco. Fo sparato, e fo appeso pe li piedi. Granne destratio li fanciulli faceano de lui. Iettavanoli prete de loto, e percoteanolo con vafioni. Fiorenza fo tornata a Puopolo, e a lo stato pacifico e communo. Lo Duca ne giò in Francia in fio paiele. A la fine morio ne la vattaglia, la quale fo fatta pe lo Re de Francia e lo Re de Engilterra. Ne lo quale fuormo Ianni Re de Francia fo pretone, como se dicerao.

Cur-

A xiret, compellebatur, & ab his, qui extra erant, pertrahcbatur. Eum igitur, ut minutissima folia, secant. Carnes ejus ac filii sui per Urbem Florentinam exportatae fuerunt, & minutatim bilancis pondere venundatae, quas alii igne torruerunt, & nonnulli comederunt, justam eis tot flagitiorum rependentes mensuram.

B Ducis corpori nullum damnum irrogavit Populus, nam Comes Simon de Casentino una cum Communi Senensi conditiones & pacta firmavit, & incolamem Ducem reduxit extra Palatium noctu cum quinquaginta viris. Haec die festo Sanctae Annae contigerunt. Exinde Comes Simon in Comitatum suum Ducem advexit, utque Florentinae Civitatis dominationi & regimini renuntiaret, effecit. Tunc Dux perrexit eques, & Bononiam, abreptis sibi rebus fere omnibus, pauper, abjectusque pervenit. Bononiâ discedens, patriam suam repetiit. Magna vituperatione affectus, magnam bonorum suorum jacturam subiit. Quadringenti & amplius milites Ducis nece perenti perierunt, rebus expoliati. Dominus Johannes de Prajo, & Dominus Caucaffarus, duo ex potentibus ejus Baronibus, affinitate Duci conjuncti, ferro caesi interiere. Dominus Cerezzierius de Vicedominis, ejus Consiliarius per brevioram viam effugit. Ser Henricus Fegi, solers publicanus, captus sub habitu Fratris Humiliati albi, indumentis exutus, obaesus corpore, crassiorque pinguiori porco, exenteratus, pedibus furca suspensus diem obiit. Henrici cadaver pueri multis contumeliis affecere. Saxa luto infecta in ipsum projiciebant, illudque fustibus contundebant. Ad Populare regimen Urbis Florentiae demum tunc redacta fuit. Dux Gualterius in Franciam remeavit ad regiones suas. Postmodò in armorum conflictu, qui inter Regem Franciae & Regem Angliae fuit habitus,

ad

Currevano Anni Domini MCCC-
XLIII. Questo Duca de Atene fo ac-
ciso in quella vattaglia. Tale fine
habe lo Duca de Atene, male con-
zigliato, perpetuale Padrone de la
Cittate de Fiorenza.

CAPITOLO DECIMOTERZO.

*De la Crociata, la quale fo fatta in
Turchia a le Esmirre.*

QUanno fo fatta la Crociata fo-
pra la Turchia ad uno luoco
oltre mare, lo quale se dice Esmir-
re la qual novella commosse tutta la
Christianitate, la novella fo pe que-
sta via. Sapemo, che la terra havi-
tabbele si divide in tre parti: Asia,
Africa, Europa. Queste tre parti del
la terra divide lo mare, lo quale iac-
ce in mielo a muodo de una miera
Croce. In questa Asia ene una Pro-
vincia piccola, e moito bella e opu-
lenta infra le altre, la quale hao
nome Turchia, & ene la prima de
le altre Provincie de la Asia, & e-
ne confinata con noi. Hao sette Cit-
tati. La prima hao nome Esmirre.
Questa stao canto mare ne la punta
de la terra, & ene Cittate destrutta
ne la piana, & enese redutta ne lo
monte da lungo da la veglia Citta-
te miglia cinque. La secunna hao
nome Aito Luoco, là dove stava la
Tomma de lo biato Santo Ianni Va-
gnielista, e dove Santo Ianni scriffe
la Pocaliffi. E veo tanto a dicere
Aito Luoco, quanto che *Aio Fa-
wellave* de Santo Ianni. Altamente
parlao in se Profetie. La terza Cit-
tate

Tom. VII.

tate

A ad plures Dux idem abiit. In qui proe-
lio Johannes Rex Franciae captus fuit,
ut dicemus. Currebat Annus Domini Mil-
lesimus Trecentesimus Quadragesimus Ter-
tius. Saepe dictus Dux Albanarum in
illo certamine interfectus expiravit. Hu-
jusmodi finem vitae habuit improvidus
Guatterius, qui perpetuus Florentinae Ci-
vitatatis Dominus, ut superius narra-
vimus, fuerat electus ac constitutus.

C A P. XIII.

De Crucesignatorum exercitu colle-
cto contra Turcas apud Smirnea-
sem Urbem.

QUum Crucesignatorum exercitus ad-
versus Turcas in quodam loco ul-
tra mare, qui Smirna vocatur, collectus
fuit, ex quo universus Christianorum Po-
pulus commotus est, casus ipse in hunc
modum evenit. Novimus habitabilem Or-
bis continentem, trisariam dividi, in *As-
iam* scilicet, *Africam*, & *Europam*.
Has tres Mundi partes mare separat,
quod in illarum in dio in formam d mi-
diae Crucis interfacet. In ea *Asiae* par-
te provincia quaedam exigua quidem,
sed admodum delectabilis, opulentiorque
caeteris, invenitur, cui nomen est *Turci-
cum Imperium*. Provincia haec reliqua-
rum *Asiae* primz nobis contermina ja-
cet. Septem Civitates habet. Prima que-
rum *Smirna* nuncupatur. Urbs ista ju-
cta mare in terrae extremitate quadam
posita, diruta in planitie, ubi dudum
erat, modò in montem traducta, distat
quinque millibus passuum a veteri Ci-
vitate. Secunda nominatur *Alatogus*, seu
Alatogus, ubi erat Sepulcrum Sancti
Johannis Evangelistae, & ubi idem San-
ctus *Johannes* scripsit *Apocalypsim*. I-
dem est vox *Ipsilogos*, ac si diceret *Su-
blimem Sermonem*. Sublimiter nam-
que Sanctus *Johannes* ibi loquutus est.

S s

in

rate hao nome Pergamo, dove nato fo lo soprano Miedico Galieno. La quarta hao nome Efeso. La quinta hao nome Filadelfia. La sesta hao nome Phrygia. La settima hao nome Pamfilia. Queste sette Cittati fuoro de' Christiani, e fuoro fatte boni Vescovati ordenati pe lo biato Santo Ianni Vagnielista. Ma a lo die de hoie pe li peccati nostri loco de' Infideli le sei. La settima, cioene Filadelfia, ene de' Christiani. Ene sparuta uno poco da le aitre per uno vraccio de mare. Serve a Christo glorioso. Ne la Contrada de Romania era uno Imperatore de Costantinopoli, lo quale havea nome Palialoco. Sio figlio havea nome Cantacuccino. Questo Palialoco havea moita granne fede a uno Christiano, lo quale se chiamava Miffore Martino Zaccaria de Genova, lo quale era nuobbele e valente mastro de guerra. Fecelo sio Ammiraglio de mare. Tutta la contrada de lo mare vardiaua in servizio de Palialoco. Granne honore renne a sio Signore. Navi e iente havea a sio piacere. Questo Palialoco donao a Miffore Martino pe soa spesaria una Isola moito nuobbele e bella de granne frutto; cioene la Isola de Chio. De quella Isola veo la Mastice, quanta ne ene. Là cresco li arvoii, de le lacrime de li quali la Mastice se fao. Granne era la Baronia de Miffore Martino. Là demora con soa familia e Masnata granne e soa iente.

A in suis prophetis praedictionibus. Tertiae Civitati vocabulum est Pergamus, ex qua ortum duxit celebris Medicus Galenus. Quarta dicitur Ephesus. Quinta appellatur Philadelphia. Sexta vocatur Laodicea in Phrygia. Septimae demum in Pamphilia nomen inest Aitaliae, seu melius, Thyathirae in Lydia. Septem his Urbibus olim dominati fuerunt Christiani, in quibus ampli Episcopatus instituti inclaruere, a Sancto Johanne Evangelista jam ordinati. Sed bediernis temporibus, peccatis nostris exigentibus, sex Civitates Infidelium imperio subsunt. Septima verò, nempe Philadelphia, Christianorum dominio paret. Haec nonnihil a ceteris distat ob maris proceris brachium. Christi gloriosi dogmata profectur. In Romaniae regione erat quidam Constantinopolis Imperator, Palaeologus nomine. Filium habebat, Cantacuzenum dictum. Is Palaeologus de Christiano quodam multum confidebat, qui nuncupabatur Dominus Martinus Zaccarias de Genua, vir nobilitate generis, & rei bellicae peritiam conspicuus. Martinum Palaeologus constituit Archibulajsum. Universum maris tractum pro Palaeologo custodiebat ac defendebat. Domino suo Imperatori multa obsequia praestabat. Naves, classis, & milites ad suum nutum Marsino erant. Huic Palaeologus pro alimentis suis Insulam quamdam nobilem aequae ac uberem & foecundam fructibus donavit, quae Cbius appellatur. Ex eadem Insula deducitur Mastice, quanta est. In ea enim arbores succrescunt, ex quarum glutinose fluxu Mastice conficitur, & colligitur. Domino Martino famulitium Nobilium & Procerum frequens erat. In ea Insula ipse una cum domesticis suis, servorumque suorum & aliarum gentium copiosa multitudine, moram & incolatum traherebat.

Accadde, che Turchi toizero a li Genoisi una Terra canto mare, la quale se diceva Foglia Veglia. Puoi li toizero Metellina, la quale stoda li confini de Atena in Grecia, dove fo lo Studio. Po' li assediario pe mare e pe terra la Cittate de Pera. Per onne via la boleano. Non li poteva campare. Maffiore Martino conzideranno la onta de soi Cittadini, anco lo danno, più nollo poteva patire. Armao foe Galee con soi valescrieri e bella huoste e destra iovinaglia. Vao pe mare, e 'nfoderao Pera, e levao da lo huoste li Turchi, e moito danno li fece. Puoi vetao, cha nullo mercatante Turco usasse in sio terreno ne la Isola de Chio. Ne la punta de la Provincia de Turchia signoriavano tre grannissimi Baroni. Frati carnali erano. Lo primo havea nome Morbasciano: lo secunno havea nome Cherubino: lo terzo havea nome Orcano. Questi signoriavano le Cittate de le Esmirre e Aito Luoco, e moite Terre. Questo Morbasciano facea cogliere lo passajo e la gabella de le mercatantie, le quali passavano pe mare, canto sio terreno. E coglievase lo passajo in quello ponte, dove hoie li Venetiani haco edificata la Cittate de le Esmirre ne la pianura, canto mare, dove fo la Cittate antica. Questi passajeri e gabellieri non riguardavano aicuno, spezialmente li mercatanti de Venetia. Quanto boleano aizare lo pedagio, tanto lo aizavano. Onne Venetiano se reputava sforzato. Pe questi passajeri non valeva rechiamo, che faceffino. E Morbasciano accade..... Veneziani. Stava lo huoste sopra Negroponte. Intorno vastava lo paesef, olive, vigne, arvori fruttevoli, zeranno le strate. Pe la moita iente Negroponte

A Contigit autem, Turcas Genuensibus abstulisse quandam Urbem secus mare positam, quae Phocaea in Aeolide vocabatur. Exinde eripuerunt Turcae Genuensibus Civitatem Mitylene, quae jacet versus limites Athenarum in Graecia, ubi dudum celebre Studiorum Lycaeum exstitit. Demum terram marique Urbem Peram obsederunt, quano omni consatu expugnare nitentur. Turcarum manus Pera effugere non poterat. Dominus Martinus injuriam cencivibus suis irrogatam considerans, & detrimentorum illatorum pondus perpensens, amplius tolerare nequibat. Triremes itaque suas cum balistariis, & bene instructo exercitu, ac prompta expectaque armis juvenum manu, armavit. Mare sulcat, & Peram victualibus implet, Turcasque e castris abire cogit, eosque pluribus damnis afficit. Deinde prohibuit, ne ullus mercator Turcicus commercium in ditioe sua, & in Insula Chii exerceret. In extremitate Turcici Imperii tres potentissimi Dynastae dominabantur. Germani fratres erant. Primo Morbasciansi, secundo Cherubini, tertio Orcani, nomina fuere. Smyrnensi & Attologeni Civitatibus, multisque aliis Urbibus imperabant. Morbasciansus vestigal a pertranscuntibus, & tributum a mercatoribus exigebat, qui per mare juxta ditiois suae loca navigarent. Vestigal transitus colligebatur ad Pontem illum, ubi Veneti hodie aedificaverunt Civitatem Smyrnensem in planitie secus mare, ubi dudum exstitit Urbs vetus Smyrnae. Morbasciansi telonarii publicanique in exigendo vestigale nulli parcebant, praesertim vero ad tributum ipsius solutionem Venetos adigebant. Prout telonariis libebat vestigal augeve, pro voluntate illud ampliabant. Veneti omnes sibi violentiam irrogari sentiebant. Nulli remedio erant querimoniae, quas transeuntes mercatores adversus tributorum vedemto-

te affama. Era in Negroponte lo Patriarca de Gerusalem. Don Manuello da Ca Marino havea nome, Veneziano, Frate de Santo Francisco, homo mannifico, de granne fenno e honesta vita. Fuorte se vergogniava de essere affediato con tanta bona iente. Non fao quale via prenna pe campare. Po' aicuno tiempo non troppo, bidero navi, che apparevano pe mare. Dodeci fuoro le Galee. Lo Confallono de Santo Marco de Venetia. Missiore Pietro Zeno, lo vittorioso e franco Capitanio, era loro Connuttore. Quando questi Turchi sentiero l'armata de' Venetiani, che se accostava, levarose de campo e tornaro a reto a le loro Cittati. La prima cosa forniero fortemente la punta de le Esmirre, che là non poteffino Venetiani a lo Puerto fare capo.

Levata la huoste de campo, iesse fora de Negroponte Don Manuello lo Patriarca con cavalieri e pedoni, con vettovaglia de biscuotto, fava, carne secca, e vino. Seguita li Turchi. Entra in mare. Connubbe, che la punta de le Esmirre era guarnita. Non se poteva arrivare. Allhora con tutta soa iente se posao dodeci miglia da longa ad una Isola, che stao in mare, la quale se dice Isola de Cervia. Là se posao. Tre die stette con non poca fosbettione. Po' li tre dii le Galee de' Venetiani e de'

A res emittebant. Morbasiano interim accidit..... Venetos. Exercitus contra Euboecam Insulam castra posuerat. Circum undique Euboicum agrum vastabat, olea, vineas, & arbores fructiferas excidebat, & vias intercludebat. Prae hominum multitudine, qui incolebant Euboecam, Insulani illi fame vexari coeperunt. In Euboica Insula tunc erat Hieroselymitanus Patriarcha, in Euboeae Civitate degens. Dominus Emmanuel da Ca Marino vocabatur, Venetus natione, Frater Ordinis Sancti Francisci professione, magnificus indole, virque summae prudentiae ac honesti moris. Nimium verecundabatur Patriarcha, se cum elektorum virorum & militum ingenti manu obsidionem perferre. At nullam, qua periculum evaderet, viam agnoscebat. Non multo post obsessi naves conspexerunt, quae per mare venientes apparebant. Duodecim triremes fuere. Vexillum Sancti Marci in ipsis erectum vento agitabatur. Dominus Petrus Zenus, victoriosus ac fortis Dux, triremibus praecerat. Quum Turcae classem Venetorum appropinquantem agnovere, e castris protinus recedentes ad proprias Urbes & loca redierunt. In primis promontorium Civitatis Smyrnensis fortiter munierunt, ne Veneti Portum introgredi, ibique se recipere possent.

Postquam hostilis Turcarum exercitus secessit, Dominus Emmanuel Patriarcha una cum pedibus & equitibus suis Euboecā, & ex Euboica Insula egreditur, victualibus nautici panis, fabae, exsiccatarum carniū, & vini copiā bene instructus. Turcas insequitur. Mare intrat. Tunc novit, Smyrnense promontorium a Turcis propugnaculo vallatum esse. At promontorium accedere nequibat. Tunc una cum tota sua classe castra fixit in quadam Insulā duodecim millibus passuum distatā, in mare positā, cui nomen est Cervia. Ibi substitit.

Triduo

e de' Genoisi ionzero. Allhora fecero una moito bella ordinanza de Galee, e vaco in ver le Esmirre per haverle. Lo Puorto non poteano entrare. Lo luogo era forte. Le valestra le frecie iettavano. Non era via de entrare. Allhora de queffe Galee se partiro aiquante, e sfilarose longo longo tanto mare a mano manca. Givano queffe Galee caricate de taole, e portavano castiella de lenname. Lo Patriarca habe sio consiglio. Non demora niente. Non voize avere speranza nel fuire pe mare. Fece fare intorno a queffo luogo uno cegnimento de mura de prete. Onne perzona murao. Coize terra e prete de le antiche case, puro che vista haia de muro. Lo Patriarca con uno nuobele Cavalieri Francesco (havea nome Fiore de Belgioia) pusero li fonamenti con loro mano. Fecero a lo murato solo una Puorta in ver la Turchia. Guardavano in vierzo lo mare. Non havea muro. E coizero tanto terreno, quanto fossi una piccola Cittatella. Là se allocaro. Là iente bedesi campare, fare la piazza, lo mercatale, la cagna de la moneta. Tal fao vidanna, tal venne, tal compra. Anco renchiuse drento, acqua doice e viva fontana. Po' fo fatta intorno ad questo murato pe più fortezza una fossa moito esmeluratamente larga, sì che quando era bevuogno, metteva lo mare 'ntorno a lo luoco. Se aicuna nave beneva pe mare con grafcia, sicura non beneva, perchè li Curzali de' Turchi anco giravano lo mare. Moito danno faceano. Po' che saputo fo, cha lo luoco de le Esmirre era sonnato, allhora la grafcia vao. Da le havitationi 'ntorno viengo con sodero quelli de Modone, quelli de Corone, quel-

li

A *Triduo multa cum suspitione ac metu in ea stetit. Post triduum triremes Vnetorum ac Januensium advenerunt. Tunc praedisposita mirum in modum classe triremium, ad Smyrnensem Urbem iter direxerunt, illam expugnaturi. Portum introire non poterant. Locum bene firmaverant munitionibus Turcae. E balistis sagittae emittebantur. Nullus ingrediendi aditus aperiebatur. Tunc ex classis hujusce triremibus nonnullae discesserunt, & ad sinistrum latus per mare in longum se se deducentes perrexerunt. Hae triremes tabulis ligneisque castellis onustae procedebant. Patriarcha consilium cum suis inivit. Non amplius moram traxit. Nullatenus in fuga per mare spem suam reposuit. Eundem locum circumaederunt muro, saxis lapidibusque compacto. Quilibet muro aedificando dat operam. Terram & lapides ex vetustis domibus collegerunt, quae vel muratae erant, vel murorum speciem praeserebant. Patriarcha una cum nobili Milite Gallico (is Flos de Belgioja nominabatur) propriis manibus fundamenta jecerunt. Muro unicam Portam, quae Turcicum Imperium respiciebat, fecerunt. Ex ea parte, qua mare intuebantur, nullum murum habebant. Tantum itaque terrae spatium emensi sunt, quantum Civitatula complecteretur. Illuc se se receperunt. Multitudo gentium & advenarum eo confluens, ac in tuto se ponens, forum, commercium, commeatum, collybum, ac acris commutationem exercere coepit. Cauponas aliqui instituunt, vendunt alii, nonnulli emunt. Praeterea in eodem loco aquas dulcis & perennis fontem Patriarcha inclusit. Circa murum hunc, ob majus loci munitio vobur, enormi amplitudine fossa excavata fuit, ut, quum opus fuisset, aqua maris derivari posset, quae locum circumcingeret. Si navis quacquam per ma-*

te

li de Patraſſo, quelli de Malvaſia, quelli de Fogliara, e quelli de Filadelfia.

Quando Morbaſciano habe ſaputo, che la ponta de le Eſmirre haveano venta li Veneziani, mannao ſoe ammaſciate pe tutta Turchia. Tutta Turchia curre a lo reparo. La adunanza de Turchi ſe fao a le fortezze de la montagna, in vierzo Aito Luoco. Più nanti non viengo, ſai-vo non foſſi pe badalucco fare. Hora bedeſi onne die curſe fare. Curro Chriſtiani: predanno, robanno. Curro Turchi, e lo ſimile faco, imbuſcannoſe, fiero de ſubbetto furioſamente, e'n fuga voltannoſe. Granne danno faco. Moito bene li bedeva homo deſcennere e ſalire pe la montagna l' uno po' lo airo, filo a filo. Haveano loro ronzini piccoli moito currienti: piccole teſte, ferrati da li piedi denanti, de reto deſferrati. Coſì curreano, cha pareano Daini Aleſſandrizi. La maiure parte de queſſi Turchi portavano a loro uſanza veſtimenta bianche de panno de lino; larghe le maniche, e longhe, e corte a mezza gamma. Nulla defferenza ene da le Cotte de li Chriſtiani Cherici. In capo cappielli bianchi co lo pizzo longo a muodo de lo cuollo de Cicogna. Varve haveano foite, e longhi capegli. In vraccio una rotella laorata a torno a muodo d' uno granniſſimo taglieri, ingeſſata. Queſſi ſoco loro paveti.

Da

A *re cum victualibus veniebat, bava ſecure adventabat, quia piratae Turcici huc illuc mare ſulcabant. Plura damna inferebant. Poſtquam circumſtantibus Populis innotuit, locum Smyrnae, a fundamentis erectum, complexum fuiſſe, tunc verum victualia ad ipſum locum advehi coeperunt. Ex aliarum regionum incolis advenerunt annonam perferentes, Mebonenſes nimirum, Coronenſes, Patrenſes, Epidaurii, Phocaeſes, & Philadelphii.*

B *Quum Morbaſcianus reſcivit, Venetas obruiſſe ac ſuperſſe promontorium Smyrnae, legationes ſuas per univerſum Turcicum Imperium miſit. Turcae omnes ad everſionem Civitatis concurrunt. Turcarum Populus coit ad arces montium verſus Altologum. Ultra praecedere nolebant, niſi id levis pugnae & velicatio- nis occaſio popoſciſſet. Quotidie tunc incuſiones fieri vidiffes. Excurrunt Chriſtiani depraedantes, & rapientes. Turcae ſimiliter decurrentes, & in abditiſ locis deliteſcentes, illico ſuientes proſiliunt, irruunt, feriuntque, ac demum terga vertentes auſugiunt. Ingentia irrogant damna. Unuſquiſque eos aſcendentes ac deſcendentes de montibus perſpicue intuebatur, unum poſt alterum ordinatim ac per ſeriem. Inſidebant equis exilibus quidem, ſed velocibus, exigua capita habentibus. Anterioribus equorum pedibus ſoleae ferreae, poſterioribus nullae ſubervant. Adeo celeriter equi Turcici currebant, ut Alexandrinis damis aequiparare eos in curſu facile poſuiſſes. Turcarum plerique pro move amiciebantur candidis pannels lineis indumentis, quibus amplae manicae protractae connectebantur, uſque ad ſursum medietatem protenſi. Ejuſmodi veſtimenta nil aſſerunt a Clericorum Chriſtianorum ſuperpelliceis. Capita albis pileis obtegebant, oblongo ſupereminenti quodam reſtro, quod in alium extollebatur*

Da lato portavano spate Turchesche, moito forvite, e non haco punta, e foco aicuna cosa piccate ne lo pomo, e co lo filo tagliente. Anco granne parte de loro portava lancia con uno fierro pulitissimo moito fortemente. Lato aicuno era 'naorato. Da lato portavano arcora e turcassi con freccie. Deh quanto granne male con loro frecciate faceano! De quelle freccie era aicuna, ne la quale stava obvolto uno filo de aoro. La freccia dignitate havea. Anco ce erano fra essi moiti armati con giubbe doppie, con panno 'ncerato, larghe, laorate con belli laorieri, copierti de zanato, e airo.

Hora se comenza la dura & aspera guerra pe terra e pe mare. Entra in mare Missore Pietro Zeno de Venezia, e vao attornianno tutta la Turchia. Arde le Terre canto mare, là dove sio stuolo se posa. Non hao reparo. Puoi li benne a le mano una bella caienza e nova pescafcione. Cinque lenni de Turchia currevano la marina, e menavano Griechi e Grièche, le quali haveano preso con loro beni, pecora, vestiami, & airo arnese. Quessi Griechi erano de le Ville canto la marina. Erano presi da li Turchi e derobati. Loro Ville erano arze. Quando Missore Pietro bide quessi lenni da longa, conubbe la loa ventura. Aizao le vele de foe Galee a lo viento. Così le ionze como fao lo Sparvieri

la

A *basur in modum colli gruis. Spissas barbas nutriebant, & prolixos capillos alebant. Dexterâ clypeum gestabant, toro fabrefactum, similemque amplissimae patinae, gypso exterius obductum. Eiusmodi sunt Turcarum scura. Ad latus enses Turcicos cingebant, perpolitos admodum, nulla cuspidè, capulo aliquantisper perforato, & acie perquam acutâ.*

B *Insuper Turcarum plerique lanceas cum acumine ferreo arte plurima laevigato deferebant, cujus pars ex aliquo latere erat deaurata. Arcus & pharetras cum sagittis portabant. Proh quam mortiferum vulnus cum jaculorum ictibus infligebant! Spiculatorum illorum nonnullis obvolvatur aureum filum. Id autem spiculatoris dignitatem indicabat. Denique ex Turcarum numero fuisse non pauci, armati quidem, intellique duplicibus tunicis fabrefactis panno cerâ obducto. Hae tunicae latae ac amplae, & elegantibus quibusdam operibus ingeniose excultrae, serico subsutae, aliisque ornamentis superinductis artificiose distinctae videbantur.*

C *ex Turcarum numero fuisse non pauci, armati quidem, intellique duplicibus tunicis fabrefactis panno cerâ obducto. Hae tunicae latae ac amplae, & elegantibus quibusdam operibus ingeniose excultrae, serico subsutae, aliisque ornamentis superinductis artificiose distinctae videbantur.*

D *Nunc durum & asperum bellum terrâ marique suscipitur. Dominus Petrus Zenus Venetus mare intrat, & circummeando totum Turcicum Imperium peragrat. Civitates juxta maris litora igne incendit, ibi autem praesertim faevit, ubi classis sua consistit. Nullum malis remedium est. Postmodum sors obsulis Zeno ingentis lucri, novaeque piscationis occasionem. Quinque naves Turcarum per maritimam excurrerant. Graecos viros, Graecasque mulieres abducebant captivas, quos quasque cum bonis, pecudibus, armentis, ceterâque domesticâ suppellectile ceperant, oriundos ex Urbibus ac Oppidis secus mare positis. A Turcis in captivitatem traherantur, rebus omnibus exspoliati. Graecorum oppida, pagi, & loca arsonibus vastabantur. Quum Dominus Petrus a longe na-*

ves

la Quaglia. E conotcenno, cha pre-
da portavano, disse: *Pateremo tanto
betopero?* Dodici Galee havea. Feri-
vano foe Galee da la proda ne lo
ventre de li lenni de' Turchi, e af-
fannavanoli. In mare erano quelli
lenni non granni. Tre ne fuoro af-
fonnati in pelago con ciò, che dren-
to era. Non ne campao anima vi-
vente. Li doi lenni fuoro intornia-
ti e presi. Nell' uno stava lo Ameli
de lo mare, che veo a dicere, Ma-
stro e Signore. Havea nome Mostafa.
Questi doi non fuoro sfonnati, per-
chè fecero poca resistentia. Parze me-
glio tervereli vivi. Quando li tra-
ievano, li Turchi da li loro lenni
ad uno ad uno se legavano in centa
con una corda. Oane uno 'ncrocic-
chiava le mano a lo pietto, & inchi-
navanole, como facefino reverentia,
e dicevano: *Ano stauros, stauros.* Qua-
si veo a dicere: *Perdonateci, cha bo-
bemo la Croce, & essere Christiani.*

Hora torna lo franco guerrieri Mis-
fore Pietro Zeno con questa caccia
a le Elmirre. Mentre questo Mosta-
fa stavea in presone, una lettera in
soa Lengua le benne da una soa don-
na. Drento a la lettera era uno cier-
ro de capegli moito bionni. Po' ca-
vaicava Missfore Pietro Zeno pe ter-
ra, e facea granne danno. Vao pe-
ricolanno tutte quelle locora de Tur-
chi. Quelle Castellarze le fao trop-
po granne paura. Quando Missfore
Pietro Zeno cavaica pe terra, Mis-
fore

A *ves hostium conspexit, fortunam sibi
tunc arridere intellexit. Vela proinde
triremium suarum ventis expandit. Qua-
re ea celeritate, qua Miltus Corvini-
cem apprehendit, Petrus Turcarum na-
ves assequitur. Cogrosens autem eas
praedam avebere, dixit: Tantumne
opprobrium laturi fumus? Duodecim
triremes Zeno erant. A proa in ven-
trem Turcicarum navium triremes Petri
navigia feriebant, ipsaque affligebant.
Turcarum rates non amplae molis, nec
ingentis structurae videbantur. Tres in
pelago submersae perierunt cum iis om-
nibus, quae intra continebantur. Nullus
inde salvus evasit. Duae aliae naves
hostium circumdatae captae fuerunt. In
quarum una Amelius maris, quem Ma-
gistrum ac Dominum idiomate nostro vo-
care possemus, navigabat. Nomen ipsi
Mustafa erat. Veneti has duas rates
non perfregerunt, quia parum resistere.
Satius propterea Zeno visum est, homi-
nes, qui in ipsis erant, vivos servare.
Quum Turcae ab eorum navibus educe-
bantur, unus post alium fune praecinge-
batur. Eorum singuli manus ad pectora
decussatas tenentes procedebant, & ca-
pita subuisse demittebant, ac si reve-
renter saluarent, agebantque: Ano Stau-
ros, Stauros; quae interpretari licet:
Nobis ignoscite. Crucem optamus,
& Christo nomen dare cupimus.*

E *Nunc audax & bellicosus vir Domi-
nus Petrus Zenus cum hac praeda Smyr-
nam repetit. Dum laudatus Mustafa in
vinculis desinebatur, epistolam Turcica
Lingua sibi conscriptam accepit, quam
ei una ex concubinis suis miserat. In
litera incluserat pellex erinium perquam
flavorum capillamentum. Post haec: Ze-
nus obequitans per terram, maxima ho-
stilibus regionibus damna irrogat. Om-
nia ea loca Turcarum magnum in di-
scrimen adducit. Oppida illa de Petro
nimium sibi pertimescunt. Quum Domi-
nus*

fore Martino Zaccaria guerrea pe mare; e quando l'uno pe mare, l'altro pe terra, tempestano e pericola-no Turchia. Non li puoco resistere le fort.zze de sopra. Ad Aito Luoco se apparecchiavano de resistere i Turchi. Missore Pietro Zeno da Venetia, e Missore Martino Zaccaria da Genoa erano doi franchi Capitani, sotti ienti ad onne fatto, lunghi como doi haste maiuri, e bruni, bene armati & affettati. Defetto infra li Christiani fo, che non haveano iente da cavallo. Poca iente da cavallo con essi era. Erace lo sossiciente Conestavile Todisco, de chi de soora ene ditto. Ene lo Malerva, lo quale pe la sconfita de Parabianco ne li campi de Milano pe voto era benuto a servire con benticinque cavalieri a soe spese uno anno. Erace Missore Olfo lo nepote de lo Re de Cipri con cinquanta homini da cavallo, tutti Cavalieri a speroni de aoro, perzone de granne fatto. Erace lo Patriarca Missore Manuelle da Ca Marino da Venetia, Frate Menure. Erace uno nuobelissimo Barone de Francia: Fiore de Belgioia havea nome. Questo Fiore de Belgioia se trovao a sonnare le mura co lo Patriarca, como ditto ene. Pedoni ce erano da quindici milia, non armati così sossicientemente, como se deo, perchè la cosa non era penzata, e in longa contrata.

nus Petrus Zenus terram eques vexat, Dominus Martinus Zaccharias in mari Turcas bello impetit. Ita quum unus, Genuensis scilicet, mari; alter, Venetus nimirum, terrâ, Turcicum Imperium vastationibus, caedibus, incendiis, ac periculis perturbant. Superiores arcus, ac propugnacula hostium Christianis impetentibus minime poterant repugnare. Turcae in Abologenfi Civitate semetip-sos opponere parant. Dominus Petrus Zenus Venerus, & Dominus Martinus Zaccharias Genuensis, intrepidi duo Duces erant, cuiusque bellico vigorio ap-pressissimi, staturâ corporis praeteri, ces-â duo longiora hastilia, cutis colore nigrescantes, armis bene muniti, & ceteris omnibus apte instructi. Nocebat Christianis, equitatu caruisse. Pauci quidem equites in eorum exercitu numerabantur. Ceterum aderat tunc bellis idoneus Comestabilis Alamanicus, Malberba cognomine, de quo superius meminimus, qui post cladem Parabiaghi in campis Mediolanensibus acceptam, ex voto ad-venerat aere proprio per integrum annum cum viginti quinque equitibus militaturus. Ad-erat etiam Dominus Adolphus nepos Regis Cyprî cum quinquaginta equitibus Militibus ad aurea calcavia, vivis sane gestarum rerum gloriâ celebratis. Militabat insuper in eodem exercitu Patriarcha saepe dictus Dominus Emmanuel da Ca Marino, ex Ordine Fratrum Minorum, Venetus patriâ. Intererat praeterea nobilissimus Dynasta Gallicus, quem Florem de Belgioia appellari diximus. Hic Flos tunc cura Patriarcha fuit, quum moenium, de quibus jam praefati sumus, fundamenta jacta fuere. Peditum ibi erant quindecim millia, armis non ita, ut pat erat, contexta, quia res ipsa improvisè contigerat, emerferatque in regione & patriis laribus dissita.

Era de lo mese de Jennaro, Anno Domini MCCCXLV. ne lo die de la festivitàte de Santo Antonio. Sentio lo Patriarca, che la iente de' Turchi era moitplicata in tanto, che credeva essere assalito drento da lo suo ridotto. De ciò habe ferma fede. Havuto conziglio co li maiuri de la Christianitate, cioene Miffore Pietro Zeno, Miffore Martino Zaccaria, Fiore de Belgioia de Francia, Miffore Olfo de Cipri, e Malerva Conestabile lo Alemanno, fo delivato de non mostrarli temerosi. Anco de fare resistentia a muodo de homini costanti. Era una Chiesa antiquissima, la quale hao nome Santo Ianni. Dicefi, che lo biato Santo Ianni la edificaò. Questa Chiesa fo lo Vescovato de quella Terra, nanti cha fossi destrutta la Cittate, mentre se havitava da li Christiani. Po' la destruttione era rimasta campestre. Questa Chiesa era da doi valsestrate longa da lo muro noviello. Non era coita drento de lo cegnimento. In questa Chiesa entrao lo Patriarca co li sopradicti Baroni in numero de quaranta. Moito rengratiano Dio de tanto beneficio, che haco recuperata la Chiesa de' Christiani, la quale era perduta. Ammirano le mura, la treuna, la aitezza, e benedico Dio e Santo Ianni, che sia Chiesa hao recuperata. Po' là fo celebrata la Messa con grannissima solennitate. Con lacrime, devotione, & allegrezza pregaro Dio, che così succeda in tutta la Turchia. In doi muodi rascioma la iente de questa novitate. Aicuno dice, che, mentre lo Patriarca co li quaranta sopradicti cantava la Messa, li Turchi benevano in granne moititudine. Questi pe la costa nascosti fra li arbori entrarono ne la Chiesa de Santo Ianni, e là, mentre la Messa se cantava,

A Currebat Ianuarius mensis, Anno Domini M. lll. lmo Trecentesimo Quadragesimo Quinto, & sollemnis Sancti Antonii dies celebrabatur. Tunc rescivit Patriarcha, Turcarum copias adeo multiplicatas excrevisse, ut suspicatus fuit, ab hostibus se intra muri circuitum fore concludendum atque vexandum. In hac opinione firmiter persistit. Habito consilio cum primoribus Christianorum, videlicet cum Domino Petro Zeno, Domino Martino Zaccaria, Flore de Belgioia, Domino Adolpho Cyprico, & Malherba Comestabile Germanico, decretum fuit, ne quidpiam timoris Christiani praeserferent. Quin immo uno consensu statuerunt, fortiter resistere hostibus, ceu constantes & imperturbatos viros decebat. Ibi erat Ecclesia antiquissima, nomini & cultui Sancti Iohannis dicata. Ajunt, beatum Evangelistam illam jam construxisse. In eadem Ecclesia Episcopatus illius Urbis constitutus fuit, antequam Civitas ipsa everteretur, a Christianis olim inhabitata. Post cuius everstionem locus ille campestris remanserat. Distabat Ecclesia haec duobus balistarum ictibus a recenti aedificato muro. Extra moenium circuitum sita erat. Ecclesiam Patriarcha cum praecaudatis primoribus, nobilibusque, quadraginta numero, introivit. Multas Deo gratias agunt, quod ejus beneficio redemissent Christianorum Ecclesiam, quae antea perdita erat. Muros, amplitudinem, celsitudinem, & structuram Ecclesiae admirantur, Deoque ac Evangelistae benedicunt, quod illius Templum receperint Christiani. Exinde Missae sacrificium maxima cum solennitate ibi celebratum fuit. Deum Optimum Maximum cum lacrymis devote & alacritate exorant, ut iaentidem id eveniat in toto Turcico Imperio. Dupliciter de hac novitate hominum sermo emerfit. Dixerunt aliqui, Turcarum magnam multi-

tava, prefero li sopraditti quaranta, e là s' li accifero e decapitaronli. Succurzo non habero, cha la iente da pede era aicuna cosa lontana. Aicuno me dice per aitra via, & ene verisimile. Disse, chi lo vide perzonalmente, e s' lo fermao per sacramento. Disse questo, che ne lo die de Santo Antonio de Iennaro ne la Chiesa de Santo Ianni fora da le Esmirre, fo cantata la Messa con moita solennitate. Po' la Messa lo Patriarca predicao moito bene, e confortao li Christiani a persequitare la iente infidele, e recuperare le Terre de' Christiani, e liberare le Chiese foe de mano de li cani. Po' disse: *Forze che Dio me boleffi visitare, facciate, che ne la mea gamma vista haio una sanice.* Po' fece la croce, e deo la soa benedittione ad tutto quello Puopolo. Da quinnici milia Christiani erano da peac.

Po' questo lo Patriarca se armao de tutte arme, corazze, falle, e maniche: una varvuta in testa: coffali di fierro tutti laorati. De sopra all' arme se at'ao uno rico manto Vescovile, lo quale se dice *Piviale*, tutto laorato a seta e ad aoro fino filato, adornato de perne e prete pretiose, como se convieo a cost' aito Prelato. In mano una spata luciente teneva. Ad cavallo in uno potiente destrieri. Bene pareva Barone. Dao

rudinem advenisse, dum Patriarcha jam memoratus, astantibus quadraginta proceribus, Missae sacrificium cantabat. Addunt, Turcas per clivos inter arborum spissitudinem se occultasse, & quum Missa peragebatur, in Ecclesiam Sancti Johannis ingressos, in quadraginta primores Christianos irruisse, ibique eosdem interfecisse, & capita ipsis obrunasse. Christianis reliquis exercitus nullam operam ferre posuit, quod peditum cervices aciesque aliquantulum distarent ab eis. Nonnulli diversimode (quod verosimilius est) casum hunc referunt. Qui rem ipsam suismet oculis vidit, iurejurando asseverat, ejusmodi infortunium Christianis hoc modo evenisse. Die Sancti Antonii mense Januario in Ecclesia Sancti Johannis extra Smyrnensem Civitatem, Missa multo cum cantu solemniter fuit celebrata. Peracto Missae sacrificio Patriarcha elegantem praedicationem habuit, & Christianos incitavit, ut infideles Turcas persequerentur, & Christianorum Urbes recuperarent, atque Christi templa e manibus impiorum eriperent. Ad haec Praesul ipse dixit: Si forte Deus me voluerit visitare, scitote me in dextera tibia mea cicatricem adhuc habere. Proinde Crucis signo facto, toti Populo illi Christianorum manibus & voce sua benedixit. Quindecim millia Christianorum peditum tunc numerata fuisse.

Post haec Patriarcha omni armatura semet contexit, lorica, brachialibus, tibialibus, ocreisque. Capiti cassidem ferream imposuit. Tegmina ferro sabresata coxis aptavit. Armaturae demum pretiosum superinduxit Episcopale pallium, quod Pluviale appellatur, undequaque sericeo, & auro puriori nese confectum, margaritis, exquisitisque lapillis ornatum, quemadmodum tam sublimem Artistitem decebat. Manu fulgidum enses gestabat. Equum generosum inscenderat.

de li speroni, e vao a lo martirio de bono core. Sequita po' effo Missore Pietro Zeno da Venezia, e Missore Martino Zaccaria de Genoa, armati, adornati, como se può credere. Là loro essere a la vattaglia fo senza provisione. La iente non era conestavilata. Bene haveano sentuto lo romore de li Turchi, ma non credevano, che tanto d' appriesso fussino li aguaiti e le poste fra essi. Como iesciero, non tennero la dritta via. Anco dechinaro a la sinistra pe la largura. Lo Puopolo bono piezzo po' essi si tenne da la parte destra. Credevanose sequitare chi non giva denanti. Quanto più vaco, meno trovano. Erano quelle locora non domestiche. Anco paurose pe li moiti impedimenti de murotte, fonnamenti de case e de Torri. Locora senza vie, locora da intanare iente. Quando li tre, lo Patriarca. Missore Pietro Zeno, e Missore Martino Zaccaria fuoro aiquanto delongati, se ritrovaro soli senza sequito ne lo laberinto de le deserte case. Là de subbeto se descopierze la puosta de' Turchi senza romore. Fuoro 'ntorniarì. Nollì vaize scrullare loro spate, nollì vaize defesa. Fuoro in terra iettati da' cavalli. Loro teste subbetamente fuoro partite da lo vusto. Tre Baroni recepiero lo santo martirio, e fuoro fatti Cavalieri de Christo. Quelli cani Turchi le loro teste ne portaro. Portaro le arme loro, e li belli adornamenti. Anco ne menaro li loro destrieri. Le corpora nudi in terra lassaro. *Ad Praefulem sament plan-*

A Dynastiam Patriarcha sane referebat. Tunc calcaribus equum suum incitavit, & martyrio obviam optima voluntate processit. Post Patriarcham perrexit Dominus Petrus Zenus Venetus, & Dominus Martinus Zacharias Genuensis, uterque armis munitus, & eleganter ornatus, quemadmodum par est credere. At quum hi ad ineundum proelium se obsulerunt, omni subsidio ac provisione caruere. Exercitus, qui post eos remanserat, ductoribus & tribunis, ac ducibus, qui acies ordinarent ac regerent, destituebatur. Turcarum clamorem & marmur Christiani auribus utique perceperant; sed nullatenus credebant, insidias tam proxime ipsis appostas dispositasque fuisse. Quum primores exierunt, restà minime perrexerunt. Ad sinistram immo flexere per latos agros. Populus diu post Patriarcham sociosque suos incedens, ad dexteram partem declinavit. Putabant, vestigia se premere praecursum, qui neutiquam anteibant. Quoplus progreditur exercitus, eo minus primores invenit. Loca illa baud domestica erant. Prae multis impedimentis macevium, ruderumque domuum ac turrium, periculosa nanciscabantur loca, incerta quidem, ac opportuna gentibus, quae in insidiis delitescerent. Postquam Patriarcha Emmanuel, Dominus Petrus Zenus, & Dominus Zacharias aliquantulum recesserant, solos tunc se viderunt, nullis comitantibus, in labyrintho desertarum domuum. Ibi protinus Turcarum insidiantium absque ullo strepitu dolos agnoverunt. Ibi Turcae erumpentes circumdederunt eos. Nil tribus hisce viris profuit enses impugnare, ictus vibrare, ac ferire. Frustra obstiterunt. Ex equis dejecti in terram corruerunt. Eorum capita illico a corporibus Turcae resecurunt. Iidem tres Dynastiae gloriosi martyrii coronam recipientes in Christi coelestem militiam sunt adsciti. Perfidi hostes martyrum

datumque cadaver ad terram prolapsum dimisit, venerabilemque calvariam ornato involvens pallio, ad suos abiit.

Hora iesce fora pienamente la iente. Ne la iescita fo saputa la morte de lo Patriarca, e de li doi Canfioni, perchè fuoro trovate le corpora da la codata de lo stuolo. Granne ene la tristezza, granne lo pianto, maiure la vergogna de tornare. Ciascuno otta de morire. Iesce fora a li nudi campi lo adorno Cavalieri Francesco, Fiore de Belgioia, adorno con arme smaitate, laorate de nuobbele maistrìa. Allegramente vao a prenere la corona. Iesce fora Missore Olfo nipote de lo Re de Cipri, adorno como Reale. Iesce fora Malerva lo Todisco lo buono Conestabile de' tessanta cavalieri. Po' iesce tutto lo aitro Puopolo. Como fuoro a li discopierti campi, bedesi cavalli currere, bedesi volare de frecchie, iettare de lancia, ferire de spate. Moita iente de là e de chà cade. Non ce se trova reparo. Fiore de Belgioia non voize campare. Sperona sio destrieri. Con una spata in mano defennennose, muorto cade fra quella canaglia. Missore Olfo nipote de lo Re de Cipri fo passato da doi frecchie, e se morio. Malerva lo Todisco fo scorticato da li cani. Moiti Christiani moriro, moiti ne fuo-

tyrum capita secum detulerunt. Illorum arma, indumenta, ornatumque rapuere. Equos ipsorum insuper abduxerunt. Cadavera humi strata ac nuda jacere. Ad Praefulem tamen plangibilior casus fuit. Nam eques insuper (Pardo nomen erat) in virum sacrum sceleratas prius manus iniecit, clavâque ferreâ ictus cumulans, moribundum, semianimemque Pontificem laeva tenuit, arreptoque gladio caput obtruncavit, nudatumque cadaver ad terram prolapsum dimisit, venerabilemque calvariam ornato involvens pallio, ad suos abiit.

Nunc in campum universus prodit Christianorum exercitus. Quo prodeunte, innouit mors Patriarchae, duorumque Heroum. Etenim eorum cadavera inventa fuerunt a comitiva exercitus. Ingens nascitur moeror, ingensque luctus. Major autem erumpit pudor recedendi. Quilibet potius mori optat. In apertos agros exit armatus miles Gallicus Flos de Belgioia, armis encubito obductis & nobili artificio fabrefactis munitus. Alacriter coronans martyrii suscepturus incedit. Post Florem in campum profilit Dominus Adolphus nepos Regis Cypri, ceu vir regalis comtus. Subsequitur Malherba Germanus, optimus Comestabilis, sexaginta equorum ductor. Postea procedit reliquus Populus. Quum in aperto campo omnes fuero, tunc equorum decursiones, sagittarum volitantium emissiones, lancearum ictus, gladiatorum & ensium vulnerantium percussiones visae fuerunt. Hinc & inde plurimi occumbunt. Nullum tanto malo remedium habetur. Flos de Belgioia saluti suae noluit consulere. Equum immo calcaribus adegit. Ensem tenens manu, dum se defendebat, caesus inter Turcarum faeces exspiravit. Dominus Adolphus nepos Regis Cypri confossus a duabus sagittis interiit. Malherba ab infidelibus

ro presuni, moiti ne fuoro coronati de lo santo martirio. Chi fo arzo poco de longa da le Esmirre, chi fo scorticato, chi decollato. A la fine Christiani non potevano più sostene- re. Daco la voita in reto, e tornao a le Esmirre, e misero lo mare intorno a le fosse, e salvarose da lo furo- re de quelli cani, li quali beniva- no taglianno, e occidenno Christiani, e prennenno.

Così habe fine lo accidere, chiuse le Fuorte de le Esmirre, e data l'acqua intorno. Infiniti *tamen* ne fuoro morti de li Turchi, presi, e scorticati. Scoita bella noviella. Disseme uno, lo quale tutte queste cose vide, che moiti Turchi fuoro presi; fra li quali ne fo uno moito grasso. Questo così grasso fo scorticato vivo, e lo cuoio lassaro cadere ioso, como le brache, e lassarolo. Como fo lassato, giò humilmente. Po' che fo ne lo se- curo (bedere bene se potea) voizefe lo Turco scorticato, e con doi ma- no facea le ficora a li Christiani. Hora se chiudo Christiani ne le E- smirre. Non hao Caporale. Vao la noviella a la Cittate de Venetia. Vao in Corte de Roma. Vao pe tutta Christianitate. Vao denanti a lo Pa- pa, e alli Cardinali. Fuorte se dole la Corte de la acerva morte de lo Patriarca, e de la rotta de' Christiani. Uno granne conzilio fo fatto in Venetia fra li Maiurenti e lo Duca. Fo deliverato, che tutta loro poten- tia poneffino in venticcare l'onta del loro Cittatino. Anco pe vincere la ponteglia, e tenere le Esmirre a ma- no potente. Questo fare non se po- tea senza vraccio Papale. L'amma-
liata

A excoriatus perit. Multi Christianorum occisi vitâ abierunt, multi in captivita- tem ad hostium manus devenere, & multi palmam gloriosi martyrii reporta- runt. Nonnulli viri comburio non mul- to longe ab Urbe Smyrrensi, quidam decorticati, quidam capitibus obruncati defecere. Demum Christiani nec resistere nec reluctari amplius poterant. Terga vertunt, & Smyrnam remeant. Exinde aquam maris foveis circum immittunt. Ita, qui superfuerant, in-volumes eva- sere a furore crudelium hostium, qui irruentes caedebant, devuncabant, ca- piebant, interficiabantque Christianos.

In hunc modum stragi & occisionibus suis est impositus. Oculis patris Smyr- nae, immittam circum Urbem aquam de- rivavunt. Turcarum innumeri tamen capti, excoriati, & enecati a Christianis perierunt. Nunc audi lapidum ca- sum. Quidam, qui haec omnia, dum fiebant, conspexit, mihi dixit, multos ex hostibus in Christianorum potestatem venisse, inter quos fuit nescio quis Turca corpore admodum o'acsus. Huic ita pingui vivo pellem Christiani devunc- runt, & ipsum cum corio ad terram pendente, in femoralium formam, dimi- serunt. Turca dimissus, humiliter ac ra- cite primò abiit. At quum se in loco tuto consistere vidit (& sane ab intuen- tibus conspici poterat) faciem suam de- corticatus, ut erat, convertit, & am- babus manibus injuriarum indicia digi- tis suis contra Christianos faciebat. Nunc se in Urbe Smyrrensi Christiani inclu- dunt. Nullus eis erat decurio. Rei pe- raffae nuntium ad Civitatem Venetia- rum pervenit. Romanae Curiae simili- ter innotuit. Per universum Christianum Orbem ejusmodi casus fama perre- xit. Ad Pontificis summi & Cardina- lium aures delata fuit. Acriver Roma- na Curia de acerba morte Patriarchae & Christianorum clade conqueritur. Ve-
netiis

sciata de Venetiani fo denanti a lo Papa in Avignione. E domannaroli humilmente la Crociata sopra li Turchi. Papa Chimento recipeo gratiosamente questi ammassatori, & offerze soa voluntate bona. Allhora vao la boce pe tutta Christianitate de la Crociata fare. Remissione de pena e de coipa ad chi serviva. Chi se moriva, dritto givafene a li piedi di Dio, non piecanno nè da lato ritto nè sinistro. Predicata non fo questa Crociata pe li puorti de la Chiesa, nè servato l'ordene, lo quale se devea servare, se non che solo tanto la boce mosse la iente, che granne commotione fo fatta.

Hora se apparecchia la moita iente a bolere morire pe Dio. Homini, femene, Preiti, Frati. Tale venne possessioni, tale arnese. Movefi chi hao la moneta. Chi non l' hao, vao cercanno. Tale vao mennicanno pe Dio, per poteresse connucere a la frontaglia. Ne la Christianitate non fo Cittate, nè Castiello, nè Communnazza, che non ne benisse la moita iente. De tale Cittate doicento, de tale treciento, de tale cinqueciento, de tale mille. Conzidera quanta moitudine fo. Anco se vestivano in tale camisce bianche. De sopra haveano Croci rosce de panno rosco. Moito

stae-

A netiis Senatores & Patritii earumque Dux concilium frequentissimum habuere. Deceverunt, ut omnis Venetorum potentia exeretur, tum ad ultionem de nece concivis sui suscipiendam, tum ad pugnam continuandam, restaurandamque, ac Smyrnam validâ & potenti manu defendendam. Haec autem absque Pontificis subsidio agi nequibant. Venetorum Legatio Papam Avenione degentem convenit, & humiliter ab eo petiit, ut Crucesignatorum exercitus adversus Turcas indiceretur. Perhumane Clemens Papa Legatos ipsos suscepit, quibus bonam voluntatem suam obtulit. Tunc per omnem Christianum Orbem fama insonuit, de Crucesignatorum exercitu congregando. Ad exercitum euntibus concedebatur poenae & culpae delictorum remissio. Morturis promittebatur, quod rectâ ad coelorum Regnum ad Numinis pedes profiscerentur, ad laevam nec ad dexteram ullatenus declinaturi. Haec ad Crucem suscipiendam adhortatio per omnes Christiani imperii provincias minime praedicata fuit, neque servatus ordo, quem custodiri necesse erat. Ejusce rei fama una Populos adeo commovit, ut vehemens animorum & hominum ardor ac desiderium undique emerferit.

B

C

D

Nunc gentium multitudo pro Christi nomine mortem subitura ad Crucem amplectendam se apparat. Viri, mulieres, regularium Ordinum religiosi, Ecclesiastici seculares, iter arripiunt. Hi praedia pretio distrabunt, illi utensilia & suppellectiles vendunt. Quibus pecunia erat, ii ad exercitum se conferebant. Quibus res angustior domi erat, hi pecuniam quaeritabant. Ut ad expeditionem hanc militarem progredi possent, non defuere, qui ob amorem Dei subsidia mendicarunt. In universo Christianorum Orbe nec Urbs nec Oppidum nec Respublica ulla exstitit, ex quibus innumera gens ad Crucem accipiendam

stavano conti pe le piazze con così fatto vestimento. Tutte le strade bedeli renovare de così fatta iente. Camminante onne perzona arrivava ad Ancona. Là entra in mare, e passa a le Elmirre. Anco servavano un' altra conititione, che li odiosi rennevanose ferma pace. Po' se bestevano lo sopradetto havito. Quando lo Papa Chimento vide tanta commotione, e che retener non se poteva, parzeli meglio dare a tanta moltitudine uno capo, che senza Capopopolo bene non stavea. Commanao a Messore Guido Dalfino de Vienna, che questo peso portassi. Obedio lo Dalfino a lo santo Padre. Prenne lo Confallono de la Croce, e con soa cavallaria passa la Proenza. Veo in Italia. Arrivao ad Ancona, e puoi a Negroponte. Pe lo cammino soa moglie la soa donna morio. In tanto a le Elmirre glione lo graane Puopolo. Tutto die le navi de' Venetiani questa iente portavano. Quanta moneta guadagnavano quelle navi! Quanto scorticavano! De uno vile bagattino non faceano cortesia. Vienngo quelli de Corone, quelli de Modone, quelli de Fogliara, quelli de Patraffo, quelli de Malvasia. Veo la bella e honesta iente de Filadelfia bene a cavallo, bene armata. In questo mieso moiti badaluchi fuoro fatti pe la libertate de lo ire non senza danno. Piacque in tanto a li Venetiani de fare alcuna triegua, si che lo Dalfino benuto fossi. La immafcziata ne giò ad Aitoluogo da parte de li Veretiani pe la triegua. Domannavano le Elmirre interamente.

A non venerit. Ex una civitate ducenti, ex alia trecenti, ex hac quingenti, ex illa mille convenerunt. Hinc postes perpendiculari, Lector, quam ingens Crucesignatorum coetus ille fuerit. Ceterum subuculis albis induebantur, quibus superponebant insulas Cruces rubeas coccinei panni. Per urbium fora & plateas ii, qui eiusmodi amictu contegebantur, a ceteris omnibus admodum secernebantur. **B** Viae omnes hominibus in hunc modum indutis replebantur, aliisque supervenientibus renovabantur. Crucesignati itinerantes Anconam procedebant. Ibi eorum quilibet mare intrabat, & ad Smyrnensem Civitatem transferebatur. Hoc item praecipue ea occasione praestabatur, ut qui invicem inimicitias & odia fovebant, veram pacem mutuo sibi redderent, & postmodum supra descriptis vestibus induerentur. **C** Quum Papa Clemens talem tantamque concurrentium commotionem agnovit, qui sane cohiberi non poterant, satius iudicavit tantae multitudini ductorem assignare, nam haec absque duce regi & subsistere nullatenus poterat. **D** Domino Guidoni Viennensi Delphino praecipit propterea, ut eius eiusmodi subiret. Delphinus Pontificis mandato moxem gessit. Vexillum Crucis suscipiens, cum equitatu suo per Provinciam transit. In Italiam veniens, Anconam petiit. Exinde ad Euboicam Insulam se contulit. Delphini uxor in itinere ad plures abiit. Interea innumerosa Cruce signatorum Populus Smyrnem contendit. **E** Quotidie Christiani Venetorum navibus advehebantur. Proh quam multum aeris & pecuniarum collegerunt nautici vectores! Proh quantum vi a pertransseuntibus pecuniam emunxerit! Ne vile quidem teruncium transfretantibus dimittebant. Adveniunt Coronenses, Methonenses, Phocaenses, Patrenses, & Epidaurii. Elegans & bene ornatus Philadelphiorum Populus equis apte & armis

Quando la 'mmasciata fo ionta, Morbasciano iaceva in terra, appoiato sopra lo sinistro vraccio, e si pensava. Gruoffo era, e tanto esmefuratamente, che pareva uno votticiello lo suo ventre. Bestuto de biffio moiro nuobbelmente laorato a seta. Denanti le benivano scudella de preta, fioriate, e lucenti. Prenne de vidanna con zuccaro, con latte de miennole, ova, spetie, e risi. Teneva in mano uno cocchiaro de aoro, e fortemente devorava. Udita che liabe la 'mmasciata, non se levao sù da suo pranzo, ma fra le altre paravole disse: *Noi sapemo bene, che pe cievro lo Dalfino sopra noi veo. Mentre che durano doi nostri prosperosi amici, li quali demurano fra la iente Christiana, noa non dubitamo. Dissero li ammasciatori: Quali loco quessi vostri amici? Respuse Morbasciano per interprete in Lengua Latina, e disse: Sono Guelfo e Gibellino. Intanto ionze lo Dalfino de Vienna ne le Esmirre. Trenta cavalieri havea e non più. De coipo como ionze, così fece. Fece 'rzerrare le Puorte, e teneva la iente a freno, nè li lassava haveve libertate de lo iescire. Pressure e currerie fuoro fatte. Moiti Turchi fuoro presi. La iente ne benne moita da Roma, da la Alama-gnia, de Francia, de Piccardia. Non ce remase Cittate. Deciotto du-*

Tom. VII.

rao

A armis probe munitus apparuit. Inter haec multae armorum velitationes pro itinere securitate, non absque Cruce-stagnatorum iactura detrimentoque, factae fuerunt. Tum Venetis inducias aliquantisper facere placuit, usquedum Delphinus ad exercitum processisset. Legatio Venetorum pro induciis pertractandis ad Altologensem Urbem pervexit. Legati Smyrnensem Civitatem integre deposcebant.

B Quum ad Morbascianum accesserunt, hunc sedentem invenere, laevo brachio innixum, & cogitabundum. Corporis obacitate enormiter adeo intumescibat, ut dolioli amplitudinem ventris sui prominenti mole aequaret. Byssu elegantissime cum serico sabresato induebatur. Ante eum deferebantur cibi scutellis figlinis graphice depictis ac relucetibus. Dapibus saccharo conditis, lacte ex amygdalis confecto, ovis, aromatibus, & oxyris vescabatur. Manus aureum cochleare gestabat, voraciterque comedebat. Postquam legationis seriem, Morbascianus audivit, a prandio suo minime surrexit, sed inter cetera haec dixit: Novimus utique, Delphinum pro certo adversus nos quamprimum venturum esse. At nullatenus pertimescimus, usquedum duo felices amici nostri vigent, qui inter Christianorum Populos morantur. Tunc Legati quaesierunt dicentes: Quinam sunt hi vestri amici? Respon-dit Morbascianus: Hi sunt Guelfus & Gibellinus. Haec sane Latino idiomate per interpretem Legatis eisdem ille respondit. Interea Delphinus Viennensis Smyrnas applicuit. Triginta equites, & non plures, secum duxit. Protinus ut Smyrnae fuit, hunc ordinem regiminis servavit. Portas ocludi fecit, & milites refracnavit, nulli veniam exundi permittens. Incursiones & captiones factae fuerunt. Turcarum multos Christianos

V v

na

rao questo affedio, e questa pontaglia. Quinnci milia Christiani nece retrovaro ad uno punto. Po' questo la cosa comenzo a declinare. Lo callo era granne. La polvere sì granne, che fi' a mezza gamma lo homo se ficcava ne la polvere. La iente infermava fuorte. Morivano como le pecora. La carestia ce era granne. Lo Mastro de lo Hospitale di Rodi vetava, che le navi de' Venetiani non benissimo. Anco mannavo lo fodero e le arme a li Turchi. Donne la iente se turvava. Granne parte se mette in mare e torna. Granne parte se ne vao. Poca iente remaneva. Quando la iente se partiva, tutta la moneta che haveano, li era toita pe le guardie de' Venetiani. Fuorte erano cercati. Lo Dalfino sonnao site mura più larghe con Torri, Puorte, e fossati de bona e ferma preta. Li Veneziani puzero li loro Guardiani. E fi' a lo die de hoie la tiengo quella Terra. Fatte queste nove e secure mura, lo Dalfino non habe più loco. Partiofe da le Esmirre, e tornaose in suo paiese. Aitra cosa nulla de novitate fatta per esso non fo. Questo tal fine habe la Crociata de le Esmirre.

A ni cepere. Crucesignatorum quamplurimos a Romana Urbe, ab Alemanniae regionibus, a Galliae & Picardiae provinciis Smyrnâ appulerunt. Nulla Civitas fuit, quae non aliquem mitteret. Decem & octo..... obsidio haec, & istiusmodi certamen, perdurarunt. Quindecim milia Christianorum uno tempore ibi inventa fuere. Post haec res deficere coepit. Aëris calor effervescebat nimis. Pulvis adeo ingens in visis erat, ut homines ad medietatem usque tibiarum in pulvere incederent. Crucesignati multum aegrotabant. Ceterae pecudes moriebantur. Rerum & victualium inopia saeviebat. Magister Hospitalis Insulae Rhodi inpediebat, quo minus Venetorum naves Smyrnâ venirent. Insuper victualia ac arma Turcis subministrabat. Ob id Christianorum exercitus summe affligebatur. Crucesignatorum plerique mari se committentes remearunt, & plerimi abscessere. Pauci quidem remanserunt. Quum gens recedebat, universâ pecuniâ, quae ipsi erat, a Venetorum custodibus expoliabatur. A discessuris summi & cuncta pecuniâ exquirebatur, ac auferebatur. Delphinus alta moenia & ampliora cum turribus & foris, constructa firmis marmoribus electisque faxis, a fundamentis creavit. Veneti praesidia & custodes suos ibi collocarunt. Usque adhuc Urbî illi dominantur. Perfecto recentium tuterumque moenium opere Delphinus moram ulterius ibi protrahere nequivit. Smyrnâ abscessit, & ad patria loca sua remearit. Nil aliud novi egit. Talem finem habuit Crucesignatorum adversus Turcos expeditio.

CAPITOLO DECIMOQUARTO.

De la sconfitta de Francia là dove morio lo Re de Boemia. E lo Re de Francia d' appriesso a Parisi fo sconfitta da lo Re de Engelterra Adoardo.

Currevano Anni Domini MCCCXLVI. quando fo fatta la horribile sconfitta in Francia d' appriesso a Parisi a lo Monte de Cresci, e fo sconfitto Filippo de Valoise Re de Francia, e fo vencetore Adoardo Re de Engelterra. La quale novità fo pe questa via. La cacione de la guerra fra lo Re de Francia e lo Re de Engelterra fo questa, & aitra non fo. Fo uno Re de Francia moitto savio e bono e iusto, lo quale habe nome Filippo lo Bono. Questo Filippo veramente habe lo segno de la Croce ne la spalla ritta. Anco iocava con lo liono sì domesticamente, como aicuno iocava con uno caiolino. Questo Re Filippo in soa veteranezza non se trovao herede maschio. Solo una figlia havea, la quale deo pe moiera ad Adoardo Re de Engelterra. La Reina Isabella era chiamata. Quando questo Re Filippo benne a morte, non havanno figlio, non voize lassare sio Reamo senza Governatore. Era in Francia uno nuobbele Conte. Questo era sio pariente, non percio de la vera linea. Anco era lo più savio, saputo, scaitrito, de senno de tutta Francia. Anco era prodo, cha era stato a lo stuolo in Lommaria. Lassao lo Re questo Conte de Valoise sio Fattore e dizpenzatore de tutto lo Reamo. Onne cosa li commise in mano. E cost morio e passao de questa vita. Remasa Filippo de Valoise.

CAP. XIV.

De caede Gallorum, in qua occubuit Rex Bohemiae. Quomodo Rex Franciae prope Parisiorum Urbem bello fuit profligatus ab Eduardo Rege Anglorum.

Decurrebat Annus Domini Millefimus Trecentessimus Quadragesimus Sextus, quum in Francia accidit horribilis clades, non multa longe a Parisiorum Civitate, ad Montem Cresciaci. Ibi profligatus fuit Philippus de Valois Rex Franciae, & victoriam de eo retulit Eduardus Angliae Rex. Quomodo casus ille evenerit, nunc audi. Certo occasio belli, quod inter utrumque Regem exarsit, haec, & non alia, existit. Gallorum Regno praesuit quidam Rex admodum prudens, pius, ac iustus, Philippus nomine, Bonus cognomine appellabatur. Hic in dextero humero Crucis Demiticae assumatum signum verè gessit. Hic etiam adeo familiariter cum leone ludebat, ac si cum castro quispiam jaceretur. Philippus iste Rex in senectute sua nullum heredem masculinum filium post se reliquit. Filia tantummodo ei erat, quam in matrimonium locaverat Eduardo II. Angliae Regi. Regina Elisabeth nuncupabatur. Quum Rex Philippus ad ultimum vitae devenit, filiorum sobole carens, Regnum suum absque gubernatore noluit deserere. Tunc quidam nobilitate praeclarus Comes in Francia vivebat. Sanguine cum Philippo Rege jungebatur, non tamen ex vera ejus stirpe genitus. Comes idem prudentia, sapientia, calliditateque ceteris omnibus, qui tunc in Francia florent, antecellebat. In armis fortis ac praestans, in Lombardorum partibus jam militaverat. Comitens hunc Rex instituit auctorem suum, ac administratorem.

loise. Comenzao a reiere lo Reame bene e saviamente. Vedenno cha non havea contrario, e vedenno che de lo Re non era figlio maschio, compufesi co li Baroni de lo Reamo. Cumpufesi co lo Papa e sì se fece incoronare. Fo onto e sacrato in Ruen, e fio figlio Ianni fo Duca de Normannia. Da po' che Adoardo Re de Engelterra sappe, che Filippo havea presa la Corona de Francia, iurao pe la maiestate de fio Reamo, mai non dare posa a' Franceschi, fi' che non racquistava lo Reamo, lo quale decadeva ad soa matre. Poco li valevano le mmafciate; poco li valevano le losinghe: poco li valeva lo Papa con soa Corte.

Allhora mosse fio stuolo. Soa grande huoste descenne per Engelterra, e con fio naviglio regale passa lo mare, e benne in terra ferma ne lo terreno de Francia. Lo numero de la soa iente fo diciotto milia homini da cavallo e non più. Trenta milia arcieri da pede, conziderati li famiglii, fanti, cuochi, e tutta l'aitra iente. Ene una usanza de li Englesi, che onne famiglio de la casa hao uno arco. Quanno lascia fio officio, usa lo arco, e stao per arcieri. Là fo lo Re Adoardo. Là fo fio figlio Adoardetto, Prence de Galles. Là fo la Reina, Conti, Cavalieri, e Baroni assai. Carrette haveano da tre milia, piene de ciò, che faceva mestieri a la huoste. Po' che li Englesi habero passato lo mare, posati

ia

A totius Regni. Ejus arbitrio omnia cre- didit. Post haec Rex ipse vitam cum morte commutavit. Itaque superstes Philippus de Valois moderari Regnum clementissime ac prudentissime coepit. Videns autem sibi neminem adversari, nec praemortuo Regi filios ullatenus superesse, cum Dynastis & primoribus Francici Regni pacta iniit. Cum summo Pontifice conventiones item firmavit, & ut in Regem coronaretur, obtinuit. Sacro regali oleo Rothomagi delibutus fuit, ejusque filius Johannes Normanniae Dux est constitutus. Postquam Eduardus III. Rex Anglorum rescivit. Philippum Valesium coronam Regni Franciae sumsisse, per majestatem Anglici Regni sui jurejurando asseravit, se a molestiis Francico Regno irrogandis nunquam destitutum, usquedum Regnum ipsum non recuperasset, quod ad matrem suam obvenire debere ex hereditate dicebat. Nil profecere legationes ad Philippum missae, nihil potuerunt blandimenta, nec quidquam effecerunt Romani Pontificis & ejus Curiae officia.

D Tunc Eduardus III. exercitum in Gallos movit. Ingens Anglorum classis ex Anglia descendens, cum navibus regiis mare praetergressa, in Franciae continenti pedem fixit. Numerus copiarum Eduardi decem & octo millibus equitibus, & non ultra, consistit. Triginta millibus arcatoribus pedibus instructus erat exercitus, computatis famulis, servis, coquis, colonibus, aliisque ejusmodi hominibus. Apud Anglos in more est, ut quilibet de familia arcum habeat. Quum domesticus famulus ab officio suo vacat, arcum suscipit, & cetera arcator in exercitum procedit. Ibi igitur fuit Rex Eduardus una cum filio suo Eduardulo Principe Valliae. Adfuit etiam Regina conjux, Comites, Milites, Proceres, & quamplures Dynastae. Currum triamillia Angli adduxerant, necess-

in terra ferma, la prima cosa notabile, che lo Re Adoardo faceffi, fo che tutto lo fio navigli o fece tornare in Engelterra. De ciò dubitao la soa iente, e domannao: *Perquè queffo?* Relpufe lo Re, e disse: *Io non boglio, che haiate speranza ne lo tornare. State prodi.* Po' se henne de sciennenno pe la costa de Normannia canto la marina, tenenno curze de più pe do'cento miglia. Po' affediao una fuorte Terra, la quale era capo de quelli paiesi. S lупpo havea nome. E sì la prese pe forza, e tennela per si. E veo ardenno e refocanno Ville e Castella, predanno, e accidenno. Non se trova reparo. Da longa mostra a lo Re Filippo lo granne danno, che facea. Moita iente prenneva e derobava. Dao pe terra fortezze e torri, che ad effo contrastavano. Po' scriffe a lo Re Filippo, che lo aspettassi, e che bolea essere con effo a campo a la vattaglia, e a ciò domannassi lo termine. Lo Re Filippo domannao termine dii quinnici e non più, quanto effo mannassi pe suo figlio Ianni. Ianni Duca de Normannia stavea in Vascogna ad huoste sopra uno Castiello, lo quale hao nome Arpiglione. Là sopra uno fiume stavea soa potentissima huoste. Travacche e paviglioni e onne guarnimento abbannonao in campo da po' che intese lo comannamento de suo padre. Nulla demoranza fece. Muoffese con granne soa iente. Solamente ne portao le arme e li cavalli. Fuorte cavaicava dii quinnici. Non vaize suo fuorte cavaicare, cha quando ionze, erano passati dii trenta. La varatta era fornita. Non potea a suo padre dare succurzo. Non poteo essere a la sembiaglia. Hora tornemo a la materia.

Lo

A cessariis omnibus exercitui onustorum. Postquam Angli mare trajecerunt, & in litore constitere, primum notabilis a Rege eorum perpetratum hoc ipsum fuit, quod nempe Eduardus decrevit, ut universa classis in Angliam regrederetur. De navigii reditu exercitus Anglicus suspicionem concipiens, Regem interrogavit dicens: Quare id egisti? Respondit Eduardus: Nullam vobis superesse spem volo, qua patriam remeare posse credatis. Fortes estote. Iter postmodum arripiens, per Normanniae oram secus mare incescit, & excursiones per spatium ducentorum & amplius milliium passuum egit. Exinde bene munitam Civitatem (Salupum sive Cadomum nomen Ubi erat), regionis illius metropolim obsedit. Hanc vi captam, suo dominio subiecit. Hinc succendens quaeque obvia, Villae, & Castra, omnia caeditus & rapinis implebat. Nullus Eduardo obistere valebat. A longe ostendit Philippo Regi enormia damna, quae irrogat. Plures capiebat & exspoliabat. Arces, turres, & propugnacula sibi adversantia solo acquabat. Postmodum Regi Franciae per epistolam scripsit, ut se exspectaret: quippe decreverat ad certamen cum eodem Philippo in campum descendere. Ut Philippus diem proclii eligeret, quaerebat. Philippus praestitui sibi curriculum dierum quindecim & non ultra poposcit, quo spatio revocare ad se possit Johannem filium suum. Johannes Dux Normanniae tunc in Vasconia cum exercitu contra quoddam Castrum (Arpilionem vocabulo) morabatur. Ibi ad quoddam flumen castra posuerat potentissimus Johannis exercitus. Tentoria & cetera militaria munimenta in campo Dux ipse dereliquit, postquam jussionem patris intellexit. Nulla mora facta abcessit. Copias suas innumeras movit. Arma solummodo & equos secum adduxit. Celeriter per quindecim dierum

647-

Lo Re Filippo havendo promesso de essere a lo campo, bene sapea, che li soi Baroni non li erano leali. Bene sapea, che soa Baronia havea tratti li Englesi, & allocatili in mieso de Francia. Troppo se dole, cha bede li soi nemici liberamente vagare pe tutta la Francia senza reparo. Pure se fornisce de iente affai e bella e bona. Habe dodici milia cavalieri. Habe da dodeci milia pedoni. Habe lo Re de Boemia (Ianni habe nome) con mille Todischi. Questo Re Ianni se delectava de gire a suollo. Anco habe lo Re de Maiorica (Ianni lo suo nome) lo quale era cacciato da lo suo Reamo. Staeva e prenneva suollo. Anco habe Lodovico Conte de Flandria, lo quale era cacciato da suo Contado. Anco habe Miffore Ottone de Oriz, e Miffore Carlo de Grimaldi con cinque milia valesrieri Genesivi. Moiti habe Conti e Baroni, e iente affai. Hora ne veo a lo Re de Engelterra. Con suo esfuorzo ionze de notte in una Valle larghissima, la quale stao appriesso de Parisci otto leghe. Quella Valle iace fra uno Castiello, lo quale se dice Monte de Cresci. Da lo altro lato stao una Villa de più de quattro milia perzone, la quale hao nome Albavilla. Fra queste doi Terre ne li campi piani a pede de la costa de Cresci allocao tutta la soa iente, e puse soa huoste. Quando questa iente ionta fo, e la huoste allocata, e-

A. *cursum equitavit. Nihil Johanni profuit equitandi sollicitudo; nam quum ad parvis exercitum advenit, triginta dies abierant. Bellum inter Anglos & Gallos actum jam fuerat. Philippo operum amplius ferre non poterat. Conflictui interesse Johannes nequibat. Nunc ad rei seriem stilum dicendi convertemus.*

B. *Rex Philippus, quum promississet, se in campum venturum, noverat saepe, primores Regni sui fidem sibi baud servare. Equidem reserverat, Dynastas extraxisse hostilem exercitum, & in medietullo Regni Franciae locavisse. Nimis conquebatur, quum per universam Franciam Anglos libere pervagari conspicebat nullo obstaculo. Nihilominus electis aptisque militibus conscriptis, copias collegit. Duodecim millia equitum & duodecim millia peditum ei fuere.*

C. *Rex Bobemiae, Johannes nomine, cum mille Germanis Philippo confociatus est. Hic Rex ad stipendia aliena militare amabat. Insuper sibi confederatus habuit Philippus Regem Majoricae Johannem, qui Regno suo pulsus exulabat, & stipendia a Francico Rege accipiebat. Ludovicus etiam Comes Flandriae Philippo se junxerat. A Comitatu suo Ludovicus extorris erat. Dominum Ottonem de Auvia & Dominum Carolum de Grimaldis cum quinque millibus balistarum Genuensibus ad se Philippus pertraxerat. Multi Comites, primores, Dynastae, ac alii quemplurimi sub ejusdem Regis vexillis militaturi conveniant.*

D. *Nunc ad Regem Angliae redeamus. Eduardus cum omni virium suarum conamine, noctis tempore in quamdam spatiosissimam Vallem, octo leucarum spatio Parisiis distantem, advenit. Vallis haec ab uno latere Castrum, quod Mons Cresciaci dicitur, habet. Ab alio latere Urbem, a quatuor millibus accolis & ultra habitatam, quae Abbatilla vocatur. Inter haec duo loca, in*

E. *agro-*

za notte, & era hora, che sonava la squilla. Li currieri, che nanti curriero, e li spioni, li quali se scossaro a Parisci, e a San Dionisi, odiero le Campane de Santo Dionisi de Francia, e le Campane de Santa Maria de Ciampollo, che a la squilla sonavano. Anco odiero tutti li matutini de li Religiosi, e delle Capelle, che dereto li seguitavano.

Quando la noviella fo saputa in Parisci, che li Englesi haveano puoro lo campo, tutta iente Regale prese le arme. E fo tanta la moitudine, che l'armatura fo vennuta doisciento Fiorini. L'alba de lo die se fece. Piacque a lo Re Filippo, che lo Re de Boemia fuffi Capitano ienerale, e iescisse fora a lo reparo: e così fece. Jescisse fora de Parisci Janni Re de Boemia, figlio de Errico 'mperadore, Janni Re de Maiorica, Lodovico Conte de Flandria, e tutta l'aitra Baronia. Ne lo iescire fora li Englesi vardano da longa pestrata ritta de Parisci, la quale stao in una adatta beduta. Guardanno li Englesi, sentiero lo traire fora la venuta de li Franceschi a lo campo. Questo conubbero a lo scianniare de li elmi lucenti e de li cimieri. Anco da le banniere, le quali faceano vista a li raggi de lo Sole, che nasceva allhora. Allhora opierze la vista Adoardo, e conubbe infallibilmente, che vatraglia non potea schifare. E corzderata la moitudine de Franceschi, non ene maraviglia che affrisse uno vuoco. Dubitao e ruppe hoste, e disse: *Abi Dio! Aiurami. Po' prie-*

A *agrorum planitie ad pedes divi Cresciani montis, Eduardus pedicatum, equitatum, totumque exercitum suum castra figere iussit. Quum Angli illuc pervenire, & castra posuerunt, non erat & hora, qua nocturna campana pulsabatur. Cursores Anglici exercitus praecurrerant, & exploratores praesiverant. Hi Parisiis appropinquantes, & ad Sanctum Dionysium Franciae accedentes, sonitus campanarum Sancti Dionysii auribus acceperunt, nec non tinnitus campanarum Sanctae Mariae Ciampolli, quae resonebant. Praeterea Matutinales campanas regularium Ordinum, ac Aedium, quae post eas pulsabantur, tinnire audierunt.*

B *Quum haec novitas innotuit, Anglicos scilicet castrametatos fuisse, universae Regis Philippi copiae arma ceperunt. Tanta fuit armorum multitudo, ut locica ducentis aureis venumdaretur. Aurora diei subinde apparuit. Franciae Regi consultius visum tunc fuit, ut Rex Bohemiae exercitui, uti Imperator, praesefet, & ad repugnandum hostibus egredereur Parisiis. Id quidem egit Johannes Rex Bohemiae, filius Henrici Imperatoris, cum quo exierunt Johannes Rex Majoricae, Ludovicus Comes Flandriae, ceterique Dynastae. Gallorum copias, ex Parisiensi Urbe digredientes, Angli conspexerunt a longe per viam, quae rectè Parisios respicit, ad visum satis apte dispositam. Igitur tunc innotuit Anglis Gallorum ad campum adventus. Id vero cognoverunt ob illucescentium cassidum fulgorem, & cristarum galeis impositarum motum. Ex vexillis etiam, quae a radiis orientis solis feriebantur, id percoperunt. Tunc Eduardus oculos apernis, & incunctanter praevideit, irreparabile proelium imminere. At quum ad multitudinem adventantium Gallorum mentem animumque addidisset, haud mirum fuit, Regem ipsum spiritu nonnihil perturbatum fuisse. Dubitans propterea, in haec*

priestamente fra puoca de hora fece attorniare soa huoste con bone catene de fierro, con pali de fierro moito spesso ficcati in terra. Questo attorniamiento era fatto a la rotonna a muodo de uno fierro da cavallo, da onne parte chiufo, faivo che davanti li lassao uno granne guado a muodo de porta pe fare le ntrate e le iessute. Po' se fece carvonara. Ruppe là, dove lo luoco era debile. Onne Englese havea opera. Po' attorniao queste catene co le carrette, le quali haveano menate. Puse una carretta a lato all'aitra, e li temoni aizao ritto in airo. Bene pareva una bona Cittate murata. Stavano le carrette speffe. Po' ordinao soa iente. Così da lo lato sinistro ne la costa de Cresci era una montatella. Là era uno poco de selvotta. Erace anco lo grano, lo quale non era metuto. Era de lo mese de Settiemmoro a dii tre. Pe la granne freddura in quello paiese, lo Settiemmoro lo grano se matura. Là in quella selvotta e fra lo grano nascufe, e allocao dieci milia arcieri de Engilterra da pede. Po' puse ad onne carretta uno barilo pieno de saiette, e ad onne barilo deo doi valstrieri. Po' puse fora de la soa huoste cinqueciento cavalieri de bono appriesto. Loro Capitano fo Adoardo Prence de Galles suo figlio. Questa fo la prima vattaglia. Dereto a questi cinqueciento puse doi ale, cialcheduna de cinqueciento boni cavalieri, l'una da lo lato ritto, l'aitra da lo lato manco. Questa fo la secunna vattaglia. Po' questi cinqueciento ne pule mille. Questa fo la terza vattaglia. Po' questi mille rechitose con tutta l'aitra cavallaria drento de la huoste drento da le catene. Questo fatto, confortao li fuoi, e accomannaote a Dio e disse: *Ab*

Dio

A *verba prorupit: Ah Deus! Opitulare mihi. Postmodum brevi horae spatio exercitum suum validis ferreis catenis, ferreisque frequentibus palis humi infixis, circumvallari fecit. Ejusmodi munimen in gyrum construxerat in modum equinae soleae, ex omni parte clausum, nisi quod ante spatiosum biatum reliquerat ad portae formam, ut exercitus ingredi & regredi libere posset. Exinde foveas excavari praecepit ad ipsius munitionis tutelam. Ibi autem exitum relinquere voluit, ubi locus debilior videbatur. Quilibet Anglus se exercebat, quilibet operabatur. Ad haec catenas sic praedispositas circumdedit curribus cum exercitus avectis. Unum currum alteri junxit, & eorum temones in altum ad aëra elatos erexit. Sane munimenta haec Anglicorum, Urbem bene vallatam repraesentabant. Frequentes currus erant. Post haec acies suas Eduardus ordinavit. A laevo latere in clivo Cresciaci parvulus quidam exsurgebat ascensus. Ibi quaedam silvula crenebatur. Frumentum in spiciis ager adhuc servabat, quod rustici nondum messuerant. Crenebat tunc Septembris dies tertia. Ex nimia regionum illavum aëris frigiditate, Septembris triticum maturescit. In eadem silvula & inter aristas in abdito & in insidiis constituit Rex Angliae decem millia arcatorum pedum. Postea cuilibet curru cadum unum sagittis plenum apposuit. Cuique cado duos balistarios assignavit. Extra exercitum suum quingentos equites bene instructos locavit. Eis Dux fuit Eduardus Princeps Valliae filius ejus. Hoc fuit primum agmen. Post hosce quingentos equites reposuit duas alas, quarum unaquaeque quingentis validis equitibus constabat. Una ad dexteram, altera ad laevum latus sistebat. Haec fuit secunda acies. Post duas quingentorum alas, mille alios equites collocavit. Et hoc fuit tertium agmen. Post hos mille*

semes

Dio defenni e aiuta la rascione. Questa fo soa Conestavilia. Questa fo soa bella ordenanza.

De Sabato fo a li dii tre de Settiemoro. Iesùo fora de Parisci lo Re de Boemia a lo campo, e pufese non moito da longa de li Englesi. Era lo Re de Boemia pullino. Non bedeva bene. La prima cosa domannao de la Conestavilia de lo Re Adoardo. Quando intese così fatta Conestavilia, subbetamente disse: *Non semo perdienti. Englesi perderaco non puoco senza nuostro granne danno. Po' domannao, che tempo fuffi. Folli respuosto e detto, che sopra li Englesi lo airo staeva pulito como zaffiro: sopra li Franceschi staeva lo tempo atto a piova. Allhora disse: La vattaglia non fao pe nos. Fao per effi. Po' mannao la 'mmafciata a lo Re Filippo in Parisci. Li 'mmafciatori dissero così: Re Filippo, quando piaccia a la Altezza voostra, la vattaglia non pud essere, cha senza danno. Non ene utilitate nulla. Meglio voo, che staiamo fiermi a li passi. Lo Re de Engilterra partire se vorrao. Quando se partiraò, noi li saremo dereto a le spalle. Haveremo de esso mercato. Lo Re Filippo fo fuorte turvato. Fra le altre paravole disse così: Veone voluntate de annegare nell'acqua de Senna, quando lo migliore Capitano de lo munno hao paura. Le quali paravole li ammafciatori non celaro a lo Re de Boemia. Lo Re de Boemia allhora disse così: Hoie bene se paverao, cha io non hao paura. Anco bene se paverao, che lo commattere ene più pascia che ardiva. Allhora comannao, che le*

Tom. VII.

vat-

semet inclusit cura reliquo omni equitate suo intra campum catenis praecinctum, curribusque vallatum. His peractis suos exhortari coepit. Supplicationes Deo porrigens, dixit: Ad Deus! Tuere & juva iustitiam. Haec fuit Eduardi exercitus forma, hic speciosus acierum, copiarumque suarum ordo.

Die Sabbati, tertiâ Septembris, Rex Bohemiae Parisiis egressus, castrametatus substitit non multum longe ab Anglis. Huic Regi luminum acies obtuse erat. Oculorum visu laborabat. In primis sciscitatus est de ordine Anglici exercitus. De quorum statu certior factus, proinus dixit: Neutiquam succumbemus: Angli graviter opprimuntur cum exiguo nostrorum detrimento. Deinde interrogavit, quatenam esset aëris conditio. Responderunt, castris hostium serenum coelum ceu saphyrum imminere, Gallico autem exercitui pluviosum aërens instare. Tunc Rex subdidit: Proelium nobis minime profuturum est. Hostibus erit utile. Postea legationem Philippo Regi, Parisiis moranti, misit. Legati Regi retulerunt haec: Rex Philippe: nisi aliter Celsitudini vestrae lubeat, pugna cum Anglis non absque iactura nostra est eventura. Nullum ex ea emolumentum capiemus. Melius erit, nos ad transitus custodiendos firmiter consistere. Eduardus Rex Angliae digredi statuet. Anglorum discedentium & abeuntium terga aggreдемur. De hostibus ipsis triumphum agemus. Animo consternatus Philippus, inter cetera verba in hunc modum loquutus est: Me subit furor, ut memet in aquam fluminis Sequanae demergam, quando omnium Mundi Ducum fortissimus adeo metuit. Philippi verba Legati Regi Bohemiae neutiquam occultarunt. Quae quum Bohemus rescivit, ita illico inquit: Hodie quidem manifestum fiet, me nullo timo-

X X

RE

vattaglie ordinate corressino nanti. Queste curzero. Aiquanto era, che havea ordinate nove vattaglie. Ma le tre fuoro le famose, le più principali. La prima vattaglia fo di Missore Ottone de Oria e di Missore Carlo de li Grimaldi, Capitani de cinque milia Genoisi valesrieri da pede. La secunna fo lo Re de Majorica co lo Conte de Fiandra con tre milia cavalieri. Po' fuoro moite particolari vattaglie. La tierza fo effo Re de Boemia con mille Todischi, e quattro milia Franceschi, e sio figlio Carlo appriesso.

La prima vattaglia, che benisse a lo campo la dimane tiempori, fuoro li valesrieri Genoisi numero cinque milia. A questi fo comannato, che montassino ne la costa de Cresci pe soprastare a li Englesi, che haveano occupato lo cuolle, e puosti li impedimenti fra lo grano. Dunqua se pusero in uno airo monticciello da longa. Po' sopravvenne una sciagura. Era stata uno poco de pioverella. La terra era infusa e muolle. Quando boleano caricare la valestra, mettevano lo pede ne la staffa. Lo pede sfuiva. Non poteano ficcare lo pede in terra. Allhora se levao uno visviglio infra li Franceschi. Dubitavano cha li Genoisi fussino traditori, perchè non haveano receputa la pace. Dicevano: *Questi non valestreraco. Se valestreraco, iesteraco haste senza fiero. Dunqua muorano Genoisi.* Questo dicenno Franceschi, se muofferò a furore contra li loro sollati. Traievano crudelmente le spate e le lance. Genoisi fuoro tutti accisi si' ad uno. Mormorose Missore Ottone a lo Re de

A re affici. Insuper palam erit, pugnam iniisse stultitiae potius, quam fortitudini esse adscribendum. Tunc praecepit, ut praestituta armatorum agmina praecurrerent. Currendo praecesserunt. Paulo ante novem acies praedisposuerat. Verum praecipuae & celebriores fuerunt tres. Primam duxere Dominus Otto de Auria, & Dominus Carolus de Grimaldis, Duces ambo quinquemillum balistariorum Genuensium pedisum. Secundae praefuit Rex Majoricae una cum Comite Flandrensi cum tribus millibus equitibus. Post hosce venerunt quamplura particularia agmina armatorum. Tertiae demum acies praevit idem Rex Bohemiae cum mille Alamannis, & quatuor millibus Gallis, juxta quem incedebat Carolus filius ejus.

C Primum agminum, quod in campum mane descendit, fuit Genuensium legio e balistariorum quinque millibus constans. Iis injunctum fuerat, ut ascenderent clivum Cresciaci, ut Anglis, qui collem occupaverant, & insidias ac impedimenta inter frumenti aristas posuerant, imminere possent. Itaque Genuenses in quodam alio monticulo a longe se collocarunt. Tunc infortunium accidit. Paulo ante modicus imber ceciderat. Humus ex infusâ aquâ mollis ac lubrica erat. Quum Genuenses arcus sagittis oneraturi erant, pedem stipulae balistae immittebant. At pes, in quo stabant, elabebatur. Pedem solo figere nequibant. Tunc murmur inter Gallos obortum est. Suspiciabantur enim, Genuenses prodicionem animo concepisse, quâ stipendia non receperant. Dicebant Galli: Hi sagittas non emittent. Quod si emittent, hastas certe absque cuspide projicient. Itaque moriantur Genuenses. Haec missantes Galli adversus stipendiarios milites suos Genuenses, in eos furenter insurrexerunt. Graduliter enses & ensium laminas e vagi-

de la morte de soa iente; lo quale respuse e disse: *Non havemo besuogno de pedoni. Iente havemo assai.* Questa fo la prima varatta. Cinque milia Genoisi fuoro accisi ad una hora.

Hora se advocò a le frontiere le punte de le vattaglie. Ianni Re de Maiorica, e Adoardo Duca de Galles. Ne la adduossa fo sì granne lo strillare, sì granne lo scuoppio e lo romore de le haste, che parze, che doi montagnie se urtassino inziemora. Tale dao, tal toglie. Sonano instrumenti, tromme, cornamuse assai. In questa vattaglia fo una tale novitate. Lo Prence de Galles havea speronato lo suo cavallo moito drento da li nemici. Solo granne danno facea. Uno Conte, lo quale se appellava lo Conte Valentino, lo bide e lo conubbe. Cresese havere fuorte vadagniato. Pe lo granne pesce prenere lo amo iettao. Accostao suo cavallo quietamente, e avvraccio Adoardo Prence de Galles. Po' lo prese pe le catenelle de la corazza, e disse: *Tu sei mio presone.* Allhora se fermao, e fuortemente lo traieva da la schiera, e connucealo in soa libera balia. Mentre che così lo Conte Valentino menava lo figlio de lo Re de Engilterra, sopravenne lo Conte de Lancione, lo quale era frate carnale a lo Re Filippo. E bedenno, che Adoardetto era perduto e legato como pecorella, disse queste paravole fuorte iratamente: *Abi Conte Valentino! Como fusti tu tanto ardito de menare in presone mio Cuscino? E questo dicenno, non aspettao respuosta nulla.* Anche se siongao, e aizao soa

mazza

A *vaginis educebant. Tunc Genuenses omnes a primo ad ultimum interfecti a Gallis fuere. Dominus Otto de Austria conquerebatur cum Rege de nece suorum balistariorum. Rex Ottoni respondens dixit: Peditibus non egemus. Milites abunde nobis superlunt. Hoc fuit primum armorum certamen. Quinque millia Genuensium uno tempore gladio caesa interiire.*

B *Hinc coiere cornua agminum ad frontes invicem pugnatura. Johannes scilicet Rex Majoricae, & Eduardus Dux Valliae. In armorum impetu, rixâ, & concertatione pugnantium ingens ades stridor, ingensque hastarum fragor erupit, ut duos montes insimul concuti credidisses. Vulnerant hi, illi vulnerantur.*

C *Tubae, fistulae, aliaque plura ejusmodi instrumenta obstrepunt. In illo conflictu hoc novum contigit. Princeps Valliae, qui equum suum calcaribus incitaverat, in hostes admodum penetraverat. Solus ingentem stragem edebat. Quidam Comes, cui nomen erat Valentinus, Principem vidit, & recognovit. Magnum lucrum se habiturum esse speravit. Ut*

D *piscem hunc caperes, hamum iniecit. Tacitus ad eum cum equo suo appropinquavit, & Eduardum Valliae Principem complexus est brachiis. Tum per catenulas thoracis eum tenens, dixit: Captivus meus es. Constitit autem Comes, & valide Principem ex agmine pervahens, ipsum jam captum libere educebat. Dum taliter Comes Valentinus*

E *filium Regis Angliae secum ducebat, Comes Alenconii supervenit, Philippi Regis frater carnalis. Videns Alenconiensis Eduardulum, qui in potestatem Valentini venerat, ceu pecudem abduci, irato minacique vultu haec protulit: Ah Comes Valentine! Quae adeo audax fuisti, ut consobrinum meum captum pertraheres? Haec dicens, nullam responsionem sibi dari exspectans,*

X x 2

illico

mazza de fierro 'naorata, la quale tenea in mano, e ferio lo Conte Valentino ne la testa. E speffianno li coipi lo uno dopo lo altro, lo Conte Valentino perdio vigore, lassao lo freno e le catenelle de Adoardetto; e muorto cadde in terra da suo cavallo. Allhora Adoardetto speronao. Nimium allegro torna a la soa schiera, la quale già havea comenzato ad affacciare. Questa novitate bide Ludovico Conte de Flandria, lo quale, como dicto ene, era cacciato da lo suo Contado. Stava a suollo in Pazisci pe granne tiempo. Era homo veglio, perzona bona e honesta. Amava moito lo Re Filiipo e lo suo honore. Conubbe, cha lo tradimento era in meso de li Baroni de Francia. Più non poteo celare la soa voglia, che non diceffi lo vero. Soavemente aizao la boce e disse: *Abi Conte Lancione! Questa non ene leanza, nè bontade, la quale dovete servare a la Corona. La guerra era vinta, dove l'hsi fatta perduta.* Quando lo Conte Lancione odio questo, non voize odire più. Voize la testa de lo suo destrieri, e con quella medesima maza tanto coipio lo Conte de Flandria vecchiarello, che lo accise. Ene cruda cosa, che ad questo siamo connutti, che pe dicere lo vero, e reprehendere lo malo fatto, deggia homo perire. Non fo alcuno de la Compagnia de lo Conte de Flandria, tanto ardito, che ne facesse fiato. Solo uno destretto famiglio suo domestico, homo da pede, de vile lennaio, beddeno tanta crudelitate, impunniso uno suo stuocco, e sì lo impontao ne lo vientre a lo Conte Lancione, e sì lo passao oitra in parte, sì che lo Conte de Lancione traditore de suo frate là ne lo campo morio. Questo famiglio, lo quale accise lo Con-

A illico in Valentinum irruit. Clavam ferream inauratam extollens, quam manus gestabat, Comitem ipsum in capite percussit, iteransque successive & continuo plures istus, Valentinum semianimum cecigit, ut fraenum equi, & catenulas thoracis Edwarduli dimitteret, qui tandem ex equo in terram decidens interfectus occubuit. Tunc Valliae Princeps captivitate liberatus, calcariibus sonipedem exstimulavit. Nimium alacer ad aciem armatorum suorum se recepit, qui manus conferere cum hostibus jam coeperant. Eventum istiusmodi vidit Ludovicus Comes Flandrensis, quem e Comitatu suo depulsum antea fuisse narravimus. Ludovicus enim Parisius stipendia militaria a multo tempore merebat, aetate procerus, honestate spectabilis, & morum praestantia celebris. Regem Philippum ejusque gloriam multa dilectione prosequabatur. Tunc percepit Ludovicus, intestinam Dynastiarum Franciae preditionem in exercitu Gallico esse. Dissimulare ulterius praconceptum dolorem suum nequivit, adeo ut verum non proferret. Suaviter vocem emittens, dixit: Ah Comes Alenconii! Sane huiusmodi non est fides, obsequium, fidelitasque, quae tibi erga Coronam Franciae sunt custodienda. Victoria jam potiebamur, nisi tu hanc nobis abstulisses. Alenconiensis Comes haec audiens, nil aliud sibi consulendum esse censuit. Equi sui caput obvertens, cum eadem clava, quam adhuc tenebat, adeo fortiter senescentem Flanavensem Comitem vulneravit, ut eum interemerit. Proh quam durum est, ad id nos devenisse; ut scilicet, quod aliquis veritatem edixerit, & perperam agentes objurgavit, vita periclitetur! Nullus ex societate Comitis Flandrensis adeo audax existit, qui vel unum verbum tunc fecerit. Unus intrinsecus famulus demortui Comitis domesticus, vir pedes, vilisque

te Lancione, gio denanti a lo Re Filippo, e disse, che avea muorto suo frate pe vennetta de lo suo Signore, e de lo tradimento, lo quale effo fece. E questo provao pe bona testimonianza. Questo odenno lo Re Filippo, li perdonao, e de effo non voize vennetta.

Mentre queste cose se faceano, li Arcieri Englesi descennevano da la costa infra lo grano, e non finavano de iettare frecchie infra la cavallaria. Stienno le arcora, e saietrano de chà e de là. Onne iente pericolavano. Ne lo lato manco sfonnavano li cavalli, donne la huoste fo moito mancata. La iente feruta dao a lo tornare. Li cavalli cado muorti. Li Englesi se siongano. Quella vattaglia fo perduta. In tante moite vattaglie e belle conestavillie fo la più famosa una innustria, che servaro li Englesi da cavallo. Quando bedeano lo homo loro muorto, ne remetteano uno altro. In luoco de lo feruto remeteano lo sano. In luoco de lo stanco mettevano lo fresco. Po' commutavano, cha li cinquecento de la ala ritta bennero a le fronti denanti. In luoco loro benea la metà de li mille, i quali stavano a la terza vattaglia. E quelli denanti tornarono a li mille. E così commutavano la ala manca, e la schiera guardiadereto. La gruoffa Regale stava sempre ferma in lo luogo. Non se fuora mossa senza granne cacione. Lo Re Ianni de Maiorica in questo stuormo non

conditionis homo, tantam immanitatem conspiciens, gladium suum arripuit, & in ventrem Comitis Alenconii illum impingens, eum ita confodit, ut Comes ipse fratris sui proditor, tunc ibi in campo moriens, exspiravit. Hic famulus, occisor Comitis, coram Philippo Rege adveniens, confessus est, se manibus suis enecasse fratrem ipsius Regis, tum ut Dominum suum interventum ulcisceretur, tum ut vindictam proditoris sumeret, quam Comes tam forde fecerat. Hæc omnia bonis vestibus comprobavit. Id audiens Rex Philippus, inter se Tori famulo pepercit, nec de eodem vitiorum suscipere aliquomodo voluit.

Dum hæc peragebantur, arcatores Anglici e clivo in agrum aristarum descendebant, & Gallorum equitatum sagittarum jactus impetere non cessabant. Arcus suos extendebant, & hinc atque inde sagittas emittebant. Quoscumque obvios ex hostibus feriebant, ac interimebant. A laevo latere equos Gallorum exenterabant. Quamobrem exercitus Gallicus multum imminuebatur. Qui vulnera susceperant, terga vertebant. Caesi cadunt equi. Anglis robur accrescit. In hoc bello Galli succubuerunt. In tot tantisque certaminibus & pulcris agminum motibus ac ordinibus, notabiliori sagacitate usi fuerunt Anglici equites. Quos pugnatores suos cadere cernebant, alterum pretinus subrogabant. In locum sauciati sanum & adhuc illaesum promte substituebant. Fesso robustus illico succedebat. Exinde agmina pugnantium immutabant hoc ordine. Quingenti alae dexteræ, ad frontes anteriores bellaturi, accurrebant. In horum locum adveniebant quingenti ex millibus, qui in tertia acie collocati erant. Hisce quingentis lassatis, illi, qui jam recesserant, substituti denuo redibant. Parem in modum alam sinistram redintegrabant, ac tali methodo agmen, quod ad ultimam

fe morio, ma fo feruto nella faccia. Moito crudamente effo morio in fto paiefe. Bolenno tornare a fto Reamo, commatteo con fto Cunato lo Re de Maiorica, e fo sconfitto, e sì li fo tagliata la tefta.

Puoi che queffe vattaglie fuoro infugate, lo Re de Boemia domannao a li fuoi a quale partito ftava lo campo. Refpuofto li fo, che ne lo campo non era remafto perzona bivalente aitra che effo solo con foa iente. Tutti Francefchi erano attriti. Li Englefi ftavevano fuorti e rigidi e fiermi co lo loro Stennardo ritto levato. Allhora lo Re de Boemia commannao, che li apparecchiaffino a ferire doi granniffimi Baroni, li quali erano foi Collaterali. Differo così: *Che vuoi fare tu? Tutta iente Francefea e ne sbarrata. Li Englefi ftaco fuorti. Noa non femo faiza. A tanta iente e ne pascia lo gire.* Refpufe lo Re: *Dunque voa non fite li figli de quelli doi miei amici, li quali fuoro li più prodi che fuffino in la Alamagna?* Refpuzero li doi Baroni: *Prodezze non befuo gnano, cba noa non remiamo cobelle appo li nemici.* Refpufe lo Re: *Io boglio, che ne giamo. Iamo ad morire ad bonore.* Differo li Conti: *Che guadagni tu della tua muorte e della nuoftra?* Refpufe lo Re: *Pe bona fede queffo che dico, io lo dico, perchè me credo pugnare pe la veritate.* Ad queffo li doi Baroni fuoro conventi. Como pecorelle, abbaffaro le loro bocci, e differo: *Re, fa ciò che a te piace.* Allhora lo Re fece benire avanti ad se aiquanti Baioli, li quali erano li ma-
iuri

A *custodiam vtro posuerant, innovabant. Numerosa regalis acies in suo loco firmiter continuo consistebat. Loco non sine urgenti ratione movisset. Rex Johannes Majoricae in hoc conflictu mortem non oppetiit, sed vulnus in facie tulit. Crudeliter admodum Rex ipse in regione sua occisus obiit. Quum ad Regnum suum vellet reverti, cum sororio suo Rege Majoricae pugnavit, a quo prostrigatus est, & capite obruncatus perisit.*

B *Postquam agmina Gallorum disrupta & in fugam conversa fuerunt, Rex Bohemiae a suis quaesivit, quomodo exercitus Gallicus se haberet. Responderunt ei, in campo neminem remansisse praeterquam eundem Regem cum suis Germanis militibus. Galli omnes contriti jam erant. Angli cum eorum Vexillo erecto, fortiter, audacter, ac firmiter in campo perstabant. Tunc Rex Bohemiae praecepit duobus nobilioribus suis Dynastis, consanguinitate sibi conjunctis, ut ad certamen ineundum se disponerent. Illi autem dixerunt Regi: Quid acturus es? Gallorum acies omnino fusae ac dispersae abierunt. Angli campum viriliter modò obtinent. Putasne, nos, ceu Lucanicam vel saginam, in frustula commisuendos, conterendosque esse? Adversus tantas hostiura acies progredi stultum erit. Tum Rex respondit: Vos igitur filii non estis duorum quondam amicorum meorum, qui generosi supra ceteros dudum fuere, tunc in Alaman-
C *nia degentes? Dynastae illi addidit: Nobis haud opus est, fortitudinis nostrae experimentum heic facere. Ceteroquin nihil de hostibus pertimescimus. Subiunxit Rex: Volo utique, ut contra Anglos incedamus. Eamus, mortem cum honore nobis quaesituri. Reposuerunt Comites: Quodnam lucrum de morte tua nostraque tibi**

iuri de Luzoinborgo e de lo Reamo de Boemia. E sì li comannao, che a lo fio figlio Carlo fuffino obedienti, como a la perzona soa, e che lo doveffino honorare, como Re e Signiore. Anco li comannao, che lo faivaffino fora da lo stuormo. Po' comannao a li Conti, li quali erano ne le fronti denanti, che se mettesfino tanto inanti e drento fra li Englesi, che se faceffi mestieri lo tornare, non se poteffi. Po' incatenaose in mieso de li doi Baroni sopradietti, e legaro le catene de le corazze, perchè fuffi ad loro communa una muorte, e uno honore.

La prima schiera fo mille Todischi de Luzoinborgo, iente da bene, Boemii, e gentili homini de Praga. Po' effi sequitavano quattro milia Franceschi, Borgognioni, e Piccardi. Sio figlio Carlo se servaro de reto. Allhora sonaro le tromme e le cornamuse da parte in parte. Allhora abbassaro le haste, e speronaro li destrieri. Allhora se feriro senza misericordia. Li Englesi servarono doi vitiose innustrie e astutie. La prima fo, che li cinquecento cavalieri refiescaro co li mille de reto. La secunna, che le doi ale de li cinquecento fecero allargare, e prennere campo a destra e a sinistra, accostanose a la frontiera da costa. Quando li Todischi se fuore adduoffo co li Englesi

tibi obventurum esse existimas? Rex inquit: Aedepol id quod nunc dico, assero, quum certò credam me pro veritate decertare. His auditis duo Dynastae illi Regi consenserunt. Ceu pecudes, submissa voce locuti dixerunt: Quod tibi lubet, exsequere. Tunc Rex ad se advocavit quosdam Balivos, ex majoribus Luxemburgensis Ducatus, & Regni Bohemici. Ipsis praecepit, ut filio suo Carolo, tamquam sibi, obedirent, utque Carolum eundem ceu Regem ac Dominum suum colerent. Balivis insuper injunxit, ut filium Carolum e certamine illaefum saluumque deducerent. Postmodum Comitibus, qui in anterioribus agminum frontibus erant, imperavit, ut adeo penetrarent, impeterent, ac irrumperent in Anglorum acies, ut, etiamsi opus fuisset regredi, attamen pedem referre nullatenus possent. Denique in medio duorum Dynastarum, catenis invicem colligatis, se se constrinxit cum illis, & catenas thoracum insimul conjunxerunt, ut communem obitum, communemque honorem servarentur.

Primum agmen fuit mille Germanorum Luxemburgensium, prohorum hominum, Bohemorum, & patritiorum Pragensium. Hos subsequuta perrexerunt quatuor millia Gallorum, Burgundionum, & Picardorum. Filium suum Carolum Rex Bohemiae retro posuit, ut servaretur. Tunc tubae & fistulae hinc inde sonitum dederunt. Tunc hastas demiserunt, & calcaribus equos adegerunt. Tunc immisericorditer utrinque vulnerando pugnatum fuit. Angli astutiâ & calliditate duos hosce modos adhibuere. Primo enim quingentos equites cum mille, quos retro collocaverant, renovarunt. Secundo duas alas quingentorum equitum dilatarî fecerunt, & ad dexteram & sinistram campum occupare, ut hostiles Gallorum acies a latere impeterent.

Quum

Englesi ne le prime frontiere, allhora le ali, le quali haveano preso campo, feriro da li lati de costa de ciasche parte. E lo Re de Boemia fo attorniato denanti, da lato, e da costato. Lo cavallo de lo Re cadde. Lo Re tramazzò, e fo muorto da li cavalli de li doi Baroni ad lato de esso. Cadde in prima Miffiore Haum de lo Tornicello, uno nuobbele Cavalieri Francesco, lo quale portava la Banniera de lo Re. Questo fo quasi de li primi co lo Re scavaicato e muorto. Li mille Todischi non diero le spalle. Anco fecero bona resistenza, dato che non haveffino nè Re nè Confalono. Moiti Englesi moriero. A la fine la schiera de lo Re de Boemia fo attrita, como se trita poca saiza da granne pistello. Stava Carlo figlio de lo Re Ianni de longa aiquanto. Quando intese, sio patre essere muorto e sconfitto, non poteo tenere le lacrime. In tanto parlao e disse: *Moramo con esso. Là movea soe banniere pe gire. Lo sio gire era temerario, senza utile, cha li Englesi stavano più fuorti che mai. Ira, tristitia, e furore lo menavano. Allhora li soi Baroni li fuoro ntorno, e presero lo cavallo pe lo freno, e li voitaro la testa in ver di Parisci, e se lo strascinaro ad malo sio talento fi' in Parisci, e là se posao. Lassaose fare doice forza, e fece lo meglio, e mustrao lo animo de bolere fare. Hora non ene chi tenga campo pe lo Re de Francia. Lo campo remase a li Englesi. Non se diero a la ruba. Anco fecero una cosa moito notabbele. Bene da tre dii po' la sconfitta non se trasfero arma da duoffo. Non descesero da cavallo. Non se partio lo Stenardo Regale da campo. Non se mosse aicuno da la vardia. Po' bitero,*

A *Quum Germani cum Anglis in primis agminibus manus conseruerunt, tunc Anglorum alae, quae jam dilatatae campum occupauerant, Germanos ex utroque latere vulnerarunt. Rex Bohemiae ante, ad terga, & ad latus circumdatus ab hostibus fuit. Regis equus rursus decidit. Equo disiectus Rex, proculcatione equorum Dynastarum duorum, qui ad latera Regis stabant, prostratus, interfectusque obiit. In primis cecidit Dominus Haum de Tornello, nobilis Gallicus Miles, qui Vexillum Regis deferrebat. Hic primus fere ex illis exiit, qui cum Rege ex equis disiecti ac interempti occubuerunt. Mille Germani terge minime verterunt; quin immo fortiter obstitere, licet Rege Vexilloque destituerentur. Quamplures Angli interiere. Demum agmen Regis Bohemiae attritum ac dispersum perit, quemadmodum a magno pistillo modica saginae vel Lucanicae quantitas conteritur. Carolus filius Iohannis Regis Bohemiae aliquantulum, dum ea agebantur, distabat. Quum verò rescivit, patrem suum profigatum succubuisse, lacrymis temperare nequirit. Interim haec pauca loquutus dixit: Mortem oppetamus & nos cum ipso. Vexilla Caroli jam movebantur, ut illuc, ubi Rex fato cesserat, procederent. At Caroli incessus inconsultus nimium & inutilis erat; nam Angli fortiores quam antea persistebant. Ibi, tristitia, & furore Carolus adducebatur. Tunc Dynastae Carolum circumvenerunt, arripientesque equi fraenum, equi caput versus Parisiorum Urbem flexere, & reluctantem Carolum denique ad eam Civitatem perduxerunt. Ibi substitit ille, qui quidem dulciter cogi se a Dynastis suis permiserat, sanius consilium amplexus, ut voluntatem agendi saltem perhiberet. Nunc nullus pro Rege Franciae campum vel locum servat. Gallorum castra Angli occuparunt. Ii spoliis*

derò, che homo nullo contradiceva. Le locora erano secure de aguaito. Allhora una parte ordinata se deo a la ruberia, a lo arnese guadagnato, a spogliare le corpora muorte. Ecco quella nuobbellissima sconfitta fatta in Francia a la Villa de Cresci. Sessanta milia homini muorti in campo. Moiti fuoro li presunieri. Fuoro muorti lo Re de Boemia Capitano ienerale de la huoste, lo Conte de Lancione de Valoise, Aloisci Conte de Flandria, & atri Baroni affai. Mille e cinqueciento para de speroni de aoro se trovaro li Englesi guadagnati, senza atri moiti, e treciento Banniere prese ne la rotta. Li mille Todischi ne fuoro portati in Parisci con carrette. La mature parte de lo cuorpo de lo Re de Boemia fo portata. Granne parte ne era guastata. Queste corpora ne iero nude da lo campo a Parisci a la sepultura. L' altra iente non fo coita allhora. Anco demorao dii quatro in piana terra ad spettacolo de onne iente.

Po' questo li Englesi coizerò lo campo, e tutto loro arnese affertarono le carrette, e fatta ordenata Compagnia non demorao più. Vanno e tornano a reto. Loro cammino fo a Cales lo fuorte Castiello canto la marina per affediarlo. Calefani staevano perfidi, e fedeli a lo Re de Francia. Pescatori loco, cha staco canto mare. Mala iente, e derobatori

liis & rapinis facientis minime se derunt. Quidpiam insuper laude dignum fecere. Triduo post cladem hostibus illatam arma non deposuerunt. Ex equis non descenderunt. Loco non moverunt regale Vexillum. Nullus Anglorum a custodia sibi commissa recessit. Inde cognoverunt, neminem amplius sibi ipsis opponi. Loca enim ab insidiis tuta erant. Tunc Anglorum pars quaedam praedis se adjecit, expoliandis mortuorum cadaveribus, & suppellectili hostili, quam fuerant lucrati, colligendae. Hujusmodi fuit nobilissima clades illa, quae contigit in Gallia ad Oppidum Cresciaci. Sexaginta millia virorum in campo caesa periere. Quamplurimi in captivitate abducti ierunt. Rex Bohemiae Imperator exercitus Gallorum, Comes Alenconii de Valois, Ludovicus Comes Flandriae, permultique alii primores ac Dynastae interfecti fuerunt. Mille quingenta parva calcarium aureorum Angli lucrati sunt absque multis aliis spoliis. Trecenta Vexilla in illo conflictu ceperunt. Mille Germanorum cadavera curribus imposita Parisios advecta fuerunt. Corporis Regis Bohemiae major pars delata fuit. At ex magna parte deformatum erat ejus cadaver. Corpora illa mortuorum denudata a castris ad sepulturam Parisios deportata fuere. Reliqui profligati exercitus multitudo, tunc minime recollecta, in campo jacuit quatrinduo, humi prostrata ad spectaculum omnium.

Pest haec Angli agmina sua collegerunt, & omnia utensilia sua curribus imposuerunt, dispositisque aciebus morantur amplius protrahere noluerunt. Iter suscipientes, retrogrediuntur. Caletum, ad forte Castrum secus maritimam, obsessuri pervexere. Caletani gens perfida erant. Fidem obsequiumque erga Philippum Regem Franciae custodiebant. Piscatores sunt, quia pone litora maris morantur,

tori de mare. Quanta iente passava pe mare de Engilterra in Francia, tanta robavano. Allhora lo Re A- doardo là ne gio, & affediao quello Castiello de Calefi mesi tredici pe mare e pe terra. Pe mare habe navi, che guardavano li passi, che non potessino havere nè entrata nè ieffura. Pe terra effo sì lo affediava. E fece uao fossato terribbele da si a lo Castiello. Po' circonnao la huoste soa con uno aitro fossato grannissimo, e con taole lo armao, perchè nullo potessi offennere soa iente. Hora stao lo affedio. Hora ietta macine e palle de piommo su ne le puorte. Tutte le infrange, tutte le scommove. Ietta prete de travocco. Non fina notte e die. Ietta fuoco ne la Terra. Bombarde, Spingarde, & altre horribbelsi cose da pericolare lo Castiello e li havitatori. Calefani fuorte se deffenneano. Anco effi haveano travocchi e tormenti da commettere. Terra iettavano in mare. In terra, come fao la Spinosa, deffenneanose. Una piommata iescio de Calese, e coize una nave grane e bona. Sfonnaola, e sì la fonnao in mare. Ià mancata era la vidanna ne lo Castiello, & anco ne lo huoste. Quelli non se boleano rennere. Quessi non se moveano da lo affedio. La fame era granne. Ià Calefani haveano comenzato a iettare le fuorti, che uno manicassi lo aitro. Ne la huoste comenzava la iente povera a manicare li cavalli. Calefani costretti pe la fame, co la licentia de A- doardo, mannao lettere a lo Re, che succurreffi. Lo Re de Francia cavaicao con dodici milia perzone. Era tornato suo figlio Ianni Duca de Normannia.

A *At mali moris homines, maris piratas agunt. Quotquot mare trajiciebant ab Anglia in Franciam venientes, exspoliabant, ac depraedabantur. Tunc Rex Eduardus Caletum processit, atque illud Castrum terrâ marique tredecim mensium spatio obsedit. In mari naves habuit, ad passuum custodiam, ut Caletanis ingressum exitumque per mare intercluderet. Terrâ illos item obsidione arcta premebat. A loco, ubi Eduardus cum exercitu suo pedem fixerat, usque ad Castrum amplam & enormem foveam extruxerat. Postmodum agmina sua circummunierat aliâ ingenti nimium foveâ, quam ligneis tabulis armavit, ut hostium nullo militum suorum acies laedere valeret. Hinc obsidio inchoatur. Hinc saxaeas matas, plumbeasque pilas & globos adversus portas Castrum injiciunt Angli, easque omnes perumbunt ac quassant. Saxa e militaribus machinis, quae vulgo appellantur Trabucchi, emittunt. Die noctuque non desistunt. Ignem in Caletum immittunt. B-llis tormentis, quae Bombardas & Spingardas vulgus nominat, aliisque terribilibus ingeniis Castrum & incolas impetunt. Caletani viriliter se defendebant. Etiam ipsis erant balistarum tormenta ad projicienda saxa, aliaque instrumenta bello opportuna. Terram in mare mittebant. In continenti, seu Hisirices, operabantur. Ictus plumbeae pilae e Caletis emissus, ingentem navem, & bene compactam percussit, quae immaniter perforata & in fundo perrupta, in mare submersa perit. Jam victualia in Castris defecerant, nec non & in obsidationem exercitum. Obsessi deditiorem veniebant. Oppugnatores ab obsidione non removebantur. Fames utroque fortiter urgebat. Caletani sortes posuerant, ut reparandae fami unus alterum comederet. Anglorum vulgus in exercitu equorum carnibus vesci coeperat. Caletani fame adfuit*

Quando la huoste de lo Re se approssimao ad Calese, trovanoo la huoste de lo Re Adoardo fuorte curata sì de fossati sì de taolati, non può passare, non se può accostare pe le moite freccie. Allhora lo Re Filippo mannao per Adoardo, che iescisse fora a lo campo a la vattaglia. Respuze Adoardo: *Io iescirai fora a la mea petitione non a la tua.* Respuze lo Re Filippo: *Granne vergogna ene. Io sù in campo. Tu non se' ardito iescire fora a la vattaglia.* Respuze Adoardo: *Vergogna non ene, cha io non stione indarne. Lo mio stare non ene senza utile. Io intendo mò sopra Calese. Lo primo die, che la opera de Calese ene fornita, io iescirai fora a lo campo.* Respuze lo Re Filippo: *Calese io ti dono. Non lassare per cid che da me tu sia.* Respuze Adoardo: *Non besuogna, che tu me lo doni, cha quello, che io mi guadagno co la spata in mano, non besuogna, che mi sia donato.* Allhora lo Re Filippo non pottenno passare, deo licentia a' Calefani, che provvedessino ad onne loro fatto e salute. Deo la voita in reto, e tornaò in Parisci. La fame conzumava Calefani. Calefani domannaro mercede a lo Re. de Engilterra. Diceva lo Re: *Como haverete mercede, che me haco fatto despenne tutto mio ariente?* Le puorte fuoro o-pierte. Lo Re boleva tutti Calefani accidere. Ma pe le pregarie instantissime de la Reina e de ai quanti Mastri de Theologia, lo Re li perdonao. Iesciro Calefani da Calese con una gonnella per homo. Altro

RD.

A *adstricti, Eduardi venit, literas ad Francorum Regem miserunt, ut ipsi promte opitulareretur. Rex Philippus cum duodecim millibus militum equitatis. Johannes Dux Normanniae filius ejus jam redierat, & patri se conjunxerat.*

Quum exercitus Gallorum cum Rege Caletum appropinquavit, Anglos hostes accurate tum foveis, tum tabulatis munitos ac vallatos invenit. Ob id ultra progredi, & Castro Caletano accedere nequivit, impediensibus praesertim spissis sagittarum hostilium imbribus. Tunc Rex Philippus nuntium Eduardo Regi misit, ut e castris ad certamen in apertum campum pugnaturus profiliret. Respondit Eduardus: *Quia mihi, non tibi, libuerit, e castris egrediar.* Addidit Philippus: *Summo probro hoc tibi est. Ego nunc in campo decertare paratus consisto. Tu ad pugnam mecum incundam erumpere non audez. Subdidit Anglus: Haud me pudet sic agere, quum otiosus & iners heic nullo modo persistam. Absque fructu heic non immoror. Adversus Caletum nunc vires, animumque promoveo. Quandocumque Caleti opus, quod suscepi, fuero exsequutus, foras ad te in campum certò veniam. Subjunxit Gallus: Caletum tibi dono. Quare ne omitte, quin tu ad me huc te conferas. Reposuit Eduardus: Haud mihi opus est, ut Caletum dones; nam quod exerto ense obtineo, haud condecet, ut a quoquam mihi dono detur. Tunc Philippus ad Caletanos transire non valens, illis permisit, ut saluti proprias, ceterarumque rerum securitati consulere. Itaque Rex idem Franciam retrocessit, & ad Parisiorum Urbem remeavit. Fames consumebantur Caletani. Hi veniam & clementiam Regi Angliae supplicarunt. Aiebat Rex: *Quae parcam illis, qui ut immensam om-**

Y y 2

RSDA

no. Calese con aoro, ariento, panni, e animali remase a li Englesi. Quello Castiello fo empito de Englesi. Bene serve a la Corona de Engelterra si' a lo die de mò.

CAPITOLO DECIMOQUINTO.

De lo granissimo Diluvio, e piena de acqua de lo Fiume Tevere.

Correvano Anni Domini MCCCXLV. ne lo Pontificato de Papa Chimento Sesto. Ne la Cittate de Roma crebbe lo fiume, lo quale se dice Tevere, e fo per lo suo crescere de acqua uno diluvio mortifero e maraviglioso in tal muodo, che pochi, anzi nulli se arricordassino essere simile stato. Tutta la estate passata opierze Dio la cataratta de lo Cielo, e mannao acqua speffa e foita, non granne. Ma po' nell' Autunno, recoite le uve, comenzano da la festa de Onnia Santi, parze, che le fontane de lo avisso fusino opierze pe vomitare acqua. Allhora comenzao lo Tevere a crescere, e non decreseva niente. E ne li dii fra Onnia Santi, forse de dii otto, durao lo crescere de le acque, le quali terribelmente iescivano li usati termini de lo lietto de lo suo canale. Allhora empò tutta la pianura, la quale iace 'ntorno a la Cit-

tate

A nem pecuniam meam erogarem ac impenderem, me coegerunt? Tunc Caleti portae apertae patuerunt. Caletanos quoslibet neci tradere Anglicus Rex proposuerat. Verum efficacissimis precibus Reginae conjugis, & supplicationibus quorundam Magistrorum Theologiae, Caletanis Eduardus pepercit. Caletani ex Civitate exierunt, una tunica coniecti. Nullum aliud indumentum, nullamque aliam rem secum detulerunt. Angli Caletum obtinere, auro, argento, pannis, & equis refertum. Castrum illud multis Anglorum aciebus munitum fuit. Usque adhuc Regno Anglico probe subest.

G A P. XV.

C De maximo diluvio, & inundatione aquarum fluminis Tiberis.

Currebat Annus Domini Millesimus Trecentelimus Quadragesimus Quintus, sub Pontifatu Clementis Papae VI. In Urbe Roma crevit Flumen Tiberis, ex cuius aquarum augmento factum fuit mortiferum ac stupendum diluvium, ita ut pauci, immo fere nulli tunc temporis, consimile veteraculis temporibus contigisse recordarentur. Praeterea aestate tota cataractas coelorum aperuerat Deus, & spissam ac densam, non magram, immiserat aquam. At succedente autumno, post utarum vindemias, a festo die Omnium Sanctorum pluvia coepit ingruere, adeo ut fontes abyssuum reclusos paruisse ad evomendam enormem aquae copiam, unusquisque existimaret. Tunc Tiberis auctus nimium intumuit, & nullatenus decresebat. Totam fere Sanctorum Omnium Oravam incrementum aquarum perduravit, quae ex propriis consuetis canalibus alveisque impetuosa eruptione excesserunt. Tunc aquis repletam vidimus universam pluviam,

tate de Roma. Po' la maiure parte drento e fora de Roma. Maravigliane, e cosa mai non odita da' Romani. Tutta la pianura de Roma notava. Solo li Sette Colli se pareano non occupati da la acqua. Quessi loco li termini e li confini de tale diluvio in Roma. E dico brevemente. In prima, Piazza di Santa Maria Rotonna era tutta piena, che per nulla via per essa se poteva gire nè a pede nè a cavallo. Anco ne la Piazza de Santo Agnulo Pescivennolo benne l'acqua fi' a la Contrada de li Judei, la quale vao a la Piazza de li Judei d'appriesso a lo Arco, lo quale vao a la Piazza de li Savielli. Anco in Colonna pervenne l'acqua fi' a lo Folseraco, lo quale stao a Santo Andrea de Colonna, dove stao la granne Colonna. Anco Puorta de lo Puopolo notava per tale via, che pe nulla via ad essa si potea annare. Item lo Campo de la Augusta. Item a Santo Triffo esuberao fi' a lo Aitare e Tempio de la Chiesa. Anco entrao lo Monastero e la Chiesa de le Monache de Santo Silvestro de lo Capo. E chi voize gire a le Donne, gioco la follarella. Item intrao lo Monastero de Santo Giacomo de Sordagnano pe la via de Trestevere in tale muodo, che tutto lo luoco e la Chiesa notava nell'acqua, & occupao tutto lo luoco co lo Aitare. Anco pareo a quelli che stavano ne lo Monte de Santo Brancazio, che da pede fossi uno Lago terribbele, in mieso de lo quale pareva stare quello Monasterio. Anco occupao li confini e la Chiesa de Santo Paolo Maiure, le vigne, e le feminata, e li campi co lo seminato. Anco occupao tutte le vigne de lo territorio de Puorta de Santo Paolo, lo quale

tem, circum Romanae Civitatis adjacentem. Postmodum major pars, nedum intus sed & extra Romam, aquis oppleta fuit. Mirum profecto, nec a quopiam Romanorum unquam auditum. Totans Urbis planitiem aquae cooperuerant. Septem Colles tantum ab aqua minime occupati remanebant. Huiusmodi inundationis limites ac fines nunc describam. Dicam paucis. Primo Forum Sanctae Mariae Rotundae, per quod quisquam nullo modo pedes seu eques poterat incedere, aqua ubique replevit. Insuper aquis contectum fuit Sancti Angeli Pisciwenduli Forum usque ad vicum Iudaeorum, ducentem ad eorundem Forum iuxta Arcum, per quem itur ad Forum Sabellorum. Praeterea in Columna aquae pervenerunt usque ad Folseracum, coniacens Sancto Andreae de Columna, ubi ingens Columna visitur. Portam Populi aquae insuper inundaverunt, ut per eam nemo ulla ratione posset introire. Item in Campum Augustae pervaserunt, & ad Sanctum Triphonem tantam exuberantiam processere, ut in Templum & Ecclesiam ingressae, ad Altare usque conscenderent. Ulterius Ecclesiam & Monasterium Monialium Sancti Silvestri de Capite irruerunt. Qui pervgere ad sacras illas virgines solvere, cum navicula illuc se contulerunt. Per viam Transiberis aggressae sunt aquae Monasterium Sancti Jacobi de Sepsiniano, ita ut is locus atque Ecclesia in undis enatarent, & universus locus una cum Altari aquis contegeretur. Obtutibus illorum, qui Montem Sancti Brancatii incolabant, ingens lacus in planitie apparebat, in cuius medio Monasterium illud aquis obrutum cernebatur. Confinia & Ecclesiam Sancti Pauli Majoris, vineas, agros, camposque cum satis, eadem aquae subegerunt. Aquis inundantibus cessere omnes vineae agri Portae Sancti Pauli, quae Ostiensis nuncupa-

quale hao nome Ostiense. Anco tut-
te le vigne in Puorta Santo Pietro.

Brevemente onne pianura, la qua-
le iace canto lo fiume. Conciosia
cosa che tanta abunnantia de acqua
occupassi tutto lo spatio de Santo
Spirito, e la Piazza de lo Castiello,
e le Case de Puortica, intrao la Puor-
ta de lo Ponte, la quale ene de len-
no. Anco l'onna dell'acqua, la qua-
le beniva pe la Puorta de Cività
Leonina, canto lo Castiello, in pri-
mamente se commatteo coll'onna,
la quale beniva da Santo Spirito. Da
po'perchè pareva uno Laco, lo luo-
co non se potea passare se non co
la follanella. Quando giva lo homo
a Ponte pe la strata ritta de li Vaia-
ni, se giva ne la acqua si' a li guaz-
zanni de lo cavallo. Questa soper-
chia acqua conzumao e defocao tut-
te le viti e li seminati, che trovao.
E semenao le Vigne de creta. E
scarporio li arbori da radice. E deo
pe terra muri e case. Affocao vestia-
me. Danneiao lo territorio de Ro-
ma pe più de doiciento milia Scu-
di. Anco ruppe le catene a li ingnie-
gni de li Mulinari, e menzoe da
cinque bone mole, le quali condusse
a lo mare. Allhora fuoro le mole
perdute, altre mole deslocate, recu-
perate a granne pena. Anco pe la
acqua benevano arbori, nave, mole,
taole, animali, case, le quali vio-
lentemente havea tratto lo fiume dell'
acqua. Parte di queste cose si pren-
nevano, parte ne erano portate a lo
mare. Anco porte, banche, votti
piene di vino. E fo chi prese le
votti piene di vino, e fo tale, che
prese la cassa, ne la quale era pecu-
nia. E fo chi bide, che pe lo Fiu-
me notava una casa de lenno de ta-
le, ne la quale fo odito uno guar-
zone, che stava ne la culla e vagi-

A tur, & cunctae vineae in Porta Sancti
Petri.

B *Paucis verbis. Universa planities,
flumini adjacens, aquis obruta est, quae,
quum ex earum copia spatium omne San-
cti Spiritus, Forum Castelli, & Do-
mos Porticus occupassent, Portam li-
gneam Pensis superantes introierunt.
Hinc aquarum undae per Portam Civi-
tatis Leoninae secus Castellum venientes
obstabant aquis, quae a Sancto Spiritu
defluentes decurrebant. Itaque ceu
unico lacu effecto, nulli suppetebat per-
meandi facultas, nisi cum navicula. Ii
autem, qui recto tramite Vojanorum i-
bant ad Pontem, per aquam usque ad
equi femora pergebant. Ex hac aqua-
rum superfluitate, omnes vites & sata,
C quae ibi existerunt, submersa, consum-
pta, avulsaeque periere. Vineae creta li-
moque superinducto cooperatae, arbores
radicibus exstirpatae, muri ac domus ad
terram disiectae, animalia & armenta
suffocata disecerunt. Romanus ager ex
hujusmodi diluvio iacturam plusquam
ducentorum millium Aurcorum pertulit.
D Aquarum impetus catenas a Molitoribus
artificiose compactas perfregit. Usque ad
mare quinque validas molas aqua ad-
duxit. Molarum aliae deperditae, aliae
loco disiectae, summa cum difficultate
vix tandem fuerunt recuperatae. Inna-
tantes aquis venire vidisses arbores,
na-
ves, molendina, tabulata, animalia,
& domus; quae omnia violenter expor-
tans fluminis aqua abripuerat, una cum
E januis, scammis, tabulis, dolisque vino
plenis. Aliquibus datum est, dolia ipsa
cum vino ex aquis posse extrahere. Non-
nullis contigit, ut capsulam, in qua
pecunia reposita fuerat, reciperent. Qui-
dam domunculam ligneo tabulato con-
structam enatare conspexerunt, puerum-
que in ea inclusum vagientem in cuna
audierunt. Haec omnia, atque alia in-
numerabilia intumescensium aquarum ex-
cessus*

va. Queste cose & anco innumerebbeli furava lo collo de la acqua, e menao vovi collo aratro e colla gomera. Granne tiempo piobbe. Granne tempo lo Tevere stette enfiato. Po' comenzo a crescere. Cinque dii durao la piena. Fi' a lo quinto die crebbe. Lo sexto die stette. Non fece inanti. Lo settimo discrebbe, e tornao a lo suo lietto ufato. Piscatanti, uno Macellaro de Roma, havea uno tronco vranco di Castrati in una casa canto lo fiume. Caccioli in una casa tanto discosto, che li pareva impossibile, che lo Fiume entrassi in quella. La notte crebbe lo Fiume, e stesese tanto, che occupao quella casa. Piscatanti quando gio lo dimani, trovao la casa piena de acqua, e li Castrati affocati notavano. Ne la Cittate de Fiorenza, Anno Domini MCCC-XLV. de lo mese de Novembrio a li dii quattro pe lo granne diluvio fo poco meno sommerza la Cittate de Fiorenza. Lo Ponte fo pe terra. Li forni guasti. Li non si poteo coere lo pane granne tempo. Li pozzi se empiero de acqua. Crescette lo fiume. L'acqua crebbe. Mancano lo fiume, l'acqua mancava.

CAPITOLO DECIMOSESTO.

De la Galea sorrenata, e derobata in Piaia de Roma.

CO-revano Anni Domini MCCC de lo mese de a die quando sorrenao una Nave de mercantia in Piaia Romana fra Puerto e Ostia ne lo Tevere. La novella fo pe questa via. Mercatanti de lo

A cessus suffurabatur. Boves cura aravis ac vomeribus abstractos rapide avebebas. Multis diebus pluit. Diu Tiberis turbidus constitit. Deinceps augeri coepit. Aquarum exuberantia quinque diebus continuis crescendo perduravit. Die sexta subsistit, nec ultra adaucta fuit. Septimo decrevit, aquis ad consuetum alveum redeuntibus. Quidam ex latioribus Romae, Piscatantes nomine, in quadam domo iuxta flumen gregem castratorum arietum habens, eos removit, & in alia domo collocavit, a flumine adeo longe distita, ut sibi tunc impossibile visum fuerit, fluminis aquam ad domum eandem fore perventuram. Noctu flumen ita excrevit, ac se se adeo dilatarit, ut domum illam intravit. Sequenti mane Piscatantes gregem invisurus domum repiens, ipsam aquis subactam nedum invenit, sed & castratos arietes suffocatos aquae innatare vidit. In Urbe Florentina eodem Anno Domini Millesimo Trecentesimo Quadragesimo Quinto, mense Novembri, die quarta, ob ingens diluvium, parum absuit, quin Civitas eadem submergeretur. Tunc Pons ad solum disiectus corruit. Furni perrupti, in quibus postea per longi temporis spatium parvis coqui non potuit, & putei aqua repleti fuere. Adaucto flumine Arni, aqua excrevit. Decrescente Arno, aqua defecit.

C A P. XVI.

E De triremi in arenam impacta, & mercibus expoliata in Romano litore.

DEcurrerat Annus Domini MCCC mense die quum Navis mercibus onusta in arenam impigit ad Romanum litus inter Portum & Ostiam in Tiberi. Novitas in hunc modum fuit. Mercatores Regni Neapolis

lo Renno benivano da Ponente, & haveano caricata in Marfilia & in Avignione una Galea de panni Franceschi. Lo lenno era de la Reina Iohanna. Li Patroni, li Comiti, e li Marinari erano Napolitani & Ischiani. Muovese la Galea, e fuorte le va in aito le vele a lo viento. Passa Marfilia, passa Monaco, passa lo mare de Genoa. Po' ne passa a Pifa. Po' ne vao a Piommino. Po' ne vao a Civita Vecchia. Boleano annare a casa. Allhora se muosse una pestilentia de viento. Lo mare vuffava senza misericordia. Li vienti erano tanto contrarii, che maestria de Marinari perdea onne ragione. La notte era fuorte nera. La oscuritate horribbele. Mai non bedessi sì pena de Inferno. Nullo remedio era, saivo che ritornare a lo Puerto de Civita Vecchia. Fuorte e duro pareva a li Marinari e a le vrigate tornare a reto, e tanta via perdere. Se a Civita Vecchia tornavano, ponevano la Nave in saivo. Fo deliverato tenere mezza via, de canzare in Piaia Romana, e fora lo pericolo, ricuverare ne lo Tevere de Roma. Così fo fatto. Voitano li Marinari soi arteficii e igniegni. Daco la voita pe entrare la foce de Tevero. Ahi quanto pericolo passaro in quella intrata! Ora ne vao la Galera pe lo Fiume, credendo essere saiva, poichè la ira de lo mare non li appotea, poichè la foce era passata. Ma non giò così. Quando lo lenno fo in mieto de lo Canale de lo Tevero ne lo luoco, che iace fra Ostia e Puerto, lo lenno stava, e non se muovea. Là iace uno malo passo. La acqua hao là poco de sonno. Caddero là in quello malo passo, dove ene poca acqua. Non tennero lo pieno Canale. Li ufati Marinari di Genoa e di Cecilia quello

A *ab Occidente revertentibus, & in Urbibus Massiliensi ac Avinionensi pannis Gallicis triremem oneraverant, quae ad Reginae Johannae dominium spectabat. Patroni, Comites, & Nautae partim Neapoli, partim ex Insula Aenaria oriundi erant. Triremis iter suscipiens, in altum vento fortiter vela explicat. Massiliam praeterit. Monoeci Portum praetergreditur. Mare Genuensium trajicit. Exinde Pisas pervenit. Tum Plumbinum petit. Postmodum Civitatem Veterem pergit. Petere patriam meditabantur. Tunc pestifera ventorum tempestas surrexit. Aequor immaniter irascebatur. Tanta ventorum erat contrarietas, ut nautarum magisterium quacumque providentiae ratione destitueretur. Nox summopere nigricans ingrebat. Horribilis obscuritas tanta erat, ut nunquam majorem hac infernalem poenam vidisses. Nullum aliud remedium supererat, quam quod Portum Civitatis Veteris repeterent. Durum sane ac molestum navis, ceterisque sociis videbatur, cursum retorquere, & jam emenso itinere fraudari. Verum si Civitatem Veterem remeassent, navem in tuto collocassent. Decreverunt autem mediam viam tenere, ac versus plagae Romanae tractum declinare, atque periculo procul, se se in Romanum Tiberim recipere. Id exsequutioni mandarunt. Navitae machinamenta omnia triremis hac illuc pro re convertunt. Fauces Tiberis ingressuri, cursum deflectunt. Proh quale quantumque discrimen in faucium Tiberinarum introitu superarunt! Nunc Triremis per flumen procedens, in tuto se positam existimabat, quod maris indignationem evasisset, & Tiberis fauces fuisset praetergressa. At res ipsa in contrarium cessit. Ubi navis in medio canalibus Tiberis advenit in loco, qui Ostiam & Portum interjacet, ibi immobilis substitit. Eo in loco periculosum vadum inest. Parum aquae fluminis alveus ibi*

quello passo schifano. Allhora disce-
fero Marinari ai quanti, pe sapere la
cafcione de la demoranza de lo len-
no, e bidero che la Galea toccava
fonno. E non valeva aiutare con pa-
li, nè premere con vraccia. Anco lo
Fiume tempestate haveva. Lo lenno
se era forrenato ne la rena. L'onna
batteva, e muoveva lo lenno da la-
to a lato. Pareva cha lo boleffi re-
voltare foffopra. Allhora le triffitie
de li Marinari e de lo Patrone fuo-
ro granni. Piangono le vrigate. Cia-
fcuno crede morire.

Allhora se fece die. Lo die fue-
curze con foa chiarezza. Lo romore
fo sentito a lo Caftello de Puerto,
& ad Ostia. Bennero fannolari de
Puerto a quelle vrigate pe connucer-
li in terra. Saivaro lo Patrone e li
Marinari e le vrigate con loro roba.
La mercanzia remafe ne lo lenno.
Era ne lo Caftello de Puerto uno
nuobbele Romano. Fece tutta quel-
la Galea sgombrare, e trarne la mer-
cantia, panni, e fpiciarie. Li quali
panni se vennero, e non ne voize
rennere cobelle a li perdienti. Anco
più chercanti foffenne de effere scom-
municato, che de bolere rennere lo
aitruio. Affennava una foa Prover-
bia antica: *Cbi pericola in mare, pe-
ricola in terra.* Pe la quale cofa e
per aicuno aitro eccelfo, Martino de
Puerto fo appeso pe la canna, como
se dicerao. In quella Galea benne la
moneta e la rennita de Proenza, la
quale beniva a la Reina Ioanna de
foa contrata. In quella bennero pan-
ni de valore de venti milia Fiorini.
In quella bennero vrigate de Proen-

Tom. VII.

zani

A continet. Igitur in metuendum vadum il-
lud, fufficienti aqua carens, impegerunt,
reli.fo pleno canali, per quod navigare
debuiffent. Peritiores Genuenfes ac Sizu-
li nautae difcriminofum vadum devitant.
Tunc nautarum aliqui descenderunt, ut
caufam, qua trivemis non amplius me-
vebatur, pernoscerent. Confpexerunt, ip-
fam fundo fluminis inhaerere. Nil pro-
derat, navi opitulari palis, neque hu-
meris, ac brachiis ipsam sublevaré. Flu-
men etiam tempeftatem patiebatur. In li-
mosam arenam trivemis devenerat, quae
quum aquarum undis percutebatur, atque
violento motu a lateribus quateretur, pro-
xima excidio videbatur. Tunc nautae
& naucleri summo moerore obruti fuerunt.
Reliquum vulgus lacrymas fundunt. Qui-
libet se jam jam moriturum opinatur.

C Tunc illucescens dies apparuit, qui lu-
mine suo afflictis opem contulit. Cla-
mantium voces ad Castellum Portus &
ad Ostiensem Urbem pervenere. Accur-
rerunt portitores Portus, ut gentium il-
larum coetus salvos in terram advehe-
rent. Nauclerum, nautas, sociosque cum
eorum rebus salvarunt. Merces in trive-
mi relictas fuerunt. Romanus quidam Pa-
trivius incolebat Castellum Portus. Jus-
sit ille, ut merces omnes, panni, & a-
romata e trivemi exportarentur ac omni-
no auferrentur. Pannos vendi fecit, &
de rebus, quas possessores amiserant, nil
sane, recollecto pretio, iis restituere vo-
luit. Quin immo libentius toleravit, ex-
communicatione innodari, quàm alienum
dominis reddere. Proverbio, quod sae-
pius habebat in ore, utebatur dicens: Qui
jaeturam in mari sustinet, in terra
jaeturam facit. Ob id, ac etiam ob a-
liquod aliud crimen, Martinus de Por-
tu suspendio gulae damnatus Romae o-
biit, ut infra dicemus. In eadem trive-
mi imposta perducebantur sum pecunia
sum reditus Provinciae, quae Johanna
Reginae a regione sua trasmittebantur.

Z z

Eadem

zani homini e femmene, li quali ne givano a Napoli. In quella benivano sacca de Pepe e de Cennamo e de Canella. In quella benne uno Frieri de Santo Ianni. Havea nome Fra Monriale Proenzano de Narba, Cavalieri a speroni de aoro, moito iovinetto. Arrivao con fortuna a Piaia Romana, e perdio là in quello pericolo onne sio arnese fi' a la scarzella de li Fiorini. Solo la perzona campao, lo quale entrao in Terra Romana de tenerissima etate, e fo homo de Masnata, e diventao vertuosissimo Capitanio, e fecefe homo de granne fatto, e de granne valore, e fo capo de granne Compagnia. A lo ultimo li fo tagliata la testa in Roma da Cola de Rienzo Tribuno Augusto de lo Puopolo, como ie dicerao.

CAPITOLO DECIMOSETTIMO.

De Leonardo de Orvieto scagliato pe Roma.

.....

.....

.....

CAPITOLO DECIMO OTTAVO.

De li gran fatti, li quali fece Cola de Rienzo, lo quale fo Tribuno de Roma Augusto.

Cola de Rienzo fo de vasso lenaio &c.

A Eadem navis asportaverat pannos valoris viginti millium Aureorum. In ipsa veſti advenerant Provincialium virorum ac mulierum coetus, qui Neapolim proficiſcebantur. Insuper triveris illa attulerat plures piperis & cinnamoni ſacculos. In ea Hospitalarius Miles Sancti Jobannis advehebatur, cui nomen erat Frater Monrealis, Provincialis de Narbona, Miles ad aurea calcavia, aetate admodum juvenis. Is in praenarrata tempeſtate ad Romanum litus apuliu, & in ſupra deſcripto diſcrimine omnem ſuam ſupelleſtilem amiſit, uſque ad Aureorum crumenam. Corpore ſolum incolumis e periculo evaſit, qui in Romanum agrum pedem intulit, quum tenerriſſima aetate eſſet, & poſtea ductor exiſtit militum manus, quae vulgo Masnata appellatur, atque peritiſſimus armorum Dux effectus, vir magnorum aſſuum & ſummae bellicae virtutis, caput ingentis Societatis fuit. Demum Romae capite detrancatus occubuit a Nicolao Laurentii Tribuno Auguſto Romani Populi, ut infra dicemus.

C A P. XVII.

De Leonardo Urbeverano per Romanam Civitatem candentibus forcipibus dilaniato.

.....

.....

.....

.....

..... Capitulum hoc deſideratur in MSſis Codicib.

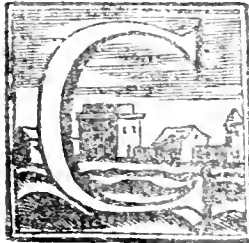
C A P. XVIII.

De memorabilibus geſtis Nicolai Laurentii, qui fuit Tribunus Auguſtus Romanorum.

Nicolaus Laurentii humili genere ſectus &c. Heic incipit Liber ſecundus, triginta octo brevibus Capitulis diſtinctus ſecundum editionem Anni MDCXXXI.

V I T A
D I
COLA DI RIENZO.
LIBRO SECONDO.
CAPITOLO I.

Parenti, nascita, indole, e professione di Cola di Rienzo. Cagione de' suoi pensieri. Sua Ambasceria a Papa Clemente in Avignone, e suo ritorno.

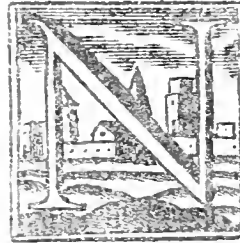

Cola di Rienzo fò de vaffo lennajo. Lo Patre fio fò Tavernaro: habbe nome Rienzo. La Matre habbe nome Matalena, la quale vivea de'

panni lavare, e d'acqua portare. Fò nato ne lo Rione de la Reola; fò havitatio fò canto de Fiume, fra (1) li Mulinora nella via, che vao a la Reola, dereto de Santo Tomao, sotto lo Tempio de li Judiei. Fò da soa joventutine nutricato de latte de Eloquentia, bono Gramatico, migliore Rettuorico, Autorista bravo. Deh como e quanto era veloce leitore! Moito ufava Tito Livio, Seneca, e Tullio, e Balerio Massimo; moito li delectava le magnificentie de Julio Cesare raccontare. Tutta la die se speculava negl' intagli de marmo, li quali iaccio intorno Roma. Non era aitri che effo, che fapesse lejere li

V I T A
N I C O L A I
LAURENTII.
LIBER SECUNDUS.
CAPUT I.

Parentes, nativitas, indoles, & professio Nicolai Laurentii. Ejus consilia. Legatio ad Clementem Pontificem ad Urbem Avinionensem, ac reditus.

Nicolaus Laurentii humili genere factus, patrem habuit Laurentium arte Tabernarium, matrem Magdalenam, quae pannorum lectione, & aquigerulae ex-

ercitio victum sibi quaesivit. Ni. las in Regione Regulae in lucem edito habitationis domus fuit juxta Flumen inter Molitores in via, quae ad Regulam ducit, retro Sanctum Thomam, sub Judaeorum Synagoga. Is a juventute eloquentiae lacte nutritus, Grammatices, Rhetoricae, & Auctorum peritiam abunde sibi comparavit. In legendo admirabili velocitate praevaluit. Titum Livium, Senecam, Tullium, & Valerium Maximum, usui sibi admodum familiares habuit. In magnificarum rerum a Julio Caesare gestarum narratione summe delectabatur. Marmoreas, quae Romam circumjacent, sculpturas, quotidie contemplantabatur. In legendis Veterum inscriptionibus

Z z z

(1) In MS. Estens, legitur: fra li Mulinati nella Via, che vò alla Reola dereto a Santo

li antichi (2) Pataffii. Tutte scritte antiche vulgarizzava: queste fiure de marmo justamente interpretava. Oh como spesso diceva: (3) Dove suoco quelli buoni Romani? dove ene loro summa Justitia? poteramme trovare in tiempo, (4) che quelli furiano! Era bell' homo. (5) Questo fò Notario. Accadde, che uno fio frate fò acciso, e non ne fò fatta vennetta de sca morte: non lo poteo ajutare; pensao longamano vennicare lo sangue de fio frate. Pensa longamano addirizzare la Cittate de Roma male guidata: perciò (6) procacciao, e gio in Avignione per Ammasciatore a Papa Chimento da parte de li tredici buoni (*) huomeni de Roma. La soa diceria fò sì avanzarana e bella, che subito habbe namorato Papa Chimento: moito ammira Papa Chimento lo bello stile de la lengua de Cola. Ciasche die vedere lo vole. All' hora se destenne Cola, e dice, cha li Baroni de Roma foco derobbatori de strade. Effi consiento le homicidia, le robbarie, le adulteria, e onne male. Effi voco, che la loro Cittate jaccia desolata. Moito concepeo lo Papa contro li potienti. Puoi a rechiesta de Missore Juvanni della Colonna Cardinale venne in tanta desgrazia, e 'n tanta povertate, e 'n tanta infermitate, che poca deferentia era de jire a lo Spedale con fio juppariello aduosso. Stava a lo sole come biscia. Ma chi lo puse in vasso, quello stesso l'inalzao; ciene Missore Juvanni de la Colonna lo remise denanti a lo Papa. Tornao 'n

gra-

A nibus nemo peritior Nicolao inveniebatur. Verustas quaslibet Chartas vernaculo vulgari sermone reddebat; & quascumque figuras in marmore incisas recte interpretabatur. In more habuit sapissime dicere: Ubinam modo sunt hi veteres Romani? quò illorum summa aequitas? Utinam mihi datum fuisset, ipsorum aevo supparem vixisse! Corporis formâ decorus, visum in ore, in hominis phantastici ingenii morem, semper habuit. Notariam Artē exercuit. Quum frater ejus interentus fuisset, nullaque de ejus nece ultio sumeretur; & quum fratri nullam opem Nicolaus ferre posuisset, fraternal sanguinem ulcisci diutine meditabatur. Romanam Urbem nequiter administratam in melius reformare perpetuo excogitavit. Propterea ut Legatus ad Clementem Summum Pontificem ipse met destinaretur, effecit, ac nomine Tredecimviri Romae Avinionem perrexit. Tanta venustatis & excellentiae fuit ejus sermo, ut laudati Clementis Papae favorem ac affectum illico sibi Nicolaus attraxerit. Eloquutionis enim & stili ejus elegantiam summopeve admirans Pontifex, Nicolaum quot die visere voluit. Occasionem arripiens Nicolaus retulis Barones Romanos viarum grassationibus insistere, homicidiis, furtis, adulteriis, ac aliis criminibus assensum praebere. Eos in causa esse, ut ipsorum Civitas desolationi obnoxia esset. Haec Clementis animum contra Potentes ad iram graviter commoverunt. Postmodum operâ Domini Johannis de Columna Cardinalis a Pontificia gratia dejectus Nicolaus, in tantam inopiam & calamitatem devenit, ut parum absuerit, quin solo centone indutus

(2) li antichi Pitafi.

(3) Dove sono quelli buoni

(4) che quelli furiano?

(5) homo: & in soa vocca sempre rifo appareva in qualche muodo fantastico. Effi fu Notaro.

(6) per fio procaccio gio in

(*) In editis haec notantur. Oggi son detti Caporioni: hoc est: Capita Regionum.

gratia, fò fatto Notario de la Camera de Roma. Habbe gratia e beneficij affai. A Roma tornaio moito allegro. Frà li denti menacciava.

CAPITOLO II.

Cola in effettamento acutamente ammonisce in voce gli Uffiziali, e i Rettori del Popolo; onde viene da Andreozzo Colonna percesso d'una gotata. Fa anche ammonizione al Popolo con una pittura misteriosa.

POichè fò tornato da Corte, comenzao a usare sio officio cortesemente. E bene veda e conoscea le robbarie de li Cani de Campitoglio, la crudelitate, e la injustizia de li Portenti. Veda percolare tanto Commune, e non se trovava uno buono Cittatino, che lo volesse aiutare. Imperciò se levao in piedi una fiata ne lo Affettamento de Roma, dove staeano tutti li Consiglieri, e disse: *Non site buoni Cittadini vsi, li quali ve vedete lo sangue della povera iente, e non la volete aiutare.* Puoi ammonio li Officiali e li Rettori, che dovesseno provedere a lo buono stato de la loro Romana Cittate. Quando la luculenta diceria de Cola de Rienzo fo fornita, levasse uno de Colonna, lo quale avea nome Andreozzo de Normanno, all' hora Cammorlengo, e detteli una sonante gotata. Puoi se levao uno, lo quale era Scrivafenato, Tomao de Fortificoca havea nome, e feceli la coda. Questo fine habbe la soa diceria. Anco se-

A *utus Xenodochium petierit. Ad solis aestum, ceu serpens, consistebat. Verum idem ipse Johannes, qui Nicolaum ad ima impulerat, eum ad sublimia perduxit, & denuo ad Pontificis praesentiam perduxit. In gratiam itaque receptus, Romanae Camerae Notarius constitutus fuit. Gratiis, ac beneficiis pluribus donatus, Romam multa cum alacritate remeavit, minas tamen dentibus continens.*

C A P. I I.

Nicolaus in Consilio Officiales & Rectores Romani Populi acriter objurgat. Ob id ab Andreotto de Columna percutitur alapâ. Iterum admonet Populum, symbolicam picturam publice proponens.

QUUM a Pontificis Curia jam redisset Nicolaus, officium sibi injunctum comiter coepit exercere. Capitolinorum canum rapinas, & Potentum immanitatem ac injustitiam, perspecta optime habebat. Publicae rei in pejus labenti Civis ne unus quidem inveniebatur, auxilium cum Nicolao allaturus. Quare in Consilio, quo omnes Romanorum Consilarii convenerant, exurgens ait: Haud recte, Cives, agitis, qui pauperum sanguinem bibitis, & opem eis ferre denegatis. Officiales exinde ac Rectores monuit, ut bono Romanae Urbis regimini consulerent. Facto orationi fine, quidam ex Columnensibus, cui nomen Andreottus Normanni, tunc Praefectus Camerae, conjurgens gravem Nicolao Laurentii impexit alapam. Post eum surrexit alter, qui Scribae Senatus munere fungebatur, Thomas Fortificocae nuncupatus, & Nicolaum subsannationibus additis irrisit. Talem exitum sortitus fuit illius sermo. At denuo Rectores & Populum, ut bene agerent, hortatus fuit, excogitatâ imagine usus, quam in Pala-

secunnaria lo preditto Cola ammonio li Rettori, e lo Puopolo a lo bene fare per una similitudine, la quale fece pegnere ne lo Palazzo de Campituoglio, nanti lo Mercato, ne lo parete fora, sopra la Cammora. Penze una similitudine in questa forma. Era pento uno grannissimo Mare; le onne horrible, e forte turvato. In mieto de questo Mare stava una Nave poco meno che soffocata, senza timone, senza vela. In questa Nave, la quale per pericolare stava, ce stava una femmena vedova, vestuta de nero, centa de cengolo di tristezza, stessa la vuonella da pietto, sciliati li capelli, como volesse piagniere. Stava innocchiata: incrociava le mano, piccate a lo pietto per pietate (7) in forma de perire, che lo pericolo non fossi. Lo soprascritto dicea: QVESTA ENE ROMA. Attorno questa Nave, da la parte de sotto nell'acqua, stavano quattro Navi, affondate: le loro vele cadute, rotti li arbori, perduti li timoni. In ciascuna stava una femmena affocata, e morta. La prima avea nome BABILONIA; la secunna CARTAINE; la teiza TROJA; la quarta JERUSALEMME. Lo soprascritto diceva: QVESSE CITTATE PER LA IN IUSTITIA PERICOLARO, E VENERO MENO. Una lettera jesciva fora fra queste morte femmene, e diceva cosinto:

*Sopra enne Signoria fosti in aitura.
Hera aspetsamo quà la toa vestura.*

Da lo lato manco stavano dea Isole. In una Isoletta stava una femmena, che sedea vergognosa, e diceva la lettera: QVESA ENE ITALIA. Favellava questa, e diceva cosinto:

Tol-

(7) In MS. Esienfi: in forma de precare, che

A tio Capischi, ante Forum Nundinarium, in superiori parte Camerae, pennicillo expressam, publico conspectui exponi curavis in hunc modum conscriptam. Amplissimum Mare horribilibus undarum motibus perquam agitatum conspiciebatur. In ejus medio depicta, paene submergenda, navis remane velisque deperditis apparebat. In ea, jam jam periclitatam, quaedam vidua mulier, atro indumento contexta, tristitiae cingulo praecincta, viscebatur, quae scisso, pectore tenus, amictu, & sparsis capillis, cum ploratura cernebatur. Flexis genibus, ambas manus ad sinum deussatas, pietatis commovendae causam, inclinans, ac si peritura foret, deprecabatur, ut periculo eviperetur. Sequens Epigrapha legibatur:

C Haec est Roma. Circum Narem ex inferiori parte aquae, quatuor alicae Naves submergae conspiciebantur, velis, arboribus, ac remonibus discissis, fractis, amissis. In quarum qualibet mulier aquis obruta ac mortua jacebat. Primae nomen fuit Babylon: secundae Carthago: tertiae Troja: quartae Hierusalem, cum hac Inscriptione: Hae Civitates ob injustitiam perierunt ac defecerunt. Ex ipsis feminis sequens dictum exibat.

Prae omni Dominante sublimis exstitisti.

Modò heic ruinam tuam spectamus.

A latere sinistro exurgebant duae Insulae, quarum uni parvae mulier pudore affecta insidebat, hoc apposito titulo: Haec est Italia. Voces in hunc modum emittebat.

Cuilibet Civitati potestatem eripuisti;

Et me unicam sororis loco habuisti.

Alteri Insulae quatuor mulieres inerant, quae

*Toll-ti la balia ad omne Terra;
E sola me tenessi per sorella.*

Nell'aitra Isola stavano quattro fem-
mine, co le mano a le gore & a le
jenuocchi, con atto de moita tristez-
za, e dicevano cosinto:

*D' omne vertute festi accompagnata.
Hora per Mare vai abbanonata.*

Queste erano quattro Vertuti Cardi-
nali, cioene Temperanza, Justitia,
Prudenza, e Fortezza. Da la parte
ritta stava una Isoletta. In questa I-
soletta stava una femmena innoc-
chiata: la mano destenneva a lo cie-
lo, como orassi. Vestuta era de bian-
co: nome avea FEDE CHRISTIA-
NA. Lo suo vierzo dicea cosinto:

*O sommo Pater, Dux, e Signor mio!
Se Roma pere, dove starajo io?*

Ne lo lato ritto della parte de so-
pra stavano quattro ordeni de' diver-
zi animali co' le scielle, e tenevano
corna a la vocca, e soffavano como
fossino vienti, li quali faceffino tem-
pestate a lo Mare, e davano ajuto-
rio alla Nave, che pericolasse. Lo
primo ordine erano Lioni, Lopi, e
Orzi: la lettera diceva: QVSSI SO-
CO LI POTIENTI BARONI, E
RIET RETTORI. Lo secundo orde-
ne erano Cani, Puorci, e Crapiuoli:
la lettera diceva: QVSSI SOCO LI
MALI CONZIGLIERI, SEGVACI
DE LI NUOBILI. Lo tierzo orde-
ne stavano Pecoroni, Draconi, e Goi-
pi:

* Scielle in textu, idem proflus ac Ascelle, Ascelle, Axillas potius, hoc est Alas,
non ehippium, interpretandas esse videbatur. Melius enim alis instructa animalia ven-
torum imagines reprehentare aestum in mare commoventium, quam ehippiata, quis
non videt? De Axillis Cic. in Orator. edit. Aldinae 211. a. inquit: *Quomodo enim ve-
st' axilla ala factus est? fuga literae vastioris. Hinc ala & axilla dictio promiscue fa-
menda videtur omnino.*

A *quae manus partim ad genas, partim
ad genas protendentes, conceptum mecro-
rem animi perhibebant, dicentes:*

*Cunctis virtutibus consociata fui-
sti:*

*Nunc per aequora obambulas de-
relicta.*

B *Illis quatuor feminis quatuor Virtutes,
Cardinales appellatas, significabantur,
nimirum Temperantia, Justitia, Pruden-
tia, & Fortitudo. A dextro latere in
minori Insula mulier quaedam manus ad
coelum, veluti deprecabunda, extollens,
candida veste induta, cui nomen Fides
Christiana, cernebatur. Inscripta erat
haec Epigraphe:*

C *Summe Pater, Dux, & Dominus
meus!*

*Si Roma perit, ubinam ego con-
sistam?*

D *In cuius superiori dextera parte quatuor
diversorum animalium, ehippium * ge-
rentium, ordines picti visebantur, cornua
ad os habentes, ac veluti totidem venti
exsufflantes, navim in discrimen conje-
cturi, ac tempestatem mari suscitantes.
Primus ordo Leones, Lepos, & Ursos,
apposita hac inscriptione, exhibebat: Hi
sunt Potentes Barones, ac mali Re-
tores. Secundus Canes, Sus, & Cap-
reolos, adjecto hoc titulo, continebat:
Hi sunt falsi Consiliarii, Nobilium
sectatores. Tertius Pecudes, Dracones,
& Vulpes, apposita hac Epigraphe: Hi
sunt vitiosi Officiales, Judices, ac
Notarii. Quartus denique Lepores, Fe-
les, Capras, & Simias, cum hac is-
ter-*

pi: la lettera diceva: (8) QVSSI SOCO LI FALZI OFFICIALI JUDICI, E NOTARII. A lo quarto ordine stavano Liepori, Gatti, Crape, e Scignie: la lettera diceva: (9) QVSSI SOLO LI PUOPOLARI, LATRONI MICIDIALI, ADULTERATORI, E SPOGLIATORI. Nella parte di sopra stava lo Cielo. In mielo stavea la Majestate Divina, como venisse a lo Judicio. Doi spade le jescivano da la vocca, de là e de chà. Da l'uno lato stavea Santo Pietro, e da l'aitro Santo Pavolo ad oratione. Quanno la jente vidde questa similitudine de tale fiura, onne perzona se maravigliava.

CAPITOLO III.

Un' altra volta in San Giovanni Laterano ammonisce il Popolo in voce coll' esempio dell' autorità già dal Popolo Romano data a Vespasiano Imperadore, e anche con figure misteriose.

QUanno Cola de Rienzo scriveva, non usava penna de Oca; ma ioa penna era de fino ariento. Dicea, che tanta era la nobilitate de suo Officio, che la penna devea essere de ariento. Non moito tempo passao, che ammonio lo Puopolo per uno bello sermone vulgare, lo quale fece in Santo Janni de Laterano. Dereto da lo Choro ne lo muro fece ficcare una granne e magnifica tavola de metallo con lettere antiche scritta, la quale nullo sapea lejere nè 'nterpretare, se non solo effo. Intorno a quella tavola fece pegnere fiure, como lo Senato Romano con-

ce-

(8) diceva: *Questi socio li Puopolari, Latroni, Micidiali, Adulteratori.* Lo quarto ordine stavevano

(9) diceva: *Questi socio li falzi Officiali, Judici, e Notarii.* Ne la parte

interpretatione: Hi sunt Populares, Latrones, Homicidae, Adulteri, & Spoliatores. *Supra apparebat Coelum. In ejus medio Divina Majestas, veluti orbem judicatura stans conspiciebatur. Duos ab utraque oris parte prodeuntes gladios tenebat. Hinc inde Sanctus Petrus & Sanctus Paulus orantes discernebantur. Ubi symbolicam ejusmodi picturam aspexit Populus omnis, obstupuit.*

CAP. III.

Nicolaus apud Sanctum Johannem Lateranensem Populo iterum verba facit, auctoritatis a Romano Populo dudum Vespasiano collatae exemplo usus, ac etiam aliis mysticis imaginibus.

TAntae nobilitatis dignitatem suam esse ajebat Nicolaus, ut argenteum scriptorium calamum sibi deberi diceret: quare non auferino, sed argenteo calamo, quum scriberet, utebatur. Non multo post Populum eleganti vulgari sermone apud Sanctum Johannem in Laterano alloquutus fuit. Amplam & magnificam aeream tabulam, antiquis conscriptam characteribus, quos nisi ipse solus legere ac interpretari valebat, in muro retro Chororum inseri jussit. Circum eandem figuras depingi curavit, quibus modus edocebatur, quo Imperatoriam auctoritatem Vespasiano Populus Romanus dudum contulit. In Ecclesiae medio suggestum ligneum

cedea l'autoritate a Bepafiano 'mperatore. Là in miefo de la Chiesa fece fare uno Parlatorio de tavole, e fece fare gradi de lenname affai aiti per federe. E fece ponere ornamenta de Tappiti, e de Celoni. E congregao moiti Potienti de Roma, fra li quali fu Stefano de la Colonna, e Janni Colonna fio figlio, lo quale era de li più fcaitriti, e magnifici de Roma. Nce fuoro ancora moiti huomini favii, Judici, e Decretalifi, e moita aitra jente de autoritate. Sallio (10) in fio Pergolo Cola de Rienzi frà tanta bona jente. Vestuto era con una guarnaccia e Cappa Alamanna, e Cappuccio a le gotte de fino panno bianco. In capo avea uno cappelletto bianco. Nella rota dello cappelletto stavano corone de auro, infra le quali ne stava davanti una, la quale era partita per miefo. Da la parte de sopra de lo cappelletto scenneva una spada d'ariento nuda, e la fia ponta feriva in quella corona, e sì la partiva per miefo. Audacemente sallio. Fatto filentio fece fio bello fermone, e bella diceria: e disse, cha Roma jacea abbattuta in terra, e non potea vedere dove jaceffe, cha li erano cacciati li vuocchi fora de lo capo. Li vuocchi erano lo Papa e lo 'mperatore, li quali avea Roma perduti per la iniquitate de li fci Cittatini. Poi disse: *Vedete quanta era la magnificentia de lo Senato, cha l'autoritate dava a lo 'mperio.* Poi fece lejere una carta, ne la quale erano scritti li Capitoli, con l'autoritate, che lo Puopolo de Roma concedeva a Bepafiano 'mperatore. In prima, che Bepafiano poteffi fare a fio beneplacito Leje, e Confederationi con quale jente e Puopolo voleffe: e anco-

Tom. VII.

ra

(10) fio Purpito Cola

A *gneum erigi fecit, & ligneos gradus ad sedendum perquam altos disposuit. Tapediorum & peristromatum ornamenta ponitur curavit. Congregatis inde pluribus Romanis Potentibus, ex quibus Stephanus de Columna, & Johannes ejus filius, sagacitate & magnificentia ceterorum facile princeps, convocatisque quam multis aliis prudentibus viris, Judicibus, Decretorum peritis, nec non & hominum auctoritate praestantium multo coetu, Nicolaus Laurentii pulpitarum suum conscendit. Amplà tunicà, & Alamanniaco superavit induitus, capicium exquisiti panni ad genas candidi coloris habebat. In capite pileolum album gestabat. In pileoli orbe aureae coronae incrant, quarum anterior bifariam dividebatur. A summitate pileoli evaginatus argenteus gladiolus pendebat, cuspide coronam pertingens, & eandem per medium bipartiens. Audacter suggestum ascendit. Indito silentio, concinnam admodum orationem recitans, Romam humi disjectans decumbere dixit, nec locum, in quo jaceret, ipsam posse dignoscere, quem oculi jam e capite ei fuissent eruti. Oculorum vocabulo Pontificem & Imperatorem innuebat, quorum utrumque Romae ob Civium suorum iniquitatem amiserat. Postea inquit: Quanta fuerit Senatus magnificentia, qui auctoritatem Imperio tradidit, modo intelligitis. Eainde, ut publice Charta perlegeretur, imperavit, in qua conditiones scriptae continebantur, quibus Romanorum Populus Vespasiano Imperialem potestatem fuerat clargitus. In primis eidem Imperatori permissum legebatur, Leges pro lubitu condere, foedera cum gentibus quibuslibet ac Populis inire. Datum illi insuper, florentem Romae hortum, Italiam nempe, minuire ac ampliare. Comitatum pro arbitrio concedere. Viros ad gradus & dignitates Ducum ac Regum provebere,*

A a a
cosque

ra potesse mancare e accresciere lo Jardino de Roma, cioene Italia. Potessi dare Contato più e meno, como voleffi. Ancora potessi inauzare huomini a Stato de Duca e de Re, e deponere e degradare. Potesse ancora desfare Cittati e refare. Ancora potessi guastare lietti de Fiumi, e trasmutareli airove. Ancora potessi impouere gravezze, e deponere a lo beneplacito suo. Tutte queste cose consentio lo Puopolo de Roma a Bepasiano in quella fermezza, che havea consentuto a Tiberio Cesare. Lesa questa Carta e questi Capitoli, disse: *Signori, tanta era la maestate de lo Puopolo de Roma, che a lo 'imperatore dava l'autoritate. Hora mone l'havevmo perduta. Puoi se destese più inanti, e disse: Romani, voi non avete pace. Le vostre terre non se arano. Per bona fede, che lo Jubileo se approssima, voi non sete proveduti de l'Annona, e delle vettuvaglie, cha se la jente, che verra a Roma a lo Jubileo, ve trova desorniti, le prete ne portaraco de Roma per raxia de fame. Le prete a tanta moltitudine non bastaraco. Puoi concludere, e disse: Pregove, che la pace con vaa ajate. Pò queste paravole disse: Signori, saccio, che moisa jente me teo in vocca per questo che dico & faccio. E questo perchè? per la 'nvidia. Ma rengratio Dio, cha tre cose conzumano li medesimi maidicenti. La prima ene la Lufuria: la secunna lo Juoco: la terza ene la 'nvidia. Fatto lo sermone, e disceso, da tutta la jente sò pienamente laudato.*

A *cosque deponere & privare. Denique in ejus facultate positum, fluviorum alveos immutare, & alio diversere. Item tributorum gravamina indicere, & illa remittere. Civitates destrucere, easque iterum aedificare. Quae omnia Vespasiano Romanus Populus pari ratione tribuerat, qua Tiberio Augusto contulerat. Hujusmodi Charta, & conditionibus perlectis, inquit Nicolaus: Tanta quidem, o Domini, fuit Romani Populi majestas, ut Imperatori auctoritatem, quam modo amisimus, tradiderit. At alia progrediens addidit: Nunc vos, o Romani, pace privamini. Praedia vestra aratro non scinduntur. Hercle quamquam appropinquet Jubilaei annus, vos annonae & victualium copiis neutiquam consulistis. Quum Populi Romam Jubilaei causâ convenerint, & victualium inopiâ Urbem vestram laborare perspexerint, saxa petrasque ipsius Urbis, fame impellente & rabie perciti diripient & exportabunt, nationum multitudini non suffectura. Orationi finem faciens postremo dixit: Vos obtestor, ut concordiam invicem servetis. Post haec ait: O Domini, dicta & gesta mea a plerisque novi jam morderi. Quare quaeso? Nimirum haec invidia iuadet. Numini tamen sanctissimo gratias ago, quòd idemtidem noverim, invidos ipsos tripliciter consumendos fore: luxuriâ nimirum, ludo, & invidiâ. Finitâ alloquutione descendens, universorum publicis laudibus exceptus fuit.*

CAPITOLO IV.

Li Baroni di Roma si prendono gioco di Cola. Egli con una pittura a Sant'Angiolo in Pescaria, e in altri modi, predice la sua esaltazione, e fa sudumanza per la riforma dello Stato.

IN (11) questi juorni ufava a li mangiari colli Signori de Roma con Janni Colonna, e li Baroni de Roma prennevano festa de lo suo favellare. Facevanollo fallire in piedi, e sì lo facevano sermonare. Effo ne lo suo sermone diceva: *Io savajo grande Signore, o 'mperatore. Tutti questi Baroni persequitavajo: quello appennerajo, quello decollavajo.* Tutti li giudicava. De ciò li Baroni crepavano de le risa. Poi quante cose nanti disse de la salute sua, e lo stato de la Cittate, e lo jeneroso reimento! Per questo modo fece pagnere ne lo muro de Santo Agniolo Pescivannolo (lo quale ene luoco famoso a tutto lo munno) na feura, cosinto fatta. Ne lo cantone de la parte manca stava uno fuoco moito ardente, lo fumo e la fiamma de lo quale se stenneano si a lo Cielo. In questo fuoco stavano moiti Puopolari e Regi: de li quali alcuni parevano miesi vivi, alcuni muorti. Ancora ne stava in quella medesima fiamma una femmina moito veterana, e per la granne caliditate le doa parte de questa veglia erano annerite, e la terza parte era remasa illesa. Da la parte ritta nell' altro cantone era una Chiesa, da la quale jesciva un' Agniolo armato, vestuto de bianco. La sua

cap-

CAP. IV.

Barones Nicolaum derident. Is picturam proponens apud Sanctum Angelum in Piscaria, aliisque modis usus, provisionem propriam ad regimen praenuntiat. Multitudinem congregat pro reformanda Urbis administratione.

Hisce diebus Nicolaus ad nobilium Romanorum, & Johannis Columnensis mensas saepe assidebat. At ejus sermones & dicta Romani deridebant. Ut e mensa exurgeret, impellebant, eumque sermocinari cogebant. Haec inter loquendum ipse promebat: Ego sane excelsus Dominus, vel Imperator ero. Omnes hosce Barones insectabor: hunc furcâ, detruncatione capitis illum puniam. In hunc modum cunctorum damnationem praenuntiabat. Haec Dynastie cachinnos excitabant. Proh quam multa, in primis de assumptione sua, ac de Romanae Urbis meliori regimine praesagivit! Ob id in muro Sancti Angeli in Piscaria, in loco quibuslibet notissimo, symbolicam hanc picturam exponi & delineari fecit. In sinistro angulo ardentissimus ignis depictus videbatur, fumo ac flammâ ad coelum usque pertingentibus. Huic igni Populares multi, & Rectores injecti inerant, quorum quidam semivivi, extincti nonnulli apparebant: Inter flammâs mulier exacti senii stans conspiciebatur, cujus corporis duae partes adustae nigricabant, tertiâ parte illacsa adhuc remanente. In dextero angulo forma Templi exurgebat, ex quo Angelus armis praemunitus, & candidis indumentis contextus prodibat. Rubei panni clamyde superornabatur. Manus dexterâ evaginatam enses gerebat,

A a 2 2

& si-

(11) In questi di ufanno alli manigari con li Signori di Roma, con Janni Colonna, li Baroni

eappa era de scarlatto roscoio vernai-
 glio. In mano portava una spada nu-
 da e con la mano manca prenneva
 quella donna veglia per la mano, per-
 chè la voleva liberare da pericolo.
 Nell' aitezza de lo campanile stava-
 no Santo Pietro & Santo Pavolo,
 como veniffero da Cielo, e dicevano
 cofinto: AGNILO, AGNILO, SUC-
 CURRI A L' ALBERGATRICE
 NOSTRA. Stava ancora pento, co-
 mo da Cielo cadevano moiti Farco-
 ni, e cadevano muorti in mieso de
 quella ardentissima fiamma. Ancora
 era nell' aitezza de lo Cielo una bel-
 la palomma bianca, la quale tenea
 ne lo suo pizzo una corona de mor-
 tella, e donavala a uno minimo cel-
 letto, como passaro, e puoi caccia-
 va quelli farconi da cielo. Quello
 piccolo celletto portava quella coro-
 na, e ponevala in capo a quella ve-
 glia donna. De sotto a queste feure
 stava scritto cofinto: VEO LO TIEM-
 PO DE LA GRANNE JUSTITIA,
 E TU ASPETTA A LO TIEMPO:
 La jente, che confluea in Santo Ag-
 nilo resguardava quelle feure. Moi-
 ti diceano, ch' era vanitate, e ride-
 vano. Aicuni dicevano. *Con airo se
 vuolzera restificare lo stato de Roma,
 chè con feure.* Chi diceva; *granne co-
 sa ene questa, e granne significazione
 ha.* A lo disse nanti la calluta soa
 per questa via. Striffe una cetola, e
 ficcaola nella porta de Santo Juorio
 de la Chiavica. La cietola diceva
 cofinto. IN BREVE TIEMPO LI
 ROMANI TORNARACO A LO
 LORO ANTICO BUONO STATO.
 Questa scritta fò posta la prima die
 de Quaragesima ne la Porta de San-
 to Juorio de la Chiavica. Puo' que-
 sto, adunati moiti Romani Puopolari
 distretti, e buoni huomini; anco fra
 essi fuoro Cavalerotti, e de bono len-
 najo;

A & sinistra vetulam feminam illam ap-
 prehendebat, ceu periculo eandem cre-
 pturus. Summitati Turvis, ubi aera pul-
 santur, Petrus & Paulus Apostoli, ve-
 luti e coelis descendissent, infidebant, di-
 centes: Angele, Angele, hospitatrici
 nostrae succurre. *Picti praeterea cerne-
 bantur accipitres quamplures, qui e coe-
 lo praecipites in medium flagrantissimi
 rogi ruebant demortui. In alto aere
 insuper speciosa candida columba ostens-
 debatur, mirtheam coronam rostro perfe-
 rens, quam aviculae, ceu passeri dona-
 bat, & accipitres illos exinde fugâ pro-
 pellebat. Coronam ipsam avicula gestans,
 hanc vetulae mulieris capiti imponebat.
 Sub ejuscemodi imaginibus inscriptio haec
 legebatur. J stitiae summae tempus vi-
 deo. Tu interim tempus expecta.
 Populus ad Sancti Angeli Ecclesiam con-
 fluens, & in depictas figuras oculos in-
 nijciens, videbat, ac talia symbola ve-
 luti vanitatis foetum mirabantur. Plu-
 res ajebant: delineamenta ipsa refor-
 mando Romanorum regimini nulla-
 tenus fore profutura. Alii inquiebant:
 Magni momenti negotia heic prae-
 monstrantur. Insuper Nicolaus ea, quae
 assumptioni suae praecessura erant, hoc mo-
 do praesignificavit. Chartulam manu pro-
 pria conscriptam januae Templi Sancti
 Georgii ad Cloacas, paucula haec verba
 continentem, affixit: Romani laudabi-
 lem priscam consuetudinem brevi re-
 sument. Primo die Quadragesimae syn-
 grapha eadem portae Ecclesiae Sancti Geo-
 rgii ad Cloacas apposita fuit. Postmodum
 multitudinem prudentum & providorum
 Popularem Romanorum congregavit. Mi-
 lites etiam, multique Nobiles, ac cir-
 cumspecti viri, & divites Mercatores
 convenere. Cum iis omnibus consilium
 iniit, multa loquutus de restituenda Ur-
 bi auctoritate. Demum in Aventinum
 Montem coadunavit, & secreto in loco
 conclusit proborum ac sapientum eorum-
 deno*

najo; moiti descreti, e ricchi Mercatanti, habbe con effi conziglio, e rascionao de lo stato de la Cittate. A la fine (12) adunao questa jente bona e matura ne lo Monte de' Aventino, e 'n uno luoco secreto. Là fo deliberato de intennere a lo buono stato. Frà li quali effo fo levato in piedi, e recitao, piagnienno, la miseria, la servitute, e lo pericolo, ne lo quale jaceva la Cittate de Roma. Anco recitao lo stato pacifico signiorile, lo quale li Romani solevano havere. Recitao la fedele subjectione delle Terre circostanti perdue. Queste cose dicea (13) effo piagnenno, e piagnere facea cordogliosamente la jente. Puoi conchiuse e disse, cha se conveniva servare pace e justitia, comenzanno a conzolareli, e disse: *De la moneta non dubbitate, eba la Cammora de Roma ha moite vicennite inestimabili. In prima per lo Foratico pacano per fumante (14) quattro Selli, comenzanno da lo Ponte de Ceperano fi a lo Ponte della Paglia. Montava ciento milia Fiorini. E più de Sale ciento milia Fiorini. Anco li Puorti de Roma, e le Rocche de Roma, ciento milia Fiorini, li quali hao mannati a Missore lo Papa, e cid sao lo Vicario fio.* Poi disse: *Signori non credate, che questo non sia de licentia, e voluntate de lo Papa, che moiti Cittadini fao violentia ne li beni de le Chiesie.* Per queste paravole accefe li animi de li congregati. Anco moite cose recitao, donne piagneano. Puoi deliberao de volere 'ntennere a lo buono stato. E de cid ad onne uno deo sacramento ne le Lettere.

dem hominum coetum. Illic decreto sancitum fuit, ut ad meliorem formam Romanae Urbis administratio reduceretur. Inter tantos consurgens Nicolaus, de miseria, servitute, ac periculo, cui Civitas oppressa sublebat, illacrymans differvit. Exposita circumstantium Urbium fide & obedientia, quae jam evanuerat, de pacifica illustri dominatione, quam antea Romani exercuerant, verba fecit. Haec diffrens ingemiscibat, & lacrymas ex audientium peccatoribus, qui condolebant, eliciebat. Alloquio finem datus & hoc addidis, custodiendam nimirum necessario fore concordiam & justitiam. Circumstantes consolabatur etiam, ac demum dixit: De pecunia & aerario ne ambigatis. Inaestimabiles ac plurimos proventus Romani Camera quotannis percipit. In primis ob Foraticum quilibet Fursans quatuor Solidos contribuit, a Ceperani Ponte usque ad Palaeae Pontem. Hoc tributo centum millia Aureorum colligebantur. Praeterea e Salis vectigale alia centum millia Florenorum obveniunt. Insuper Romae Portus, & Romanorum Arces alia centum millia persolvunt, quae ad Summum Pontificem, non incio Vicario ejus, transmissa fuerunt. Postremo haec intulit: Domini: ne putate id absque Papae permisso ac voluntate fieri; quandoquidem multi Cives in Ecclesiarum bonis violenter agunt. Verba haec Nicolai animos omnium coadunatorum accenderunt. Plura etiam dixit, quae ab auditorum oculis lacrymas expresserunt. Postmodum sibi met proposuit reformandi regiminis curam. De ea re singuli sacramentum ad Christi Evangelia praestiterunt.

CA-

CAP.

(12) Ultimamente adunao

(13) Effo queste cose dicenno, e piagnenno, piagnere facea

(14) per fumante quattro Fiorini

CAPITOLO V.

Descrizione dello stato di Roma in que' tempi. Cola si scopre capo della riforma dello stato di Roma. Vassene armato in Campidoglio, e ragiona al Popolo.

Fatto questo, la Cittate de Roma stava in grannissimo travaglio. Rettori non avea. Onne dì (15) se commattea. Da onne parte se derobbava. Dove era loco de Vergini, se dettoperavano. Non ce era reparo. Le piccole zitelle se ficcavano, e menavano se a deshonore. La moglie era toita a lo marito ne lo proprio lietto. Li lavoratori, quando jevano fora a lavorare, erano derobbati. Dove? si sù la Porta de Roma. Li Pellegrini, li quali viengo pe merito de le loro anime a le Sante Chiese, non erano defesi, ma erano scannati e derobbati. Li Pretti stavano per male fare. Onne lascivia, onne male, nulla justitia, nullo freno. Non c'era più remedio. Onne perzona periva. Quello più avea rascione, lo quale più potea co la spada. Non c'era aitra saivezza se nò, che ciascheduno se defendeva con parienti, e con amici. Onne die se faceva addunanza de armati. Li Nuobili, e Baroni in Roma no stavano. Miffiore Stefano Colonna era gito con la militia a Corneto per grano. Era a la fine de lo mese d' Aprile. Allhora Cola de Rienzo la prima die mannao lo Banno a suono de tromma, che ciascun homo senza arme venesse a lo buono stato a lo suono de la Campana. Lo seguente die, là da miesa notte, edio trenta Messe de lo Spirito San-

to

(15) Onne die male se commetta. Da onne

CAP. V.

Romanæ Urbis per hæc tempora conditio describitur. Reformationis auctor Nicolaus agnoscitur. Armatus in Capitolium pergit, & Populum alloquitur.

Is peractis, Romana Urbs gravissimâ calamitate afflictabatur. Rectoribus destituebatur. Maleficia quotidie perpetrabantur. Ubique latrocinia fiebant. Virgines vituperabantur, nulli earum loco parcebatur. Nullum malis remedium erat. Tenebræ adhuc virgines abducatæ turpitudini subdebantur. Uxores a maritis in proprio thoro abripiebantur. Villici ad agros colendos extra Urbem cunctos exspoliabantur, vel sub ipsis Romæ Portis. Romipectæ ad Urbem venientes, pro animarum suarum mercede Sancta loca & Ecclesias visitaturi, nullam securitatem inveniunt, jugulabantur, aut nudi abibant. Clerici ad malum prompti erant. Cujuscumque libidinis flagitiorum, & iniquitatis efficienata lues ingrebat. Nullo medicamento cor malis prospiciebatur. Quilibet periclitabatur. His causis acquir erat, quibus validior in armis virtus increat. Unica salutis ratio in eo constabat, quo quisque auxilio parentum & amicorum semet tueretur. Armatarum multitudo quotidie in unum conveniebat. Nobiles & Magnates extra Urbem morabantur. Sub finem Aprilis Dominus Stephanus de Columna cum militibus Cornesum rei frumentariæ gratiâ pervenerat. Prima die Nicolaus Laurentii eadè voce præconis promulgavit, ut quilibet vir ad campanæ sonitum absque armis, reformationi Rei publicæ adfuturus, veniret. Sequenti die post medium noctis Nicolaus ipse in Ecclesia Sancti Angeli Piscivendali triginta Missas

to ne la Chiesa de Santo Agnolo Pescivennolo. Là sù l' hora de miefà Tierza iescio fora de la preditta Chiesa, armato de tutte arme, ma solo lo capo era descoperto. Jescio fora bene, e palese. Moititudine de Guarzoni lo sequitavano, tutti gridanti. Denanti de sè facevase portare da tre buoni homini de la detta conjuratione tre Confaloni. Lo primo Confalone fò grannissimo, roscio, con lettere d' auro, ne lo quale stava penta Roma, e sedea sopra doa lioni, e'n mano tenea lo Munno e la Palma. Questo era lo Confalone de la Libertate. Cola Guallato, lo buono Dicitore, lo portava. Lo secunno era bianco, ne lo quale stava Santo Pavolo co la spada in mano, co la corona de la justitia. Questo portava Stefaniello ditto Magnacuccia Notario. Ne lo tierzo stava Santo Pietro co le chiavi de la Concordia e de la Pace. Anco portava un' airo Confalone, lo quale fò de Santo Juorio Cavalieri. Perchè era veterano, fò portato in una caffetta sopra de un' hasta. Hora prenne audacia Cola de Rienzo, benchè non senza paura, e vaone una co lo Vicario de lo Papa; e salio lo Palazzo de Campituoglio Anno Domini 1346. Havea in sio suffidio forza da ciento huomeni armati. Addunata grannissima moititudine de jente, salio in parlatorio, e s' parlao, e fece una bellissima diceria de la miseria e de la servitude de lo Puopolo de Roma. Puoi disse, cha effo per amore de lo Papa, e per saivezza de lo Puopolo de Roma, esponeva soa perzona in onne pericolo.

A *fas Spiritus Sancti audivit. Hora mediarum Terriarum e praedicta Ecclesia egressus, omni armorum genere instructus, tantummodo capite decesso, processit. Semet omnibus spectabilem exhibuit. Cum eo plurima juvenum conclamantium turba comitabatur. Tria Vexilla, quae a tribus conspirationis fecis perferebantur, Nicolao praebant. Primum amplissimum quidem, rubci coloris, aureis characteribus ornatum, depictam Romam praeserebat, duobus leonibus insidentem, & orbem ac palmam manu gestantem. Vexillum hoc Libertatis erat. A Nicolao Guallato optimo Oratore portabatur. Alterum coloris candidi Apostolum Paulum stantem, gladium & coronam justitiae manibus gerentem, repraesentabat. Stephanulo, nuncupato Magnacucciae, Notario commissum fuerat. In tertio Sanctus Petrus, Concordiae & Pacis claves praeserens, ostendebatur. Insuper aliud Vexillum deportabatur, quod Sancti Georgii Militis fuerat. Hoc utpote vetustum, in capsula inclusum, hastae superpositum, gestabatur. Interim Nicolaus Laurentii animos sumens, licet nondum timoris expertus, Capitolii Palatium una cum Pontificis Vicario, Anno Domini MCCCXLVI. ascendit, centum armatorum hominum praesidio stipatus. Collecto in unum innumerabilis Populi coetu, suggestum conscendit, & pulcherrimam de calamitate ac servitute Romani Populi orationem recitavit. Deum inquit, se ipsum in Pontificis obsequium, & pro Romani Populi salute, cuicumque periculo fore objecturum.*

CAPITOLO VI.

Cola pubblica in Campidoglio le Leggi, che vuole, che si osservino pel buon governo di Roma. Onde viene dal Popolo acclamato Signore, con assoluto Impero. E resta in Campidoglio col Vicario del Papa.

PUoi fece Cola de Rienzo letere una carta, ne la quale erano li ordinamenti de lo buono stato. Conte figlio de Cecco Mancino la lesse brevemente. Quelli fuoro ai quanti soi Capitoli. Lo primo, che ciasche accide persona, effo sia acciso, nulla escettuatione fatta. Lo secundo, che li piati non se prolonghino, ma siano spediti si a li quindici dia. Lo tierzo, che nulla Casa de Roma sia data pe terra per alcuna cacione, ma vaja in Communo. Lo quarto, che in ciasche Rione de Roma siano tenuti ciento pedoni, e binticinque cavalieri, pe commune suollo, dajenno ad effi uno pavese de valore de cinque Carlini d'ariento, convennevole stipendio. Lo quinto, che de la Camorra de Roma de lo Communo le Orfane, e le Bedoe hajano ajutorio. Lo siesto, che ne li Paluti, e Stanni Romani, e ne le Piajie Romane de mare, sia mantenuto continuamente uno Legno pe guardia de li Mercatanti. Settimo, che li denari, li quali viengo da lo Focatico, e de lo Sale, e de li Puorti, e de li Passaji, e Connannationi, se fora necessario, se depenzino a lo buono stato. Ottavo, che le Rocche Romane, i Ponti, le Porte, e le Fortezze, non dejano essere guardate per alcuno Barone, se no pe lo Rettore

CAP. VI.

Nicolaus in Capitolio Leges pro bona administratione Urbis adimplendas promulgat. Ob id a Populo Dominus cum omnimoda Imperii potestate conclamatur. Ipse in Capitolio una cum Pontificis Vicario moram trahit.

Postmodum Nicolaus Laurentii Charitam, in qua Leges pro bono Urbis regimine descriptae fuerant, legendam publice tradidit Comiti filio Francisci Mancini, qui eam breviter perlegens, haec praesertim Capitula publicavit. Primo: quicumque alium interfecerit, nullâ exceptione habitâ occidatur. Secundo: Lites ne producantur, sed infra quindecim dies iudicio dirimantur. Tertio: Nulla domus Romae quacumque ex causa ad solum disjiciatur, sed Communi adjudicetur. Quarto: In qualibet Regione habeantur centum pedites, & viginti quinque equites ad stipendia Reipublicae. Ipsis autem sigillatim praebetur clypeus valoris quinque Carolinorum argenteorum, & condecens stipendium destinatur. Quinto: Orfanis, ac Viduis Camera Communis opituletur. Sexto: In paludibus & lacubus Romanis, ac in oris maritimis Romanorum, navis retineatur, quae Mercatorum tuitioni praesto sit. Septimo: Pecunia, quae a Focatico, Sale, Portibus, Transitu, & Condemnationibus obveniret, erogetur, si necessitas exegerit, pro juvanda publicae rei administratione. Octavo: Arces Romanae, Pontes, Portae, & Fortilitiae, ne subsint alicujus Magnatis, praeterquam Recloris Populi, custodiae. Nono: Nullus Nobilis quamlibet Arcem possideat. Decimo: Baronum cura esto, viarum securitati consulere. Ne Barones recipiant latrones & malefactores.

ore de lo Puopolo. Nono, che nullo Nobbele pozza havere alcuna Fortezza. Decimo, che li Baroni de jano tenere le strate secure, e non recepere li latroni, e li malefattori. E che de jano fare la grascia sopena de mille Marche d'ariento. Undecimo, che della pecunia de lo Communo se faccia ajutorio a li Monisterii. Duodecimo, che in ciasche Rione de Roma sia uno Granaro, e se provea de lo grano pe lo tempo, lo quale deo venire. Decimo tierzo, che se alcuno Romano fosse acciso ne la vattaglia pe servizio de lo Communo, se fosse pedone, hajano li sei heredi ciento Libre de provisione; e se fosse Cavalieri, haja ciento Fiorini. Decimo quarto, che le Cittate e le Terre, le quali staco ne lo destretto de Roma, hajano rejimento da lo Puopolo de Roma. Decimo quinto, che quando alcuno accusa, e non provasse l'accusa, sostenga quella pena, che dovesse patire lo accusato, cosinto in persona, cosinto in pecunia. Moite altre cose in quella carta erano scritte, le quale perchè moito piacevano a lo Puopolo, tutti levaro le mano in aito, e co granne letitia voizero, cha remanesse là Signore, ma co lo Vicario de lo Papa. Li diero ancora licentia de punire, accidere, de perdonare, de promovere a stato, de fare Leji, e patti co li Puopoli, de ponere termini a le Terre. Ancora li diero mero e libero 'mperio, quanto se potea stennere lo Puopolo de Roma.

A Flores. Magnatibus ipsis incumbat copians verum & victualium procurare & facere, sub mille Marcarum argentearum poena. Undecimo: De pecunia Communis Monasteriorum inopie succurratur. Duodecimo: Unaquaque Regio Romae horreum suum habeat, & frumento opportunis temporibus horrea ipsa impleantur. Tertio decimo: Cujuslibet Romani, cui in bello pro Communi Romae mori contigerit, si pedes fuerit, heredes remuneratione C. Librarum; si vero eques, centum Florenorum compensatione fruatur. Quarta decimo: Civitates ac Terrae districtus Urbis Romae Romani Populi regimine gubernentur. Quinta decimo: Si aliquis alium accusaverit, nec accusationis veras probationes attulerit, poenae illi subjiciatur tum in corpore tum in bonis, qua accusatus condemnandus esset. Haec & alia multa in Chartula illa conscripta fuerant, Populo summo opere approbata. Quamobrem omnes in altum manus tollentes, communi laetitia volvere, Nicolaum ipsum una cum Pontificis Vicario Dominum fore. Eidem insuper puniendi, interficiendi, absolventi, ad gradus promovendi, Leges condendi, pacta cum Populis firmandi, terminos ditionibus constituendi, potestatem contulerunt. Merum quoque & mixtum imperium, quousque Romani Populi jurisdictione protendebatur, eidem concesserunt.

E

CAPITOLO VII.

Stefano della Colonna torna a Roma sdegnato per queste cose contro a Cola, e lo minaccia. Viene però precettato di partire di Roma; come anche tutti li Baroni fecero. E Cola si fa dal Popolo confermare; ottenendo d'essere egli e'l Vicario del Papa chiamati Tribuni, e Liberatori del Popolo.

Fatte cha fuoro queste cose in Roma, pervennero a le recchie de Maffiore Stefano de la Colonna, lo quale stavea a Corneto con la Militia pe grano, con poca compagnia, senza demoranza ne cavalcao e venne a Roma. Jonto ne la Piazza de Santo Marciello, disse, cha queste cose no li piaceano. La seguente die, la matina pe tiempo, Cola de Rienzo mannao a Maffiore Stefano lo editto, e commannamento, cha se partisse de Roma. Maffiore Stefano la cietola pigliaio, e la sciliao, e fecene mille pezzi, e disse: *Se questo pascio me fao poca de isa, io lo farrajo jettare da le finestre de Campituoglio*. Quanno Cola de Rienzo questo intese, espeditamente fece sonare la Campana a stuormo. Tutto lo Puopolo trajeva con furore. Granne se apparecchiava pericolo. Allora Maffiore Stefano cavalcao in fio cavallo; solo con uno fante da pede, ne fujio fora de Roma. A granne pena se fiffe puoco in Santo Loriento fora le Mura, pe poco de pane manicare. Vaone a Pelestrina lo Veterano; denanti a lo figlio, e lo nepote lamentanza fao. Allora mannao Cola de Rienzo commannamento a tutti li Baroni de Roma, che se partissino, e giffino a le le-

ro

C A P. VII.

Stephanus de Columna Romam revertitur, in Nicolaum ob ea irascens, eique minitatur. Urbe egredi compellitur. Ceteri Barones abire jubentur. Nicolaus a Populo confirmatus impetrat, ut tam ipse, quam Pontificis Vicarius nuncupentur Tribuni, & Liberatores Populi.

Gestorum hujusmodi neitiam Stephanus de Columna habuit, qui quum rei frumentariae causâ cum paucis militibus in Castro Corneti moraretur, nullâ interje factâ morâ equitans Romanam venit. Ad Forum Sancti Marcelli quum accessisset, illa ipsa Nicolai sibi improbari asseveravit. Sequenti die Nicolaus editum Domino Stephano misit diluculo, quatenus Romam discederet. Schedulam praecepti arripuit Stephanus, & eam per mille frustula dispergens, ac vento dispergens, inquit: Si Stultulus iste bilem aliquantulum mihi commoverit, e Capitolii fenestris eum sane praecipitari jubebo. Nicolaus Laurentii, auditis Stephani minis, campanam ad arcam statim pulsari fecit. Univerfus Populus, cum furore tunc concurrat. Periculum lingens imminabat. Tunc Dominus Stephanus in equum suum insiliens, unico pedestri sociatus famulo, Romam ausugit, utque modico panis estis refeceratur, apud Sanctum Laurentium extra Muros paululum vix constitit. Praeneste profectus, aetate ingravescens, filio & nepoti querelas suas exposuit. Aliquanto post Nicolaus Romanis Dynastis omnibus edito denuntiavit, ut & ipsi Romam abeuntes, propria ad Castellam se conferrent. Id immediate Barones praestiterunt. Sequenti die Pontes omnes per Urbis circuitum in Nicolai po-

t. 2.

ro Castella. La quale cosa subitamente fu fatta. Lo seguente die li fuoro rennuti tutti li Ponti, che staco ne lo circoito de la Cittate. All' hora Cola de Rienzo fece soi Officiali. E mò prenne uno, e mò prenne un' altro: questo appenne, a questo mozza lo capo senza misericordia. Tutti li reii judica crudelmente. E puoi parlao a lo Puopolo; e 'n quello parlamiento se fece confermare e fece fermare tutti siei fatti, e domannao de gratia da lo Puopolo, che effo, e lo Vicario de lo Papa fuffino chiamati Tribuni de lo Puopolo, e Liberatori.

CAPITOLO VIII.

I Baroni vogliono far congiura contro Cola, e non sono d' accordo. Vengono però da lui citati e costretti a giurare pel buon governo di Roma; come fecero anche i Giudici e i Notaj.

ALL' hora i Signori voizero fare una conjura contra a lo Tribuno, e a lo buono stato; ma non furo in concordia. La cosa non venne fatta. Quando Cola de Rienzo 'ntese, che la jura delli Baroni non venne ad effetto pe la discordia loro, allhora li citao, e mannaoli lo editto. Lo primo che venne a lo commannamento fò Stefaniello de la Colonna, figlio de Missore Stefano. Entrao ne lo Palazzo con pochi. Vidde, che la rascione se rennea ad onne jente. Moito era lo Puopolo, che in Campituoglio stava. Temeo, e forte se maravigliao de sì foita moitudine. Lo Tribuno li jessio denanti armato, e sì lo fece jurare sopra lo Cuerpo de Christo, e sopra lo Vagnielio, de non venire contra

lo

A testatem devonere. Tunc Nicolaus Officiales suos constituit. Exinde modò hunc, modò illum comprehendens, aliquos cracis suffigi, nonnullos immisericorditer capite detruncari praecepit. Reos quoslibet crudeliter judicavit. Populum alloquens in concione, confirmationem tum officii sui, tum eorum quae hucusque gesserat impetravit, & a Populo gratiam poposcit, ut ipsemet, & Vicarius Pontificis vocabulo Tribunorum & Liberatorum Populi in posterum nuncuparentur.

CAP. VIII.

CDynastae in Nicolaum conspirantes dissentiant. A Nicolao in jus evocati adveniunt. Sacramento praestando de bono Urbis regimine juvando adiguntur. Id Judices ac Notarii praestitere.

DTunc Dynastae conspirationem adversus Nicolaum, & contra rectam Urbis administrationem promoverunt, sed discordes inter se se fuerunt. Res infecta remansit. Quum Nicolaus Laurentii conjurationem Baronum effectura minime foreiri potuisse ex eorum discordiis rescivit, eosdem praecipit ad se revocavit. Primus omnium, qui motum gessit, Stephanulus de Columna fuit. Domini Stephani filius. Palatium cum paucis ingressus, jus unicuique promte reddi conspexit. Magna Populi multitudo in Capitolium convenerat. De tanto hominum coetu timorem & admirationem animo concepit Stephanulus. Huic Tribunus armatus semet spectandum objecit, & super Christi Corpus & Evangelia sacramentum praestare compulsi, quo promissit, se nihil adversus Tribunalum, ac

B b b 2

Roma-

lo Tribuno, e alli Romani, e de fare la grafcia, e tenere le strade secure, e non recettare latroni, nè le perzone de mala connitione; anco de favorire alle Orfane, e alli pupilli, e non fraudare lo bene de lo Communo, e comparere armato e senza arme ad onne soa petitione. Data licentia a Stefaniello, venne Miffiore Rannallo de li Orfini, puoi Janni Colonna, puoi Jordano, puoi Miffiore Stefano. Non (16) jamo più lontano. Tutti li Baroni li juraro obbedientia con paura, e a lo buono stato offerzerò le loro proprie perzone, e le Castella, e li Vassalli in sussidio della Cittate. Francesco Saviello fò suo speciale Signore; nientedemeno venne a jurare subjectione. In tanto se servava con crudelitate: nulla misericordia, in tale modo, che decapitò uno Monaco de Santo Anastasi, perzona infamata. Le vestimenta prime de lo Tribuno fuoro de una infiammata, como fossi scarlatto. Soa faccia era terribile, e lo suo aspetto. A tanta jente dava risposta, che a pena habera homo creso, che haveffi capo. Po' aiquanti dii vennero li Judici de la Cittate, e juraro fidelitate, e offerzerò a lo buono stato. Puoi vennero li Notarii, e fecero lo medesimo. Puoi li Mercatanti. Brevemente. Per ordine ne lo stato de riposato animo, senza arme, ciascuno jurao allo buono stato communo. All' hora queffe cose comenzaro a piacere, e le arme comenzaro a cessare.

A Romanos fore perentaturum; victualium annonam procuraturum; publicis itinibus securitatem restitutum; latrones, ac perversae conditionis homines nullatenus recepturum; orfanis insuper & pupillis auxilia praebiturum; Rempublicam bonis minime fraudaturum; & ad omnem Tribuni nutum cum armis, vel sine armis se se esse exhibiturum spondit. Dimisso Stephanulo, Dominus Raynaldus de Ursinis, cum Johannes de Columna, cum Jordanus, cum Dominus Stephanus advenere. Ut paucis me expediam, universi Barones timore perterriti, sacramento dato, obedientiam Nicolao promiserunt, bono ejus regimini se ipsos offerentes, personas, Castella, & Vassallos in Urbis praesidium subjicientes. C Francisus Sabellus, licet Tribunus privatus Dominus esset, obsequium ac fidem suam ei nihilominus praestiturus comparuit. Interea absque ulla miseratione in ferendis reorum judiciis Nicolaus procedebat. Monachum enim Sancti Anastasi, infamiae notam inustum, securi percussit. Tribuni superindumentum coloris flammei coccineo non absimile fuit. D Vultum aspectumque terribilis erat. Unicuique e multitudine responsa expedire dabat, quamquam vix crederent homines ipsum percipisse quae petebantur. Post aliquos dies Judices Civitatis accessere, & fidelitatis juramenta exsolverunt, publicae rei commodis se paratos fore profitentes. Exinde Notarii id ipsum egerunt. Postea Mercatores. Breviser dicam. E Unusquisque ordinatim, pacifice, ac sine armis, sacramento pro bono regimine conservando se se obstrinxit. Haec universorum suffragiis tunc comprobatis coepta sunt, armorumque strepitus cessavit.

CAPL-

CAP.

(16) Non iam più allonganno: tutti li

CAPITOLO IX.

Sola ordina la Casa della Giustizia e della Pace per le riconciliazioni delle inimicizie. E fa tal giustizia, che ogni malfattore spaventato si fugge. E in questi tempi nasce un mostro in Roma.

PO' queste cose ordinao la Casa de la Justitia e de la Pace, e ficcao in essa lo Consalone de Santo Paolo, ne lo quale stava la spada nuda, e la palma de la Vettoria, e puose in essa justissimi puopolari, li quali fuoro (17) sopra la Pace. Li buoni huomini lo habbero a piacere. Questo ene l'ordine, lo quale se servava. Doi nemicati venevano, e davano le piariarie de la pace fare. Puoi sconno la conitione de la injuria aitre tanto quello, che patuto havea, ne faceva a quello, che fatta l'havea ad esso. All' hora se vafavano in vocca, e lo offeso dajeva intera pace. (18) Uno ceccao l' uocchio a un' aitro. Venne: sò conutto ne le Scale de Campituoglio. Stava innocchiato. Venne quello, lo quale era dell' uocchio privato. Piagneva lo malfattore, e pregava per Dio, cha li perdonassi. Puoi destese soa faccia, se li pareva de trarli l' uocchio, se li fosse piaciuto. Allhora non li ceccao l' uocchio, cha sò mozzo de pietate, ma se li remise soa injuria. De le cose civili se rennea rascione speditamente. In questo tiempo horribile paura entrao nelli animi de Latroni, Homicidiali, Malfattori, Adulteratori, e de onne perzona de mala fama. Ciasche deffamata perzona jesciva fore de la Cittate nascosamente,

e se-

CAP. IX.

Nicolaus reconciliandis privatorum odiis, Justitiae & Pacis Domum destinat. Justitiam diligenter adeo administrat, ut flagitiosi perterrefacti Româ aufugerint. Mostrum in Urbe his temporibus nascitur.

HIs ita praestitutis, Tribunus Domum Justitiae & Pacis constituit, cui imposuit Vexillum Sancti Pauli, in quo gladius evaginatus & palma victoriae picta cernebatur. Huic domui aequissimos populares viros assignavit rebus Pacis praefectos. Id autem bonorum hominum approbationem promeruit. In hunc modum in componendis privatorum odiis procedebatur. Inimicantium uterque domum Pacis veniens de facienda concordia fidejussores dabat. Habitâ postmodum injuriae ratione, ille, qui injuriam perpeffus fuerat, tantumdem irrogabat alteri, qui primus offenderat ipsum. Tunc cretenu ambo se osculabantur, & offensori remissionem plenam offensus imperiebatur. Contigit, ut quidam uni oculum excussisset. Percussor in Capitolii scalis constitutus advenit. Flexis genibus aderat. Advenit & oculo privatus. Illacrymabatur offensor, & per coelestia laesum orabat, ut offensam sibi remitteret. Faciem exinde percusso porrexit, ut pro lubitu oculum identidem sibi evueret. Tunc pietate commotus qui jam lumen amiserat, nedum oculum inimico effodere noluit, sed & omnino ei pepercit. Pari promissitudine civilibus fori controversiis jus reddebatur. Ob haec latronum, homicidarum, malfactorum, adulterorum, ceterorumque malae vitae hominum animos horror ac terror occupavit. Facinorosus quilibet clam Urbe exiens, saluti pre-

(17) sopra la Pace li buoni huomini li Pacieri. Questo

(18) pace. Accadde che uno ceccao

e secretamente fuita. A la mala jente pareva, che essi doveffero essere presi ne le loro case proprie, & essere menati a lo martirio. Dunqua fugao li riei più là affai, che non foco li confini della Contrata de Roma. Non speravano salute in aicuno: lassavano le Case, li Campi, le Vigne, le Moglie, e li Figli. Allhora le selve se comenzaro a rallegrare, perchè in esse non se trovava latrone. Allhora li buovi comenzaro ad arare. Li Pellegrini comenzaro a fare loro cerca per le Santuarie. Li Mercatanti comenzaro a (*) spassejare, li Procacci, e cammini. In questo tiempo ne la Citate de Roma nato fo un mostro ne la Contrata de Camigliano. De una femmena pedonessa naque uno infante muorto, lo quale havea doi capora, quattro manne, quattro piedi; como fossero doi appiccati da lo pietto. Ma l'uno majure era dell'aitro, e pareva, che lo minore avanzassi lo majure, non senza ammiratione de la jente. In questo tiempo paura e tremore affalio li Tiranni. La buona jente, como liberata de servitute, se allegrava.

CAPITOLO X.

Il Tribuno con lettere dà parte al Papa, e a tutti i Principi d'Europa della sua esaltazione e governo.

Allhora lo Tribuno fece uno suo generale conzilio, e scrisse lettere luculentissime a le Citati, e a le Comunitati de Toscana, Lommaria, Campagna, Romagna, Marettima: a lo Duca de Venetia, a Misfore Luchino Tiranno de Milana; alli Marchesi de Ferrara, a lo San-

to

(*) a spessiare; idest frequentes venire.

A proprie fugâ consulebat. Nequiter viventibus imminere supplicium quotidie videbatur, ab eorum domibus abripi, & ad supplicia pertrahi. Nicolaus itaque eos ultra Romanae dittonis fines fugavit. Il namque nullam salutis spem in aliquo ponentes, domus, agros, vineas, uxores, ac filios deserebant. Tunc silvis reddita securitas fuit, nullis latronibus in ipsarum latibulis delitescentibus. Similiter villicis camporum excolendorum potestas restituta. Peregrinantibus item ad loca Sancta quaestuum procurandorum consuetudo iterum tributa. Mercatoribus denum commerciorum tuto exercendorum facultas, & publicis cursoribus viarum frequentandarum libertas rursus donata fuit. His diebus, Romae in Vico Camigliani, peditis uxor partu edidit monstrum, puerulum nempe novum bicipitem, quatuor manus, & quatuor pedes habentem; veluti duo corpora essent, pedore tenus simul conjuncta. Verum ex his corporibus unum altero grandiusculum erat; videbaturque, non sine videntium admiratione, majus a minore superari. Interea terrore ac tremore percussi fuerunt Tyranni. Quicquid amatores, seu e servitute educti, gaudio persundebantur.

C A P. X.

Pontifici & cunctis per Europam Principibus creationem suam, & conceditum sibi regimen Tribunus per Epistolas aperit.

Tunc Tribunus suum generale Consilium Romae habuit, & luculentissimas Ubibus, & Communibus Tusciae, Lombardiae, Campaniae, Roman-dolae, Maritimae orae, Venetarum Ducum, Domino Luchino Mediolani Tyranno, Marchionibus Ferrariae, Clementi Summo Pontifici, Ludovico Bavariae Ducum,

to Padre Papa Chimento, a Lodovico Duca de Baviera, lo quale era stato eletto imperatore, como ditto sopra ene; a li Regali de Napoli. In queste lettere proponeva lo suo nome per magnifico titolo in questa forma. *Nicola (19) severo e clemente, de libertate, de pace, e de justitia Tribuno, anco de la santa Romana Repubblica Libberatore illustre.* In queste lettere dichiaro lo stato buono, e pacifico, e justo, lo quale començato avez. Dichiarava como lo viajo de Roma, lo quale soleva essere dubbio, era libero. Puoi peteva, che li mannaffero Scinnichi sufficienti, de li quali havea bisuogno a rascionare cose utili a lo buono stato ne la Sinodo Romana. Puoi li confortava e diceva, che se allegrassino e dajessino gratie e laude a Dio de tanto tale beneficio. Li Currieri li quali portavano le soe lettere, portavano in mano bastoncelle de leno pente inarientate. Arma nulla portavano. Tanto moitplicaro questi soi Currieri, che de essi numero granne era, perchè erano receputi gratiosamente, e granne honore da omne homo a essi fatto era. Guidardone tolevano. Uno Curriero suo Fiorentino fo mannato in Avignione a lo Papa, e a Missore Janni de la Colonna Cardenale. Reporto (20) la scarzella de leno de finissimo ariente smairata coll'arma de lo Puopolo de Roma, e de lo Papa, e de lo Tribuno, valore de Fiorini trenta: Po' la sia tornata lo Curriere disse: *Questa virga haze portata publicamente per le strade, per le strade. Migliara de persone se loco innocchiato davanti de essa, e bastata con lacrime per la allegrezza de le strade sanate e libberate da li latroni.*

A *ci, in Imperatorem, ut superius diximus, praeclaro, & Regiis Neapolitanis Principibus, Epistolas misit. In his literis nomen suum magnificis titulis in hanc formam ornatum praeposuit: Nicolaus, Severus, & Clemens, Libertatis, Pacis, ac Justitiae Tribunus, & insuper Romanae Republicae Liberator Illustris. Hisce epistolis status boni ac pacifici regiminis, quod exercendum susceperat, exposuit. Iter ad Urbem, quod antea periculosum fuerat, nunc tutum & liberum esse manifestabat. Porro ut idonei ac bene instructi Syndici, quibuscum de negotiis ad rectam publicae rei administrationem spectantibus conferre posset in Romana Synodo, mitterentur, exposcebat. Denique ut singulis bono animo essent, congauderent, & gratias laudesque pro tali ac tanto beneficio Numini redderent, omnes adhortabatur. Tabellarii ejusdem Tribuni literas deferentes, ligneas depictas, argento superinducto, virgulas manu gestabant. Nullis armis munitabantur. Hi Tabellarii adeo multiplicaverunt, ut magnum in numerum creverint, quod a quolibet gratuito reciperentur, & honorifice ab universis pertractarentur. Muneribus donabantur. Florentinus quidam laudati Nicolai Cursor ad Pontificem, & ad Dominum Johannem de Columna Cardinalem, Avinione degentes, transmissus fuit. Ligneam peram repostavit, purioris argenti encausto obductam, Romani Populi, Pontificis, ac ipsius Tribuni gentilitium scuti typum, praesferentem, triginta Florentorum pretio aestimatum. Romanam subinde reversus Tabellarius ille hanc retulit: Virgam hanc, quam per nemora & publicas vias palam detulit, innumerabilis Populorum genibus subnixorum, & laetantium concursus, quod itinera a latronum infestatio-*

(19) *Nicola severo e pietoso, de libertate*

(20) Reporto la scarzella, rimandaro & la bastoncella de leno de

troni. Ancora havea lo Tribuno li moiti scrittori, e moiti dittatori, li quali non cessavano di e notte scrivere lettere. Moiti erano li più famosi de terra de Roma. Puoi ad esso comenzaro a concurrere Buffoni assai, e Cavalieri de Corte, Sonettatori, e Cantatori. Canzoni vulgari e vierzi pe lettera de sici fatti, fatti foro.

CAPITOLO XI.

Fa appiccare Martino di Porto, persona potente, che esercitava tirannia, per dar terrore agli altri.

IN questo tempo era in Roma uno giovane potente, e nuobbile perzona: lo nome suo era Martino de Puerto, nepote de lo Cardenale de Ceccano, e de Miffiore Jacovo Gajetano Cardenale. Jà per li tempi passati (21) stato era Senatore; suoi Antecessori la dignitate de lo Senato per più voite habbero. De questo Martino se fece mentione de la Galera forrenata. Questo fò Signore de lo Castiello de Puerto. Soa vita era venuta a Tirannia. Soa nobilitate bruttava pe tirannie e latronarie. Pigliao pe moglie una nuobbelissima femmena Maddona Mascia de li Alberteschi, la quale moito era bella, & era remasa bedova. Stette con quella nova soa donna forse uno mese, perchè male se l'apene. Anche pessimamente se distemperava da lo soperchio cibo. Cadde in pessima infermitate e incurabile. Li

Mie-

(21) passati stati erano Senatori sici Antecessori. La dignitate dello Senato per più voite habbero. De questo Martino feci mentione

Ationibus expurgata demum fuissent, lacrymis prae gaudio diffluens osculabatur. Amanuenses plures, & multos, qui excipientibus distabant, Tribunus habuit, diu noctuque literas conscribentes. Multos ex celebrioribus Romanae Provinciae viros elegit. Scurvae non pauci, ac deinde Aulici, & Italicae Poëseos atque cantilenarum compositores ad Nicolaum confluere coeperunt. Cantiones, poemata, & carmina vulgari Idiomate Italico lucubrata de gestis ejus edita fuerunt.

CAP. XI.

CTribunus, ut ceteris terrorem incutiat, Martinum a Portu ex potentibus tyrannice dominantem, latroque suspendi jubet.

PER haec tempora nobilis & potens juvenis Romae vivebat, Martinus a Portu nomine, nepos Cardinalis de Ceccano, & Domini Jacobi Cajetani Cardinalis. In Urbe antea Senatorium munus ejus antecessores jam dudum pluries obierant. De hoc Martino mentio facta fuit, quum de rivum in arenam impacta egimus. Is Castello Portus dominabatur. Tyrannice vitam ducebat. Nobilitatem propriam praepotentiâ & latrocinii deturpabat. Dominam Masciam de Alberteschis, nobilissimam & formosam feminam, jam viduam, uxorem habuit. Cum hac recenti sua conjugis integrum fere mensem transegit. Ab uxore, ut debuisse, haud satis se se abstinens, & ciborum nimietate ventrem infarciens, in pessimum ac immedicabilem morbum incidit. Ex medicorum sententia hydropicus judicatus fuit. Venter ejus intercutem aqua repletus, veluti turgidum dolium, apparcebat. Turgescens cruribus, at-

tenua-

Miedici lo dico retruopico. Sio ventre era pieno de acqua; como botticciello pareva. Piene le gamme, e lo cuollo fottile, e la faccia macra: la fete grannissima. Leuto da sonare parca. Stavase in soa casa quietamente renchiuso, e facevase medicare da li Fisichi. Questo homo così nobbele sotto specie di sicuritate infermò a morte. Per terrore de tutta l'aitra jente, fecelo pigliare ne la propria casa, ne le mano de la soa donna, ne lo Palazzo canto lo fiume de Ripa, armata mano, e fecelo menare a Campituoglio. Puoi che là a Campituoglio fò lo Barone latrone connotto, era forse hora Nona. Non fece demoranza. Sonao la campana a stuormo. Lo Puopolo fu adunato. Fò Martino desmantato. La soa Cappa e la cincillonia fatta. E legatoli le mano dereto, fo fatto inninocchiare ne le Scale, canto lo Leone ne lo loco ufato. Là odio la sententia de sia morte. A pena lo lassao confessare perfettamente a lo Preite. Alle forche lo connannao, perchè avea derobbata la Galca sorrenata. Menato così magnifico homo a le forche, ne lo piano de Campituoglio fò appeso. Soa donna da longa delli balconi lo potea bedere. Una notte e doi dia penneo ne le forche, nè li jovao la nobbilitate nè le parentezze de li Orzini. A quello modo refse Roma, e moiti in simile pena dannao.

A tenuato collo, vultuque macie confecto; cibariae non absimilis, ardentissima sui excruciebat. Domi suae privatim inmorans, medicorum curationi obnoxius erat. Nobilem virum hunc, morifera aegritudine ad vitae exitum appropinquantem, Tribunus securitatis praetentem, sed verius ut aliis terrorem inculceret, conprehendi praecipit. Martinus domi captus, & ab uxoris latere abstractus, a Palatio secus Flumen ad Ripam, armatorum catervâ custoditus, ad Capitolium perductus fuit. Quum in Capitolio Baro idem & latro adsuit, hâc fere Nona, nullo temporis intervallo, ad Campanae sonitum Populus convenit. Martinus pallio exutus fuit. Cucullata vestis ejus in balthei formam elaborata erat. Postmodum manibus ad terga revinctis, genibus innixus, in Scalis juxta Ece-nem, ad consuetum locum, capitale sententiam audit. Vix ei tantum temporis spatium concessum fuit, quantum piaculis suis Sacerdoti revelandis omnino suffecit. Ob id autem Martinum suspendio morte Tribunus punivit, quod trivitem, quae in arenam adhaeserat, fuisset depraedatus. Magnificum virum hunc in Capitolii planitie furcis suspensum, a fenestris domus suae uxor ejus videre poterat. Nocte una, & biduo Martini cadaver a patibulo pependit; nec quidquam nobilitas sanguinis, & Ulinorum affinitates ipsi profuerunt. In hunc modum regimen administrans Nicolaus, plures alios pari supplicio affecit.

CAPITOLO XII.

Per la buona giustizia del Tribuno non solo s'impauriscono i Potenti di Roma, sicchè non si sentono più ingiustizie, ma l'istesso Soldano di Babilonia use teme.

QUesta cosa spaventò li animi de li Potenti, li quali sapeano le loro inique operationi. Aitri per pietate ne lacrimava, aitri ne temeva. Hora comenza la Justitia a prennere vigore. La fama de tale fatto spaventò (22) li Magnifici, che a pena haveano fede de se medesimi. All' hora le strate fuoro aperte. Notte (23) e die comenzaro liberamente li Viaturi a fare li loro viagi. Non ardisce alcuno arme portare. Nullo homo fao ad aitri injuria. Lo Signore non se accottia de toccare lo suo servo. Onne cosa guardiava lo Tribuno. Per l' allegrezza de così escellente fatto piangono alcuni con allegrezza e pregano Dio, che fortifichi lo suo core, e lo 'ntelletto in questo bono proponimento. Tutta la intenzione de lo Tribuno primamente fu d'exterminare (24) li Tiranni, e connerli a vassèzza in tale via, che d'effi non se trovasse pianta. Li Vetturali, li quali portavano le sorme, lassavano le sorme ne le strate piubbiche: bene le ritrovavano sane e salve. Allhora fò mercato nella gota uno, lo quale havea nome Tortora. Era de li fiei Corrieri. Perchè havea reputa pecunia senza licentia, quando fò mannato a li Regali de Napoli. La fama de sì virtuoso ho-

mo

CAP. XII.

Justitiae a Tribuno administratae rigor nedum Potentibus, qui a violentiis desistunt, sed & Babyloniae Soldano metum incutit.

HAcc Tribuni gesta Potentum animo, quibus scelorum conscientia o strepebat, magno terrore impleverunt. Flebant nonnulli miseratione commoti, expavescebant & alii. Justitiâ vires interim resumente, praenarrati supplicii fama Magnatibus tantum timorem intulit, ut ne de se ipsis quidem confiderent. Tunc viae publicae diu noctuque tuto patere, quibus viatores itinera suscepturi libere se committebant. Nullus arma perferre audebat. Nemo proximo injuriâ afflicto. Servum vel leviter ferire Dominus non audebat. Omnibus animum ac mentem solite Tribuni intendebat. Non disuere, qui ex optimis Nicolai consiliis laetitiam committentes, lacrymas praec gaudio effuderunt, dum Optimum Maximum rogante, ut Tribuni visus, cor, ac mentem in tam utili proposito confirmaret. Nihilis autem in ea fuit voluntate in primis, ut scilicet Tyrannos radicibus extirparet, & ne ipsorum vestigium quidem relinqueretur. Qui vecturas exercebant, & sarcinas debebant, hasce in publicis viis deponabant. Quum ad resumentas eas redibant, illaesas & intactas inveniebant. Uni ex Tribuni Tabellariis, cui nomen Turturis, infamiae stigma in maxilla inustum fuit, quod nummos sine Domini sui permissu tunc accepisset, quum ad regios Neapolitanos Principes missus iussus. Sapientissimi Viri hujus nomen per

(22) spaventò li Magnati

(23) Notte e di camminavano liberamente li viatori; non ardisce

(24) li Tiranni, e connerli in tale via

mo pe tutto lo munno se distenne. Tutta la Christianitate fò commossa, como se rizzassi da dormire. Fò uno Bolognese, lo quale fò uno de li schiavi de lo Soldano de Babilonia, lo primo che poteo aizare: la più corta ne venne a Roma. Questo disse, che a lo granne Raham detto fò, che nella Citrate de Roma se era levato un' homo de granne justitia, homo de Puopolo. Lo quale respuse, e dubitanno de se, disse: *Maumerho, e Santo Elimafon ajutino Hierusalemme, cioene la Seracina.*

CAPITOLO XIII.

Ordine, che teneva il Tribuno nel cavalcare per la Città. E in che modo fu ricevuto dal Clero di San Pietro, quando visid quella Chiesà.

A Ppefo che fò Martino, in quelli dii fo una festa de Santo Janni de Jugno. Tutta Roma a Santo Janni vao la dimane. Voize questo homo ire a la festa como l'aitri. La soa ita fò per questa via. Cavalcao con granne apparato de Cavalieri. Sedeva sopra uno destrieri bianco. Vestuto era de bianche vestimenta de seta, (25) gorrate de zennalo, infresati de auro filato. Sio asppetto era bello, e terribele forte. Denanti a lo suo cavallo le jevno li ciento jurati da pede armati de lo Rione de la Reola. Sopra lo capo suo portava lo Confalone. Un' altro die cavalcao po' pranzo a Santo Pietro Majore de Roma. Huomeni e femmine là trassero a vedere. Questo fò lo ordine de soa bella cavalcata. La prima jente che venne,

(25) gorrate de zannaro

A *per totum orbem longe lateque pervasit. Nationes & Populi, Christi religionem profitentes, commoti fuerunt, velut e somno expergesciti. Quidam Bononiensis, qui cum aliis in servitutum abductis Soldano Babyloniae servierat, ut primum in libertatem se esseere potuit, Romam per breviorum contendit. Is retulit, magno Raham Babyloniorum nuntiatum fuisse, in Urbe Roma virum quemdam summam aequitate pollentem insurrexisse. Qui Soldanus sibi met cimens respondit: Mahumetus & Sanctus Elimafon utinam optulerentur Hierusalem! idest Saracenoium nationi.*

C A P. XIII.

C *Quomodo Tribunus eques per Urbem incedebat. Quomodo Clerus Sancti Petri Tribunalum ejusdem Apostoli Ecclesiam visitaturum suscepit.*

P *ostquam Martinus a Portu suspensio vitam finivit, obvenit tunc mense Junio Sancti Johannis Baptistae solemnitas. Romanus Populus universus ad ejus Templum mane facto se confert. Ad huiusmodi celebritatem Tribunus in hunc modum pervexit. Magno equitum comitatu obsequitavit. albo insidebat equo. Candidis indumentis, subsericam togam subsutis, & diducto auro exornatis indutus apparuit. Aspectu formosus simul & terribilis erat. Equo Tribunum centum stipendiarii armati pedites e Regione Regulae praebant. Vexillum super caput Nicolaus deferebat. Alia die idem ad Sanctum Petrum Majorem eques processit. Viri ac mulieres ad videndum illum concurrerunt. Equestri transvectionis modum referam. Primo omnium, qui praecessere, equitum armatorum ornata ac bene compta cohors*

C c e 2

adve-

nessè, fò una militia de jente armata da cavallo, adornata e bella, la quale dovea ire a ponere lo campo sopra lo Prefietto. Po' questi sequitava l'Ordine de li Officiali, Giudici, Notarii, Camorlenghi, Cancellieri, Scrivafenato, & onne Officiale, Pacieri, e Scinnici. Puoi sequitavano quattro Manescalchi con li loro Cavalcanti usati. Puoi questi sequitava Janni de Allo, lo quale portava la Coppa de ariente inaurato in mano con lo dono a muodo de Senatore. Puoi questo venevano li sollati de cavallo. Puoi benevano li Trommatori, li quali benevano sonanno colle tromme de ariente. Naccari (26) de ariente sonanti honesto e magnifico suono facevano. Puoi benevano li Bannitori. Tutta questa jente passava con silenzio. Puoi questo beneva uno homo solo, lo quale portava in mano una spata nuda in segno de Justitia. Buccio figlio de Jabileo fò. Po' questo sequitava uno homo, lo quale per tutta la via beneva jettanno denari, e sparienno pecunia a muodo imperiale. Liello Magliaro fio nome fò. De là e de chà havea doa perzone, le quale sostenevano la sacca de la moneta. Puoi questi sequitava lo Tribuno solo. Sedeva sopra uno defriero granne. Vestuto de seta, cioene de velluto mieto vierde, mieto ghiallo, forrato de varo. Nella mano ritta portava una verca de acciaio, pulita, lucente. Ne la soa sommitate era uno melo d' ariente naurato; e sopra lo pomo stava una crocetta de auro. Drento la crocetta stava lo Levo de la Santa Croce. Da l'uno lato erano lettere smaitate, che dicevano *Deus*, da l'aitro *Spiritus Sanctus*. Puoi effo immediate

vene-

A *advenit, adversus Praefectum castra subinde metatura. Officialium, Judicum, Notariorum, Camerariorum, Cancellariorum, Scribarum Senatus, Pacificatorum, Syndicorum, & aliorum publicis officiiis destinatarum ordines subsequabantur. Pone hos Marescalchi quatuor una cum consuetis obequitatoribus eorum. Johannem de Allo antebant, qui pateram argenteam ac inauratam, cui impositum erat donarium, Senatoris more gestabat. Inde equites. Tum Praecones, argenteis subis clangentes. Argentorum tympanorum pulsus dulcem ac magnificum sonum edebat. Post hos edictorum Promulgatores gradiebantur. His omnibus, silentio praetereuntibus, vir quidam solus succedebat, dexteram nudatum enseni in signum Justitiae tenens. Buccius Jubilaci filius fuit. Post hunc Laelius Mallianus veniebat, qui Augustali more pecuniam per totum iter dispergens, hinc inde duobus sociabatur viris, nummorum sacculum sustentibus. Postmodum Tribunus solus grandi ferebatur equo. Sericam veste partim viridis, partim flava; coloris, Variorum pollibus subsuta contegebatur. Dexteram chalybeam virgam, polituram relucens, tenebat. In ejus summitate argenteum deauratum pomum prominebat. Pomo parvula Crux circa superposita inerat. In Cruce eadem inclusum erat Dominicae Crucis Lignum. Ab uno latere legebantur literae encausso efformatae Deus, & ab alio Spiritus Sanctus. Tribuni vestigia immediate*

E *premebat Franciscus de Alexio, qui e-
redum supra caput vexillum in regalem
modum portabat. Vexillo aerea coloris al-
bi fuit; in cujus medio fulgentis Solis
imago, argenteis stellis in caelesti cam-
po circum dispositis, radios in circulum
emittebat. In superiori parte ejusdem ve-
xilli argentea candida columba inerat,
coronam ramis olivarum conjertam vestro*

ha-

veneua Cecco de Aleffo, e portava-
 li sopra lo capo uno Stennardo a
 muodo regale. In quello stennardo
 era lo campo bianco: in mielo sta-
 va uno Sole de auro splendente, e
 attorno stavano stelle de ariento in
 campo cilieftro. In capo de lo Sten-
 nardo era una palomma bianca de
 ariento, la quale portava in vocca
 una corona de oliva. Da lo lato rit-
 to e manco havea con seco da pede
 cinquanta Vassalli da Vetorchiano.
 Li Fideli colli sbiedi in mano: be-
 ne parevano Orzi vestoti e armati.
 Puo' queffi sequitava la compagnia
 de molta jente defarmata, de ricchi,
 de Potienti, de Conziglieri, compa-
 gni, e de moita jente honesta. Con
 tale triumpho, e con tale grolia pas-
 sa lo Ponte de Santo Pietro, onne
 perzona salutanno. De colpo le por-
 te, e le tavolata fuoro dste pe ter-
 ra, e fò la strata spatiosa e libera.
 Puoì che fò jonto a le scale de San-
 to Pietro, (27) tutto lo Chiericato
 li jessiro incontra, vestuti e parati.
 Colle Cotte bianche solennemente,
 colla Croce, e collo 'ncienzo, ven-
 nero cantanno *Veni Creator Spiritus*
 f' a le scale, e sì lo recepero con
 granne letitia. Innocchiato denanti
 a lo Altare, deo soa offerta. Lo
 Chiericato preditto li raccomannao
 li bieni de Santo Pietro.

A *habens. Ad dexterum & laevum Tri-*
buni latus quinquaginta Vassalli de Ve-
torchiano in ejus sansulitium pedites pre-
cedebant. Cum his aderant fides alii
cum verutis in manibus. Externo corpo-
ris ac armaturae habitu arsis affimiles
videbantur. Subinde aliarum gentium
absque armis, divitum, Potentum, Con-
siliariorum, Confoederatorum, & plu-
 B *rium honestorum virorum multitudo Ni-*
colauri subsequebatur. Is quum ejusce-
modi triumpho & gloria Pontem Sancti
Petri pertransisset, & omnium saluta-
tiones accepisset, portas illico ac tabula-
tum ad terram prostermi, patefactà sibi
spatiosà ac liberà viâ conspexit. Ad
 C *scalas Sancti Petri accedens, a toto Cle-*
ro, qui Ecclesiasticis vestibus ornatus ac
indutus obviam exierat, exceptus fuit.
Clerus albis superpelliceis solemniter con-
tractus, cum Cruce ac iburibulis ei usque
ad Scalas occurrit, hymnum Veni Crea-
tor Spiritus festivo decantans. Univer-
 D *forum gaudio receptus Tribunus, in ge-*
nua ante Altare provolutus, oblationem
suam exhibuit. Hac peractà Clerus om-
nis Aposteli Petri bona & praedia pro-
tectioni Nicolai commendavit.

CAPL-

CAP.

(27) de Santo Pietro, li Calonaci con tutto lo Chiericato li jessiro

CAPITOLO XIV.

*Il Tribuno seguita ad esercitare la sua giustizia, gastigando i tristi. Fà lo steccato al Palazzo di Campidoglio, e tutti * i Rinchiostri de' Baroni di Roma; facendo loro, e a' que', ch' erano stati Senatori, contribuire per acconciare il Palazzo di Campidoglio.*

LO sequente die deo audientia alle bedoe, alli huorfani, alli delolati. E fece prennere doi Scrivatenato, e feceli mitriare como fazarii, e connannazoli in granne pecunia, mille Libbre per uno. L'uno havea nome Tomao de Fortificocca; l'aitro avea nome Poncelletto da la Cammora. Queffi doa erano moito potenti puopolari. Dallo principio questo * hemo faceva vita moito temperata; poi comenzao a moitiplicare cene, e conviti, e crapule de diverzi civi, e vini, e de moite confettioni. Puoi fece stecconiare lo Palazzo de Campituoglio tra le Colonne, e chiufelo de lenname. E commannaò, che tutte le steccata de li renchiuostri de li Baroni de Roma jessero pe terra; e fò fatto. Ancora commannaò, che quelli travi, taole, e lenname fosse portato a Campituoglio a le spese de li Baroni, e fò fatto. Allhora 'n casa de Misfore Stefano de la Colonna prese latroni, li quali appefe. Puoi connannaò ciascheduno, lo quale era stato Senatore, in ciento Fiorini, perchè d'essi voleva rcedificare e racconciare lo Palazzo de Campituoglio. Recipio per cische Barone ciento Fiorini, ma lo Palazzo non fò acconcio, benchè comenzaò. E fece prennere Pietro de Agabito per la perzona,

lo

C A P. XIV.

Tribunus justitiam administrare pergens, criminosos punit. Palatium in Capitolio vallo obsepsit. Omnia Baronum claustra solo aequat. Baronibus & ceteris, qui Senatoria dignitate functi fuerant, tributa indicit pro ejusdem Palatii restoratione.

Sequenti die Nicolaus viduarum, orfanorum, & pauperum supplicationes audiit. Duos Scribas Senatus capi jussit, & cis ignominiae mitram cum falsariis, imposuit; multoque aere eisdem damnavit, mille Librarum nempe multà utrumque judicans. Unì nomen Thomas Fortificocae fuit: alteri Poncelletus de Cammora. Ambo ex popularium potentiorum ordine fuerunt. A Tribunatus sui exordia Nicolaus sobrie ac temperanter vixit. Postea ad coenas, comestationes, & crapulas, cibis, vinis, cupediis, ac dulciariis pluribus diversisque refectas, se convertit. Capitolii Palatium inter Columnas vallo munivit, & lignamine cinxit. Ut quaelibet Baronum Urbis claustra vallata solo disjicerentur, praecipit: quod sane executioni demandatum fuit. Jussit insuper, ut trabes, tabulae, ac lignamina disjectorum claustrorum impensis Baronum in Capitolium deferrentur: quod & praestitum fuit. Latrones apud Dominum Stephanum de Columna tunc degentes captos suspendio punivit. Exinde cuicumque, Senatorio munere perfuncto, Centum Florenorum tributum indicit, quibus Palatium in Capitolio reaedificare ac refarsire decreverat. A quolibet Dynasta centum Florenorum summam exegit; at Palatii restauratio incepta quidem, non autem ad finem perducta fuit. Petrum Agapiti, qui eodem Anno Senato-

nato-

lo quale era stato quello anno Senatore; e a pede, como fossi latrone, lo fece menare a Corte da li soi Manescalchi. Hora comenzano a spessiare le 'mmasciate de le Terre, e de li Nuobili. Tutta Tolcana havea già manate le 'mmasciarie.

CAPITOLO XV.

Ordina le Militie a piedi e a cavallo. E dopo cita i Potenti a rendere l'ubbidienza, e a pagare lo Focatico. Ubbidiscono tutti. suocchè Janni di Vico Prefetto, Tiranno di Viterbo. Che però da Cola viene privato della sua dignità.

All' hora ordinao la militia de li cavalieri de Roma con questo ordine. Pe ciasche Rione de Roma ordinao pedoni e cavalieri trenta, e deoli fuollo. Ciasche cavalieri havea destrieri, e ronzino, cavalli copertati, arme adornate nove. Bene pargo Baroni. Ancho ordinao li pedoni puro adoni; e deo li Confaloni, e divise i Confaloni secono li segniali de li Rioni, e deoli fuollo. E commannaoli, che fossero prestii ad onne fuono de Campana, e feceli jurare fidelitate. Fuoro pedoni 2300. li cavalieri 360. eletti giovani, mastri de verra, ben'armati. Puoi che lo Tribuno se bedde armato de accosì fatta militia, all' hora se apparecchia de movere verra a più potienti perzone. Manna sio editto 'ntorno, e cita tutti li Potienti ne le (*) finalitie de Roma. E 'n tanto ordinao aiquanti sia Fattori, e mannaoli coglienzo lo Focatico. Cozzerò dunque lo Cienzo anti-

CO

(*) finaite de Roma

** Obaudie idem ferme ac obedio teste Fefso, & aliis. Negativa particula hic & inferius excisa videtur.

Anatorium officium exercueras, perlatum detentum, peditem, veluti latronem a suis Mariscalchis ad Asulam perlatum voluit. Post haec frequentes legationes Civitatum ac Nobilium advenere. Universa Tuscia Legatos suos ad Tribunalium jam miserat.

C A P. XV.

Beditum & equitum turmas Nicolaus constituit. Potentes ad obsequium sibi praestandum evocat. Focatici solutionem urget. Ejus mandata Potentes exsequuntur. Johannes de Vico Praefectus, Viterbii Tyrannus, ** obaudiens, dignitate a Tribuno privatur.

C**T**unc militiam Romanorum equitum hoc ordine disposuit. In qualibet Urbis Regione pedites & equites vigintia, dato singulis stipendio, constituit. Equitum unusquisque senipedes, ac manulum, equos coopertos, & recentia exornata arma habuit. Totidem Barones videbantur. Pedites etiam bene instructos ordinavit, quibus Vexilla juxta Regionum Urbis signorum differentiam distribuit & stipendia numeravit. Ut ad quemvis campanae pulsus praesto essent, fidelitatis sacramento ab ipsis accepto, iisdem injunxit. Pedites MCCC. equites CCCLX. numero suere, electi juvenes, bellorum periti, armisque bene communiti. Ubi ejusmodi militia Tribunus armatum semet conspexit, bellum quampluribus potentibus viris inferre destinavit. Ob id proposito & promulgato editto potentes quosque a Romae confinibus usque advocat. Interim creatis quibusdam Quaestoribus pro exigendo Focatici vectigale, eos ad illud exigendum misit. Quaestores igitur vetustum Roma-

13

eo de lo Puopolo de Roma; e onne die la moneta * bonea a Roma pe tale via, che increfcimiento e fatica fosse contare pecunia de tanta jente. Prestamente li Vassalli de li Baroni paano uno Carlino per fumante. Apparecchiavano se a questa paca le Citati, le Terre, e le Communanze, le quali staco ne la Toscana inferiore, in Campagna, e Marettima. Non lo creferi. Li Vassalli de Antioccia pacaro. Puoi che lo editto ebbe mannato a tutti li Baroni, e alle Citati intorno, doicamente obbediscono secunno che de sopra ditto ene. A la loro matre e donna Roma humile reverentia faco. Solo Janni da Vico, Prefietto, Tiranno de Vitervo non vole obbedire; pe mille voite citato non voize comparire. Alhora deo contra de effo Prefietto la sententia, e privaolo in piubbico parlamento de la soa dignitate, e disse, che era occiditore de lo suo frate, fattioso, e che non bolea rennere lo ai-trujo, cioene la Rocca de Respampano: & appellaolo Janni da Vico.

CAPITOLO XVI.

Il Tribuno determina la guerra contro Janni de Vico. Fa suo Capitano Cola Orsino, che pose il campo sopra Vetralla, e presela. Ma intendendo Janni, che il Tribuno volea andarvi in persona, obedisce, e rende la Rocca di Respampano; ed è rinvestito della sua Prefettura.

A Allora determinao l'hoste sopra quello. E feceli Capitano sopra Cola Orsino guarzone Signore de Castello Santo Agnino; e deoli per Consigliero Jordano delli Orzini. Et habbe in quello hoste moiti ajutorii. E pusero campo sopra la

Citta-

A ni Populi censum collegerunt. Nummorum & pecuniae talis ac tanta quantitas quotidie Romam deferrebat, ut socio ac labori esset exsolutam pecuniam dinumerare. Vassalli Baronum pro qualibet domo Carolinum impenderunt. Istiusmodi solvendo tributo Civitates, Terrae, & Communia Tusciae inferioris, Campaniae, & orae Maritimae animos converterunt. Immo quod mirere, Antioctiae Vassalli contribuerunt. Postquam Tribunus cunctis Dynastis & Urbibus circumpositis edictum transmisit, eorum quilibet libenti animo, ut supra diximus, obsequitur. Romae Urbi ceu matri ac dominae obsequia praestiterunt. Solus tantis Johannes de Vico, Praefectus, Viterbii Tyrannus, obaudivit: milites, ut adveniret, evocatus, comparere noluit. Tunc adversus eum sententiam protulit Tribunus, & dignitatem Praefecturae in publico consilio ei ademit, ac pronuntiavit ipsum fratricidam, factiosum, & alienorum bonorum, Avicis nempe Respampani, injustum detentorem, quem demum unico vocabulo, Johannem a Vico, nuncupavit.

C A P. XVI.

E Tribunus Johanni de Vico bellum infert. Ducem constituit Nicolaum Ursinum. Is castrametatur apud Vetrallam, eamque capit. Johannes audiens, Tribunum in castra venturum, obtemperat. Arcem Respampani restituit. Praefecti dignitate iterum donatur.

A Dversus Johannem de Vico arma sua Tribunus movere tunc decrevit. Belli Ducem praeficiens Nicolaum Ursinum adolescentem, Dominum Castellii Sancti Angeli, ei Jordanum de Ursinis tamquam Consiliarium, consociavit. Exercitus multis auxiliavium copiis at-

tus,

Cittate de Vetralla, e stettero in as-
 sedio dii seffanta. E scurreano onne
 pianura fi' a Vitervo, ardenno e de-
 robbanno. Deh como granne paura
 fecero a Vitervesi! Donne fò hauta
 Vetralla per bona volontate de li a-
 vitatori. Erance una forte Rocca, la
 quale non fò hauta. Volennola Ro-
 mani prennere per arte de guerra,
 fecero trabocchi e mangelles. Moi-
 to speffiavano loro prete. Puoi fece-
 ro una Asinella de leno, e connul-
 ferola fi' alla Porta della Rocca. La
 notte se fece. Quelli della Rocca me-
 sticaro zoiso, pece, vuoglio, tremen-
 tina, lena, e aitre cole, e jettaro
 questa mestura sopra lo deficio. La
 Asinella fò in quella notte arza. La
 demane fò trovata cenere. In questa
 hoste fuoro Cornetani con tutto lo-
 ro sforzo, e Manfredo loro Signio-
 re. Foronce le masnade de Perofci-
 ni, de Todini, de Narginiesi. Baro-
 ni de Roma assai. Moito fò bella ho-
 ste, potente, e honorata. Puoi che
 li Romani habbero consumato e gua-
 sto onne campo, habbero arzo lo la-
 voro, e lo lino fi' in Vitervo, era
 miefa state de Luglio, quando lo cal-
 lo stao infervente. Allhora lo Tri-
 buno determinao a questa hoste gire
 perzonalmente, (28) e mustrare tut-
 ta soa valentitia con cavalieri e pe-
 doni: e depopulare le Vigne de Vi-
 tervo. Quando lo Prefietto questo
 sentio, incontiente penzao de obbe-
 dire. In questo tiempo erano in de-
 sfretto ai quanti Baroni: de Campi-
 tuoglio non se potevano partire; cioe-
 ne Stefano de la Colonna, e Missore
 Jordano de Marini. Lo Prefietto
 in prima mannao l' Immasciatori.
 Puoi perzonalmente venne a Roma.
 Era hora Nona. Da mieso die in
 Campituoglio entrao, e puse sotto

Tom. VII.

le

(28) e mustrare tutta soa potentia con

A *Etus, ad Urbem Vetrallae castra locavit, eamque diebus sexaginta obsedit. Incen-
 asis, ac praedis cunctam usque ad Vi-
 terbium planitiem devastavit. Viterbien-
 ses magno timore perculsi fuerunt. Inte-
 rim Vetrallenses incolae Urbem ultronez
 deditioe tradiderunt. Vetrallae erat va-
 lida quidem arx, qua Romani minime
 potiri potuerunt. Hanc autem bellorum ma-
 chinis & artibus obtinere cupientes, tra-
 buculos & mangellos struxerunt. Fre-
 quentissimos lapides injiciebant. Aliam
 ligneam machinam, Ajellam nuncupa-
 tam, fabricarunt, quam usque ad Ar-
 cis januam adduxerunt. Tunc nox adve-
 nit. Arcis defensores sulphur, picem,
 oleum, terebinthum, ligna, & alia com-
 miscentes, accensam ejusmodi mixturam
 Ajellae injecerunt. Ajella nocte ipsa in-
 censa consumpta fuit. Sequenti die eam
 in cinerem redactam Romani invenerunt.
 In hunc exercitum convenere Cornetani
 cum tota eorum virtute, ac Manfredus
 illorum Dominus. Cohortes Perusinarum,
 Tudertinarum, Narniensium adfuerunt. Ad-
 fuerunt & quamplures Romani Dyna-
 stae. Ob id Romanorum exercitus pluri-
 mum venustatis, potentiae, ac honoris
 habuit. Postquam Romani agros omnes
 exterminio destruxerant, aedificia, fata,
 & linum in campis Viterbium usque in-
 cenderant, aestas mense Julio, solis ae-
 stu infervescente, ad medium devenerat.
 Tunc voluit Tribunus ad castra illa per-
 sonaliter se transferre, & una cum mi-
 litibus ac peditibus suis propriam demon-
 strare potentiam, & Viterbientium vi-
 neas depopulari. Id quum Praefectus re-
 scivit, illico morem Tribuno gerere co-
 gitavit. Hoc tempore nonnullis Bavori-
 bus e Capitolio abscedere non permitte-
 batur; nimirum Stephano de Columna,
 & Domino Jordani de Marino. Prae-
 fectus Legatos in primis Romam dire-
 nit. Deinde ad Urbem & ipse se con-
 tulit.*

D d d

le vraccia de lo Tribuno. In soa compagnia havea forza da sessanta. Allhora foro inzerrate le porte de Campituoglio, e sonao la campana. Fuoro adunati huomini e femmene de Roma. Lo Tribuno fece uno parlamento, ne lo quale disse, che Jani da Vico lo bolea obbedire, e a lo Puopolo de Roma. Allhora lo renvestio de la Prefettura, e disse, che rennea li bent de lo Puopolo, e così fò fatto. Perchè nanti che lo Prefietto se partisse de Roma, e nanti che lo esercito de Vetralla se ne venesse, rassennata fò a li Fattori, e a lo Scintico de Roma, la Rocca de Respampano, e puoi lo Prefietto fò lassato.

CAPITOLO XVII.

Come il Tribuno avca per un sogno preveduto tutto questo.

HOrà ascolta novitate de le sonnorz. La notte denanti de lo die dell' accordo, che lo Tribuno dormeva in uno suo honesto e triumphale lietto (primo sonno era) mentre che dormeva, comenzao fortemente a gridare per suonno, e diceva: *lassame, lassame.* A questo strillare li servitori della Cammora curzero, e dissero: *Signiore nostro, che novitate ene! volete cobelle?* Allhora lo Tribuno era resvegliato; favellao, e disse: *Mò io me sonnava, che uno Frate bianco veneva a mene e diceva: Tuolli la soa Rocca de Respampano: ecco che te la renno. E diceno questo in suonno, me prese pe la mano. Al' hora guidai.* Questo suonno nè più nè meno devenne, come fò. Uno Fraticciello, lo quale nome havea Frate Acuto de Affi-

A *tulis. Horà Nonae, circa meridiem, in Capitolium ingressus, Tri uni voluntati omnino semet commisit. Sexaginta forsasse virorum praesidio stipatum venit. Tunc Capitolii portis clausis, ad campanae pulvum, virorum & mulierum Romanae Urbis multitudo concurrat. Tribunus alloquutionem fecit, qua dixit, Johannem de Vico sibi & Romano Populo obtemperaturum accessisse. Sermons completo, Praefecturae dignitate Johannem Tribunus iterum insignivit, addiditque, Johannem ipsum bona Populo restituere: quod quidem peractum fuit; nam antequam Praefectus Romam discederet, & priusquam exercitus Vetrallae in Urbem rediret, Arx Respampani Quasstoribus, & Syndico Romanorum reddita fuit: quamobrem Praefectus liber deum dimissus abiit.*

C A P. XVII.

Tribunus omnia praenarrata per somnium eventura praenovit.

Quid vero per somnium Tribuno contigerit, accipe. Nocte praecedenti acri conventionis cum Praefecto initae, Nicolaus splendido ac triumphali lecto decumbens, circa primam somni horam clamorem bis vocibus dormiendo eiait: *Sine me, sine me.* Hac vociferatione perciti cubicularii accurrerunt, dicentes: *Quid novi, Domine noster? quid praecipis? Exprobratus Tribunus respondit inquitens: Per somnium nuper mihi videbar videre Fratrem albis vestibus indutum, ad me accedentem, ac dicentem: Arcem tuam Respampani nunc suscipe. Ecce eam tibi restituo. Talia mihi proferens Frater, manu me prehendit. Ob id alta voce clamavi. Somnium istud eventui adamussim respondit. Fraterculus nomine Frater Acutus de Affisio Hospitalarius, conditor Hospi-*

Affili, Hospitalieri, lo quale fece lo Hospital della Croce de Santa Maria Rotonna (de lo quale (29) poteranne fare mentione nella reuocatione de Pontemuolio) fò fanta e buona perzona. Questo trattao la concordia tra li Romani e lo Prefetto. Venne lo sequente die a lo Tribuno co le nouelle de la pace, e disse: Tuelli la Rocca de Respampano. Io te la reuuo. Parlava a lo Puopolo lo Tribuno in parlatorio. Tutta la strada de mercato piena era. In capo de la strada apparze Frate Acuto, vestuto de bianco, a cavallo in fío a fineilo coperto de bianco, incoronato de rami de oliva, co li rami de oliva in mano. Pe bederelo moita gente nce fiocava. Da longa lo bedde lo Tribuno, e disse a li suoi Cubiculari: *Ecco lo suonno de questa notte.* In questa hoste de Vetralla lo Romano habbe mille perzone da cavallo, peoni siei mila. Sia hoste fo portata incoronata de rami de oliva.

CAPITOLO XVIII.

Si discorre sopra i sogni; e che tal volta riescono veridichi: Come quello di Fra Mierolo, di Marziano Imperatore, e di Cassio.

H Ora voglio un poco jescire dalla materia. Poteramme aicuno domannare, se lo suonno pò essere vero. A ciò responno e dico: bene che moiti suonni siano vanitate, siano moite delusioni de demonia, nientedemeno moiti suonni se trova homo veri, como Dio li spirasse; specialmente in perzone temperate, dove non abbonano fumositate pe crapola, e pe desordenato civo, e in

tiern-

A *Hospitalis Crucis Sanctae Mariae Rotundae (de quo in restoratione Pontis Mollis meminimus) vir bonitate vitae praeclarus exstitit. Concordiam inter Romanos ac Praefectum pertractavit. Sequenti die ad Tribunal pacis nuntiae accessit, ei in haec verba loquutus: Respampani Arcem accipe. Hanc tibi reddo. Tribunus ad Populum verba in suggestu faciebat. Via Fori mundinarii Populo ubique referta videbatur. In capite viae Frater Acutus candidis vestimentis instructus, a fello albis phaleris ornato eques insidens, oliuae ramusculis contextam coronam redimitus, & oleas ramum manu portans, apparuit. Popule undique, ut illum viseret, in magno numero concurrente, Tribunus, ut aduentantem Fratrem a longe prospexit, Cubiculariis suis dixit: Ecce praeteritae noctis somnium. Ceterum Romani in exercitu Vetrallae mille equites, & sex millia pedum habuerunt. Hic exercitus ulivarum fertis coronatus Romanus decique remansit.*

C A P. XVIII.

D Auctor de insomniis, quae eventu nonnumquam vera comprobantur, agit. Describit Fratris Mieroli, Martiani Imperatoris, & Cassii somnia.

A *Proposita narrationis serie nunc diuertere lubet. Potenti abs me, num somnia actu vera probari possint, responam, etsi plerumque vel ex vanitate, vel ex Daemonum illusionibus insomnia prodeant, eorum quaedam nihilominus, cum a Numine immissa, a veritate non dissentire. His autem praecipue somnari contigit, qui sobrie viventes, nec obnoxii fumositati vaporum e crapula & immoderato cibo emergentium, nocturne tem-*

D d d 2

porc

(29) (dello quale de sopra se fece mentione de Puonti Muolli)

tiempo della notte, che se dice Aurora, quando se parte la notte da lo die, che lo cerabro stao purificato, li spiriti stao temperati. De ciò fao fede lo Biato Santo Virgorio ne lo Dialogo. Dice Santo Virgorio, che ne lo Monasterio suo fò uno Monaco de santa vita e bona, lo quale havea nome Mierolo. Questo Mierolo fra le moite vertute havea questa, che mai non finava dicere Salmi, saivo quando manecava, e dormeva. Infermao. Dormenno questo Frate Mierolo infermo, sonnaosse, che una bella corona de variati fiori scenneva de Cielo, e posavase ne lo capo suo. Questo suonno disse a li Monaci. Venne, e morio. Come interpretasse suo suonno in buona parte, allegramente passao. Po' li anni quatordici di sia morte un'altro Monaco cavava la sepoltura per uno muorto in quello luogo, dove Mierolo jacea sepoito. Como fò cavata, subetamente da quello loco jescio una fragrantia, uno odore soavissimo, como fossino stato in quella fossa rose, viole, gigli, e molti fiori. Dunque bene fò vero lo suonno de Mierolo, che de Cielo li veneva la corona de fiori; li quali fiori po' li anni quatordici renniero odore dentro la fossa. Anco ne fa mentione Frate Martino ne la soa Cronica. Dice che Martiale Imperatore, lo quale stava in Constantinopoli. una notte se sonnao, che lo Arco de Attila bedea rotto in doi parte. Estimao Martiale, che Attila fossi muorto, e così fò lo vero. Questo Attila fò granne Rege, e fò granne Tiranno. Havea arcieri assai. Tutra Pannonia e Bulgaria ijo profaniando. Depuopulao moite Cittate, Aquileja, & altre. Accise Bella frate suo; e fò sconfitto da Franzesi, Borgognioni, e San-

A pore circa auroram, quum noctem proxime excepturus est dies, somnia agunt, & tunc quum spiritus in homine, cerebro perpurcato, quiescunt. Testem beatum virum Gregorium advo. Ipse in Dialogo testatur, Monachum sanctitate vitae celebrem, Mierulum nomine, in suo Monasterio vixisse. Hic virtutum omnium ornatissimus in more habuit a

B Psalmodum recitatione numquam cessare, nisi quum cibum vel somnum caperet. In infirmitatem devenit. Dormiens idem Frater Mierulus infirmus per somnium vidit diversorum florum coronam e coelo descendentem capiti suo imponi. Visionem hanc Monachis enarravit. Mierulo mors obvenit. Quumque somnium suum in bonum sensum accepisset ac interpretatus fuisset, a seculo laesanter migravit. Anni jam quatuordecim a Mieruli obitu effluxerant, quum Monachus quidam sepulturam, ad tumulantium cadaver nescio cuius eodem in loco, in quo Mieruli corpus sepultum jacebat, effudit. Qui postquam sepulcrum excavasset fragrans illico & suavissimus odor efflavit, ac si in ipsius foveae loco rosae, violae, lilia, multique alii flores essent. Quo quidem casu comprobatum fuit Mieruli somnium, qui sibi missam e caelis floream coenam viderat, quum post quatuordecim annos flores in ejus tumulo odorem exhalarent. Martinus in Chronico scribit insuper, Martianum Imperatorem Constantinopoli tunc immorantem nocte quadam Attilae arcum in duas partes discissum per somnium conspexisse. Tunc Attilam e vivis excessisse Martianus existimavit. Id eventum comprobatum fuit. Attila potens Rex & Tyrannus plurimos arcatores in exercitu habuit. Totam Pannoniam & Bulgariam praedis ac profanatione peragravit. Depopulatis ab ipso multis Urbibus, Aquileja, aliisque, interfecto fratre Bela, Franci, Burgundiones, Saxones, & Itali

e Sanlonesi, e Italiani. Nella quale sconfitta fò muorto lo Re de Borgogna, e foronce muorti cento ottanta milia capora de huomeni; sì che rio de sangue abbonao, a tale che Attila Re, como sconfitto, in so pacse retorna. e adunao grannissima jente de Ongari e de Daciani, e tornava pe rentrerare in Italia. Da le prime Terre, che trovassi, fò Aquileja, la quale desfece: Papa Lione santissimo in quello tiempo bevea. Pregaolo, che se jescissi fuore de Italia, e così fò. Como se partito de Italia pe tornare in soa contrata, morio in Pannonia. La notte de soa morte apparze in suonno a Martiale 'mperatore in Costantinopoli in Grecia l'arco de Attila rotto: donne Martiale stima, che Attila fosse muorto, e cofinto fò. Ne fao ancora mentione Balerio Massimo de lo suonno de Cassio Parmense, lo quale se trovao ad accidere Julio Cesar, donne se era partuto de Roma, e già s'ujenno. Ortaviano, ed Antuonio lo sequitavano, como nemmico capitale. Questo Cassio 'na notte se redusse in una piccola fortezza. Messo a lo lietto. sonnaose 'no homo terribbele, co 'na faccia scura, lo quale lo menacciava. Soe menaccie erano in lengua Grieca. Pe doa voite a tale suonno se svegliao. A la tierza se fece benire lo lume, e commanna a li soi fervienti che lo guardassino. Lo medesimo suonno bedde ancora la dimane. Bene se verificao questo suonno, perchè le legioni de Ottaviano, e la hoste de Antuonio li fò sopra, e cofinto fò preso Cassio, e li fò tronco lo capo.

A tali Attilam in proelio fuderunt. In ea profligatione Rex Burgundiae occubuit, & centum octoginta millia virorum capita occisa perire, sanguinis humani rivulo decurrente. Rex Attila, utpote victus, patriam solum reperit. Ibi collecta maxima Hungarorum, Dacorumque multitudine, denuo reversus Italiam ingredi voluit. Inter Civitates, quas in sedibus obvias habuit, Aquileja destructa ab illo fuit. Sanctissimus Pontifex Leo tunc temporis vivebat. Attilam exoravit, ut Italiã abscederet. Papae precibus Rex morem gessit. Quum discessisset, ad patrias terras remeaturus, in Pannonia e vivis abiit. Nocte, qua obiit, Martiano Constantinopoli in Graecia visus per insomnium fractus Attilae arcus: ex quo Martianus Attilam exspirasse conjecit. Id vero consonum fuit. Valerius Maximus somnii Cassii Parmensis meminit, unius ex Julii Caesaris interfecto-ibus. Cassius, quem Octavianus & Antonius, tamquam inimicum capitalem, insectabantur, Romã aufugit. Nocte quadam in Arce angusta, ad quam disverterat, lecto decumbens, per somnium verum aspectu terribilem, vultuque trucidinantem aspexit. Vir ille Graeco sermone comminationes Cassio denuntiavit. Semel atque iterum Cassius somno excitatus, quum jam tertio periculum a comminante intentari sibi audiret, lucernam admovevi praecepit, servosque, ut semetipsum custodirent, accivit. Sequenti die somnium illud rursus perpeffus fuit, quod demum rei exitus verum patefecit. Etenim Octaviani legiones, & exercitus Antonii obsessum Cassium ceperunt, qui capitis obruncatione vitam finivit.

CAPITOLO XIX.

Dell' opinione d' Aristotile sopra le cagioni, e varietà de' sogni.

A Ristotele lo Filosofo de ciò ne fao mentione, e speciale trattato in uno suo volume, lo quale ha nome de Suonno e Vigilia, ne lo Capitolo de la Divinatione. Ne lo suonno, dice Aristotele, e quelli che sequitano la sia opinione, che lo suonno pote essere vero naturalmente. E ciò sottilemente dimostra per una cotale via. In prima soppone lo Filosofo, che questa differentia sia fra lo vegliare e lo dormire. Ne lo vegliare granni movimenti pargo a lo imaginare piccoli: Ne lo dormire li movimenti e le cose piccole pargo granne. Como incontra, che in alcuna perzona poca de flemma doce le destilla per la bocca, e pareli affajare zuccaro, mele, e cenamomo. In alcuno abbonna poco de coilora, e pareli bedere sajette volare pe lo Cielo, focera, fiamme, e tempestate. In alcuno se move ventosità, o vero alcuno piccolo ventariello, e pareli bedere, che tutte le ventora tempestino. La cascione de ciò si ene, che ne lo sopore tutti li spiriti stao inziemmora reducti dentro alla fantasia, e alla imaginativa; donne foco più temperati a comprènnere. Anco perchè foco adunati, foco più potenti in soa operatione. Nello vegliare li spiriti foco despierzi. Le cote foco varie e moite; e (30) quando ene più forte, che quando ene sparza. Jà havemo, che li spiriti ne la notte stao sollecciti, intenterosi, e piccola cosa li move. La secunna cosa, che

pre-

(30) E quando la virtute stao unita, ene più forte, chè quando stao sparza.

CAP. XIX.

Aristotelis judicium de causis & differentiis somniorum.

A Ristoteles Philosophus de somniis agens, in Volumine, cui titulus de Somno & Vigilia, Capitulo de Divinatione praecipue differuit. Is autem ac alii cum eo sentientes, somnium naturaliter verum esse posse autumant. Hac subtili demonstratione in hunc modum id probat Philosophus. Illud discriminis inter vigiliam ac somnum intercedere in privis edocet, quod scilicet, quum vigilamus, magni rerum motus imaginationi nostrae exigui apparent; quum autem dormimus, motus ipsi, & res parvae grandes repraesentantur. Veluti cuiquam dormienti contingit, cui nonnihil pituitae dulcis in ore exstillet. Hic enim saporem sacchari, mellis, vel cinamomi degustare sibi videtur. Ita ille, qui tantisper irascitur, sagittas, fulgura, flammam, ac tempestates per aërem volitantes se videre opinatur. Alius autem, cui status aliquantillum interius suscitatur, procellas ac turbines a ventis excitatas cernere arbitrat. Effectuum ejusmodi rationem hanc esse ait, quia in sopore omnes spiritus simul collecti in imaginatione & phantasia nostra tunc consistunt, aptiores proinde movendae apprehensioni. Porro spiritus ipsi, utpote congregati, in operando potentiores utique sunt. At vigilantium spiritus dispergantur. Rerum objecta diversa & multiplicia tunc apparent. Verum virtus unita fortior est, quam divisa. Ceterum scimus, humanos spiritus nocturno tempore sollicitos, anxios, timidisque esse, atque a tenuissimis rerum objectis facile commoveri. Alerum praesupponit Aristoteles, actus nimirum humanos

preloppone Aristotele, ene questa. Dice ciò che noi operamo, ene per l'airo, senza lo quale bivere non se pore. L'airo ene in meso de noi. La favella humana vao da homo in homo; perchè l'airo ene refratto da homo in homo, l'airo se muta e move secunno le mutationi, le quali li homini fao, como ene de le densitati de le forme, che appargone lo specchio. Pone uno airo esempio. Ai uno jetta la preta ne lo lago. La preta move l'acqua. L'acqua mossa una parte, move l'altra parte vicina in modo de rota, e tante rote fao, quanto dura la potentia de lo vraccio. Stao lo pescatore: con uno suo harno pesca, e non vede quello, che la preta jettao, ma vede li cerchi, che l'acqua fao. Conosce, che homo li fao impaccio a lo pesce prenere. Move se, e vene a preare, che no' jetti prete più. Accosì, dice Aristotele, la favella, le operationi humane mutano l'airo. L'airo mutato da parte in parte perveo a lo sentimento humano, e dell'altri animali; como incontra, che la Camarda, e le morte corpora jettano vapori corrotti pe l'airo, e perveo a lo odorato de li corpi, e de li avoitori. Donne se scrive, che s'ingueciento miglia lo avoitore corre a le corpora morte? questo non fora per airo, se nò pe la mutatione, che fa l'airo corrotto, continuato da cuorpo a cuorpo. Hora vole Aristotele, che non solamente li effetti de le cose mutino l'airo, ma anco se muta l'airo pe lo volere e penzamento dell'uomo, che quando uno vole accadere uno airo, li spiriti se li infiammano adduosso. Li spiriti infiammati mutano l'airo secunno qualitate de quella collora accesa. L'airo mutato se continua co

la

A manas per aërem, sine quo vivere nequimus, continuo exeri ac transire. At inter nosmetipsos & humanum sermonem intermedius, ab homine ad hominem procedens, ac de viro in virum refractus, immutatur, & movetur secundum hominum mutationes; uti accidit in spissitudinibus formans in speculo apparentium. Alio exemplo utitur Aristoteles. Saxo, quod aliquis in lacum projicit, movetur aqua, quae ex una parte commota proximam aliam partem commovet in rotae modum. Ob id rotae in aqua producuntur, quousque vis brachii, quod saxum injecit, perdurat. Piscator hinc pisces captare quaerens, manus projicientis non videt, sed circulos, quos aqua designat, conspiciens, intelligit saxorum jactus piscibus capiendis impedimento esse. Exurgit, & rogat hominem, ne in aquam saxa amplius immitat. Haud secus, inquit Philosophus, sermo noster, & humani actus aërem immutant. At immutatus hic illuc ad hominis, & aliorum animantium sensum pervenit. Quod evenire constat in foetidis rebus, & cadaveribus mortuorum, ex quibus corrupti vapores per aërem aëre diffuunt, ut luparum & accipitrum olfactum pertingentes permoveant. Quam ratione scriptum habitaris, accipitronem ad cadavera quingentis milliariis a se diffusa convolare? Ejus rei nil aliud in causa esse credas, quam aëris immutationem de corpore ad corpus successive procedentis. Hinc contendit Aristoteles, effectus rerum nedum immutare aëris dispositionem, sed & aërem ipsum secundum humanarum voluntatum & cogitationum diversitates immutari. Quum exispiam alium interficere meditatur, humani spiritus interiores inflammantur. Sic inflammati se exerentes immutant aërem secundum effervescentis iracundiae qualitatem. Sic affectus, & immutatus aër ad eum, qui laedendus est,

la perzona, che deve essere offesa. Ne la perzona, che offesa dee essere, staco li spiriti temperati secunno la conitione de lo suonno. Comprenne l'ira dell'huomo sopra di se, secunno alcuna spetie, o in tale spetie, o simile. Questa ene la rascione naturale, la quale adduce lo Filosofo. Dunqua non fò inconveniente se quello 'mperatore bedde in suonno lo arco de Attila rotto, che pe la morte de Attila l'airo mutato ne lo emisperio de parte in parte senza contradditione pervenne a lo spirito de lo 'mperatore dormente. Hora voglio tornare a la materia.

CAPITOLO XX.

Vengono consegnate al Tribuno molte Castella e Fortezze, e resali obediienza da molti potensi. Edifica una Cappella nel suo Palazzo. In che modo egli interviene alla Messa. E la sua moglie è corteggiata dalle Parvizie, e i parenti da' Cittadini.

PUoichè lo Prefetto obbedio, e affennaò la Rocca de Respampano, incontenente li fò rassennato in Maretima lo fuorte & opulento Castiello de Cere; puòi Monticielli da priesso a Tivoli, Vitorchiano da priesso de Vitervo, la Rocca de Civitavecchia canto mare, lo Piglio in Campagna, e Puerto canto Tevere. Habbe allhora a le soe mano le Fortellezze, li Passi, e li Ponti de Roma in tutto. Allhora fece core, e ordinaò Janni Colonna Capitano contro quelli de Campagna, se fuffino rebelli, spezialmente contro lo Conte de Fonni Janni Gajetano. Lo quale Janni e li Campa-

nini

A est, pervenit. In eo, qui offendendus est, spiritus temperati secundum somni conditionem insunt. Laedendus igitur iracundiam alterius sibi obvituram praesentit, secundum aliquam speciem, aut in tali, & simili specie. Rationem hanc naturalem adfert Philosophus. Quare non inconveniens fuit, laudatum Imperatorem per insomnium vidisse Attilae fractum arcum. Nam Attilae obitu aer in emisphaerio immutatus hinc inde, absque obstaculo ad spiritus dormientis Augusti usque pervenit. In narrationis viam redeamus.

CAP. XX.

Castella & Arces plures Tribuno redduntur. Potentes multi obsequiura ei praestant. Aedem sacram in Palatio suo construit. Modus, quo ad audiendum Missae sacrificium se confert, describitur. Tribuni uxor a Patritiis mulieribus aulico cultu sociatur. Cives affinis Tribuni aulicum famulitium praebent.

QUum Praefectus ad mandata Tribuni venisset, & Arcem Respampani reddidisset, illico opulentum ac munitum Caere Castrum Tribuno ipsi deditionem fecit. Inde Monticulum juxta Tibur, Vetorclanum prope Viterbium, Arx Civitatis Veteris secus mare, Pilius in Campania, & Portus secus Tiberim. Arces insuper, Pedagia, & Pontes Romae undique eidem fuerunt concediti. Tunc animum resumens, constituit Johannem de Columna ducem adversus Campanos, si umquam defecturi forent, & praesertim contra Comitum Fundanum Johannem Cajetanum. Qui Johannes & Campani demum obediere. Praefectus in verioris obsequii signum,

nini obbediero. Lo Prefetto in fegno de vera obbedientia mannao Francesco suo figlio pe staggio moitto honoratamente accompagnato. Alhora Cola de Buccio de Vranca, uno potente, che havitava sopra le montagne de Riete, fuijo, e aizao pe la più corta, longa da terra de Roma. Puoi fece in Campituoglio una moitto bella Cappella renchiufa con fierri staennati. Là dentro faceva cantare solenne Messa con Cantori affai, e moita illuminaria. Puoi se faceva stare denanti a sè, mentre sedeva, li Baroni tutti in piedi rititi co le vraccia piecate, e co li cappucci tratti. Deh como stavano paurosi! Havea questo Cola una sia moglie moitto giovane e bella, la quale quando jeva a Santo Pietro, jeva accompagnata da (31) juveni armati. Delle Patricie la sequitavano. Le fantesche co li sottili pannicielli nanti a lo vilajo li faceano viento, e innustriofamente restavano, che soa faccia non fosse offesa da mosche. Havea uno sio Zio, Janni Barbieri havea nome. Barbieri fò, e fatto fò granne Signore, e fò chiamato Janni Roscio. Jeva a cavallo, forte accompagnato da Cittadini Romani. Tutti li siei parienti jevano a paro. Havea una sea sorella bedoa, la quale voize maritare a Barone de Castella.

A *gnum, Franciscum primogenitum suum, honorifica stipatum comitiva, obsidem Tribuno misit. Tunc Nicolaus Buccii de Branca, ex potentibus unus, qui in Reatinis montibus incolebat, fugam arripens, per breviorem viam ab Urbe longe recessit. Postmodum Tribunus perquam elegantem sacram Aedem in Capitolio, ferreis sianne obducis cancellis septam construxit, in qua Missae sacrum Musicorum concentu, & pluribus accensis luminibus faciebat solemniter celebrari. Quum sedebat, Dynastae omnes coram & ante ipsum pedibus erecti, inclinatis brachiis, cucullis nudati, timorem praeseferentes, consistebant. Erat Nicolao uxor aetate juvenis, & corpore venusta, quae quum ad Divi Petri Basilicam pergebat, armatis deducta adolescentibus, & Patriciis feminis consociata incedebat. Ancillae subtilibus panniculis faciem Dominae ventilantes, solenter impediabant, quominus muscarum importunitate vultus ejus impeteretur. Uxori Tribuni patruus fuit Johannes Barbisonor, qui tonstrinam exercuerat; ac appellatus fuit Johannes Rubeus, opibus bene multis proventus. Is obequitabat, & Romanorum Civium comitatu deducebatur. Ceteri affines Tribuni pari passu procedebant. Nicolao ipsi fuit etiam germana soror, quam viduam Baroni de Castella in conjugem tradere voluit.*

B

C

D

CAPITOLO XXI.

Da Città e Castella lontane vien gente a Roma per giustizia, che buonissimi effetti partorisce. E Cola volendo essere solo Signore licenzia il Legato del Papa, e a Sua Santità manda Ambasceria.

LO Tribuno fece anco Officiali, e renovao onne rascione. Allhora fama e paura de sì buono reimento passao in onne terra. De Cittati e Terre moito lontane vennero a Roma perzone, le quale accusaro; e quelle che appellaro, e quelli che fuoro poniti, non lo potieri credere. Nella Cittate de Peroscia fò occultamente occiso uno Judic ricchissimo usuraro co la sea Judea. Con lo tempo la esecutione fò trattata a Roma. Moiti offesi tirannati delle Cittati de Toscana vennero a Roma, e pregavano per Dio, che li remetessi in loro case. Ad onne jente bene prometteva. Hora spessiano li forestieri; e li alberghi foco ripieni pe la folla de la moita foresteria. Le case abbandonate se racconciano. Ne lo Mercato moita jente corre. Li Signori de Montagnaia, quelli de li Malieri, Todino de Antonio, li quali de Roma loco stati sempre stranieri, tutti se rapresentano. In tempo de tanta prosperitate volenno essere solo Signore, licenziao lo Vicario de lo Papa suo Collega, lo quale fò uno tramontano, granne Decretalista, e Vescovo de Vitervo; bene che da Avignione dalli granni Prelati havessi le moite lettere, e le moite ammassarie. Allora mannao uno ammassiatore a lo Papa, signifi-

canno

C A P. XXI.

Ab Urbibus & longe positis locis venientes Populi, jus & justitiam impetraturi, Romam confluunt. Effectus optimi ex administratione justitiae oboriuntur. Nicolaus volens solus dominari, Pontificis Legatum dimittit. Ad Papam Legatos dirigit.

TRibunus Officiales constituit, & juris administrationem renovavit. Tunc optimi regiminis fama ac metus ubique pervasit. Civitatum & Terrarum longe remotarum incolae, accusationes laturo Romam convenere. Eorum qui oppellarunt, & aliorum qui multati fuerant, numerum vix credas. Quum in Urbe Perusina Judaeus quidam ditissimus, usuras faciens, clandestina nece una cum conjuge interfectus fuisset, Romae per id temporis mors ejusdem cognitio habita fuit. Cives complures Civitatum Tusciae, tyrannide exagitati, Romam concurrentes, supplicarunt, ut ad proprias domos reducerentur. Cuilibet spem bonam pollicebatur Nicolaus. Nunc alienigenarum frequentia ad Urbem excrecente, hospitia prae advenientium multitudinem habitatoribus replebantur, adeo ut domus jam develictae vesficerentur. Ingens hominum coetus in Mercatum concurrat. Domini Montium, & illi de Maliero, Todinus de Antonio, qui Romam exteri semper absuerant, comparuerunt. Dum tanta prosperitate frueretur, & solus dominari vellet Tribunus, Pontificis Vicarium collegam, ultra montes edirum, Decretorum peritissimum, & Viterbiensem Episcopum, dimisit; licet majorum Praelatorum Epistolas, pluresque legationes ab Avinionis Civitate haberet. Tunc ad Pontificem Legatum suum Nicolaus, rei statum signi-

canno questo stato. Questo 'mmaschiatore, puoi che se tornato, disse, che lo Papa con tutti li Cardenali fuorte dubitaro.

CAPITOLO XXII.

La Principali Città e Principi della Cristianità mandano Ambasciadori al Tribuno.

H Ora te conto le 'mmaschiare ornate, le quale ad esso venivano. Tutta Roma stava leta: rideva; pareva tornare alli anni migliori passati. Venne la honorabbele 'mmaschiata e triumphale de Fiorentini, de Sanesi, de Arezzo, de Todi, de Terani, de Spoleti, de Rieti, de Amelia, de Tivoli, de Velletri, de Pistoja, de Foligni, e de Ascesi. Queste, e moiti altri huomini de spettata bontate, perzone posate e honeste, Judici, Cavalieri, e Mercatanti, belli e facunni parlatori, homeni de sapienza, facevano le 'mmaschiarie. Tutte queste Cittate e Communanze se offerziero a lo buono stato, le Cittate de Campagna, lo Ducato. (32) Le Terre de Patrimonio rennero se. Non voleno stare sotto la Chiesa lo Puopolo de Gajeta, co la 'mmaschiaria mannao diecimilia Fiorini, e offerzerose. Veneziani scrissero lettere sejellate co lo sejello pennente de piombo, nelle quale offerzeno allo buono stato le perzone loro, e lo havere. Misfore Luchino lo granne Tiranno de Milano, mannao una lettera, nella quale confortao lo Tribuno a bene fare, e allo buono stato, e ammaestraolo, che cautamente sapeffe domare li Baroni. La majure parte de

A significans, dixit. Legatus, quum Romano rediit, Pontificem, & omnes Cardinales summopere de eo dubitasse asseravit.

C A P. XXII.

B Nobiliores Civitates & Principes Christiani Legatos Tribuno mittunt.

Ornatas legationes Tribuno destinatas nunc enarrabo. Roma universa florens ac videns, ad meliores & feliciores annos tunc redisse videbatur. Florentinorum triumphalis & amplissima legatio Romam advenit. Senensium, Aretinorum, Tudertinorum, Terracensium, Spoletanorum, Reatinorum, Amelienorum, Tiburtinorum, Velletrensium, Pistoriensium, Fulginensium, & Assisiorum Legati pariter coram Tribuno steterunt. Eiusmodi Civitatum, & multorum aliorum Potentium legationes ab honestis, gravibus, & spectatae virtutis hominibus suscipiebantur, puta Judicibus, Militibus, & Mercatoribus, qui ornatu, facultatibus, & sapientia plurimum pollebant. Laudacarum Urbium Communia, & Campaniae, ac Ducatus Civitates recto Tribuni regimini se ipsas obtulere. Patrimonii Oppida voluntariam deditorem fecerunt. Cajetanus Populus, imperium Ecclesiae detrectans, Legatos & decem millia Florentinorum Nicolao misit, eique ad nutum se se obtulit. Epistolam plumbeo pendenti sigillo munitam Veneti scripsere, bona nendum, sed & personas laudabili Tribuni moderamini offerentes. Dominus Luchinus, potens Mediolani Tyrannus, epistolam misit, qua Nicolao modum bene regendi, & Barones caute coercendi, aperuit. Plerique Lombardorum Tyranni, nimirum

E e e 2

Domi-

(32) Lo Ducato de Sora, le Terre dello Patrimonio se rennero: si non voleno essere sotto la Chiesa. Lo Puopolo &c.

li Tiranni de Lomardia lo desprezzaro. Ciò fò Missore Taddeo de li Pepoli de Bologna, lo Marchese Obizo de Ferrara, Missore Mastino de la Scala de Verona, Missore Filipino de Gonzaga de Mantova, li Signiori de Carrara de Padova: in Romagna Missore Francesco de li Ordelfi de Forlì, Missore Malatesta de Arimino, e moiri atri Tiranni; li quali fatta laida e beputerosa risposta, havuto più maturo consiglio apparecchiavano de mannanre solenni ammassiate. Ludovico Duce de Bavera jà mperatore f' da la Alemagnia mannao secreti Ammassiatori, e pregava per Dio, che l'accordassu co la Chiesa, che non voleva morire scomunicato. Dallo Regno de Puglia gli scrisse lo Duce de Durazzo, e li fece offerta. Ne lo soprascritto diceva: *A lo Amico nostro Carissimo*. Ancora li scrisse Missore Aloisci Principe de Taranto, e atri Regali. Da Lodovico Re de Ongaria veneva una grossa mmassciata e honorata. Jà vennero li Preventori delli mmassciatori, e pregavano, che lo Tribuno co lo Puopolo de Roma provedessero sopra la vennetta, la quale se dovesse fare de la cruda morte, la quale fece lo Re Antressò Re de Puglia, lo quale da li Baroni era stato appeso (come se dicerao puoi). Erano questi Preventori de la mmassciaria doi perzone assai notabile, vestuti con ricchi velluti verdi, forrati de vari, con cappe Alemanne. Quando lo Tribuno intese loro immasciate, vollennoli dare risposta, menaoli sù ne lo parlatorio denanti a tutto lo Puopolo. Era die Sabbato. Fatto era de aliquanti justitia. Allhora se fece ponere in capo la sia Corona Tribunale (de la quale io farrajo men-

tio-

A *Dominus Thaddaeus de Pepulis de Bononia, Marchio Opizo Ferrariae, Dominus Mastinus de la Scala Veronae, Dominus Philippinus de Gonzaga Mantuae, Carrarienses Patavii Domini, Franciscus de Ordelfis in Romandiola Forolivi Dominus, Dominus Malatesta de Arimino, & alii plures Tyranni Tribunum spreverunt. Hi tamen, quum Nicolao inhoneste ac vituperabiliter primo respondissent, maturiori habito consilio solemnes legatos ipsi Tribuno demum destinabant. Ludovicus Bavariae Dux, Imperator electus, ab Alemanniae partibus legationem secreto transmisit, Nicolaum enim rogans, ut sibi reconciliationem cum Ecclesia procuraret, Ecclesiastica communione privatus decedere nolens. E Regno Neapolitano Dux Duratii epistolam scribens Tribuno, operam suam promisit, exteriori hoc titulo usus: Amico nostro carissimo. Dominus Aloysius Princeps Taranti, & alii Regales ejusdem Regni pariter scripsere. A Ludovico quoque Hungariae Rege honorifica & sollemnis legatio ad Nicolaum properabat. Praemissi iam venerant legatorum praecursores, supplicantes, ut Tribunus & Populus Romanus ultioni consulere, quae suscipienda erat, uti dicemus, de crudeli nece Andreae Regis Apuliae, qui a Baronibus suspendio interfectus fuerat. Praecursores illi fuerunt duo spectabiles viri, speciosis serici gausapini coloris vividis vestibus induti, Variorum pellibus subsutis, Alamannicis palliis instructi. Hos, postquam ea, quae in mandatis habuerant, retulissent, Nicolaus, responsum petitionibus ipsorum daturus, ad suggestum coram Populo Romano, die Sabbati, perduxit. Eadem die debitis suppliciis flagitioso quosdam affecerat. Tunc ut capiti suo Tribunitia corona imponeretur, praecipit, de qua alibi sermo recurret. Argenteum pommum cum Cruce dexterâ tenens, in haec ver-*

B

C

D

E

ba

zione). Ne la mano ritta teneva uno melo de ariente co la Croce. Allhora favellao e disse: *Judicaroo la rotonnitate de le Terre nella justitia, e li Puopoli in equalitate.* Disse puoi: *Questi seco li 'mma ciazori delli Ongari, li quali domannano justitia de la morte dell' altro innocente Re Antreaſſo.* Da la Reina Joanra moglie de lo Re Antreaſſo. infelice Re, habbe lettere gratioſe; dalla quale medesima la Tribunesſa ne habbe cinquecento Fiorini, e ghioje. Dallo Santo Padre Apostolico lettere habbe, che faceſſe bene. Da moiti Prelati lettere habbe speciali, che ſapeſſe ſujere le zinne della Santa Chiesa, como de pietosa e doice matre. Hora Filippo de Valloys Re de Francia lettere manna per uno Arcieri. La lettera era scritta in vulgare. Nè era pomposa, ma era como lettera de Mercatanti. Quando la lettera fo jonta in Roma, lo Tribuno era caduto de ſo dominio. Lo ſtato era rotto. Donne fo effennata alli Signiori de Caſt ello Santo Agnilo. Malavranca Cancellieri de Roma l'habbe in ſo mano.

CAPITOLO XXIII.

Delle magnifiche riſpoſte, che dà Cola alli Ambaſciadcri.

VOglia alcune coſe abbreviare de le magnifiche riſpoſte le quali daeva. Venne a Roma l' ammaſciata de lo Principe de Taranto. Tre foro li 'mmaſciatori; uno Arciveſcovo dell' Ordine de Santo Francesco, Maſtro in Teologia; uno Cavaliere a Speroni de auro; e uno Judice, con bella compagnia, ſome, e altro arneſe. Quando li tre Ammaſciatori fuoro denanti allo Tribuno, lo Ar-

cive-

A *ba legatus fuit: Urbes per circuitum in justitia judicabo, & Populos in aequitate. Et haec addidit: Heic Hungarorum Regis Legati, justitiam de morte alterius innocentis Regis Andreae polcentes, adfunt. A Regina Jobanna infortunati Regis Andreae conjuge epistolas suscepit. Nicolai uxori Regina Jobanna quingentes Florenos & gemmas deno misit. Apostolicus pater summus Pontifex Tribunalum, ut rectae administrationi vacaret, per literas admonuit. Praelati quamplures specialibus exhortatoriis epistolis ei consulvere, ut Ecclesiae, seu piae dulcisque matris, ubera sugere disceret. At Philippus de Valois Rex Franciae per Sagittarium suum epistolam vulgari idiomate, & nullà verborum pompà exarantam, mercantilis epistolae gustum potius praeferebantem, Nicolao remisit. Verùm eadem epistola Regis Romani tunc allata fuit, quum Tribunalus e dominio deciderat. Tunc enim regiminis ordo confusus erat. Quapropter Dominus de Caſtro Sancti Angeli tradita fuit, & ad manus Malebrancae Cancellarii Urbis Romae devenit.*

C A P. XXIII.

Magnifica responsa Tribunus Legatis reddit.

DE luculentis responsis a Nicolao Legatis factis breviter nunc mihi scribendum est. Legatione a Tarentino Principe Romam missa functi fuere tres viri: nempe quidam Archiepiscopus Ordinis Minorum Sancti Francisci, Theologiae Magister; & alter quidam Miles Auratus; & quidam Judex, decenti comitiva stipati, sarcinis & suppellectilibus instructi. Qui ubi coram Tribuno constitere, Archiepiscopus haec praefatus

civiltà propuse queste parole: *Misit viros renovare amicitiam*. Puoi se destese e disse, como loro Signore se allegrava moito de sì fatto stato. Puoi lo confortao: puoi se offerio; poi domannao, che Romani fossino una con effo a contrariare a lo Re de Ongaria, lo quale beneva ad ardere, e refocare lo Reame de Puglia. Ditte queste paravole lo 'mmaschiatore fece fine. A queste paravole lo Tribuno senza provisione alcuna respuse pe questa via. In prima propuse così: *Sint procul a nobis arma & gladius. Terra marique sit pax*. Puoi disse: *Havemo aiquanti puopolarri, co li quali havuto conziglio, a voi daremo risposta*. Quanno lo Frate mastro in Teologia queste paravole habbe inteso, subbitamente esbauttio sì forte, che brevemente non sapea che se dicere. La cacione de lo suo sbauttimiento fò questa, che la respuosta de lo Tribuno responnea a la propuosta; e ammedoe erano de 'no tiesto, poco de longa lo uno dall'aitro ne lo Libro de li Maccabei. La opera fò così: *Jente straniera pe' forza entrao nello Reame de Judea. Li Regali de Judea forte resistenza fecero. La guerra fò granne. Li Campi non fuoro coiticati. La carestia era granne pe la contrata. Non haveano foraggio. Convenne a li Judiei ricorrere a Romani, co li quali haveano lega. Donne mannavo a Roma li Ammaschiatori pe renovare questa amistanza, che boleano ajuto e soccurzo. Anco vennero, e addomannavo grano pe la carestia, che haveano. In cid addussero navi, e addussero moneta assai. Romani respusero in una lettera, e scriffero, che essi ottavano non essere guerra in loro paese de Judea, e che pace li donasse Dio pe terra e pe mare. Alla opera della An-*

NONA

fatus fuit. Misit viros renovare amicitiam. Exinde sermone deducto resultit, Dominum suum de suscepto imperio eidem summopere gratulari. Hinc Nicolaum adhortans, & Principis operam ei promittens, expetit, ut Romani una cum Tribuno opponerentur Hungariae Regi, brevi venturo ad Regnum Apuliae ferro ac igne delendum. Talibus verbis orationi finem imposuit Legatus. Tribunus nullam dicendi praconceptam formulam ita respondit, his exorsus. Sint procul a nobis arma & gladius. Terra marique sit pax. Postmodum inquit: Postquam cum nonnullis popularibus consilium inierimus, vobis responsa dabimus. Theologiae Magister quum haec audivit, subito timore correptus, quid breviter reponeret, nesciebat. Immissi Legato timoris causa fuit Tribuni responsio optissima rogationi. Earum utraque ex unico textu, e Libro scilicet Maccabaeorum derivata nihil fere differabat. Ita quippe res se habuit. Alienigenae in Regnum Judeae violenter irruerunt. Obsistentibus Judeae Principibus, atrox bellum exarsit. Agris cultura defuit, inopia grandi Regnum laborabat. Pabulatus deficiebat. Tunc Judaei Romanorum, quibuscum foedera jam stabilierant, auxilia implorarunt. Ob id Legatos Romam miserunt, amicitiam renovaturi, praesidium ac opem expetaturi. Qui quum venissent, frumenti subsidia, ut fami possent consulere, poposcerunt. Quare & naves adduxere, & pecuniam multam attulerunt. Romani per Epistolam rescribere, in votis utique habere, ut Regio Judaeorum nullo bello affligeretur, utque terra marique pacem Numina redderent. Porro annonam Romani praebentes Judaeis, eos cum navibus frumento onustis, & cum pecunia, quam ex-

per-

nona li Romani caricare le navi (33) de grano, e remannaro in veta la moneta. De ciò lo Frate esbaultio, che penzaio in sio animo: moito ene sav-o bono questo Tribuno; moita scienz. (34) sa; moita memoria, e prodertz hao.

CAPITOLO XXIV.

Esempi notabili della buona giustizia del Tribuno.

H Ora te boglio contare aicuna cosa de la justizia, la quale questo faceva. Confesso, che quelli, che in Roma venneno carne e pescie, siano li pejori huomeni de lo munno. Onne jente fuoglio emmtrattare. Allhora dicevano nettamente: *questa carne ene de Pecora: questa ene de Crappa: questa ene sediticcia. Questo pescie ene buono, questo ene vio.* Nettamente ciasche Arte diceva la veritate. Fra li altri 'mmasciatori uno Monaco nero de la Cittate de Castiello venne a Roma. Aibergao in Campo de Fiore. Là puo' velpro levato da cena, non poteo trovare la Cappa, la quale havea lassata fore, che era stata furata. Habbe lo Monaco aikuante paravole coll' huoste. Lo huoste diceva: *Non me assuncisti Cappa.* Non volennolo turbare a trovare la Cappa, lo Monaco ne gio denanti a lo Tribuno e disse: *Stiffere, io me pusi a cena. Lassai mie Cappa de fore dello aibergo. Credo che l'ustra Signioria me la conservassi. Hora me ene stata furata. Non la peggio rehavere. Monaco sacrato foco. In guancilla me ne vajo leggieri a muodo de sparciari.* A ciò respuse lo Tribuno, e disse: *Toa Cap-*

pa

A portaverant, remiserunt. Quibus auditis Archiepiscopus admiratione & terrore percitus, in corde suo dixit: Multa sane sapientia, scientia, memoria, multaque prudentia Tribunus hic praeditus est.

CAP. XXIV.

B Observatione digna exempla justitiae a Tribuno administratae.

DE justitia, quam Nicolaus administravit, quidpiam in praesentia enarrandum mihi obvenerit. Mortalium pessimos esse laniones, ac piscivendulos, sane constat. Quamcumque personarum conditionem decipere consueverant. At tunc sincero dicebant: Hircina haec, caprina illa, porcina haec caro est. Hic piscis recens, foetet ille. Uno verbo: veritas in artificum omnium ore habebatur. Prae ceteris Legatis, Monachus quidam niger de Urbe Tiberni Romani veniens, in Campo Floris hospitatus, quem post vespere a coena surrexisset, pallium, quod extra reliquerat, sibi furto sublatum, invenire nequivit. Monacho aliquantisper cum tabernario verbis contendenti, caupo idem respondebat: Pallium mihi non commisti. Monachus ratus, non adigendum esse tabernarium ad reperendum pallium, Tribuni praesentiam adiit, ac dixit. Domine, quum ad coenam me contuli, pallium extra hospitium dimisi. Illud sane mihi a Dominatione tua asservari opinabar. At mihi furto subreptum fuit. Nulla mihi amplius pallioli mei facultas est. Sacer Monachus ego sum. Sola cyclade contegor, ac leviter accipitris more obambulo. His respon-

dis

(33) de grano, e la moneta misero nella sacca; & si li mannarò lo grano, & rimannaro in veta

(34) suo, che me hao respuesto per lo Tiffo della Bibbia, in quella colonna, dove stava la propofita nostra. Certo moito fao; molta memoria & prudenzia hao.

pa salva ene. Mannao pe panni. In quello instante li fece tagliare e cofire ricca Cappa de quello panno de quello colore. Hora torna lo Monaco moito contento allo aibergo, e disse: *Non bajo perduta cosa alcuna. Ecco mea Cappa.* Lo Notario de lo Tribuno scriffe li confini dello luoco; e se la ruina soa maturata non fosse, ne trajeva più de mille Fiorini. Nello terreno dello Castiello de Capranica fò derobbato uno Vetturale. Be' li fò toito uno mulo & una soma de vuoglio. Pe' bona fede lo Conte Bertollo, de cui era la Signioria de lo Castiello, mannao pe l'vuoglio e pe lo mulo Fiorini trenta, e quattrociento Fiorini pacao pe la condennatione, che male guardao lo pajese. Anco un Corrieri li portao lettere. Dormenno in sio aibergo de notte, un'aitro Corrieri lo ammazzao, e toizeli soa moneta. Esfenno lo malefattore preso, fò fotterrato vivo, e de sopra de esso in una fossa fò messo lo occiso. Anco più bella costione della morte de Re Antrea se devolvea a Roma. Li Abocati da parte de lo Re d'Ongaria, e li Abocati da parte de la Reina Joanna, comparzero nanti alla banca de lo Judice de lo Tribuno, e questionavano. Li Abocati de lo Re addomannavano justitia. Quelli de la Reina dicevano, che nella Reina non fò alcuna coipa della morte de sio marito. L'aitra parte se mormorava della injuria, e con instantia domannava vennetta. Le Abocationi dell'una parte e dell'aitra se mettevano in Libro. Questa cosa fò magna de non poco honore.

A *dit Nicolaus: Salvum habes palliolum tuum. Pannos statim conquirendos misit, & consimilis coloris amplam chlamydem per vestiarium illico sarciri, consui, & Monachum indui fecit. Is ad hospitium summo gaudio remeans, tabernario dixit. Nil perdidit. Chlamydem meam recuperavi. At Notarius Tribuni locum furii & confinia inquirendo descripsit; & nisi Nicolaus ruinam & expulsionem suam dominatum fuisset praeventus, Florenos plusquam mille pro commisso furto exegisset. In territorio Castri Capranicae multo quidam latrocinium perpetrasset, mulum & olei sarcinam sibi abreptam amisit. Comes Bertoldus, qui Castro dominabatur, in bonae fidei testimonium XXX. Florenos pro resarcienda olei ac muli jacturam Romam misit, & alios CCCC. Florenos in poenam agrum male custoditi exsolvit. Quum nescio quis Tabellarius ad Tribunal epistolam deferret, alius Cursor eum nocte in hospitio dormientem interemit, & pecuniam expoliavit. Captus homicida, in fossa vivus sepultus fuit, supra cujus corpus cadaver occisi impositum fuit ac tumulatum. Per hos dies quaestio de necesse Regis Andraeae Neapolis in Urbe Romae agitabatur. Ante tribunal Judicis Tribuni comparuere ex una parte Regis Hungarorum Advocati, & ex altera defensores Reginae Johanna. Hungarorum Regis advocati jus ac justitiam sibi reddi enixe petebant. Nullam contra de conjugis interfectione culpam inesse Reginae, ejus patroni asserabant. Oppositores de injuria alius conquerentes, ultionem sedulo poscebant. Advocationum actus ex utraque parte producti in Libro describebantur. Controversiae ejuscemodi discussio perquam difficilis multum honoris Tribuno contulit.*

CAPITOLO XXV.

Il Tribuno piglia l'Ordine di Cavalleria con molta pompa e cerimonia.

H Ora te voglio contare, como fò fatto Cavalieri a granne honore. Puaiche lo Tribuno vedde, che onne cosa li succedea prospera, e che pacificamente e senza contraddittione rejeva, comenzao a desiderare la honoraanza della Cavalleria. Dunque fò fatto Cavalieri Vagniato nella notte di Santa Maria de meso Agosto. La grannezza de questa festa fò per questa via. In prima apparecchiao alle nozze tutto lo Palazzo dello Papa, cœn onne circostantia de Santo Janni de Laterano, e pe moiti dii denanti fece le menze da manecare, delle tavole, e dello lenname de li renchiuoftri de li Varoni de Roma. E foro stese queste menze per tutta la Sala vecchia dello vecchio Palazzo de Costantino, e dello Papa, e lo Palazzo nuovo. Sì che stupore pareva a chi lo considerava. E fuoro rotti li muri delle Sale, done venevano scalonì de leno allo scopierto per ascio da portare la Cucina, la quale se coceva. E ad onne Sala apparecchiao lo Cellaro de vino nello cantone. Era la Viilia de Santo Pietro in Vincoli; hora era de Nona. Tutta Roma, maschi e femmene ne vaco a Santo Janni. Tutti se apparecchiano sotto li porticali pe la festa bedere; nelle vie piubbiche, pe questo trionfo bedere. Alhora venne la molta Cavallaria de diverse nationi de jente, Baroni, Puopolari, Foresi, a pettorali de sonaglie, vestuti de zennato con banniere. Facevano granne festa; currevano jocanno. Hora ne vengo buffo-

Tom. VII.

ni

CAP. XXV.

Tribunus in Militiæ ordinem insigni pompa & caeremoniis cooptatur.

M Odum, quo Nicolaus Militiam suscepit, describamus. Quum omnia sibi prospere ex sententia evenirent, nulloque ostaculo regimen, quod in votis habuerat, pacifice assumpsisset, honorificum Militiæ ordinem conapuit. Noctæ festivitatis Beatæ Virginis Mariæ, circa Augusti medietatem, Miles Balneatus constitutus fuit. Solemnitatis illius pompa peracta est in hanc formam. In Palatio Lateranensi Pontificio, & adjacentibus domibus Basilicæ Sancti Johannis in Laterano, conviviorum apparatus ad nuptias primo paravit; & multos ante dies mensas ex tabularis & ligneis claustris Baronum Urbis disponens, mensas ipsas per vetustam Aulam veteris Constantiniani Palatii, & Papalis, ac Palatii novi, cum universali admiratione & stupore, ordinatas apposuit. Ob id disrupti fuere parietes Aularum, ut commodiores exitus & introitus haberentur lignearum scalarum, quas sub dio spatiosas quidem pro exportandis e coquina accommode cibis fabrefieri jusserat. In singulo Aularum angulo Cellarium vini præparavit. In pervigilio festivitatis Sancti Petri ad Vincula hora Nona, Urbs tota, viri ac mulieres ad Sancti Johannis Templum confluentes sub porticibus, stationis locum quisque sibi quaesivit. Populus solemnitatem hanc inspecturus publicas vias occupavit. Tunc innumerabilis diversarum nationum & gentium equitatus concurrat. Accessere scilicet Barones, Populares, & Forenses, serico induti, vexilla ferentes, equis, quibus e pectore tintinnabula pendebant, insidentes, & ludicros cursus exercentes. Successere ludiones & scurrae sine nume-

F f f

ro,

ni senza fine. Chi sona tromme, chi cornamuse, chi ciaramelle, chi miedi cannoni. Puoi questo granne suono venne la moglie a pede colla soa matre. Moite honeste donne l'accompagnavano pe volereli compiacere. Denanti alla Donna benevano doi affettati joveni, li quali portavano in mano un nobilissimo freno de cavallo tutto 'nnaurato. Tromme de ariente senza numero. Hora se bede trommare. Po' questo venne granne numero de' jocatori da cavallo; li più avanzarani fuoro li Peroscini e Cornetani. Doi voite jettaro loro vestimenta de seta. Puoi beneva lo Tribuno, e lo Vicario de lo Papa a canto. Denanti a lo Tribuno beneva uno, lo quale portava una spata innuda in mano. Sopra lo capo un' altro li portava lo Pennone. In mano portava una verca de acciaio. Moiti e moiti Nuobbili erano in soa compagnia. Era vestuto con una vonnella bianca de seta *miri candoris*, inzaganata de auro filato. La sera fra notte e die salio ne la Cappella de Bonifatio Papa, e favellao a lo Popolo, e disse: *Sacciate, che questa notte me de jio fare Cavalieri. Crai tornerete, che odevete cose, che piacerrao a Dio in Cielo, e a li huomeni in terra.* De maniera che in tanta moitudine de onne parte era letitia. Non fo orrore nè fo arme. Doi perzone habbero paraole; adirati trassero le spate: nante che coipo menassero, le tornaro in soe vajine. Oane uno vao in soa via. De le Cittate vicine a questa festa vennero li avvitori. Che più? E li veterani, e le pulzelle, bedoe, e maritate. Puoi che onne jente fo partuta, allhora fo celebrato 'no solenne Officio pe lo Chiericato. E po' l'Officio, entrao ne lo Vagno, e vagnaose ne la Conca de lo

A ro, buccinis, fistulis, manaulis, parvisque tubis perstreperentes. Subsequēbantur Tribuni uxor & ejus mater, compluribus honestis matronis obsequii causa sociatae. Nicolai conjugii duo concinne comiti adolescentes, nobilissimum equi frænum auro illitum manu tenentes, antebant. Argentearum tubarum ingens clamor edebatur. Tibicinum sonus auditur. B Post eisdem colluvies virorum equestribus hastis ludentium gradiebantur; inter quos Perusini & Cornetani ceteris præcellere. Hi semel atque iterum serica indumenta projecerunt, ac immutarunt. Demum advenit Tribunus, cujus lateri Pontificis Vicarius adhaerebat. Ante ipsum Tribunum quidam, evaginatam tenens ensē, procedebat. Vexillum supra caput Tribuni alter deportans progrediebatur. C Nicolaus dexterā chalybeum scipionem habebat. Plurium Nobilium famulatio stipatus comparuit. Mirae albedinis sericā pallē aureis intortis filis acu picta indutus erat. Advesperascente die in Cappellam Papae Bonifacii ascendit. Ad Populum verba fecit, inquit: Vobis pateat, me hac venturā nocte equestris Militiae ornamenta fore suscepturum. D Crastino, quum redieritis, negotia Numini in coelis, & hominibus in terris placitura, vobis exponam. In tali ac tanta hominum frequentia nulla armatorum jurgia, nullumque murmur accidit, cum Forum animis ubique cingentibus. Quum duo viri iracundis verbis mutus se provocassent, & gladios exerussent, antequam manus confererent, E vaginae ferrum restituerunt, & uterque in rem suam placide perrexit. Ad hanc celebritatem proximarum Urbium incolae advolarunt; immo & senes, puellae, viduae, & uxoratae. Ut vero unusquisque recessit, tunc Clerus Officium solemniter recitavit. Peracto Officio Tribunus in Balneum ingressus, aquā resperfus fuit in pretioso Lydiæ lapidis lavacro Imperatoris

lo 'mperatore Costantino, la quale ene de pretiosissimo paraone. Stupore ene queffo a dicere. Moito fece la jente favellare. Uno Cittatino de Roma Missore Vico Scuotto Cavalieri li cenze la spata. Puoi se addormio in uno lietto venerabbele, e jacque in quello luoco, che se dice li Fonti de Santo Janni, dentro de lo circuito de le Colonne. Là compio tutta quella notte. Hora sienti maraviglia granne. Lo lietto e la lettiera novi erano. Como venne lo Tribuno a salire a lo lietto, subbitamente una parte de lo lietto cadde in terra, & sic in nocte silenti mansit. Fatta la dimane levaosi sù lo Tribuno vestuto de Scarlatto con vari. Centa la spata pe Missore Vico Scuotto, co Speroni de auro, como Cavalieri. Tutta Roma, e onne Cavalleria ne vao a Santo Janni. Nce vao ancora tutti li Baroni, e Foresi, e Cittatini pe bedere Missore Cola de Rienzo Cavalieri. Faose granne festa, e faose letitia.

CAPITOLO XXVI.

Il Tribuno fatto Cavaliere, pubblicamente cita il Papa, il Collegio de' Cardinali, il Bavaro, gli Elettori dell' Impero: e fa altri atti di giurisdizione.

STavea Missore Cola, como Cavalieri, ornato nella Cappella de Papa Bonifatio sopra a la Piazza con solenne compagnia. Là se cantava solenissima Messa. Non ce mancao cantore, nè ornamenta, nè apparato. Mentre che tale solennitate se celebrava, como sopra ditto ene, lo Tribuno se fece nanti a lo Puopolo (*), e jettao granne voce, e disse:

(*) *Cod. Bononiens.* mise gran voce e disse

A toris Constantini. Id sane admirationem simul & loquendi ansam omnibus multimode praebuit. Postea Tribunus ense praecinctus est a Domino Vico Scotto Milite ac Cive Romano. Subinde somnum in magnifico lecto Nicolaus cepit, eoque in loco, qui Fons Sancti Johannis appellatur, intra columnarum circuitum recubuit. Ibi totam noctem transegit. Mirificum audi. Quum Tribunus thorum conscendisset, lecti ipsius, qui cum toto fulcimento recenter constructus fuerat, pars ad terram subito corruit, & sic in nocte silenti mansit. Adveniente die e lecto surrexit, coccineo panno Variorum pellibus subsuto, ornatus. Ensem, quem sibi Dominus Vicus Scotus praecinxerat, ad latus portans, aureis calcaribus, cum Miles insignitus, in publicum denuo prodiit. Urbs Romae, & universus equitatus ad Sancti Johannis Templum perrexerunt. Advenerunt etiam Barones universi, Forenses, & Cives Dominum Nicolaum Laurentii Militem visuri. Hinc celebritates in Urbe plurimum actae.

C A P. XXVI.

Tribunus Miles creatus Pontificem, Cardinalium Collegium, Ludovicum Bavarum, & Imperii Electores publice in jus appellat; & alios jurisdictionis actus exercet.

Quum solemnissimo Missae sacrificio, quod in Capella Bonifacii Papae, super Platea musicorum concertu, & ornamentorum omnium apparatu celebrabatur, Dominus Nicolaus, veluti Miles, praecclaro comitatu vallatus, interesset, & ejusmodi, ut diximus, festivitas perageretur, Tribunus ipse Populo semet exhibens, alta voce inquit. Dominum Papam Clementem, ut Romam ad

F f f 2

Sedem

diffe: *Noa citemo Missore Papa Chimento, che a Roma ne venga a la soa Sede.* Puoi citao lo Colleio de li Cardenali. Ancora citao lo Bavaro. Puoi citao li Elettori de lo Imperio in Alemagna (35), e disse: *Voglio bedere, che rascione haco nella elezione; cha trovava scritto, che passato alcuno tiempo, la elezione recadeva a li Romani.* Fatta tale citatione, prestamente fuoro apparecchiate lettere e Currieri, e fuoro messi in via. Puoi questo traffe fore de la guaina la soa spata, e ferio lo ajere intorno in tre parti de lo Munno, e disse: *Questo ene mio: questo ene mio: questo ene mio.* Era là presente a queste cose lo Vicario de lo Papa. Stava como leno, e como idiota. Non senteva, ma stupefatto da questa novitate contradisse. Habbe uno suo Notario, e pe sententia piubblica se protestao e disse; cha queste cose non se faceano de soa voluntate, anzi senza sia coscienza, e licentia de lo Papa. E de ciò pregao lo Notario, che ne trajesse piubbico strumento. Mentre che lo Notario faceva a lo Puopolo queste protestationi, ad alta voce gridanno, *Missore Cola commannao, che tromme, trommette, naccare, e ciarammelle sonassero, che pe lo majure sono la voce de lo Notario non se ntenesse; a tale che lo majure romore celava lo minore.* Vitiosa buffonia! Fatta questa cosa (36) la Messa fornita fo. Intienni una cosa notabile. In quella die continuamente da la matina nell'alva fi' a Nona pe le nare de lo cavallo de Costantino, che ene de vrozzo, pe canali de piommo ordenati jesciro pe froscia ritta vino roschio, e pe froscia man-

ca

A Sedem suam se conferat, appellamus. Inde Cardinalium Collegium, Ludovicum Bavarum, & Imperii Alemanniae Electores evocavit, & dixit: Ad ostendendum accedant, quoniam in eligendo Imperatore jure iidem utantur. Scriptum enim invenerat, electionis jus post certi temporis quemdam lapsum in Romanorum manus recidere.

B Hac appellatione peracta, nullâ morâ Tabellarios cum epistolis perferendis dimisit. Exinde evaginato ense aether per tres orbis partes percutiens, ait: Hoc meum: hoc meum: hoc meum est. Hisce actibus Vicarius Pontificis, stipitis ac idiotae in modum consistens aeras. Licet sensus expertus, & novitate obstupescens videretur, reclamavit tamen. Notarii, quem secum habebat, voce & ope per publicam sententiam denunciavit, ac dixit, Tribunalum ea, quae gesserat, adversus nudum Vicarii scientiam ac voluntatem, sed & absque Pontificis nutu perpetrasse. Perro Notarium suum, ut editae denuntiationis publica documenta conficeret, rogavit. Dum Notarius protestationes ejusmodi Populo alta voce notas faciebat, Dominus Nicolaus tibicinibus, tympanistis, cornicinibus, aliisque, ut instrumentorum clamore obstreperent, injunxit, majori sonitu impediturus, ne minor Notarii vox audiretur; quo factum est, ut privatum Notarii clamorem publicus buccinantium ingens strepitus confuderit, ac superavit. Dolosa quidem derisio fuit. His ita gestis, Missae sacrificio finis impositus fuit. Observatione dignum illud est, eo scilicet die ab aurora usque ad Nonam e naribus aerei Constantiniani equi per plumbeas praecordinatas fistulas vinum rubrum a dextero, aquam a laevo foramine perpetuè effluxisse, & suppositam concam indefinenter implevisse. Universi

E juve-

(35) e disse: *Voglio che questi vengano a Roma. Voglio bedere*
 (36) la Messa, & sea solennitate finita fo.

ca jescio acqua; e cadea indeficientemente ne la Conca piena. Tutti li Zitielli, Cittadini, e Stranieri, li quali haveano fete, staveano a lo torno, con festa bevenno.

CAPITOLO XXVII.

Dopo la Cerimonia della Cavalleria il Tribuno fa un solennissimo convito; e tornasene in Campidoglio.

PUoi che palefato fò, che bagniato s'era ne la Conca de Costantino, e che citato havea lo Papa, moito ne stette la jente sospesa e dubbiosa. Fò tale che lo represe de audacia; tale disse, che era fantastico e pazzo. Hora ne vaco a lo solennissimo pranzo de variati e moiti civi, e nuobbeli vini. Signiori, e Donne affai. Sedeo Miffiore Cola, e lo Vicario de lo Papa, soli a la tavola marmorea. Menza Papale ene. Nella Sala vecchia de Santo Janni, tutta quanta fo piena de menze. La Moglie co le Donne manecao ne la Sala de lo Palazzo novo de lo Papa. In questo pranzo fò majure carestia de acqua che de vino. Chi voize stare a lo pranzo, stette. Nè ce fò ordine alcuno. Abbati, Chierici, Cavalieri, Mercatanti, e aitra jeate affai. Confietti de divifate maare. Fonce abbonnantia de Storione (lo pescie delicato), Fafani, Crapetti. Chi bolea portare lo refudio, se lo portava liberamente. A tale convito fuoro li Ammasciatori, li quali ad effo erano benuti de diverze parte. Mentre lo manecare se faceva, senza li aitri buffoni moiti, fo uno vestuto de cuoro de bove: le corna in capo havea, bove para: jocao, e saltao. Fornito lo pranzo cavaica Miffiore Cola de Rien-

juvenes, Cives, & Advenae, qui stiebant, circum concam consistentes, festive ac laetanter bibebant.

C A P. XXVII.

Post caeremoniam Militiae, Tribunus opipare epulatur. Exinde in Capitolium revertitur.

Postquam innotuit, Tribunum in Constantini lavacro lotionem suscepisse, & Pontificem evocasse, Populus multum anceps & valde dubius existit. Alii enim temeritatis, alii praecipitantis ac stultitiae Nicolaum ipsum infimularunt. Is vero una cum plurimis nobilibus viris ac matronis ad sumtuosissimas epulas perrexit, variis & diversis cibis, optimoque vino instructus. Dominus Nicolaus, & Pontificis Vicarius soli ad mensam marmoream discubuerunt. Haec mensa Pontificia est. Vetus Sancti Johannis Aula mensis omnino ubique referta cernebatur. Tribuni uxor cum aliis mulieribus prandium in Aula Palatii novi Pontificalis sumere. Penuriam aquae potius quam vini laboravit convivium illud. Cuilibet prandere volenti liberum fuit. Nullus convivarum ordo servatus. Abbates, Clerici, Milites, Mercatores, alique plures, ad mensas confederunt. Tragematum varii gustus, Sturionum, qui inter pisces delicatissimi sunt, Phasianorum, ac haedorum copia fuit. Nulli vetitum, prandii reliquias sibi domum, si ita libuisset, deferre. Ad epulas hasce vocati iverunt Legati, qui e diversis regionibus ad Tribunalum venerant. Inter convivium ex quampluribus scurris unus bovino corio indutus, cornuto capite, nec bovi abstimilis, lusit, saltavitque. Ad prandium Dominus Nicolaus Laurentii coccineo panno cum Va-

zo a Campituoglio, vestuto de scarlato con Vari, con granne cavalleria. Non lassarajo dicere quello, che ordenao nella soa falluta. Fece una cassa con uno forame de sopra (37) quanno in prezzo, poi (*) divenne inutilitate. Ancora se fece uno Cappelleito tutto de Perne, moito bello, e sù nella cima stava una palomella de perne. Quessi divierzi vitii lo fecero tramazzare, e condusse lo in perdimento pe questa via.

CAPITOLO XXVIII.

Il Tribuno sotto varj colori fa venire a se i Baroni, e poi li carcerà.

UNa die convitao a pranzo Miffiore Stefano de la Colonna, lo vegliardo, de la cui bontate ditto ene de sopra. Como fò hora de pranzo così lo fece menare pe forza in Campituoglio, e là lo retenne. Puoi fece menare Pietro de Agabito, Signore de Jennazzano, lo quale fò Prepuosto de Marsilia, e allhora era Senatore de Roma. Anco fece menare pe forza Lubertiello, figlio dello Conte Vertollo, lo quale effo ancora era Senatore. Quessi doa Senatori fece menare a Campituoglio, como fossero latroncielli. Anco retenne lo prosperoso jovine Janni Colonna, lo quale a pochi dji havea fatto Capitano sopra Campagna. Anco retenne Jordano delli Orzini de lo Monte. Anco Miffiore Rannallo de li Orzini de Marini. Retenne Cola Orzino, Signore dello Castiello Santo Agnino. Retenne lo Conte (38) Vertollo Signore de Vico-

(37) de sopra de gran prezzo; poi venne inutilitate.

(*) Cod. Boricoy. poi venne in utilitate.

(38) Conte Bertuolo, Messere Orzo de Vicovaro,

Ariorum pellibus ornatus, magno equitum comitatu sociatus, obsequens ad Capitolium rediit. Silentio minime praetereundum est id, quod in assumptione sua Tribunus ordinavit. Capsulam magni pretii, supra quam foramen erat, sibi construxit, quae postmodum nulli usui inservivit. Venustum insuper pilcoluna margaritis superconsectum sibi fecit, in cuius summitate columbula ex unionibus fabrefacta viscebatur. Haec diversi generis vitia Nicolao praecipitium aperuere, & ad perditionem eum impulerunt.

G A P. XXVIII.

Tribunus vario praetextu Barones ad se pertrahit, quos postmodum carceri destinat.

Quadam die ad prandium vocavit Nicolaus Dominum Stephanum seniore de Columna, de quo jam scripsimus. Hora prandii adveniente, eum vislenter in Capitolium perducere iussit, ubi captum detinuit. Perum Agapui insuper, qui Genestano dominabatur, & iam Massiliensem Praeposituram egerat, tunc Senatorio munere Romae fungentem, & Robertellum filium Comitum Bertoldi, Senatorem pariter, per vim adduci fecit in Capitolium, ac si latrones fuissent. Robusto juveni Johanni Columnenfi, quem paulo ante Campaniae in Ducem praefecerat, Jordano Ursino de Monte, Domino Reynaldo de Ursinis de Marino, Nicolao de Ursinis Domino Castri Sancti Angeli, manus iniecit. Comitum Bertoldum de Ursinis Dominum Vicovari, & multos alios Dynastas Romanos cepit, ac retinuit. Lucam de Sabellis, Stephanulum de Columna, & Dominum Jordanum de Marino, comprehendere nequivit. Praelaudatos

Vicovaro delli Orzini, e molti altri delli granni Baroni de Roma. Non habbe Lucca de Saviello, nè Stefanio de la Colonna, nè Miffiore Jordano de Marini. Li sopraditti Baroni (39) habbe in fo' destra presoni lo Tribuno sotto guardia, e tenneli sotto specie di tradimento, dannoli ad intennere, cha se bolea conziagliare con essi; ad alcuni danno intennere pe pranzare. Venuta la fera li puopolari Romani moito biasimavano la malitia de li Nuobbeli, e magnificavano la bontà dello Tribuno. Allhora Miffiore Stefano lo vegliardo mosse una questione; Quale era meglio ad uno Rettore de Puopolo, lo essere prodigo, o vero avaro? Moito fo desputato sopra ciò. Dopo tutti Miffiore Stefano, presa la punta della nobbele guarnaccia dello Tribuno, così disse: *Per te, Tribuno, fera più convenevole, che portassi vestimenta honeste da bizuoco, che queste pompose.* E ciò dicenzo, li mostrao la punta de la guarnaccia. Questo odenno Cola de Rienzo, fo turvato. La fera era. Fece stregniere tutti li Nuobbeli, e aggiognere vardie. Miffiore Stefano lo veterano fo renchiuso in quella Sala, dove se fao lo affettamiento. Tutta la notte stette senza lietto. Annava de là e de chà. Toccava la porta; pregava le vardie che li raprisseno. Le vardie non lo ascoitavano. Crudele cosa fatta li fo in tutta quella notte senza pietats. Hora se fao die.

A *datos Barones igitur carceribus mancipatos sub custodia in sua potestate Tribunus habuit, quos preditionis specie cepit, illorum nonnullos, veluti cum ipsis rerum consilia habiturus, advocans, alios vero, cum ipsis pransurus, invitans. Sub vesperam Romani populares Nobilium malitians admodum improbant, Tribuni lenitatem animi ad sidera extollebant. Tunc Dominus Stephanus senior quaestionem proposuit. Num scilicet prodigalitas an avaritia potius Rectori Populi conveniret. De quo multum disputatum fuit. Demum Dominus Stephanus, apprehenso digitis limbo speciosae chlamydis Tribuni, ita inquit: Te sane, Tribune, magis decerent honesti plebeji amictus, quam haec magnifica indumenta. Inter quae verba limbum pallii, quem manu tenebat, ei ostendit. Talia audiens Tribunus, turbatione correptus fuit. Vesperascente die captos Nobiles sub arctiori custodia multiplicatis custodibus arctavit. Dominum Stefanum seniore in Aula Consiliarum inclusit. Ille lecto privatus, tota nocte huc illuc ivit, fores pulsans, & custodes, ut sibi eas aperirent, deprecans. Stephani preces numquam custodes exaudierunt. Cum eo tota ea nocte crudeliter actum. Demum illucescit dies.*

B

C

D

CAPITOLO XXIX.

Il Tribuno fa annunziare la morte a' Baroni carcerati. Ma lasciati rivoltare da i consigli d'alcuni Cittadini, li libera, distribuendo loro dignità, o presenti.

LO Tribuno avea deliberato de troncare la testa ad onne uno ne lo Parlatorio, per liberare a tutto lo Puopolo de Roma. Commanao che lo Parlatorio fosse parato tutto de panni de seta de colore rosso e bianco, e fatto fò. Ciò fece in segnale de sangue. Pò fece sonare la Campana, e adunao lo Puopolo. Puoi manao lo Confessore, cioè uno Frate Minore a ciasche Barone, che se levassero a penitentia, e prenessero lo Cuoro de Christo. Quando li Baroni sentiero tale novella, una co lo suono de le campane, deventaro sì gelati, che non poteano (40) favellare. La majure parte se humiliò, e prese penentia e comunione. M.lore Rannallo de li Orzini, e aicuno altro perchè la dimane pe tempo haveano manicate le ficora fresche, non puotiero comunicarese. M.lore Stefano de la Colonna non se voize confessare, nè comunicare. Diceva che non era apparecchiato, nè soe cose havea despenzate. In tanto aicuni Cittadini Romani conzideranno lo giudicio, che questo bolea fare, impedimenteorolo con parole doici e lofenghevoli. A la fine ruppero lo Tribuno in soa oppinione e levarolo de proponimientò. Era hora de Tierza. Tutti li Baroni como dannati, tristi discesero jolo a lo Parlatorio.

Sona-

C A P. XXIX.

Baronibus in carcere detentis mortis denuntiationem Tribunus mittit. Intervientibus Civium quorundam consiliis damnatos absolvit, liberat, ac dignitates & dona eis elargitur.

TRibunus Nobiles capitis detractione punire decreverat in Alloquatorio, ut Romanum Populum liberaret. Alloquatorium ipsum proinde serico rubri & candidi coloris panno in sanguinis signum cooperiri jussit. Campanam postmodum ad congregandum Populum pulsari praecepit. Poenitentiarium Fratrem Ordinis Minorum cuilibet ex Baronibus, ut peccatorum poenitentiam agerent, & Corpori Christi communicarent, illico destinavit. Barones, intellecto mortis nuntio, & campanae pulsibus auditis, prae terrore obriguere, adeo ut loquendi facultatem amiserint. Ex iis plures cessere fortunae, & poenitentiam agentes, Eucharistiam sumere. Dominus Raynaldus de Ursinis, & quidam alii, quum diluculo recentes ficus gustassent, sacrae communioni participare nequiverunt. Dominus Stephanus de Columna, quum ad subeundum supplicium nec se appavisset, nec propriis rebus consulisset, peccatorum confessionem, & Eucharisticam communionem recusavit. Interea nonnulli Romani Cives perpendentes judicium, quod Tribunus prope absoluturus erat, suavibus verborum lenimentis exsequutionem impedire curarunt. Tribunum igitur adeuntes, adeo effecere, ut a proposita sententia eum amoverint. Hora Tertiarum instante Barones cuncti, utpote condemnati, tristi vultu descendentes, ad Alloquatorium perducti venere. Tribicines tubis clau-

(40) poteano favellare: non sapeano che se fare. La majure

Sonavano le tromme, como se bo-
lessino justitiare li Baroni: denanti
a lo Popolo stavano. Lo Tribuno
mutato de lo suo proponimento, sal-
lio ne la ringhiera, e fece uno bel-
lo sermone. Fonnaose ne lo Patre
Nuostro, dove dice: *Dimitte nobis de-
bita nostra*. Puoi scusao li Baroni, e
diffe, che boleano essere in servizio
dello Puopolo; e pacificaoli co lo
Puopolo. Ad uno ad uno inchinaro
lo capo a lo Puopolo. Aicuni (41)
de loro fece Prefietti sopra la An-
nona, aicuni Duchi de Toscana, ai-
cuno Duchi de Campagna. E deo
a ciascheduno una bella Robba fora-
ta de Varo, adorna. E fece uno
Confalone tutto de spiche de auro.
Puoi li fece pranzare con esso, e
cavalcao pe Roma, e menaofeli de-
reto. Puoi li lassao ire in loro viaji
salvi. Questo fatto sopraditto moito
dispiacque a li descreti. Diffe la jen-
te: *Questo hao acceso lo fuoco, e la
fiamma, la quale (42) non la porrao
spegnere*. E io le dico questo prover-
bio: *Che vale pettere, puoi culo stre-
gnere? Faticase la nateca*.

CAPITOLO XXX.

*Li Baroni liberati congiurano contro a
Cola. Fortifiano Marino, e altre
Fortezze: onde vengono citati, ma
essi in vece di obedire, fanno scorre-
re sino alle Porte di Roma.*

VEngote a dicere hora in che
modo sò affediato lo Castiello
de Marini. Puoi che li Baroni tuo-
Tom. VII. 10

(41) Alcuni de loro fece Patrizi, alcuni fece Prefietti

(42) non la porrao rammorire. E io le

* Vide supra, ad Cap. XV.

A *clangebant, ac si coram Populo Barones
ipsi poenas forent subituri. Verum Tri-
bunus, immutato decreto, exprorectum
podium conscendens, elegantem sermonem
recitavit, argumento a verbis Domini-
cae Orationis deducto: Dimitte nobis
debita nostra. Exinde Dynastas eosdem
excusatione a culpa eximens, asseruit,
eorum unumquemque volenti animo ad
servitia Populi promte semet exhibitu-
rum fore, & singulos ad reconciliatio-
nem Populi reduxit. Singuli caput co-
ram Populo inclinarunt. Eorum alios
Annonae Praefectura, unum Tusciae
Ducatu, alterum Campaniae moderamine
insignivit. Cuilibet ipsorum venustam
& ornatam vestem, Variorum pellibus
subsutam donavit. Inde Vexillum aureis
aristis undique excultum fabricari iussit.*
B *Postmodum Barones prandio convivas
adhibuit, & obsequians per Urbem co-
mites in incessu eos habuit. Demum in-
columes ad propria remeare, iisdem con-
cessit. Gesta haec discretis viris valde
displicuerunt. Agebat Populus: Hic in-
gnem & flammam succendit, quas
minime restincturus erit. Ego autem
hoc proverbio utens dicerem potius: Post
emissum ventris crepitum, quid clu-
nes contrahere juvat? Frustra nates
defatigantur.*

G A P. XXX.

E Dynastae suppliciis jam exempti, con-
jurationem in Nicolaum movent.
Marinum & alias Arces commu-
niunt. In jus vocantur. * Obau-
dientes excurrunt hostiliter usque
ad Portas Romae.

DE obsidione Castri Marini nunc
dicendum. Postquam Barones in
libertatem asserti fuerunt, de comitiva neu-
tquam
G g g

ro lassati, non curaro de compagnia. Vaone fora de Roma a le loro fortelezze. Fra' dienti menacciavano. Non era accottiante alcuno de comenzare la varatta con Romani. Frà tanto li Colonnese, e li Signiori de Marini, Missore Rannallo, e Missore Jordano fortificano le loro fortelezze secretamente, e faco una jura. Mostrano che voco rebellare. Fortificano Marini, e renovano lo fossato intorno; menano uno forte stecato de doppie lena. Tanta fò lo pascia de lo Tribuno, che ciò non sappe vetare. Non se parao a lo principio. Aspettao fi' che lo Castiello fò forte guarnito. Fra tanto questo Tribuno diventao iniquo. Moita jente de esso se mormorava. Puoi che lo Castiello de Marini bene fò inforzato, guarnito de huommeni, fajette, lance, rargoni, vettovaglie, mura, lenname, e vino, la rebellion se scoperze. Folle mannato de subbeto lo Editto, che comparessi. A lo Messajo fuoro fatte non meno de tre ferute in capo, là fra le Vigne de Marini. Puoi jescavano fuori de Marini, e onne die predavano li campi de Roma. Menavano bovi, pecora, puorci, jomente, e tutto conucevano a Marini. Hora bedese pe Roma sciliare le gote. Onne perzona lagnata strilla. Rancore e nau-ra nasco. Un' altra voita lo Tribuno li citao, e comnanao, che benessero a Roma a pele sotto pena de lio furore. Puoi ordenao, che fosseno penti Missore Rannallo, e Missore Jordano nanti a lo Palazzo de Campituoglio, como Cavalieri, co lo capo de sotto retrosi, e li piedi de sopra. Per ciò pejo ne fao Missore Jordano. Curreva fi' a la porta de Santo Janni, e prenneva huommeni e fummene, armenti de bestie; e onne

A quam curarunt. Ad proprias Arces extra Urbem pervenere. Ultionem in impetore meditantes mimitabantur. Eorum nullus tamen bellum cum Romanis incipere audebat. Interea Columnenses, & Domini de Marino, Dominus Raynaldus, & Dominus Jordanus, arces suas secreto muniunt, & conjurationem instituunt. Se defecturos fore demonstrant.

B Marini Castrum vallantes munitionibus, fossam renovant. Castrum ipsum valido lignorum duplici septo circumdant. Tribuno autem tanta fuit ositantia, ut Barrenum gesta haec prohibere nesciverit. Hisce motibus a principio nullatenus semet opposuit. Immo expectavit, quo usque Castrum illud opere & munimine fortiter instructum fuit. Interim Nicolaus ad iniquitates prolapsus, Populo susurrandi occasionem obrectandique praebuit. Itaque Castro Marini hominibus, sagittis, lanceis, peltis, victualibus, muris, lignamine, & vino, satis munito ac referto, defectio innotuit. Edictum illico Marinensibus misit Tribunus, ut Romam venirent. Inter vineas Marini tribus vulneribus in capite Nunciatus, qui Edictum attulerat, sauciatus fuit. Porro Marinenses e Castro quotidie exeuntes, Romanos agros depraedabantur. Boves, pecudes, porcos, ac jumenta abducentes, in Marini Castrum omnia inferebant. Haec Romanis lacrymas, haec Populo querelas, dolores, ac terrorem excitarunt. Iterum Nicolaus Marinenses, ut Romam pedestres advenirent, praecepto evocavit, furorem suum minatus, nisi obtemperarent. Ob id iussit, ut Dominus Raynaldus, & Dominus Jordanus ante Palatium Capitolii depingerentur tamquam Milites, sed inversis ad terram capitibus, & pedibus ad coelum erectis. Quamobrem ad peiora se convertens Dominus Jordanus Romanum agrum excursionibus usque ad Portam Sancti Johannis Urbis infestavit.

e onne cosa ne porta a Marini. Miffore Rannallo lo frate ne passao di là da lo Tevere, e entrao ne la Citate de Nepe, e curreva de là e de chà ardenno e predanno. Ardea Terre. Arze la Castelluzza; case e huomini. Non se ichitao de ardere una robbele Donna bedoa veterana in una Torre. Pe tale crudelitate li Romani fuoro più irati. Moito haco conceputo contra Miffore Rannallo e Miffore Jordano odio. Non pare opera da gabbe. La perverza mente de Romani fo contra Colonnese.

CAPITOLO XXXI.

Il Tribuno và coll' esercito a Marino. Piglia la Castelluzza, e fa molto danno; donde, istantemente richiamato dal Legato del Papa, risorna.

ERano allhora le vennegnie. L' uva era matura: la jente la pigliava. In quello tiempo lo Tribuno adunao tutto lo puopolo armato; e trasse fuora la Hoste de Roma, e jescio fora sopra lo Castiello de Marini, e locao sio esercito in uno loeo lo (43) quale se dice la Maccantrevola. Valle ene sotto una selva, longa da lo Castiello forzi uno miglio. La Hoste fo bella grossa e potente de pedoni e de cavalieri. Pedoni fuoro da venti mila: de cavalieri da ottociento. Era lo tempo forte corrocciato e piovofo pe tale via, che impacciava la hoste: non li lasciava fare guasto aicuno. Alla fine in spatio forsi de otto dii. gua-

(43) lo quale se dice Monratraola. Valle

A vit. Viros, mulieres, armentorum greges, & quaevis obvia bona diripiens, ad Marini Castrum omnia perulit. Dominus Raynaldus ejus frater ultra Tiberim transgressus, in Urbem Nepesinam intravit, quam hic illuc incursione, & incendio exterminavit. Oppidula, & Castellucciam cum domibus & incolis arsione vastavit. Cuidam quae senescenti nobili matronae viduae nequaquam percipit, quam viviconburio in Turri inclusam interimere non erubuit. Ejusmodi crudelitate ad iracundiam provocati Romanorum animi, plurimo odio in Dominos Raynaldum & Jordanum intensius exarserunt. Neque id negligendum videbatur. Revera Romanorum perverfus animus contra Columnenses excaudit.

C A P. XXXI.

Tribunus cum exercitu Marinum pergit. Castellucciá potitur, & plura damna infert. A Legato Pontificis instanter revocatus Romam remeat.

VIndemiae tempus tunc instabat. Uvarum, quae maturuerant, mæsta exprimebantur. Eo tempore Tribunus, collecto omni Populo armis munito, exercitum extra Urbem eduxit. Igitur egressus, castra supra Marini Castrum in loco, qui Maccantrevola nuncupatur, metatus fuit. Ibi vallis est subrus silvam, quae a Marino milliario fere distat. In exercitu Nicolai, numero quoque, bene instructo, ac potenti peditibus & equitibus, fuere circiter viginti millia peditum, & equites octingenti. Pluviosi ac turbidi coeli intemperies exercitum ipsum praepeditit, quo minus exterminationem ullam hostibus inferre posset. Transacto demum fere obiduo, id omne, quod Marini Castro circumpos-

fiao tutto ciò che era intorno a lo
 Castiello de Marini. Tutto depopola-
 ro lo suo terreno. Tagliaro le vi-
 gne e arbori: arzero mole; sbaizaro
 la nuobbele seleva non toccata fi' a
 quello tiempo: onne cosa guastaro.
 Per anni quello Castiello non fò ta-
 le nè tanto. Puoi trassero de li Ar-
 nari preda secunno che se poteo.
 Tutta Roma jacea là. In questi dìi
 sopravvenne a Roma uno Cardenale;
 Legato era de lo Papa. Questo Le-
 gato infestava tuttavia lo Tribuno
 con lettere, che tornassi a Roma,
 che li boleva alcuna cosa rascionare.
 Fatto che habbe lo guasto lo Tribu-
 no, una dimane pe tiempo levao lo
 campo, e annao sopra la Castelluz-
 za, poco de longa da Marini. Sub-
 beto la prese. E in quello instante
 furo dati pe terra li muri intorno.
 Jà boleva commattere la Rocca, e
 la Torre Rotonna, dove se era rad-
 dutta la fantaria. E per espugnare
 quella Torre, fece fare doi Castella
 de lenname, le quale se voitavano
 sopra rote. Havea scale, & arteficii
 de lenname. Mai non bedesti sì bel-
 li ingiegni. Apparecchiava picconi,
 & atri instrumenti. Moite 'mma-
 sciate recepeo in quello loco. Cur-
 rea de là una acquicella. In quella
 acquicella bagnao doi cani, e disse,
 cha erano Rannallo, e Jordano, *cani*
Cavalieri. Puoi guastao la Mola.
 Puoi mosse turta soa hoste, e tor-
 nao a Roma, perchè le lettere de
 lo Legato infrettavano. La dimane
 pe tiempo deo pe terra le belle Pa-
 lazza in pede de Ponte de Santo
 Pietro in fronte de Santo Ceizo.
 Puoi ne giò con soa cavallaria a
 Santo Pietro. Entrao ne la Sacre-
 stia; e sopra tutte le arme se vestio
 la Dalmatica già stata de Imperato-
 ri. Quella Dalmatica se viesto l'Im-
 pera-

A *situm invenit, destruxit. Depopulatis a-*
gris, subversis vineis, excisis arboribus,
molis incensis, & nobili silva, tunc u-
sque illaesa, solo aequatâ, excidio omnia
supposuit. Tanta clade Castrum illud
fuit affectum, ut posterioribus annis nil
primaevae opulentiae ac fortitudinis praes-
erulerit. Postea ex Arnariis praedam,
quam potuit, exercitus idem traxit. To-
 B *ta fere Romae Civitas illuc confluxerat.*
His diebus Legatus quidam Pontificis,
Cardinalatus munere fungens, Romam
venit. Is per Epistolas Tribunum soli-
citare coepit, ut ad Urbem regrederetur,
cum quo negotia erat pertractaturus.
Quum Nicolaus circa Marinum omnia
vastasset, summo mane castra amovit,
 C *& Castellucciam Marino proximam se-*
contulit. Hanc statim obruit. Eodem
temporis momento muri, quibus ea cin-
gebatur, ad terram disjecti corruerunt.
Arcem ac Turrim Rotundam, in quam
hostilis peditatus confugiendo se receperat,
expugnaturus, Castella duo lignea,
quae submissis rotis superposita moveban-
tur, construxit. Scalas, & lignamine
fabrefacta aedificia collegerat, quibus
 D *pulcrora, nec ingeniosius elaborata vi-*
disset. Alias belli machinas ac instru-
menta praeparabat. Ibi nuntios & le-
gationes multas suscepit. Ultra locum il-
lum rivulus aquae decurrebat. In aquam
Tribunus duos canes immerfit, dixitque,
Raynaldum & Jordanum esse canes
Milites. Molam deinde diruit. Exer-
 E *citum postea removens, Romam, Legato*
per literas adventum suum accelerante,
remeavit. Mane diluculo perpulcra Pa-
latia, quae e regione Sancti Celsi ad
terminos Pontis Sancti Petri erecta vi-
debantur, subversam demolitus fuit. In-
de procedens cum equitatu suo ad Sancti
Petri Basilicam, Sacravium introgressus,
Dalmaticam dudum Imperatorum superin-
duit. Eadem Dalmaticâ vestiuntur Au-
gusti, quum Romam, Coronam Imperii
 suscep-

peratori, quando se incoronano. Tutta ene de minute perne lavorata. Ricco ene quello vestimient. Con tale veste sopra le arme a muodo de Cesari fallio a lo Palazzo de lo Papa, co tromme sonanti, e fò denanti a lo Legato. Soa bacchetta in mano, soa corona in capo. Terribele e fantastico pareva. Quando fò pervenuto a lo Legato, parlao lo Tribuno, e disse: *Manna stevo pe noa? Que ve piace de commannare?* Respuse lo Legato: *Noa havemo moite informazioni de nuostro Signiore lo Papa.* Quando lo Tribuno ciò odìo, jettao una voce affai aita e disse: *Que informazioni loco quesse?* Sentenno lo Legato così rampognosa respolta, tenne a sè e stette zitto. Deo la voita a reto lo Tribuno; e fao guerra contra Marini, e Marini contra Romani.

CAPITOLO XXXII.

I Colonnese armano in Palestrina; e con molti altri Baroni vengono verso Roma. Il Tribuno mettesi in arme, e insospettito del Prefetto, che gli era venuto in soccorso, lo ritiene prigione.

VEngote hora a contare, como Colonnese fuoro sconfitti in Roma. La guerra era forte. Li Cittadini de Roma parevano forte affannati de la fatica, e de lo defascio, e de lo danno. Lo Tribuno non pacava li sollati, come solea. Granne bisviglio pe la Cittate era. Li Cavalierotti de Roma scriffero lettere a Missore Stefano de la Colonna, che benefesse con jente, cha li boleano aprire la Porta. Li Colonnese fecero la addunata in Pellestrina: numero

A *suscepturi, advenit. Vestis illa amplissima ac pretiosissima parvulis margaritis omnino referta erat. Ejusmodi paludamento, quod armis sibi superposuerat, veluti novus Caesar, Palatium tubis obstrepentibus ascendit, & coram Legato consitis. Scipionem suum manu, coronam in capite gestabat. Aspectu formidabilis, & animo perturbatus apparuit. Ut ad praesentiam Legati pervenit Nicolaus, illico dixit: Vos nobis militis. Quidnam praecipere vobis lubet? Legatus respondit. Multas Domini nostri Papae instructiones habemus. His auditis, Tribunus oculis turbidus alta voce reperculit: Quenam sunt hae instructiones? Legatus Nicolai objurantis ac dedignati responsus percipiens, silentio semet continere satius duxit. Tunc Tribunus digrediens, Marinsibus bellum intulit. Marinses contra Romanis bella fecerunt.*

C A P. XXXII.

D *Columneses arma parant in Civitate Praenestina. Una cum multis Baronibus ad Urbem armati accedunt. Tribunus arma instruit. De Praefecto, qui opitulaturus advenerat, diffidens, ipsum capit, ac detinet.*

E *D* *icam in praesentia, quomodo Columnneses bello profligati fuerint Romae. Exardescente graviter bello, Romani Civis laboribus, incommodis, ac detrimentis admodum afflictabantur. Militibus stipendia Nicolaus, ut solebat, minime numerabat. In Urbe maximum insufurrantium murmur audiebatur. Romani Milites Dominum Stephanum de Columnna per epistolas acciverunt, ut cum armatis veniret, sibi Portam reseraturi. Columnneses exercitu in Civitate Praenestina collecto septingentorum equitum, & qua-*

mero de settecento cavalieri, e pedoni quattromilia. Pe forza voco tornare a Roma. Moiti Baroni loco nella cogniura con essi. Granne apparecchio se fao in Pellestrina. E pe tornare a Roma davano doice risposta, cha boleano venire a le loro case. De tale adunanza lo Tribuno fortemente spaventao, e diventao como fosse infermo e matto. Non prenneva civo, nè dormeva. Una dimane tiempore, nanti a la sconfitta forza tre dii parlao a lo Puopolo, e confortaolo, e fra le moite paravole disse: *Sacciate, che in questa notte me ene apparzo Santo Marsino, lo quale fo figlio de Tribuno: e disseme; Non dubbitare, che tu acciderai li nemici de Dio.* L'altra dimane seguente, de notte molto tiempore, sonao soa campana a stuormo. Radunao lo Puopolo tutto armato. Affettato li parlao, e disse: *Signiori, faccove a sapere, che in questa notte m'è apparzo Santo Bonifacio Papa, e disseme, che hoje in questo die faremo vennetta de li soi nemici Colonnefi, li quali id laidamente desuperavo la Chiesa de Dio.* Puoi disse: *Hajo uno figlio; Lorientzo hao nome; que verrà con meco a la vattaglia centra li traditori de lo Puopolo, e centra li periori.* Puoi disse: *Sapemo pe le spie nostre, cha questa jente ene venuta, e posata appresso la Cittate a quattro miglia in uno loco, che se dice Monimento; donne ene vero segnale, che non solamente sarraco sconfitti, ma sarraco ancora accisi, e sepolti ne lo Monimento.* E ditto questo fece sonare tromme, ciaramelle, e naccare. E ordinao le battaglie. E fece li Capitani delle vattaglie. E deo lo nome, *Spivito Santo Cavalieri.* Ciò fatto quietamente ferza remore co le legioni ordinate da pede e da cavallo se ne vaco a Porta Santo Lorientzo,

A & quatuor millium praedictum, violentè in Urbem irruptione ingredi decreverant. Barones multos conjurationis collegas habuere. Magnos apparatus Praeneste fecerunt. Romam reversuri, dulcibus verbis distabant, se ipsos proprias domes repetituros fore. Ob ejusmodi armorum collectionem Tribunum talis tantusque terror invasit, ut animo aeger ac veluti B stupidus nec cibum nec somnum caperet. Quodam mane facto prima diei luce, & triduo fortasse, antequam confingeret cum hostibus, verba Populo faciens Nicolaus, ex multis, quae protulit, haec ait: Noveritis, me proxime acta nocte per somnum vidisse Sanctum Martinum, qui Tribuni filius fuit, mihi dicentem. Ne dubita. Hostes Dei interficies. C Sequenti die satis diluculo, campana ad arma pulsata, universum Populum armis communitum advocavit, ad quem jam compositum sermonem in hanc formam instituit, dicens: Palam vobis, Domini, facio, me nimirum hac ipsa, quae praecessit, nocte, Sanctum Bonifacium Pontificem, quum dormiebam, conspexisse, afferentem, nos hodie de inimicis suis Columnensibus, qui tam foede Ecclesiam Dei deturparunt, ultionem fore sumturos. His sequentia addidit: Laurentius filius est mihi. Is mecum in certamen adversus proditores Populi, & perjuros exhibit. Postea subjunxit: Exploratorum nostrorum relatu didicimus, hostes appropinquasse, & quarto ab Urbe milliario castra locasse, ubi dicitur Monumentum. Ibi sane mihi portenditur, nedum inimicos debellandos fore, sed & occisos in eodem Monumento sepeliendos. His pronuntiat, tibicinibus, monaulis, cornicinibus, & tympanistis praecepit, ut sonitus ederent. Acies exinde praecordinavit. Cohortibus Duces praefecit, & alarum Praefectos destinavit. Demum pro militari

zo, la quale hao nome Porta Teverina. De li Baroni fuoro co lo Puopolo Jordano de li Orzini, Cola Orzino de Castiello Santo Agnino, Malavranca Cancellieri de la Pescina, Matteo (44) figlio de lo Conte Verollo, e molti altri. Non boglio lassare lo muodo, che servao lo Tribuno de lo Prefietto nanti la sconfitta. Lo Tribuno mannao pe lo Prefietto. Lo Prefietto volenno obedire, benne con ciento cavalieri per essere a la vattaglia in servizio de Romani. Da quindici Baronetti de Toscana havea con seco menati. Anco havea menato suo figlio Francesco. Quella fò la prima voita que arme portao. Denanti a sè mannao some cinquecento de grano pe grascia. Como se convieo a Prefietto, erase sforzato de compiacere a Romani. Como fo jonro, fò invitato a pranzo; sedenno, li fò toito le arme a sè, e a li sici compagni. Puoi fò messo in presone effo co lo figlio; lo arnese, e li cavalli li fò toito, e dati per Romani. Fece uno parlamiento lo Tribuno a lo Puopolo. ne lo quale disse cofinto: *Non ve maravigliate, che io detengo in presone lo Prefietto, che effo era benuto pe servire de costà, e per sconfire lo Puopolo de Roma.*

A *tari tessera nomen, Spiritus Sanctus Miles, edixit. Quo facto silenter absque ullo strepitu, cum bene constitutus pedum & equitum legionibus ad Portam Sancti Laurentii, quae Tiburtina nuncupatur, pervexit. Populari huic exercitui se conjungere ex Dynastarum ordine Jordanus de Ufinis, Nicolaus Ufinus de Castro Sancti Angeli, Malabranca*

B *Cancellarius de Piscina, Matibaeus filius Cancellarii, Robertellus filius Comitis Beroldi, alique plures. Silentio heic mihi haud praetereundus est modus, quem Tribunus, antequam proeliaretur, contra Praefectum adhibuit. Nicolaus Praefectum, ut sibi opem ferret, evocavit. Praefectus obsequaturus, centum equitibus bello aptis sociatus, Romanis auxilium laturus, Romanos venerat. Barunculos Tuscae fere quindecim adduxerat, & filium suum Franciscum, qui tunc primo arma induerat. Romanorum gratiam promerendi cupidus, quingentas frumenti sarcinas, annonae causà quemadmodum Praefectum decet, jam praemiseraat. Quum Romae fuit, praesurus apud Tribunum, utpote ab eo invitatus, ad ejus mensam assedit. At quam quum discessisset, armis exutus fuit, exarmatis identidem sociis ejus. Postmodum unacum filio in carcerem conjectus, equis ac utensilibus, quae Romanis dispersita fuerunt, exspoliatus remansit. Ob id Nicolaus ad Populum concionem habens, dixit: Ne miremini, me carceri Praefectum mancipasse. Venerat ipse, ut nos insidiosè fauciarer, & ut Romano Populo cladem irrogaret.*

E

CAP.

CAP.

(44) Matteo figlio de lo Cancellieri, Lubertiello figlio de lo Conte

CAPITOLO XXXIII.

I Colonneſi arrivano a Roma coll' eſercito, e la trovano ferrata. Ma apréndesi la Porta, mentre la gente paſſa in ordinanza, ſolo Janni Colonna vi entra generoſamente dentro, dove ne rimane ucciſo.

H Ora me ne torno a la vattaglia. Colonneſi ſe muoſſero con granne ſfuorzo da Monumento dalla mieſa notte. Connuſſeroſe allo Moniſterio de Santo Loriento fore le mura. Era lo tempo rencreſcievele pe la piojia, e pe lo aſpero freddo. Addunaroſe li Baroni, Stefano de la Colonna, Janni ſio figlio, Pietro de Agabito, lo quale era ſtato Propuoſto de Marſilia, Signore de Jenazzo, Miſſore Jordano de Marini, Cola de Buccio Vaccia, Sciarretta de la Colonna, e moiti atri. Vennero a conziglio de que deveſſero fare. Pe que Stefano era infeſtato da uno vomaco, e tremava como fronna. Pietro de Agabito eſſenno un poco appannato, ſonnato ſe avea de vedere la ſoa donna vedova, che piagneva, e ſciliavaſe. Pe paura de tale ſuonno ſe volea dall' hoſte aſſentare. Non ſe volea trovare a la rotta. Anco odivano ſonare la Campana a ſtuor- mo. Sapevano che lo Puopolo forte irato era e corrocciato. Anco perche Stefano della Colonna Capitanio de tutta l' hoſte jenerale, como jonze là, denanti a tutti la prima coſa ſolo con un fante a cavallo a uno Palafreno, ne ijo a la voita de la Porta de Roma, e comenzao a chiamare ad aita boce la guardia a nome. Pregava che apreſſe la Porta. Adduceva queſte raſcioni: *Io ſo' Cittatino*

de

C A P. XXXIII.

Columnneſes cum exercitu ad Urbem appropinquantes, occluſas Portas inveniunt. Dum acies ordine traducuntur, Porta referatur. Per illam Johannes Columna ſolus generoſe intrans, demum interfectus occumbit.

A D ea, quae in pugna evenerunt, ſtilum converto. Columnneſes circa mediam noctem magno conatu a Monumento diſceſſerunt. Ad Monasterium Sancti Laurentii extra muros ſe contulere. Inclementia coeli, pluviarum copia, & frigoris aſperitas inſtabat. In unum convenere Barones, Stephanus nempe de Columna, Johannes ejus filius, Petrus de Agapito, qui Maſſilienſem Prae-poſituram jam obierat, Dominus Geneſtani, Dominus Jordanus de Marino, Nicolaus Buicii Vacciae, Sciarretta de Columna, ac multi alii. Itaque conſilium inierunt, quid foret agendum. Stephanus vomitu excruciabatur, & frondis ad inſtar contremiſcebat. Petrus de Agapito, quum levi ſomno ſe dediſſet, ſomniaverat ſe videre uxorem ſuam tamquam viduam, lugentem, & prae triſtitia obrigentem. Ex quo terrifico aſpectu ſomnii ab exercitu recedere decreverat. Conſilii armorum intereſſe volebat. Porro tunc Barones campanae ad arma ſonitum auribus percipiebant. Sciebant Romanum Populum iracundiâ & odio in eos ſummopere exardeſcere. Noverant inſuper, Stephanum de Columna, totius exercitus imperatorem, tunc primum ante omnes, uno ſamulo pedite ſociatum, ad Portam Romanae, equo inſidentem prope acceſſiſſe, & alta voce cuſtodem nomine tenus appellaiſſe. Qui quum inſtanter expoſceret ab eo, ut Portam ſibi panderet, bis rationibus ac verbis fuerat uſus. Ego ſum

Ci-

de Roma. Voglio a casa mea tornare. Vengo pe lo buono stato. Portava lo Confalone de la Chiesa e de lo Puopolo. A queste paravole respuse la vardia de la Porta (Pavolo Buffa haveva nome lo buono valesfrriere) e disse: *Quella vardia, che chiamate, quà non stas. Le vardie seco mutate. Io so' benuto de nove quà co li miei compagni. Voi non potete entrare quà pe via alcuna. La Porta ene serrata. Non conosciete quanta ira have lo Puopolo d'usi, che turbate lo buono stato? non odeste la Campana? Pregove per Dio: perseteve. Non vogliate essere a tanto male. In segnia, che voi non poteste entrare, ecco che jetto la chiave de fora. Jettao la chiave, e cado in una petcoglia d'acqua de fora per lo male tiempo che era. Quando li Baroni stajenno in conzilio penzaro a tutte queste cose, bene viddero, cha entrare non poteano. Deliberaro de partiresse ad honore. Fatte tre schiere, ordenaro benire fi' a la Porta davanti de Roma co le sonanti tromme, e atri strumenti, e dare la voita a mano ritta, e tornaresene a casa con granne honore, e cosinto fatto fò. Jà ne erano benute doi vatraglie, la prima e la secunna sì de la pedonaglia, sì della cavallaria. Petruccio Frajapane fo lo Connuttore. Sonate le tromme a la Porta, diero la voita a mano ritta, e senza alcuna lesione tornaro. Hora beneva la tierza schiera. In questa era la moititudine de la cavallaria. Erance nuobele jente. Erance li pruodi, e li bene a cavallo, e tutta la fortezza. Uno banno fò nanti messo, che nullo ferisse a pena de lo pede. Li primi feritori fuoro da otto nuobbelli Baroni, fra li quali fò lo desventurato Janni de la Colonna. Questi nuobbelli primi feritori nanti jevano*

A Civis Romanus. Domum meam intraturus adveni. Pro bono regimine adsum. *Vexillum autem Ecclesiae & Populi deserebat. Stephani verbis Custos Portae, cui nomen Paulus Buffa fuit, peritus sagittarius, ita respondit: Custos, quem vocas, non adest. Excubiae jam permutatae fuerunt. Ego sane cum sociis meis custos nuper accessi. Nullo modo huc intrandi tibi potestas erit. Obserata Porta est. An nescis, quantà adversum te iracundià Populus effervescat, contra te inquam, qui boni regiminis perturbator dignosceris? An non campanae sonitum audis? Per coelestia te precor, ut abeas. Noli tanto malo operam dare. Ut scias, te nequaquam intraturum esse, Portae clavem foras ecce jacio. *Clavem jecit, quae in exteriori fossula aqua repleta corruit; tunc enim pluvium tempus erat. Haec omnia Baronum, qui ad consilium convenerant, mentibus observabantur; qui utique intellexerunt, Romae Urbis ingressum omnimodo sibi ipsis praeccludi. Igitur abscedere cum honore deliberaverunt. Compositis tribus aciebus, ad Portam usque Romanam cum tubarum, & aliorum perstreperantium instrumentorum clangore progredi proposuerunt, ac inde ad dexteram se convertentes, domum magno decore repetere. Atque ita actum est. Jam prior & posterior acies tum pedum tum equitum eidem Portae se praesentaverant. Petruccius Frangipanis utpote earum ductor, praeciverat. Tubis clangentibus ad conspectum Portae, ad dexteram partem iter flectentes, sine ulla laesione remeaverunt. Tertia acies incedebat, copioso equitatu, nobilibus viris, generosis belligeratoribus, hominibus fortibus in equis sedentibus, & toto exercitus robore instructissima. Edictum promulgatum fuit, ne aliquis sub poena pedis vulnera inferret, seu pugnaret. Ex primis pugna-**

ad onne moititudine de uno buono spatio. Era allhora l'alba de lo die. Li Romani dentro de la Porta non havevano la chiave; pe forza opierzero la Porta pe jescire a la varatta. Granne romore fao lo ferire de le accette. Granne ene la confusione de lo strillare. La Porta ritta fò o perta: la manca remase 'nzerrata. Janni de la Colonna approssemannofe a la Porta, conziderao lo romore drento, e conzideranno lo non ordenato operire, est maò, cha soa amici haveffeno muoffo dentro romore, e che haveffeno rotta la Porta pe fuorza. Queffo conziderato, Janni Colonna subito se 'mbraccia lo pavellotto, co una lancia a la cofa, speronao lo suo desfriero, adorno come Barone, forte correnno, non se retenne. Entrao la Porta de la Citate. Deh como granne paura fece a lo Puopolo. Allhora denanti a effo deo la voita a fujire tutta la cavallaria de Roma. Similmente tornaò a reto tutto lo Puopolo fujenno, quasi pe spatio de miefra valefirata. Non per tanto queffo Janni Colonna fò sequitato da li soa amici; de manera che remase solo là, como se fosse chiamato a lo Judicio. Allhora Romani presero vigore, intennenno, che effo era solo. Anco fò più la soa disfaventura. Lo suo desfrieri lo trasportao in una grotta poco più de là de la Porta da lo lato manco, entranno la Porta. In quella grotta fò scavallato da cavallo; e conoscianno Janni sia disfaventura, domannava a lo Puopolo misericordia, e adjurava pe Dio, che soe arature non se li despogliassero. Que vao più dicenno! Là fò denudato, e datoli tre ferute, e morio. Fonnerruglia de Trejo fò lo primo, che lo colpiao. Jovene era de bona indole.

Var-

A scribas octo Nobiles exstitero, inter quas infortunatus Johannes de Columna. Hic enim Nobiles primi ad feriendum reliquae multitudinis per ingens intervallum praebant. Illucescente diei aurora Romani intrinseci, Portae clave destituti, violenter, ut ad certamen extra progredierentur, Portam ipsam aperuerunt. Ingentem tumorem edebat fractura portae. Maxima conclamantium confusio audiebatur. Porta ad dexteram patuit: altera ad sinistram occlusa remansit. Johannes de Columna proximum Portae se faciens, & tum grave murmur, quod intus resonabat, tum Portam patentem considerans inopinato reclusam, amicos, sociosque suos strepitum intus excitavisse, & violenter Portam fregisse existimavit. Id quum sibi Johannes persuasisset, parvum clypeum brachio immittens, hastam furi inniziam dirigens, equum calcariis exultulans, Baronum ornamentis indutus, concito gressu haud se continere potuit, quin intus Urbem per Portam ingrederetur. Populus ut improvise Johannem aspexit, magno timore correptus, ante ipsum cuius omni Romano equitatu in fugam se converterit. Similiter univere multitudo aufugiens terga dedit quasi per spatium dimidii jactus sagittae. Non ob id tamen ab ullo amicorum, suorum Johannes ipse consociatus fuit; quapropter solus ibi perstitit, veluti ad judicium evocatus fuisset. Tunc Romani agnoscentes, Johannem solum illic constisse, audaciam resumsorunt. At majore infortunio Johannes ab equo suo in quoddam antrum, aliquantulum a Porta ab sinistram latus introitus Portae diffusum, transvectus fuit. In eodem antro ex quo dejectus est, & calamitatem propriam intelligens, a Populo pietatem exposcebat, per coelestia cum adjurans, ne arma sibi detraherent. Quid plura? Ibi omnibus exspoliatus, & nudatus, tribus vulneribus confectus occubuit. Fonnerruglia de Trejo pri-

Varva non havea meffa. La soa fama sonava per onne terra de virtute e de grolia. Jace nudo, supino, feruto, e muorto, in un monteruozzo, canto lo muro de la Cittate, drento la Porta. Erano sfei capelli caricati de loto. A pena se pottera reconoscere. Hora vidi maraviglia. Incontanente lo tiempo pestelenziale e turvato se comenzo a refchiarare. Lo Sole daea lucenti raji. De tiempo caliginoso fò fatto sereno e allegro.

CAPITOLO XXXIV.

Stefano della Colonna, e molti altri Baroni restano morti. E no segue gran lotta per la banda de' Baroni.

FRà tanto Stefano de la Colonna in tanta moltitudine, la quale ordenatamente beneva denanti a la Porta, teneramente dommannao de lo sio figlio Janni; e respuosto li fò: *Noa non lo sapemo que haja fatto, nè deve sia jito.* Allhora sospettao Stefano, che haveffe entrato la Porta. Perciò spernao, e solo la Porta entrao: e bedde cha lo figlio jacea in terra in mieso de moiti, che l'accideano intra la grotta e lo pantano dell'acqua. De ciò Stefano temenno de la sfa perzona, torna a reto. Jesciò la Porta, e la sfa mente rationale lo abbandona. Fò smarrito. Lo amore de lo figlio lo convenze. Non fece paravola aicuna. Anco torna, e entrao la Porta, se pe via aicuna poteva sio figlio liberare. Non se approssimao, che conubbe, cha lo figlio morto era. Attenneva a campare la sfa perzona. Torna a reto tristo. Nello jescire che fece de la Porta, benne de sopra da lo Torriciella

mos ei intulit istus. Ita Johannes adolescens egregiae indolis, ac imberbis, cujus nomen & gloria per universum orbem jam ferebatur, nudus, supinus, vulneratus, ac mortuus jacuit juxta murum Urbis intra Portam. Capillos luto adeo conspurcatos habebat, ut vix recognosci posset. Mirum fuit, illico pestilens ac turbatum coelum immutari, & clarescere coepisse. Lucidissimos radios Sol emisit. Caliginosus aër in serenum, & clarum conversus fuit.

C A P. XXXIV.

Stephanus de Columna, aliique complures Dynastae vulnerati cadunt. Barones magno conflictu prosternuntur.

Interim Stephanus de Columna in tanta ordinatim ante Portam advenientium multitudine, paternâ sollicitudine, de Johanne filio suo exquirere coepit. Stephanus ita responsum fuit: Nescimus quid ipse fecerit, aut quod perrexerit. Tunc Stephanus dubitare coepit, an filius Portam intulisset. Quamobrem equo calcaribus incitato, Portam introgressus, filium humi stratum conspexit in medio multorum, qui eum vulneribus confodiebant inter antrum ac lutum aqueum. Quo viso Stephanus sibi met pertimescens, gradum retro convertit. Porta egressus, mente ac ratione perturbatus, paene exanimatus fuit. At amore filii rursus percitus, nullis verbis, & silenter, Portam iterum regressus penetravit, querens, num aliqua ratione filium e periculo posset eripere. Loco tamen non appropinquavit, eo quod filium occubuisse cognovit. Itaque salutis propriae consulere unice cupiebat. Mœrore ac tristitiâ repletus quum revertetur, & e Porta prodiret, ex superiori parte parvulae Tur-

H h h 2

ciello una grossa macena, e percosse effo nelle spalle, e lo cavallo nella groppa. Hora lo sequitano le lance lanciate de là e de chà. Lo cavallo feruto ne lo pietto de lancia jettava caici, e tanto spesso, che non potenose mantenere a cavallo, cadeo pe terra. De subbeto veo lo Puopolo senza rascione, e sì l'accide, in fronte de la Porta, in quello loco, dove staco l'Imajine ne la parete in messo la strata. Là jacque nudo in beduta ad onne Puopolo, e a chi passava. Non havea uno de li piedi. Moite ferute havea. Frà lo nazo e li vuocchi havea una feruta, e sì terriòbele apertura, che pareva lo guado de le gote de lo lupo. Lo suo figlio Janni habbe solo doi ferute ne lo petignone, e una ne lo pietto. Hora jescio lo Puopolo furioso senza ordine, senza lese. Cerca a chi dea morte. Scontraro (45) li juveni; Pietro de Agabito de la Colonna, zha d'era stato Propuosto de Marsilia, lo quale Chierico fo. Mai vedute non se havea arme, se non alhora. Era caduto da cavallo; non potea liberamente annare. perque la terra era scivolente. Fugiose in una Vigna vicina. Calvo era e veterano. Pregava per Dio, che li perdonassero. Non vaize lo pregare. In prima li toizero soa moneta; puoi lo defarmaro; e puoi li toizero la vita. Stette in quella Vigna nudo, muorto, calvo, grasso. Non pareva homo da guerra. (46) Appricffo de effo in quella Vigna jacea un'aitro Barone, cioene Pandolfo de li Signiori de Belvedere. Fuoro de morti in poco de spatio da dodici. A la supina jaceano. Tutta l'aitra moi-

titu-

A ris immissa ingens mola Stephanum ipsum in humeris, equam autem ejus in clunibus percussit. Postmodum lanceis & lancearum jactibus undequaque impetitus fuit. Equus in pectore lanceâ vulneratus plurimum ac frequenter adeo recalcitrabat, ut Stephanus ipsum non amplius temperare valens, ephippio disjectus, ad terram corruerit. Nullâ morâ Populus rationis cæpers in eum irruit, & interemit in conspectu Portæ, ubi in pariete Imagines prostant, in medio viæ. In loco eodem nudus jacuit Stephanus, omni Populo & transeuntibus conspicuus. Uno ex pedibus cavebat. Pluribus vulneribus sauciatus cernobatur. Inter nasum & oculos tantæ amplitudinis plaga sibi fuerat inflicta, ut biatui maillarum lupi cam assimilare potuisses. Johannes filius ejus duobus tantum vulneribus ad inguina, & uno circa pectus percussus jacebat. Tunc Populus furens, nullo ordine, nullaque lege, egrediens Urbe, eadem ac morem alius inferre evide quærebat. Obvios habuit juvenes. Item Petrus Agapiti de Columna, qui Clericus antea Massiliensi Præposituræ præfuerat. Non aliâ nisi hac occasione armis indutus inceserat. Is equo prolapsus, tuto ambulare ob soli lubricitatem nequibat. Ad proximam vineam fugâ diverxit. Calvitie & senectâ provectus, hostes per coelestia obtestabatur, ut sibi parcerent. Nil potuere supplicationes. Pecuniis primo, armis postea, vitâ demum privatus, in eadem vinea nudus, calvus, obæsus, ac interemptus fuit. Nullam bellicæ viri speciem præferebat. Apud eum alius Dynasta in illius vineæ loco, Pandulfus scilicet ex Dominis Belvederis, occisus jacuit. Brevis temporis spatio duodecim alii interfecti supinis cadaveribus remanserunt. Peditum & equitum

(45) Scontraro li juveni. Lo primo Agabito della Colonna, che dereto li veniva, lo Propuosto de

(46) de guerra: voticiello pareva. Appricffo

titudine, sì de pedoni sì de cavalieri, lassano l'arme de là e de chà; senza ordene con granne paura, non se voltavano de reto. Non fò chi dajesse coipo. Miffiore Jordano levao la fronnosa. Non se (47) retenne f' a Marini. Sconfitta fò onne moitudine. Abbattuti foro l'inimici; e jacquero muorti in terra, in beduta de li passanti, e de onne Puopolo, quelli li quali fuoro Senatori illustri f' ad hora de Nona. Da vero che lo Stennardo de lo Tribuno gio per terra. Lo Tribuno sbaottio. Stava co li vuocchi aizati a lo Cielo. Aitra paravola non disse fe no' questa: *Hai Dio! haime in traduto!*

CAPITOLO XXXV.

Il Tribuno tornato trionfante depono la sua Corona, e la sua Verga all' Araceli. Nè permette che a i cadaveri de tre Colonnese si faccia onore alcuno.

PUoi che la vittoria fò pe lo Puopolo, lo Tribuno fece sonare foe tromme de ariento; e co granne grolia e trionfo recoize lo Campo; e pufese in capo la soa Corona de ariento de fronne d'oliva: e tornao in Roma con tutto lo Puopolo trionfante. E giòne a Santa Maria de Aracielo, e là rassennao la sia Verga de lo acciario, e la Corona de la oliva a la Verjine Maria. Denanti a quella venerabbele imajine appese la Bacchetta, e la Corona in casa de li Frati Minori. Dapuoì mai non portao bastone, nè corona, nè Confalone sopra capo. Po' questo parlao a lo Puopolo in parlatorio, e disse,

(47) se retenne f' a Marini.

A *tum reliqua multitudo, armis heic & illic dimissis, absque ordine, & ingenti terrore aufugiens, nec umquam retro respiciens, terga vertit. Nec unus ex tot exstisit, qui fuerit ausus pugnare. Dominus Jordanus equum ferulà incitans, illico fugae se commisit, nusquam consistens, nisi quum ad Marini Castrum pervenit. Prostrigato hostili exercitu, occisorum cadavera, corpora nempe eorum, qui Senatorià nobili dignitate aliàs perfuncti fuerant, humi strata, & abjecta, viatoribus & cuncto Populo spectanda pascere usque ad horam nonam diei. Tunc sane Vexillum Tribuni ad terram cecidit. Quare Tribunus perterritus, oculos ad coelum elevans, haec paucula protulit. Ah Domine! numquid me deseruisti?*

C A P. XXXV.

Tribunus cum triumpho rediens, coronam, & scipionem apud Aram Coeli deponit. Cadaveribus trium Columnensium funeris exsequias interdicat.

P*ostquam victorià Romanus Populus potitus fuisset, argenteis tubis tibicines Nicolaus perstreperè jussit. Cum multa gloria ac triumpho exercitum congregans, argenteam coronam foliis olivarum consertam capiti suo imposuit, & in Urbem una cum toto Populo evansi remeavit. Ad Sanctae Mariae in Aram Coeli Templum profectus, chalybeum scipionem, & olivae coronam Virgini Mariae obtulit. Venerandae Deiparae imagini sceptrum appendit, & in Monasterio Fratrum Minorum coronam deposuit. Postmodum numquam sceptrum, coronam, & vexillum supra suum caput desulit. Ad Populum exinde in suggestu verba fecit, asserens, se in vaginam remissurum*

eha bolea convertere foa spata ne la guaina. E traffe la spata, e sì la forviva co le vestimenta soje, e disse: *Hajo mozzata recchia de tale capo, che non lo poteo tagliare Papa, nè imperatore.* Quelle tre corpora morte fuoro portate in Santa Maria de li Frati ne la Cappella de li Columnesi, copierte de palji de auro. Bennero le Contesse con moititudine de donne scapigliate, per ululare de sopra li muorti, cioene sopra le corpora de Stefano, Janni, e Pietro de Agabito. Lo Tribuno le fece cacciare, e non voize, che li fosse fatto honore, nè esequio, e disse: *Se me faco poco de ira quelle tre corpora maidette, facciole jettare ne lo catafesso de li appesti; cha sono perjuri, non sono degni d'essere sepelliti.* Allhora queste tre corpora fuoro secretamente de notte portate ne la Chiesa de Santo Silvestro de lo Capo, e là senza ululato fuoro sepellite da le Monache. De li altri muorti Cittadini fuoro Cola Pali de Molara, Missore Jordano de li Aretini, Cola Farfaro, Polo de Libano, e moiti altri gentilhuomeni, Romani, Orvietani, e de altre Terre vicine a Roma, amici de le sopraditte tre corpora morte. E li prenoni fuoro posti in Campituoglio.

CAPITOLO XXXVI.

Riprensione al Tribuno, che a similitudine di Annibale non seppe valersi di questa vittoria.

QUà veglio un poco delongareme da la materia. Scrive lo facunno recitatore Tito Livio, cha de Africa se mosse uno Capitano, lo migliore che mai fosse ne lo mun-

no.

Arum fore enses suos. Enses vero denudavit, & cum vestimentis confricabat, dicens: Aures è quorundam capitibus abscidi, quas nullus Pontifex, nullusque Imperator potuit amputare. Cadavera trium Columnensium ad Aedem Sanctae Mariae Fratrum Minorum delata fuerunt, in Columnensium aedicula posita, & aureis palliis cooperta. **B**Advenere Cimicissae, multa mulierum comitivâ solitariae, quae sparsis capillis super mortuorum corpora, Stephani nempe, Johannis, & Petri de Agapito, erantploraturae. Tribunus, ut matronae expellerentur, mandavit, nec ullis funerum exsequiis cadavera ipsa officii permisso, inquam: Si vel tantillum irascar, maledicta tria corpora illa in sepulcrum suspenforum sane disjici faciam. **C**Haec utpote perjura ne tumulto quidem recondi merentur. Tunc eadem cadavera noctu latenter ad Ecclesiam Sancti Silvestri de Capite exportata fuerunt, eaque absque planctu Sanctimoniales tumulto mandarunt. E numero alicorum mortuorum Civium fuere Nicolaus Pali de Molara, Dominus Jordanus de Aretinis, Nicolaus Farfarus, Paulus de Libano, multique alii nobiles patris Romae, Urbis Veteris, & quarundam proximarum Urbis Civitatum, qui foedere & amicitia tribus Columnensibus adhaeserant. Captivi in Capitolii carceribus inclusi fuerunt.

C A P. XXXVI.

EAuctor exprobrat Tribunum, qui Annibalis exemplo fructu reportatae victoriae uti nescivit.

Hic ab instituto meo aliquantisper digredi mihi placet. Facundus Historiographus Titus Livius literis prodidit, Ducei quemdam omnium, qui unquam in orbe viaverunt, dignissimum. Anniba-

no. Aniballo de Cartaine habbe nome. Queſto Aniballo ruppe la pace a Romani, e deſce la Cittate de Sagonza ne la Spagna a deſpietto e onta de lo Senato de Roma. Puoi paſſao le Alpe de chà in Piedemonti, e benne in Lomhardia. E là ſconſiſe Sempronio Conzolo de Roma ad uno fiume, che diceſe Teſino, canto Pavia. Puoi ne benne in Toſcana, e là a lo Lago de Perofcia ſconſiſſe lo eſercito de Roma, e tagliao lo capo a Framinio (48) Conzole. Puoi deo la voita in Campagna a Monte Caſino: e là li benne a la frontera Fabbio, lo ſaputo, con grande hoſte; e tennelo a bajo anni tre. Puoi li tre anni fuoro mutati li Capitanji. Fabbio fò caſſo. Li Capitanji foro dui: per li nuobbeli fò Capitanio Emilio Pavolo; per li puopolari fò Capitanio Terrentio Varone. Lo ſapere e la inuſtria de Aniballo fò tanta, che leuaò queſſi doa Capitanji da li piedi loro, e conuſſi con onne loro potentia de cavalieri e de pedoni f' in Puglia ad uno fiume, lo quale ſe dice Volturino. E là ſconſiſſe lo Puopolo de Roma, e ſconſiſſe doi hoſti. Là morio uno de li 'mperatori Emilio Pavolo. Fuoronce muorti ottanta Senatori. Morionce Servilio, lo quale l'anno paſſato era ſtato Conzolo. Morieronce Tribuni, e bona jente aſſai. Morieronce quarantaquattro migliaia de pedoni. Morieronce otto milia ottociento cavalieri. Dece milia fuoro li preſonieri. Fonce guadagnata robba infinita, cavalli, e arme, auro, e ariento. Li freni e le coperte de cavalli de Romani erano tutte de auro lavorate. Roma fò terribilmente bedovata. Fatta cotale ſcon-

A nibalem nomine, patriâ Carthaginenſem, ex Africa moviſſe. Is pace Romanis violata, Civitatem Saguntinam in Hispania, ſummo Romani Senatus dedecore & ignomini, deſtruxit. Praetergreſſus Alpes cis Pedemontem in Lombardiam advenit. Ibi Sempronius Conſulem Romanum apud Ticinum flumen prope Papiam bello ſuperavit. In Tuſciam pedem intulit. Romanorum copias ad lacum Peruſinum proſligavit. Flamini Conſuli caput obruncavit. Exinde in Campaniam acies ſuas apud Montem Caſinum direxit, ibique ad limites obviantem ſibi Fabium belli peritiſſimum ingenti cum exercitu invenit, qui eum triennio, ne quidquam ageret, retardavit. Quo elapſo Duces alii ſubrogati fuerunt. Fabius imperio exutus. Duces iidem fuerunt duo, nempe Paulus Aemilius ex Nobilium parte, & Terentius Varro ex Popularibus. Annibal tanta virtute ac tali ſolertia Romanis cum Ducibus tunc egit, ut eodem & caſtra removere coëgerit, & cum omni eorum equitatus & peditatus potentia in Apuliam ad Vulturum flumen pertraxerit. Ibi Romanum Populum & utrumque exercitum proelio proſligavit. In quo conſiſtu ex Imperatoribus unus Paulus Aemilius occubuit. Oſoginta Senatores nece ſublatis perierunt. Servilius, qui praecedenti anno Conſul proceſſerat, interfectus obiit. Tribuni, aliſque ſortes viri gladio caeſi cecidere. Pelitum quadraginta quatuor millia, equitum vero octo millia & octingenti extincti in campo remanſerunt. Captivorum numerus decem millibus conſiſit. Innumerabilia ſpolia equorum, armorum, auri, & argenti Annibalis milites lucrati fuerunt. Fraena & derſualia equorum Romanorum equum auro ſabreſacta habuerunt. Romana Civitas in ſummam ac horribilem viduitatem inde eſt conjeſta. Poſt ejuſ-

(48) Framinio Conzolo. Puoi voize commattere Spoleti, & non lo poteo avere, Puoi deo

sconfitta, era hora tarda: calava lo sole. Aniballo vittorioso stava forte allegro. Li Principi de la hoste foa li fecero intorno rota, e facennoli festa e allegria de lo triunfo, che havea 'n tale die havuto. Puo' li domannaro pe gratia, cha quella notte a lo die seguente dajesse posa a sì e alla cavallaria, preque erano lassì e stanchi. Stava frà questi Principi uno prudentissimo homo, lo quale nome havea Maharballe. Questo era Duca e connucitore de la cavallaria. Fecefe denanti Maharballe, e disse quelle paravole: *Aniballo, la mea openione non ene, che tu dei posane a tì nè a li cavalieri. Vuoi tu sapere, ch' hai vadagnato hoje in questa sconfitta? de qua a cinque di tu vinctore manicarai e sarai festa in Campituooglio, se senza demoranza sicquiti la toa fortuna. Dunque lo posare non fao per sine. Muovi toi cavalieri, e toe massnade. Non li dare posa. Passamone (*) a Roma. Sarai Signore a barobetta. La trovaremo desornita, co le porte aperte. Meglio ene che Romani dicano: Aniballo è hinuto, cha Aniballo deo venire. A queste paravole Aniballo respuse e disse: *Maharballe, io moito laudo la toa bona voluntate; ma la notte hao consiglio. Bogliomene aiquanto pensare, e consigliare. Respuse Maharballe, e disse: Aniballo, Aniballo, tu sai con tici igniegni vincere, ma non sai usare la vittoria. Bene dice Tito Livio, cha quella demoranza fò salutifera a lo Puopolo de Roma, cha liberao Romani da servitude e retrasse lo 'mperio de mano de li Africani, a li quali decadea. Hora a lo propuofito. Se Cola de Rienzo lo Tribuno haveffi sequitata la soa vittoria, e haveffi cavaicato a Marini,**

pre-

A *scemodi conflictum, die jam ad vesperam, & Sole ad occidentem inclinante, Annibal victoriâ elatus maximo gaudio perfundebatur. Exercitus Principes gratulabundi Annibalem circumquaque obsecrabant, de reportato triumpho lactanter summopere congaudentes. Precario postmodum expetierunt, ut integra adveniente nocte ac sequenti die nedum Annibal*

B *ipse vellet quiescere, sed & equitatus sesto ac lasso quietem indulgeret. Ea Principibus prudentissimus vir Maharbal nomine, Dux & ductor equitatus in Annibalis conspectum advenit, & in haec verba eum alloqui coepit: In hac quidem sententiâ, Annibal, sum ego, ut nec tibi ipsi, nec equitibus ullam quietem te concessurum esse existimem. Cupis-ne, quantum emolumentum ex hodierno conflictu tibi obvenerit, dignoscere? Quinque ab hinc diebus victor ad mensam discumbes exsultans in Capitolio, si cunctatione postposita, nullâque interjectâ morâ fortunae tuae cursum prosequi non destiteris. Itaque quies tibi nullatenus proderit. Equites tuos ac pedites hinc remove. Nullam quietem exercitui concede. Urbem petamus. Hanc vacuam patentibus Portis inveniemus. Urbi prorsus dominaberis. Melius est, ut Romani dicant; Annibal venit; quam quod: Annibal venturus est. His respondit Annibal, dixitque. Bonam voluntatem tuam, Maharbal, aequi bonique consulo. At*

C *nox consiliorum mater est. Aliquantulum perpendam quid sit agendum, ac interim aliorum sententias exquiram. Maharbal reposuit & ait: Annibal, Annibal, solers ac ingeniosus es ut vincas; at fructus ex victoria capere nescis. Aperte observas Titus Livius, Annibalis procrastinationem Ro-*

D *mano*

mano

(*) a Roma. Roma trovaremo desornita colle Porte aperte. Sarai Signore a quieto. Meglio &c. Cedi. Bonen.

prennea lo Castiello de Marini, e defertava a lo tutto Missore Jordano, che mai più levava lo capo. E lo Puopolo de Roma fora remaso senza trivolatione in libertate.

CAPITOLO XXXVII.

Il Tribuno fa Lorenzo suo figlio Cavaliero della Vittoria. Comincia a insuperbirsi, e a tiranneggiare, e libera il Prefetto. Giordano de Marini danneggia Roma; e nascono molti disordini.

Vengote a dicere, como lo Tribuno cadde da la soa Signoria. La dimane po' la sconfitta fuoro chiamati tutti li Cavalieri Romani, li quali appellava Sacra Militia, e disseli: *Bogliove dare la paca doppia. Vengate co meco.* Non sapeva aicuno que bolesse fare. Sonanno le tromme ne gio a quello loco, dove fò fatta la sconfitta; la quale sconfitta fecefe Anno Domini MCCCXLVII. de lo mese de Novemmere. Menao con esso uno suo figlio (Lorenzo habbe nome) ne lo luoco, dove fò muorto Stefano Colonna. In quello loco erance remasa una pescoglia de acqua. Jonto che fò lo Tribuno, fece scauicare lo figlio, e jettavali sopra l'acqua de lo sangue de Stefano da quella pescoglia, e disse: *Sarai Cavalieri de la Vittoria.* Maravigliarose tutti li altri: anco sfordiro. Puoi commandao, cha li Connestavoli da cavalli

Tom. VII. fe-

A mano Populo omnimode profuisse, Romanos e servitute liberasse, & imperium ex Africanorum manibus, in quas inciderat, abripuisse. Nunc ad rem nostram. Si Nicolaus Laurentii reportatae victoriae vestigiis institisset, & ad Marini Castrum obequitando perrexisset, Castrum ipsum obrinisset, & Dominum Jordanum, qui numquam caput erexisset, exterminio prorsus affectisset. Populus autem Romanus absque ullo discrimine libertatem integram recuperasset.

C A P. XXXVII.

Tribunus Laurentium filium suum Militem Victoriae constituit. Animo superbe semet erigens ac tyrannidem exercens. Praetectum carcere eximit. Jordanus de Marino Romanis damna infert. Multa mala oboriuntur.

Q Uomodo Tribunus de dominatione sua deciderit, paucis enarrabo. Sequens die post confictum omnes Romanos Milites, quos Militiae sacrae vocabulo nuncupabat, ad se vocavit, & ipsis dixit. Duplex stipendium vobis sum numeraturus. Me sequamini. Quid acturus esset, nemini innotescbat. Tubis clangentibus ad locum se contulit, in quo supra relatam certamen contigit. Hoc Anno Domini MCCCXLVII. mense Novembri accidit. Filium suum Laurentium nomine ad locum, ubi Stephanus de Columna fuerat interfectus, adduxit. Ibi fossula erat aquam continens; ad quam quum Tribunus advenisset, filium equo descendere jussit, eumque aqua sanguine Stephani commixta in eadem fossula aspergens dixit: Miles Victoriae esto. Prae admiratione nimium in modum universi obstupuerunt. Comestabulibus equitum exinde praecepit, ut lato gladio filium ad latera & lumbos caederent.

I i i Quo

fereffono lo figlio piattoni co le spate là da lo lommo. Questo fatto, tor-
nao a Campituoglio, e disse: *Jate a
la via vestra. Opera communa ene quel-
la che havemo fatta.* (49) *Havemo tut-
ti sine Romani. A noa e a hoa spectao
pugnare per la patria.* Questo ditto,
forte turvao li animi delli Cavalie-
ri. Da puoi mai non voizero arme
portare. Allhora lo Tribuno comen-
zao ad acquistare odio. La jente ne
sparlava e dicea, che soa arrogantia
era non poca. Allhora comenzao ter-
ribelmente diventare iniquo, e las-
fare le vestimenta de la honestate.
Vesteva panni, como fussi uno asini-
no Tiranno. Jà mostrava de bolere
tiranniare pe forza. Jà comenzao a
tollere de le Abbadie. Jà prenea chi
pecunia havea, e tollevaia; a chi l'
havea, imponeali silentio. Sì speffo
non facea parlamento per la paura,
che havea de lo furore de lo Puopo-
lo. E mise colore e carne; e me-
glio manicava, e meglio dormeva.
Allhora lassao lo Prefietto. Preque
non era sano de la perzona, tenne
pe stajo lo figiio. Allhora li Puopo-
li lo comenzaro ad abbandonare. E
li Baroni, e non tanto givano a Cor-
te pe la rascione como solevano. Al-
hora impuse la Data de lo sale; e
bolea pecunia pe sollati. In questo
stante Missore Jordano de Marini non
cessava de novitate movere onne die,
e prenea e derobbava la jente. De
prefure se mormorava. Era lo tiem-
po de lo Autunno là dopo le ven-
negnie. Lo grano era caro. Valeva
lo Rujio sette (50) Libre de mone-
ta. Questo tolleva la pecunia a chi
l'havea. Missore Jordano predava.
Lo Puopolo male se contentava. Lo
Legato Cardenale, de lo quale de
sopra

A *Quo factio in Capitolium rediit, & in-
quit: Ad propria remeet unusquisque
vestrum. Quod haectenus egimus, ad
communem utilitatem patravimus.
Romani omnes fuimus. Nostrum ac
vestrum fuit pugnare pro patria. Haco
dilla Militum animos admodum pertur-
berunt. Ii postmodum arma ferre amplius
noluerunt. Tunc Tribunus in odium &
offensionem omnium venit. Populus ore
aspero eum discerpebat, & assererat, ar-
rogantiam illius ad nimietatem processis-
se. Nicolaus autem iniquior ac vitiosior
in dies factus, ab honestate recessit. Du-
rum ac hebetem tyrannum agens, vio-
lentia ac tyrannide in regimine uteba-
tur. Jam praepotenter dominaturum se
esse ostendebat. Jam Abbatias eripere
coepit. Pecuniosos capiebat, & detine-
bat; bene nummatis pecunias aufererat,
ipsisque silentium imponebat. Conciones
publicas, quas primùm saepius faciebat,
raro habebat, quod Populi furorem sibi
pertimesceret. Facies ejus florido colore
videri, & corpus ejus carne pinguescere
coeperunt, quod opipare cibum capiebat,
& somnum melius sumebat. Tunc Prae-
fectum e carcere exemit, corpore infirmum,
& filium ejus obsidem retinuit. Interea
Populi ab eo desciverunt. Neque Baro-
nes, neque tot homines, ut antea, Au-
lam Tribuni ad jus reddendum frequen-
tarunt. Ipse vero salis vectigal imposuit,
ac pecuniam persolvendam pro militum
stipendiis indixit. Interea Dominus Jor-
danus de Marino tumultus & novitates
E suscitare quotidie non desistens, rerum &
hominum praedas agebat. Ob has deprae-
dationes Populus murmurabat. Post vin-
demias, instante autumnali tempore, fru-
mentum caro pretio emebatur. Septem Li-
bris monetae vitici Rubium vendebatur.
Hoc pecuniam habentibus rapiebat. Do-
minus Jordanus depraedabatur. Populus
id*

(49) Avemo tutti Romani retirato. A noa & a voi spectao pugnare per
(50) sette Livre de Provisini. Questo

sopra ditto ene, lo maledisse, e giudicaolo per heretico. Puoi compuse co li Signiori, cioene con Luca Saviello, Sciaretta de la Colonna, e cavali in tutto favore. Allhora le strade fuoro chiuse. Li Massari de le Terre non portavano lo grano a Roma. Onne die nasceva nuovo romore.

CAPITOLO XXXVIII.

Il Conte Messere Janni Pipino, che in questi tempi abitava in Roma, commuove il Popolo; la' onde Cola, e sua moglie fuggono. Egli vassene in diversi luoghi. E in Roma è dipinto come traditore, e anche dal Legato del Papa è giudicato eretico.

ERa in quelli tempi a Roma uno Conte cacciato da lo Regno. Missore Janni Pipino nome havea, Paladino de Altamura, Conte de Minorvino. Questo Paladino demorava in Roma, perchè (51) foe grannie e reballarie non poteano patire li Regali de Napoli. Cum familia sua degebat Romae. Missore lo Conte Paladino in questo tempo fece jettare una (52) sbarra granne sotto l'Arco de Salvatore in Pefoli. Una notte e uno die sonao a stuormo la campana de Santo Agnilo Pescivennolo. Uno Judio la sonava. Non ce trajeva alcuno a rompere questa sbarra. Lo Tribuno subito mannao per difesa una banniera da cavallo là a questa sbarra. Uno Connestavile, lo quale avea nome Scarpetta, commattendo cadde morto feruto de lancia.

Quan-

(51) perchè foe grandie e boganze non

(52) una sbarra in Colonna. E'lo fu lo capo della rottura. Dentro de Roma la sbarra fu jettata sotto l'arco.

Aid aegerrimo animo tolerabat. Legatus Cardinalis, de quo supra retulimus, Tribuno maledixit, & cum veluti haereticum, judicio promulgavit. Postmodum conventiones iniit cum Dynastis, scilicet cum Luca Sabello, & Sciaretta de Columna, quibus omnino suffragabatur. Tunc interclusae fuerunt publicae vine. Curatores Villarum ac Terrarum frumentum ad Urbem amplius non deferrebant. Clamores & murmura quotidie oboriebantur.

C A P. XXXVIII.

Johannes Pipinus Comes his diebus Romae immorans, Populum commovet; quamobrem Nicolaus cum uxore fugam arripit. Diversa loca petit. Romae ceu proditor depingitur. Legati Pontificis sententiâ haereticus pronuntiatur.

His temporibus Romae aderat Comes quidam e Regno Neapolis pulsus. Dominus Johannes Pipinus nominabatur, Altamurae Palatinus, & Comes Minerbini. Romae morabatur, quum excessus illius & improbitates Regii Principes Neapolitani tolerare amplius non possent. Cum familia sua degebat Romae. Comes iste Palatinus his diebus ingens clatrum sive repagulum in Columna conspexit. Exordium ipse dedit seditioni. Intra Urbem repagulum appositum suis sub Arcu Salvatoris in Pefoli. Integra nocte, unoque die Sancti Angeli Piscivenduli campana pulsata est ad arma. Eam Judaeus quidam agitabat. Nullus tamen ad arma vocatus ad loci repagulum: confringendum se contulit. Tribunus illico pro defensione cohortem equitum ad repagulum illud misit. Quidam Cemebabulus, Scarpetta appellatus, quum pu-

I i i 2

gna-

Quando lo Tribuno fappe che Scarpetta era morto, e cha lo Puopolo non trajeva a lo suo fuormare, conzideranno la campana de Santo Agnilo Pescivennolo sonare, sospirava forte, tutto raffreddato: piagnea; non sapea que se faceffi. Sbauttito & annullato lo suo core era. Non havea vertute pe' no piccolo guarzone. A pena poteva favellare; e stimava, che in mieso la Cittate li fuffino puosti li aguaiti. La quale cosa non era, preque nullo se palesao rebello. Non era chi se levaffe contra lo Puopolo, ma solo era raffreddato. Se creffe effere acciso. Que vajio più dicienzo? Conciosiacofo che non fossi homo de tanta vertute, che boleffi morire in servizio de lo Puopolo, como promesso havea, piagnenno e sospiranno fece uno sermone a lo Puopolo, lo quale là se trovao e disse: cha effo havea bene rieffo, e ne la invidia la jente non se contentava de effo. *Hora ne lo sermo mefe descenno de lo mio dominio.* Queste parole piagnenno, quando l' abbe ditte, fallio a cavallo, e sonanno tromme de ariento co le Insegne imperiali accompagnato da armati *triumphaliter descendit*, e giò a Castiello Santo Agnilo. Là se ne stette celato renchiuso. La moglie se partio in abito de Frate Minore da lo Palazzo de Lalli. Quando lo Tribuno scennea de soa grannezza, piagnevano anco li aitri, che con effo stavano. Piagneva lo miserabbele Puopolo. La camera soa fò trovata piena de granni ornamenti. De tali lettere missive, che fuoro trovate, non lo creferi. Li Baroni sapevano cotale caduta; ma stettero dji tre nanti che boleffero tornare a Roma pe la paura. Puoi che tornaro, demoraro con paura. Li Senatori fatti po' lo Tribuno

A gnaret, lancea percussus, interemptus obiit. Quum Tribunus rescivit Scarpettam occubuisse, & Populum campanae signo ad arma excitatum minime concurrisse, considerans campanam Sancti Angeli Piscivenduli frustra sonare, alte suspiria emittens, prae metu obrigit, ac plorans, corde animoque dejectus, quid ageret, ignorabat. Virtute paene omni destitutus, **B** puelli ad instar, vocis etiam usu privatus, videbatur. Dubitavit quippe, adversus semetipsum in Urbis medio insidias fuisse positas. Id verum non erat, quum nullus rebellem se prodidisset. Etenim nemo adversus Populum insurrexerat, sed unusquisque a consuetudo amoris erga Tribunum ardore tepuerat. Tunc Nicolaus se neci proximum esse putavit. Quid plura? Quum ipse tanta virtute instructus non esset, ut pro Populo mortem oppetere vellet, quemadmodum antea se praestitutum promiserat, lacrymis & suspiriis, ad Populum, qui tunc forte convenerat, sermonem habuit, dicens, se ipsum recte publicam rem administrasse; Invidia Populi, cujus opinioni nihil unquam satis est factum, modo exagitari. **D** Nunc septimo regiminis mense vix decurrente e dominatione expellor. Talibus non sine flutu pronuntiatis in equum insiliit. Argenteis perstreptentibus tubis, cum Imperialibus Vexillis, armorum manu sociatus, triumphaliter descendit, & ad Arcem Sancti Angeli pervenit. In ea semet includens delituit. Ejus uxor, Fratris Minoris habitu speciem ementita, a Palatio Lallorum discessit. Quum Tribunus de regimine dimovebatur, ne dum ii, qui in ejus famulatio erant, sed & infelix Populus illacrymabatur. Multa ornamentorum suppellex in ejus cubiculo adinventae fuit. Epistolarum, quas missivas vocant, repertarum numerum vix credas. Baronibus casus Nicolai innotuerat. Verum triduo distulerunt ob metum, antequam ad Urbem

buno rieffero debilmente. Penzero lo Tribuno co lo capo de sotto, e co li piedi sopra a muodo de Cavalieri, ne lo muro de Palazzo de Campituooglio. Anco penzero Cecco Mancino sio Notaro e Cancellieri. Penzero Conte sio nepote, lo quale renneo la Rocca de Civitavecchia. Lo Cardenale Legato entrao in Roma, e procedea contra effo, e dannao la majure parte de li suoi fatti, e disse cha era Eretico. Puoi Cola de Rienzo nascosamente ne giò in Voemia a lo 'mperatore Carlo, e stette in Praga la Cittate Regale. Puoi ne giò a lo Papa in Avignione, e là sappe sì fare, cha fò revocato sio prociesso, e fò fatto Senatore de Roma pe lo Papa, e venne a Roma e fece cose de meraviglia, e granne, come se dicerrao. A la fine puoi fò acciso pe lo Puopolo, e fattone granne giudicio, como se toccarao ne lo Capitolo de soa tornata in Italia. Lo Paladino, lo quale ruppe Roma, e lo buono stato, *digno Dei judicio*, finao male, e betuperosamente morio. Po' fatto questo, anni otto, fò appefo pe la canna in Puglia, in una soa Terra, donne era Paladino, la quale havea nome Aitamura. In capo li fò posta una mitria de carta a modo de corona; la lettera dicea colinto: *Mssore Janni Pipino Cavalieri, de Aitamura Paladino, Conte de Minorvino, Signore de Vari, liberatore de lo Puopolo de Roma*. Nanti che fosse appefo, moito se reparava con sio parlare, dicenno: *Non so' de l'najo de essere appefo. Moneta saiza fatta non bajo, nè deo portare mitria. Se dato ene pe lo mio male save, cha io mora, tagliateme lo capo*. La respuesta de li Regali fò questa: *Per le tue stommacarie, lo Re Roberto te impreso- nao in perpetuo carcere. Lo Re Antrea*

te

Urbem regrederentur. Romam denique reversi, moram cum timore nihilominus traxerunt. Senatores post Tribuni fugam creati infirmis viribus administrationem publicam sustinere. Nicolaum, Militari ornatum indumento, pedibus ad coelum protensus, capite ad terram inverso, in muro Palatii Capitolii, pingendum jufferunt. Graphice similiter pictos Franciscum Mancinum Notarium & Cancellarium ejus. & Comitem Tribuni nepotem, qui Arcem Civitatis Veteris reddidit, repraesentari voluerunt. Cardinalis Legatus, quum Romam repetisset, adversus Nicolaum judicium instituit. Quamplures ejus actus damnavit, & ipsum haereticum pronuntiavit. Postmodum Nicolaus Laurentii clanculum in Bohemiam ad Imperatorem Carolum ivit, & in regia urbe Pragae aliquantisper meratus, Arinonem inde perrexit ad Pontificem, apud quem tam provide egit, ut judicium Romae pridem contra eum habitum, fuerit abolitum, & insuper Nicolaus ipse a Pontifice Senator Romae fuerit demum constitutus. Is, postquam ad Urbem rediit, magnifica ac mirabilia, quae suo loco describentur, gessit. Postremo Populus, instructo magno examine, eum interemit, ut in Capitulo de regressu ejusdem in Italiam adnotabimus. Palatinus autem, qui Romanam Civitatem & bonum ejus regimen subverserat, digno Dei judicio supremum diem malo, indecoro, & violento fine obiit. Nam post annos octo, in Urbe sua, cujus Palatinus erat, Altamura nuncupata, suspendio per gulam extinctus fuit in Apulia. Ejus capiti chartacea misbra cum hoc titulo imposta legebatur. Dominus Johannes Pipinus Miles, Altamurae Palatinus, Comes Minerbini, Vari Dominus, Liberator Populi Romani. Antequam suspenderetur patibulo, summo conatu se defendens, dixit: Non eo sum genitus sanguine, ut suspendio interimi de-

beam.

te liberao, e fonne amaramente muorto. Da le mano de li Regali campare non potevi. Sola Roma te recepo, e sì te salvao. Tu le tollesti lo suo bono stato. Tornasti in gratia de li Regali. Puoi te facesti capo de granne Compagnia. Arcieri e Arrobatori in toe Terre allocavi. Tutto lo Reame conzumavi, derrobavi, e predavi. Re de Puglia te facevi. Dunqua degna cosa ene, che tua vita fine baja laida, e betopevosa, como hao meritato. Fi' quì foco li fatti primi de Cola de Rienzo, lo quale se fece chiamare Tribuno Augusto.

Fine del Secondo Libro.

A beam. Falsam monetam non cudi. Mithram me gestare iniquum est. Si exigentibus meis criminibus, carnificis manu sum interiturus, mihi caput abscindite. *Regii Neapolis Principes responderunt:* Robertus Rex ob scelera tua perpetuo carceri dudum te mancipavit. A Rege Andrea, cruda nece sublato, vinculis exsolutus fuisti. Nisi Urbs Roma unice te recepisset ac salvasset, e Regionum Principum manibus evadere non potuisses. Tu vero bonum regimen Urbis rapuisti. In Regionum gratiam postquam rediisses, ingentis Societatis ductorem temer constituisti. Arcatoribus & praedonibus securitatis asyllum contulisti in terris tuis. Praedis, direptionibus, ac rapinis omne Regnum evertisti, & Apuliae Regem te ipsum fecisti. Igitur justitiae omnino consonum est, ut pro meritis tuis iniqua, foeda, & vituperabilis vita tua ejusmodi finem habeat. *Hucusque gesta Nicolai Laurentii, qui Tribunus Augustus nominari voluit, enarravimus.*

Explicit Liber Secundus

LIBRO TERZO.

LIBER TERTIUS.

CAPITULO DECIMONONO.

CAPITULUM DECIMUM
NONUM.

*Della morte de Andrea Re di Puglia,
lo quale fu appeso. E como fu comen-
zata a fare de tal morte justiza.*

*De morte Andreae Regis Apuliae;
qui suspensio fuit interfectus. Quo-
modo mortis ejus ultio suscepto
primo fuerit.*

.....
.....
.....

.....
.....
.....

CAPITULO VIGESIMO.

CAPITULUM VIGESIMUM.

*Della venuta dello Re d'Ungheria in I-
talia. E della morte del Duca di Du-
razzo, lo quale fu decollato.*

*De adventu Regis Hungariae in Ita-
liam. De morte Ducis Duratii, qui
obtruncatione capitis obiit.*

.....
.....
.....

.....
.....
.....

CAPITULO VIGESIMOPRIMO.

CAPITULUM VIGESIMUM
PRIMUM.

*Della crudele mortalitate per tutto lo mun-
no. E delle Scale de Santa Maria
de Aracelo.*

*De faeva peste per universon orbem.
De Scalis Sanctae Mariae Arae
Coeli.*

.....
.....
.....

.....
.....
.....

CAPITULO VIGESIMOSECONDO

CAPITULUM VIGESIMUM
SECUNDUM.

*Dello terratriemolo, lo quale fu in Ita-
lia.*

De terraemotu in Italia.

.....
.....
.....

.....
.....
.....

Praecedentia quatuor Capitula defunt in Cod. MSro.

EA-

CAPITULO VIGESIMOTERZO.

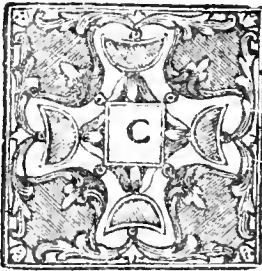
*Dello quinquagesimo Jubileo in Roma.
Della tornata, la quale fece lo Re d'
Ongheria in Roma e in Puglia.*

Currevano Anno Domini MCCCL.
quanno ec.

*Ab hoc Capitulo Liber Secundus (quem nos heic Tertium inscribimus) Vitae Nicolai
Laurentii typis editae Anno 1631. exordium ducit.*

CAPITOLO (*) PRIMO.

*Venuta a Roma del Cardinale di Cec-
cano Legato Apostolico a mettere il
Giubileo.*

Urravano Anni
Domini MCCC-
L. quanno Papa
Chimento VI.
concedò a li Ro-
mani la univer-
sale Innulgentia
de pena e coi-
pa per uno anno. Dunqua in quello
anno senza impedimento alcuno ben-
ne a Roma tutta la Christianitate.
A questa Innulgentia fò lo Cardena-
le de Bologna su lo mare, Legato
de Lommardia; e fonce Missore Ani-
ballo de Ceccano Cardenale Legato
in Roma pe lo Papa, pe correjere
lo Puopolo, e per ministerio e suffi-
dio de li Pellegrini. Questo Carde-
nale Legato, scritta che habbe sia
famiglia, muosso de Avignione, de-
scenno in Lommardia. Missore Jan-
ni Visconte Arcivescovo de Milana,
Tiranno de Lommardia li jescio in-
nanti pe fareli honore. Cinque de-
strieri

(*) *Sequentia undecim Capitula desiderantur in MSto. Codice Estensi.*

CAPITULUM VIGESIMUM
TERTIUM.

*De quinquagesimo Jubilaeo Romae.
De reditu Regis Hungariae Romam,
& in Apuliam.*

Annus Domini MCCCL. currebat,
quum &c.

CAPUT PRIMUM.

*Adventus Romam Cardinalis de Cec-
cano Legati Apostolici, Jubilaeum
afferentis.*

Nnus Domini Mil-
lesimus Trecentesi-
mus Quinquagesi-
mus currebat, quum
Pontifex Clemens
VI. Romanis uni-
versalem culpae &
poenae Indulgen-
tiam per unius anni curriculum imperti-
vit. Eodem Anno Christiani omnes nul-
lo impedimento Romam confluerunt. E-
jusmodi Jubilaeo adsuit Cardinalis Ges-
soriacensis, Legatus in Lombardia; &
fuit heic Dominus Annibal de Ceccano
Cardinalis Legatus in Urbe pro Pontifi-
ce, tum ut Populum coërceret, tum ut
peregrinorum necessitatibus consuleret. Is
igitur Cardinalis Legatus, conscripto fa-
miliarium suorum numero, Avinione di-
scedens, in Lombardiam descendit. Do-
minus Johannes de Viccomitibus, Me-
diolanensis Archiepiscopus, & Lombar-
diae Tyrannus, Cardinalem advenientem
honore prosequenturus, quinque equis coc-
sineo

frieri coperti de scarlatto, menati a mano, jevano denanti a lo Arcivescovo. Quando lo Legato bedde questo, stordio, favellao, e disse: *Arcivescovo, que pompa que vanagloria ene questa?* Respuete lo Arcivescovo, e disse: *Legato, questa non ene pompa, ma ene cha boglio, che faccia lo Padre Santo, cha esso hao sotto de 'i uno Chierichetto, lo quale può qualche cosa.* A questo Arcivescovo non era possibbele de havere questi destrieri, cha erano de gruoffi cavalli de li Connestavoli, li quali havea sparzi pe le Cittati. Puoi che lo Legato Missore Aniballo fò jonto in Roma, posao ne lo Palazzo de lo Papa, e comenzao a provedere de lo stato de Roma e de li Pellegrini. Questo Missore Aniballo habbe in sè quattro proprietate non laudabili. La prima cha effo fò de Campagna. La secunna effo fò guercio. La terza effo fò moito pomposo, pieno de vanagloria. La quarta boglio tacere. Questo Cardenale jonto in Roma benne a descordia con Romani per questa via. Havea uno fio Cammiello, lo quale teneva co li Muli pe la Saimaria. La jente trasse una die a questo Cammiello, per bederolo ne lo renchiuostro a pede de lo Palazzo. Granne cosa fao intorno a lo palazzo la jente vana. Chi lo mira, chi li tocca lo pelo, chi lo capo, chi li benardi. E lo cavaicano. Hora lo vocho fare annare. Granne ene lo cisolare: granne ene lo remore. Stava là uno famiglio de lo Legato. Parzeli male de tanta licientia, e cofinito riprenneva la jente. A le represe ajonse le menaccie: onne perzona fece partire fuora de lo steccato. La jente non voize più odire. Prenne prete a piena mano: rompe lo steccato; e tengo dereto a lo famigliaccio.

A cinco panno coopertis, & manu ductis sibi praecuntibus, obviam ei processit. Ut Legatus Archiepiscopum vidit, obstupescens admodum, eum paucis alloquutus dixit. Quenam est, Archiepiscope, insignis haec pompa & ostentatio! *Jshannes respondit:* Nullus heic est, Legate, magnificus apparatus. In votis unice habeo, ut Summus Pontifex agnoscat, imperio suo Clericulus subdi, qui potentia nonnihil pollet. *B* At equos illos proceritate praestantes Archiepiscopus habere nequivisset, nisi a Comestabilibus recepisset eos, per diversas urbes dispersos. Postquam laudatus Dominus Annibal Legatus Romam intravit, in Pontificio Palatio sedem elegit. *C* Nec distulit, quin negotiis ad Civitatis regimen & peregrinorum commodum spectantibus curam omnem impenderet. Quatuor autem illaudabilibus notis injustus existit. Primo, Campanus natione fuit: secundo, oculis strabo: tertio, ambitione & vanagloria praecoccupatus; quartum silentio praeterire malo. Ceterum quum Romae fuit, a Populo in hunc modum assensit. Camelus ei erat, qui cum mulis ad sarcinas comportandas in stabulo debebat. Die quadam Populus visurus Camelum convenit ad Claustrum sub Palatio. Ibi grave quidpiam, mox enarrantum, insani vulgi opera contigit. Camelum alii intuebantur; pilos ejus aliqui contrectabant; caput nonnulli demulcebant; pudenda quidam attingebant. *D* Non desuere, qui in dorsum ejus insilierunt. Alii, ut ambularet, eum incitavere. Inter haec ingens sibilantium & conclamantium strepitus audiebatur. Ibi quum adesset quidam Legati famulus, nimiam Populi audaciam aegre ferens, plebem redarguere coepit. Objurgationibus minas addidit. Singulos, qui convenerant, ut e septo discederent, impulit. Plebs vero obaudiens cedere loco recusavit. *E* Saxis larga manu arreptis septum

cio. Jettavano prete fuso a lo Palazzo. Gridavano come se fao: *ba ha ha, a lo Patarino!* A questo romore traje la jente co li vassoni, e stanche, de la Piazza de Santo Pietro. Trajo quelli de Puortica, armati de tutte arme, clinora de acciario, pavesi, panziere, scuti, valestre. A lo Palazzo se fao lo granne commattere. La porta ferrata era. Lo remore era terribbele. Le prete foccavano, verrute, e lancie lanciate, como acqua ventosa. Bene pare cha pe forza bogliano tollere la fortezza. Quando lo Legato cid sentio, maravigliose, & habbe paura. Stava sù a li baiconi de sopra. Tutto bedea. Non sapea perche cascione questo fuffi. Davase de le mano pe lo visajo, e diceva: *Questo che bole dicere? che hajo io fatto? perchè tanto dettoperio me se fao! Vedi, como date cascione voa Romani, cha lo Patre Santo venga a Roma! In questa Terra lo Papa non fora Signore; non fora justo Arciprete. Non me cresti venire a baldaluccare. Haco li Romani somma poverate, e granne rogoglio!* Stenneva la mano, e facea semmiente, che cessaffeno da tale furore. Alla fine Frate Janni de Lucca, Commannatore de Santo Spirito corze, e si racquetao li irrationabili Cittatini; onne homo torna a casa. Lo Cardenale habbe granne feltrenga. Habberasse pigliato de stare in Avignione.

A prum persregerunt, & famulum insequuti fuere. In Palatium saxa projecerunt, pro more clamantes: Ah ah ah! ad Haereticum. Quo clamore reliqua vulgi multitudo cum pessulis, fustibus, ac perticis a Sancti Petri Platea veniens cucurrit. Convenere & ii, qui porticos habitabant, quibuslibet armis instructi, clavis aeneis, clypeis, loriceis, scutis, ac balistis. Juxta Palatium, ingenti certamine instructo, oclusis foribus, terribilis strepitu, creberrima in grandinis modum saxa, veruta, lanceae, ac spicula emittebantur. Arcem tunc expugnari paene credidisses. Legatus quum id rescivit, admiratione ac timore simul obrutus, superioribus Palatii fenestris adhaerens, & id omne oculis videns, undenam improvisa novitas emerisset, ignorabat. Faciens propterea sibi tundeat, inquit. Quid novi accidit? Quid egi ego, unde tanta mihi irrogetur injuria! An non scitis. Romani, vos per haec Romano Pontifici occasionem, ac votum ad Urbem revertendi adimere! In hac Civitate Papa nec Dominus effret, & ne Archipresbyter quidem foret. Ego sane non huc vel leviter armis congressurus adveni. Romani summa paupertate summaque audacia laborant! Ut ab incepto desisterent furore, manus extendens innuebat. Demum accurrens Frater Johannes Lucensis, Commendatarius Sancti Spiritus, Civis rationis tunc expertes, & seditionem compescuit. Eorum quilibet ad propria rediit. Cardinalis autem nimirum timens, tunc in Avenionensi Civitate immorari elegisset.

B

C

D

CAPITOLO II.

Azioni e autorità del Legato. E come ferito egli d' un verruro, scomunica il Tribuno, da lui stimato del tradimento autore.

Questo Legato fece preclare cose. Effo ficcao in Santo Pietro quelli doi belli panni, li quali staco da lo lato de lo Coro, e donaone uno a Santo Janni, & un' aitro a Santa Maria Majure. Questo voize revisitare lo Tesauo de Santo Pietro. Questo dava assolutioni e penitentie de Provincie, de Cittati, e de Principi, e cose. Questo punio Penitentiari, cassaoe, impesonaoe Fece Cavalieri, e deo dignitati & officii; aizava, & abbassava lo termine de li dji. Li concedea la remissione de li quinnici in uno die, pe la tanta jente che era in Roma; cha se questo non facea, Roma non habbera potuto rejere tanto. Questo dicea Messa pontificalmente con tutte ceremonie, como Papa. A suono de tromme de ariente veneva a la Chiesa, e tornava ne lo Palazzo. Questo Legato voize fare la cerca quinnici dji, e guadagniare l' anima como l' aitri. Ma vedi che li incontrao. Ditta Messa cavalcao uno die lo Legato pe fare la cerca. Mofese da Santo Pietro, e jevasene a Santo Paolo. Mentre che passao pe la strada, che vao da li Armeni a Santo Spirito in quello loco che stao in mieso fra Santo Loriento de li Pesci, e Santo Agnilo de le Scale, de subito iescio de una Casetta pe la fenestrella de la incarcerata da lato a Santo Loriento doi verruti, li quali fuoro valestrati, per accidere lo Legato. L' uno no lo toccao, e ne

gie

C A P. II.

Actus & auctoritas Legati. Is veriti ictu impetitus, Tribunum reputans proditionis auctorem, excommunicationis sententiâ punit.

Praeclara Legatus gessit. Duos illos satis venustos pannos, qui e latere Chori suspenduntur, Sancto Petro obtulit. Sancto Johanni unum, Sanctae Mariae Majori alterum dono dedit. Sancti Petri thesaurum recognoscere voluit. Provinciis, Urbibus, & Principibus absolutiones a noxis concessit, & poenitentias imposuit. Poenitentiariorum multavit, deposuit, & in vincula conjecit. Milites creavit. Dignitates & officia imperavit. Poenitentibus terminum dierum auxit, & imminuit. Quindecim dierum remissionem ad unicam diem contractam reduxit, ob Populorum in Urbe frequentiam. Si enim id non egisset, Roma incredibili hominum concursui diu non suffecisset. Pontificalibus indumentis, ac ceremoniis sacrificium Missae, veluti Papa, celebrabat. Buccinis argenteis resonantibus, quum ad Ecclesiam procedebat, & quum ad Palatium revertebatur, sociabatur. Quindenam Templorum visitationem obire voluit, & indulgentiam, ceterorum more, animae suae lucrari. Quid ei tunc obtigerit, audi. Peracto Missae sacrificio Legatus die quodam visitationem facturus equitavit. A Sancto Petro discedens ad Sanctum Paulum pergebat. Quum per viam, quae ab Armenis ad Sanctum Spiritum ducit, transires, eo in loco, qui inter Sanctum Laurentium de Piscibus, & Sanctum Angelum de Scalis interjacet, ex improvviso e domuncula per fenestram ostii clausi e latere Sancti Laurentii duo veruta, interficiendo Legato destinata, ex balistis projecta fuerunt. Horum unum in va-

K k k 2

cum

gio in aria vano. L'aitro lo percoffe sù ne lo cappiello, e sì se ficcao dentro. De tale vidanna sfordio lo Cardenale. Se fisse la traccia della famiglia: li succurse. Facoli rosta intorno. Lo remore ene granne: *Prienni, prienni. Curri de là; curri de chà*, pe trovare chi avea voluto accidere lo Cardenale. Curzero nella Cafetta, donne erano venuti li verruti. Avea la Cafetta lo uscio d'oreto, una postica. Pe quella postica li volestrieri, lassate le volestre, s'erano partuti. Misticarose co la moita jente foita pe la perdonanza. Non fuoro conosciuti. Nella Cafetta non fò trovata perzona alcuna. Doe volestre trovate fuoro. La Cafetta giò pe terra pianata. *Justus pro peccatore.* Lo Priete fò preso, e messo a lo tormento. Mai non disse, chi fuoro quelli volestrieri. Allora se torna a casa lo Legato, homo pemposo, che cenava grolia. Bedeva, cha non era reputato. Creppava de dolore. Stava infiammato. Non trovava posa. Batteva le mano, e diceva: *Dove so' io venuto! a Roma deserta! Meglio me fora essere in Avignione piccolo Pievano, che in Roma granne Prelato. Hacome commattuto a casa ne lo Palazzo. Puoi me haco volestrato. Non faccio de chi venetta fare.* Questo dicenno, non può soa ira temperare. Fece grande scutrinio de li malefattori. Mai non fò potuto sapere chi fossino quelli. Estimao & habbe ferma opinione, che Cola de Rienzo Tribuno fossi stato quello. In nullo aitro posefe la coipa. Allhora acciocchè lo Papa ne haveffi compassione, scrisse lettere in Corte a lo Santo Padre, dove recitao sio infortunio, como era commattuto, como era volesttrato, e voluto accidere. E dentro de la lettera messe lo verruto. Puoi per satisfazio-

A *cum abiens Legatum haud laesit. Alterum pileum ejus in summitate pupugis, illique infixum adhaesit. Tam improvise insultu Cardinalis mente exturbatus fuit. Ei protinus subsequens domesticorum famulitium praesto adstis, illumque circumquaque stipavit. Ingens vociferantium clamor extollitur: Cape, cape. Huc accurre. Illuc te confer, ut interfectores inveniantur. Alii domunculam, ex qua emissa fuerant veruta, celeriter intrarunt. Ad posticam domunculae partem alterum erat ostium. Ex hoc sagittarii dimissi balistis abierant. Ii autem cum multitudine transeuntium intermixti, a nullo prorsus cognosci potuerunt. Nemo in domuncula reperitus. Inventis tantummodo duabus balistis, eadem domuncula ad solum fuit disjecta; unde poenam luit justus pro peccatore. Presbyter captus & tormentis excruciatu fuit. Quinam essent sagittarii, numquam revelavit. Tunc Legatus, pomparum amans & gloriae cupidus, ad Palatium rediit. At videns se parvi fieri, dolore dissumpebatur. Iracundâ succensus, & animo irrequietus, manus exagitabat, dicens: Quenam me contuli! Romam desertam! Mihi nunc melius effet, privatam Avignone Parochum agere, quam sublimi Antistitis munere Romae fungi. In Palatio antea seditiose Romani me impetierunt. Balistarum istis bus postmodum me percusserunt. Quamnam ultionem arripiam, ignoro. Talia proferens, irâ exardecebat. Summa indagine flagitiosos perquisivit. Eorum neminem unquam nosse potuit. Nihilominus opinatus est, immo pro certo habuit, Nicolaum Laurentii Tribunum, criminis auctorem, ceteris facem praetulisse. Seditiosâ adversus alios suspitione, Nicolao uni culpam adscripsit. Tunc ut Pontificis animum ad sui miserationem permoveeret, Cardinalis ad Curiam ejus literas scripsit ac misit, quibus infelicem ca-*
sum

sfazione, deo una terribile sentenza e maldizione contro chi avea peccato contra esso. Maldisse, e scomunicao Cola de Rienzo, e chi havea frode; appellannolo Patarino, e fantastico. Et annullao onne suo fatto, e deoli onne maldizione, che poteo. E privao li coipevoli de li officii, e beneficii, e dignitate. Tuozeli acqua e fuoco, e non ce lassao a fare cobelle, pe confonnere soi nemici. Homo era Decretalista. Sapea quanto granne era l'errore; quanta pena dovea avere. Da quello tempo innanti sempre portao lo Legato sotto lo cappiello una cervelliera de ferro, e adduoffo buone corazzine sotto la cappa. Trovao se a Roma a queste cose lo Cardinale de Santo Grifogono, homo de Francia, granne Prelato, granne Barone. Gio denanti a Missore Anniballo; ne consolarelo queste paravole disse: *Cbi voleffi rettificare Roma, convennera ch'a tutta la quastasse: poi la edificasse de novo.* Cid ditto levao la fronnosa. Cammina in soa Legazione.

CAPITOLO III.

Morte del Cardinale Legato. Racconto delle qualità de' suoi Nipoti.

BOglio dicere mò, como lo Legato morio. Era de lo mese de Luglio, lo fervente callo. A questo Missore

Asum suum ipsi Papae exposuit. Explicavit, quomodo seditione primum fuerat la-
Bcessitus, exinde quomodo balistis insidiose vulneratus, ac paene interfectus existiserat. Epistolae verutum inseruit. Ceterum, ut ultionem caperet, terribilem
Csententiam, ac maledictionem protulit contra quemcumque, qui in ipsum peccaverat. Nicolaum Laurentii, & eos, qui
Dcum ipso fraudulentè egissent, excommunicatione, anathemate, & maledictis est execratus, Tribunum appellans haereticum, & phantastici ingenii hominem. Omnes Nicolai actus abrogavit, & execrationibus, utcumque potuit, eum proscidit. Reliquos reos officii, beneficiis, ac dignitate privavit. Igni & aqua eos omnes interdixit. Nihil intentatum reliquit, ut inimicos suos confusione persequeretur. Legum, Decretorumque peritus, quanti ponderis flagitium illud fuisset, & quantà poenà puniendum, probe noverat. In posterum Legatus sub pileo ferream cassidem, & sub lacerna validum thoracem jugiter detulit. Quo tempore haec evenerunt, Cardinalis Sancti Chrysoconi, Gallicus natione, Antistitis dignitate praesulgens, & Dynastiae amplitudine illustris, Romae degebat. Dominum Annibalem consolaturus adiit, haec dicens: Si alicujus animo votum ineffet, Romanam Urbem ad recti normam redigere, Civitas ipsa ei aequanda effet solo, & a fundamentis rursus aedificanda. His dictis ad Legationis suae munus peragendum concito gradu se contulit.

C A P. III.

Cardinalis Legati mors. Nepotum illius conditio.

DE Legati obitu nunc aliquid mihi scribendum venit. Mensis Julius instabat, quo Solis aestus admodum esset

Milfore Anniballo de commannamento de lo Papa li convenne affentare fore de Roma, e gire a Napoli, e provedere sopra a la deffolatione de lo Regnio de Puglia, lo quale giva in delpersione, como se dicerao. Spontaneo se parte da Roma lo Legato. Oltre per Campagna visitao Ceccano la soa Contrata. Passaone a Monte Casino, e benne a Santo Germano. Là posao. Lo sequente die moffese da Santo Germano, e fece piccola iornata. Venne a uno Castiello non moito de longa. In quello Castiello posao. Como usanza ene, li presienti li correvano da onne parte. Frà le aitre cose li fuoro presentati moiti buoni vini in fiaschi. Dice komo, cha queffi vini fuoro abbelenati, cha li votri tutte erano venenate pe la granne Compagna, che curava lo pajese. Queffo non ene verosimile. Pazzo fora chi boleffe abbelenare sio vino. Ma de queffi divierzi vini lo Cardenale, callo pe lo cavaicare, e bebbe, e bene, perchè havea sete. Era de li buoni bevitori, che haveffe in quel tiempo la Chiesa di Dio. Fò a la taola in Sala a la cena homo de campagna. Voize bedere la univerza sia famiglia. Stao lieto, e bona aira, cena. Po' le vidanne pe refiescare de conziglio de doi soi presienti Miedici, Mastro Guido da Prato, e Mastro Matteo da Vitervo, solea manicare latte fiesco pecorino. Voize la usanza servare. Convenne che aicuno de la fameglia jesse fi' a lo campo a le precoja e là mognesse le pecora. Empiuto che habbero de latte uno granne catino de ariento, bennese a la cena. Granne hora passata aspettao, mentre queffo latte se pone, & ene monto. Lo Cardenale, venuto lo latte, sopra lo latte se pone con sio

cuc-

A *fervescebat. Dominus Annibal, Pontificis praecepto obsecundans, Romam egressus, Neapolim perrexit, exterminio Regni Apuliae, quod, ut dicemus, ad ruinam tendebat, remedium aliquod allaturus. Igitur sponte ab Urbe profectus, Ceccanum patriam suam in Campania visitavit. Ad Montem Casinum progreffus, ad Sanctum Germanum pervenit.*

B *Ibi quievit. Sequenti die Sancto Germano digrediens, brevius iter emensus est. Ad quoddam Castrum haud longe distitum accessit, in quo sublevis. Tunc munera (ut moris est) ipsi undique missa obvenerunt. Ex bene multis muneribus, optimi vini lagenis fuit donatus. Sunt qui asserunt, vinum illud veneno infectum fuisse, eo quod cuncta dolia venenata fuerant in exitium magnae Societatis militum, quae tunc regiones illas excursionibus infestabat. Hoc minime verosimile est. Insanires, qui propria vina toxico depravarent. Ceterum Cardinalis equitandi labore fessus ac aestuans, diversa sibi oblata vina largius potavit, quod multa siti fatigaretur. Ex strenuioribus, qui eo tempore immodice bibebant, potatoribus unus erat. Ad mensam cenaturus in Aula discubuit, more hominis ruri agentis. Universam familiam suam inspicere voluit. Lactitia & gaudio animum coenans exilaravit. Post epulas, ut frigeret, mediocrium duorum consilio, qui aderant, nempe Magistrum Guidonis Pratenensis, & Magistrum Matthaei Viserbicensis, frigidum ovillum lac comedere solebat. Eiusmodi consuetudinem reperere Legato placuit. Unus ex ejus familia ad ovium gregem in campo lac emuncturus perrexit. Ingentem argenteum catinum lacte repletum famulus ad coenam reportavit. Unius horae & amplius spatium excurerat, ex quo, ut lac emungeretur ac appareretur sibi, Legatus praestabatur. Apposito lactis catino, Cardinalis cum coeleare insistens, nequam lac*

cucchiaro. A manicare comenza. Presene a pieno ventre. Civo corruttibile. Granne hora po' lo pasto, po' lo latte bennero cetriuoli, e de quelli pe refiescare manicao, infusi ne lo aceto, de commannamento de li Medici ditti. La notte fatta gio a posare. Non trovao posa alcuna. Non dormio. Lo civo li staea ne lo stomaco, crudo, innigesto. La dimane se levao. Svogliato pe lo poco spatio de tiempo, che havea cavaicato, lo primo luoco che trovao, fò la Villa de Santo Ivorio. Là posao, che a cavallo non potea più gire. Posato non magniao la sera. De notte passao de questa vita. Moita tristitia habbe la sia compagnia. Così fò desperduta, como le pecorella abbannate da lo pastore, per doi cascioni. La prima cha tutto lo arnese li fò levato da li Baroni de la Contrata. La secunna, cha lo Nepote de lo Cardenale, uno de li doi morio. Subito tutta la famiglia infermao. Quello more, questo more. Tutta la famiglia morio. Homo non ne campao. Chi morio pe le Terre de Campagna, chi a Roma, chi a Vitervo. Miffiore Janni, lo aitro Nepote, morio in Santo Spirito de Roma. *Non remansit canis mingens ad parietem.* Ecco la novitate. Lo Legato de lo Papa morio in viaio ne la Villa de Santo Ivorio. Po' effo lo Nepote, e tutta la famiglia, Anno Domini MCCCL. ne lo Jubileo. Lo cuorpo de lo Legato fu opierito. Grasso era dentro, como fossi vitiello lattante. La vacuitate de lo ventre fò empita de cera munna. Lo cuorpo fò inonto de aloe, e bestuto in havito de Frate Minore: messo in una cassa sopra de uno mulo, como fossi una soma: *Qua venerat viâ, Romam rediit.* Venuto in Santo Pietro senza

com-

lac comedit, sed & lacte ventrem enormiter replevit. Lactis cibus sane corruptibilis est. Alterâ post coenam ab esu lactis horâ, cucumeres citrinos aceto maceratos ex medicorum jussu ad refrigerandum ventrem exhibitos gustavit. Noctè, quum lectum pesisset, nullam quietis vel somni partem capere potuit. Cibo stomachus cruditate ac indigestione nimium vexabatur. Mane factò e lecto surrexit. Postquam aliquantisper non sine roedio equitasset, in primo, quem invenit, loco, Villa scilicet Sancti Georgii, substitit. Amplius iter equo facere nequibat. Vespere incoenatus, noctè ex hac luce migravit. Quotquot Legatum sociaverant, summo moerore affecti, veluti oves absque pastore, huc & illuc dissipati, duplici ex causa evanuerunt. Primo, quod Dynastae illarum partium quacumque susceptibili ac robus eos exspoliarent. Secunda, quod quum unus ex duobus Nepotibus Cardinalis extremum diem clausisset, protinus omnes familiares Cardinalis aegritudine correpti sunt. Hic occumbit, ille ad plures abit. Univerſa familia e vivis excessit nulle superſtite relicto. Quidam enim in Campaniae Urbibus, alii Romae, Viterbii aliqui fato cesserunt. Dominus Johannes, alter ex dictis nepotibus, in Urbe Roma apud Sanctum Spiritum expiravit. Non remansit canis mingens ad parietem. Ita se habuit ejuscemodi novitas. Legatus Papae in itinere apud Villam Sancti Georgii spiritum exhalavit. Post ipsum Nepos, ac rota ejus familia defecerunt Anno Domini MCCCL. durante Jubileo. Legati cadaver apertum, interiore pinguedine in morem lactantis vituli obductum inventum fuit. Vacuitatem ventris cerâ candidâ oppleverunt, & corpus alicè inunxerunt. Cadaver veste Fratris Minoris contectum, & muli dorso in sarcinae formam impositum, capràque inclusum, qua venerat viâ, Romam rediit.

Quum

compagnia, senza ululata, senza Chierico. fò operata semplicemente la soa sepultura de la soa Cappella. Là fò jettato. Non fu allocato. Anco fu jettato sì, che cadde immocconi, e così immocato remase. Considera dunqua, che ene la vita humana, che ene la grolia de lo munno, e che ene lo honore. Homo pomposo, aito Prelato, che desiderava la moneta, li honori, le granne casamenta, le honorabbele compagnie, jace solo in habito de povertate, renchiuso in soa tomma. Nè soie ricchezze vaizero, che uno vile homo se faticasse a destenere quello cuorpo, secunno *debitam figuram*, supino.

C A P I T O L O I V.

Il Senatore di Roma è lapidato e morto dal Popolo, per avere affamata la Città.

MUorto Papa Chimento fò creato Papa Innocentio, lo quale fò uitto lo Cardenale de Chiaramonte, de lo havito de Santo Pietro, Priete secolare. Como Papa Innocentio fò creato, Dio li mostrao granne venetta de quelli, che li haveano tuoito lo Senato. Currevano Anni Domini MCCCCLIII. de Quaresima, fò de Sabato de Febbraro. Levaose una voce subbitamente pe Mercato in Roma, la quale voce diceva: *Puopolo Puopolo*. A la quale li Romani curro de là e de chà, como demonia, accesi de pessimo furore. Jettano prete a lo Palazzo. Metto a robba quanto se li parava innanti, e spzialmente li cavalli

A *Quum ad Sancti Petri Basilicam adventum fuit, nullis sociantibus, nemine plangente, nullisque adstantibus Clericis, tumulus suus ad ejus Sacellum reſervatus simpliciter est. In sepulcrum cadaver projecerunt. Nemo ipsum composuit. Quin immo negligenter adeo projectum fuit, ut facie ad terram inverſa ceciderit, eoque modo ſupinum remanſerit. Considera*

B *Le Tor, quidnam ſit hominis vita, quidnam terrenus honor, & mundi gloria. Vir pompae ſectator, gradu Praeſulatus ſublimis, pecuniarum, dignitatum, ampliffimarum aedium, nobiliumque familiaritatum amator, paupertatis indumento coopertus, nunc in ſepulcro ſuo jacet ſolus. Eidem opes quicquam non proſueverunt, ut vel ex infimo vulgo aliquis cadaver ejus removere & componere, ſecundam debitam figuram, ſupinum curaret.*

C

C A P. IV.

Populus Romanus Senatorem Urbis lapidibus interficit, quod Civitas frumenti & victualium inopiâ laboraret.

D *Defuncto Clemente Pontifice, Innocentius Papa, nuncupatus antea Cardinalis Claromontanus, ex habitu Sancti Petri Sacerdos ſecularis, electus fuit. Quo Papa renuntiato, Deus ultionem magnam exercuit adverſus eos, qui a Pontificia obedientia Senatum ſubmoverant. Currente Anno Domini MCCC-LIII. die Sabbati in Quadrageſima, menſe Februario, vox per Mercatum Romae improviſè inſonuit clamans Populus, Populus. Ejusmodi clamor Romanos binc inde concurrentes pertraxit, qui furore, veluti daemones, vehementer ſuccenſi, Palatium ſaxis aggredi coeperunt, & quidquid obſtium invenere, Senatoris praeteritum equos, direptionibus ſuppoſuerunt. Quum Bertoldus de Urſinis ſeditionem*

E

cavalli de lo Senatore. Quando lo Bertuollo de li Orzini sentio lo romore, penzao de lo campare, e de salvarse a la casa. Armaose de tutte arme. Elmo relucente in capo; speroni a le piede, como Barone; descenneva pe li gradi, pe montare a cavallo. Lo strillare e lo furore se commette ne lo desventurato Senatore. Più prete e sassi li fiocavano de sopra, como fronni, che cascano da li arbori l'Autunno. Chi li dao, chi li promette. Stordito lo Senatore pe li moiti coipi, non li vasta de coprirese de sotto foe arme. Pure habbe potestate de gire in pede a lo Palazzo, dove stao la Maie-ne de Santa Maria. Là da priefso, e pe lo moito fioccare de prete, la vertute li benne meno. Allhora lo Puopolo senza misericordia nè leje, in quello loco li compio li dii, al-lapidandolo, como cane, jettanno sassi sopra lo capo como a Santo Stefano. Là lo Conte passao de questa vita scomunicato. Non fece motto aicuno. Muorto che fò, onne perzona torna a casa. *Senator Collega turpiter per funem demissus, deformi pileo per posticam Palatii obvoluta facie transiit ad domum.* La cascione de tamanta severitate fò, che doi Senatori viveano como Tiranni. Jà erano infamiati, che grano mannavano per mare fora de Roma. Era lo grano carissimo. La canaglia non comportava la fame e lo diuno. Non fao temere lo Puopolo affamato. Non aspetta che dichi: *Ex questo.* Questa connicione hao la carestia, che moiti Potienti hao perterrato. Anco potera essere la cascione, che Dio non conzente, che le cose de la Chiesa siano violate. De ciò favellava Balerio Massimo. Dao lo esempio de Dionisio Tiranno de Cicilia, lo qua-

tionem Romani Populi agnovit, salutis propriae consulere volens, domum semet recipere in animo habuit. Armis omnibus instructus, fulgenti galea capite contestus, calcavibus admotis pedibus, ceu Dynasta, per scalae gradus descendit, equum ascensurus. Tunc stridor ac furor in infortunatum Senatorem convertitur. In eum enormis imber petrarum ac saxorum projectus ingruit, veluti folia arboribus autumnis decidunt. Alii vulneribus in ipsum irruunt. Istus alii minantur. Senatori, prae multitudine ictuum mente exturbato, propriis armis semet obtegere nequaquam profuit. Tantum virium ei fuit, ut ad Palatii pedes, ubi Sanctae Mariae imago exstat, se reduceret. At eo in loco nimia saxorum grandine obrutus, virtute & animo defecit. Tunc Populus miserationis & legis expertus in Senatorem, ac si canis fuisset, lapides copiosius jecit. Capite ejus saxo fracto, ipse, veluti Sanctus Stephanus, lapidatione caesus interiit, excommunicatus, nulloque praestito moru. Senatore interfecto, ad propriis unusquisque remeavit. Senator Collega turpiter per funem demissus, deformi pileo per posticam Palatii obvoluta facie transiit ad domum. Tanta crudelitati ansam dederunt hi duo Senatores, quia tyrannico more vivebant. Infamiae nota inurebantur, quod frumentum extra Urbem mitterent, aliud per mare exportandum, quare carissimo pretio vendebatur. Vilis conditionis vulgus famem ac jejunium iniquo animo ferebat. Plebs fame oppressa nihil sibi pertimescit. Dicenda non curat, sed facienda incunctanter exsequitur. Hunc finem habet annonae & victualium inopia, quae multos potentes ex imperio disjecit. At Senatoris nex permissu Numinis fortasse contigit, quod Deus ipse non patiatur, Ecclesiae bona violari. Valerius Maximus testatur. Dionysium Siciliae

le tagliava li capelli, e le varve de auro, le quali havevano li sii Dii, e diceva, *cha li Diei non doveano havere similitudine de beccbi varvati*. Questa onta, la quale fece a li soi Dii, fò punito, che in soa vita viveva con paura, e po' la morte soa fio figlio venne in tanta miseria, che bivea de insegnare li guarzoni lo alfabeto. Forse più non sapea. Vedi maraviglia. Saputa che fò la morte de lo Senatore lapidato, la carestia de subito cessao per lo paie-se intuorno, e fò apparecchiata convennevole entrata de grano.

CAPITOLO V.

Il Cardinale Messere Gilio Conchese di Spagna, mandato da Papa Innocenzo Legato in Italia, forza Janni di Vico a restituire Viterbo, Orvieto, Marza, e Canino, da lui usurpati alla Chiesa.

Questo Papa Innocentio la prima cosa, che se puse in core, fò, che li Tiranni restituissero lo aitrui; li beni della Chiesa, li quali havevano usurpati e sforzati. A ciò esequire mannao fio Legato in Italia Messere Gilio Conchese de Spagna Cardinale. Questo Donno Gilio quanto fosse sufficiente guerrieri, l'opere foe lo dimostraro. E fò in prima Cavaliere a speroni de auro. Pui fò Arcidiacono de Conche. E fò de tanta inuustria, che fò Consalonieri de lo Re de Castelle. E fò perzionalmente se trovao a la rotta de Taliffa in Spagna. Desceso lo Legato Don Gilio ne lo Patrimonio, venne a Monte Fiascone, Acquapennente,

Bol-

A Tyrannum capillos & barbam auream numinibus corradentem detondisse, & devisorie dixisse, Deos barbatis hircis assimilandos haud esse. De injuria Numinibus suis irrogata hanc poenam luit. Usquedum vixit. metu & tremore perturbatus expavit. Quo mortuo filius ejus in tantam mendicitatem devenit, ut omnibus commodis destitutus, paedagogum egerit, & pueros primis literarum rudimentis imbuerit. Fortasse nil aliud is dixerat. Mirum audi. Quum per Urbem Senatoris lapidibus occisi mors innotuit, annonae caritas per circumposita loca protinus cessavit, & frumentariae rei Romam comportandae libertas praeparata fuit.

C A P. V.

C Dominus Aegidius Cardinalis Hispanus, ab Innocentio Papa Legatus in Italiam missus, Johannem de Vico compellit, ut Viterbium, Urbem Veterem, Martiam, & Caninum, Ecclesiae dominio substracta, restituat.

D **N**el cordi intimius habuit in primis Innocentius Pontifex, quam Tyrannos compellere ad aliena restituenda, bona nempe Ecclesiae, quae violenter invaserant. Ut Papa consilium suum perficeret, Dominum Aegidium Cavensem, Cardinalem ex Hispania Legatum in Italiam destinavit. Quam foret hic Aegidius Cardinalis ad res bellicas aptus, ejus aeta in bello satis perhibent. In primis fuit Miles aurea calcaria deferens. Postea Archidiaconus Cavensis. Tali industria praeditus fuit, ut Vexilliferum Regis Castellae egerit. Conflictui acierum apud Taliffam in Hispania interfuit. Quum in Patrimonium descendisset, ad Montem Phaliscum, Aquam Pendentem, ac Volsinium advenit.

Bolzena. Tutte se areniero. Tutte le altre Terre teneva occupate Janni de Vico, Prefetto de Vitervo. Anco teneva Terani, Amelia, Nargnie, Orvieto, Vitervo, Marta, e Canino. Era magno. Buffava per corrompere Peroscia. Lo Legato trovanono sì poche Terre, forte li parze. Nientedimeno voize parlamentare co lo Prefetto. Mannao per effo, e fuoro inziemmora. Havea lo Prefetto in sè una mala natura, che ciò che homo li domannava, de subito li ammetteva e diceva. *Fatto sarà. Bene. Ce piace.* Alla fine non servava le promesse. Quanto più te prometteva, pejo te atteneva. Pe la moita usanza questa connitione servava a lo Legato. Non se ne sappe astenere. Como fuoro inziemmora, lo Legato disse: *Prefetto, che vuoi tu?* Lo Prefetto disse: *Ciò che piace a te.* Lo Legato disse: *Voglio che venni a la Chiesa lo sio, e tengate lo tio.* Lo prefetto disse: *Voglio fare volontieri: so' contento: e'n ciò pose lo sio sijello ne la carta co li Capitoli scritti, e deo la voita in reto a Vitervo. De le promesse niente servava. Diceva: Non ne voglio fare cobelle. Ajogneva. Lo Legato hao cinquanta Prieti frà compagni, e Cappellani. Li miei vagazzi vastano a contrastare a li Prieti sù. Questa paraola non se poteo celare, che non pervenisse a le recchie de lo Legato. A ciò respose lo Legato e disse: *Bene; se vederao, che miei Prieti serraco più valorosi che lo Prefetto con soi vagazzi.* Puoi che lo Legato conubbe l'animo de lo Prefetto indurato, vidde la perverza mente ostinata, Crociata non li bannio sopra; non li pareva da tanto; ma hebbe lo ajutorio de la Lega de Toscana, de Peroscia, de Fiorenza, e Siena. Fe-*

ce

A nit. *Haec loca eis se se ultro dediderunt. Johannes de Vico Praefectus Viterbiensis ceteras Urbes tunc occupabat. Dominabatur insuper Interamniae, Ameliae, Narniae, Urbi Veteri, Viterbio, Marthae, & Canino. Magnum nomen sibi comparaverat. Perusinam Urbem sibi subdere quaerebat. Legatus paucas adeo Civitates & loca Ecclesiae fuisse videns, summopere obstupuit. Nihilominus Praefectum alloqui decrevit. Nuntium ei misit, & ambo denique insimul colloquuturi convenire. Subdola indolis & ingenti vafri Praefectus petita facile protinus concedebat, dicens Fiet utique. Nobis sane lubet. At a promissis recedebat. Quanto magis se facturum esse pollicebatur, tanto minus implebat. Ex consuetudine aliter cum Legato agere nescivit. Propriam indolem mentiri nequivit. Amobus in colloquio consistentibus, Legatus dixit Praefecti, quid vis facere? Respondit Praefectus. Id volo, quod tibi placet. Legatus addidit: Ut Ecclesiae, quod suum est, reddatur, & tibi, quod tuum, remaneat, praecipio. Praefectus reposuit. Libenter id agam. Id mihi arridet. His dictis pacta scripto exarata, anulo firmata, approbavit, & Viterbium rediit. At initis conventionibus stare nollens, postmodum agebat: Nihil eorum exsequar: & subjungebat. Legato adsunt inter socios & Sacellarios Presbyteri quinquaginta, quibus calones meos opponam, qui sane ad certandum cum eis sufficient. Praefecti verba non tam occulta fuere, quin ad Legati aures pervenerint, breviter per haec respondentis: Quamprimum videbimus, num Praefectus & ejus lixae Presbyteris meis validiores sint. Postquam Legatus obfirmatum Praefecti animum, & induratum ejus mentem agnovit, Crucem contra ipsum noluit promulgare, quod tali honore indignum*

L. 11. 2

cum

ce hoste granne, ne la quale fò esso perzonalmente. In quella hoste ce fò Cola de Rienzo, lo quale beneva assoluto da Avignone da lo Papa. Poco cura fece lo Prefietto dell' hoste de sollati. Allhora jescio fore lo Puopolo de Roma. Janni Conte de Vallemontone fò lo Capitano. Comenzao a fare lo guasto uno terziere de Vitervo. Guastaro vigne, olive, arbori: onne cosa mette in ruina. La jente sparlava de lo Prefietto. Ranieri de Buffa lo molestava. Lo Prefietto como Tiranno, dubitanno de siei Cittati, beddese mal parato. *Deliberato consilio saniori* mise lo suo capo in vraccio e in gremmo de la Chiesa, rennènno lo aitrujo. Renneo Vitervo, Orvieto, Marta, e Canino. Remasorelli soje Castella nettamente. Remaseli ancora Corneto, Civitavecchia, e Respampano. Puoi non moito Jordano de li Orzini li toise Corneto in mieso die. Lamentaose lo Prefietto a lo Legato, e disse; cha era ingannato, perche era cacciato de Vitervo. Respuise lo Legato, e disse: *Prefietto, tu non pati tuorro*. Mostraoli la cetola colli patti sijellata. La cetola diceva: *Io voglio restituire lo aitrujo, e tenere lo mio proprio*. Ciò odito lo Prefietto stette queto. In questo Vitervo lo Legato sonnao uno bellissimo Castiello, casato, fornito con moite torri, palazza, e casamenta, per fermamento e fortezze de la Chiesa de Roma. Lo quale Castiello stao, e cresce fi' a li nuostri dii. Jace a la Porta che vao a Montefiascone. L'acqua sufficiente, e fossa piena d'acqua stao intorno.

A *cum existimaret; sed auxilio confederatorum Tuscorum, Perusinorum, Florentinorum, & Senensium, ingentes copias congregavit, quibuscum Legatus ipse personaliter ivit. In hunc exercitum venit Nicolaus Laurentii, qui jam Avinione a Papa fuerat absolutus. Praefectus autem militares turmas Legati parvisfecit. Tunc ad arma prodiit extra Urbem Romanus Populus. Johannes Comes de Valle Monioni, Dux Populi fuit. Is tertiam fere partem Viterbiensis agr: populationibus delevit. Vineas, olea, arbores, & omnia exterminio & devastationi supposuit. Vulgus Praefecto obrebat. Raynerius de Buffa eundem molestiis laceffebat. Praefectus, tyrannorum more, de Civitatum suarum, civiumque fide suspicionem animo concipiens, pejora sibi eventura esse pertimuit. Deliberato consilio saniori semet ac suum caput voluntati Ecclesiae ultro commisit, restituens quod alienum erat. Viterbium, Urbem Veterem, Martham, & Caninum reddidit. Propria Castra omnimode sibi remanserunt. Retinuit etiam Cornetum, Centumcellas, & Respanpanum. Non multo post Jordanus de Ursinis Cornetum Praefecto in pleno meridie abstulit. Praefectus cum Legato expostulavit, dicens, se fuisse deceptum, quod Viterbio pulsus fuerat. Legatus respondit ei: Praefecte, nullam pateris injuriam. Chirographum conventionum exhibuit, sigillo Praefecti munitum, in quo haec legebantur. Alienum, cui debetur, restituam. Quod meum est, retinere volo. Quibus auditis Praefectus acquievit. Interea Legatus pulcherrimum Castellum seu Arcem construxit Viterbii, aedificiis, multisque turribus, palatiis, ac domibus ad majorem securitatem ac robur Ecclesiae Romanae instructum ac munitum. Castellum illud aevo nostro etiam consistit, & amplificatur. Coniacet Portae, quae Mon-*

CAPITOLO VI.

Il Legato dopo havere recuperato Narni, e Amelia, passa contro i Malatesti nella Marca, dove Galeotto Malatesta se gli vende prigione.

SPedita che fò l'opera de lo Patrimonio, lo Legato aiquanto demorao in Orvieto. Reconciliao Orvieto, e lo pajese, lo quale moiro era corrotto. Puoi habbe Narni, puoi Amelia. Puoi ne vao a majuri cose fare. A espedire li fatti de la Marca; ed abbassare la arrogantia de li Malatesta. Era Miffiore Malatesta uno de li più savii guerrieri de Romagna. Tiranno potente moite Cittati e Castella signoriava. La majure parte de la Marca de Ancona teneva sì pe amore, sì pe forza. Haveva suo frate Miffiore Galeotto. Sempre questo mannavà alle frontaglie. Teneva Ancona la nobbele Cittate. Como Miffiore Galeotto sentìo lo Legato approssimare ne la Marca e ne la Contrata, granne moitudine, più de tre milia cavalieri adunao. Jescìo fora de Ancona. Venne a Recanati incontra a lo Legato. Era con Miffiore Galeotto Gentile da Magliano de Fermo con moiti altri Caporali de la Marca. Mannao alhora di'lenno a lo Legato, che soa venuta non era utile. Non potea co li Malatesti bilanciare o guadagnare. Lo Legato a queste paravole respuse, e scriffe in una carta sole queste paravole: *Da boni guerrieri, boni pattieri. Da boni pattieri, boni guerrieri.* Respuse Miffiore Galeotto: *Dì a lo Legato, che tanta jente non peri-*

A *Montem Phaliscum respicit. Foveis aqua sufficienti repletis circumdatum est.*

CAP. VI.

Legatus receptis Narniâ & Ameliâ, in Marchiam contra Malateſtas se confert. Ibi Galeottum de Malateſtis, semet dedentem, captum detinet.

B

C

D

E

Perfecto Patrimonii negotio, Legatus movam in Urbevetaſana Civitate aliquantulum traxit. Urbem ipſam, ac territorium, quae a reſto nimum abierant, recompoſuit. Poſtea Narniam & Ameliâ obtinuit. Ad majora peragenda progreſſus, expediendis Marchiae rebus, ac deprimentae Malateſtarum audaciae, operam impendit. Dominus Malateſta tunc temporis ex prudentioribus pugnantioribus in Romania unus, Tyrannus admodum potens, multarum Civitatum & Caſtrovum dominio fruebatur. Pleraque in Marchia Anconitana loca ac Terras, vel ſponte ſibi deditas, ſeu violenter ſubaſſas, imperio regebat. Frater ei fuit Dominus Galeottus nomine. Hunc ad regionum ſuarum fines cuſtodiendos continuo mittebat. Anconae nobili urbi inſuper dominabatur. Quum Dominus Galeottus Legatum ad Marchiam & vicinias appropinquare reſcivit, magnam copiarum multitudinem trium millium & ultra equitum congregavit. Anconâ egreſſus, Recinetum accedens, Legato obvius fuit. Galeottum conſociavit Gentilis de Moliano Firmanus cum multis aliis armorum ductoribus. Tunc Legato Galeottus miſit, dicens, inutilem eſſe adventum ejus, nec Legatum ipſum Malateſtarum robur fore ſuperaturum, neque aequaturum. Paucis in charactula conſcriptis iſta reſpondit Legatus: Ex bonis pugnantioribus bona pacta; ex bonis pactis boni pugnatoreſ. Nun-
rio

pericole; che io voglio commettere con esso in campo a solo a solo. Lo Legato respuse. *Và: dè: eccome proprio ne lo campo. Là io voglio proprio con esso, perzona a perzona. Non se parla. Respuse Miffiore Galeotto: Va e dè a Monsignore lo Legato, cha io non la voglio da perzona a perzona con esso; cha se io lo vinceffe, jà io perdera, cha esso ene homo veterano Prelato atto a sola paternitate. Trovaoife allhora co lo Legato uno Gentilotto de la Marca, Nicola da Buscareto havea nome. Questo Nicola da Buscareto effenno presente a queste ammalciate disse: Signore lo Legato, eb non conosciete la rottura de li Malatesti! Non te ne accuorri, cha ne le paravole soje Miffiore Galeotto è rotto, sperduto? non te può contrariare. Noa havemo vento. Legato, infesta e non finire de turvare li Malatesta de Rimino, cha Galeotto jà ene convento. Lo core li manca. Questo me dimustra lo suo favellare. Pe le paravole de Miffiore Nicola de Buscareto lo Legato fò acceso de persequitare li Malatesta. Havea con seco lo Legato bona jente affai, moiti Caporali partisciani de la Marca, Miffiore Lomo da Jèici, Jumentaro da la Pira, lo Signore de Cagli, Miffiore Ridolfo de Cammerino, Esmeduccio de Santo Severino. Anco havea la nobile jente Tedesca, che li donao lo 'mperatore. Era quelli dii in Roma Carlo 'mperatore, Anno Domini MCCCLV. de cui se dicerao. Havea pigliata la Corona. Tutta Toscana, la Lomgardia, la Romagna, e Alemagnia li fece homajo. A questo 'mperatore lo Legato demannao sussidio. Lo 'mperatore li mannao li cavalieri, li quali man nati li avea lo Communo de Perofcia e de Fiorenza. Anco Baroni de la Alemagnia moito provati Miffiore Car-*

rio dixit Galeottus: Legato dic, ne tantum hominum numerum periculo exponat. Ego solus cum solo Legato in campum pugnaturus exhibo. Legatus reposuit: Reverte ac dicito ei, me paratum in campum descendere. Illic ipsum volo facie ad faciem cum eo certaturus. Ne loco se moveat. Dominus Galeottus addidit: Ad Dominum Legatum redito ac refer, me nullatenus cum ipso, corpore contra corpus, fore congressurum. Licet enim ego eundem superarem, nihilominus perderem, quum ipse Antistes sit senectute proventus, solique armorum, non armorum, paternae curae aptus. Tunc adevat cum Legato nobilis quidam vir Marchiae, Nicolaus de Buscareto nuncupatus. Is praesens quum audisset verba, quae Nuntius attulerat, dixit: Domine Legate, an non Malatestarum cladem nondum percipis? Sane verba Domini Galeotti ipsum jam victum, profligatumque ostendunt. Tibi neutiquam oblitescere potest. Vicimus. Urge, Legate, neque desine Ariminentes Malatestas acrius divexare. Jam enim Galeottus viribus fractus succubuit. Jam illum cor defecit. Id quidem Galeotti verba mihi portendunt. Domini Nicolai de Buscareto dicta haec inenderunt Legatum, ut Malatestas infectaretur. Socios quamplures fortes viros, ac multos armorum Doctores Marchianos amicos Legatus habebat, puta Dominum Lomum de Aesio, Jumentarum a Pira, Dominum Callii, Dominum Roaulpbum de Camerino, Esmeduccium de Sancto Severino. Insuper Legatum sociabant nobiles Alamanni Milites, quos Imperator sibi donaverat. Per hos dies, Anno scilicet MCCCLV. Romae agebat Carolus Imperator, de quo mentio fiet. Quum is in Urbe coronatus fuisset, tota Tuscia, Lombardia,

Roma-

Carlo li mannao. Intanto lo Legato con soa jente se era affemmiato in campo. Miffore Galeotto Malatesta reddutto s'era in una Terra forte, la quale se dice Parierno frà Macerata e Ancona. Quanno ecco subito che dereto li veneva la nobbele jente imperiale, Todelchi, e Toscani, Conti de la Alemagnia ufati a guerra. Molti cimieri: loro cornamuse sonaano, e naccari. De caminare non haveano posato. Como Miffore Galeotto sentio lo ajutorio a lo Legato venire, perdio la mente e la vertute. Non se poteva ajutare. Chiamose vento: confessacle presone: demannao mercede a lo Legato. Lo Legato lo habbe ne le sic mano in presone con tutta jente sia.

CAPITOLO VII.

Il Malatesta per ricuperare il fratello, restituisce concordemente al Legato quanto occupava della Chiesa. Si raccontano le crudeli e tiranniche azioni di Francesco Ordelaffo da Forlì.

Miffore Malatesta, pe recomperare lo frate, fece obedientia a lo Legato. Renneoli liberamente la Cittate de Ancona e tutte le Terre, che teneva ne la Marca. Renneoli quelle, che teneva in Romagna. Allhora la Chiesa guadagna la nobbele Cittate de Ancona, Terra portuosa, co lo mare, co le mercan-

A Romania, & Alamannia, fidelitatis obsequia ei praestiterunt. Legatus ab Imperatore praesidia militum poposcit. Imperator equites, quos Communia Perustinorum & Florentinorum sibi destinaverant, Legato direxit. Miste ei etiam Proceres Alamanniae bellicarum rerum valde peritos. Interim Legatus copias suas in campo congesserat. Dominus Galeotus Malatesta ad Vicum munitum, qui vocatur Paternum, inter Maceratam & Anconam, se reduxerat. Quum ecce post eum protinus advenit nobilis Caesareorum exercitus, Theutoniorum, Tuscorum, & Comitum Alamanniae, bellis assuetorum. Cristatas galeas gerebant. Cornicinibus & tympanistis clangentibus sociabantur. Ab incepto itinere numquam interquieverant. Ut autem Domino Galeotto auxiliorum ad Legatum concurrentium fama innotuit, animo & virtute destitutus, nullum praesidium sibi superesse videbat. Ob id victas Legato manus dedit, & captivum se esse professus, Legati ipsius pietati totum semet commisit. Legatus igitur eum cum tota gente illius in sua potestate habuit, quem captivum retinuit.

C A P. VII.

Malatesta fratrem redempturus, Legato ex concordia restituit quicquid Ecclesiae usurpaverat. Crudelia & tyrannica gesta Francisci de Ordelaffis de Forlivio narrantur.

Dominus Malatesta fratrem e carceribus liberaturus, obedientiam Legato praestitit. Anconitanam Urbem, & omnia oppida, quibus in Marchia dominabatur, libere restituit. Reddidit & ea, quae in Romania possidebat. Tunc Ecclesia consequuta fuit dominium nobilis Civitatis Anconae, maritimo portu, mercatura, multisque proventibus spe-

cantie, co li moiti proventi. Là fece doi bellissime Rocche, le quali fi' a lo die de hoje ce staco. Puoi voize e fece uno fio nepote Marchese, e mannaolo a Macerata pe Correttore de la Marca. Puoi connessefe e defcretamente provedeo a li Malatesti, che poteffero vivere honorata e gentilmente de loro frutto. Lassaoli quattro bone e famose Cittati, Arimine, Fano, Pesaro, e Fossabruno: quattro notabbili e poterose Terre. Puoi li fece Capitani de la Chiesa contra li rebelli. Po' a queste cose moveose a majure fatti, e movimenti fare. Era in Romagna uno perfido cane, patarino, rebello de la Santa Chiesa. Trenta anni era stato scomunicato; interdito fio pajese, senza Messa cantare. Moite Terre teneva occupate de la Chiesa, la Cittate de Forli, la Cittate de Cesenna, Forlimpopolo, Castrocaro, Brettenoro, Imola, e Giazolo. Tutte queste teneva, e tirannia-va, senza moite aitre Castella e Communanze, le quali erano de li paesani. Era questo Francesco homo desperato. Havea odio mortale a li Prelati, recordannose che ja fò male trattato da lo Legato antico Misfore Betrannio da lo Pojeto Cardenale de Hostia. Non voleva de cetero vivere a defcrizione de Prieti. Stava perfido Tiranno ostinato. Questo Francesco, quando sentio le campane sonare a la scomunicazione, de subbeto fece sonare le aitre campane, e scomunicao lo Papa, e li Cardenali. E, che pejo fò, fece ardere e Papa, e Cardenali in Piazza, li quali erano de carta pieni de fieno. Stanno a rascionare co li jentili amici miei diceva: *Ecco che femo scomunicati. Non per tanto lo pane, la carne, lo vino, che bevemo, non ce fao bono,*

A *spectabilis. Ibi duas pulcherrimas Arces Legatus construxit, quae ad bodiurnum usque diem supersunt. Neponem suum constituit Marchionem, & Maceratam misit Correctorem Marchiae totius. Malatestis indulgenter ac provide concessit, ut ex proprio eorum censu honeste decenterque possent vivere. Iphis pingues & celebres quatuor Urbes, Ariminum, Fanum, Pisaurum, & Forum Sempronii, validas & notabiles Civitates, administrandas reliquit. Postmodum eos creavit Ecclesiae Duces adversus perduelles. E-xinde ad majora suscipienda ac perficienda progressus est. In Romania perfidus quidam canis, haereticus, & Ecclesiae rebellis, erat. Ab Ecclesiastica communione annis triginta sejunctus, e-jus regione religionis actibus privata, Missae sacrificio interdicto, multas Civitates Ecclesiastico dominio surreptas per id temporis occupabat. In Foro Livii, Caesena, Foro Pompilii, Salsubio, Foro Aruentinorum, Foro Cornelii, & Glazzolo, & pluribus aliis Castris, Oppidis, Vicis, & Communibus, quae conterraneorum illarum partium erant, tyrannice dominabatur. Franciscus de Ordelaassis vocabatur. Is ad desperationem adactus, mortifero odio Antistites persequeretur, quum recordaretur, a Legato Domino Bertrando de Poggetto Cardinale Ostiensi se dudum male habitum fuisse. Ecclesiasticorum moderatorum arbitrio vivere volebat. Obfirmatus animo, tyrannidem suam exercebat. Hic Franciscus quum campanam ad excommunicationem adversus se ipsum pulsari audivit, protinus jussit, ut ceterae campanae concreparent, & Pontificem cum Cardinalibus communione privavit. Ad pejora dilapsus, mandavit, ut efformatae e charta & foeno imagines Papae & Cardinalium igne in Platea publice comburentur. Cum ingenuis amicis suis colloquia miscens agebat: Nos anathe-mate*

bono, non ce fao prode. De li Frieti e de li Religiosi tenne questa via. Fatta la scomunicazione pe lo Vescovo, lo Vescovo receputa alcuna injuria betuperosa se assentao. Alhora lo Capitano constringe la Clericia a celebrare. Celebraro li moiti effenno interditti. Quattordici Clerici Religiosi, e Sette Seculari. Otto, li quali non voizero celebrare, recepiero lo santo martirio. Sette ne fuoro appesi pe la canna, e sette ne fuoro scorticati. Era incarnato con Forlivesi: amato caramente. Demonstrava muodo como de pietosa caritate. Maritava orfane; allocava poizelle; subbeneva a povera jente de foa amistate.

CAPITOLO VIII.

Il Legato dopo aver mosso guerra all' Ordelaffi, è chiamato dal Papa, che per nuovo Legato manda l' Abate di Borgogna.

Vengo a la guerra. Don Gilio Conchese de Spagna fece fio sonnamento, e refedentia in Ancona. E pe havere più fortezze, banno la Cruciatà. Io la odii predicare. Remissione de pena e de coipa a chi prenneva la Croce, o a chi faceva ajutorio. Hora ne vene lo Legato sopra lo cane Capitano de Forlì Francesco de li Ordelaffi. Nanti che lo campo fosse puosto, apparecchiarose tutte cose necessarie a l' hoste.

Tom. VII.

hoste.

A mate perculsi fumus. Non ob id tamen panis, caro, & vinum, quem edimus, quâ vescimur, quod bibimus; nauseam gustui creant, nec corpori obsunt. *Adversus Sacerdotes, & regularis instituti viros egit in hunc modum. Quum Episcopus, publicatâ in eum excommunicatione, quadâm injuriâ offensâ laceffitus fuisset, ex urbe discessit. Tunc Clericos omnes Franciscus ad officia divina celebranda vi impulsit. Multi licet interdicto prohiberentur, sacra peregerunt, quatuordecim nempe regularis professionis, & septem secularis ordinis Clerici. Otto, qui celebrare noluerunt, sancto martyrio caesi occubere. Septem laqueo furcis suspensi, & alii septem pelle corporis nudati perierunt. Ceterum Ordelaffus intima cum Forolivientibus amicitia conjunctus, ab illis affectuose diligebatur. Pia caritatis viscera gereve simulans, filias parentibus orbas nuptui, virgines dotibus instructas matrimonio tradebat, & pauperulae plebi, quae sibi obsequabatur, subveniebat.*

CAP. VIII.

Postquam Legatus arma in Ordelaffos suscepisset, a Pontifice revocatur. Abbas Burgundiae Legatus subrogatur.

AD bellum convertatur sermo. Dominus Aegidius Caucensis Hispanus gradum & sedem fixit Anconae. Ut majori virium praesidio polleteret, Crucem promulgavit. Dum Crux praedicabatur, egomet audiivi. Crucem sumentibus, vel auxilia collaturis, indulgentiam culpae & poenarum impertivit. Quo facto Legatus contra canem, Forlivii Ducem Franciscum de Ordelaffis movit. Antequam castra metaretur, omnia exercitui necessaria apparaverat. E-

M m m

pisco-

hoste. Lo Legato manzo Vescovi, Cavalieri, & aitra jente bona, che predicassero a lo Capitano, che non volesse perseverare ne lo tale sio errore. La predicatione quietamente odio. La notte jesciva de Forlì, e predava Terre de la Chiesa. Menava presoni. Aitra risposta non faceva. Lo Legato conoscenno lo animo indurato de Francesco de li Ordellaffi, puse lo campo sopra la Città de Cesenna. Li Malatesti erano Caporali, e connuttori de l'hoste. Dodici milia fuoro li Cruciatì. Trenta milia li sollati. Doi kosti fuoro. Oane uno da lo canto sio per se. Fece l'hoste granne guasto e dannajo: a suono de trommetta tre milia guastatori con banniere se ponevano e levavano da lo guasto. *Res digna memoratu.* In tanto lo Santo Patre manno lettere espresse, cha Dou Gilio tornasse in Provenza. La cacione fò, che lo Conte de Savoia con soa granne compagnia de tre milia varvute jeva guastanno tutta la Provenza. Prenneva Terre: derobava, e reveuneasse li homini. Nanti che Don Gilio se partisse, venne un' aitro Legato, homo de Francia, Abbate de Borgogna, prevennato de granne frutto, moito potente, e sufficiente perzona. Havea lo Ordellaffi uno sio figlio, nome Missore Janni havea. Haveane uno aitro, nome Missore Ludovico. Questo ito denanti a sio patre, humilmente lo pregao e disse: *Patre, per Dio te piaccia de non volere contennere co la Chiesa, e non volere devastare a Dio. Facciamo le commannamenta. Siamo obedienti; so' cierto, cha lo Legato ene desceso. Como bene hao trattati li Malatesti, così bene trattaro noa. Tanto ce lassava, cha bene honoratamente poteranno vivere.* A le paravole humi-

li

A *piscopos, Milites, & alios probitate conspicuos viros laudato Duci direxis persuasuros, ut ab errore respiceret. Franciscus athorrationes pacato animo & auribus excepit. Noctu Forolivio egrediebatur, & ex agris & regionibus Ecclesiae praedas agebat. Captos homines abducebat. Nullum monitoribus responsum reddebat. Legatus Francisci Ordellaffi voluntatem pertinaciter obduruisse videns, exercitum contra Caesena Urbem locavit. Malatestae erant copiarum Duces, & exercitus Ecclesiae ductores. Duodecim millium Cruce signatorum numerus fuit. Triginta millium militum fuere; ex quibus constituti duo exercitus, quorum uterque se junctim castra posuit. Ecclesiae exercitus ingentia detrimenta ac direptiones illic intulit. Tubis obstreventibus tria millia vastatorum sub vexillis hostiles agros depopulabantur, & peracta devastatione discedebant. Res digna memoratu. Interea Summus Pontifex conceptis epistolis Domino Aegidio injunxit, ut in Provinciam rediret. Ut discederet in causâ fuit Sabaudiae Comes, qui valida trium millium galeatorum societate totam Provinciam rapinis & incursionibus depopulabatur, loca capiebat, & depraedabatur, & incolis tributa imponebat. At priusquam Dominus Aegidius recederet, Legatus alter, natione Gallus, Abbas Burgundiae, Ecclesiasticorum honorum proveniens locuples, auctoritate & corporis habilitate praestans, substitutus advenit. Francisco Ordellaffo duo erant filii, quorum unus Dominus Johannes nomine, Dominus Ludovicus alter nuncupabatur. Is ad patrem accedens, submitte supplicans ei dixit: Pater mi, per coelestia te deprecor, ne cum Ecclesia contentionem prosequaris, nec Deo relucteris. Ecclesiae iussa faciamus & eidem obsequamur. Legati humanitate compertam satis habeo. Sicuti Mala-*

li lo supervo patre respuse. *Tu fosti A*
biscione, o vero me fosti scagniato a li
Fonsi. Lo figlio sentenno la subitez-
 za de lo patre, partioseli denanti;
 deo la voita. Allhora lo patre li
 jettao dreto uno cortiello longo, nu-
 éo, e feriole ne li reni. De la qua-
 le feruta Ludovico suo figlio morio
 nenti miesa notte. Mentre che lo
 Legato Abbate se affediava a la guer-
 ra, *B* Miffiore Gilio non lassava che
 fare forte guerra sopra Cesena. Laf-
 sao tre Vattifuolli dece miglia da
 longa ciascuno. Li Legati tornao
 ad Arimino.

CAPITULO IX.

Cesena per opera di quattro Cittadini
è presa dal Legato.

IN Cesena stava Madonna Cia, la
 moglie de lo Capitano de Forli
 con sij nepoti, e con granne foreste-
 ria dentro de la Rocca. A questa
 Madonna Cia lo Capitano scrisse u-
 na lettera. La lettera diceva cosinto:
Cia hajate bona e sollecita cura de la
Cittate de Cesena. Madonna Cia re-
 spuse in questa forma: *Signior mio,*
piacciave de havere bona cura de Forli,
che io haverajo bona cura de Cesena.
 Iterato lo Capitano scrisse un' altra
 lettera. La sententia era questa:
Cia, de nuostro commannamento fa,
che mozzi lo capo a quattro puopolari de
Cesena, cioè Janni Zaganella, Jacovo
de li Bastardi, Palazzino, e Bertonec-
cio,

Malateftas liberaliter ille traetavit,
 ita & nos honorifice amplectetur.
 De rebus, quas possidemus, tantum-
 dem nobis largietur, quantum, ut
 decentissime vivamus, sufficiat. *Ha-*
milibus filii precibus in superbiam ela-
tus pater respondit: Sane e sinu ma-
tris vel nothus prodiisti, vel in ba-
pismi lavacro mihi fuisti suppositus.
B *Filius repentinam genitoris indignatio-*
nem percipiens, ab ejus conspectu se eri-
piens, terga vertit. Tunc Franciscus
denudatum longum cultrum in tergum
filiis projecit, & in venibus eum saucia-
vit. Quo vulnere Ludovicus filius ejus
ante horam mediae noctis expiravit.
Dum Legatus Abbas animum intensius
ad obsidionem & bellum applicabat,
C *Dominus Aegidius nihil praetermittens,*
fortiter Caesenam oppugnabat. Ibi eves
arces, quas Battifolles appellans, de-
cem milliavorum spatio invicem distitas
reliquit. Legati Ariminum remeant.

CAP. IX.

Caesena Urbs operâ quatuor Civium
 a Legato capitur.

CAESENAE Arci inclusa Domina Cia,
 uxor Ducis Foroliviensis, unacum
 nepotibus suis, & plurimis advenis,
 immorabatur. Dux epistolam Dominae
 Ciae misit, his paucis verbis exaratum:
 Ciae, studiose ac diligenter Civitati
 Caesenaе prospice. *D* *Domina Cia viro*
suo per literas in hunc modum respon-
dit: Domine mi, omni solertiâ Urbi
Foroliviensi quaeso invigila. Ego
enim Civitati Caesenaе curam om-
nem & operam meam impendam.
Rursus Dux aliam ei conscripsit episto-
lam, cujus summa haec fuit: Jussu
meo, Cia, quatuor popularibus vi-
ris Caesenaе caput abscinde; Johan-
ni scilicet Zaganellae, Jacobo de Ba-
M m m 2 *Rardis,*

cio, buoni Gueffi, de li quali havemo sospitione. La donna, receputa la lettera, non curze subito a la sententia. Anco esquesitamente con diligentia spia de la conitione de queffi quattro Cittadini. E trovao che erano bone perzone e fedele. Specialmente la donna habbe conziglio de doi fidelissimi amici de lo marito, cioè Scaraglino, nobile homo, e Giorgio de li Tumberti. A queffi mostra la lettera. La risposta de queffi fò questa: *Madonna, non vedemo cascione, pe la quale queffi deano morire. Non sentimo, che aitra novitate movano. Se queffi perdesseno la vita, fuora pericolo, che lo Puopolo se sdegnaesse. Passa dunque per mè de questo giudicio fare. Noa in questo mese staremo attenterosi, e metteremo penzieve, e porremo cura a li atti e muodi loro. Quanno vedessimo alcuno male semmianze li nanti faremo. Comprenneremo li, e con manifesto giudicio a essi togliemo la vita de subito.* La donna assentio a lo conziglio de li duoi nuobbeli fideii de suo marito. Soprastette de novitate fare. Questo trattato fò de secreto, e de secreto fò revelato a queffi quattro. Allhora queffi quattro tiengo novo trattato, penzanno de revoitare la Cittate sottopra. Janni Zaganella deo lo ordine intra li amici suoi con uno suo ronzinetto. Cavaicava pe la Terra. Questo e quello sollecitava. Una dimane, como la cosa era recente, Jacovo de li Bastardi curre co la vicinanza a la Porta de la Troja, e se la prese. Bertouuccio e Palazzino fecero puopolo, e sbarrao la Cittate. Puoi mannaro doa jumentari alli Ongari, che staveano a Savignano ne lo Vattifuolle. *Celeriter illi vadunt.* Quanno Madonna Cia odio lo remore, sappe che se leva-

va

A stardis, Palazzino, & Bertolduccio, Gueffis hominibus, de quorum fide dubitamus. *Recepta epistola mulier mariti mandata non illico absolvit. Sed diligentiori habito examine, & explorata laudatorum quatuor Civium conditione, eos probitate & fide commendabiles esse recognovit. Praecipue vero consilium duorum marito fidissimorum amicorum adhibuit, nimirum Scaraglino nobilis viri, & Georgii de Tumbertis. Amboque epistolae arcanum communicavit. Uterque eorum in hac fuit sententia: Nullam causam, (inquiunt) Domina, invenimus, qua iidem homines morti sint adjudicandi. Nescimus, ulli novitati eos operam dare. Timendum sane effet, si ipsis vita eriperetur, ne Populus ad furorem commoveretur. Ejusmodi judicium itaque executioni demandare nunc desine. Interea nos attentius omni cogitatione ac diligentia nostra eorumdem actus & motus de cetero observabimus. Cuicumque malo, & mali speciei, quod Cives ipsis excitare possent, praecavebimus. Eos tunc comprehendemus, ac manifesto judicio illis vitam protinus adimemus. Mulier voto duorum nobilium mariti sui fidelissimo acquiescens, novitatis prosecutionem remisit. Haec secreto fuerunt acta, & postmodum secreto etiam ipsis quatuor Civibus revelata. Quae ut illi resciverunt, Civitatem susdeque commovere in animo habuerunt, rebellionis modum excogitantes. Ob id Johannes Zaganella conceptam rem in ordinem redigens, cum mannulo suo per Urbem obequitare coepit, modo hunc modo illam ad defectionem incitans. Quodam mane, quum negotium adhuc esset in exordio, Jacobus de Bastardis cum vicinia ad Portam Trojae cucurrit, quam cepit. Bertolduccius & Palazzinus Populum coadunarunt, repagulis urbem obstruxere, &*

Han-

va puopolo, subito fece armare soa foresteria, sollati da cavallo e da pede. Commannaò che correffino la Cittate. Ma ciò fare non se poteva, che la Terra stava sbarrata, lo Puopolo armato, la Porta de la Terra presa, li Torri rencastellati. E, che piu fò, li cavalieri venevano in foccorzo a lo Puopolo là ne la calata de lo sole ottociento Arcieri de Ongaria, li quali stavano in Savigniano ne lo Vatrifuolle. Venevano volanno. Jente veloce attesa a guerra. Non entraro in Cesena, ma jevano intorno alla Cittate, hora innanti, hora arreto, pe dare core alli Cittadini. Ciò vedendo Madonna Cia se retrasse arreto soa foresteria, e renchiuse se ne lo Cassaro. Ella se sostenne. Quello Cassaro parte della Cittate ene, e forte murato intorno, hao dentro la Piazza de lo Commune, lo Palazzo, e la Torre. Hao dentro granni havitatii de partiali. E' luoco aiquanto aito. Soprastao a la Cittate, che jace piana. Irata Madonna Cia de queffa perdenza, convertìo la soa ira ne li doi Conziglieri amiciffimi de lo marito, Giorio de li Tumberti e Scaraglino. Feceli decollare. *Quod factum maritus improbavit postera die, luce orta.*

C A P I T O L O X.

Presa della Rocca di Cesena, e prigionia di Madonna Cia moglie dell' Ordelaffi.

Ecco li Malatesti venire co lo granne foccorzo, co la moita potentia. Datali la Porta de la Troja,

A Hungaris, qui Savinianum in Battifolle incolebant, duos agasones miserunt. Celeriter illi vadunt. Quum Domina Cia tumultum sensit, Populum arma cepisse agnovit. Illico hospites suos, equites & pedites armari fecit. Iis insunxit, ut Civitatem excurrerent. Id autem fieri nullo modo poterat, quòd Urbs tota trabibus ad viarum fauces interclusa fuerat, Populus arma sumserat, Turribus munimenta apposita denuo erant, & Porta Civitatis in Civium potestatem devenerat. Octingenti, quod plus erat, Arcatores Hungari, qui e Savinianensi Battifolle exierant, in auxilium Populi, sole ad occidentem vergente, concito gradu velociter properabant, ad certamina instructi. Urbem minime intraverunt, eam circumcundo, nunc appropinquantes, nunc retrogredientes, animi praesentiam civibus addituri. His visis Domina Cia advenas suos removens, in Cassarum se inclusit. Ibi substitit. Cassarum illud, sive Arx, pars Urbis est, in circuitu muro septum fortissimo, intus continens Plateam Communis, Palatium, ac Turrim, & ampla aedificia amicorum. In loco aliquantulum excelsò positum cernitur. Civitati imminet, quae in planitie adjacet. Domina Cia irà vehementi obruta ex hac jactura, furorem ac iracundiam suam in duos Consiliarios Georgium de Tumbertis & Scaraglinum, marito amiciffimos, convertit. Ambobus capita obtruncari praecepit. Quod factum maritus improbavit postera die, luce orta.

C A P. X.

Arx Caesenaë capitur. Domina Cia Ordelaffi uxor carceri mancipatur.

Interea Malatestae cum ingenti copiarum praesidio, & armatorum virtute advenerunt. Per Portam Trojae eis datam,

ja, entrano in Cesena. Hora stao affediata Madonna Cia ne la Rocca. Allhora sò rennuto lo Castiello Fiumone. Li Malatesti faco aspero vattagliare alla Rocca. Facò badalucchi; jettano dentro foco, levano trabocchi, jettano prete e sassi assai. Non facò utilitate alcuna. Era dentro l'acqua, ed erance dentro la maestra Torre sopra la Porta de lo Cassaro. Commannao lo Legato la cavata (opera faticosa de moita spesa longa.) Fatta la cavata sotto, la cisterna fo rotta, l'acqua sò perduta. Puoi jonze la cavata sotto la maestra Torre de la Piazza. Messò fuoco a li pontielli, la Torre con granne ruina, e remore cadde. Hora se fao la cavata a la Torre sopra a la Porta, donne era la entrata ne lo Cassaro. Madonna Cia irata de ciò non sapea che se fare. Prese de li Cittadini, che li parze, dentro de lo Cassaro, de li quali più dubbitava, e messeli in quella Torre sopra la Porta, e disse: *Se la Torre cade, cada sopra de voa.* La Torre stava in pontielli. Tremava. Lo Legato Don Gilio passava pe la contrada con granne compagnia. Beneva pe vedere la conitione de Cesena, l'opera de la cavata, e lo aspiedo de lo affedio. Allhora da cinquecento donne de Cesena jescero fora scapigliate, sresse da lo pietto, piagnenno, e lamentano facevano granne remore. Inninocchiate nanti a lo Legato demannavano mercede. Inscius lo Legato de la calcione de sì amaro pianto, demannao perchè questo faceano. Respufero le donne: *Nè la Torre sopra la Porta seco venchiusi nostri mariti, fratielli, e parienti. La cavata è fornita. Se la Torre cade, l'buomeni seco perduti. Donda per Dio te pregamo, che tardi*

de

A *datam, Caesenam introierunt. Dominam Ciam obsidione pressam tenuerunt. Tunc Castrum Flumonis deditione facta obtinuerunt. Malatestae Arcem diris certaminibus impetierunt. Crebris procliorum insulribus congregiuntur. Ignem injiciunt, arictes attollunt, & lapidibus ac saxis multimode eam percutiunt. Incausum haec omnia agunt. Intra Arcem erat aqua, & supra Cassari Portam praevallida Turris. Legatus subterraneam fossionem fieri, & cuniculos disponi (opus utique arduum, diuturnum, ac impendiosum) mandavit. Peracta suffossione, aquae cisterna dirupta ac deperdita remansit. Postmodum fossores cuniculis ad magistrum Plateae Turrim pervenerunt. Fulcimentis ligneis apposito igne, Turris eadem ingenti cum pernicie ac strepitu corruit. Tunc Turrem Portae insistentem, quae aditus in Cassarum erat, suffodere coeperunt. Domina Cia exardescens irata, & consilii inops, quosdam Cives, utcumque ei libuit, quos suspectos habebat, comprehendens intra Cassarum, in praedicta Turri, quae Portae immincebat, inclusit dicens: Si Turris ceciderit, super vos dilabatur. Ligneis fulciminibus Turris inerat. Tremore concutiebatur. Legatus Dominus Agidius interrim, multa comitiva militum stipatus per viciniam transibat. Caesena conditionem, suffossionis opus, & obsidionis statum insuurus, adventabat. Tunc quingentarum circiter mulierum turba, Civitate profiliens, capillis sparsis, discissis pectore renus vestibus, fletibus ac lamentis ululatum maximum emittens, Legati genibus provoluta, commiserationem exposcebat. Inscius Legatus, undenam amarus adeo foeminarum gemitus prodisset, cur haec agerent, petiit. Mulieres responderunt: Turri, quae Portae imminet, parentes, fratres, ac mariti nostri includuntur. Cuniculorum suffossio ad finem jam perducta est.*

de mettere foco ne li pontielli. Lo Legato conubbe, che Madonna Cia dubitava de sì, cha era rotta nell' animo. Habbe trattato, e a soje mano habbe li Cefenati messi ne la Torre. Messo fuoco ne la Torre in poco tiempo cadde con parte de lo girone. Allhora lo guado fò libero per entrare. Non per ciò che aicuno entrassi con furore, ma de piano conzenzo. Lo Legato habbe a le soe mano Madonna Cia con uno suo figlio, e doi suoi nepoti. Recusao Madonna Cia essere liberata, temenno la subbitrezza de suo marito. Anco con istantia pregao, che la Chiesa la saivassi. Tremilia Fiorini custava lo die li Mastri de le cavate, de li Trabocchi, e de li atri arteficii. Dodicimilia fiorini custava lo die li follati. Lo Legato entrao in Cefena, e mantenne la Terra pe la Chiesa. Questo ene lo muodo, che hane la Cittate de Cefena ne la Romagna guadagnata da lo Legato.

CAPITOLO XI.

Il Legato più volte bandisce la Crociata contro l' Ordelfaffi, e finalmente lo spoglia di Faenza, e di Bertinoro.

HOrà se para lo Legato sopra la Cittate de Forlì. Prima ordinao l' hoste granne e copiosa. In tanto saputo fò de la presonia de Madonna Cia, la quale era manna in Ancona in guardia. Una soa figliola, donna nuobbele, maritata

ad

A est. Turre dilabente ii omnes viri ruinâ oppressi peribunt. Quamobrem per coelestia rogamus, ut ignem suppositis fulcimentis immittere differas. *Ex his Legatus intellexit, Dominam Ciam spe ac animo decidisse, ac sibi perimescere. Igitur concordiam iniit, & Caesenes Turri inclusas in potestatem suam tunc habuit. Exinde Turri inje-*
B *cto igne, brevi eadem cum ambitus parte ad terram praeceps corruit. Tunc ingressus in Cassarum libere cuique patuit. Nemo tamen cum furore intravit, sed pacato animo & voluntate. Legatus arbitrio suo subjectam Dominam Ciam, filium ejus, ac duos nepotes obtinuit. Libertate donari Domina Cia recusavit, quod subitam mariti sui iracundiam nimium sibi metuebat. Quin immo a Legato impensus postulavit, ut Ecclesiae patrocinio defenderetur. Magistri a suffraganeis, arietum, & aliarum belli machinarum artifices, trium millium Florenorum impendio quotidie conducebantur. Milites vero duodecim millium Florenorum quotidiano stipendio militabant. Itaque Legatus intravit Caesenam, quam pro Ecclesia custodivit. In hunc modum eandem Urbem in Romania Ecclesiae acquisitam Legatus subjugavit.*

CAP. XI.

E Legatus Crucem contra Ordelfaffum pluries indicit, quem demum Faventiâ & Foro Aruentinorum spoliat.

Postmodum Legatus ad Urbis Foroliviensis oppugnationem animum intendit. Copiosum ac validum in primis collegit exercitum. Interea disseminato sermone captivitatibus Dominæ Cia, quae custodienda Anconam missa fuerat, Cia filia, matrem nobilis, Marchiani conjugis

ad uno granne Marchisciano, benne denanti a lo patre lacrimanno co le vraccia piecate. Inninocchiata parlao e disse: *Patre, e Signore mio, piaciate, che così fatta donna, Madonna Matremà, non steja in mano altruje, como presoniera. Pregose, fa la voluntate de la Santa Chiesa.* A queste paravole lo Ordellaffi aitra respuosta non deo, se no cha prese questa soa figlia pe le treccie, e con uno cortiello li partio la testa da lo vusto. Po' la presa de Cesena lo Legato mannao lo Capitano dicenzo cosinto: *Capitano, rienni quello che tio non ene. Io te renno tia Donna, figliatò, e nepotiti.* A queste paravole lo Capitano deo questa respuosta: *Dicete a lo Legato, che io credeva, cha fosse savio homo. Horamai lo tiengo per una bestia parza. Diceteli, cha se io haveisse havuto in presone esso, tre dii passati foci, che io lo habbera appeso pe la canna, como esso hane havuto le cose meje.* Innurato lo animo de sì pervierzo heretico patarino, Don Gilio lo Legato antico se partì, e giòne in Provenza. Como la Compagna sentio appressimare Don Gilio a le finaite, così se deslequao, como faco la poca neve a fervente sole. Remase lo Legato noviello, lo Abbate de Borgogna. Questo Abbate fece l'hoste pentolosa sopra de Forlì. Pe moiti anni bannio la Cruciatà, e fò predicata la Croce pe tutta Italia. Mozava lo grano, e tagliava le vigne, arbori, & oliveta. Brusava ad onne hora. Pe questa fervente guerra lo Capitano perdio Favenza; e li Manfredi sù conzuorti jurati con esso. Anco perdio Berthonoro. Allhora se restrenze dentro a Forlì ne lo Forte. In questo assedio sopra Forlì fuoro presi de li Cruciatati assai voite, li quali pe meritare erano iti a com-

mat-

A *sdam Proceris uxor, flexis brachiss, deflens, ac pedibus parvis provoluta, haec inquit: Pater, & Domine mi, quae-so velis, tantam dominam, qualis est genitrix mea, ex alienis carceribus & potestate liberare. Te obtestor, ut Sanctae Ecclesiae morem geras. Filiae verbis nihil aliud Ordellaffus respondit, quam quod filiam comis arripuit, & cultro caput ei abscidit. Legatus, postquam Caesena potitus fuit, eidem Duci nuntium ita loquentem misit: Si quod tuum non est, Dux, restitues, ego conjugem, filium, & nepotes tibi reddam. Ordellaffus reposuit: Dic Legato, me antea quidem eum existimasse prudentiam praeditum. At modo ceu stolidum jumentum eundem habeo. Si enim Legatus in mea potestate esset, uti mei ad ejus manus devenerunt, triduo ab hinc retro furcà eum sane suspendissem. Obdurato pervicaciâ corde Francisci perversti haeretici, Dominus Aegidius Legatus senior in Provinciam profectus discessit. Ubi Societas Comitum Sabaudiae audit, Dominum Aegidium ad confinia appropinquare, veluti nix modica ad fervidos solis radios liquescens, recessit. Legatus Abbas Burgundiae recens subrogatus Romaniae praefuit, qui exercitum abjectorum militum contra Forum Livii coadunavit. Plurium annorum cursu Crucem, praedicatione per eas Italiae partes promulgatam, publicavit. Segetes in agris, vineas, arbores, & oliveta exercitus ille abscindebat. Omnia quotidie comburebat. Incalcescente hoc bello Ordellaffus Dux, & cum eo foederati Manfredi, nedum Faventiam sed & Forum Aruentinorum amiserunt. Tunc ad Foroliviensem Arcem Franciscus se reduxit. Durante Forolivienfi obsidione quamplures Crucem signati, qui ut spiritualia indulgentiarum dona sibi procurarent, adversus*

B

C

D

E

schi-

mittere contra de quelli scismatici. Li cruciati presi erano menati davanti a Francesco, lo quale diceva queste paravole: *Voa portese la Croce. La Croce ene de panno. Lo panno se infracida. Io voglio, che portese Croce, che non se infracidi.* Allhora era apparecchiato uno fiero canneente in forma de Croce. Questo fiero lo poneva sotto a la pianta de li piedi, e così li lassava derobbati ire. Moiti atri. Cruciatu prese, a li quali disse queste paravole. *Site benuri per guadagnare l'anima. Se ve lasso, forza tornavete a li primi vostri peccati. Meglio ene, che in questa vostra tenerezza, mentre site contriti, morate. Dio ve receperao ne la soa Cittate.* Ciò detto li faceva scorticare, appennere, decapitare, & agghiadiare, tenagliare, e de divietzi martirii morire. La guerra durao anni moiti. Per questa guerra mantenere, fò predicata la Cruciatu moite voite. Hora mone novamente, che curre Anno Domini MCCCLVIII. de Jennaro, nella Città de Tivoli fò predicata. *His ferme diebus Johannes Rex Franciae captus est a filio Regis Angliae, bello magis tumultuario, quam militari, apud Villam quamdam, ductusque in Angliam sub custodia, annis ferme duobus. Tandem cum magno suo detrimento & Regni evasit.*

A *schismaticos pugnaturi perrexerant, saepius ab hostibus capti fuerunt. Iis ad Ordelaissi conspectum addudis, ipse talia dicebat: Vos Crucem panno confectam gestatis. Pannus facile diffringitur. Crucem, quae non tam subito dilaceretur, vos subire decrevi. Hinc paratum in Crucis formam candens ferrum pedibus illorum supponebat. Tum*
 B *ii exspoliati dimittebantur. Plurimos alios Cruce signatos cepit, quibus agebat: Huc venistis, spirituale lucrum vobis cumulaturi. Si libere vos abire sinerem, in priora crimina relaberemini. Melius erit, vos in hac vestra cordis compunctione mortem optetere, dum adhuc dolore peccatorum contriti estis. Deus enim in*
 C *sanctam suam Civitatem vos recipiet. His dictis, cutem aliis e corpore detrahi, quosdam patibulo affici, nonnullos capitis minui, aliquos in minuta frusta concidi, & alios candenti forcipe dilaniari jubebat, ita ut omnes diversis tormentorum generibus interirent. Ejusmodi bellum pluribus annis perduravit, pro cujus prorogatione*
 D *Cruz fuit pluries praedicationibus evulgata. Nunc vero iterum, hoc currenti Anno MCCCLVIII. mense Januario, in Urbe Tiburtina, repetita fuit. His ferme diebus Johannes Rex Franciae captus est a filio Regis Angliae, bello magis tumultuario quam militari, apud Villam quamdam, ductusque in Angliam sub custodia, annis ferme duobus. Tandem cum magno suo detrimento & Regni evasit.*
 E

CAPITOLO XII.

Cola dopo essersi per sette anni in varj modi occultato, vassene all' Imperadore, dal quale è gratissimamente accolto.

Currevano Anno Domini MCCC-LIII. lo primo die de Agosto, quando Cola de Rienzo torna a Roma, e fò receputo solennissimamente. A la fine a voce de Puopolo fò acciso. La novella fò per questa via. Da puoi che Cola de Rienzo cadde da lo suo dominio, deliberao di partiresse e jiresene denanti a lo Papa. Nanti la soa partita fece pegniere ne lo muro de Santa Maria Matalena in Piazza de Castiello un' Agnilo armato con l' arma de Roma, lo quale teneva in mano una Croce. Su la Croce stava una palommella. Li piedi teneva questo Agnilo sopra lo Aspido, e sopra lo Basalisco, e sopra lo Leone, e sopra lo Traone. Pento che fò, li valordi de Roma li jettaro sopra lo loto pe destratio. Una sera venne Cola de Rienzo secretamente desconosciuto pe bedere la fiura nanti soa partentia. Viddela, e conubbe, che poco l' havevano honorata li valordi. Allhòra ordenao, che una lampana li ardesse denanti uno anno. De notte se partio, e giò longo tempo venale. Anni foro sette. Jiva forte devisato pe paura de li Potienti de Roma. Jio como Fraticciello, jacenno pe le montagna de Majella con Romiti e perzone de penitentia. A la fine se abbiao in Bohemia a lo'imperatore Carlo (de la cui venuta se dicerrao,) e trovaolo in una Cittate, la quale se appella Praga. Là denante a la majestade'impe-
riale

CAP. XII.

Nicolaus, quum septennio diversimode delituisset, ad Imperatorem se confert, a quo gratissime suscipitur.

Currente Anno Domini MCCC-LIII. Calentis Augusti, Nicolaus Laurentii Romam venit, ubi postquam plurima solemnitate fuisset receptus, denique furore Populi fuit interfectus. Rex ira contigit. Postquam Nicolaus Laurentii dominatu fuit exturbatus, Romam abscedere, & ad Pontificem proficisci deliberavit. Priusquam abiret, in muro Sanctae Mariae Magdalenae in Platea Castri depingi curavit Angelum armis munitum, & gentilitium Romanae Civitatis stemma. Angelus Crucem manus tenebat. Cruci parvula columba inerat. Aspide[m], basiliscum, leonem, & draconem Angelus pedibus proterebat. Pistrinam hanc vilis plebecula luce in opprobrium conspurcavit. Quodam vespere Nicolaus, antequam digrederetur, imaginem ipsam pictam visam, tacite ignotus accessit. Eam a radi vulgo habitam dedecori conspexit. Tunc praecipit, ut per integrum annum ardens lampas ante illum arderet. Noctis obiens, diu peregrinando pererravit. Septennio semet occultavit. Vili habitus, & corporis eminentia specie, ob Romanorum posentem motum delinuit. Sub Fraterculi veste montes Majellae peregravit, una cum esemi cultoribus, & aliis poenitentiae addictis, vitam & conversationem egit. Denique iter ad Carolum Imperatorem, de cuius adventu suo loco scribemus, in Bohemorum regionem suscepit, & illum in Urbe Praga degentem invenit. Coram Imperiali Majestate flexis genibus expeditum sermonem habuit. Luculentae orationis ejus
ante

ziale innocchiato, parlao prontamente. Queste fore foe paravole, e fio loculento sermone denanti a Carlo Re de Bohemia, nepote de Henrico 'mperatore, novellamente eletto Imperatore pe lo Papa: *Sevenissimo Principe, a lo quale è conceduta la gloria de tutto lo munno: Io feco quello Cola, a lo quale Dio deo gratia de potere governare in pace, justitia, e libertate Roma, e lo destretto. Habbe la obedientia de la Toscana, Campagna, e Marestema. Refrenai le arrogantie de li Potienti, e purgai moite cose inique. Verme so', homo fraile, pianta como l' atri. Portavo in mano lo vastone de fierro, lo quale pe la mea humilitate convertiesi in vastone de leno; imperciò Dio me ha voluto castigare. Li Potienti me perseguizano. Cercano l' anima mea. Pe l' invidia, pe la supervia me haco cecciate de mio dominio. Non voco essere puriti. De vostro lenajo so'; figlio de vastardo de Herrico Imperatore lo Prede. A vos confugio. A le ale vostre recorro, sotto la cui omra e scudo homo dee essere saivo. Credome essere saivato. Credo cha me defennarete.* (53) *Non me lassarete affozare ne lo laco de la injustitia. E cid ene verosimile, cha 'mperatore site. Vuostre spata deo limare li Tiranni. Veddi la Profetia de Frate* (54) *Agnilo de Monte de cielo ne le montagne di Majella: e disse, che l' Aquila occiderao li Cornacchiuni. Questa fo la diceria de Cola. Può che habbe parlato, Carlo destese ia mano, e recepeolo gratiosamente, e disse, che non dubitasse de chivelli. Quanno jonse* (55) *in Praga, demorao pe lo spatio de aicuno*

A *ante conspectum laudati Caroli, quondam Henrici Imperatoris nepotis, qui Bohemiae Rex erat, recenter in Imperatorem a Pontifice electus, verborum summa haec fuit: Princeps Serenissime, cui totius orbis gloria tribuitur, ego sum Nicolaus, qui Numinis gratiâ in pace justitia & libertate Romanam Civitatem, & ejus ditionem administravi. Tuscia, Campania, & ora maritima mihi jam obedierunt. Potentum audaciam refrœnavi, & eorum injustitiam punivi. Vermis sum, caducus homo, & fragilis planta aequae ac ceteri mortales: Ferreum sceptrum manibus meis ferebam, quod in ligneum ex humilitate mea immutavi. Idcirco Deo placuit me confundere. Potentes viri odio me insectantur. Invidiâ, ac superbiâ perciti, dominatu me disjecerunt. Quaerunt animam meam. Poenam, quam meruere, subire detrectant. Ex vestro genere sum. Ex filio notho Henrici Imperatoris egregii ortum habui. Apud vos confugium imploro. Sub alis vestris quieturus huc veni, quarum umbrâ & munimine, quilibet sane salvandus est. Salutem me jam nactum esse censeo. Confido enim, vos me defensuros fore. Haud certe patiemini, ut injustitiae lacu absorptus opprimar. Id profecto verosimile puto, quum Imperator sis, & gladius tuus Tyrannos de medio sit sublaturus. Sane Frater Angelus de Monticulo in montibus Majellae praedixit, Aquilam Corvos fore interfectorum. Ita se habuit Nicolai alloquutio. Post quam Carolus manum extendens,*

B

C

D

E

N n n 2

(53) *In MS. Estensi.* Non me lassarete perire in mano de' Tiranni: non me lassarete affocare

(54) Frate Agnilo de Monticello nelle

(55) in Praga fu lo primo die de Agosto; demorao

tiempo. Desputava con Mastri de Theologia. Moito diceva. Parlava cose meravigliose. Lengua deserta. Faceva stordire quelli Todeschi, quelli Boemi, e Schiavoni. Abafava onne perzona. In presone non stette, ma con compagnia affai honorata, sotto quaiche guardia. Affai vino, affai vivanna li era data.

CAPITOLO XIII.

Cola vò per giustificarsi in Avignone. E' carcerato, e dopo assoluto dalla sentenza del Cardinale Ceccano.

PO' aicuno tiempo domannao 'n gratia a lo 'mperatore de gire in Avignone, e comparere denanti a lo Papa, e mustrare como non era heretico, nè Patarino. Moito li contrastao lo 'mperatore che non jesse. A la fine connessese a la soa voluntate. Diceva Cola de Rienzo: *Serenissimo Prensipe, io volontario vao denanti a lo Santo Patre. Donqua se voa non me mandate per forza, site innocente de lo sacramento.* Ne lo gire che faceva, pe tutte le Terre se levavano li Puopoli, e fatto gregge con remore li venevano denanti. Prennevanolo, e dicevano, cha lo volevano saivare da le mano de lo Papa. Non volevano che jesse. A tutti responneva e diceva: *Io volontario vao, e non costretto.* Rengratiavali, e così passava de Cittate in Cittate. Pe tutta la via li fuoro fatti solenni honori. Quanno li Puopoli

Adens, & gratiose Nicolaum recepit, & dixit ei, ut de nullo sibi perimesceret. Quum Pragam advenit, inibi moram aliquo temporis spatio traxit. Cum Theologiae Magistris disceptabat. Multa & admiratione quidem digna pronuntiabat. Linguâ disertè facundus erat. Theutonicis illis, Bobemis, ac Dalmatis maximum stuporem eloquentiâ suâ inferebat. Quilibet obstupescerat. Carceri nullatenus mancipatus, cum comitiva admodum decenti sub quadam custodiae specie stetit. Vini & ciborum copia abunde sibi suppedit.

C A P. XIII.

CNicolaus, crimina sibi impacta amoliturus, Avinionem proficiscitur. Ibi carceri truditur, & demum sententiâ Cardinalis de Ceccano absolvitur.

ALiquanto post Nicolaus Imperatori supplicavit, ut sibi Avinionem proficisci liceret, utque Pontificem aditurus conjectam in se criminationem haereseos diluere posset. Non parum obstitit Imperator, ne iret. Demum voluntati ejus indulsit. Agebat Nicolaus Laurentii: Serenissime Princeps: Ego libens summum Pontificem ulro sum aditurus. Dummodo me ad eundem non adigatis, a sacramento liberi estis. Per urbes & loca omnia, quae ipse eundo pertransibat, Populi insurgentes, coactâ gentium multitudine, cum strepitu obviam ei procedebant. Ipsum retinebant, dicebantque velle eundem a Pontificis potestate ac manibus salvum praestare. Nolebant ut ad Pontificem iret. At omnibus respondens Nicolaus dicebat: Sponte, non coactus pergo. Cunctis autem gratias agens, de Civitate in Civitatem iter faciebat, ubique solemniter & honorifice susceptus.

poli vedeano effo, meravigliarose; lo accompagnavano. E pe tale via jonse in Avignione. Jonto Cola de Rienzo in Avignione, parla denanti a lo Papa. Scufavase, cha non era Patarino, nè incorrea la sententia (56) de lo Cardenale, e de Donno Bruno. Volea stare a la esaminazione. A queste paraole lo Papa stette queto. Fò renchiuso in una Torre grossa e larga; una justa catena teneva in gamma. La catena era allegata cù a la voita de la Torre. Là stavea Cola vestuto de panni mezzani. Havea libri affai; sio Tito Livio, soe Storie de Roma, la Bibbia, e aitri libri affai. Non finava de studiare. Vitto affai sufficiente de la scudella de lo Papa, che per Dio se dajeva. Fuoro esaminati soi fatti, e fò trovato fedele Cristiano. Allora fò revocato lo prociesso, e la sententia de Donno Bruno, e de lo Cardenale de Ceccano, e fò affoluto. E venne in gratia de lo Papa, e fò scapolato.

C A P I T O L O X I V.

Cola accompagnatosi col Legato Apostolico torna a Roma, dove ha molte richieste da quel Popolo.

(57) **Q**Uanno jescio, devea venire in Italia uno Legato Donno Gilio Conchese Cardinale de Spagna. Apparecchiavase, e scriveva soa famiglia. Cola de Renzo con questo Legato jescio de Avignione, pur-

(56) de lo Cardenale de Ceccano, & de Don Bruno

(57) Quando jescio de presone, fu lo primo die de Aosto. Devea

Aptus. Quum Populi eum intuebantur, admiratione capti, locabant. Itaque in hunc modum Avinionem pervenit Nicolaus Laurentii. Ibi ad Pontificis praesentiam adductus, conceptis verbis culpam suam expurgavit, ostendens se nullatenus haereticum esse, & se sententiam Cardinalis de Ceccano, ac Domni Brunonis, nequaquam affici. Examini se se libenter subicere assererat. Ejus sermoni ne verbum quidem Pontifex respondit. In forti & ampla turri inclusus fuit Nicolaus, indusâ pedis carentâ, quae superiori fornici turris relligata erat. Ibi detinebatur mediocribus indumentis contentus. Plures Libros habebat, puta Titum Livium, Historias Romanas, ac Biblica volumina. Horum lectioni ac studio indefinenter vacabat. Sufficienti victu nutritus de lance ac cibis Pontificis misericorditer sustentabatur. Nicolai actus ad iudicii trutinam revocati fuerunt, ex quibus a fide Christi ullatenus eum non descripsisse constitit. Tunc abrogatâ causâ contra ipsum constitutâ, & sententiam jam a Domno Brunone, & a Cardinale de Ceccano promulgatâ, Nicolaus idem absolutus fuit. In Pontificis gratiam denuo redactus, pristinam libertatem obtinuit.

C A P. X I V.

Nicolaus una cum Legato Apostolico ad Urbem revertitur. Romanus Populus ei multa offert & pollicetur.

QUum Nicolaus carcere fuit solus, Legatus Domnus Aegidius Cantensis, Cardinalis ex Hispania in Italiam adventurus, familiam ac res suas apparabat. Nicolaus Laurentii una cum hoc Legato Avinione discessit, culpâ pur-

purgato e benedetto e assoluto. E co lo Legato passao la Provenza, e venne a Montefiascone per recuperare lo Patrimonio, como ditto ene. De le prime Terre, che se renniero a la Chiesa, fò Toscanella, e lo Cassaro fò vennuto per moneta. Cola de Rienzo se trovao a prennere la Terra per la Chiesa. Puoi se trovao ne lo affedio de Vitervo, e retrovaoe a tutti quelli fatti de arme da cavalieri. Havea vestimenta assai juste e honeste e buono cavallo. Non solamente nella hoste, anco in Montefiascone havea tamanta richiesta de Romani, che stupore era a dicere. Onne Romano ad effo fao capo, e forte ene visitato. Granne coda de puopolari se strascinava dereto. Onne jente facea maravigliare, per si' lo Legato, tanto lo apprezzava la richiesta de li Cittadini de Roma. Pe maraviglia lo bedeano. Forte 'li pareva, che campata avesse la vita in fra tanti Potienti. A la sopraditta depopulatione de Vitervo, como sopra narrato ene, fuoro Romani. Tornata l'hoste, granne partita de Romani trasse a vedere Cola de Rienzo, huomini puopolari, granne lengue e cori; majure profierte, poche attele. Diceano: *Torna a la tua Roma. Curala de tanta infornitate. Sinne Signore. Noa te daremo scballimento, favore, e forza. Non dubitare. Mai non fusti tanto addemannato, nè amaro, quanto al presente.* Queste vestiche li puopolari de Roma li daevano. Non li daevano denaro uno. Pe queste paraole mosso Cola de Rienzo, anco pe la gloria, la quale naturalmente affettava, penzava de fare aicuo sonnamento, donne potesse havere jente e sussidio per entrare a Roma. Diffene co lo Legato, nè li deo denaro uno. *Havea tamen orde-*

nato,

A purgatus, Papali benedictione donatus, & accusationibus vindicatus. Comitens se adjungens Legato, Provinciam praetergressus, ad Montem Phaliscum pervexit, Patrimonium, ut retulimus, recuperaturus. Ex locis ac Terris, quae primum in dedicationem Ecclesiae venerunt, Tuscanella fuit, & Cassarum pecunia venundatum. Intervisit Nicolaus, dum eadem Terra pro Ecclesia recipere tur. Ad obsidionem quoque Viterbii se contulit, ibique gestis armorum quibuslibet, quae equitum alae ediderant, adfuit. Aptis ac honestis vestibus indutus, & idoneo equo instructus erat. Nudum in exercitu, sed & in Monte Phalisco, tantus Romanorum concursus ad eum conflavit, ut admirabile sit dictu. Ad eum quilibet Romanus conveniebat, & eum multimode visitabat. Ingens popularium multitudo Nicolai vestigia ubique persequabatur. Singuli ac omnes, Legato ipso obstupescense, admirabantur, Romanorum Civium pestulationibus eum summopere adurgentibus. Prae admiratione illum intuebantur. Arduum opus Nicolaum egisse existimabant, quod scilicet e tot Potentium virorum manibus incolumis evasisset. Ad Viterbiensis Urbis depopulationem, quam superius narravimus, Romani se contulerunt. Ab illa postquam exercitus rediit, incredulis Romanorum numerus ad invisendum Nicolaum Laurentii concurrunt, populam praesertim, qui lingua disertis, vigore animi praestantes, magna pollicebantur, sed pauca praestabant. *Aspirant: Romam tuam revertere. Hanc admodum aegram pristino vigori restitue. Ejus esto Dominus. Nos tibi auxilia, favorem, ac robur praebimus. Ne dubita. Numquam certe antea votis expetitus atque ex animo tam dilectus, quam nunc, fuisti. Ejusmodi inanibus verbis Populares Romae Nicolaum concitabant.*

nato, che da lo Communo de Peroscia haveffe alcuna provisione, done potea justamente vivere con honore. Questa soa provisione non li vastava a fare sollari. E perciò cavaleao, e jio a Peroscia, e pe moite volte annava lo Conziglio. Bene parlava, bene diceva, meglio prometteva. Assai haveano quelli Conziglieri le recchie attente ad odire pe la doicezza de le paravole, che se lassavano ascoltare. Così se faceva no leccare, como lo mele. Ma perchè i Conziglieri staco a scinnicato, convenne fare bona custodia de le cose de sio Communo. Dal Communo de Peroscia non poteo ottenere uno Cortonese.

CAPITOLO XV.

Cola per l'ajuto di Messere Arimbaldo, e di Messere Bettrone, si dispone a tentare novamente sua fortuna.

Retrovarose allhora in Peroscia doi jovini Provenzali, Miffiore Arimbaldo Dottore de Leje, e Miffiore Bettrone Cavaliere de Narba in Provenza, fratelli carnali. Questi erano frati carnali de lo prodo Fra Moreale. Fra Moreale sò a fare la guerra de lo Re de Ongaria. Puoi fo capo de la granne Compagnia. Guastao molte Terre in Puglia: arse e re-

A bant. At nullam pecuniam ei conferebant. Talibus ipse permotus, & illuctus insuper gloria, in quam naturali desiderio ferebatur, aliquod fundamentum ponere cogitavit, ex quo milites ac praesidia sibi suppetere possent, quibus fulsus ad Urbem alitum sibi mercaretur. Conceptum animi sui Legato aperuit. Non ob id tamen ullam pecuniarum opem accepit. Atamen Legatus decreverat, Perusinarum Commune quandam mercedem Nicolao subministrare, qua is vitam honorifice traderet. At ad milites conscribendos destinata subsidia nevisquam sufficiebant. Quapropter obsequians Nicolaus Perusium contendit. Ibi Consilium Communitatis adiens, bene loquutus fuit, melius differuit, ac optime promisit. Illecebris verborum ejus, quae dulcia sicut mel, inescabant, delinisi Perusini Consiliarii, arrectis auribus Nicolai dictis animum attendebant. Verum Consiliatores, quum negotiorum administrationis rationem reddere tenerentur, necesse eis erat, res Communitatis ipsis diligenter custodire. Quare ne unam quidem obolum Cortonensem a Perusinis Nicolaus valuit impetrare.

CAP. XV.

Nicolaus auxilio Domini Arimbaldi, & Domini Britonis fortunam suam iterum experitur.

Perustii tunc fuisse duo juvenes Provinciales, Dominus Arimbaldus Legum Doctor, & Dominus Brito Miles, Narbonenses ex Provincia, & germani fratres, egregii Militis Fratris Movealis. Hic pro Rege Hungariae militaverat. Exinde Dux magnae Societatis fuerat. Plures in Apulia Civitates exterminio vastavit, incensisque ac igne consumptis Communium multis regionibus, & deprac-

e refocao moite Cummunanze. Mise a robba, e portaone le femmine in Toscana. Revenneo Siena, Fiorenza, Arezzo, e moite Terre. La pecunia parteva fra' suoi compagni. Puoi ne passao ne la Marca, e consumao li Malatesti. Pigliaio per forza Montefelatrano, e Filino, dove morioro più de settecento villani. Arse le Terre, e derobbaole. Revenneo li homini, e portaone le donne, quelle, che apparentia haveano. (58) Erance uno, che se dicea Fiore de Santo Janni, homo sollecito e prodo, de la di cui prodezza se dice-rao. Questo havea acquistata de moita pecunia pe le robbarie, pe le prede. Havea tanta moneta, che poteva sufficientemente vivere ad honore, senza jire più sollato. Connusse questi doa soi frati in Peroscia, e feceli dare provisione da lo Comuno. La sia moneta deo a li Mercatanti, e commannao a li Frati, che avessero tra loro pace, e non facessero contentione; cha poichè li havea allocati, intenneva de servire a lo Havito suo. Gio Fra Moreale aitrove per altri soi mestieri fare. Puoi che Cola de Rienzo sentio demorare in Peroscia Miffiore Arimbald de Narba, homo jovine, e perzona letterata, abbiaote a lo suo hostieri, e voize con effo pranzare. *Sumto cibo* mette mano Cola de Rienzo a favellare de la potentia de' Romani. Miffica soje storie de Tito Livio. Dice soje cose de la Bibbia. Opre la fonte de suo sapere. Deh como bene parlava! Tutta soa virtute opera ne lo rascionare. E sì de ponto dice, che onne homo abbafa soa bella diceria. Leva da piedi onne homo; teo la mano a la gota, e ascoita con silentio. Miffiore Arimbald maravigliaose de

lo

(58) haveano. Era Frieri de Santo Janni

A & depraedatis, feminas illarum par-tium in Tusciam perduxit. Senarum, Florentiae, Aretii, & plurium aliorum populorum Urbes pretio vendidit, & pecuniam cum sociis suis dissipavit. Postea in Marchiam profectus, Malateftas destruxit. Violenter Montem Fetrarum & Filinum armis sibi subjecit, ubi plusquam septingenti rustici occubuerunt.

B Oppida ac terras incendiis, ac praedis absumsit. Vivos pecunia venum dedit, & mulieres speciosiores captas secum abduxit. Inter Sancti Johannis Hierosolymitani Milites adscriptus fuerat idem Morealis, vir solers ac fortis, de cujus spectata virtute sermo erit. Iste ex atrociniis, ac depraedationibus multam pecuniam coegerat. Adeo bene numatus erat, ut decentissime vivere potuisset, & militaris vitae exercitium dimittere. Laudatos duos fratres suos Perusum duxit, quibus, ut Commune stipendia daret, effecit. Proprium aes, quod accumulaverat, mercatoribus credidit. Germanis fratribus suis edixit, ut concordiam invicem conservarent, nec ulla animorum contentione distraberentur. Nam

D postquam illos in alienum famulitium congruis mercedibus collocaverat, Ordini suo ipse inservire statuerat. Igitur Frater Morealis, ut negotia sua perageret, aliò se contulit. Quum Nicolaus Laurentii rescivit, Dominum Arimbaldum de Narbona, virum aetate juvenem, literis edoctum, Perusii immorari, ad ejus hospitium perrexit, cum eo pransurus. Sumto cibo Nicolaus Laurentii exorsus fuit sermonem de Romanorum potentia. Historias Titi Livii intermiscibat. Biblica gesta enarrabat. Scientiae suae fontes aperiebat. Prob quam bene differebat! Omnem doctrinam in bene loquendo ponebat. Et ad rem adeo illam adhibebat, ut quosque facundia sua admiratione completeret. Audien-

tes

lo bello parlare. Ammira la magnitudine de li virtuosi Romani. Incallescendo vino faita lo animo in aitezza. Lo fantastico piace a lo fantastico. Maffiore Arimbaldo senza Cola de Rienzo non fao demorare. Con effo stao, con effo vao. Uno civo prennono, in uno lietto posano. Penzano de fare cose magne; derizzare Roma, e farela tornare in pristino suo stato. A ciò fare, bisognava moneta. Senza follati non se po' fare. A tre milia Fiorini fallio la mastice. Fece promettere tre milia Fiorini, & effo li promise de rennereli, e per merito promise de farelo Cittatino de Roma, e granne Capitanio, honorato, a despiedo de lo frate Miffiore Bettrone. Anco de lo Mercatante tuoize de lo puosto quattro milia Fiorini e deoli a Cola de Rienzo. Nanti tamen che Miffiore Arimbaldo assenasse questa moneta a Cola, voizene havere licentia de lo suo majore frate Moreale. Mannaoli una lettera. La sententia era questa: *Honorato fratiello. Più hajo guadagnato io in uno die, che voi in tutto tiempo de vostra vita. Io hajo acquistato la Signaria de Roma, la quale me promette Miffiore Cola de Rienzo, Cavaliero, Tribuno, visitato da Romani, e chiamato da lo Puopolo. Credo, che lo penziere non verreo fallato. Veggo che co lo ajutorio de lo igniegno vostro lo mejo stato non serreo restato: bisognia in ciò moneta pe cominciare. Quando piaceraco a la vostra fraternitate, io tallo quattro millia Fiorini de lo puosto; e con potentia armata me ne cammino a Roma. Fra Moreale, lessa la lettera de suo frate, rescrisse. Lo tenore de sia scrittura era questo. Granne hora me hajo penzato sopra la opera, la quale intendi de fare. Granne, e importabile peso ene quello, che*

Tem. VII.

voi

A *tes namque in pedes se se erigebant. Manibus genas sustinentes, summo silentio dicentem auscultabant. Dominus Arimbaldus elegantiam orationis ejus non sine stupore excepit. Veterum Romanorum virtutem, & gestorum amplitudinem admiratur. Incallescendo vino animus ad sublimia provebitur. Enthusiastae enthusiastae arridere solet. Dominus Arimbaldus non sine Nicolao esse poterat. Domicilium, gressum, cibum, cubitumque, communia habentes ambo, ad majora facinora animos convertunt. Romanam Urbem in meliorem ac pristinum statum restituere imaginatione meditantur. Tanto operi perficiendo pecunia & milites requirebantur. Ad summam trium millium Florentinum praesens necessitas devenit. Arimbaldum impulit Nicolaus, ut sibi tria millia Florentinum polliceretur, quos se vestiturum fore spondit, fidem suam insuper interponens, donaturam fore Arimbaldum Civitate Romana, ac ordinaturum eundem potentem & honorabilem Ducem, invito fratre Domino Britone. Praeterea de commissis fidei mercatoris nummis, quatuor millia Florentinum exegit Arimbaldus, quos Nicolao Laurentii tradidit. Ante tamen quam Arimbaldus pecuniam hanc Nicolao traderet, in hoc ut consentientem sibi Fratrem Morealem haberet, epistolam ad eum his verbis exaratam conscripsit: Honestè frater. Uno die majorem quaestum ego feci, quam tu toto vitae tuae tempore fueris consequutus. Dominationem Urbis Romae lucrifeci, quam Dominus Nicolaus Laurentii, Miles, Tribunus, a Romanis officiose visitatus, & a Populo instantèr expetitus, mihi pollicetur. Me sane a praconcepta spe nullatenus frustratum iri spero. Novi, susceptum facinus ope ingenii tui ad finem feliciter esse deducendum. Ut id aggredi possim, pecunia mihi*

O o o

mihi

voi fornire. Ne lo animo mio bene non sape, cha te venga fatto. La mente non ce vao. La rascione me lo contradice. Nientedemeno fate voi, & facciate bene. Imprimamente haji guardia, che li quattro milia Fiorini non se perdano. Se ve scontrasse alcuna cosa sinistra, scrivateme. Verrajo con soccorso con mille o doi milia perzone quante bisognarao, e farajo le cose magnifiche. Non dubitare. Tu e tio frate ameteve, e honoreteve, e non fate remore. Misfore Arimbaldo receputa la lettera fo lieto affai. Mise in ordine co lo Tribuno de lo caminare.

CAPITOLO XVI.

Cola, fatto dal Legato Senatore di Roma, va con gente assoldata a quella volta.

PO' che Cola de Rienzo habbe li quattro milia Fiorini, vestiose ricamente da più robe. Adobbaose a fenno de lo favio suo ornatamente. Fece fare vonella, guarnaccia, e caopa de scarlatto, forrata de varo, infresata de auro fino. Pistiglioni de auro. Spata ornata in centa, cavallo

A mihi opus est. Dummodo fraternitati tuae lubeat, quatuor millia Florenorum e depositi summâ recipiam, & cum potenti armorum exercitu Romam proficiscar. *Postquam Frater Morealis epistolam hanc perlegis, fratri suo in hunc modum respondit:* Diu me anxium habuit cogitatio de provincia, quam es aggressurus. Grave, & importabile onus, quod laturus es, tuis humeris imponere meditaris. Nec enim mihi persuadere possum, rem ipsam ex sententia prospere tibi esse cessuram. Mens eo non ascendit. Ratio reluctatur. Nihilominus exsequere quod in animo habes, quod utinam tibi bene eveniat. In primis praecave, ne quatuor millia Florenorum pereant. Si quid mali tibi contigerit, mihi rescribe. Auxiliaturus veniam cum mille vel cum duobus millibus militibus, & pluribus, si oportuerit, & magnifice incedam. Ne dubita. Tu ac frater tuus mutuo amore & honore vos prosequamini, nec fraterna contentione abripi patiamini. *Quum accepisset epistolam hanc Dominus Arimbaldo, multo repletus gaudio, rationem ac ordinem suscipiendi itineris cum Tribuno disposuit.*

CAP. XVI.

E Nicolaus a Legato Senator Romae constitutus, cum militibus pecuniâ conductis ad Urbem proficiscitur.

Postquam Nicolaus Laurentii habuit quatuor millia Florenorum, diversis vestibus ad pompam semet induit. Ornatus juxta prudentis amici sui consilium processit, Pallâ, Barnacidâ, & penulâ coccinei panni, pellibus Variorum sublutâ, optimo auro simbriatâ, cum globulis aureis, intectus se spectandum

vallo ornato, speroni de auro, famiglia vestuta nova. Così adorno ne tornaio a Montefiascone denanti a lo Legato. Menava pe compagnia Miffore Bettrone e Miffore Arimbald de Narba, fratielli, con fameglia e cose. Quanno fò denanti a lo Legato faceva dell' aitiero. Mustravale gruoffo con sio cappuccio in canna de scarlatto, con cappa de scarlatto ferrati de panze de vari. Stava supervo. Capezziava. Menava lo caponanti e reto, como diceffe: *Chi so' io? Io cbi so'?* Puoi rizzavale ne le ponte de li piedi. Mone se aizava, mone se abbaffava. Maravigliase lo Legato, e deo aiquanto fede a le foe paravole. Pure non li deo nullo denaro. Allhora parlao Cola, e disse: *Legato, samme Senatore de Roma. Io vao, e parate la via.* Lo Legato lo fece Senatore, e mannaolo via. A potere venire a Roma, bifogniava jente. De noviello Miffore Malatesta de Arimino havea cassato li follati soi da sedici banniere, bona jente. Dociento cinquanta Varvute demoravano in Perolcia, pe trovare fuollo. Pe questa jente havere, mannao Cola de Rienzo sio mess jo. Lo messajo trovao li Connestavoli, e disse cosinto: *Prennete suollo pe doi mesi. Recepete pe uno la para. Haverete suollo imperpetuo. Connucerete Miffore Cola de Rienzo a Roma, Senatore pe lo Papa.* A queste paravole li Connestavoli fuoro in conzoglio. La sententia de li Todeschi fò de non gire. Assennavano tre cascioni. La prima: *Romani loco mala jente, (59) superva, arrogante. Non haco se no' parole.* La secunna: *Questo ene huomo puopolaro, povero, de vile conitione. Non haverao da pacare. Donca a cbi serveremo noa?* La terza: *Li Potienti de*

dum exhibuit. Accincto ad latus ense, equo phalerato, auratis calcaribus, famulisque veste nova exornatis, iisque elegantibus indumentis vestitus, ad Montem Phaliscum in conspectum Legati regressus, socios secum Dominum Britonem, & Dominum Arimbaldum de Narbona fratres, cum eorum famulis & rebus, perduxit. Ut coram Legato constitit, turgide tum actibus tum corpore se habebat. Ad colium cucullatus coccineo panno, & penulatus purpureo cum Variis pellibus, superbus ac minax vultu, caput ante & retro agitabat, ac si diceret: Quis sum ego? ecquis sum? Postea pedibus erectis quandoque se se attollebat, quandoque submittebatur. Legatus obstupescens, Nicolai verbis fidem aliquomodo addidit. Nullam pecuniam tamen ei contulit. Tunc Nicolaus alloquens dixit: Legate, Senatorem Romae constitue me ipsum. Romam ibo, & viam tibi sternam. Legatus Senatoria dignitate cum insignivis, ac dimisit. Ut Nicolaus ad Urbem progredi posset, militibus opus erat. Dominus Malatesta de Arimino sexdecim vexilla armorum, virorum fortium, missa paulo ante fecerat. Ducenti quinquaginta galeati milites Perusii morabantur, aliena quaerentes stipendia. Ut hos in suos posset Nicolaus adsciscere, nuntium ipsis misit. Nuntius Comestabilibus haec ait: Stipendia duorum mensium acceptate. Unius mensis aes militare solutum recipite. Perpetuo deinde stipendio conducemini. Dominum Nicolaum Laurentii Senatorem pro Pontifice Romam sociantes ducetis. Quibus auditis Comestabiles consilium iniurunt. Theuronicis, ne iretur, censuere, triplici ratione permoti. Primo agebant: mali moris homines sunt Romani, superbi, & arrogantes. In nullo, praeterquam verbis, pollent. Secundo:

(59) *supervi, arrogantis: non haco paro.* La secunna

de Roma non voco lo stato de questo homo. Tutti ne seraco nemici, cha li dispiace. Dunque questo suollo non preniamo. Li annata a Roma non faco pe noa. Da vero questa sò la respuosta de li Todeschi, e sò vera. Soco li Todeschi, como descienno de la Alemagnia, simplici, (60) puri, senza fraude. Como se allocano tra Taliani, diventano mastri, coduti, vitio si, che siento onne malitia. A li Todeschi respuse uno Conestavole Borgognione, e disse: *Prenniamo questi danari (61) novielli sellacciati pe uno mese. Torneremo lo buono homo in sca casa. Scorgamolo. In Roma guadagneremo la perdonanza. Chi vorrao tornare, tornarao. Chi vorrao remanere, remanerao.* Questa sententia venne. Le sedici Banniere prefero suollo da Cola de Rienzo. Questa jente da cavallo hadde. Habbe anco ai quanti Peroscini figli de buoni homeni. Habbe (62) anco duciento santi Toscani mastriadieri con corazzine da suollo, nobbele e bella brigata.

A do: Vir iste popularis, & vilis conditionis, ac egens, stipendia nobis exsolvere haud poterit. Cuiam ergo militantes inferviemus? Tertio: Potentes Romanorum hujusce hominis imperio se subdere renuunt. Eos omnes infensos experiemur, ingrattam eis rem facientes, quòd adversum animum in eum gerant. Igitur hujuscemodi militiae nemo nostrum det nomen. Profectio quidem ad Urbem nulli juvaminis nobis esset. *Revera taliter responderunt Theutonici, & vera praedixerunt. Theutonici quum ex Alamanniae partibus descendunt, simplices, puri, non fraudulentis, procedunt. Quum vero cum Italis contubernia habent, vassitiae, calliditate omnique malitia imbuuntur. Theutonici quidam Comestabilis Burgundio respondens dixit: Nos recentia haec stipendia recipiamus: unde per unum mensem genio indulgebitis. Optimum virum hunc, cui Romam ituro duces erimus, in domum suam reducemus. Indulgentiam spiritualem nanciscemur. Quisquis nostrum remeare voluerit, regredietur. Qui remanere decreverit, libere subsidere poterit. Visit haec sententia. Sexdecim Vexilla militum accepto stipendio nomen Nicolao Laurentii dederunt; eique se conjungere insuper nonnulli Perusini, honestis parentibus nati. Habuit Nicolaus etiam ducentos pedites Tuscos calones, thoracibus more stipendiariovum instructos. Ex quibus omnibus praestans & egregia militum manus emerfit.*

B

C

D

E

CAPI-

CAP.

- (60) puri, senza fele. Como se
 (61) novielli. Sollazzatene per uno mese
 (62) anco da ciento Fanti

CAPITOLO XVII.

Pubblica e solenne entrata di Cola nella Città di Roma.

CO questa jente descienne pe Toscana. Passa valle, e monti, e locora pericolose. Senza reparo jonze ad Horte. Allora la soa venuta fò a Roma sentuta. Romani se apparecchiavano a receperelo con letitia. Li Potienti stavano a la guatata. Da Horte se mosse, e jonze a Roma Anno Domini MCCCCLIII. La Cavallaria de Roma li jescio denanti fi' a Monte Mare co le frache de le olive in mano, in segno de vittoria e pace. Jescilli lo Puopolo co granne letitia, como fosse Scipione Africano. Fuoro fatti Archi triumphali. Entrao la Porta de Castiello. Pe tutta Piazza de Castiello, pe lo Ponte, e pe la strata, fuoro fatte Arcora de drappi de donne, de ornamenta de auro, e de ariento. Pareva che pe la letitia tutta Roma se operisse. Granne ene l' allegrezza, e lo favore de lo Puopolo. Con questo honore fò menato finente a lo Palazzo de Campituooglio. Là fece sio bello e luculento parlare, e disse, cha sette anni era ito spierzo fore de soa casa, como gio Nabuccodonor. Ma pe la potentia de lo virtuoso Dio era tornato in soa sede Senatore pe la vocca de lo Papa, non che esso fosse sofficiente: la soa vocca lo potea sofficiente fare. Ajonze che intenneva rettificare, e relevare lo stato de Roma. Allora fece Capitani de guerra Miffore Bettrone, e Miffore Arimbardo de Narba, e donaoli lo Confalone de Roma. Fece Cavalieri uno Cecco de Peroscia sio Conziglieri, e vesfiolo

CAP. XVII.

Nicolaus palam & solemniter Romam Urbem intrat.

His copiis manibus Nicolaus e Tusciâ descendens, praetergressus vales, superatis montibus, & locorum periculis, nemine sibi opponente, Hortam advenit. Tunc adventum ejus Romani sentientes, ad ipsum cum gaudio suscipiendum se accinxerunt. Potentes illum intentis oculis observabant. Hortâ abiens Romam Anno Domini MCCCCLIII. accessit. Romanorum equitatus obviam Nicolao usque ad Montem Marium exiit: olivarum ramos in signum pacis & victoriae manibus gestans. Populus laetitiâ exultans, ac si novus Scipio Africanus appulisset, ad Nicolaum obvius iit. Triumphales arcus erecti fuere. Per Portam Castelli in Urbem ingressus fuit. In Platea Castelli, ad Pontem, ac per viam, arcus pannis feminarum, & aureis ac argenteis ornamentis artificiose elaborati, extollebantur. Prae voluptate Urbs tota vix se capere videbatur. Populus quippe jucunditate omni, & favore erga Nicolaum afficiebatur. Is tantis honoribus cumulatus, usque ad Capitolii Palatium fuit perductus. Ibi elegantem & luculentam orationem recitans, dixit, se patriâ ac domo interdictum septennio exulasse, ceterum alterum Nabucodonosorem natali solo expulsus. Addidit, virtute Dei Optimi Maximi in pristinam sedem restitutum fuisse, Senatoria dignitate a Pontifice donatum, non quod tanto muneri aptum se crederet, sed quod Pontificio oraculo habilis efficeretur. Assertit etiam, se Romanae advenisse, ut Romanae Urbis conditionem & regimen in melius immutaret, atque ad recti normam efformaret. His diebus Dominum Britoncia, & Domina

fiolo de auro. Granne festa li Romani li fecero, como fecero li Judiei a Christo, quando entrao in Gierusalemme a cavallo ne la asina. Quelli lo honoraro, destennenoli nanti panni e frasche d'oliva, cantanno: *Benedictus qui venit*. A la fine tornaro a casa, e lassarolo solo co li Discepoli ne la Piazza. Non fò chi li proferisse un povero manicare. Lo seguente die Cola de Rienzo habbe aicuno m'nfasciatore de le vicinanze intorno. Deh como bene responnea! Dava resposte, e promissioni: apparecchiavale de ferventemente guidare.

CAPITOLO XVIII.

Persona e costumi di Cola, che dopo l'entrata in Roma richiede i Baroni d'ubbidienza. I cui precetti da Stefanello Colonna sono dispreggiati; e i Messi mal trattati.

I Baroni staveano a la guattata a che riesceva. Lo stuormo de lo triumpho era granne. Moite Banniere. Mai non fò tanta pompa. Fanti con duridaine de là e de chà. Pe bene pare, che boglia pe tirannia guidare. De le sie cose, che perdìo, le moite li furno rassennate. Mannao commannamento e lettere per le Terre e lo destretto, de soa felice tornata. Vole che ciasche homo se apparecchi a lo buono stato. Era questo homo fortemente mutato da li primi siei modi. Solea prima essere sobrio, temperato, astinente. Hora enc de-

ven-

A num *Arimbaldum* *Narbonenses* ordinavit *Duces belli*, & *eis Vexillum Urbis* concedidit. *Franciscum de Perusio*, *Consiliarium suum*, creavit *Militem*, & *aurata veste eum ornavit*. *A Romanis tunc celebratam solemnitate* *Judaicae comparare posses*, *quam Christus*, *asinae insidens*, *Hierosolymorum Civitatem* *intraivit*. *Judaei Christum honoribus coluere*, & *peristromata per vias sternentes*, *cum ramis olivarum acclamarunt*: *Benedictus qui venit*. *Mox ad propria reversi*, *Christum reliquere*, *cum Discipulis suis in platea morantem*. *Ne unus quidem ei tenue prandiolum obtulit*. *Sequenti die nonnulli circumstantium locorum Legati ad Nicolaum Laurentii accesserunt*; *quibus comiter respondit*, & *multa promisit*. *Interim ad alia ferventius peragenda animum convertit*.

CAP. XVIII.

D *Conditio & mores Nicolai*. *Is post ingressum Romam*, *Barones*, *ut ejus voluntati obsequantur*, *adigit*. *Stephanulus de Columna Nicolai jussa contemnit*, *ejusque nuntios male accipit*.

E *Barones attentissimis oculis rem*, *quo foret evasura*, *contemplabantur*. *Triumphalis pompae apparatus ingens adeo fuit*, *ut splendidior numquam antea fuerit visus*. *Vexilla & quamplures peditum cohortes cum gladiis hinc & illinc apparebant*, *ita ut credi posset*, *Nicolaum regimen tyrannice fore administraturum*. *Is vero ex rebus*, *quas amiserat*, *multas recuperavit*. *Edicto ac epistolis*, *quas Urbibus & locis Romanae ditionis misit*, *saustum reditum suum nuntiavit*. *Ut unusquisque se apparet ad opem pro instituenda recta administratione conferendam*, *praecepit*. *As a pri-*

ventato destemperatissimo bevitore. Summamente usava lo vino. Ad onne hora confettava, e beveva. Non ce servava ordene nè tiempo. (63) Temperava lo Greco co lo Fajano, la Malvasia co la Rebola. Ad onne hora era de lo bereve più fiesco. Horribele cosa era potere patire de bederlo. Troppo beveva. Dicea cha ne le persone era stato ascarmato. Anco era diventato gruoffo sterminatamente. Havea una ventresca tonna, trionfale, a modo de uno (*) Abbate Asiano. Tutto era pieno de carni lucenti, como Pavone; roschio, varva longa. Subito se mutava ne la faccia; subito suoi vuocchi tratto se li infiammavano. Mutavase de opinione. Così se mutava sio intelletto como fuoco. Havea l'vuocchi bianchi. Tratto tratto se li arroschiavano como sangue. Stato che fo ne lo Palazzo de Campituoglio lo più aito dii quattro, mannao pe la obbedientia a tutti li Baroni. Fra' li atri rechiefe Stefaniello de la Colonna in Pelestrina. Questo Stefaniello remase piccolo guarzone po' la morte de lo patre Stefano, e de Janni Colonna sio frate, como ditto e ne. Redutto s'è hora in Pelestrina a lo forte. A questo Stefaniello mannao doa Citatini de Roma, Buccio de Jubileo, e Janni Casarello per ammasciatori, cha doveffe obbedire li commannamenti de lo santo Senato, sotto pena de soa ira. Quelli ammasciatori Stefaniello retenne, e aicuni de essi mise in oscuritate. Anco li trasse uno diente, e connannaolo quattrociento Fiorini. Lo seguente die curze li campi de Roma co li siei Arcieri e Brigata. Tutto lo vestime ne menava. Lo remore se

A *primaevis moribus ac vivendi modis, quibus pridem inhaeserat, longius nimium abierat. Antea sobrius, temperans, & abstinens, nunc immoderatus vini amator, dulcivaria comedens, nullo servato temporis ordine immodice hibat. Graecum vinum cum Flaviano, Creticum cum Rebola commiscebat. Qualibet hora intemperanter potabat, & diutinis praepotationibus adeo indulgebat, ut deforme oculis esset, videre eum largissime pergraecantem. Aiebat, se macritudine, dum carceri detinebatur, contabuisse. Postea corpore succi pleno obaesus factus, rotundum & elevatum ventrem, in Asiatici Abbatis modum, habebat. Carne undique perlucidus, cetero pavo, rubicundus cute, prolixâ barba distinctus, intempestivae vultus mutationi obnoxius, repentino oculorum ardore affectus, de praconcepta sententia facile discedebat aeque ac de intellectu dimovebatur, ut ignis. Ejus oculi albescerent quandoque rubescebant ceu sanguis. In sublimiori parte Palatii Capitolii quadriduo quum permanisset, Baronibus per nuntios mandavit, ut obsequium ei prestituri convenirent. Inter alios Stephanulum de Columna, qui Praeneste debebat, ad se praesertim evocavit. Hic Stephanulus post obitum Stephani patris, & Jobannis fratris sui, ut alibi innumus, adolescens aetate florens, supererat. Per haec tempora in Arce Praenestina moram trahit. Huic Stephanulo Nicolaus duos Romanos Cives misit, Buccium de Jubileo, & Johannem Casarellum Oratores, persuasuros, ut Sacri Senatus jussis, sub poena indignationis ejus, obtemperaret. Stephanulus Oratores desinuit, quorum unum in obscuro carcere trusum, avulso dente, quadringentorum Florenorum multa damnavit. Sequenti die cum arcatoribus.*

(63) Temperava lo Greco con lo Trebiano Fajano,
(*) Cod. Bonon. de uno Abbate Asinino.

se levao pe Roma. La mormoranza ne venne allo Tribuno de la preda de Romani, che se ne jeva.

CAPITOLO XIX.

Cola incitato dal dispregio e dalle scorriere de' Colonneſi, eſce contro di loro armato, & eſorta con bella diceria le genti alla battaglia.

Alhora lo Tribuno cavaicao co li ſuoi pochi famigli. Solo jescio de la Porta. Li ſollati lo ſequitaro. Tale armato, tale nò, ſecunno, che lo tiempo pateva. Curzero de Porta Majure alla via de Peleſtrina, pe locora ſaivatiche e deſerte. La tratta fò vana e inutele. Nò trovaro homo, nè beſtia, nè arcieri. Li arcieri e li fanti de Peleſtrina dotti de guerra, pe moite fiatte deſcretamente haveano connutta la preda, e naſcoſtala in una ſelva, la quale ſe chiama Pantano, che jace fra Tivoli e Peleſtrina. Là ſe tennero quieti la notte. Saviamente quella preda traſſero de Pantano, e ſalvarola 'n Peleſtrina. Cercato che habbe moito la jente de lo Tribuno, non trovanono coſa alcuna, perchè la notte era, venne a la Cittate de Tivoli. Là poſao. Fatta la dimane, la novella jonze, che le beſtie de li Romani erano tratte de Pantano, e connutte in Peleſtrina. Allora lo Tribuno diſſe irato. *Che jova de gire de là e de chà pe locora ſenza vie? non (64) boglio più jernere Caſa de*

(64) Non voglio più ſchirmire con Caſa

Aribus, & aliorum rixantium hominum colluvie egressus, Romanorum agros vaſtaſtavit, & armentorum greges abduxit. Clamor in Urbe excitatus cum murmure Populi conqueventis, Romanorum bona praedis ac direptionibus exterminari, Nicolai auribus inſonuit.

C A P. XIX.

BNicolaus contemptu & incurſionibus Columnensium ad iram provocatus, ex Urbe armatus egreditur contra eodem pugnaturus. Eleganti alloquutione copias ſuas ad certamen incitat.

C**T**unc Tribunus cum paucis famulis ſuis equitavit. E Porta Urbis ſelus exiit. Milites, ut tempus ferebat, alii armati, inermes alii ejus veſtigiiis inſtiterunt. A Porta Majori ad Praenestinaſtiam viam per aſpera & dura loca diſcurverunt. Incaſſum iter ſuſcepere. Non homines, non animalia, non arcatores ullos invenerunt. Pedites & arcatores milites Praenestini, bello edoſti, pluries praedas, quas circumſpecte advexerant, in nemore, cui nomen Pantanum, inter Tiberim & Praeneste interjacens, abdiderant. Ibi non ſu taciti delituerunt. Prudenter exinde praedas e Pantano extractas, integras Praeneste duxerunt. Quum igitur Tribuni gens diligenter ubique perquiſiſſet, & nihil reperire valiſſet, adventante nocte, ad Tiburtinam Civitatem perrexit. In ea quievit. Facto mane rumor innotuit, Romanorum armenta e Pantano deduſta ad Praenestinaſtiam Urbem pertrahi. Tunc iſ effrueſcens Tribunus dixit: Quid juvat huc illuc per inſia loca peragere? Cum Columnensibus nolo ludicrum certamen ulterius agere. Pugnam cum iis potius conferere ſtatuo. Tibure quatrinduo conſi-

la Colonna. A le mano hoglio essere. Quattro dii in Tivoli stette. Man-
nao suoi editti; speditamente fece
venire da Roma la Romana cavalla-
ria, tutti li sollati da cavallo, e li
fanti masnadieri. Era vivace de scri-
vere. Stava sio Stennardo in Tivoli
con soa arma de azzurro a sole de
auro, e stelle de ariento, e co l'ar-
ma de Roma. Forte cosa! Quello
Stennardo non era lucente como era
prima. Stavea miserabile, fiacco, non
dava le code a lo viento rogoglioso.
Benuto lo stuolo de sici sollati le
moite banniere, cornamuse, e trom-
mette affai, venuti Missore Bettrone,
e Missore Arimbaldo, li quali ha-
vea fatti Capitanii de guerra gene-
rali, li sollati se mormoravano, che
voleano la paca. Li Connestavoli To-
deschi demannavano moneta, che lo-
ro arme staveano in pegnio. Moite
scuse trovao. Non valea più la fu-
ga. (65) Vedi bella liefciaia, che
fece alli suoi Capitanii. Habbe Mis-
sore Bettrone, e Missore Arimbaldo,
e disseli: Trovo scritto ne le Storie Ro-
mase, cba non era moneta in Communo
de Roma per sollati. Lo Conselo adu-
nao li Baroni de Roma, e disseli;
Noa, che bavemo li officii, e la di-
gnitate, sieno li primi a dunare quel-
le, che ciascuno fò de bona voluntate.
Pe quello duno fò adunata tanta mone-
ta, che justamente la militia fò pacata.
Così voa doa comenzete a donare. La
bona jente de Roma vederao cba voa
forastieri donate. Sarao pronta a dona-
re. Havevemo denari a furore. Li Ca-
pitanii allora li donaro mille Fiori-
ni, cinquecento per uno in doa
borze. Quella pecunia lo Tribuno
compartio a li sollati. A la fantaria
deo miefa paca de moneta de Ti-
vertini. Puoi adunao Puopolo ne la
Tom. VII. Piaz-

(65) Vedi lerciaia che fece

stitit. Illico edicta misit, quibus Roma-
nam militiam ab Urbe ad se accersivit,
omnes nimirum milites, & pedites. So-
lerti & sagaci mente in scribendo pol-
lebat. Vexillum suum in Tiburtina Ci-
vitate habebat, gentilitio stemmate de-
pictum, aurei nempe Solis, & argen-
tearum Stellarum in coelesti campo, una
cum Romae insignibus. Proh mirum! Ve-
xillum illud nullatenus ut antea splen-
debat. Infirmum, enerve, ac despectum
conspiciebatur, nec vento, ut primum,
intumescens agitabatur. Postquam ingens
militum manus, & vexillorum, cornici-
um, ac tibicinum multitudo una cum
Domino Britone, ac Domino Arimbald-
o, jam antea constitutis belli & exer-
citus Ducibus & Imperatoribus, compa-
ruerunt, milites murmura ediderunt, ut
stipendia sibi solverentur. Theutonici Co-
mestabiles pecuniam poscebans, ut oppi-
gnervata arma redimerent. Multas excen-
sationes Tribunus protulit. Fugae ar-
aplus locus non erat. Audi Nicolai in-
honestam vasitatem, quam erga Duces
suos adhibuit. Sermonem habens cum Do-
mino Britone & Domino Arimbaldo,
haec dixit eis: Historici Romanorum
dudum memoriae prodiderunt, Ro-
manam Rempublicam pecuniis exhau-
stam, stipendia militibus numerare
quondam nequivisse. Consullem vero
Romanos Dynastas coëgisse ac dixisse:
Nos, qui officii & dignitatibus
fungimur, primi dona conferamus.
Tantum quilibet libenter contribuat,
quantum se posse noverit. Ex * illu-
smodi dono tantum aeris tunc colle-
ctum fuisse legi ut militibus stipen-
dia decenter fuerint perfoluta. Ita
& vos munera conferte. Quum enim
probi viri Romani vos, qui alieni-
genae estis, dona erogare intuebun-
tur, & ipsi liberaliter manus ape-
rientes donabunt. Hac via innume-
rabi-

Piazza de Santo Lorenzo de Tivoli, e fece soa bella diceria. Disse, como era ito venale anni sette: como sò 'n gratia de Carlo 'mperatore, lo cui adjutorio de proffimo aspetta-va. Disse, como sò in gratia de lo Papa a despjetto de' Colonnesei suoi nemici. Mone era pe lo Papa Senatore de Roma, non lassato guidare pe la tirannia de Colonnesei, pe Stefaniello, serpente velenoso, jonco vallico. Dunqua intenneva de defer-tare Casa de la Colonna, e farli pejo, che quello, che prima li fece aitra voita. Casa maidetta, chè pe la sia supervia, Terra de Roma vive in povertate. Le aitre Contrate vivono in ricchezza. Puoi azonze e disse: *Boglio fare la hoste sopra Pelestrina, e fareli lo vasto jenerale. Dunqua prego voi Tivertini, che de buono core ce accompagniate. In tanta necessitate ce soccorreate, e non ce abbandonate.*

CAPITOLO XX.

Cola fortificato di genti auxiliarie mette assedio in Pelestrina.

QUessa diceria sò fatta nello parapietto de li Palloni. Fatta questa diceria, lo sequente die mosse la fantaria forestiera. Mosse tutta soa cavallaria, e lo Puopolo de Tivoli

CON

Arabilem pecuniam congeremus. Tunc Duces Florenos mille, eorum quilibet nimirum quingentos, duabus repostos crumenis, consulerunt. Pecuniam hanc Tribunus militibus distribuit. Pedibus dimidia stipendia ad Tiburtinorum monetam numeravit. Postmodum in Platea Sancti Laurentii Tiburis Populum congregavit, & eleganter disserens ait: **B** semetipsum septennio patriam pulsus, seve exulem perrexisse: in gratiam Imperatoris Caroli receptum fuisse, a quo supplicias brevi opperiebatur: favorem Pontificis, reluctansibus Columnensibus sibi insensis, promeruisse: modo Romae Senatorem pro Pontifice agere: tyrannidem Columnensium, & Stephanulum venenosum serpentem, ac palustrem juncum, **C** opponi sibi, ne ipse regimen Urbis administraret: Animo propterea proposuisse, familiam Columnensium radicitus exterminare, ac pejus quam antea alias cum ipsa acturum fore: eandem familiam pro maledicta habendam esse, cujus superbia Civitas Romae angustiis & paupertate molestabatur, ceterae autem regiones & loca opulencia & divitiis affluebant. Demum & haec **D** addidit: Exercitum adversus Praeneste instruere decrevi, quo omnimode devastationem eidem Urbi inferam. Ob id vos, Tiburtini, obtestor, ut mihi in tanta necessitate opitulemini, me libenti animo societis, nec me deseratis.

CAP. XX.

Nicolaus auxiliariis copiis munitus obsidet Praeneste.

ORationi huic, quam Nicolaus habuit apud antemurale Pallonum, imposito fine. sequenti die nedum externum pedisatum, sed & omnem equitatum suum, ac Populum Tiburtinum cum

anno-

con grafcia & arnese ad hoste, e gione a Castiglione de Santa Prefeta. Là posao dii doi. Là se adunao la jente tutta. Puoi se mosse lo seguente die, e fò sopra Pelestrina con tutto suo sforzo; Anno Domini MCCCCLIII. affediao Pelestrina, e allocao lo Tribuno l'hoste a Santa Maria de la Villa, doi miglia da longa da la Cittate. Là fuoro mille cavalieri fra' Romani e sollati. Funce lo Puopolo de Tivoli, e de Velletri, e le masnade de le Communanze intorno, e de la Badia de Farsa, e de Campagna, e de la montagna. Puosto l'assedio, ciasche perzona cobelle facea. Solo effo Cola de Rienzo de continuo havea l'vuocchi sopra Pelestrina. Aizava lo capo, e revardava lo aito Colle, lo forte Castiello, e conziderava per quale modo potesse confonnere, e derovinare quelle edificia. Non levava lo guardo de là, e diceva: *Questo è quello monte, lo quale me conveo appianare.* Spesso anco continuo guardando, e non movenno lo penziero suo da Pelestrina, vedeo che pe la parte de sopra vestiamene venea da paciere. E entrava la Porta de sopra per abbeverare; puoi tornava a li pascoli. Anco vedeo da l'aitra Porta de sopra entrare huomeni con saimarie, con some. Vedeo la longa traccia de li vetturali, che venevano con fodere in Pelestrina. Allhora demannava quelli, li quali stavano con seco, e dicea: *Quelli Somarieri che voco dicere? Responevano quelli, che con effo stavano: Senatore: quello vestiamene veo da pascere, e torna in Pelestrina all'acqua pe bere: quelli homini portano farina e grafcia per infoderare la Terra, che non affamasse.* Allora responnea, e dicea: *Disereme; non se poteraco pigliare li passi, che*

questo

annonae, instrumentis, & rebus ad exercitum spectantibus, movens, ad Castrum Leonis Sanctae Praxedis advenit. Ibi biduo moram protraxit. Ibi quantam potuit armorum multitudinem collegit. Sequenti die pervexit, & cum tota armorum suorum virtute adversus Praenestinae Urbem contendit. Anno Domini MCCCCLIII. Praeneste obsidione cinxit, & exercitum apud Sanctam Mariam Villae, duobus a Civitate milliariis distans, castrametari veluit. In quo exercitus fuerunt Romanorum tum milium mille equites. Adfuit Populus Tiburtinus, Populus Velletranus, calones & milites circumstantium Communium, Abbatiae Farsensis, & Campaniae, & montium. Obsidione disposita, ex obsidentibus nullus quidpiam peragebat. Solum Nicolaus Laurentii oculos in Praeneste jugiter conjiciens, & caput attollens, altum Collem, ac validam Arcem attentius animo spectabat, corde agitans, quoniam modo acerbissimum illud evertere, ac funditus excindere posset. Quoties oculos ad locum illum converterebat, ad quem sane fixos tenebat: Hic est (ajebat) mons ille, qui mihi aequandus solo superest. Saepae etiam immobili conspectu & mente secum de Praeneste perpendens, e superiori urbis parte animalium greges pabulatum venire intuebatur. Videbat, armenta ipsa per superiorem Portam aquatum ingredi, & ad pastum rursus reverti. Insuper cernebat per aliam superiorem Portam homines cum sarcinis & oneribus introire. Conspiciebat seriem fistantium vecturas, ac longum iter eorum, qui vidualia Praenestinis convehebant. Tunc socios interrogabat, dicens: Jumentarii illi quid sibi volunt! Respondebant comites: Pecora, Senator, a pabulo regredientia, ad aquatum Praenestae remeant. Homines farinae farcinas, & cibariorum annonam Praenestinis inferunt, ne Urbs eorum fa-

P p p 2

me

questo vestiamo cofinto liberamente non gisse a pastura, e quelli non portassero fodere? Responneano li meno leali Romani e dicevano: *Tanta ene la fertura de li monti de Pelestrina, che queste entrato & jescite de sopra e quelle non se li puoco vetare, tanta ene la fairvati-bezza de questo loco, che nulla hoste là pottera demorare.* Ma non era cofinto. Anco era la cruditate de li Baroni di Roma, li quali stavano a vedere che ne jesciva. Non se volevano operare. Allora lo Tribuno disse queste paravole: *Mai non te lento, si' che non te conzumo Pelestrina, e se io po' la sconfitta de Colonnefi a Porta de Santo Lorionzo haveffi cavai-cato co lo Puopolo de Roma, in questa terra liberamente entrava senza contradittione. Jà fora derovinata. Io non soflenneria a lo presente questo affanno. Lo Puopolo de Roma visseva in pace repofato.*

CAPITOLO XXI.

Si dissolve l'assedio di Pelestrina; e Cola insospettito che Messere Moreale lo volesse tradire, lo fa carcerare.

A La secunna die, che l'hoste posta fò, fò comenzato lo guasto, e fò depopolato tutto lo ghiardino de Pelestrina, tutto lo piano fi' alla Cittate. Non remase airo, che la parte de sopra, meno che lo tierzo. Quello poco non fò depopolato, perchè alli dii otto la hoste se partì,

A me pereat. *His reponbat Nicolaus, in-quiens: Dicite, numquid non possumus transitus intercipere, ne armenta tam libere pabulatum ire valeant, ac ne homines & jumenta victualium copiam possint urbi suppeditare? Minus fidi ex Romanis respondentes ajebant: Ea est Praenestinarum montium asperitas, ut aditus ac itinera his aut illis superius impediri minime possint. Tanta est eorum locorum inhospita solitudo, ut impossibile exercitui cuilibet sit, ibi castra vel moram figere. Revera mentiebantur. Id enim astu ac iniquo animo suggererent Romani Bavones, cautius observantes, quem finem negotium esset habiturum. Nullam opem, nullumque auxilium conferre volebant. Tunc Tribunus haec protulit: A te, Praeneste, numquam abibo, nisi postquam exterminio te attrivero. Si post cladem Columnensium apud Portam Sancti Laurentii ego cum Romano Populo obequitans ad Civitatem hanc properassem, ipsam certe, nullo mihi obstante, introissem. Nunc solo aequatum Praeneste intuerer. Equidem praesenti molestia nullus afficerer. Romanus Populus in pace vivens quiesceret.*

C A P. XXI.

E Obsidio Praenestinae urbis dissolvitur. Nicolaus suspicans Dominum Morealem proditurum se esse, eum carceri mancipat.

A Ltera die, postquam exercitus castra fixerat, devastare ac depopulari coepit Nicolaus cuncta Praenestinarum vividaria, totamque planitiem usque ad Civitatem. Nihil aliud remansit illaefum, quàm urbis pars superior, minus ferme versis parte. Haec sane modica populationem evasit. Verùm estavo die

tio, e questa partenza fò per doi caccioni. La prima, che Velletrani erano odiosi con Tivertini. Subitamente se mettevano drento de Pelestrina. Pe tale via fuoro havuti sospiatti, che la baratta non se levaf se nell' hoste. La secunna caccione fò, che la fante de Missore Moreale (lo quale se ne era venuto da li siei fratielli) sentio favellare più boite a lo suo patrone, cha bolea in onne patto accidere lo Tribuno Cola de Rienzo, che li havea cacciato da le mano, e tuoito quanto effi haveano, e non ce era speranza de rihavere cobelle, e quello che era pejo, poche bone parole. Che te fece la bona femmena? Perchè habbe moite male parole, e oltrajo, e mali fatti da lo suo patrone, se ne jto a trovare lo Tribuno, e lamentannose, scoperseli, e revelarli quanto Missore Moreale havea ditto, che bolea fare. Pe tale caccione lo Tribuno prestamente lo fece chiamare, e miselo precione in Campituoglio, co li ceppi e co' li fierri a li piedi infiemmora co li siei fratielli, cha effi ancora havevano sparlato de lo Tribuno, ed erano de conziento co lo fratiello suo, e pe tale caccione li haveano malo animo adduoffo. Fra tanto lo Tribuno iva cercanno onne via de derupare Pelestrina: e jiva penzanno, donne pottera cacciare denari pe dare lo fuollo a la jente sea, perchè moito mormoravano, che volevano denari de la loro paca, e pe questo fatto effo se connoleva. Hora bedennose Frate Moreale preso per opera de la sia fante, e sapeva quanto effa potea dicere, forte dubbitao, che questa fosse l'ultima ruina soa. Pure fece core, sapenno, che lo Tribuno era in bisuogno de moneta. Se despusse de bedere se in qualche mane-

ra

A die exercitus duplici de causa abire suis coactus. Primo, Velitrenses odio prosequerantur Tiburtinos. Suspicio propterea oborta adversus eos, ne subito Praenestinam Civitatem intrarent, & seditionem in exercitu cicerent. Secundo, ancillula quaedam Domini Morealis (qui ad fratres suos accesserat) saepius Dominum suum asserentem audiverat, se quacumque via fore interfectorum Nicolaum Laurentii Tribunum, qui ei & fratribus rapuerat quidquid possederant, nulla ipsis relicta spe quidpiam de abreptis recuperandi, nullisque, quod pejus erat, datis a Nicolao bonis verbis. Itaque quid egerit muliercula, audi. Quum a Moreali domino suo diceria, convicia, & percussiones fuisset passa, Tribunum adiit, & conquerens detexit ac revelavit, quae Dominus Morealis adimpleturum se fore asseveraverat. Ob id nullam moram Nicolaus Morealem evocavit, & protinus in Capitolii carceribus ipsum mancipavit, compedibus fereis eidem apposis. Fratres postmodum Morealis, quod de Tribuno male fuissent loquuti, & cum germano concordem essent, ac ob id in senso oculo Nicolaus observarent, carceribus inclusit. Interim Tribunus omnem exquirebat modum, quo Praeneste funditus everteret. Considerabat, undenam sibi pecunia obvenire posset, qua copiis & militibus, nimium insufurrantibus, & mercedem expetentibus, stipendia numeraret. Hac de causa Tribuni animus non parum angebatur. Frater Morealis videns semet operam ancillulae captam, & in carcerem trusum, sciensque quidquid famula adversus ipsum deponere potuisset, summopere dubitavit, quin muliercula extremo exitio sibi denique esset. Animum tamen resumpsit, quod noverat, Nicolaum pecuniam indigere. Igitur proposuit, aliquam adhibere viam, ut a vinculis exsolveretur. Quamobrem effecit, ut Domino Nicolao Laurentii innotesceret, Mo-

rea-

ra pottera libberarese; e cosinto fece intennere a Miffiore Cola de Rienzo, che se lo lassava jire, che effo lo habbera provisto de tutto lo fuollo e jente armata, che fuora bisuogno, e darele tutto quello che boleva. Penzanno donca Frate Moreale de recepere la gratia, jeva dicienzo a li sei fratielli presoni Miffiore Arimbaldo, e Miffiore Bettrone: (*) *Tratzenateve quà voa, e lassate gire a me, che io li farrajo venire dieci milia, vinzi milia Fiorini, e moneta e jente quanto li piace.* Allhora respusero sei fratielli: *Deb faccialo per Dio!* A queste paravole non trovava tutore alcuno.

CAPITOLO XXII.

Esame vigoroso e morte di Messere Moreale.

FAtta la notte presso da primo suonno Fra Moreale fò menato a lo tormento. Quando vidde la corda, desdegnato con mormoratione disse: *Ja ve bajo bene ditto, che voa rustichi villani site, volennome ponere a lo tormento. Non vedete che io so' Cavaliere? Como ene in voi tanta villania!* Puro uno poco fò aizato: allhora disse: *Io so' stato Capo de la granne Compagnia. E perchè so' Cavaliere, so' voluto vivere ad honore. Hajo revennute le Cittati de Toscana; mesfagli la taglia; derupate Terre, e presa la jente.* Allhora fò tornato ne lo loco de (**) li sei fratielli. Conubbe cha morire li convenia. Domannao penitentia, e pe tutta la notte habbe con seco uno Frate, lo quale lo confessava. E cosinto ordenao tutti suoi

realem totum aes militare, quo Tribunus egebat, collaturum fore, armatorum copias, quantas Nicolaus voluisset, ministraturum, & denique quidquid Tribunus petisset, contributurum, dummodo Morealis ipse a Nicolao in pristinam libertatem affereresur. Spe salutis impetrandae illectus, fratribus suis Domino Arimbaldo & Domino Britoni secum in vinculis detentis dicebat: Vos heic stantes sustinete, usquedum decem aut viginti millia Florenorum & pecuniam Tribuno numerare possim, ac armatos, quos cupit, collectos offerre valeam. Fratres tunc responderunt: Utinam id praestare possis! Talia dicens Morealis, neminem tamen, qui intentionem suam promoveret, inveniebat.

C A P. XXII.

Severum judicium, & mors Domini Morealis.

NOfu circa primam horam somni, Frater Morealis ad tormenta perductus fuit. Tortorium funem ut conspexit, indignatione summa commotus ait: Nonne dixi, vos rusticanos homines esse, qui putaveritis, me tormento subjicere? Num non nostis, me honore Militiae fungi? Undenam vobis inest tanta rusticitas? Aliquansisper fune a terrâ elevatus addidit: Ego sane magnae Societatis Dux fui. Quia Militem ago, decenter & honorifice vitam traducere quaesivi. Civitates per pecuniam se redimere coëgi. Tributa indixi. Urbes & loca subverti. Homines captivos abduxi. Tunc in pristino carceris loco una cum fratribus suis inclusus fuit. Intellexit, mortem nequaquam effugere se posse. Poenitentiae commodum tempus postulavit, & no-

(*) *Sostenga què uno o dei de voi. Lassi gire mi. Io li farrajo.* Cod. Bonon.

(**) *Cod. Bononienf. de li sei fratielli intro li ceppi ridotto in ritretto fra' sei fratielli.*

fuoi fratielli, ad hora se voltava ad effi, e parlava, e queste paravole diceva: *Doici frati non dubisete. Voa sete zitielli juveni. Non havete privato le onne de la ventura. Voa non morerete. Io morò, e de mia morte non dubito. La vita mia sempre sò con tribulationi. Fastidio me era lo vivere. De morire non dubitava. Sò contiento, cha moro in quella Terra, dove morìo li beati Santo Pietro e Santo Pavolo. Benchè nostra desaventura ene pe tea colpa Missore Arimbaldo, cha me hai connutto in questo labirinto. Non percid questo lasso, (66) non ve mormorete, ne ve dogliate de me, cha io moro volentieri. Homo sò. Como ciello foi ingannato. Como l' altri huomini sò traduto. Dio me haverao misericordia. Foi buono a lo munno, savajo buono denanti a Dio, e specialmente non dubito, perchè venni con intensione de bene fare. Voa juveni site. Temete; cha non havete conosciuto, que ene la fortuna. Pregove cha ve amete, e site valorusi a lo munno, como foi io, che me feci fare obedientia a la Puglia, Toscana, & alla Marca. Spesse volte così dicenno, lo die se fece. La dimane voize odire la Messa, e odiola, stanno scaizo a nude gamme. A l' hora de miesa Tierza sò fonata la campana, e sò adunato lo Puopolo. Connutto Fra Moreale ne le Scale a lo Lione, stava innocchiato denanti a Madonna Santa Maria; e a le sie gote tenevase uno Cappuccio de furo con uno freso de auro. Adduoffo teneva uno juppariello de velluto bruno, cofito de fila de auro. Desciento era senza aicuno cegnimento. Le caize in gamme de scuro. Le mano legate large. E teneva la Croce santa in mano. Tre Fratielli con effo*

sta

(66) lasso: non ve morerete: non ve dogliate

noctem totam simul cum regularis instituti Fratris, cui piacula propria confessione revelavit, Morealis ipse transegit. Postquam sibi, & animi rebus consulisset, quaestum ac murmura germanorum audiens, ad eos conversus, quandoque haec dicebat: Dilecti fratres, ne dubitate. Vos florentes adhuc aetate juvenes nondum fortunae ictibus subiecti fuistis. Non moriemini. Ego mortem subibo, de qua ulterius non ambigo. Tristissimis semper dies mei agitati sunt curis. Vita fastidio mihi erat. Mortem minime perhorrescebam. In Urbe perquam libenter morior, in qua dies suos expleverunt beati sanctique viri Petrus & Paulus. Licet enim culpam tuam, Arimbalde, infortunium hoc mihi eveniret, qui ut in hunc labyrinthum venirem, me pertraxisti, tamen causam meam ut mortem appetatis nullatenus opto. De me ne conqueramini. Lubens vitam excedo. Homo sum. Veluti avis decipulam captus fui. Ut ceteri mortales proditus sum. Misericordiam apud Deum me fore consequuturum spero. Quum in mundo recte vixerim, rectus in conspectu Numinis apparebo: de quo praesertim confido, quum rectam intentionem, & bene agendi voluntatem huc me contulerim. Vobis adhuc juvenibus pertimescenda superest fortuna, quam nondum novistis qualis erga vos sit futura. Vos enixe oro, ut invicem diligatis, utque exemplo meo fortiter ac strenue, dum vixeritis, agatis. Mihi certe Apulia, Tuscia, & Marchia obtemperarunt. Haec saepius repetiit. Adveniente die, pedibus exalceatus, Missae sacrificium mane auscultare voluit. Circa dimidium Tertiarum ad pulsum campanae Populus se congregavit. Fratrem Morealem ad Scalas Leo-

staveano. Mentre che odeva la sentenza, parlava, e diceva: *Abi Romani! come consentete mea morte? Mai non ve fesi offesa. Ma la vostra povertate e le mee ricchezze me faco morire.* Puoi diceva: *Dove se' io coito! pe mea se dieci tanta jente me bajo veduta denanti, e più che questa non ene.* Puoi diceva: *So' alegro de morire là dove morio Pietro e Pavolo. La mea vita senza trivolatione non ene stata.* Puoi dicea: *Tristo questo male traditive po' la mea morte.* Ne la sentenza fuoro mentovate le forche. Allhora sfordio forte, e levasse subito in piedi como perzona smarrita. Allhora quelli, che staveano intorno, lo confortaro, cha non dubitassi. Fecero fede, cha connannato era a la testa. De ciò fò contiento, e stette queto. Abbiato a lo piano, pe tutta la strada non finava volverse de là e de chà. Parlava, e diceva: *Romani, injustamente moro. Mevo pe la vostra povertate, e pe le mie ricchezze. Questa Cittate intenneva de sollevare. Moite cose diceva: (67) Ab pietà, (*) ab pietà! La Croce vasava. Forte se maniava de quello che poteva. Homo operativo, triunfatore, sottile guerrieri. Da Cesare fi' a questo die mai non fò aicuno migliore. Questo ene quello, lo quale con fortuna arrivato ruppe in piaja Romana, como ditto ene de sopra, de la Galea forrenata. Puoi che fò ne lo piano, là dove fuoro le fonnamenta de la Torre, fatta la rota intorno, inninocchiaose in terra; puoi se levas, e disse: *Non sfd bene.* Voitaose verso Oriente, e recommannaoise a Dio. Puoi se inainocchiao in terra. Basao lo cieppo, e disse: *Dio te saizi santa justitia.* Fece co la mano una Croce*

sopra

A *Leonis duxerunt. Is genibus provolutus ad imaginem Sanctae Mariae, faciem cucullo atris coloris, auri fasciola variato, obvelaverat. Thorace serico gausapino nigri coloris, aureis filis consuto, amictus, cingulo prorsus discinctus, caligis fuscis indutus, manibus molliter vinculus, Crucem sanctam manu gestabat. Tres regularis ordinis Fratres eundem consolationibus recreantes sociabant.*

B *Moralis quum latam in se sententiam promulgari publice audiebat, in haec verba erumpebat. Qui de morte mea, Romani, consentire potestis! In nullo vos umquam ego offendi. At paupertas vestra & divitiae meae morte me damnant. Inde agebat: Ubinam captus sum! Gentium multitudinem hercle majorem decies & amplius numero, quam quae heic adest, a nutu meo pendentem dudum habui. Postea addebat: Laetanter morior, ubi Petrus & Paulus vitâ excessere. Dum vixi, afflictiones perpetuò sum perpeffus. Subdebat insuper: Vae iniquo proditori meo, postquam mors me sustulerit! In sententiae promulgatione de furcis mentio fuit facta. Tunc*

C *Moralis animo vehementer exturbatus, in pedes illico se erexit, cum terrore nimium concitatus. At ii, qui circum latera ejus adstabant, consternato consolationem adhibere, testificantes, ipsum detruncatione capitis damnatum fuisse. Quod ut audiit, satis habuit & acquievit. Iter per planitiem suscipiens, nunquam destitit per totam viam, quin hic & illuc se converteret. Loquebatur ac dicebat: Injuste, Romani, morior. Ad mortem paupertas vestra ac divitiae meae me adducunt. Urbem hanc ad majora extollere proposueram. Plura alia proferebat, ut ad miseratienem sui aliorum animos per-*

D

E

me-

(67) diceva: a pede la Croce vasava.

(*) A pita a pita. (fortassis idem) Cod. Bonor.

sopra lo cieppo, e vasaola. Traffesi lo cappuccio, e gettaolo. Puosta che li fò la mannara in cuollo, favellao e disse: *Non stajo bene*. Allhora era feco moita bona jente, fra' li quali lo sio Mædico de Piaghe. Questo li trovao la jonta dell' uosso de lo cuollo. Posto lo fiero a lo primo coipo stoizao in là. Pochi peli de la varva remafero ne lo cieppo. Frati Minori toizerò sio cuorpo in una cassa jonto lo capo co lo busto. Pareva che attorno a lo cuollo haveffe una zaganella de seta rosçia. Fò tumolato in Santa Maria dell' Arocielo lo esciellente homo Fra Moreale, de lo quale fama sonao pe tutta la Italia, de vertute e de grolia. Ne la Citate de Tivoli st. jeva uno domestico sio, de sio lennajo, lo quale odita la morte de sio Signore, lo sequente die de dolore morìo senza remedio.

A moveret. Cruci oscula infigebat. Postea in furorem veluti labebatur, & quantum poterat, agitabatur. Is enim fuit vir laboris & operis amantissimus, militari sagacitate ac triumphis praeclarus. A Caesaris aevu usque ad haec tempora nemo certe cum virtute praecelluit. Hic ille fuit, qui maris tempestate propulsus ad Romanum litus infractâ navi appulit, ut alibi meminimus, quum de triremi in arenam impactâ sermo fuit. Igitur postquam in planitiem devenit ad locum, ubi Turris fundamenta fuere, peracto giro circum, genibus innixus humi, & inde erectus pedibus ait: Me haud bene locavi. Ad Orientem se convertit, & semetipsum Deo commendavit. In genua denuo subnixus supplicii stipitem deosculars dixit: Salve Iustitia sancta. Facto Crucis signo super stipite, & Cruci osculo dato, cucullum e capite traxit, abjecitque. Quum collo imposta esset securis, dixit: Haud recte me apposui. Tunc ex honestis probisque viris, qui ipsum sociaverant, Medicus Chirurgus ipsius Morealis erat. Chirurgus juncturam ossis colli adinvenit ei. Quo facto injecta securis primo ictu caput, quod protinus subsultavit, recidit, paucis barbae pilis in supplicii stipite remanentibus. Fratres Minores corpus ejus capiti jungentes, in quadam capsâ composuerunt. Circum colli extremitatem segmentum veluti serici rubei apparebat. Apud Sanctam Mariam in Ara Coeli cadaver egregii viri Fratris Morealis sepulturae traditum fuit; cujus gloria, virtus, ac nomen per totam Italiam claruerunt. In Urbe Tiburtina quidam familiaris ejusdem, ac de ipsius progenie natus, quum domini sui mortem intellexisset, postera die dolore obrutus immedicabilis obiit.

CAPITOLO XXIII.

Cola palefa i motivi, pe' quali hà dannato Messere Moreale. Crea Capitano di Popolo Riccardo degli Aniballi Signore di Monte Compato. E novamente stringe Pelestrina e i Colonnese.

MUorto questo valente homo, li Romani ne stavano forte afferrati. Allhora lo Tribuno adunao lo Puopolo e disse: *Signiori, non stajate turbati de la morte de questo homo, che ene stato lo pejure homo de lo munno. Hao derobbato Cittati e Castella; muorti e preso huomeni e donne: doi milia femmene manna cattive. A lo presente era venuto pe turbare nostro stato, e nò relevarelo. Cercava de essere libbero Signore. Eppo voleva le gratie fare. Voleva depopulare Campagna, e Terra de Roma, lo residuo de Italia. Nostro briga bene connuceremo a buono fine co la gratia de Dio. Ma a lo presente faremo como fao lo Trescatore de lo grano. La spulla e le scorze voite manna a lo viento. (69) Le vaca neste se serva per sì. E così noa havemo dannato questo faizo homo. La moneta soa, li cavalli, le arme terremo pe fare nostra briga. Pe queste paravole Romani fuoro aiquanto acquietati. Fra tanto una espressa lettera e commandamento venne da lo Legato, che Miffiore Arimbardo li fosse mannato sano e saivo. Così fò fatto. Remase fio frate Miffiore Bettrone ne le catene. De la moneta de Fra Moreale hadde lo Tribuno gran parte; tutta nò, perchè Miffiore Janni de Castiello ne hadde la majure parte. Allhora li Nuobbeli de Roma se guardavano*

(69) lo viento: le vacarelli se serva

C A P. XXIII.

Nicolaus rationes patefacit, quibus Dominum Morealem morte damnavit. Riccardum de Aniballis, Dominum Montis Compatri, Populi Ducem constituit. Rursus armorum vim infert Praenestinis & Columenfibus.

L*Audati potentis viri morte, animis Romanorum vehementi offensione commotis, Tribunus sermone institato haec ad Populum coadunatum exposuit: Mors hominis hujus, Domini, nullam acerbitatem vobis exhibeat, quum ipse mortalium omnium pessimus existiterit. Jam enim Urbibus & Castellis extpoliatis, interfectis partim, partimque detentis viris ac mulieribus, duo millia feminarum captiva ille abduxit. Ad hanc Urbem, regimen nostrum subversurus, non autem in melius reducturus advenerat. Libere dominationem consequi exquirebat. Officia praestare & aliis gratificari studebat. Campaniam depopulari, Romanorum ditiones, ac reliquam Italiam exterminare animo praeconceperat. Negotium nostrum Deo dante ad bonum finem nos utique redigemus. Nunc a frumenti ventilatore exemplum defumemus. Ille sicuti vanro granum expurgans, folliculis glumisque vento disjunctis emundat, ac perpurgatum triticum sibi retinet, ita & nos vitiosum hominem illum mortis supplicio addiximus. Pecunia, equi, & arma ejus nobis erunt, ut rem nostram optato exitu concludamus. His auditis Romanorum iracundia nonnihil deservit. Interea Legatus conceptam epistolam missam praecepit, ut Dominus Arimbaldus il-*

lascius

vano da effo, como da traditore, perchè non servava fede a suo amico. Allhora Cola de Rienzo pacao li follati espeditamente da pede e da cavallo, quelli che remanere voizerò. Li altri liberamente lassao tornare. Recoize arcieri in granne quantitate. Da treciento huomini da cavallo havea. Fece Capitanio de lo Puopolo lo savio e saputo guerrieri Liccardo Imprennente de li Aniballi, Signore de Monte de li Compatri. Mise le Matnade intorno a le terre de Pelestrina. In Frascati teneva masnada de fanti, e de arcieri. Ne la Colonna tenea masnada de fanti e de arcieri. In Castiglione de Santa Prezeta mise masnada de fanti. In Tivoli teneva lo Menescalco. Se riservao in Roma ne lo Campituoglio pe provedere, e pe vedere che era da fare. Granni penzieri. Havea da procacciare moneta pe follati. Restretto se era a povera spesca. Onne denaro voleva pe pache. Mai non fò veduto tale homo. Solo effo portava lo penzieri de' Romani. Più vedeva effo stanno in Campituoglio, che suoi Officiali ne le locora puosti. Sempre vuffava, sempre scriveva a li Officiali. Dava lo modo, l'ordine da fare cose, e li fatti prestamente; de chiudere li passì, donne se facevano le offese; de prennere huomini e spie. Mai non finava. Mai suoi Officiali stavano lienti e freddi. Ma non facevano cosa notabbele, saivo lo prode guerrieri Liccardo, lo quale non se infingeva. Notte e die faceva predare Colonnese: pe tutta Campagna li persequitava. Non li lassava cogliere cielo. Consumava Stefaniello, e Colonnese, e Pelestrinesi. La guerra menava a buono fine, como mastro, che sapeva li passì e le locora. Conoscieva li tempi. Sapease fare amare

A laesus ac salvus ad eum destinaretur. Id protinus adimpletum fuit. In compe-
B dibus vinculis remansit ejus frater Dominus Brito. Maximam non autem integram quantitatem pecuniarum Fratris Morealis Tribunus in sua potestate habuit; nam Dominus Johannes de Castello majorem ex ea partem percepit. Tunc Romani Nobiles intentis oculis
C Tribunum observare coeperunt, veluti proditorem, qui fide erga amicum suum defecerat. At Nicolaus Laurentii militibus & peditibus stipendia promte tunc numeravit, remanere volentes vestiens, discedere autem cupientes libere dimittens. Arcatorum multitudinem collegit. Trecentos circiter equites habebat. Ducem Populi Riccardum de Aniballis,
D Dominum Montis Compatrium, virum militari prudentia ac audacia celebrem, constituit. Militum manus circum loca Praenestina missas disposuit. Peditum & arcatorum familiam in Tusculo collocavit. In Columna peditum item & arcatorum turmam tenebat. In Castraleone Sanctae Praxedis peditum gentem similiter induxit. Tibure morabatur Marscalchus. Tribunus ipse Romae in Capitolio moram trahere decrevit, ut agendis consuleret, & ea, quae suscipienda erant, aptius intrueretur. Magni momenti negotia in animoolvebat. Aes militare cumulandum sibi erat. Sumptui idcirco pepercerat, modico vivens. Pecuniam, quam poterat, providendis stipendiis exigebat. Numquam alter ei similis visus fuit. Ipse solus Romanorum omnium cogitationes in se susceperat. Stans in Capitolio plus ipse cernebat, quam Duces per loca dispositi. Eos indefinenter per epistolas incitabat. Iisdem modum normamque eundarum rerum, ac celeriter perficiendarum injungebat. Unde viarum transitus praecederent, unde ab hostium offensionibus praecaverent, eis demonstrabat, atque
E incul-

amare da follati. Era obbedito de voglia. Dicevano l'Ongari: *mai non fò veduto tale Capitanio sì valoroso*. Desarmato voltava la mano, dicenno: *quello vestiamme venga chò*. Como lo dicea, cosinto veneva. A buono fine la guerra veneva.

CAPITOLO XXIV.

Relazione dell' infelice morte di Cola.

HOra voglio contare la morte de lo Tribuno. Havea lo Tribuno tatta una Gabella de vino, e de altre cose. Pusele nome *Suffidio*. Coize sei denari pe soma de vino. Coglievase la moita moneta. Romani se lo comportavano pe havere stato. Anco stregneva lo sale, pe più moneta havere. Anco stregneva soa vita, e soa famiglia ne le spese. Onne cosa penza pe follati. Repente piglia uno Cittatino de Roma, nobele affai, perzona sofficiente, saputa. Nome havea Pannolfuccio de Guido, homo vertuoso affai. Desiderava la Signioria de lo Puopolo. E sì li troncao la testa senza misericordia, e cacione alcuna. De la quale mor-

A inculcabat, ut homines & exploratores captivarent. Numquam cessabas. Numquam Duces armorum inertia ac torpedine detinebantur. Verum ii nihil memoria dignum patrabant, si generosam bellatorem Riccardum excipias, qui minime desidiosus die noctuque Columnenses praedatum ibat, & eos per totam Campaniam insequeretur adeo, ut respirare illos nullatenus sineret. Stephanulum, Columnenses ceteros, ac Praenestinos populationibus vexabat. Bellum, utpote bellandi peritissimum, ad bonum finem perducebat, quippe qui aditus, reditus, loca, & tempora optime novebat. Militum amorem & obedientiam sibi conciliaverat. Agebant Hungari: Dux tanta fortitudine praestans nusquam in orbe fuit editus! Inermis manum convertebat, dicens: Huc grex ille animalium accedat. Illico, ut dixerat, adducebatur. Ejus ductu ad bonum finem bellum vergebat.

C A P. XXIV.

Descriptio infaustae mortis Nicolai.

HO: loco Nicolai Tribuni mors se se mihi describenda offert. Vestigalium vini & aliarum rerum Tribunus indixerat. Vestigalium nomen Subsidii imposuit. Pro qualibet vini sarcina sex denarios exegit. Hinc magna pecuniarum quantitas colligebatur. Romani, ut proprium statum tuerentur, id patiebantur. Salis insuper vestigalium auxerat, ut majorem pecuniam cogeret. Sibi ac familiae suae a sumtu admodum temperabat. Curam & cogitationem omnem militibus impendebat. Repente Civem Romanum, magnae nobilitatis virum, honestum ac prudentem, Pandolfuccium Guidonis nuncupatum, captum comprehendit. Pandolfuccius dominationem in Populo affectabat. Hunc detruncatione capitis ablu-

morte tutta Roma fò turvata. Stavano Romani como pecorella. Queti non ardivano favellare. Così temevano queſto Tribuno, como Demonio. *In loco conſilii obtinebat omnem ſuam voluntatem, nullo Conſiliatore contradicente; ipſo inſtanti, videns plangebat, & remittens lacrymas & ſuſpiria ridebat. Tanta ei inerat varietas & mobilitas voluntatis.* Hora lacremava, hora ſgavazzava. Poi ſe deo a prenere la jente. Prenneva queſto o quello, revenneali. Lo mormorito queatamente pe Roma ſonava. Pe ciò a fortezza de sì ſollao cinquanta pedoni Romani pe ciaſche Rione, prieſti ad onne ſtuormo. Le pache non li dava. Prometteva onne die. Tenevali in ſperanze. Promettevali abundantia de grano, e coſe affai. *Noviſſime caſſao Liccardo de la Capitania, e fece aitri Capitani.* Queſta fò la ſoa ſconfittura. Allora laſſao Liccardo lo predare, e lo ſcollecito guerregjare, muormorannoſe debitamente de sì ingrato homo. Era de lo meſe de Settiemmo, a dii otto. Stavea Cola de Rienzo la dimane in ſio lietto. Haveale lavata la faccia de Grieco. Subitamente veo voci gridanno: *Viva lo Puopolo: Viva lo Puopolo.* A queſte voci la jente trajeva pe le ſtrate de là e de chà. La voce ingroſſava. La jente creſcieve. Ne le capocroce de Mercato accapitao jente armata, che beneva da Santo Agnilo e da Ripa, e jente che beneva da Colonna e da Trejo. Como ſe jonzero inziemmo, così mutata voce diſſero: *Mora lo Traditore Cola de Rienzo, mora.* Hora ſe ſionga la joventute ſenza raſcione, quelli proprio, che ſcritti havea in ſio ſuffidio. Non fuoro tutti li Rioni, ſalevo quelli, li quali ditti ſono. Corzero a lo Palazzo de Campituoglio. Allora ſe

ajon-

A ulla pietate ac immiſericorditer condemnavit. *Pandolfucci* mors vehementer totius Urbis Romanæ animos irritavit. At Romani ceu pecudes obmuteſcebant, non audentes quidquam loqui. Ita Tribunalum tamquam Diabolum pertimeſcebant. In loco conſilii obtinebat omnem ſuam voluntatem, nullo Conſiliatore contradicente: ipſo inſtanti ridens plangebat, & emittens lacrymas & ſuſpiria ridebat. Tanta ei inerat varietas & mobilitas voluntatis. *M*odo enim lacrymabatur, modo effuſe ridebat. *D*emum mentem applicuit captivis hominum. Hos igitur & illos capiebat. & pecuniariæ multæ vitam & libertatem eorum addicebat. Per Urbem murmur ob id ſecreto ſerpere coepit. *C*ut propriæ ſaluti conſuleret Tribunus, quinquaginta pedites Romanos per unamquamque Regionem Civitatis, pecuniâ conduxit, promte ſibi ad quemcumque ſtrepitum adfuturos. Iis ſtipendia non ſolvebat. Quotidie eadem ſe daturum promittebat. Eos ſpe alliciebat. *F*rumenti, multarumque rerum annonam iſdem pellicebatur. *N*oviſſime Riccardum ducatu ablegavit, & alios Duces ſubrogavit. Id ruinam Tribuno peperit. *T*unc Riccardus ſemet continuit a prædis agendis, & a certaminibus ſubeundis, juſte conqueſtus de viro tam ingrato. *O*ctava die menſis Septembris Nicolaus Laurentii mane in lecto ſuo decumbens faciem laverat vino Graeco. *S*ubiù vocum obſtrepentium clamor inſonuit: *Vivat Populus, Vivat Populus.* His vocibus Populus huc illucque per vias undique concurrivit. *C*lamor augebatur, & Plebs increbreſcebat. *I*n capite Crucis Mercati apparuerunt armati viri, qui a Sancto Angelo & a Ripa advenerant, nec non & hominum vulgus, qui a Columna & Trejo accedebant. *Q*uum omnes ii ſimul ſe conjungere, immutata voce clamarunt. *M*oria-

ajonze lo moito Puopolo, huomini e femmene, e zitelli. Jettavano prete; faco strepito e romore; intorniano lo Palazzo da onne lato dereto e denanti, dicenzo: *Mura lo Traditore, ch' ao fatta la Gabella, mora.* Terribele ene loro furore. A queste cose lo Tribuno reparo non fece. Non sonao la campana. Non se guarnio de jente. Anco da prima diceva: *Essi dico; Viva lo Puopolo, e anco noa lo dicemo. Noa pe aizare lo Puopolo qua' stamo. Mei scritti sollati foco. La lettera de lo Papa de la mea confirmatione venuta ene. Non resta se non piublicarla in Consiglio.* Quando all' ultimo vide, che la voce terminava a male, dubitao forte, spetialmente cha effo fò abbandonato da onne perzona vivente, che in Campituoglio stava; Giudici, Notari, Fanti, & onne perzona havea procacciato de campare la pelle. Solo effo con tre perzone remafe, fra' li quali fò Locciolo Pellicciaro sio pariente. Quando vidde lo Tribuno puro lo tumulto de lo Puopolo cresciere, beddesse abbandonato, e non proveduto, forte se dubitava. Domannava a li tre, que era da fare. Volenno remediare, fecese voglia, e disse: *Non inao cofinto pe la fede mea.* Allhora se armao guarnitamente de tutta arme a muodo de Cavalieri. La varvuta in testa, corazza, felle, e gammiere. Presè lo Confalone delo Puopolo, e solo se affece a li baiconi de la Sala de sopra majure. Destenneva la mano. Faceva semmiente che tacesse fino, cha volea favellare. *Sine dubio* cha se lo haveffero ascocato, li habbera rotti, e mutati de opinione. L' opera era svaragliata. Ma li Romani non lo volevaro odire. Facevano como puorci. Jettavano prete. Valestravano. Curro con fuoco per arde-

A riatur proditor Nicolaus Laurentii, moriatur. *Tunc in unum convolavit juvenum multitudo, nulla ratione ductorum, ac illorum praesertim, quos Tribunus, ut sibi praesidio essent, conscripserat. Ubis Regiones omnes non adfuerunt. It tantum conspiravere, quos inuimus. Ad Palatium Capitolii cursim perrexerunt. Tunc Populus se cum ipsis conjunxit, viri, mulieres, ac pueri. Saxa projiciebant. Clamores & strepitus eadebant. Ante & retro, & ex omni latere Palatium circumcinere, dicentes: Proditor, qui vestigal indixit, moriatur, moriatur. Invalescebat terribilis eorum furor. Tribunus nullum remedium his motibus quaesivit. Campanam non pulsavit. Nulla armatorum custodia se munivit. Commotionis exordio agebat: Ipsi dicunt: Vivat Populus. Nos id urique dicimus. Nos, ut Populum extollamus, heic immoramur. Milites meos conscripsi hos ego. Pontificis Epistola Romam jam allata fuit, qua dignitas mea confirmatur. Nihil aliud lupereft, quam quod in Consilio Populi promulgetur. At postquam percepit, clamorem Romanorum ad pejora inclinare, nimium sibi ipsi timuit, praecipue autem, quum semet ab omnibus ac singulis stantibus in Capitolio deserui conspexit. Judices enim, Nuntarii, Curiae Nuntii, & ceteri omnes fugam salutem propriam quaesierant. Tribunus solus una cum tribus sociis remansit, ex quibus fuit Locciolus Pellicciarius ejus affinis. Quum agnovit Nicolaus, tumultum Populi ingravescere, ac vidit omnes a se desecisse, ope & consilio destitutus, dubitavit admodum. Tres socios suos rogabat, quid agendum censerent. Hinc volens aliquatenus oborto malo prospicere, resumpta audacia dixit: Aedepol negotium istud haud ita se habebit. Tunc qualibet arma in Militis modum ornate induit; caput gal-*

ardere la porta. Tante fuoro le vellestrate e li verruti, che a li baiconi non poteo durare. Uno verruto li coize la mano. Allhora prese questo Confalone, e stennea lo zendaro. De ammedoa le mano mostrava le lettere de auro, l'arme de li Cittadini de Roma, quasi venesse a dire: *Parlare non me lassate. Ecco che io so' Cittadino e puopolaro como voa. Amo voa; e se acciaste me. accidete voa, cb: Romani site.* Non vaize questi modi tenere. Pejo fao la jente senza intellietto. *Mora lo Traditore, chiama.*

Non potenzo più softenere, penzao per aitra via campare. Dubbitavase de remanere sù ne la Sala de sopra, perchè anco stava presone Misfore Bettrone de Narba, a chi fatta havea tanta injuria. Dubitava chano lo accidesse de soa mano. Conoscieva, e bedeva, che responnea a lo Puopolo. Penzao partirese de la Sala de sopra, e delongarese da Misfore Bettrone, pe calcione, como ditto ene, de più securitate. Allhora habbe tovaglie de tavola, e legose in centa, (69) e fece descienere

(69) e fecese despozzare joso ne lo

A *leà, lorica pectus, ocreis & tibialibus crura contegens, accepto manibus Vexillo Populi, solus faciem e fenestris superioris ac majoris Aulae exeruit, & deterea expectetia silentium imperare videbatur, alloquutionem habiturus. Sine dubio si Tribunum auscultare Populus voluisset, ve infecta, & immutata voluntate a sententia sua discessisset. At*

B *Romani Nicolao aures nullatenus prae-buerunt, quinimo grunnientium porcorum more saevientes, a saxorum & balistarum jactu numquam cessabant. Celeriter ignem attulerunt, ut januam comburent, ac tot sagittas & tela in eum injecerunt, ut a fenestris Tribunus semet subducere fuerit coactus. Veruto transfixa manus eidem fuit. Tunc Nicolaus Vexillum sericum tenens, illudque explicans, ambabus manibus Populo ostendebat aureas literas, & Civium Romanorum gentilitia stemmata, ac si dicturus esset: Ne loquar, prohibetis. Ego quidem concivis vester & popularis sum. Vos diligo. Si me interficietis, vosmetipsos, qui Romani estis, interimetis. Nihil autem obstiterunt remedia haec, quin Plebs & Populus rationis expertus ad pejora proclivior rursus clamaret: Moriatur proditor.*

Tribunus intelligens, se ulterius durare non posse, aliam viam excogitavit, qua periculo eriperetur. In superiori Aula diutius morari diffidebat, quum adhuc in carceribus detineretur Dominus Brito de Narbona, cui tantam injuriam Nicolaus ipse intulerat. Itaque dubitans, Britonis manibus posse mori, sciensque ac videns Britonem Populo respondentem consentire, constituit e superiori aula divertere, & praeval ab eodem Domino Britone, majoris securitatis gratia, recedere. Tunc arreptis mappis & mantilibus, iis se praecingens, demissus fuit

sub

E

nere joso ne lo scopierto, denanti a la presone. In quella presone staveano tutti li presoneri. Essi bedeano tutto. Tolle le chiavi, e tenele a sè. De li presoneri dubitava. De sopra ne la Sala remase Locciolo Pelliciaro, lo quale a quanno a quanno se faceva a li baiconi, e faceva attico le mano, e co la voce a lo Puopolo, e diceva: *Effolo cha vene joso dereto, e jessene dereto a lo Palazzo, cha dereto veneva.* Puoi se voltava a lo Tribuno, e confortavalo. Dicea cha non dubitasse. Puoi tornava a lo Puopolo, facenno li simili cenni: *Effolo dereto, effolo giofo dereto.* Davali la via e l'ordine. Locciolo, l'accise. Locciolo Pelliciaro confuse la liberta de lo Puopolo, lo quale mai non trovao capo. Solo per quello homo potea trovare libertate. Solo Locciolo, se lo haveffe confortato, de fermo non moreva. Cha sò arza la Sala, lo ponte de la scala cadde a poca de hora. Ad effo non poteo aicuno venire. Lo die cresceva. Li Rioni de la Reola e li altri fuorano venuti. Lo Puopolo cresciuto; le voluntate mutate pe la deversitate. Onne homo fora tornato a casa, ovvero granne vattaglia stata fora. Ma Loccio li tollè la speranza. Lo Tribuno desperato se mise a pericolo de la fortuna. Stajenno a lo scopierto lo Tribuno denanti a la Cancelleria, hora se trajeva la varvuta, hora se la metteva. Questo era che habbe da vero doa opinioni. La prima opinione sea era de volere morire ad honore armato co le arme e co la spata in mano fra lo Puopolo a muodo de perzona magnifica, e de imperio. E ciò dimostrava, quando se metteva la varvuta, e tenease armato. La secunna opinione sò de volere campare la perzona e non morire.

A *sub dio ante carcerem, in qua detenti custodiebantur omnes captivi, qui oculis rem totam intuebantur, de quibus suspicionem habens, claves carceris sustulit, & eas apud se retinuit. In aula superiori constitit Lucciolus Pelliciarus, qui saepiuscule os fenestris depromens, manibus & voce Populo innuebat dicens: Ipse ad posticam descendit. Ipse per posticam Palatii recessit. Postea se convertens Tribunum consolabatur, & verbis spem ei addebat. Iterum ad Populum revertebatur, & similiter gestiens repetebat. Ad posticam se confert; Ad posticam pergit. Modum ac viam Plebi praemonstrabat. Lucciolus exitium Tribuno creavit. Lucciolus Pelliciarus is fuit, qui Populi libertatem susdeque vertit. Populus namque, cui numquam caput fuerat, viri illius, scilicet Nicolai, praesidio libertatem unice consequi posuisset. Lucciolus demum unus fuit, qui si Tribuno animum addidisset, iste procul dubio mortem evasisset. Incensa namque fuit Aula, & scalae pons brevi decidit, adeo ut ad Tribunum (si ibi constitisset) nemini aditus patuisset.*

D *Procedente die Regiones Regulae, & alii concurrissent. Populi numerus crevisset. Hominum voluntates ex sententiarum diversitate fuissent immutatae. Unusquisque vel ad propria rediisset, vel ingenti certamine res ipsa divemta fuisset. At Lucciolus spem omnem Tribuno ademit. Is desperatione adactus, sortis periculum facere deliberavit. Stans sub dio e conspectu officii Cancellariorum, galeam nunc deponebat, modo resumebat. Duplici sane sententia anceps haerebat. Primo mortem sibi subeundam censens, eam appetere videbatur, honorifice armatus, & enses manibus impugnans inter Populum, more magnifici ac imperio digni hominis. Huic consilio inbaerere eum credidisses, quum galea caput muniebat, & armis se instrucebat. Secundo incolu-*

E

mi-

rire. E questo dimostrava, quando se cavava la varvuta. Queste doa voluntate commattevano ne la mente soa. Venze la voluntate de volere campare e vivere. Homo era como tutti li aitri. Temeva de lo morire. Puoi che deliverao pe meglio de volere vivere, pe qualunque via potea, cercao e trovao lo muodo betuperofo e de poco animo. Jà li Romani haveano jettato fuoco ne la prima Porta, lena, vuoglio, e pece. La porta ardeva; lo solaro de la loja fiariava. La secunna porta ardeva, e cascava lo solaro, e lo lenname a piezzo a piezzo. Horribile era lo strillare. Penzao lo Tribuno devisato passare pe quello fuoco, e misticarese co li aitri e campare. Questa fò l'ultima soa opinione. Aitra via non trovava. Dunque se spogliao le insegne de la Baronìa. L'arme puse joso in tutto. Dolore ene da recordarese. Forficaose la varva, e tenzese la faccia de tenta nera. Era là da prieffo una caselluccia, dove dormea lo Portanaro. Entrato là, tolle uno viecchio tabarro de vile panno, fatto a lo muodo pastorale Campanino. Quello vile tabarro vestìo. Puoi se mese in capo una coitra de lietto, e così divisato ne veojoso. Passa la porta, la quale fiariava. Passa le scale, e lo terrore de lo solaro, che cascava. Passa la intima porta liberamente. Fuoco non lo tocca. E misticose co li aitri. Desformato deformava la favella. Parlava Campanino, e dicea: *Suso suso: a gliu traditore*. Se le ultime scale passava, era campato.

A *mitatem sibi quaerere nec mortem oppetere meditabatur, & in hanc voluntatem se inclinare ostendebat, quum galeam abjiciebat. Duabus hisce opinionibus animo agitatus, conservandae vitae sententiam potius adoptavit. Homo quippe ut ceteri erat, & mortem perhorrescebat. Itaque postquam sibi satius visum fuit, vitam conservare, omni modo, quo potuit, salutem exquirere coepit, ob quam obtinendam improbanda & vili forma fuit usus. Jam Romani ad motis januae Palatii lignis, oleo, & pice, additaeque igne, januam ipsam incenderant. Atrii sustentaculum flamma convulsam crepabat. Secunda porta incendio absumebatur, & solum cadebat, contignatione frustatim collabente. Horribilis stridor insonabat auribus. Quo viso Tribunus in animo habuit, ementita specie ac habitu per accensum ignem transire, & se cum aliis commiscere, eo pacto evadere sperans. Ejusmodi praeconcepso consilio, quum nullum aliud sibi suppeteret, insignia Dynastiae exiit. Igitur arma omnino abjecit. Id sane recordatu dolorificum est. Barbam forfice praecidit, & vultum atro colore infecit. Haud longe domunculam intravit, in qua Janitor dormiebat. Vetustum panni vilis pallium, ad modum pastoralis Campani pallii consarcinatum, arripens induit. Postmodum culcitram lectuli capiti involutam imposuit. His ementitis vestibibus contactus descendit. Porta excessit, quae ex ardore scintillabat. Emensus est scalas, ac sustentaculum, quod terribiliter ruebat. Posteriolem januam praeteriit adeo libere, ut ignis nullatenus eum pertigerit. Cum aliis se immiscuit. Desformato habitu, & immutato loquendi idiomate, Campana dialecto utebatur ac agebat: Sursum: sursum: Ad Proditorem. Si ultimas scalas praetergredi potuisset, e periculo salvus abiisset.*

La jente havea lo animo fuso al-
 lo Palazzo. Passato la ultima porta,
 uno se li affece denanti, e sì lo raf-
 figurao, e deoli de mano, e disse:
Non gire. Dove vai tu? Levaoli quello
 piumaccio de capo, e massimamente
 che se pareva a lo splennore, che
 dava li braccialetti, che teneva. E-
 rano inaurati. Non pareva opera de
 riballo. Allhora como fò scopierto,
 porfese lo Tribuno manifestamente.
 Mostraò cha effo era. Non poteva
 dare più la voita. Nullo remedio e-
 ra, se non de stare a la misericor-
 dia, a lo volere aitrujo. Preso pe le
 braccia, libberamente fò addutto pe
 tutte le scale senza offesa, fi' a lo
 luoco de lo Leone, dove li aitri la
 sententia vuodo. Dove effo senten-
 tiato li aitri havea, là fò addutto,
 e fò fatto uno silentio. Nullo homo
 era ardito toccarelo. Là stette pe
 meno de hora. La varva tonnita,
 lo voito nero, como fornaro, in jup-
 pariello de seta verde, sciento, co
 li musacchini inaurati, co le caize
 de biada, a muodo de Barone. Le
 vraccia teneva piecate. In questo si-
 lentio mosse la faccia: vardao de là
 e de chà. Allhora Cecco de lo Viec-
 chio impuinao mano ad uno stuoc-
 co, e deoli ne lo ventre. Questo fò
 lo primo. Immediate puo' effo secun-
 nao lo venire de Trejo Notaro, e
 deoli la spata in capo. Allhora lo
 uno e lo aitrò, e li aitri lo percuo-
 to. Chi li dao, chi li promette.
 Nullo motto facea. Alla prima mo-
 rio. Pena non sentio. Venne uno
 con una fune: annodaoli tutti doi li
 piedi. Dierolo in terra; strascina-
 nollo, scortellawanollo. Cosinto lo
 passavano, como fossi criviello. On-
 ne uno se ne jocava. Alla perdonan-
 za li pareva de stare. Per questa via
 fu strascinato fi' a Santo Marciello.

Là

*Populus animo & oculis ad superiora
 Palatii intendebat. Dum Tribunus pa-
 ssemam portam transiret, obvium nescio
 quem habuit, qui ut ipsum recognovit,
 manu apprehendens dixit: Ne perge:
 Quònam ire contendis? Culcitram e
 capite ejus diripuit. Praesertim vero Tri-
 bunum manifestabant splendentia inaurata
 monilia, brachiis ejus circumposita.*
 B *Ipsum vitis, ut fingebat, conditionis ho-
 minem non esse satis ostendebant. Tunc
 se detectum videns Nicolaus, manifestum
 se fecit. Afferuit eundem ipsum se esse.
 Sane probe novit, effugio nullum locum
 sibi relinqui, nec aliud superesse reme-
 dian: quam quod peccati & arbitrio a-
 lieno se submitteret. Brachiis apprehen-
 sus, per omnes Palatii scalas inoffensus
 libere perductus fuit, usque ad Leonis*
 C *locum, in quo flagitiosorum condemnationes
 promulgantur. Quò pertractus, ubi
 alios ipse damnaverat, factò silentio,
 nullus in eum manus injicere audebat.
 Ibi per spatium horae circiter stetit. De-
 tonsa barbà, facie nigra ceu pistor, tu-
 niculà serici coloris viridis indutus, di-
 scinctus, inauratis brachialibus, & cal-
 ceis blattis more Baronis. Decussata te-
 nebat brachia. In hoc silentio vultum
 huc & illuc convertit & oculos. Tunc
 Franciscus Vetuli, stricto manibus gla-
 dio, Nicolaum in ventre percussit ac vul-
 neravit primus. Francisko immediate suc-
 cessit Trejus Notarius, qui ense capiti
 vulnus inflixit. Exinde ambo & alii,
 qui aderant, Tribunum sauciarunt. Vul-
 nera alii irrogabant, plagas alii mina-
 bantur. Nullatenus tamen Nicolaus se
 movebat. Primo vulnere sibi illato ex-
 spiravit. Plagarum dolorem non sensit.
 Accessit quidam, qui fune pedes ejus in-
 nadum colligavit, quem humi lapsum per
 solum raprarunt, cultris cadaver perso-
 rantes veluti cribrum. Quilibet de cor-
 pore Tribuni ludum sibi faciebat. Indul-
 gentiam peccatorum se nancisci saeviendo*

In

Là to subito appeso per li piedi ad uno mignianiello. Capo non havea; erano remase le coccie pe via, done era trascinato. Tante ferute havea; pareva criviello. Non era loco senza feruta. Le mazza de fora grassa. Grasso era horribilmente. Bianco como latte infanguinato. Tanto era la soa grassezza, che pareva uno smesurato Bufalo, o vero Vacca a maciello. Là penneo dii doi e notte una. Li Zitielli li jettavano le prete. Lo tierzo die de commannamento de Giugurta e de Sciarretta de la Colonna fò strascinato a lo campo dell' Austa. Là se adunao tutti li Judiei in granne moititudine. Non ne remase uno. Là fò fatto uno fuoco de cardi secchi. In quello fuoco de cardi fò messo. Era grasso, e pe sia moita grassezza ardea volentieri. Stavano là li Judiei fortemente affaccennati, afforosi, affoiti attizzavano li cardi, perchè ardesse. Così quello cuorpo fò arzo, e fò redutto in polvere. Non ne remase cica.

Queffa fine habbe Cola de Rienzo, lo quale se fece Tribuno Augusto de Roma, lo quale voize essere Campione de' Romani. In camora soa fò trovato uno spiechio de acciaio, moito pulito, con caratteri e feure affai. In quello (70) spiechio eranze lo Spirito de Fiorone. Anco li fuoro trovati pugillari, dove scritti Romani havea, e la Coita, che voleva mettere. Lo primo ordine ciento perzone da cinquecento Fiorini. Lo secunno ordine ciento perzone da quattrocento Fiorini. Lo tierzo da ciento Fiorini. Lo quarto da cinquanta Fiorini. Lo quinto da dieci Fiorini. Quanno questo homo fò ac-

cifo,

(70) spiechio costregneva lo spirito de

A in illud opinabantur. Hoc modo usque ad Sanctum Marcellum solo abstrahentes cadaver, pedibus suspenderunt ad podium, capite jam avulso, & relictis per viam, per quam raptaverant ipsum, cranii frustulis. Tot vulneribus Nicolai corpus confoderant, ut cribro simillimum videretur. Nulla pars absque plaga remanebat. Nimirum in modum obaesus corpore, candidus lactis ad instar, & cruentatus erat Tribunus. Tantae obaesitatis fuit, ut enormis molis bubala, aut saginatae vaccae ad lanionam, equiparari posset. Suspensus biduo & una nocte consistit. Pueruli saxa in eum conjiciebant. Tertio die praecipientibus Jugurtha & Sciarretta de Columna ad Campum Augustae raptatum fuit cadaver. Illuc Judaeorum ingens multitudo, ne uno quidem domi relicto, convenit. Confecto carduorum exsiccatorum rogo, in ignem corpus injecerunt, quod utpote pingue, facile ex multa pinguedine exarsit. Judaeis igitur conglomeratis, elaborantibus, sollicitudine occupatis, & cardues, ut succenderentur, in foca componentibus, combustum fuit cadaver illud, ac in cineres redactum, nullo vestigio ejus remanente.

Hic fuit finis Nicolai Laurentii, qui se constituit Romae Tribunum Augustum & Romanorum defensorum. In ejus cubiculo invenerunt chalybeum speculum satis perpolitum, characteribus ac figuris pluribus ornatum, in quod spiritum ex Averno deductum compulerat. Pugillares insuper repererunt, quibus Romanorum nomina scripserat, & tributum, quod imponere decreverat. Primi ordinis centum viris quingentorum Florenorum tributum praestituerat. Secundi ordinis centum alii quadringentorum. Tertii Florenorum centum. Quarti quinquaginta. Quinti decem Florenorum. Currente Anno Domini MCCCCLIV. die VIII. Septembris, hora Tertiarum Nicolaus furo-

R r r 2

re

cifo, correvano Anni Domini MCCC-LIV. a li otto dii de Settemmoro in hora de la Terza. Non solamente questo fò morto in furore di Popolo, ma tutta soa forestaria fò de-robbata de tutto arnese. Perdiero cavalli & arme. Fuoro lassati innudi sì quelli, che se trovaro a Roma, sì quelli, che staevano de fore per le fortezze a guerriare.

CAPITOLO XXV.

Digressione dello Scrittore di questa Vita.

VOgliome stennere sopra questa materia. Franceschi entrao in Roma, e affediaro Tarpeja a lo Monte de Campituoglio. Per la paura Romani se erano redutti là. Puoi che viddero, che in Tarpeja non era sofficientia de fodero, deliveraro de mannare fore li Veterani, como perzone inutili, per havere più fodero, pe saivare la joventute. Così fò. Li Veterani nanti che jessero fore de Tarpeja, fuoro in conziglio. Differo così: *Noa jamo a le case nostre. Frà li Franceschi pe carnario muorsi saremo senza dubio. Meglio ene, che movemmo in abito de vertute che de miseria. Onneuno se vesta le ornamenta soe.* Così fò. Li Veterani ne jero a le case. Ciasche perzona de essi se addobbao de quelle ornamenta, le quali haveano havuto ne le honoranze de li officii. Tale se vestio a muodo de Pontifice, tale a muodo de Senatore; e chi da Prefietto, tale a muodo de Console. Allocarose ne li facistuari, adornati, con le vacchette in mano, adorne de prete pretiose e de auro. Frà li atri uno havea nome Papirio. Forte adorno staeva denanti a la soa casa, *cum praetexta & cum trabea indutus.* La demane li

Fran-

A *ve Populi occisus fuit. Quorumlibet advenarum & externorum hominum cum eo confederatorum societas omnibus suppellectilibus exspoliata fuit, abreptis armis & equis. Qui Romae tunc fuerunt, ac ceteri, qui extra Urbem in Arcibus positi ad bellandum morabantur, omnes nudi dimissi fuere.*

CAP. XXV.

Digressio Scriptoris Vitae hujus.

MIbi liceat in hac materia aliquid amplius referre. Franci Romam dudum intrarunt, & Tarpejum obsidione cinxerunt ad Montem Capitolii. Illuc Romani ex metu secesserant. At videntes in Tarpejo non esse satis victualium, senes emittere, veluti inutiles, deliberaverunt, ut major annonae copia juvenum multitudini alendae suppeteret. Quo facto senes, antequam e Tarpejo discederent, dixerunt: *Domos nostras repetemus, & mortem procul dubio Gallorum manibus, tamquam ad lanicnam ducti, sustinebimus. Melius est, nos virtutis veste, quam miseriae indumento contextos mori. Nostrum quilibet ornamenta sua induat. Igitur senum unusquisque domum propriam petiit, & singuli eo ornati, qui dignitati muneribusque suis congrueret, se se decorarunt. Quidam in modum Pontificis, alii Senatorum more, nonnulli habitu Praefecti, aliqui ad Consulis speciem induti, in suppositis scabellis se collocarunt, virgas manibus tenentes, gemmis & auro excultas. Prae ceteris quidam Papirius nomine, multis ornamentis spectabilis, ante fores domus suae, praetexta & trabea indutus, persistit. Mane sequenti Franci ob ejusmodi nevitam obstupescentes currerunt, ut veluti*

no-

Franceschi se maravigliaro de tale novitate. Curzero a bedere, como cosa nova. Uno Francesco mise la mano a la varva a questo Papirio, e disse: *Abi vegliardo!* Allhora Papirio se desdegnao, perchè lo Francesco non li parlao con riverentia, como lo havito suo mustrava. Deste se la vacchetta, e ferio lo Francesco ne lo capo, e non temeo de morire pe faivare l'honoranza de la majestate soa. Lo buono Romano dunque non voize morire co la coitra in capo, como Cola de Rienzo morio.

CAPITULO (a) VIGESIMO QUARTO.

Como Perofcini assediavo Bettona, e desfecero la Terra da' sonnamenti, e tagliaro la testa a Messer Crispoldo traditore.

.....

CAPITULO (h) VIGESIMO QUINTO.

Como le Campane de Santo Pietro mesfero. E como perdio lo Papa la Signoria dello Senato. E como Papa Cbimento morio.

.....

CAPITULO (c) VIGESIMO SESTO.

Como lo Senatore fu allapidato da' Romani. Delli magnifici fatti, li quali

A *novum, senes ipsos viderent. Gallus quidam arrepta Papirii barbâ inquit: Ah Senex! Tunc Papirius indignatione commotus, quod Francus cum reverenter non alloquutus fuisset, quemadmodum habitus expetebat, virgam protendens, Gallum in capite percussit, mori haud timens, ut majestatis suae decus tueretur. Itaque Romanus vir hic probus mori noluit cum culcitra capiti imposta, sicuti Nicolaus Laurentii obiisse jam vidimus.*

CAPUT VICESIMUM QUARTUM.

C Quomodo Perusini Bettonium obsederunt, & a fundamentis Urbem ipsam everterunt, ac Domino Crispoldo proditori caput obruncarunt.

.....

CAPUT VICESIMUM QUINTUM.

D Quomodo Campanae Sancti Petri impositae fuerunt in sacra Turri. Quomodo Papa amisit dominium Senatus. Quomodo Clemens Pontifex ad plures abiit.

.....

CAPUT VICESIMUM SEXTUM.

E Quomodo Senatorem Urbis Romani lapidibus obrutum occiderunt. De ma-

(a) Capituli XXIV. descriptio ac enarratio in Codicibus MStis deperdita desideratur.
 (b) Item Capituli subsequenti XXV. descriptio in iisdem Codicibus deperdita est.
 (c) Capitulum XXVI. habes supra, Lector, in Libro Tertio Vitae Nicolai Laurentii a Cap. IV. usque ad XI. inclusive.

li fece fare Messere Egidio Conchese di Spagna, Legato Cardinale, per recuperare lo Patrimonio, la Marca de Ancona e Romagna.

A

magnificis actibus Domini Aegidii Cauensis ex Hispania, Cardinalis Legati, qui recuperavit Ecclesiae Patrimonium, Marchiam Anconitanam, & Romandiolam.

MOrto Papa Chimento &c.

D*Esunto Papa Clemente &c.*

CAPITULO (a) VIGESIMO SEPTIMO.

B

CAPUT VICESIMUM SEPTIMUM.

Como Messer Cola de Rienzo tornato in Roma reassense lo domino con moite allegrezza. E como fo occiso per lo Puopolo de Roma crudamente.

Quomodo Dominus Nicolaus Laurentii Romam reversus dominium multo cum gaudio resumpsit. De crudeli nece, quam Nicolao Romanus Populus intulit.

CUrrevano Anni Domini MCCC-LIV. &c.

C

C*Urrente Anno Domini MCCCCLIV. &c.*

CAPITULO (b) VIGESIMO OTTAVO.

CAPUT VICESIMUM OCTAVUM.

De la venuta de Carlo Imperatore a Roma e de la soa coronazione, e de la soa parsenza a la Alamagna.

De adventu Caroli Imperatoris Romam, & de ejus coronatione ac reditu in Alamanniam.

D

.....

.....

(a) Capitulum XXVII. habetur supra in eodem Tertio Libro a Cap. XII. usque ad finem ipsius Libri.

(b) Capitulum XXVIII. in MStis Codicibus deperditum desideratur.

